

R 15/26
3

Э. М. Г. ...

СВѢДѢНІЯ О ПАМЯТНИКАХЪ

ГРУЗИНСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ.

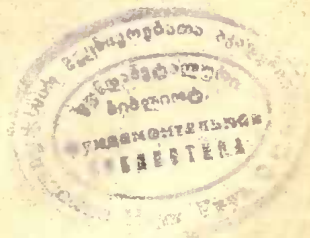
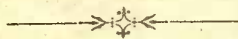
А. А. Цагарели.

R
15-126
3
R

ТОМЪ I.

ВЫПУСКЪ ТРЕТІЙ.

Съ портретомъ профессора Д. I. Чубинова.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФИЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. остр., 9 лин., № 12.

1894.

По опредѣленію Факультета Восточныхъ языковъ печатать разрѣшается
10 декабря 1898.

Деканъ Баронъ В. Розенъ.

Давидъ Ивановичъ Цибульскій

р. 30 Лѣтъ 6-3

Большая часть настоящего выпуска, которымъ заканчивается I томъ «Свѣдѣній», посвящена историко-литературнымъ памятникамъ, найденнымъ въ библиотекѣ покойнаго профессора Д. I. Чубинова, и матеріаламъ для очерка жизни и литературно-ученой дѣятельности его и нѣкоторыхъ изъ его предковъ. По поводу 75-лѣтія основанія Сиб. Университета и истекающаго 50-лѣтія со времени учрежденія въ немъ кафедры Грузинскаго языка и Древности (1845 — 1895 гг.), нѣмудрой эти строки думаетъ почтить настоящимъ трудомъ память Д. I. какъ предметника своего по кафедрѣ и какъ бывшаго студента и профессора, въ теченіе четверти столѣтія подвизавшагося въ сѣдняхъ нашего Университета.

И сама по себѣ жизнь и дѣятельность на литературномъ поприщѣ Д. I. Чубинова и его предковъ поучительна. Если о наследственности таланта можно еще спорить, то, кажется, спорить о наследственности извѣстныхъ зажитіи трудно. Это видно между прочимъ изъ очерка жизни Чубиновыхъ: въ теченіи болѣе столѣтія изъ этого рода выходили писатели, книжники, учителя, типографчики и библиофилы. Съ 1782 по 1891 годъ мы встрѣчаемъ въ этомъ семействѣ три поколѣнія книжниковъ: святиц. Давидъ, дѣти его Иссеи и Николай, святиц Иссеи Давидъ подвизаются на поприщѣ грузинской литературы, педагоги и коллекционерства; святиц. Давидъ завѣдуетъ грузинской государственной типографіей и содержитъ частную школу, прот. Иссеи пишетъ Грузинскую грамматику и преподаетъ грузинскій языкъ въ

Тифлисской Духовной Семинаріи, Николай учительствуетъ въ Тифлискомъ Благородномъ Училищѣ и пишетъ не мало трудовъ по Физикѣ, Математикѣ, Географіи, по языку грузинскому (русско-грузинскіе разговоры, грамматическія разсужденія, словарь) и по археологіи Грузіи; наконецъ, Давидъ Іессеевичъ, жившій и подвизавшійся при болѣе благопріятныхъ для ученно-литературныхъ занятій условіяхъ, чѣмъ его предки, какъ количествомъ, такъ и качествомъ своихъ трудовъ далеко оставляетъ за собою своихъ родственниковъ-предшественниковъ¹⁾. Въ теченіи почти столѣтія Д. І. Чубиновъ и М. И. Броссе трудились на поприщѣ Грузинологіи рука объ руку, съ рѣдкимъ единодушіемъ, поддерживая и помогая другъ другу словомъ и дѣломъ, оттого и совершили въ этой области такъ много. Очеркъ ихъ жизни и дѣятельности представляетъ весьма богатый матеріалъ для исторіи полувѣкового существованія Грузинологіи въ Россіи, а именно, съ тѣхъ поръ какъ грузинскій языкъ и литература сдѣлались предметомъ академическаго преподаванія и систематической разработки.

Займемся болѣе подробнымъ разборомъ и опѣнкой важнѣйшихъ документовъ, помѣщенныхъ въ настоящемъ выпускѣ.

Прежде всего мы встрѣчаемся съ семейными документами Чубиновыхъ (стр. 1—30). Они важны не только какъ оправдательные документы (*pièces justificatives*) для очерка жизни и дѣятельности Чубиновыхъ, но имѣютъ, какъ сказано, и общеисторическій интересъ для недавняго прошлаго (XVIII в.) Грузіи. До

1) Такихъ родовъ — книжниковъ, игравшихъ выдающуюся роль въ Исторіи образованности въ Грузіи во второй половинѣ XVIII в. и въ первой текущаго столѣтія, было нѣсколько, таковы, напр., потомки свящ. Алексѣя Месхивили и свящ. Онисима Иоселіани. Изъ перваго рода вышелъ, между прочимъ, Давидъ, ректоръ Телавской Семинаріи, а отъ втораго происходилъ извѣстный грузинскій археологъ Пл. Игн. Иоселіани. Къ сожалѣнію, не имѣется никакого очерка жизни и дѣятельности на поприщѣ грузинской письменности и просвѣщенія хотя бы выдающихся членовъ этихъ родовъ. По этимъ очеркамъ можно было бы судить объ уровнѣ культуры въ Грузіи въ XVIII в. и въ началѣ XIX в. Драгоцѣнную грузинскую библіотеку Алексѣевыхъ-Месхіевыхъ получило въ даръ отъ потомковъ этого рода Общество Распространенія Грамотности, а библіотеку и бумаги П. И. Иоселіани разбиралъ, кажется, г. Бакрадзе, но неизвѣстно чѣмъ это кончилось.

сихъ поръ крайне мало извѣстна внутренняя жизнь грузинскаго народа и организація грузинскаго царства, напр., положеніе духовенства (процедура производства во священники и дьяконы и опредѣленія ихъ на священнослужительскія мѣста при церквяхъ, № 6—13), отношеніе сословіи между собою (права и обязанности дворянъ, добровольно поселившихся на помѣщичьей землѣ, освобожденіе таковыхъ отъ крѣпостной зависимости и переходъ отъ помѣщичьихъ крестьянъ въ царскіе и т. п., № 3—5), учебное дѣло, книгопечатаніе, вообще народное просвѣщеніе; наконецъ, пока невыяснено какъ отразился на грузинской культурѣ переходъ отъ порядковъ XVIII в. къ порядкамъ XIX в., съ какимъ умѣніемъ грузинскіе писатели усвоили новый языкъ и новую культуру, и вообще какъ прировнилось образованное грузинское общество къ новому порядку вещей. На эти вопросы мы находимъ болѣе или менѣе обстоятельныя указанія въ упомянутыхъ документахъ.

Особенно интересно одно прошеніе къ царю Ираклію свящ. Давида Чубинидзе, занятаго службой въ государственной типографіи, объ освобожденіи его, Давида, отъ военной повинности, и резолюція этого царя, столько же гуманная, сколько и мудрая, признающая книгопечатное дѣло — службой, одинаково полезной какъ для государства, такъ и для христіанской вѣры, вслѣдствіе чего свящ. Давидъ освобождается отъ военнаго налога (стр. 6, № 6). Далѣе мы встрѣчаемся съ однимъ очень курьезнымъ документомъ: Н. Чубиновъ, въ вознагражденіе за грузинскій переводъ Физики Брисона и Гиляровскаго, и за свои Арифметику и Географію получаетъ отъ кн. Эристова, между прочимъ, одного крестьянскаго мальчика, осетина, отпущеннаго въ 200 р. ассигнаціями (стр. 14—16, № 15), и съ тѣхъ поръ въ формулярномъ спискѣ Н. Чубинова, въ графѣ, озаглавленномъ — «имѣетъ ли крестьянъ?», красуется: «имѣетъ одного крестьянина». Отъ этого подарка вѣтъ чѣмъ-то средневѣковымъ, когда въ видѣ авторскаго вознагражденія дарили людей... «Свѣжо преданіе, а вѣрится съ трудомъ»... Документъ (№ 19, стр. 19—21) о признаніи Чубиновыхъ дворянами подъ именемъ *Георгииовичи* имѣетъ двойное значеніе:

частное — для этой фамилии и общее для многихъ другихъ случаевъ, подобныхъ ему. Многія грузинскія семейства въ настоящее время носятъ не тѣ фамильныя названія, подъ которыми они были извѣстны въ Грузіи до XIX в. Вслѣдствіе этого происходятъ большіе споры, тяжбы и переписка между разными учрежденіями съ цѣлью возстановленія настоящей фамилии даннаго рода, утратившаго свое фамильное названіе, или искажившаго его до неузнаваемости, благодаря своей и чужой невнимательности, перадѣлю писца, опискѣ и неправильной транскрипціи при передачѣ на русскій языкъ, или просто посредствомъ обращенія имени отца въ фамилію сына, что обыкновенно случалось сплошь да рядомъ. Если мы стараемся со всевозможною точностью передавать географическія названія рѣкъ, горъ, городовъ и т. п., то, безъ сомнѣнія, съ собственными именами мы должны обращаться еще осторожнѣе и внимательнѣе. Генеалогія и Геральдика имѣютъ, по крайней мѣрѣ, такое же право на точность, какъ и Географія. Кромѣ того, послѣдствіемъ искаженія или совершенной передѣлки фамильныхъ названій въ практической жизни бывають нерѣдко большія неудобства, недоразумѣнія и большая несправедливость — нарушеніе юридическихъ или гражданскихъ правъ, сопряженныхъ съ данною фамиліей, равно большіе хлопоты и издержки, и безконечная переписка между подлежащими учрежденіями о возстановленіи настоящей фамилии или о признаніи тождества двухъ разныхъ по внѣшности фамильныхъ названій, экспертиза фамильныхъ документовъ и т. п. Очень часто съ потерю извѣстной фамилии сопряжена потеря имущественныхъ и юридическихъ правъ, напр., когда рѣчь идетъ о наслѣдствѣ, о передачѣ имени однофамильцамъ, о передачѣ дворянскаго или княжескаго званія и т. п.

Такъ случилось и съ Чубиновыми. Благодаря такому казусу они чуть было не лишились дворянскаго званія. Когда въ 20-хъ годахъ Н. Д. Чубиновъ предъявилъ Тифлисскому Дворянскому Депутатскому Собранію документы о своемъ дворянствѣ, то Собраніе обратило вниманіе на то, что въ документахъ дворянами признаются *Георгишвили*, а онъ называется *Чубиновымъ*, — какимъ это образомъ онъ считаетъ себя дворяниномъ на основа-

ній этихъ документовъ? Тогда онъ объяснилъ, что когда его принимали въ 1804 году въ Тифлиское Благородное Училище, безъ подачи письменнаго прошенія, прямо записали его Чубиновымъ, что Чубинъ была ключка его дѣда Георгія и т. п. Послѣ этого объясненія Собраніе постановило внести Чубиновыхъ въ Дворянскую книгу подъ именемъ *Георшивили*.

Весьма интересны документы, свидѣтельствующіе о томъ, что еще въ началѣ текущаго столѣтія были приняты мѣры по изданію грузинской Библіи (№ 20—21, стр. 16—26), и къ переводу на русскій языкъ Грузинскихъ Законовъ, извѣстныхъ подъ названіемъ Уложенія цара Вахтанга VI (№ 22—24, 26—28). Грузинская Библія была издана первый разъ въ Москвѣ въ 1743 году (Свѣдѣнія, I вып., стр. 8—12)¹⁾; попытка, сдѣланная въ началѣ текущаго столѣтія получить списокъ съ грузинской Библіи 978 года, не удалась; это было достигнуто только въ 1848—1849 годахъ, когда для этой цѣли намѣстникъ Кавказ-

1) Г. Бакрадзе ошибается, говоря, что «Библія на Грузинскомъ языкѣ въ первый разъ была отпечатана *въ исходѣ XVIII столѣтія въ Москвѣ*», см. Кавказъ въ древнихъ памятникахъ христіанства. Тифлисъ. 1875; стр. 131. Вообще, этимъ сборникомъ г. Бакрадзе слѣдуетъ пользоваться съ большою осторожностью. Онъ составленъ, какъ самъ авторъ говоритъ въ Предисловіи, для чисто-практическихъ цѣлей: при разборѣ древнихъ актовъ Кавказская Археогрѣфическая Коммиссія, членомъ которой состоялъ и Бакрадзе, «безпрестанно встрѣчала указанія на тотъ или другой храмъ, или монастырь» — и для того, чтобы легче ориентироваться членамъ Коммиссіи и читателямъ Актовъ, было признано необходимымъ составить, по имѣющимся въ печати свѣдѣніямъ, этотъ перечень старинныхъ памятниковъ церковнаго зодчества на Кавказѣ. За этотъ трудъ, по рекомендаціи Броссе, Бакрадзе получилъ золотую медаль отъ И. Р. Археол. Общества. На него однако не ссылаются ни Кондаковъ, ни Сусловъ, писавшіе о Грузинскомъ искусствѣ. Архитектурные стили въ немъ часто перемѣшаны, свѣдѣнія о памятникахъ сообщаются не хронологически; источниками авторъ пользуется безъ разбора и не весьма доступными, встрѣчаются въ немъ пропуски, недосмотры и невѣрности. Такъ, напр., въ 14 верстахъ отъ Тифлиса, въ ущеліи рѣки Веры лежитъ знаменитый Бетанійскій храмъ, на стѣнѣ котораго имѣется одно изъ древнѣйшихъ фресковыхъ изображеній царицы Тамары, XII в. Съ этого изображенія въ 50-хъ годахъ кн. Гр. Гр. Гагаринъ снялъ копию, которая очень распространена. Бакрадзе, очевидно, не видѣвши этого храма, въ упомянутой книгѣ (стр. 20—21) пишетъ: «древняя живопись ея (Бет. церкви) еще сохраняетъ свои краски. *Вправо отъ входа въ церковь на стѣнѣ* особенно бросается въ глаза *портретъ царицы Тамары* во весь ростъ и въ царскомъ облаченіи, *подносящей Божьей Матери модель церкви*. Это тотъ самый портретъ, который скопированъ кн. Гагаринымъ и по приказанію бывшаго Намѣстника Кавказскаго кн.

скій кн. Воронцовъ отправилъ на Афонъ грузинскаго археолога П. И. Иоселіани. Онъ привезъ Афонскій списокъ грузинской Библии и подъ его наблюденіемъ были сдѣланы три списка: одинъ для Тифлискаго Сіонскаго Собора, другой для Владѣтельнаго князя Мингреліи Давида Дадіани, третій для Имеретинскаго митрополита Давида. Наконецъ, грузинская Библия была напечатана, въ 2-хъ томахъ, гражданскимъ шрифтомъ (мхедрул), въ Тифлисъ въ 1884 г. Но гораздо важнѣе было бы для науки напечатать цѣликомъ безъ всякихъ измѣненій, передѣлокъ и

Воронцова отлитографированъ въ Лондонѣ. Совершенно такой же портретъ я видѣлъ въ знаменитомъ *Вардзійскомъ монастырѣ*. Въ Вардзін дѣйствительно имѣется такой портретъ Тамары, виденный въ 1842 году и Н. Чубиновымъ (см. ниже стр. 37), но въ *Бетаніи*, какъ и на снимкѣ кн. Гагарина, Тамара изображена иначе. Я посѣтилъ Бетанію лѣтомъ 1877 года. Въ ноябрской книжкѣ Журн. Мин. Н. Пр. того же года я помѣстилъ статью, озаглавленную: «Изъ поѣздки въ Закавказскій край лѣтомъ 1877 года». Въ этой статьѣ, на стр. 226—229, я даю краткое описаніе Бетанійскаго храма, изъ котораго (описанія) привожу здѣсь слѣдующее мѣсто, касающееся портрета Тамары: «портретъ Тамары вполне уцѣлѣлъ въ группѣ, находящейся на *сѣверной стѣнѣ*, на право отъ алтаря. Длина группы 7 шаговъ, высота около 2-хъ сажень. По сторонамъ находятся изображенія Святыхъ, лица которыхъ почти совсѣмъ стерты. Затѣмъ слѣдуетъ портретъ молодого человѣка безъ бороды и безъ усовъ; на немъ грузинская корона, одѣтъ въ грузинскую бархатную куртку (куладжа), носить саблю, стоитъ нѣсколько бокомъ къ Тамарѣ и указываетъ руками на нее. Въ изображеніи молодого человѣка видятъ портретъ Георгія Лаши, сына и наслѣдника царицы Тамары. Сама Тамара представлена высокою, красивою женщиной (хотя и не съ столь тонкими и нѣжными чертами лица какъ на Гагаринскомъ снимкѣ), въ грузинской царской коронѣ, унизанной жемчугомъ, въ порфирѣ изъ синяго бархата, подбитой горностаемъ; двѣ большія косы висятъ по обѣимъ сторонамъ лица, которое совершенно открыто, *руки обращены на возмѣстителяго, также въ порфирѣ и коронѣ, съ бородой, мужа ея Давида, который въ одной рукѣ держитъ жезлъ, другой указываетъ на возмѣстителяго Святого*. Къ сожалѣнію, копія снята (Гагариннымъ) не со всей группы, а только съ изображенія царицы Тамары».

Изъ этого описанія видно, что Тамара никакой модели церкви не подобируетъ Божьей Матери, а руки ея прямо обращены на возмѣстителяго мужчину (мужа), и что ея изображеніе находится *«не справа отъ входа въ церковь»*, а *влево, или почти противъ входа*, который имѣется только съ южной и съ западной стороны; а съ сѣверной стороны, на которой находится это фресковое изображеніе Тамары, *нѣтъ никакого входа въ церковь и никакихъ дверей*. По странной случайности, на другой же день послѣ моего возвращенія изъ Бетаніи въ Тифлисъ, я встрѣтилъ на улицѣ Бакрадзе вмѣстѣ съ другимъ археологомъ Д. П. Пурцеладзе, и замѣтилъ ему, что его описаніе портрета Тамары не соответствуетъ дѣйствительности. Онъ нѣсколько смутился, но ничѣмъ не объяснилъ—отчего произошла у него такая ошибка.

исправлений, церковнымъ шрифтомъ и съ соблюденіемъ древняго правописанія Аѳѳойскій списокъ Библии 978 года въ томъ видѣ, въ какомъ онъ дошелъ до насъ.

Грузинское Уложеніе первый разъ было издано въ русскомъ переводѣ въ С.-Петербургѣ Правит. Сенатомъ въ 1828 году подъ заглавіемъ: «Сборникъ Законовъ царя Вахтанга». Второй разъ было издано въ Тифлисѣ въ 1887 году подъ заглавіемъ: «Сббрникъ законовъ Грузинскаго царя Вахтанга VI». Изданіе присяжн. повѣреннаго Френкеля подъ редакціей Д. З. Бакрадзе. Грузинскій текстъ Уложенія по спискамъ его, имѣющимся въ большемъ количествѣ и представляющимъ значительныя различія, къ сожалѣнію, еще не изданъ. Равно онъ не былъ еще предметомъ юридико-филологическаго изслѣдованія, чтобы въ точности опредѣлить какія части въ немъ оригинальны, какія заимствованы, откуда и съ какимъ знаніемъ дѣла. Пока въ общихъ чертахъ извѣстно, что на ряду съ законами грузинскаго происхожденія имѣются въ Уложенія этомъ и законы еврейскіе (Моисей), греческіе, армянскіе и др.

№ 27 и 28 (стр. 33—52) содежать въ себѣ археологическіе результаты путешествій Н. Чубинова, совершенныхъ имъ въ 1842 году по Грузіи, а въ 1845 году въ Св. Землю. Н. Чубиновъ былъ первый грузинъ и знатокъ *грузинскаго языка*, совершившій въ Самцхе и Имеретію эту археологическую экскурсію. Весьма интересны между прочимъ двѣ историческія пѣсни о царѣ Давидѣ Возобновителѣ и царицѣ Тамарѣ, записанныя Н. Чубиновымъ (стр. 38) и вошедшія въ Христоматию Д. І. Чубинова. До Н. Чубинова, въ 30-хъ годахъ, путешествовалъ по Грузіи съ археологическою цѣлью Дюбуа, но онъ не зналъ грузинскаго языка, такъ, что его снимки съ грузинскихъ надписей были разобраны и переведены по-французски послѣ путешествія Дюбуа въ Парижѣ г. Броссе. Особенно обстоятельныя свѣдѣнія сообщаетъ Н. Чубиновъ о знаменитомъ Гелатскомъ монастырѣ, близъ Кутаиса. Съ тѣхъ поръ наши свѣдѣнія объ археологическихъ сокровищахъ этой святыни еще болѣе обогатились, благодаря путешествію Броссе и трудамъ гг. Покровскаго, Цере-

тели, Кондакова и Бакрадзе¹⁾, но въ 40-хъ годахъ свѣдѣнія эти были новы; впрочемъ и теперь они полезны для сравненія (надписей, фресокъ и т. п.) съ данными, добытыми въ послѣдствіи. Послѣдній археологъ, проф. Кондаковъ, видѣвшій и описавшій древности Гелатскаго монастыря, говоритъ: «русскій посолъ Никифоръ Толочановъ, посѣтившій Имеретію въ 1650 году, подробно описываетъ святыню Гелатскаго монастыря. Монастырь этотъ сохранилъ нынѣ жалкую долю тѣхъ богатствъ, великолѣпныхъ и драгоценныхъ памятниковъ искусства и Исторіи, которыя Толочановъ тамъ видѣлъ» (Опись и т. д., стр. 1). По Кондакову съ 1650 года дошла до насъ едва одна *седьмая* часть, и при всемъ томъ, по числу, напр., эмалевыхъ произведеній Гелатскій соборъ занимаетъ первое мѣсто послѣ сокровищницы св. Марка въ Венеціи (*ibid.* стр. 4). Напрасно Бакрадзе въ своихъ «Памятникахъ» не воспользовался драгоценными, положительными свѣдѣніями, сообщаемыми Толочановымъ о знаменитомъ соборѣ Баграта (X—XI в., въ Кутаисѣ), разрушенномъ послѣ Толочановскаго путешествія, въ 1691 году, турками, а ограничивается только сообщеніемъ гадательныхъ свѣдѣній о великолѣпіи и архитектурѣ этого храма по Вахуштію (XVIII в.), Дюбуа, Броссе, Муравьеву и другихъ новѣйшихъ археологовъ и путешественниковъ.

Свѣдѣнія, сообщаемыя Н. Чубиновымъ (стр. 44—52) о грузинскихъ древностяхъ Іерусалима даютъ намъ кое-что новое и въ настоящее время, хотя изслѣдованіе грузинскихъ древностей христіанскаго Востока съ тѣхъ поръ (съ 1845 г.) подвинулось значительно впередъ. Я уже говорилъ въ своей книгѣ «Памятники

1) Voyage archéologique en Transcaucasie, par Brosset (1848—1849 гг.); St.-Petersb. 1851, XI Rapp. pp. 8—52; Описаніе миниатюръ Гелатскаго Евангелія. Н. В. Покровскаго, см. Зап. Отд. Русск. и Славянск. Археол. И. Р. А. О. 1887 г., т. IV, стр. 255—311, со снимками миниатюръ на 6 таблицахъ; Полное собраніе надписей на стѣнахъ и камняхъ, и приписокъ къ рукописямъ Гелатскаго монастыря съ двумя рисунками, Г. Д. Церетели, см. Древности Восточныя, Труды Восточной Коммисіи И. М. А. О. т. I, вып. II, стр. 223—281; Опись памятниковъ древности въ нѣкоторыхъ храмахъ и монастыряхъ Грузіи. Составленъ по Высочайшему повелѣнію проф. Кондаковымъ; грузинскія надписи прочтены и истолкованы Дм. Бакрадзе. СПб. 1890 г.—О Гелатскомъ монастырѣ см. стр. 1—54; съ 32 снимками надписей и художественныхъ предметовъ.

Грузинской старины въ Св. Землѣ и на Синаѣ. Спб. 1888 г. стр. 101, о посѣщеніи Св. Земли кц. Аваловымъ въ 20-хъ годахъ и позже Н. Чубиновымъ; но мнѣ не было извѣстно тогда, что они оставили описаніе своего путешествія въ Палестину и что въ нихъ встрѣчаются свѣдѣнія о грузинскихъ древностяхъ въ св. Землѣ. Лѣтомъ 1888 года я нашелъ въ Тифлисѣ въ Библиотекѣ Общества Грамотности огромный (въ 344 страницы), роскошный, собственноручно описанный Аваловымъ экземпляръ его Путешествія въ Св. Землю (въ 1819 — 1820 гг.) и далъ объ этой находкѣ отчетъ во II вып. моихъ «Свѣдѣній», Спб. 1889 г., стр. XXI—XXIX. Въ настоящемъ выпускѣ «Свѣдѣній» помѣщаю и археологическіе результаты путешествія Н. Чубинова въ Св. Землю, совершеннаго имъ въ 1845 г.¹⁾ Спустя 38 лѣтъ послѣ этого путешествія

1) Г. А. Кутателадзе (Иверія, 1889 г. №№ 70, 72, 73) приписалъ эти замѣтки Н. Чубинова о древностяхъ Крестнаго монастыря, близъ Іерусалима, нѣкому монаху Лорткипанидзе, который быть можетъ только переписалъ ихъ. Г. Жорданія (Иверія, №№ за январь 1893 г.), оспаривая эту мысль, самъ впадалъ въ ошибку, приписавъ ихъ Пл. Юселіани, будто бы ѣздившему въ Палестину въ 1845 году. Мы знаемъ, что Пл. Юселіани ѣздилъ въ 1848—1849 годахъ на Афонъ и ни откуда неизвѣстно, чтобы онъ когда либо посѣтилъ Палестину. Замѣтки эти, напечатанныя ниже, писаны собственноручно Н. Чубиновымъ и составлены имъ въ маѣ мѣсяцѣ 1845 г., когда Чубиновъ былъ въ Палестинѣ (стр. 44).

Въ упомянутой статьѣ, озаглавленной: «Краткія свѣдѣнія о грузинскихъ монастыряхъ на Востокѣ и взятіе города Іерусалима грузинами въ 1527 году», помѣщенной въ нѣсколькихъ номерахъ газеты «Иверія» за январь 1893 года, г. Жорданія между прочимъ повѣствуетъ (№ 13) пресерьезно о предложеніи, якобы сдѣланномъ турецкимъ султаномъ грузинскимъ царямъ — прогнать изъ Іерусалима *персіанъ* и самимъ завладѣть этимъ священнымъ для нихъ городомъ, что и исполнили якобы три грузинскіе царя въ 1527 году, предпринявъ походъ въ Палестину.

Во первыхъ, до турокъ владѣли Іерусалимомъ *не персіане*, а *египетскіе мамелюки*; во вторыхъ, и это главное, турки завладѣли Сиріей, Палестиной съ Іерусалимомъ и Египтомъ въ 1516—1517 годахъ и до нашего времени владѣютъ имъ, слѣдовательно, султанъ турецкій не могъ предлагать грузинамъ въ 1527 году прогнать изъ Іерусалима *персіанъ*, которыхъ и не было тогда въ Іерусалимѣ, а были сами турки Османскіе, владѣвшіе этимъ городомъ уже *десять лѣтъ*. Этотъ анахронизмъ, встрѣчающійся у Вахуштія, разобранъ въ моей книгѣ: *Памятники грузинской старины въ Св. Землѣ и на Синаѣ*. Спб. 1888; стр. 57, 62 и 63. Жаль, что г. Жорданія не счелъ нужнымъ ознакомиться предварительно съ литературой тракт�емаго имъ вопроса, тогда онъ могъ бы легко избѣгнуть подобныхъ курьезовъ. Грузинскія войска дѣйствительно вступили въ Іерусалимъ, но это было въ 1303 году.

я посѣтилъ (въ 1883 г.) Св. Землю съ цѣлью изслѣдованія грузинскихъ древностей, и, естественно, что 38 лѣтъ протекшихъ должны были повліять на сохранность фресокъ, надписей и рукописей. Дѣйствительно, свѣдѣнія Н. Чубинова дополняютъ мои въ нѣкоторыхъ частяхъ,—я укажу ихъ здѣсь. Въ 1883 году я нашелъ надпись надъ изображеніемъ владѣтеля Мингрелии Левана I Дадіани и жены его Нестанъ-Дареджани до того стертою, что ничего не могъ я разобрать (см. Памятники и пр., стр. 106), Н. Чубиновъ же въ 1845 году скопировалъ ее (стр. 44); въ русскомъ переводѣ она гласитъ: «мы, Богомъ вѣнчанные, ввѣряющіе себя вашей охранѣ и покровительству Дадіанъ-патронъ Леванъ распорядился росписать [храмъ сей] въ заступленіе супруги нашей, и пожертвовали [деревню] Коцхери съ жителями въ 100 семействъ во спасеніе души владѣтельницы Нестанъ-Дареджани, хроникона 331» (1643 г.). Достоинно вниманія, что стоящую между этими супругами молодую особу Н. Чубиновъ принимаетъ за *дѣвочку*, а не за *мальчика*, какъ всѣ другіе, видѣвшіе это фресковое изображеніе. У Н. Чубинова есть также грузинская надпись (стр. 46), снятая съ мраморной плиты, вѣланной въ полъ алтаря, направо отъ престола, почти неразбираемая въ настоящее время. Въ переводѣ эта надпись значитъ: «этотъ святой и [все]честный монастырь выстроилъ царь и куроцалатъ Багратъ, потомокъ Давида». Съ другой стороны,

Тутъ же я считаю нужнымъ указать еще на одну крупную ошибку: въ № 2 русского отдѣла духовнаго журнала «Пастырь» за 1893 г., помѣщена статья г. Садагелова-Иверіели подъ заглавіемъ: «Переводъ священно-богослужбныхъ книгъ на грузинскій языкъ и значеніе его для перкви грузинской». Въ этой статьѣ, стр. 5, между прочимъ сказано: «по свидѣтельству Моисея Хоренскаго, блаженный Месропъ (V в.) перевелъ для наслѣдницы грузинскаго престола славной Сандухты Евангеліе, Апостолъ и нѣкоторыя богослужбныя книги, см. Исторію Арменій М. Хоренскаго, кн. III, гл. 60».

Ни въ цитированномъ здѣсь мѣстѣ, ни въ другихъ мѣстахъ своей исторіи Моисей Хоренскій не говоритъ ни слова о томъ, будто бы св. Месропъ переводилъ что либо на грузинскій языкъ.

Редакторы періодическихъ изданій, вслѣдствіе спѣшности работъ, конечно, не въ состояніи слѣдить за всемъ и провѣрять по источникамъ все чтò у нихъ печатается, но когда представляется случай возстановить истину, они должны воспользоваться этимъ, особенно когда рѣчь идетъ о такихъ важныхъ историко-литературныхъ вопросахъ какъ только что указанные.

странно, что онъ не упоминаетъ о другихъ надписяхъ, снятыхъ мною, такъ, напр., надписи на круглой, желтой бронзовой доскѣ, вдѣланной въ мозаичный полъ; посреди церкви подъ самымъ куполомъ, предъ алтаремъ; надпись эта, сдѣланная крупными церковными буквами, упоминаетъ объ архимандритѣ Никифорѣ (Николаѣ Чолакашвили) какъ игуменѣ Крестнаго монастыря и возобновителѣ его въ 1643 году (Памятники и пр., стр. 244, № IV). Н. Чубиновъ сосчиталъ на полкахъ въ библиотекѣ Крестнаго монастыря до 200 грузинскихъ рукописей (я ихъ нашелъ въ 1883 году только 139) и пересмотрѣлъ до 30 рукописей, изъ которыхъ 16 рукописей обратили на себя его особенное вниманіе и онъ приводитъ приписки, имѣющіяся въ нихъ. Всѣ эти приписки приведены у меня въ каталогѣ Крестнаго монастыря (Памятники и проч., стр. 143—192) за исключеніемъ двухъ, имѣющихся въ Большомъ метафрастѣ № 8 и въ Синаксаріѣ № 16, которыхъ (рукописей) я не видѣлъ¹⁾.

1) Г. Бакрадзе, ѣздившій въ Константинополь, по дѣламъ Сословно-земельной Комиссіи, въ которой въ послѣднее время онъ служилъ, заѣхалъ и на Афонъ; здѣсь въ Иверскомъ монастырѣ онъ нашелъ нѣсколько груз. рукописей и записей, непоименованныхъ въ моемъ каталогѣ (Свѣдѣнія и пр., I вып., 1886 г., стр. 69—96), и удивляется какъ я ихъ пропустилъ (см. *Исторія Грузіи, на груз. языкѣ, попавшая мнѣ въ руки только недавно*, стр. 245. 253). Я въ свою очередь удивляюсь—какъ онъ, все таки побывавши и поработавши въ монастырскихъ библиотекахъ, могъ удивляться этому. Ни до путешествія, ни послѣ путешествія не имѣлъ я претензій, что исчерпаю, или что исчерпалъ все чтѣ было на христіанскомъ Востокѣ по части грузинскихъ древностей вообще и въ частности по древне-грузинской письменности. Я это высказалъ прямо (Свѣдѣнія и проч., вып. I, стр. XXIII): «я привелъ въ извѣстность, говорю я, по части грузинской письменности все чтѣ я нашелъ и что мнѣ *показали* (курсивъ въ подлинникѣ) на Афонѣ, Синаѣ и въ Палестинѣ, но утверждать, что, сверхъ виденнаго мною, больше ничего тамъ и не осталось—я не въ состояніи, ибо обитатели упомянутыхъ монастырей часто сами не знаютъ гдѣ и чтѣ у нихъ есть; нерѣдко только счастливый случай и продолжительное пребываніе въ этихъ мѣстахъ приводятъ изслѣдователя къ открытію того или другого памятника». Въ самомъ дѣлѣ, сплошь да рядомъ случается, что одинъ, даже неискавшій, находитъ то, чего другой, очень усердно искавшій, не могъ найти, такъ, недавно еще двѣ почтенныя англичанки (Gibson и Lewis) нашли въ Синайскомъ монастырѣ рукописи, которыхъ ни Порфирій, ни Антошинъ, ни Тишендорфъ, ни Пальмеръ, ни многіе другіе, побывавшіе на Синаѣ, не могли найти. Если покойный Бакрадзе думалъ, что послѣ его посѣщенія Иверскаго или Гелатскаго монастыря въ библиотекахъ этихъ монастырей не осталось больше необслѣдованныхъ рукописей, то онъ, конечно, горько заблуждался. Кстати о древностяхъ Гелатскаго монастыря: Бакрадзе (Опись и пр., проф.

На стр. 54—56, № 30—32, помѣщены матеріалы для гру-

Кондакова) привелъ на русскомъ языкѣ нѣсколько названій и записей грузинскихъ рукописей этого монастыря *безъ груз. текста*, о чемъ должно сожалѣть, такъ какъ приходится вѣрить ему на-слово относительно точности ихъ транскрипціи и перевода. При описаніи одного Сборника творений свв. оо., переведеннаго съ греческаго въ 1030 году грузинскими монахами Арсеніемъ и Давидомъ *Цетритцонели*, или изъ Петритцона, Бакрадзе (Опись и проч., стр. 34) замѣчаетъ: «Давида изъ Петритцона или Петритцонели мы не знаемъ, о монастырѣ Петритцонѣ свидѣнія не имѣемъ, хотя другіе иноки изъ Петритцона же иногда появляются въ синодикахъ манускрипта съ жизнеописаніемъ Георгія Святогорца (Евфимія?)». Я думаю, что мы теперь знаемъ, гдѣ этотъ монастырь *Петритцони*, иноки котораго назывались *Петритцонели* (сокр. Петритци), подобно тому какъ грузинскіе монахи Гроба Господня (храма Воскресенія) назывались *аидгомели* (ადგომელები), монастырей: св. Креста, близъ Иерусалима, Джварели (ჯვარელები), Саввы Освященнаго, въ Палестинѣ, — Сабацминдели и т. п. Монастырь Петритцони, *ჰეტრიტციონი*, — это, по всей видимости, извѣстный нынѣ *Бачковский* монастырь въ Румелии, въ верстахъ 30 отъ г. Филиппополи. На полудневномъ разстояніи на Ю. отъ г. Станимака находятся развалины извѣстнаго въ средніе вѣка торгово-промышленнаго города *Цетритцона*, *Πετριτζός* (у славянъ Петричъ); въ верстахъ семи отъ этого города, глубже въ горахъ, лежитъ этотъ *Цетритцонійскій* монастырь, получившій свое названіе, вѣроятно, отъ близлежащаго города этого имени. По словамъ византийскихъ писателей (Анны Камниной), монастырь этотъ, называвшійся въ старину также монастыремъ Богородицы Петритцонійской (*Παναγία τῆς Πετριτζονίτισσης*), основанъ (?) въ 1084 году двумя братьями грузинами (Иверами) Пакурианами (вѣроятно, изъ рода князей Джан-Бакуриан-Орбеліани), грузинскими выходцами, поступившими на службу въ Византію и носившими высшія придворныя званія великаго domestica и вел. магистра при имп. Алексѣѣ Комненѣ (1081—1118 гг.). Одинъ изъ братьевъ — Григорій, палъ въ битвѣ съ Болгарами и Команами въ 1086 году. Владѣнія этого монастыря простирались вплоть до Егейскаго моря. По предположенію Иречека, взятые и разграбленные крестоносцами въ 1189 году крѣпость и монастырь — были *Цетритцонъ* и нынѣшнее Бачково. Доставленный въ Филиппополь и представленный Фридриху Барбаруссѣ игумень этого монастыря, который (игумень) былъ родомъ «ex Ibernia (= Iberia) ortum», былъ принятъ милостиво этимъ императоромъ. Изъ приведенной выше записи Гелатскаго сборника, переведеннаго съ греческаго Арсеніемъ и Давидомъ Петритцонели въ 1030 году, видно, что монастырь Петритцони не былъ основанъ Пакурианами въ 1084 году, а, вѣроятно, только возобновленъ и расширенъ ими. Въ Аѳонскомъ сборникѣ 1074 года (см. мои Свѣдѣнія и проч., I вып., стр. 44—62) также упоминается нѣсколько монаховъ Петритцонели. Подробнѣе объ этомъ Петритцонійскомъ грузинскомъ монастырѣ, равно и о грузинскихъ древностяхъ Аѳона и Константинополя будетъ рѣчь въ слѣдующемъ выпускѣ, здѣсь только кстати замѣчу, что загадочное до сихъ поръ прозваніе извѣстнаго грузинскаго ученаго и филозофа XI в. *Іоанна Цетритци* (*ჰეტრიტცი*, сокр. отъ Петритцонели) нынѣ получаетъ совершенно ясный смыслъ и значеніе, — онъ былъ, по всей вѣроятности, однимъ изъ братій этого Петритцонійскаго монастыря. Транскрипція греческихъ звуковъ τς грузинскимъ *ჟ* (тц, а не и, или э) служитъ однимъ изъ убѣдительнѣйшихъ аргументовъ тождества *Πετριτζός* съ *ჰეტრიტციონი*. Намъ извѣстна теперь чрезвычайно интересная

зинской Грамматки. Это — полемика, возникшая по поводу Грузинской грамматики Д. И. Чубинова (Спб. 1855 г.). Я даль отзывъ объ этой грамматикѣ въ своемъ трудѣ: *О грамматической литературѣ грузинскаго языка*. Спб. 1873 г., стр. 45—46. Но тогда мнѣ не былъ извѣстенъ поводъ, по какому была составлена эта грамматика, равно и переписка, или полемика, возникшая по этому поводу между тогдашними знатоками груз. языка, съ одной стороны Броссе и Д. Чубиновымъ, съ другой между Пл. Иоселіани и Д. И. Кипіани, иначе между Тифлисомъ и Петербургомъ. Вопросы, возбужденные въ этой перепискѣ далеко еще не исчерпаны, она пригодится, какъ матеріаль, будущему изслѣдователю груз. языка. Весьма пріятное впечатлѣніе производитъ на читателя эта полемика: при любви и основательномъ знаніи предмета спора, при совершенномъ уваженіи другъ къ другу, спорять и горячо спорять, но не о *лицахъ*, а о *дѣлѣ*. Грузинологи, къ сожалѣнію, неизбалованы подобными компетентными и вѣжливыми оппонентами¹⁾. Въ этомъ спорѣ (стр. 79, № 32) виденъ весь прямой и настойчивый характеръ Д. И. Кипіани, навлекавшій на него не мало бѣдъ въ его жизни, которую онъ такъ трагически кончилъ. Въ 1882 г. Д. И. Кипіани издалъ свою Грамматику груз. языка, которую онъ посвятилъ Д. И. Чубинову. Но эта грамматика во многомъ уступаетъ Грамматикѣ Чубинова. И это еще лишній разъ подтверждаетъ старую истину, что легче критиковать чужой трудъ, чѣмъ самому выполнить его.

надпись, имѣющаяся на золотомъ окладѣ иконы Петритцонійской Богородицы, сдѣланномъ двумя братьями грузинами, иноками Аванасіемъ и Окропиромъ (Іоанномъ) въ 1311 году. Такимъ образомъ, съ 1030 года по 1311 годъ мы имѣемъ несомнѣнные факты пребыванія грузинъ въ этомъ монастырѣ.

1) Къ грузинологамъ обыкновенно обращаются съ замѣчаніями и даже поученіями люди, не потрудившіеся познакомиться даже съ грузинской азбукой; когда же имъ отвѣчаешь, что при всемъ желаніи совершенно невозможно спорить съ подобными любознательными добровольцами, то сердятся, обижаются и раздражаются громомъ пасквилей и памфлетовъ, которыми, конечно, еще больше доказываютъ не только свою невоспитанность и безсильную злобу, но и совершенное незнакомство съ предметомъ спора. Подобными «полемическими красотоми», естественно, лишаютъ специалиста, сколько нибудь уважающаго науку и себя, возможности отвѣчать на ихъ выходки. Они же, разумѣется, молчаніе специалиста принимаютъ за его поражение и торжествуютъ сомнительную побѣду. Съ нѣкоторыми изъ подобныхъ «критиковъ» мы познакомимся ниже.

№ 33, стр. 96—102, занимаетъ: Списокъ грузинскихъ рукописей и печатныхъ книгъ библіотеки проф. Чубинова. Д. І. неоднократно выражалъ желаніе пожертвовать свою грузинскую библіотеку Обществу распространенія грамотности среди грузинъ, котораго онъ Почетнымъ членомъ состоялъ. Объ этомъ заявлялось и печатно (см. Грузинскій Каталогъ библіотеки этого Общества. Сост. Н. Мгварелишвили. Тифлисъ. 1887 г., стр. IV). Наслѣдники Д. І. Чубинова принесли въ даръ этому Обществу грузинскія книги и рукописи покойнаго профессора. Въ библіотекѣ этой не оказалось каталога ни рукописей, ни печатныхъ книгъ. По просьбѣ сына покойнаго профессора, Н. Д. Чубинова, желавшаго знать что онъ жертвуетъ, и съ согласія упомянутаго Общества былъ составленъ настоящій Списокъ библіотеки проф. Чубинова, подъ моимъ руководствомъ и наблюденіемъ, студентомъ Восточнаго Факультета М. Картвелишвили. Болѣе подробный каталогъ ихъ составить, вѣроятно, Общество грамотности, которое уже приступило къ описанію письменныхъ сокровищъ, накопившихся въ его библіотекѣ, и, конечно, лучшей услуги нельзя было бы оказать изученію грузинской литературы. Общество этимъ докажетъ, что грузины умѣютъ не только собирать и приобрѣтать, но и хранить и пользоваться своими приобрѣтеніями. А для составителей не можетъ быть ничего болѣе поучительнаго, плодотворнаго и похвальнаго какъ описаніе этихъ рукописей. Библіотека эта возникла какъ трудами и усиліями самихъ Чубиновыхъ, такъ и приращеніемъ извѣстнѣйшимъ образомъ отъ груз. царевичей, какъ гласятъ записи въ книгахъ. Она очень цѣнна, хотя и уступаетъ какъ количественно, такъ и качественно библіотекамъ царевича Теймураза Георгіевича, кн. Ивана Григорьевича Грузинскаго и кн. Н. Д. Мингрельскаго, о которыхъ рѣчь будетъ ниже.

Отдѣлъ книгъ духовнаго содержанія въ Чубиновской коллекціи не особенно богатъ, — имѣется всего одно недатированное Евангеліе приблизительно XII в. съ раскрашенными инициалами, заставками и миниатюрными изображеніями евангелистовъ (стр. 102). Затѣмъ Житія святыхъ грузинскихъ, переписанныя въ 1838 году; Мартирика катол. Антонія I, составлена въ 1769

году, а переписана въ 1799 году священникомъ *Давидомъ*, вѣроятно, Чубиновымъ; далѣе 72 Житія свв. общехристіанскихъ, списокъ 1758 года (стр. 104—105). Историческій отдѣлъ также невеликъ: поименованныя въ немъ историческія сочиненія по Исторіи Грузіи списки XVIII—XIX вв. Ими пользовались Броссе и Чубиновъ при изданіи Сборника грузинскихъ исторіковъ (*Histoire de la Géorgie*). Два списка Уложенія Вахтанга VI (одинъ 1829 г., а другой 1842 г.)—хороши (стр. 116 — 117) какъ по полнотѣ, такъ и по распредѣленію матеріала. Отдѣлъ изящной литературы богатъ; хотя и здѣсь нѣтъ ничего вполне новаго, но собрано вмѣстѣ много старинныхъ повѣстей и новыхъ (XVII—XIX вв.) стихотвореній всякаго рода; отрывки изъ нихъ вошли въ Хрестоматіи (1846 и 1863 гг.) проф. Чубинова. Въ отдѣлѣ Словарей обращаетъ на себя вниманіе Списокъ грузинскаго толковаго Словаря С. С. Орбелиани 1763 года, и обработка этого Словаря Н. Чубинова и, наконецъ, Толковый словарь къ поэмѣ «Барсова Кожа», составленный царевичемъ Теймуразомъ въ 1843 году (стр. 123—125). Первый такой Словарь былъ составленъ царемъ Вахтангомъ VI и напечатанъ вмѣстѣ съ *первымъ* печатнымъ изданіемъ «Борсовой Кожи» въ Тифлисѣ въ 1712 г. Въ отдѣлѣ Естествознанія заслуживаетъ особеннаго вниманія Книга свѣдѣній по Химіи, составленная царемъ Вахтангомъ VI (стр. 125), далѣе «о Физикѣ» и статьи зоологическаго содержанія (127). Въ отдѣлѣ «Смѣсь» не мало интересныхъ отрывковъ и документовъ, какъ и цѣлыхъ рукописей по литературѣ, исторіи и археологій грузинской. Особеннаго вниманія заслуживаетъ одна рукопись (стр. 128), заключающая въ себѣ статистическія и географическія свѣдѣнія о Карталиніи и Кахетіи, собранныя въ концѣ XVIII в. Она начинается такъ: «Описаніе деревень какъ разрушенныхъ (ненаселенныхъ), такъ и цѣлыхъ (населенныхъ), сдѣланное въ царствованіе царей Ираклія и Георгія, по волѣ этихъ двухъ царей. Деревни, описанныя царевичемъ Іоанномъ по отдѣльнымъ ущельямъ, — какія деревни какимъ ущельямъ принадлежатъ — суть слѣдующія, — и которыя принадлежатъ удѣламъ, князьямъ, дворянамъ и церкви», далѣе слѣдуетъ перечень географическихъ названій. Нѣсколько подобныхъ же драгоценныхъ

статистико-географическихъ и камеральныхъ описаній грузинскаго царства, сдѣланныхъ въ XVIII в., мы увидимъ ниже.

Отдѣлъ старопечатныхъ книгъ (XVIII в.) обширенъ. Это объясняется тѣмъ, что дѣдъ проф. Чубинова, свящ. Давидъ Чубиновъ, принимая непосредственное участіе въ типографскихъ работахъ въ Тифлисѣ, собиралъ печатные экземпляры, вышедшіе изъ грузинскихъ типографій. Вотъ ихъ перечень, съ указаніемъ, гдѣ и когда они напечатаны: въ *Тифлисъ* — Дѣянія Апостоловъ въ 1709 г., Евангеліе въ 1709 г., Часословъ въ 1710 г., Молитвенникъ въ 1710 г., Барсова Кожа въ 1712 г., Часословъ въ 1717 г., Пораклитонъ въ 1772 г. Требникъ въ 1884 г., Китайская Мудрость въ 1784 г., Часословъ въ 1791 г., Молитвенникъ въ 1793 г., Постная Трїодъ въ 1793 г., въ *Имеретїи*, — *Кутаисъ*: Псалтырь, 1807 г., въ *Цесъ* (Рача) — Праздничная Минея, 1811 г., въ *Самхере*, Евангеліе, 1817 г. Въ *Москвѣ*: Цвѣтная Трїодъ, 1738 г., Постная Трїодъ, 1741 г., Библия, 1743 г., Творенія Іоанна Дамаскина, 1744 г., Апостоль, 1760 г., Псалтырь, 1764 г., Молебникъ, 1767 г., Часословъ, 1768 г., Молитвенникъ, 1768 г.; въ *Кременцугъ*: Грамматика, 1789 г., въ *Римѣ*: Грузино-итальянскій Словарь, 1629 г., *Doctrina Christiana*, въ грузинскомъ переводѣ, 1732 и 1797 гг. Свѣдѣнія эти пополняютъ Очеркъ книгопечатнаго дѣла Грузин, сдѣланный мною (Свѣдѣнія и проч., I вып., стр. XLII—L). Ниже въ каталогахъ мы встрѣтимся еще съ печатными грузинскими памятниками, но, къ сожалѣнію, не всегда указаны годы изданія составителями каталоговъ. Нѣкоторые меньшіе документы и отрывки, найденные въ библиотекѣ пр. Чубинова, нашли мѣсто въ настоящемъ выпускѣ. Ничего цѣльнаго и обработаннаго по Исторіи или по Исторіи груз. литературы не нашлось въ ней. Лекціи Чубинова, составленныя лѣтъ 25 — 30 тому назадъ, далеко не соотвѣтствуютъ современнымъ нашимъ познаніямъ по грузинской литературѣ и Исторіи, поэтому ихъ напечатаніе въ настоящее время не обогатило бы наши свѣдѣнія никакими новыми данными.

№ 34, стр. 102—149, занимаетъ каталогъ библиотекѣ царевича Теймураза. Каталогъ этотъ былъ найденъ въ библиотекѣ проф. Чу-

бинова. Онъ писанъ собстренноручно Теймуразомъ, какъ видно изъ сличенія съ его почеркомъ, на толстой, желтоватой бумагѣ въ 8 долю листа и занимаетъ 1—104 страницы. Письмо гражданское, мелкое, но отчетливое и довольно красивое. На поляхъ имѣются добавленія и поправки, сдѣланныя почеркомъ текста каталога. Въ концѣ имѣются записи, изъ которыхъ нѣкоторыя приводимъ ниже. Французскій переводъ этого каталога былъ сдѣланъ, съ разрѣшенія Теймураза, акад. Броссе и напечатанъ вмѣстѣ съ другимъ каталогами въ *Recueil des Actes de l'Acad. des sciences. St.-Petersb. 1838. pp. 55—114.* Броссе говоритъ, что редакція оригинала сохранена и въ переводѣ безъ всякаго измѣненія. Дѣйствительно, изъ сличенія ихъ видно, что Броссе очень близко держался подлинника, хотя заглавія отдѣловъ каталога у него мѣстами сокращены и нѣсколько книгъ пропущено, такъ, грузинскій переводъ Монтескье (стр. 184, № 197), О природѣ боговъ Цицерона (стр. 174, № 130), Исторія царя Ираклія II (стр. 176, № 146) и Словарь Теймураза къ поэмѣ «Барсова Кожа» не поименованы въ переводѣ Броссе. Это можно объяснить или тѣмъ, что Броссе переводилъ съ другого списка, или тѣмъ, что Теймуразъ сдѣлалъ прибавленіе позже и настоящій списокъ-автографъ написанъ позже. Хотя слѣдуетъ замѣтить, что упомянутыя заглавія внесены прямо въ текстъ каталога. Въ оригиналѣ этомъ Теймуразъ не указываетъ когда онъ его *составилъ* или *переписалъ*. Броссе же подробно указываетъ: «конченъ [каталогъ] въ 1835 году, въ 523 году грузинскаго хроникона, 21 октября, въ Петергофѣ». Это еще больше подтверждаетъ, что Броссе переводилъ съ другого списка, на которомъ стояла дата.

Въ концѣ рукописнаго каталога Теймураза, на 9 страницахъ, находимъ собственноручно писанное Теймуразомъ указаніе годовъ, мѣсяцевъ, чиселъ его корреспонденцій съ разными лицами въ Грузіи, Россіи и за границей за время съ 1833 по 1836 г.: въ 1834 г. 3 мая послано имъ письмо въ Москву кн. Давиду Дадіани, котораго Теймуразъ называетъ своимъ другомъ и къ которому писалъ и впослѣдствіи въ Мингрелію, посылалъ ему также книги; въ 1835 году, 4 мая Теймуразъ писалъ царицѣ грузинской Маріи;

въ 1836 г., февраля 18, писалъ археологу Пл. Иосеміани въ Тифлисъ, прося нѣсколько книгъ; нѣсколько писемъ было послано имъ въ Парижъ къ Броссе и Шармуа: «20 мая 1835 года, пишетъ Теймуразъ, послалъ Броссету письмо съ 165 франками за *литеры*. 4 января 1836 г. послалъ письмо къ Шармуа (акад. Charmau) съ двумя векселями отъ банка Штутглица въ 330 франковъ, и 33 франка — мой годовой взносъ въ Азіатское Общество, а 330 франковъ посланы Броссету какъ плата за *грузинскія буквы* (литеры). Броссету еще написалъ письмо 2 января 1835 года. 28 февраля 1836 года написалъ письмо Броссету и Роберту Ланцу». Эта переписка Теймураза съ Броссе происходила на грузинскомъ языкѣ; тогда Броссе не былъ еще членомъ Спб. Академіи Наукъ.

Библиотека Теймураза въ 1848 году поступила въ Азіатскій Музей Академіи Наукъ (Bibliogr. Analytique des ouvrages de M. F. Brosset. St.-Pét. 1887; p. 505). Это крупное приобрѣтеніе вмѣстѣ съ другими незначительными *по числу* приобрѣтеніями, сдѣланными до и послѣ 1848 года, составили ту коллекцію памятниковъ грузинской литературы, которою по справедливости можетъ гордиться это учрежденіе.

Въ библиотекѣ проф. Чубинова нашелся: «Реестръ грузинскимъ рукописямъ и печатнымъ книгамъ, хранящимся въ Азіатскомъ музеѣ при Императорской Академіи Наукъ». Этотъ реестръ писанъ на 19 страницахъ, in folio, рукою проф. Чубинова и есть во всѣхъ отношеніяхъ двойникъ того рукописнаго реестра, который имѣется въ Азіатскомъ Музеѣ. Онъ составленъ по-русски, хотя тамъ и сямъ попадаются и грузинскія фразы, или заглавія книгъ, равно и французскія. Очевидно, что основаніемъ для этого реестра послужили: французскій переводъ каталога Теймураза, напечатанный Броссе, какъ сказано, въ 1838 году; затѣмъ, краткія библиографическія замѣтки, которыя Броссе печаталъ въ изданіяхъ Академіи о новыхъ приобрѣтеніяхъ Азіатскаго Музея по части грузинской литературы; наконецъ, французскія надписи на рукописяхъ, сдѣланныя рукою Броссе. Этимъ объясняется то явленіе, что въ реестрѣ этомъ встрѣчаемъ нѣсколько французскихъ заглавій книгъ *безъ перевода*: la Morale de St. Basil (№ 153), Le livre de la Création (№ 128), или просто *по*

русски, — Моральная книга (№ 181), или же только по грузински, также безъ перевода — *აქვეს ბჰბღვანავსბო* (№ 157). Изъ этого видно, что напечатаніе здѣсь этого реестра въ такомъ видѣ не имѣло бы большого библиографическаго значенія. Онъ составленъ Чубиновымъ въ 1847 году (Bibliogr. Analyt., p. 505), и пополненъ послѣ 1855 года, такъ какъ Грузинская грамматика проф. Чубинова, изданная въ 1855 г., значится въ текстѣ реестра, который содержитъ въ себѣ 226 нумеровъ (а въ каталогѣ Теймураза ихъ 206).

№ 36, стр. 188—238. Каталогъ библіотеки кн. И. Г. Грузинскаго какъ я уже говорилъ (Свѣдѣнія и пр., I вып., стр. VII—XII), былъ составленъ студентами лѣтъ 25 тому назадъ. Послѣ поступленія этой библіотеки въ 1880 году въ Спб. И. Публичную Библіотеку, я занялся ея разборомъ и свѣдѣнія о рукописяхъ и старопечатныхъ книгахъ духовнаго содержанія этой коллекціи я уже напечаталъ (Свѣдѣнія и пр., I вып., стр. 17—44). Разсмотрѣніе и описаніе всей этой коллекціи потребуетъ немало времени, поэтому я счелъ не бесполезнымъ напечатать здѣсь этотъ каталогъ въ томъ видѣ, въ какомъ онъ былъ составленъ въ 70-хъ годахъ. Тамъ и сямъ я только слегка исправилъ и дополнилъ на основаніи тѣхъ свѣдѣній, которыя я извлекъ изъ этой коллекціи послѣ бѣлаго ея обзора. Въ каталогѣ этомъ обращаетъ на себя особенное вниманіе довольно обширный отдѣлъ точныхъ наукъ (стр. 229—237): книги по космографіи, астрономіи, астрологіи, арифметикѣ, тригонометріи, геометріи, логарифмовъ, физикѣ, химіи и алхиміи, по военнымъ наукамъ, по медицинѣ и вообще по естествознанію. Списки по этимъ предметамъ относятся къ XVIII вѣку, но нѣкоторые изъ нихъ списаны съ болѣе древнихъ списковъ. Свѣдѣнія, въ нихъ сообщаемыя, конечно, далеки отъ современнаго состоянія этихъ наукъ и имѣютъ теперь лишь историческій интересъ, но они важны, во-первыхъ, потому, что содержатъ въ себѣ свѣдѣнія древнихъ грековъ, арабовъ, персовъ, вѣроятно и сиро-халдеевъ, а нѣкоторыя изъ нихъ, напр., лечебники (карабаднии) содержатъ въ себѣ туземныя, грузинскія, народныя средства леченія; во-вторыхъ, они важны какъ свидѣтельства того, что, кромѣ библейско-богословскихъ, истори-

ческихъ, философскихъ, поэтическихъ произведений, грузины интересовались и точными науками и, наконецъ, что по этой отрасли наукъ они выработали точную терминологию и развили языкъ для общепонятной передачи этихъ наукъ, весьма полезной и въ настоящее время. Вотъ названіе нѣкоторыхъ изъ нихъ за XVIII в.: № 100, стр. 125, Свѣдѣнія по Химіи, собранныя царемъ Вахтангомъ VI; № 341, стр. 232, Познаніе твореній, книга астрономическаго содержанія, переводъ съ персидскаго сдѣланъ царемъ Вахтангомъ VI и напечатанъ въ Тифлисѣ въ 1721 году; № 342, стр. 232, рукопись астрономическаго содержанія; № 344, стр. 232, О солнечныхъ и лунныхъ затмѣніяхъ; № 269, стр. 266, «Астрономія (астрологія), составленная Улубегомъ, сыномъ Шахруха»; № 253, стр. 265, «старинная грузинская книга о Зодіакахъ, переводъ съ эллинскаго»; № 243, стр. 265: О строеніи неба, о звѣздахъ [неподвижныхъ], о кометахъ (?) и о планетахъ, переводъ съ латинскаго языка; № 337, стр. 231, Геометрія, исправленная и дополненная царемъ Вахтангомъ VI въ 1724 году, и конченная его секретаремъ Кавкасидзе; № 340, стр. 231, Логариомы и Общая геометрія, составленная въ 1764 году; № 338, стр. 231, Геометрія съ чертежами; № 339, стр. 231, Геометрія; № 336 *ibid.*, Ариометика, Тригонометрія и др., № 226, стр. 264, «Пространная Ариометика, Саридона Чолакашвили»; Краткая теоретическая Физика Вольфа, переводъ катол. Антонія I, 1762 — 1766 гг. съ чертежами и предисловіемъ переводчика о пользѣ Физики и поводѣ къ ея переводу, № 343, стр. 232. Лечебниковъ всякаго рода много, №№ 358 — 381: интересенъ № 379, Конскій лечебникъ восточныхъ ветеринаровъ — индѣйскихъ, багдадскихъ и египетскихъ; равно № 184, стр. 262, «Лечебникъ сокола, старинный переводъ съ греческаго»; № 200, стр. 201 «Лечебникъ, переводъ съ итальянскаго», далѣе *ფრანგული კვანძების*, Лечебникъ птицъ; одна медицинская книга была переведена съ латинскаго въ 1792 г. по приказанію царевича Георгія *старшимъ катол. патеромъ Андреемъ* (Коллекц. кн. И. Гр. Грузинскаго). Традиціонная народная медицина въ Грузіи переходила отъ поколѣнія къ поколѣнію устно и книжнымъ путемъ; были цѣлыя семейства,

изъ которыхъ выходили народныя врачи, такъ, Турманидзеи Баджіашвили, извѣстные въ наше время, имѣютъ своихъ предшественниковъ — однофамильцевъ, которые съ успѣхомъ лѣчили отъ ранъ, перелома кости, вывиха, извлѣкали пули и т. п. Для всѣхъ этихъ операцій имѣются подробныя указанія въ этихъ Карабадинахъ (лечебникахъ). Если бы кто-нибудь изъ врачей, хорошо знакомый съ грузинскимъ языкомъ, предпринялъ изданіе важнѣйшихъ изъ этихъ Карабадини, съ переводомъ и объясненіями, то это было бы далеко небезполезно не только для исторіи грузинской народной медицины, но и вообще для исторіи медицины на Востокѣ. Чрезвычайно интереснѣй медицинскій, или вѣрнѣе анатомическій трактатъ о строеніи человѣческаго тѣла и функціяхъ его органовъ, напечаталъ Г. М. Джанашвили (Тифл. 1891 г.), взятый имъ изъ одного грузинскаго сборника XV вѣка. Этотъ трактатъ важенъ не только по времени происхожденія, но и по ясности изложенія и общедоступности грузинской терминологіи.

Въ разсматриваемомъ отдѣлѣ коллекціи кн. Грузинскаго имѣется между прочимъ одна очень интересная рукопись арифметическаго содержанія начала XVIII вѣка; она интересна по тѣмъ припискамъ, которыя имѣются въ разныхъ мѣстахъ на поляхъ этой рукописи; я ихъ списалъ, см. № 335, стр. 230: въ нихъ неизвѣстное лицо сообщаетъ, что 17 апрѣля 1727 года онъ поступилъ къ *Дамберту* для обученія языку (?); въ декабрѣ 1727 года онъ поступилъ къ *Барокетти* для обученія *Архитектурн*, *Милитеріи* и *Артиллеріи*; къ учителю *французскаго языка* поступилъ онъ въ мартѣ 1727 года; далѣе, отмѣчаетъ, что *Дамберту* заплатилъ онъ за ученіе одинъ туманъ (10 рубл. с.), за *французскую* книгу заплатилъ 3 шаури (15 к. с.) и что прежнему учителю *французскаго языка* заплатилъ (за книгу?) 3 шаури (15 к. с.). Затѣмъ онъ говоритъ, что женился въ 1729 году, что родились у него четыре сына въ 1730, 1732, 1734 и 1737 гг. Въ этой же рукописи занесены числительныя имена на *французскомъ* и *нѣмецкомъ* языкахъ, писанныя *грузинскими* буквами.

Это даетъ намъ поводъ привести здѣсь нѣсколько матеріаловъ для исторіи *школьнаго дѣла* въ старину въ Грузіи. Этого вопроса я коснулся и прежде (Свѣдѣнія и пр., вып. I., стр.

XXXVII—XL). Еще въ 1873 году я писалъ: «нужно отдать справедливость католическимъ миссіонерамъ, — они приносили въ то время (въ XVII — XVIII вв.) странѣ (Грузіи) не малую долю пользы, — *они учреждали при своихъ церквахъ для дѣтей училища, которыя были разсадниками, на крайней мѣрѣ, грамотности...* Ихъ обширныя познанія въ богословіи, философіи исторіи, особенно въ языкахъ древнихъ и новыхъ давали имъ возможность быть собесѣдниками и друзьями многихъ сановниковъ духовныхъ и свѣтскихъ, — *воспитывать и учить наукамъ дѣтей дворянъ...* Можетъ быть и возрожденіе наукъ и искусствъ въ Грузіи въ XVII — XVIII вв. не мало обязано пребыванію тамъ католическихъ миссіонеровъ» (О грамматической литературѣ грузинскаго языка, стр. 109). Эти мысли, высказанныя мною, 20 лѣтъ тому назадъ вновь находятъ подтвержденіе въ приведенныхъ выше записяхъ начала XVIII вѣка. Не подлежитъ сомнѣнію, что поименованные въ нихъ Ламберти и Барокети — католическіе миссіонеры; но этотъ Ламберти не могъ быть извѣстный Ламберти (Arcangelo), описавшій Западную Грузію (Колхиду) еще въ 1620 г., 2-ой разъ его Описаніе вышло въ Неаполѣ въ 1654 году. Равнымъ образомъ неизвѣстно — кто такой этотъ любознательный ученикъ, заносившій на поля учебника ариметики приведенныя выше записи о томъ, что онъ занимался еврейскими языками и платилъ за это столько-то; интересенъ также этотъ пастеръ Барокети въ качествѣ преподавателя Архитектуры, Милитаріи и Артиллеріи! Судя по роду преподаваемыхъ наукъ и языковъ, надо полагать, что обучавшійся имъ былъ или изъ царскаго рода, или изъ высшихъ дворянъ, готовившійся къ военной или придворной карьерѣ. Извѣстный географъ и историкъ паревпчъ Вахуштій, по преданію (см. Предисловіе въ его Географіи. Сиб. 1842; стр. IV), также учился у католическихъ миссіонеровъ хотя и несколько раньше указанного выше времени и дѣти Вахуштія не носили имени, перечисленныхъ въ упомянутыхъ записяхъ; къ тому же Вахуштій, насколько знаемъ, женился раньше 1727 года, указанного въ записи; такъ, что авторомъ приведенныхъ выше записей не можетъ быть Вахуштій. Примѣровъ соответствующихъ занятій грузинъ съ католическими миссіонерами, которыя

(занятія) перѣдко кончались принятіемъ грузинами католичества (Вахтапъ и Саба Орбелиани), въ Исторіи Грузіи за XVII — XVIII в. немало. Католическихъ миссіонеровъ отправляли перѣдко грузинскіе цари съ дипломатической миссіей въ Европу. Царь Ираклій велъ переговоры съ Тотлебеномъ чрезъ патера Доминика (см. Грамоты и проч., изданныя мною. Спб. 1891 г., стр. 128).

Разъ о грузинскихъ школахъ зашла рѣчь, то приведу здѣсь еще нѣсколько данныхъ, касающихся этого предмета, о которомъ, къ сожалѣнію, многіе имѣютъ крайне смутное и превратное понятіе, доходящее почти до отрицанія существованія школы въ древней Грузіи. Онѣ были, только въ другомъ видѣ. Школы въ Грузіи существовали при монастыряхъ, при церквахъ, при епископахъ, при священникахъ. Мы знаемъ, напримѣръ, изъ напечатанныхъ въ настоящемъ выпускѣ документовъ, что у свящ. Давида Чубинидзе, въ 80-хъ годахъ XVIII в., была своя школа (стр. 5), въ которой обучался между прочимъ до 14 лѣтняго возраста сынъ его Николай, и затѣмъ блистательно проходилъ курсъ въ Тифлисскомъ Благородномъ Училищѣ. Директоръ Училища Букринскій, хорошо знавшій грузинскій языкъ, успѣхи Николая Чубинова (въ аттестатѣ его) приписываетъ предварительной подготовкѣ Н. Чубинова въ грузинской школѣ, руководимой его отцомъ. Въ рукописномъ дневникѣ Иессея, сына Оссія (XVIII в.), мы находимъ слѣдующее замѣчаніе у кого и чему этотъ Иессей учился и какъ онъ самъ училъ: «умѣлъ я хорошо писать письмо церковное (хуцури), гражданское (мхедрули) и округленное (მკვლევანი); прошелъ немного и Категоріи Порфирія у о. Вахтапга (Орбелиани) и варганета Захарія. . . Былъ я въ оградѣ Сіонскаго собора (въ Тифлисѣ), учили меня чтенію, письму и церковному пѣнію»; далѣе (стр. 11), когда былъ уже дьякономъ: «сидѣлъ я преспокойно въ своей комнатѣ, переписывалъ богослужебныя книги, продавалъ ихъ, и этимъ жилъ; было у меня учениковъ 30, нѣкоторые изъ духовнаго, а нѣкоторые изъ свѣтскаго званія; они оказывали мнѣ большія услуги, и Богъ питалъ насъ».

Грамотность въ Грузіи была распространена въ особенности среди женщинъ всѣхъ классовъ, неисключая и крестьянскаго. Въ стра-

XXXVII—XL). Еще въ 1873 году я писалъ: «нужно отдать справедливость католическимъ миссіонерамъ, — они приносили въ то время (въ XVII — XVIII вв.) странѣ (Грузіи) не малую долю пользы, — *они учреждали при своихъ церквахъ для дѣтей училища, которыя были разсадниками, на крайней мѣрѣ, грамотности...* Ихъ обширныя познанія въ богословіи, философіи исторіи, особенно въ языкахъ древнихъ и новыхъ давали имъ возможность быть собесѣдниками и друзьями многихъ сановниковъ духовныхъ и свѣтскихъ, — *воспитывать и учить наукамъ дѣтей дворянъ...* Можетъ быть и возрожденіе наукъ и искусствъ въ Грузіи въ XVII — XVIII вв. не мало обязано пребыванію тамъ католическихъ миссіонеровъ» (О грамматической литературѣ грузинскаго языка, стр. 109). Эти мысли, высказанныя мною, 20 лѣтъ тому назадъ вновь находятъ подтвержденіе въ приведенныхъ выше записяхъ начала XVIII вѣка. Неподлежитъ сомнѣнію, что поименованные въ нихъ Ламберти и Барокети — католическіе миссіонеры; но этотъ Ламберти не могъ быть извѣстный Ламберти (Arcangelo), описавшій Западную Грузію (Колхиду) еще въ 1620 г., 2-ой разъ его Описаніе вышло въ Неаполѣ въ 1654 году. Равнымъ образомъ неизвѣстно — кто такой этотъ любознательный ученикъ, заносившій на поля учебника ариметики приведенныя выше записи о томъ, что онъ занимался европейскими языками и платилъ за это столько-то; интересенъ также этотъ патеръ Барокети въ качествѣ преподавателя Архитектуры, Мплицеріи и Артиллеріи! Судя по роду преподаваемыхъ наукъ и языковъ, надо полагать, что обучавшійся имъ былъ или изъ царскаго рода, или изъ высшихъ дворянъ, готовившійся къ военной или придворной карьерѣ. Извѣстный географъ и историкъ царевичъ Вахуштій, по преданію (см. Предисловіе въ его Географіи Сиб. 1842; стр. IV), также учился у католическихъ миссіонеровъ, хотя и несколько раньше указаннаго выше времени и дѣти Вахуштія не носили именъ, перечисленныхъ въ упомянутыхъ записяхъ; къ тому же Вахуштій, насколько знаемъ, женился раньше 1727 года, указаннаго въ записи; такъ, что авторомъ приведенныхъ выше записей не можетъ быть Вахуштій. Примѣровъ совмѣстныхъ занятій грузинъ съ католическими миссіонерами, которыя

(занятія) перѣдко кончались принятіемъ грузинами католичества (Вахтангъ и Саба Орбеліани), въ Исторіи Грузіи за XVII — XVIII в. немало. Католическихъ миссіонеровъ отправляли перѣдко грузинскіе цари съ дипломатической миссіей въ Европу. Царь Ираклій велъ переговоры съ Тотлебенемъ чрезъ патера Доминика (см. Грамоты и проч., изданія мною. Спб. 1891 г., стр. 128).

Разъ о грузинскихъ школахъ зашла рѣчь, то приведу здѣсь еще нѣсколько данныхъ, касающихся этого предмета, о которомъ, къ сожалѣнію, многіе имѣютъ крайне смутное и превратное понятіе, доходящее почти до отрицанія существованія школы въ древней Грузіи. Онѣ были, только въ другомъ видѣ. Школы въ Грузіи существовали при монастыряхъ, при церквахъ, при епископахъ, при священникахъ. Мы знаемъ, напримѣръ, изъ напечатанныхъ въ настоящемъ выпускѣ документовъ, что у свящ. Давида Чубинидзе, въ 80-хъ годахъ XVIII в., была своя школа (стр. 5), въ которой обучался между прочимъ до 14 лѣтняго возраста сынъ его Николай, и затѣмъ блистательно проходилъ курсъ въ Тифлисскомъ Благородномъ Училищѣ. Директоръ Училища Букринскій, хорошо знавшій грузинскій языкъ, успѣхи Николая Чубинова (въ аттестатѣ его) приписываетъ предварительной подготовкѣ Н. Чубинова въ грузинской школѣ, руководимой его отцомъ. Въ рукописномъ дневникѣ Иессея, сына Оссія (XVIII в.), мы находимъ слѣдующее замѣчаніе у кого и чему этотъ Иессей учился и какъ онъ самъ училъ: «умѣлъ я хорошо писать письмо церковное (хуцури), гражданское (мхедрули) и округленное (მკვლევანი); прошелъ немного и Категоріи Порфирія у о. Вахтанга (Орбеліани) и вартапета Захарія. . . Былъ я въ оградѣ Сіонскаго собора (въ Тифлисѣ), учили меня чтенію, письму и церковному нѣнію»; далѣе (стр. 11), когда былъ уже дьякономъ: «сидѣлъ я преспокойно въ своей комнатѣ, переписывалъ богослужебныя книги, продавалъ ихъ, и этимъ жилъ; было у меня учениковъ 30, нѣкоторые изъ духовнаго, а нѣкоторые изъ свѣтскаго званія; они оказывали мнѣ большія услуги, и Богъ питалъ насъ».

Грамотность въ Грузіи была распространена въ особенности среди женщинъ всѣхъ классовъ, неисключая и крестьянскаго. Въ стра-

нѣ, гдѣ безпрестанными войнами была отвлѣчена большая часть мужского населенія, женщины являлись хранительницами и распространителями грамотности. Первые же уроки чтенія и письма дѣти получали отъ матерей. Капитанъ Языковъ, бывшій въ Грузіи въ 70-хъ годахъ прошлаго столѣтія, въ своей Запискѣ объ этой странѣ, пишетъ: «что-жъ принадлежатъ до благородныхъ женщинъ, то онѣ почти все писать умѣютъ... Знатныхъ дѣвицъ читать и писать учать» (Грамоты и пр., издачныя подъ ред. проф. Цагарели. Спб. 1891; стр. XXXVII, 181, 192). Въ I выпускѣ «Свѣдѣній», стр. XXXVIII, я уже привелъ отрывокъ изъ грузинскаго текста сочиненія царя Арчила (по списку Аз. Музея № 22), писателя XVII вѣка; въ отрывкѣ этомъ перечисляются образовательные предметы, обязательные для юношества дворянскаго и духовнаго званія; я его привожу здѣсь въ русскомъ переводѣ: «знаніе языка и грамоты, умѣніе выслушивать (собирать) свѣдѣнія о чужой странѣ, знаніе разныхъ языковъ, умѣніе писать ясно (сочинять), переводить, умѣніе излагать [ясно] темное выраженіе, каллиграфія церковная (хуцури), [письмо] гражданское (мхедрули), округленное (мргловани), скорописное, заглавное, рисованіе, черченіе, толкованіе словъ, быстрое пониманіе шуточныхъ каламбуровъ, умѣніе вести процессы, умѣніе творить судъ правый, умѣніе участвовать въ великомъ (государственномъ) Совѣтѣ (совѣщаніи), знаніе счетоводства, значенія числовыхъ знаковъ, вычисленіе, метаніе шариковъ (მკობეზობე), знакомство съ астрологіей . . . гаданіе же по плечевой лопаткѣ считается ложнымъ . . . знаніе обязанностей посла, посланца, умѣніе вѣрно запоминать слова (инструкцію), умѣніе писать стихи (лирическіе), поэмы» и т. п. Параллельно съ этимъ Арчилъ приводитъ учебную программу грековъ, какъ онъ ее понималъ: «такова мудрость (наука) грековъ, — первое философія, медицина, риторика (ораторское искусство), далѣе грамматика, геометрія, астрономія, словесность, военныя науки, искусство, трудная наука о познаніи вещей (матеріи), естествознаніе, наука о числахъ». . . Въ числѣ греческихъ мудрецовъ и ихъ произведеній у Арчила значатся: Сивиллы книги, Омиръ, Платонъ, Аристотель, Евсевій (Памфила?) и др., даже Виргилій. «ეს სწობს სობობებუ ბეჭობებს: სობ-

ველ ფილანთროპობა, მეურნალობა, რიტორობა, მეტყე დრამატის
კობა, ქვეყნისზომვა, ვარსკვლავთ-რიცხვა, სიტყვის-შეთხზენა და
ბრძოლის წესი, კვლავნება, ძნელის ნივთთ-მეტყველება, ბუნებათა-
მეტყველება, რიცხვთ-მეტყველება». . . Далѣе рѣчь идетъ вообще
объ образѣ жизни и занятіяхъ благовоспитаннаго грузина, при-
надлежащаго преимущественно къ высшимъ классамъ общества:
«წ ეს მოძინდა სათქმელად რამდენი ზნეობა არის [საქართველოში]
სადმით და ანუ საერო. . . შესაყრილობა, ალეკსი, სიმღერა და დასდებელი,
გარიგება, სუფრის დროს მის-მის ალაგს კაცის დასმის, ხილის დაჭრა,
ბეჭის გათლა, დანის მოსმის, ზმა და ხუმრობა, და სიტყვილი, საკრავი,
ზაპი, ტყევა, სამაი, ჯუბანა, ტანსა და ფეხსა გაწეობა, შეჯინობა,
მხედრობა, ცნობა ცხენისა, ფრინველისა და ძაღლისა, ყაბახი და ბურ-
თის სროლა, ჯირითობა, მტურაობა, მოტიროლობა, გლოვა, ზარი,
ჭადრაკის მღერა, ნარდისა, სტომა, მოგვერდი, ჯამბაზობა, წულის
წურვა და ბადის სროლა, ნადრობა, ისრის თლა, ჩოგნის მოხვრეტა,
გმლის ტემა, ჯაჭვის ცოდნა. . . მეფეთა-ტონუმით ურთიერთობა,
ტოლთან, მეგობართან, უმცროსთან, მასპინძლობა, სტუმრობა, მე-
ჯლიშობა, ზურადობა, რაზმობა, ცხენოსნობა, ჩაცმად-დახურვა, მიხრ-
ა-მოხრა, შესვლა-გამოსვლა, მიწოდება და ბასი. . .

Очень интересны также въ этомъ каталогѣ (№№ 387—320,
стр. 237 — 238) поименованныя «фамилныя книги (записи)»,
касающіяся содержащія грузинскаго царскаго дома: «Приходо-
расходная книга грузинскаго царскаго дома; Свѣдѣнія о госу-
дарственныхъ доходахъ, поступавшихъ съ Карталинн деньгами;
Доходы съ Карталинн въ пользу царицы грузинской Маріи;
Условіе, заключенное царевичами Юлономъ и Алмасханомъ (Вах-
тангомъ) съ братомъ своимъ Георгіемъ Иракліевичемъ». Сюда
же слѣдуетъ отнести и напечатанный ниже (стр. 277—278)
«Списокъ удѣльныхъ крестьянъ и помѣстн царевича Фарнаоза
Иракліевича» и поименованное выше Статистико-географическое
описаніе Карталинн (стр. XV и XVI), сдѣланное царевичемъ Иоан-
номъ; наконецъ, весьма важный документъ, только неизвѣстно гдѣ
хранящійся, и поименованный ниже (№ 205, стр. 261), — это
«Составленное царемъ Вахтангомъ (VI) точное (კანტეკთ) опи-
саніе границъ и предѣловъ всѣхъ грузинскихъ деревень». Вѣроятно
этотъ документъ послужилъ Вахуштию, между прочимъ, осно-

ваниемъ для составленія Географіи Грузіи. Вообще всѣ эти документы чрезвычайно важны для Географіи, Статистики, Исторіи и Экономической жизни Грузіи въ XVIII в. Тѣмъ болѣе, что они почерпнуты изъ первыхъ рукъ современниками. Къ такимъ документамъ относится и документъ 1764 г., напечатанный мною въ переводѣ въ Ж. М. Н. Пр., за январь 1883 года, хранящійся въ Мин. Гл. Ар. М. Ин. Дѣлъ и содержащій въ себѣ статистическія свѣдѣнія о числѣ населенія, о монастыряхъ, деревняхъ и т. п. въ Кахетіи. Равно, весьма интересны записки о Грузіи и сопредѣльныхъ ей странахъ и народахъ, помѣщенныхъ мною въ трудѣ: Грамоты и пр. Спб. 1891 г., стр. 27, 92, 183, 261, 263, 433 и др.

Далѣе, помѣщенъ здѣсь (стр. 238—245) списокъ книгъ и рукописей, хранившихся въ библиотекѣ кн. Н. Д. Мингрельскаго (Свѣдѣнія и пр., I вып., стр. XII—XIV) и подаренныхъ имъ въ 1889 г. Обществу грамотности въ Тифлисѣ. Списокъ этотъ печатается въ томъ видѣ, въ какомъ я его получилъ въ 1878 году въ Горди отъ хранителя библиотeki свящ. Θ. Хоштарія. Памятники эти нѣсколько подробнѣе перечислены въ Груз. Каталогѣ названнаго Общества. 1887 г., стр. IV, №№ 247—426; но обстоятельное и точное ихъ описаніе еще впереди. Сдѣлать русскій переводъ какъ этого списка, такъ и нѣкоторыхъ другихъ, помѣщенныхъ въ настоящемъ изданіи, конечно, не составило бы большого труда, но онъ далъ бы смутное и нерѣдко невѣрное понятіе о самихъ памятникахъ, за что отвѣтственность пала бы, пожалуй, на переводчика, поэтому до поры до времени, т. е. до составленія полнаго и точнаго каталога ихъ признано за лучшее напечатать ихъ въ подлинникѣ безъ измѣненія. Они и въ этомъ видѣ будутъ не бесполезны для занимающихся грузинскимъ языкомъ и литературой.

Въ 1889 году В. Д. Свасовичъ обязательно сообщилъ мнѣ, что въ Краковскомъ Музеѣ имѣются восточныя рукописи, между которыми предполагають, что есть и грузинскія. Въ сентябрѣ 1891 года, отправляясь для занятій въ итальянскихъ архивахъ, заѣхалъ и въ Краковъ, и, благодаря любезности директора Музея проф. Соколовскаго, осмотрѣлъ эти грузинскія рукописи, чис-

ломъ XI, и составилъ ихъ списокъ, помѣщенный на стр. 248. Рукописи эти, какъ мнѣ сообщилъ кн. Чорторыжскій, основатель этого Музея, были имъ приобрѣтены въ 60-хъ годахъ въ Парижѣ съ аукціона, устроеннаго для продажи имущества одного грузинскаго князя или «царевича», скончавшагося въ этомъ городѣ.

Тутъ же (стр. 248—251) помѣщенъ списокъ груз. рукописей и портретовъ грузинскихъ царей и царевичей, приобрѣтенныхъ Моск. Гл. Арх. Мин. Ин. Дѣль послѣ смерти царевича Давида Багратовича, послѣдовавшей въ 1888 году въ Москвѣ. Въ этой коллекціи заслуживаютъ особеннаго вниманія хорошо сохранившееся Четвероевангеліе XI—XII вѣка, Житія святыхъ грузинскихъ и общехристіанскихъ съ лицевыми изображеніями 24 грузинскихъ святыхъ, затѣмъ длинный свитокъ Авгарози (родъ амулета), также съ изображеніями, и портретъ якобы поэта Руставели, XII в.

На стр. 251—252 помѣщенъ списокъ трудовъ св. Георгія Мтацминдели, XI в. О трудахъ этого св. отца, числомъ до 27, дошедшихъ до насъ и въ автографахъ, я буду имѣть случай говорить въ слѣдующемъ выпускѣ, здѣсь я скажу только нѣсколько словъ относительно его перевода Евангелія. Нанечатанный здѣсь списокъ сообщаетъ объ этомъ такъ: «Избранное Евангеліе на цѣлый годъ». Т. е. переводъ не *сплошнаго евангельскаго текста*, а только евангельскихъ чтеній на годовичные праздники; слѣдовательно, предназначался онъ специально для употребленія при богослуженіи, для церковнаго обихода. Осенью 1860 года, во время своего путешествія по Сванетіи, Бакрадзе нашелъ три списка Евангелія перевода Георгія, какъ онъ предполагаетъ, даже одно изъ нихъ автографъ Георгія-Мтацминдели. На одномъ изъ этихъ экземпляровъ имѣется записъ переводчика-Георгія, важная для исторіи грузинскихъ переводовъ Евангелія и различныхъ его редакцій. Эта драгоценная записъ передана Бакрадзе на русскій языкъ не совсемъ вѣрно (Сванетія, Зап. Кавк. От. И. Р. Георг. Общества, кн. VI, 1861 г., стр. 74): «ესე სცხსურ იყავნ უოგელთა, რას მეთუ ესე წმიდად ოთხთავი სხლად გვითარებ მნია ფრიადითა იძულებითა ძმათა ვიეთთამე სუღიერთადთა, და ბერძენსა სხსარებსა შეგვიწამებია ფრიადითა გამოწვლილებითა, და ვინცა ვინ დასწერდეთ—

ვითარცა აქა იპოვოთ, ეგრე დასწერეთ, ამისგან ჯერგინდეს დასწერაჲ. ღუთისათჳს, სიტუჳათს ნუ სცვალებთ, არამედ ვითარცა აქა სწერია, ეგრე დასწერეთ; და თუ არაარამე გაქუნდესთ ჩუჭნნი ეოველნი სასარებაანი, პირველიდგან წმიდად თარგმნილნი და კეთილად, — ხანმეტნიცა, და საბაწმინდურნიცა, — მუნით დასწერეთ, ღუთისათჳს ერთმანეთსა ნუ გაჭრევთ; და გლახაკისა გიორგისათჳს, რომელმან ესე ვითარგმნე, ლცვა ჭყავთ».

Бакрадзе переводить: «да будетъ всѣмъ извѣстно, что этотъ Четвероглавъ съ большимъ стараніемъ вновь *переведенъ нами, духовною братьей, и особенно тщательно* сличенъ съ греческими Евангеліями... И если всѣхъ нашихъ переводовъ Евангелій, сначала *чисто (?)* переведенныхъ, не будете имѣть, пишите съ этого перевода вмѣстѣ съ *прибавленіями* (ხანმეტნი) и *Саба-Цминдурни* (საბა-წმინდურნი). Ради Бога, не смѣшивайте ихъ, и за убогого Георгія, который сіе перевелъ, молитву сотворите».

Это мѣсто слѣдуетъ перевести такъ: «да будетъ всѣмъ извѣстно, что это святое Четвероевангеліе, [вслѣдствіе] *большинхъ понужденій* (настоятельныхъ просьбъ) *нѣкоторыхъ изъ духовныхъ братьей*, мы (т. е. — я) *перевели вновь* и весьма тщательно свѣряли съ греческими Евангеліями... И если ни одного изъ всѣхъ нашихъ [т. е. грузинскихъ] Евангелій (разныхъ редакцій) не будетъ у васъ [подъ руками], — ни *первоначально* (редакцій V — VI вв.) *точно* и хорошо переведенныхъ, ни *ханмети*, ни саба-цминдскихъ (Саввинской лавры), — [тогда] перепишите съ *этого* (моего перевода), — ради Бога не перемѣшивайте [текстовъ упомянутыхъ редакцій], и объ убогомъ Георгіѣ, *который* это перевелъ, помолитесь».

Изъ этой записи видно 1), что Георгій-Мтацминдели *одинъ*, а не съ братьей, переводилъ и свѣрялъ съ греческими подлинниками Четвероевангеліе, 2), что въ его время (XI в.) *были* въ употребленіи еще другіе переводы Евангелія — а) переводъ первыхъ вѣковъ христіанства въ Грузіи (V — VI вв.), сдѣланный хорошо и *тщательно*, б) *ханмети*, подъ которымъ, по мнѣнію Бакрадзе, разумѣется Евангеліе съ *прибавленіями*; по невѣриѣ ли будетъ допустить, что этимъ разумѣется просто *полное* Евангеліе, а не только Евангеліе, состоящее изъ *дневныхъ чте-*

ний, въ родѣ перевода самого Георгія? в) переводъ Евангелія Саба-цминдскій, т. е. сдѣланный въ Саввинской лаврѣ, въ Палестинѣ, и, наконецъ, д) переводъ самого Георгія. Этотъ переводчикъ обращается къ переписчикамъ съ убѣдительною просьбой при переписываніи не смѣшивать текстовъ разныхъ редакцій и что переписывать съ его, Георгія, перевода только въ такомъ случаѣ, если у писцовъ не будетъ подъ руками переводовъ Евангелія упомянутыхъ трехъ редакцій. Это онъ говоритъ, вѣроятно, не изъ одной только скромности, а потому, что дѣйствительно признавалъ извѣстныя достоинства за предшествующими переводами. Что кромѣ груз. Евангелія *Палестинской* редакціи были и другія груз. библейскія книги этой же редакціи, видно между прочимъ изъ того, что описанная мною въ 1883 г. въ Крестномъ монастырѣ, близъ Іерусалима, книга Пророковъ, какъ я убѣдился изъ сличенія, — «не есть списокъ съ Афонской грузинской Библии 978 года, а списанъ съ *другого оригинала*, быть можетъ древнѣйшаго» (Свѣдѣнія п пр., II вып., стр. 11). Тамъ же указаны и *разночтенія* между списками Афонскихъ Пророковъ и Крестнаго монастыря. Бакрадзе (I. с. стр. 76) говоритъ, что Георгій занимался переводами «въ лаврѣ Св. Саввы— въ *Антіохіи*, Іерусалимѣ» и т. п. Во первыхъ, лавра Св. Саввы не въ *Антіохіи*, а въ *Палестинѣ*, близъ Мертваго моря, въ 3-хъ часахъ ѣзды на ЮВ. отъ Іерусалима, во вторыхъ, хотя Саввинская лавра въ Палестинѣ дѣйствительно одна изъ древнѣйшихъ расадницъ грузинской письменности, но мы ни откуда не знаемъ, чтобы въ ней жилъ Георгій Мтацмидели *долго и занимался бы грузинскими переводами*; равно мы ни откуда не знаемъ, чтобы онъ въ *Іерусалимѣ* переводилъ что-либо. Онъ дѣйствительно приѣзжалъ два раза въ Іерусалимъ, но какъ паломникъ для поклоненія Св. мѣстамъ и для приношенія строящемуся Крестному монастырю грузинскихъ пожертвованій. Георгій занимался переводами въ *Антіохіи*, но не въ Саввинской лаврѣ, которой, какъ сказано, тамъ нѣтъ, а въ бывшихъ тамъ грузинскихъ монастыряхъ, или при монастырѣ «св. Симеона Столпника, на Дивной горѣ», какъ гласитъ, напр., одна записка Георгія, приведенная самимъ Бакрадзе въ той же статьѣ на стр.

108. Подробнѣе объ этомъ см. мои Памятныки груз. старины въ Св. Землѣ и на Синаѣ: Спб. 1888; стр. 45—47. Мы видѣли, что о *первыхъ грузинскихъ переводахъ* (V—VI вв.) Евангелія Георгіи-Мтацминдели, говоритъ, что они были сдѣланы «*точно (тщательно) и хорошо [по языку]*»; съ такою же похвалою отзывается онъ о *первыхъ переводахъ* и въ написанной имъ біографіи Евфимія Афонскаго: «Ефимій началъ переводить, говоритъ Георгіи, и всѣхъ удивилъ, ибо *подобныхъ переводовъ* не было на нашемъ языкѣ, и не будетъ, *за исключеніемъ тѣхъ, которые были сдѣланы еще прежде* (т. е. первыми переводчиками, ჳაბჯიღ ჳაო ჳაბჯიღოას; Свѣдѣнія, вып. I, стр. 55). А эти, переводы, по свидѣтельству св. Іоанна († 998 г.), отца Евфимія, были: Ветхій Заветъ, *Евангеліе*, Дѣянія апостольскія и Посланія Апостола Павла (Свѣдѣнія, вып. II, стр. 33 — 34). Біографъ Георгія-Мтацминдели также говоритъ, что «мы (грузины) съ *самого начала имѣли и Св. Писаніе* и вѣру истинную» и т. п. (Свѣдѣнія, вып. II, стр. XV). Изъ этихъ свидѣтельствъ видно, что переводы Св. Писанія *первыхъ грузинскихъ переводчиковъ* считались лучшими авторитетами X—XI вв., знавшими греческій и армянскій языки, *безукоризненными*. Послѣ этого неизвѣстно на какомъ основаніи Бакрадзе высказалъ свое предположеніе, что «*грузинскій переводъ Четвѣроевангелія въ началѣ сдѣланъ въпрямь всего съ армянскаго [перевода]*» (см. Труды Арх. съѣзда въ Тифлисѣ. 1887 г. стр. 215 — 219; ср. мое возраженіе, Свѣдѣнія, вып. II, стр. IX — XVII). Одного желанія пооригинальничать повизною взглядовъ и якобы *научнымъ безпристрастіемъ* совсѣмъ не достаточно, чтобы утверждать подобныя вещи. Мы знаемъ, что и книги духовнаго содержанія переводились съ армянскаго на грузинскій, но здѣсь рѣчь идетъ о *первоначальномъ* переводѣ *Евангелія*.

Стр. 252—266 занимаетъ списокъ грузинскихъ книгъ, неизвѣстно кѣмъ составленный въ 1810 году. Настоящій экземпляръ этого списка не могъ быть переписанъ раньше 1817 года, когда былъ переведенъ Политическій театръ, внесенный въ этотъ списокъ подъ № 201, стр. 263. Кто авторъ или писецъ этого списка, въ немъ не говорится. Броссе къ переводу каталога царевича Гей-

мураза, въ 1838 г., присоединилъ переводъ каталоговъ книгъ, принадлежащихъ Цацишвили и Авалову (Rec. des Actes... 1838; pp. 119—178). — Хотя заглавія значительной части книгъ въ каталогѣ кн. Цацишвили и напечатаннаго здѣсь каталога—тоже-ственны, но зато и немало названій книгъ, отличныхъ другъ отъ друга въ обонхъ-каталогахъ, такъ, что они не могутъ быть списками другъ друга или одного и того же оригинала; возможно, что этотъ списокъ составленъ Давидомъ Алексшвили, ректоромъ Телавской Семинаріи, въ библіотекѣ котораго въ концѣ XVIII в. считалось до 200 книгъ (Свѣдѣнія и пр., I вып., стр. V; Bibliogr. Analyt. p. 505). Хотя, къ сожалѣнію, составитель этого каталога не говоритъ какую или чью именно библіотеку онъ описывалъ, были ли эти книги у него подъ руками, или же онъ перечислялъ пзвѣстныя ему названія грузинскихъ книгъ съ указаніемъ не рѣдко автора, переводчика, времени появленія, мѣста нахождения и т. п., не имѣя ихъ подъ руками. Авторъ, вѣроятно, зналъ нѣсколько русскій и греческій языки, такъ какъ иногда сопоставляетъ грузинское и русское, или греческое заглавіе книгъ, такъ, стр. 252, № 2 къ грузинскому названію სმობციქულა прибавляетъ и русское — *Апостолъ*; № 54, стр. 254, *Камень Впры* — კლდე სანწმუნებობის; № 3; стр. 552, *Параклятикосъ* — ბუგკმონსტეშიისი; № 5, *Тридіони* — მსხვესნი; წმ. სავლავი — აღიანს ცავის. Порядокъ, принятый при составленіи этого каталога не хронологическій и не по предметамъ, а какъ попало. Онъ составленъ въ Грузіи, такъ какъ встрѣчается въ спискѣ აქ, სქსტო-ველჲო — здѣсь, въ Грузіи.

Для опредѣленія степени знакомства составителя настоящаго каталога съ грузинской литературой и въ доказательство того, что библіотеки существовали при дворцахъ грузинскихъ царей—заслуживаютъ вниманія слѣдующія мѣста каталога: № 269, стр. 266, «Большая книга въ стихахъ, думаю, что сочиненіе царя Теймураза I (? † 1663 г.), который получилъ прозваніе *ритора*. Эта книга хранилась въ его же царскомъ дворцѣ, а теперь здѣ находится не знаю»; № 247, стр. 266, «Повѣствованіе о Саулѣ и Давидѣ (Сауль-Давитіани), — большая книга; она хранилась въ книгохранилищѣ (წიგნობსცავი) царя *Ираклія*».

У Броссе вкралась ошибка, — въ настоящемъ каталогѣ, № 188, стр. 262, сказано: «*Клещи* (მარჯუხი, марцухи) — [рассказъ] о Семи Соборахъ, съ таблицею (ცხდლობა), составленныйъ Тимоѳеемъ (Тимоте) Кутатели (епископомъ Куталскимъ)». Броссе принялъ слово *марцухи* (*клещи*) за собственное имя автора и переводить это мѣсто такъ: *Les 7 conciles, par Martsoukh Timothée, évêque de Kouthaïs; avec une table*» (Rec. des Actes etc., 1838. p. 57).

Неизвѣстно гдѣ теперь находятся труды француза г. Летелье (Letellier) по грузинскому языку, списокъ которыхъ съ датой 20 марта 1830 года помѣщенъ на стр. 268—269.

Далѣе, стр. 269—277 занимаютъ 8 Приказовъ и одно письмо царя Ираклія II за время отъ 3 іюля 1797 года по 27 октября 1797 года. Письма эти писаны Иракліемъ за нѣсколько мѣсяцевъ до своей смерти, послѣдовавшей 11 января 1798 года, въ г. Телавѣ. Чѣмъ ближе узнаемъ эту необыкновенную личность, тѣмъ больше убѣждаемся въ томъ, что это былъ одинъ изъ замѣчательнѣйшихъ государей, когда либо занимавшихъ тронъ царскій. Если его начинанія не всегда приводили къ ожидаемымъ результатамъ, это доказываетъ только, что время и историческія обстоятельства могущественнѣе воли единичныхъ личностей какъ бы онѣ ни были велики. 80-лѣтній старецъ, «удрученный годами, войною, заботами, трудами», по выраженію поэта, страдавшій послѣдніе 6 мѣсяцевъ своей жизни жестокою водяною, такъ, что пришлось на ногѣ сдѣлать ему операцію, онъ тѣмъ не менѣе находить въ себѣ достаточно силъ организовать защиту и отразить нападеніе на Кахетію спустившагося лѣтомъ 1797 года съ горы Хунзахскаго владѣльца Омаръ-хана, и это, спустя года полтора послѣ раззоренія и разрушенія Тифлиса Ага-Магомедъ-ханомъ Персидскимъ. Эта оборона Кахетіи отъ Омаръ-хана и составляетъ предметъ настоящихъ писемъ, писанныхъ къ властямъ въ Кахетію, частью изъ Тифлиса, частью изъ Телава. Прикованный къ смертному одру, со свѣжей раной на ногѣ отъ операціи, — маститый царь, еще порывается на поле брани, ободряетъ ихъ, пишетъ властямъ, что самъ скоро выступить съ войскомъ на встрѣчу Омаръ-хану. Въ этихъ Приказахъ мы видимъ распоряженія не только опытнаго военачальника, но и добраго царя, отца

своего народа и гуманнаго человѣка: Ираклій пишетъ кахетинскимъ властямъ гдѣ и какъ встрѣтить врага, какъ защищаться, какъ снабжать войска провіантомъ, приказываетъ населенію укрыться въ наиболѣе защищенныхъ крѣпостяхъ, указываетъ какъ и гдѣ найти порохъ и свинець, приказываетъ царевичу Фарнаозу лѣтомъ распустить войска по домамъ для полевыхъ работъ, пока настоящей нужды нѣтъ въ нихъ и т. п.

Письма эти прекращаются за два съ половиною мѣсяца до его смерти. Они писаны на обыкновенной бумагѣ скорописью, очень похожею на почеркъ Ираклія. Такія важныя военныя распоряженія, естественно, должны быть писаны или самимъ Иракліемъ, или, подъ его диктовку, кѣмъ либо изъ его домашнихъ, но не писцомъ. Въ этой военной корреспонденціи есть одно письмо Ираклія къ сыну его царевичу Фарнаозу и губернатору Кизика кн. Захарію Андроникашвили очень патріархальнаго содержанія, а именно, Ираклій спрашиваетъ ихъ — отъ чего они ему не присылаютъ дичи — фазана, куропатокъ или чего нибудь подобнаго. Въ этомъ же письмѣ сообщаетъ имъ, что ему сдѣлали операцію на ногѣ, но что, благодаря Бога, хорошо чувствуетъ себя.

Къ числу темныхъ вопросовъ Исторіи Грузіи конца XVIII в. принадлежитъ и женитьба старшаго сына и наслѣдника послѣдняго грузинскаго царя Георгія XII Давида на дочери тифлискаго гражданина Ага-Терсимава-швили (Абимелика). На стр. 280—283 помѣщены документы, касающіеся этой фатальной женитьбы. Напечатано письмо съ автографа Абимелика, который подноситъ своему зятю, царевичу Давиду, 250 душъ крестьянъ въ Малороссіи. Невидно, однако, чтобы Давидъ воспользовался этимъ подношеніемъ, такъ какъ вскорѣ послѣ того онъ началъ бракоразводный процессъ со своею супругой, съ дочерью Абимелика. Бракъ не былъ расторгнутъ, но супруги разошлись. Впрочемъ заранѣе можно было предвидѣть, что бракъ этотъ будетъ не особенно счастливъ: наслѣдникъ престола, блестящій и храбрый воинъ, съ отличными способностями, получившій хорошее европейское образованіе, 33-хъ лѣтъ отъ роду женится на дочери армянина, своего подданнаго, гражданина города Тифлиса, — *més-alliance* весьма чувствительная всегда и всюду, въ особенности же

въ тогдашней Грузіи; кромѣ того, въ годъ брака невѣстѣ было 30 лѣтъ, тогда какъ въ Грузіи въ то время выходили за-мужъ 12 лѣтъ и моложе; наконецъ, бездѣтность супруговъ въ концѣ годичнаго сожителства; все это вмѣстѣ взятое могло охладить расположеніе Давида къ своей супругѣ. Самъ Давидъ объясняетъ свою женитьбу «женолюбіемъ», увлеченіемъ и уговариваніемъ друга своего Игнатія Иоселіани; но мудроно допустить, что это одно могло быть причиной ихъ брака, хотя правда, что онъ оставилъ цѣлую тетрадь анонимныхъ любовныхъ писемъ (см. стр. 185, № 202), но любовныя письма писали и другіе принцы, и этимъ однимъ нельзя объяснить его женитьбу, этого важнаго шага для него и для царства, тѣмъ болѣе, что и женихъ и невѣста были не первой молодости. Великодушіемъ, или «милостью», какъ выражается Абимеликъ, также неудобно объяснить этотъ поступокъ; если, наконецъ, это былъ *matiage de raison*, то, вѣроятно, не матеріальнаго, денежнаго свойства, такъ какъ Абимеликъ былъ настолько богатъ, что могъ его удовлетворить въ этомъ отношеніи; слѣдовательно, слѣдуетъ скорѣе предполагать, что мотивъ этого брака долженъ былъ быть другого, высшаго порядка. Въ этомъ бракоразводномъ дѣлѣ обращаетъ на себя особенное вниманіе вполнѣ безпристрастный вердиктъ Духовнаго Суда, состоящаго исключительно изъ грузинскаго духовенства съ патріархомъ Антоніемъ II (сыномъ Ираклія II) во главѣ, который приходился роднымъ дядей царевичу Давиду, и, не смотря на это, близкое родство не повліяло на вѣсовъ правосудія. Грузинское духовенство оказалось, какъ всегда, на высотѣ своего призванія. Быть можетъ изъ рода же Абимелика была и та *Маріама Тершимониани*, о которой царь Ираклій отъ 29 мая 1781 года пишетъ въ Іерусалимъ армянскому патріарху Іоакиму письмо съ изъявленіемъ благодарности за присланный ему черезъ эту Маріаму Іоакимомъ подарокъ изъ Іерусалима (см. Памятники Груз. Старшны въ Св. Землѣ и на Синаѣ, стр. 253—254).

Въ началѣ текущаго столѣтія въ разныхъ мѣстахъ Россіи проживали три вдовствующія грузинскія царицы и нѣсколько царевичей; на стр. 283—288 помещены письма этихъ царицъ: Даріи, вдовы царя Ираклія II, Маріи, вдовы царя Георгія XII, и Маріи,

вдовы (послѣ 1815 г.) царя имеретинскаго Соломона II. Письма эти интересны какъ образцы эпистолярнаго стиля, который весьма былъ развитъ, особенно между прекраснымъ поломъ, въ старину въ Грузіи. Интересно также письмо имеретинской царицы Маріи къ Н. Д. Чубинову (стр. 288), въ которомъ она его извѣщаетъ, что «посылаетъ ему ежегодный подарокъ въ 260 р.» и что столько же будетъ получать отъ нея его племянникъ Д. I. Чубиновъ. Въ этомъ сказывается традиціонное сочувствіе членовъ грузинскаго царскаго дома къ писателямъ и литературѣ, которою часто и сами занимались не безъ успѣха.

Два письма (стр. 288—292) католикоса Антонія I изъ Россіи, писанныя въ 60-хъ гг. XVIII в., протоіерею Алексѣю Месхишвили, предку Алексѣевыхъ-Месхіевыхъ, давшихъ не мало писателей Грузіи, изъ которыхъ особенно выдается Давидъ Месхишвили, ректоръ Телавской Семинаріи въ концѣ XVIII в. Грузинская бібліотека ихъ, какъ сказано, поступила въ Общество Грамотности, въ Тифлисѣ; въ этой коллекціи имѣется еще одно письмо Антонія католикоса изъ Россіи же (г. Владимира) къ прот. Месхишвили; быть можетъ это и есть оригиналъ одного изъ печатаемыхъ здѣсь писемъ (Свѣдѣнія и пр., вып. I, стр. XXXII). Антоній былъ возвращенъ въ Грузію царемъ Иракліемъ въ 1764 году, а въ 1771 году вмѣстѣ съ царевпчемъ Леономъ Иракліевичемъ, въ сопровожденіи 60 человекъ свиты, въ которой находился и ученикъ Антонія извѣстный Гаіозъ, былъ отправленъ Иракліемъ въ Петербургъ съ проектомъ договора для заключенія формальнаго союза между Грузіею и Россіей (см. Грамоты и пр., издаанныя мною. Спб. 1891 г., стр. XXVIII—XXIX). По свидѣтельству современниковъ, Антоній имѣлъ большое вліяніе на Ираклія.

На стр. 292—296 помѣщены три статейки: 1) повѣствованіе объ обращеніи Грузіи въ христіанство, 2) обрядъ мироваренія, совершаемаго въ Грузіи и 3) церемоніаль коронованія царей грузинскихъ. Эти отрывки считаются частями Исторіи Грузіи, составленной катол. Мпхаиломъ, или Микелемъ. Царевичъ Теймуразъ въ своемъ каталогѣ (стр. 172, № 110) говоритъ: «[книга] объ обрядѣ мироваренія въ сокращенномъ видѣ [со-

ставлена] въ царствованіе царя всей Иверіи Арчила второго (?) Хосроида, который царствовалъ въ V в. послѣ Р. Х., и этотъ обрядъ мироваренія совершался въ первопрестольномъ соборѣ во Мцхетѣ, называемомъ грузинскою католическою церковью». Объ этой же книгѣ Броссе въ своемъ переводѣ каталога говоритъ: «Краткая Исторія Грузіи католикоса Михаила, который жилъ въ VII в. по Р. Хр., въ царствованіе св. мученика Арчила, царя и самодержца (autocrate) всей Иверіи. Это очень небольшой сборникъ; [разсказъ] начинается съ древнѣйшихъ временъ. Въ немъ излагается также обрядъ мироваренія, которое совершалось въ Мцхетскомъ соборѣ, столицѣ всей Грузіи, и указаніе обязанностей, которыя, какъ при совершеніи обряда мироваренія, такъ и при коронованіи царей должны были исполнять священнодѣйствующіе. По этой книгѣ можно судить какое мѣсто занималъ каждый [изъ участвующихъ] духовныхъ сановниковъ, каждый князь или чиновникъ грузинскій» (Rec. des Actes, p. 98—99). Изъ сопоставленія этихъ мѣстъ видно, между прочимъ, что Броссе переводилъ съ другого списка каталога, а не съ автографа Теймураза, напечатаннаго въ настоящемъ изданіи; или же необходимо допустить, что Броссе нѣсколько передѣлалъ его. Быть можетъ современемъ удастся на основаніи различныхъ списковъ возстановить первоначальный составъ упомянутаго историческаго сборника, точно приурочить его къ определенной эпохѣ и указать связь его съ тѣми источниками Картлисъ-Цховреба, которые появляются въ послѣднее время¹⁾. Пока можно только сказать, что эти отрывки и въ такомъ видѣ очень интересны, особенно касающійся коронованія царей, въ которомъ перечислены не менѣе 35 епископовъ въ ихъ іерархической послѣдовательности. Слѣдуетъ однако замѣтить, что этотъ послѣдній отрывокъ получилъ свою окончательную редакцію, вѣроятно, значительно позже, а именно, въ XI—XII вв.

Документъ, о которомъ сейчасъ будетъ рѣчь, писанъ или современникомъ или лицомъ, очень близкимъ къ событію, на листѣ

1) Три историческія хроники. Тифлисъ. 1890: Е. Такашвили (на груз. языкѣ).

бумаги, почеркомъ очень неразборчивымъ, съ приписками внизу, на-верху, на-право и на-лѣво. Видно, что его набрасывалъ человѣкъ подѣ впечатлѣніемъ еще свѣжаго событія. На стр. 297 — 299 помѣщено это извѣстіе о переговорахъ карталинскаго царя Вахтанга VI съ Константиномъ, царемъ кахетинскимъ, и о занятіи Тифлиса турками 10 іюня 1723 года, послѣдствіемъ чего былъ выѣздъ Вахтанга VI со всѣмъ семействомъ и огромной свитой въ Россію. Извѣстно, что это событіе имѣетъ связь съ походомъ Петра В. въ Персію: Петръ В. и Вахтангъ, по предварительному уговору, должны были встрѣтиться съ войсками между Дербентомъ и Баку. Вахтангъ подошелъ съ войскомъ къ Шемахѣ и, не будучи въ состояніи дальше пробраться, сталъ ожидать здѣсь Петра, который намѣревался чрезъ Тифлисъ и Кавказскія горы возвратиться въ Россію; но гибель провіанта въ Касп. морѣ, недоразумѣнія, возникшія въ Сенатѣ въ Петербургѣ и враждебное настроеніе Порты вынудили императора возвратиться изъ Дербента въ Астрахань, и затѣмъ въ Петербургъ, а русскія войска, занявшія персидскія провинціи (Астрабадъ, Мазандеранъ, Ленкоранъ), послѣ 12-ти лѣтняго пребыванія тамъ, терпя потери отъ жары, болѣзней и т. п., и предвидя неизбежное столкновеніе съ знаменитымъ шахомъ Надиромъ, — должны были покинуть берега Каспія въ 1735 г. и возвратиться въ Россію. Петръ В. во время своего похода въ Персію, слѣдовалъ какъ разъ по тому маршруту, по которому кахетинскій царь Александръ и его послы неоднократно предлагали слѣдовать московскому войску въ XXVI—XVII вв. т. е. изъ Астрахани моремъ, а потомъ, съ устья Терека, вдоль Зап. берега Каспійскаго моря чрезъ нижній Дагестанъ въ Дербентъ. Исходъ этого похода еще разъ воочію доказалъ, что Россія могла стать прочной ногой въ Закавказьи только тогда, когда Грузія открыла свои границы для русскихъ войскъ.

Въ концѣ настоящаго изданія (стр. 201—220) помѣщена грузинская передѣлка трагедіи Расина «Ифигенія», сдѣланная въ 1795 году кн. Давидомъ Чолакашвили.

Въ грузинской литературѣ, богатой поэтическими произведеніями (начиная съ X—XI вв.) *лирическими* и *эпическими*, въ

стихахъ и прозѣ, оригинальными и переводными, однако же не встрѣчаемъ драмы, ни въ видѣ духовной (мистерій), ни въ видѣ свѣтской, если не считать діалогизированныхъ произведеній духовнаго и свѣтскаго содержанія, такъ, что настоящая пьеса есть, на сколько мнѣ извѣстно, первый *датированный* памятникъ этого рода поэзіи. Кроме того, мы не знаемъ существовалъ ли въ древней Грузіи *театръ*, какъ мы его теперь понимаемъ. Но несомнѣнно, что въ XVIII столѣтіи грузинскіе писатели интересовались уже театральнымъ дѣломъ и сценической литературой. Хотя еще писатель XVII в. царь Арчилъ въ своемъ трудѣ «Споръ между Руставели и царемъ Теймуразомъ» (см. Арчилиани, списокъ Аз. Музея. № 22), упоминаетъ о театрѣ, თეატრი, гдѣ якобы уже провозглашали превосходство Руставели (поэта XII в.) предъ Теймуразомъ I (XVII в.), но у Арчила «театръ» быть можетъ слѣдуетъ понимать вообще въ смыслѣ мѣста многолюдныхъ собраний, а не въ смыслѣ специально *театральной сцены*: «*რუსთველი, უერი მომიზიარ: გვადრიან მე და შენაო; ზოგნი შენ გაქებს, მე მეტევის: «შოთამ გაჯობა შენაო»... თეატრიანს ავსებენ, სხვა რუსსა, კვლავცა ველსა, და ბასსობენ, შეგვადრიანს, ზოგჯერ ვხედავ თვალთ სველსა»* говоритъ Теймуразъ Руставели.

За XVIII столѣтіе о театрѣ и драматическихъ пьесахъ находимъ слѣдующія указанія въ грузинской литературѣ, какъ на основаніи свѣдѣній, напечатанныхъ въ настоящемъ изданіи, такъ и другихъ источниковъ: «Театръ, переведенный съ русскаго царевичемъ Вахуштиемъ, сыномъ царя Вахтанга» (см. ниже стр. 264, № 225); Théâtre par ordre alphabétique, avec figures, traduit du russe par le pr. Saridan Tcholaquachwili (Rec. des Actes, p. 108); далѣе, конца XVIII в. и начала XIX в. — Синна, Корнеля, переводъ съ французскаго кн. Ал. Чавчавадзе (Rec. des Actes, p. 109); Альзаиръ, трагедія Вольтера, переводъ съ французскаго сдѣланъ Ал. Чавчавадзе (см. ниже стр. 240, № 55), — я самъ видѣлъ автографъ Чавчавадзе въ 1878 году въ Горди, въ библиотекѣ кн. Н. Д. Миигрельскаго; Трагедія «Агамемнонь и другіе греки», сочиненіе Ал. Чавчавадзе (см. стр. 114, № 211); Агаоокль, трагедія Вольтера, переводъ (?) въ стихахъ, сдѣланный Петромъ Ларадзе (Rec. des Actes, p. 108); Iphigénie, par

Racine, traduite par Saakadze (Rec. des Actes, p. 108). Быть можетъ здѣсь вмѣсто *Saakadze* слѣдуетъ читать *Чолакашвили*.

У меня подъ руками въ настоящее время нѣсколько оригинальныхъ театральныхъ пьесъ, сюжеты которыхъ взяты изъ грузинской жизни и исторіи конца XVIII и начала XIX в., къ сожалѣнію, имена авторовъ и годы ихъ написанія не указаны. Въ 50-хъ годахъ текущаго столѣтія царевичъ Окропиръ, проживавшій въ Москвѣ, передѣлалъ въ трагедію поэму Руставели «Барсова Кожа», а въ Тифлисѣ возникла грузинская труппа, благодаря просвѣщенной поддержкѣ кн. Воронцова, Намѣстника Кавказскаго, и съ тѣхъ поръ появилось множество оригинальныхъ и переводныхъ театральныхъ пьесъ.

Обратимся къ нашей пьесѣ «Ифигенія». Она написана прозой на 11 листахъ, in folio обыкновенной писчей бумаги, скорописнымъ гражданскимъ почеркомъ (мхедрули), но крупнымъ, очень разборчивымъ и даже красивымъ. Языкъ пьесы книжно-разговорный конца прошлаго вѣка. Правописаніе старинное, отъ котораго впрочемъ переводчикъ мѣстами отступаетъ; встрѣчается у него ჟ^ლ вмѣсто ვუ (ბჟ^ლ в. ზუენ), ჳ в. ვ (ოჳს в. თვის), а на ряду съ этимъ ფ в. ფ и т. п., равно встрѣчается тамъ и сямъ Антоніевское полугласное ჳ; встрѣчаются въ текстѣ описки и искаженія словъ, но эти недостатки быть можетъ объясняются поспѣшностью писца. Въ пьесѣ встрѣчаются также европеизмы (руссизмы, галлицизмы, латинизмы): ზაჟო, пажъ, стр. 302, 304; ლაგერი, ვლაგერი, лагерь, стр. 304, 305, 315; ჭუთი ჭიძიძი, пудъ ойміама, стр. 304; გრაცია, грація, нимфъ, ангель, გრაცია მთუჯღონს, ниспослалъ ему грацію, ангела, стр. 308; ვარვარები, варвары, стр. 311; ბარბარესები, варварски, стр. 317; მეტალი, металлъ, стр. 311; ცერემონია, ცერემონი, церемонія, стр. 312, 313, 315; კონტრემარში, контръ-маршъ, стр. 313; ჰანტომინი, ჰანტომინი, пантомимы, стр. 313; ჩესტი, ჩესტს მისცემს, честь, стр. 313; ბარბანი ზობლდს ჰსცემს, барабанъ бьетъ (въ) походъ, стр. 313; ბარბანი დადგება, барабанъ останавливается, *ibid.*; სერვატორი, servator, спаситель, хранитель, защитникъ, стр. 313; გვირგვინი ლაურისს, лавровый вѣнокъ, стр. 314; ტიგრი და სხივდი.

тигръ и аспидъ, стр. 217; ჯოცკრო, офицеръ, стр. 312; სლდა-
ოქბო, солдаты, стр. 303; ჰინტკვა, принцесса, стр. 302, 304.

Эти слова унотреблены здѣсь Д. Чолакашвили, вѣроятно, для пущей важности. Равнозначущія имъ слова имѣются въ грузинскомъ языкѣ, которыхъ Чолакашвили не могъ не знать, таковы, напр., ჰანკო, лагерь, სკმეველი, სკმელი, ვუნდრუკი, ладанъ, თიმამъ, ღაფხ, лавръ и т. п., но русскія слова, особенно военная терминологія, попадаются уже у грузинскихъ писателей XVIII вѣка.

Передѣлатель этой пьесы князь Давидъ, сынъ Джимшера, Чолакашвили, диванбегъ т. е. оберъ-секретарь или статсъ-секретарь царя Ираклія II, извѣстенъ какъ знатокъ грузинскаго языка, хорошій поэтъ и писатель. О немъ имѣются нѣкоторыя библиографическія свѣдѣнія въ напечатанныхъ въ настоящемъ изданіи документахъ: Книга Пророковъ, изложенная въ стихахъ Давидомъ, сыномъ Джимшера, Чолакашвили, стр. 126, № 102; Книга Іова, изложенная въ стихахъ мдиванбегомъ Давидомъ Чолакашвили; Стихотворенія кн. диванбега Давида, сына Джимшера, Чолакашвили, стр. 181, № 172; Стихотворенія Д. Чолакашвили, Rec. des Actes, p. 108; нѣсколько переложеній Д. Чолакашвили изъ книгъ Іова и Пророковъ напечатаны въ Грузинской Христоматіи Д. І. Чубинова. Сиб. 1863 г.

Насчетъ грузинской рукописи «Ифигеніи» нельзя сказать ничего положительнаго—есть ли она автографъ Д. Чолакашвили, или же списокъ. Равно ничего нельзя сказать положительнаго о томъ—переводилъ ли Чолакашвили одинъ, или же при содѣйствіи кого нибудь, напр., католическихъ миссіонеровъ, жившихъ тогда въ Грузіи. Переводъ сдѣланъ Д. Чолакашвили, повидимому, съ французскаго, что видно, между прочимъ, изъ транскрипціи «Ефигенія», а не «Ифигенія», и нѣтъ никакого основанія допустить, что онъ сдѣланъ съ русскаго, какъ я сначала думалъ. «Ифигенія» Д. Чолакашвили есть передѣлка или обработка пьесы Расина, извѣстной подъ этимъ же заглавіемъ. Русскій переводъ ея появился позже грузинской передѣлки, и есть очень близкое воспроизведеніе оригинала во всѣхъ подробностяхъ. Экземпляръ этого русскаго перевода, съ которымъ я сличилъ

грузинскій переводъ, имѣется въ Спб. Публичной Библиотекѣ и озаглавленъ такъ: «Июгенія, трагедія въ пяти дѣйствіяхъ, на російскіе стихи свободнопереложенная съ господина Расина. Москва. 1796 г.», in 8°, стр. 1—96. Вслѣдъ за заглавіемъ слѣдуетъ «Посвященіе» отъ (неизвѣстнаго) переводчика, затѣмъ переводъ «Предисловія къ Ююгеніи» Расина и т. д., совершенно какъ у Расина до мельчайшихъ подробностей.

Между тѣмъ Чолакашвили обошелся съ «господиномъ Расиномъ» очень безцеремонно: Ифигенію Расина онъ сократилъ почти на двѣ трети (компактной печати текстъ «Ифигенія» Расина занимаетъ 56 страницъ, груз. передѣлка 20 стр.); затѣмъ нѣсколько видоизмѣнилъ имена и число дѣйствующихъ лицъ; далѣе, вмѣсто Расиновыхъ 5 дѣйствій и 37 явленій (scènes), у Чолакашвили 9 дѣйствій и 8 явленій. Особою сокращена роль самой Ифигеніи. Чолакашвили сократилъ эту пьесу впрочемъ очень умѣло; на сценѣ, при ея представленіи, должно быть большое движеніе и постоянная смѣна декорацій. Притомъ все существенное въ трагедіи Расина удержало. Грузинская передѣлка, по всѣму видно, рассчитана на постановку на сценѣ; въ ней даются очень подробныя указанія объ устройствѣ сцены, кому гдѣ стоять и что дѣлать; особенно подробно говоритъ Чолакашвили объ обстановкѣ сцены при торжественномъ приѣмѣ Агамемнономъ Ахиллеса (стр. 313). Кромѣ того, Д. Чолакашвили внесены цѣлыя мѣста отъ себя, таковы: разсказъ Улисса о жертвоприношеніи отцомъ (Авраамомъ) сына (стр. 308), Похвальное Слово въ честь Ахиллеса стр. 313—314), большой монологъ Агамемнона (стр. 309—312), такой же монологъ Клитемнестры (стр. 316—317).

Дѣйствующія лица.

У Расина.

У Чолакашвили.

Агамемнонъ.

.....

Ахиллесъ.

.....

Улиссъ.

.....

Клитемнестра.

.....

Ифигенія.

Ерифиля (Eriphile), дочь Тезея
и Елены

Аркасъ } слуги Ага-

Еврибатъ (Euribath), } мемнона.

Егина (Aegine), женщина изъ
свиты Клитемнестры,

Дорида (Doris), подруга Ери-
фили.

Стража.

»
Калхасъ.

»

»

»

Аро, неизвѣстная принцесса,
пльнница Ахиллеса.

Служанки, придворные, пажы,
воины, пѣвцы, музыканты.

Далѣе, въ передѣлкѣ Чолакашвили читаемъ: «театръ (т. е. сцена) представляетъ жертвенникъ въ полѣ, Калхасъ молчаливо (мысленно) молится и воскуряетъ оиміамъ. Юпитеръ съ молніей и громомъ спускается изъ облаковъ и показывается во образѣ челоуѣка Калхасу, который [при видѣ Юпитера] падаетъ въ обморокъ, а [Юпитеръ] при молніи и громѣ снова возносится [на небо], и занавѣсъ опускается» и т. д. Всѣхъ этихъ подробностей нѣтъ у Расина, а пьеса начинается прямо:

Agamemnon, Arcas.

Agam. Oui, s'est Agamemnon, c'est ton roi qui t'éveille.

Viens, reconnois la voix qui frappe ton oreille.

Arcas. C'est vous-même, seigneur! Quel important besoin

Vous a fait devancer l'aurore de si loin?

A peine un foible jour vous éclaire et me guide,

Vos yeux seuls et les miens sont ouverts dans l'Aulide.

Avez-vous dans les airs entendu quelque bruit?

Les vents nous auroient-ils exaucés cette nuit?

Mais tout dort, et l'armée, et les vents, et Neptune.

Въ грузинской передѣлкѣ читаемъ:

Агамемнонъ. Да я, да, я — Агамемнонъ, я — твой государь,
я, нуждающийся въ твоёмъ бодрствованіи и [твоей] дружбѣ.

Арказь. Государь, какая причина заставила васъ встать до разсвѣта, — быть можетъ услышали какой либо желанный звукъ, или желанное дуновеніе вѣтерка коснулось васъ, и его пробужденіе разбудило васъ? Но, напрасно, — люди, вѣтры и Нептунъ спять!

Въ русскомъ переводѣ 1796 года:

Агам. Се самъ Агамемнонъ—твой царь тебя взываетъ;

Встань, познай сей гласъ что слухъ твой поражаетъ.

и т. д.

Выше было замѣчено, что Чолакашвили вставляетъ въ эту пьесу отъ себя цѣлые монологи и сцены, такъ, сцена торжественнаго приема Агамемнономъ Ахиллеса, котораго вѣнчаютъ лавровымъ вѣнкомъ, послѣ прочитаннаго Улиссомъ «Похвальнаго Слова»; далѣе Чолакашвили вставилъ библейскій рассказъ такого содержания: «помнишь ли, о царь, говоритъ Улиссъ Агамемнону, древнюю исторію [въ которой повѣствуется], что отъ одного старика Богъ потребовалъ принести Ему въ жертву сына, и тотъ не ослушался: во-время взвалилъ на сына связку дровъ и повелъ его на вершину горы; старикъ не горевалъ, не тужилъ и не гиѣвался, съ радостью вынулъ ножъ и приставилъ его къ горлу сына. Богъ, видя сердце (помышленія) старика, ниспослалъ ему грацію (ангела), — сына подарилъ ему, а на закланье далъ ему барана». Этого рассказа нѣтъ ни у Расина, ни у древнихъ трагиковъ. Далѣе, у Расина Агамемнонъ тамъ и сямъ высказываетъ въ двухъ-трехъ словахъ, что судьба царей печальна, что жестокіе боги требуютъ человѣческой жертвы, совѣтуетъ Ифигеніи умереть съ достоинствомъ, чтобы «заставить краснѣть этихъ боговъ, которые осудили ее на смерть»; но эти мысли подробно развиты у Чолакашвили, который присоединилъ къ нимъ и нѣкоторыя библейско-христіанскія понятія, такъ, что заставляеть Агамемнона высказывать даже нѣкотораго рода кощунство и невѣріе относительно языческихъ боговъ, напр., въ большомъ монологѣ (стр. 309—312) Агамемнонъ говоритъ: «О печаль, какъ ты нашла дорогу къ моему жилищу? Сколько слезъ и крови пролито греками, чтобы мою жизнь угодить жизни небожителей»

и мой жребій счастію боговъ. . . Я—государь, повелитель 20-ти царей, предводитель многочисленнаго войска, обладатель множества сокровищъ и сокровищницъ. . . коротко сказать, мнѣ, Агамемнону, чего на свѣтѣ недостаетъ, въ чемъ я нуждаюсь, чего я лишень?—О [недостаетъ мнѣ] *спокойствія* (мира душевнаго). Этого недостаетъ моему величію такъ, какъ пища нищимъ». . . Далѣе говорить, что доля рыбацкѣй четы и землекоповъ счастливѣе доли царственной четы, распространяется о тщетѣ могущества, военной славы, равно о неувѣренности царя въ искренней преданности и любви его подданныхъ, особенно придворныхъ и государственныхъ сановниковъ и т. п. «Жрецы, говоритъ Агамемнонъ, рисуютъ намъ боговъ такими же мстительными и гнѣвными, каковы они сами! Что дѣлать царю, находящемуся въ рукахъ такихъ варваровъ? Вотъ, Калхасъ проповѣдуетъ мнѣ: «боги желаютъ, чтобы была пролита кровь, происшедшая (родственная) отъ Елены», а Улиссъ совѣтуетъ мнѣ покориться вельнію боговъ! . . . Я долженъ покориться вельнію этихъ боговъ, этихъ боговъ, этихъ боговъ, которые имѣютъ глаза, но не видятъ столько тысячъ принесенныхъ мною жертвъ, дорогихъ даровъ и заклятыхъ тельцовъ; у нихъ есть уши, но не могутъ услышать столько моихъ мольбъ; у нихъ есть ротъ, но дара слова не имѣютъ! Какъ можетъ быть богомъ тотъ, который не есть родитель (отецъ) Слова и земнородными не призналъ отцомъ? Какой онъ богъ, если изъ него ничего не выйдетъ, если рожденіемъ и происхожденіемъ онъ отъ меня не отличается? Какъ далъ мнѣ мой творецъ то, чего у него нѣтъ? Или какъ создалъ [міръ] и покрылъ его необъятною голубою палаткой *металлъ*, взятый изъ моей сокровищницы и выкованный моимъ кузнецомъ? Какъ обманываютъ насъ жрецы, превознесенные нами! Какъ совѣсть можетъ отрицать существованіе Того, Котораго во всякую минуту слышитъ голосъ: Я есмь, Который есмь?—Гдѣ Ты, который еси, Ты—свѣтъ, который еси во тьмѣ и тьма Тебя не объятъ, въ то время какъ внутренности мои сокрушаются отъ воздыханій? . . . О Невидимый, не удаляйся отъ меня, забудь, что я Тебя до сихъ поръ не признавалъ, съ этихъ поръ я буду Твоимъ храмомъ, жертвенникомъ, жертвой и іереемъ. . . я сокрушу враговъ

Твоего имени, немедленно отрублю имъ головы, пойду противъ боговъ [ихъ]»...

Заслуживаетъ также особеннаго вниманія монологъ Клитемнестры, сестры Елены. Она у Расина говоритъ Агамемнону какъ *мать*, какъ *жена* и какъ *женщина*, что онъ Агамемнонъ «палачъ своей дочери, ему остается такъ же поступить и съ ея матерью (т. е. Клитемнестрой)»... Эта Елена, которая возмущаетъ Азію и Европу, заслуживаетъ ли такихъ жертвъ? Сколько разъ приходилось намъ (родственникамъ) краснѣть изъ-за нея еще до выхода ея замужъ за Менелая; его, Агамемнона, занимаетъ не возстановленіе поруганной чести брата, но неутолимая жажда властвовать и гордость повелѣвать 20-тью царями, и держать ихъ въ страхѣ... Жестокій! вотъ какимъ богамъ ты приносишь въ жертву свою дочь... Значитъ ли это быть отцомъ?»...

У Чолакашвили (стр. 316—317), кромѣ того, Клитемнестра обрушивается на придворныхъ, совѣтующихъ Агамемнону умиловитивать разгнѣванныхъ боговъ жертвоприношеніемъ дочери, подобно тому какъ самъ Агамемнонъ громилъ этихъ кровожадныхъ и мстительныхъ боговъ, требующихъ крови Ифигеніи. Клитемнестра по адресу Агамемнона говоритъ: «Вѣроломный! Ты вѣдь хвасталъ, что боги милостивы къ тебѣ, ты вѣдь хвалился, что придворные и министры преданны тебѣ! Въ томъ ли состоитъ ихъ вѣрность, чтобы заставить тебя отдать на закланье твою дочь? О, перешептыванія этихъ придворныхъ... о вы — ядь дракона, отродье природы, души низменныя! Придворные — это привратники ада, порода, происшедшая отъ ехидны; министры — это исчадіе хищныхъ тигровъ и аспидовъ... Видишь ли, Безсмертный, кѣмъ Ты окружилъ царя?... Что я говорю? Нѣтъ больше силъ... Народъ возсталъ изъ-за самолюбія, жрецы закрываютъ глаза и убѣгаютъ отъ человѣческаго состраданія изъ корыстолюбія, боги разгнѣваны недостаточностью службы, — къ кому обратиться, кого звать? Горы, надите на меня! Вы будете легче, чѣмъ бремя, которое теперь тяготѣетъ надо мной. (Къ Ифигеніи) Дочь моя, я хотѣла тебя оставить послѣ себя царицей, ты была моей наслѣдницей, теперь же мнѣ приходится быть наслѣдницей своей наслѣдницы. (Къ Ахиллесу, жениху Ифи-

геній) Ахиллъ, слышь мой . . . къ тебѣ обращаюсь, передъ тобою преклоняю колѣна; не удивляйся, что царица многихъ царствъ преклоняетъ колѣна передъ тобою, — преклоняетъ колѣна *мать*, которая боится за жизнь дочери . . . Когда она отойдетъ къ богамъ, когда она обойметъ ихъ жертвенникъ? . . . Она обращается къ тебѣ, — сегодня ты ея отецъ, мужъ и богъ».

Изъ этихъ отрывочныхъ выдержекъ видно, что передѣлка Чолакашвили не лишена патетическихъ сценъ.

Многъ о судьбѣ Ифигеніи, какъ извѣстно, служилъ излюбленной темой для многихъ поэтовъ древняго и новаго времени. Одни держались болѣе древняго преданія (Софокль въ «Электрѣ», Эсхиль въ «Агамемнонѣ») — у нихъ Ифигенія умираетъ подъ ножомъ жреца; другіе (Еврипидъ «Ифигенія въ Авлидѣ» «Ифигенія въ Тавридѣ», Расинъ, Гёте «Ифигенія въ Тавридѣ») болѣе поздней версіи, по которой Ифигенія избѣгла этой участи, и вмѣсто нея была принесена въ жертву лань, а Ифигенія невидимымъ образомъ была перенесена въ Тавриду (Еврипидъ), или же была принесена въ жертву, вмѣсто Ифигеніи, дочь Тезея и Елены — Ерифиля, какъ у Расина, а по Чолакашвили «Аро, неизвѣстная принцесса, плѣнница Ахиллеса».

Теперь спрашивается: что могло подать поводъ Д. Чолакашвили передѣлать «для развлечения царя Ираклія» именно эту трагедію?

1795 годъ былъ годъ роковой, чреватый послѣдствіями для грузинскаго царства. Ираклій и грузины готовились къ борьбѣ на жизнь и на смерть съ вѣковымъ врагомъ Грузіи и христіанства — съ Персіей. Уже нѣсколько лѣтъ шахъ-евнухъ Ага-Магомедъ-ханъ посылалъ Ираклію фирманы, дошедшіе и до насъ, предлагая ему признать верховенство Персіи надъ Грузіей. Ираклій не отвѣчалъ даже на его предложенія. Разгнѣванный шахъ двинулся на Тифлисъ съ 60 тыс. отборнымъ войскомъ, взялъ его въ сентябрѣ 1795 года, послѣ отчаяннаго сопротивленія грузинскаго войска, разграбилъ и разрушилъ его такъ, что камня на камнѣ не оставилъ.

Трагедія эта написана за 6 мѣсяцевъ до этого бѣдствія, имѣвшаго, какъ сказано, роковыя послѣдствія для Грузіи. Тема

этой пьесы также соотвѣтствуетъ тогдашнимъ обстоятельствамъ, она можетъ быть выражена въ двухъ словахъ: *готовность царя принести въ жертву самое дорогое что у него есть для блага и чести своего народа, для благоденствія своего царства*. И, конечно, не было такой жертвы, которую Ираклій не рѣшился бы привести, лишь бы предотвратить это варварское нашествіе персидскаго шаха и его неизбѣжныя послѣдствія. Но быть можетъ для этого отъ Ираклія требовалась жертва болѣе тяжкая, чѣмъ закланье родной дочери? . . . И надъ подобнымъ трагизмомъ историческихъ обстоятельствъ Ираклій не могъ мрачно не призадуматься. Взятіе Тифлиса персіанами осенью 1795 года, почти 100 лѣтъ тому назадъ, было послѣднимъ тяжкимъ ударомъ и горькимъ разочарованіемъ Ираклія; этотъ 80-лѣтній старецъ скончался спустя *два съ половиною* года послѣ этого народнаго бѣдствія, разбитый душевно и физически, на 55 году своего царствованія.

Что въ лицѣ Агамемнона Д. Чолакашвили разумѣлъ Ираклія видно между прочимъ изъ того, что въ «Похвальномъ Словѣ» въ честь Ахиллеса (стр. 313) говорится: «его царское величество (т. е. Агамемнонъ) изъявилъ свое благоволеніе по поводу извѣстной побѣды Ахиллеса и съ великою благодарностью признаетъ ее, не потому, что побѣда эта, одержанная [Ахиллесомъ] въ *текущемъ* *въ 52 году царствованія его*, была первая» и т. п. Словомъ, здѣсь указанъ тотъ же годъ, который мы находимъ въ заглавіи трагедіи какъ годъ царствованія Ираклія, когда была написана или передѣлана Д. Чолакашвили эта трагедія.

Въ февралѣ 1887 года антикваръ и фотографъ Роиновъ привезъ въ С.-Петербургъ съ Кавказа коллекцію древностей, изъ которой я выбралъ помѣщенныя здѣсь грузинскія надписи, снятыя фотографически, и перечень 25 грузинскихъ монетъ.

I. ქ. ჩრდილად, მთად, კლდედ, კიდობნად და ტრახეზ-ბჭედ
დაკრძალულად, კვერთხად აღუვალებულად მოგასწავებდეს უკნ წინასწარ-

მეტყველნი, — მეცა გქადაგებ ჭეშმარიტად ღვთის-მშობლად. იესეს ძირით აღმოსრულა, ქალწულა, შენგან შობილსა მეუფესა ესრედ სრქჳ: «გიუფარ თუ, ტკბილთ ძეო ჩემო, ისმინე მამკისა ჩემისა, მეფისა ლეონისა და თანამემცხედრისა ჰატრონისა დედოფლისა თინათინის — ნუ დასჯი, რაჟამს განიკითხვიდე კაცთა». შევამკევეთ ხატი ესე ხასულისა ღვთის-მშობელი მეუფობისა ჩვენისა სხსსოფრად და ძეთა ჩვენთაჲ სადღეგრძელოდ, ამინ, ამინ, ამინ.

ПЕРЕВОДЪ.

«Сѣнью (тенью), горой, скалой, ковчегомъ, престоломъ и дверью запечатанною, жезломъ разцвѣтшимъ предвозвѣщали пророки тебя, Матерь Божья, Дѣва Непорочная, — я также исповѣдую тебя во истину Матерью Бога. Происшедшая отъ корени Иессея, Дѣва, рожденному тобою Господу скажи такъ: «ради любви Твоей ко мнѣ, сладкій Сынъ мой, услышь украсившаго меня, царя *Леона* и супругу его, госпожу царицу *Тинатину* — не осуди ихъ когда будешь судить людей». Украсили мы образъ сей *Хахульской* Богородицы для благополучнаго царствованія нашего, въ поминовеніе душъ нашихъ и во здравіе дѣтей нашихъ, аминь, аминь, аминь».

Прим. Надпись эта снята съ золотого оклада одной большой иконы, находящейся въ Шуамтинскомъ монастырѣ, въ Кахетіи. Упоминаемый здѣсь Кахетинскій царь Леонъ II царствовалъ съ 1520 по 1574 г. Супруга его Тинатина, урожденная кн. Гуріели, выстроила этотъ монастырь въ началѣ XVI в. и здѣсь же похоронена. Броссе (*Voyage archéologique*, 2 livr., I part., St.-Pétersb. 1850; p. 57) приводитъ только нѣсколько словъ изъ этой надписи и не совсѣмъ вѣрно.

II. ქ. მე, ფრიად ცოდვილმან მათარსი აფვაშენე კარის-ეკკლესია ესე უოფლად-წმიდისა, ბრძანებითა და შეწევნითა ძისა მისისა, და ჟამსა შინა მეუფობისა მისისა, ჰატრონის აღექსანდრესითა, წელსა მეოც და სამესა, ქკას სჰჰა. შევსწირეთ ვინი შესწირავი ესე: სამი კუამლი კაცი, ერთი წისქვილი, ერთი ვენახი და ორი ქულებჰი — სხსსოფრად სულისა ჩემისა. რომელმან ადამის მონათესავემან ამა ეკკლესი-

სიხსნება მკდომს კაცსედა გელი დასდვას, ან ეს არ დაუცას — ნუცა
გაუთავს წა, ამინ და კირიელისონ.

ПЕРЕВОДЪ.

«Я, весьма грѣшный Матарси, выстроилъ эту придворную церковь во имя Пресвятой [Богородицы] въ 23 году царствованія государя Александра, по повелѣнiю и при содѣйствii сына его, хроникоца 281; пожертвовали малое сiе приношенiе: три дыма (семейства), одну мельницу, одинъ [виноградный] садъ и два ряда лавокъ—въ воспоминанiе души моей. Если кто изъ потомковъ Адама отниметъ людей, приложенныхъ этой церкви, или не сохранитъ ей этихъ [имуществъ], — тотъ да не имѣетъ ни въ чемъ удачу, аминь и, Господи, помилуй».

Прим. Упоминаемый здѣсь царь кахетинскiй Александръ II, сынъ Левана II, умеръ въ 1605 г. Надпись снята съ большого камня, лежащаго надъ дверью старой церкви въ деревнѣ Енисели, близъ древней (съ конца XV в.) столицы Кахетii Грими.

Изъ этой же Ройновской коллекцii я выбралъ 25 грузинскихъ монетъ. Онѣ представляютъ варианты извѣстныхъ уже изъ сочиненiя кн. Баратаева (Нумизматическiе факты грузинскаго царства. Спб. 1844 г.) и Ланглуа (*Essai de classification des suites monétaires de la Géorgie etc.* Paris. 1860). Описание ихъ со снимками, вмѣстѣ съ другими накопившимся у меня матеріалами по грузинской нумизматикѣ, найдетъ мѣсто въ особой статьѣ. Здѣсь я даю только ихъ перечень съ указанiемъ для сравненiя на книгу Ланглуа, какъ болѣе доступную читателямъ:

I. Одна мѣдная монета XII вѣка съ легендой царицы Тамары и мужа ея Давида; ср. Ланглуа, таблица V, № 1.

II. Одна серебряная, позолоченная монета XIII в. съ легендой царицы Русудани и съ изображенiемъ Христа; ср. Ланглуа, табл. VI, № 3—5 и 7.

III. Четыре мѣдныя монеты XIII в. съ легендой царицы Русудани; ср. Ланглуа, табл. VI, № 2 и 3.

IV. Шесть мѣдныхъ монетъ XVIII в. съ легендой царя Бакара (Шахъ-Наозъ III, 1717—1724 гг., ум. въ 1750 г.) и

съ изображеніемъ *павлина*; три изъ нихъ 1717—1718 г., а три 1718—1719 г. Ср. Ланглуа, табл. VIII, № 12—13.

V. Шесть мѣдныхъ монетъ одного типа XVIII в. съ легендой царя Ираклія II и съ изображеніемъ *рыбы*; ср. Ланглуа, табл. IX, № 3 и 9.

VI. Двѣ мѣдныя монеты XVIII в. съ легендой Ираклія II и съ изображеніемъ сферы земного шара, увѣнчанной крестомъ, на которой опирается царская корона, по обѣ стороны сферы вѣсы, а надъ ними мечъ и скипетръ; ср. Ланглуа, табл. IX, № 4.

VII. Одна мѣдная монета XVIII в. съ легендой Ираклія II и съ изображеніемъ двухъ другъ на другѣ сидящихъ птицъ; ср. Ланглуа, табл. VIII, № 17.

VIII. Четыре мѣдныя монеты XVIII в. съ легендой Ираклія II и изображеніемъ *двуглаваго орла*, держащаго скипетръ и державу, а по сторонамъ надпись *1781*. Ср. Ланглуа, табл. IX, № 5.

Еще въ 1770 году первенствующій министръ гр. Н. И. Панинъ писалъ гр. Тотлебену въ Грузію, чтобы этотъ послѣдній сдѣлалъ предложеніе царю Ираклію II чеканить *мѣдныя монеты* для своего царства въ Россіи, гдѣ мѣдь имѣется въ изобиліи. Въ случаѣ согласія Ираклія Панинъ предлагалъ «чеканить эти монеты съ изображеніемъ или шифромъ Ираклія и съ грузинскою надписью для обозначенія названія или стоимости каждой монеты» (см. Грамоты и пр., изданныя мною. Спб. 1891 г., стр. 465). О русской надписи или о двуглавомъ орлѣ пѣтъ и рѣчи у Панина.

Лѣтомъ 1892 года, проѣздомъ въ Дагестанъ, остановился я въ Астрахани на два дня, чтобы осмотрѣть гробницы почивающихъ тамъ грузинскихъ царей и іерарховъ и остатки грузинскихъ древностей. Въ нижнемъ этажѣ астраханскаго Успенскаго собора, основаннаго въ 1700 году, помѣщается также церковь во имя Владимірской Божьей Матери; въ этой церкви

находится усыпальница почившихъ астраханскихъ іерарховъ и груз. царей. Для того, чтобы лучше ориентироваться я купилъ у сторожа собора брошюру: «Астраханскій Успенскій соборъ. Описаніе его и исторія. Казань. 1889 г.». Изъ этой брошюры привожу нижеслѣдующія выдержки, дополняющія наши прежнія свѣдѣнія о могилахъ этихъ лицъ. «Прежде надъ гробницами святителей, говорится въ брошюрѣ на стр. 16, были надгробные памятники; но въ 1801 году, для распространенія нижняго собора, надгробія сломаны, а вмѣсто ихъ надъ могилою каждого святителя вырѣзаны на стѣнахъ имена и время кончины ихъ». При посѣщеніи мною этой усыпальницы красили и почиляли ее, поэтому не всѣ надгробныя надписи были на-лицо; о. ключарь собора сообщилъ мнѣ, что по окончаніи работъ всѣ надписи будутъ помѣщены на своихъ прежнихъ мѣстахъ. Далѣе говорится въ цитированной брошюрѣ: «здѣсь покоются два державные царя Иверіи Вахтангъ и Теймуразъ... и архіепископъ Гай... Въ сѣверо-западномъ углу нижняго собора погребены грузинскіе архинастыри: Іосифъ, архіепископъ Самебѣльскій (Самебели) и Романъ, митрополитъ Самтаврійскій и Горскій (Горійскій). Надъ ними нѣтъ никакой надписи. Первый изъ нихъ, ѣхавшій изъ Москвы въ Кизляръ, заболѣлъ на пути и въ Саратовѣ 1 сентября 1750 года скончался, онъ погребенъ 28 числа. Послѣдній, слѣдуя въ Москву, заболѣлъ на дорогѣ и въ городѣ Черномъ-Яру скончался 30 января 1753 года. Послѣ ихъ оставшіяся ризничныя вещи поступили въ соборъ; нѣкоторыя изъ нихъ до нынѣ находятся въ ризницѣ. Надъ тѣлами грузинскихъ царей Вахтанга Леоновича и Теймураза Николаевича также были памятники, покрытые — одинъ краснымъ бархатомъ, а другой лазуревымъ бархатомъ. И эти памятники въ вышеозначенномъ (1801) году были разобраны, а изъ покрововъ: первый въ 1792 году похищенъ, а второй употребленъ на ризничныя вещи. Царь Вахтангъ погребенъ отъ южной стороны около перваго передняго столпа; на памятникѣ была на мѣдиной доскѣ (неизвѣстно когда утраченной) надпись русскими буквами: «Отъ корени Іесеева и вѣтви Давидова, колѣна Соломонова родился въ мѣрѣ 1675 года сентября 15 дня, грузинскаго государства 6-ой царь

Вахтангъ. Вселился въ сей гробъ 1736 г., марта 26 дня, — за престолъ и за вѣнецъ. Нынѣ се зри мя, благословенія прошу». Надпись сія сохранилась въ книгѣ, между списковъ соборныхъ актовъ. Царь Теймуразъ погребенъ отъ сѣверной стороны у лѣваго передняго столпа. Изъ дѣлъ соборнаго архива видно, что царь Теймуразъ представился 28 декабря 1761 года [въ С.-Петербургѣ]; привезенъ въ Астрахань въ 1762 году, и погребенъ въ маѣ мѣсяцѣ того же года. Надгробная надпись на грузинскомъ языкѣ: «Теймуразъ Николаевичъ, наслѣдній царь Грузинскій, Кахетинскій и Карталпнскій, прибывшій въ С.-Петербургъ въ 1761 году на поклоненіе Ея Имп. Вѣличеству Монархинѣ Всероссийской». Но сей надписи въ дѣлахъ Консистеріи и собора не видно».

На стѣнѣ на право отъ западныхъ дверей имѣется еще слѣдующая надпись, которую я списалъ: «здѣсь погребено тѣло преосвященнаго Гая, Архіепископа Астраханскаго и Кавказскаго, скончавшагося въ 1821 году, февраля 20 дня, на 82 году отъ рожденія».

Поименованный выше царь Вахтангъ — это Вахтангъ VI, по инициативѣ котораго составленъ Сборникъ Груз. Законовъ, собраны Грузинскія Лѣтописи во-едино, устроена типографія въ Тифлисѣ въ 1709 году и т. п., отецъ извѣстнаго географа Вахуштія. Вахтангъ выѣхалъ въ Россію въ 1723 г., поселился въ Москвѣ; отсюда ѣздилъ въ Дербентъ и на возвратномъ пути оттуда въ Москву умеръ въ Астрахани. Царь Теймуразъ, отецъ царя Ираклія II, также извѣстенъ въ грузинской литературѣ какъ хорошій поэтъ и писатель. Архіепископъ Іосифъ Самебели, родомъ изъ князей Кобуловыхъ, выѣхалъ въ Россію въ 30-хъ годахъ XVIII вѣка и принималъ дѣятельное участіе въ печатаніи грузинскихъ книгъ въ Москвѣ. Около того же времени отправился въ Россію митрополитъ Самтаврскій и Горійскій Романъ, родомъ изъ князей арагвскихъ Эриставовъ, близкій родственникъ царя Вахтанга VI; съ 1722—1744 г. Романъ неоднократно посѣщалъ то Россію, то Грузію, нерѣдко и съ дипломатическою миссіею (см. статью г. Жорданія «Архіеп. Іосифъ

Самебели и грузинское книгопечатное дѣло въ XVIII вѣкѣ» (журн. Иверія, 1884 г., февраль, стр. 36, 46 и др.).

Архіепископъ Гай, или Гаіозъ, былъ однимъ изъ выдающихся личностей въ грузинской исторіи XVIII в. Онъ извѣстенъ какъ духовный саповникъ, писатель, педагогъ, миссіонеръ и даже какъ дипломатъ и администраторъ. Объ его происхожденіи царевичъ Теймуразъ говоритъ слѣдующее: «этотъ [Гаіозъ] былъ сначала наставникомъ (руководителемъ) въ Благородномъ Училищѣ (Семинаріи) въ городѣ Телавѣ, въ Кахетіи; самъ же онъ былъ (происходилъ) изъ князей *Бараташвили*, сынъ *Така* (Такашвили), обученный всѣмъ наукамъ католикосомъ Антоніемъ первымъ» (см. ниже стр. 179, № 165). Въ 1773 году въ свитѣ, состоящей изъ 20 лицъ католикоса Антонія I и царевича Леона, пріѣхавшихъ съ важною дипломатическою миссіею, прибылъ въ Петербургъ и Гай; въ спискѣ лицъ свиты Гай названъ «архидіакономъ и ризничимъ» (см. Грамоты и пр., изданныя мною. Спб. 1891 г., стр. 370—371). Послѣ возвращенія въ Грузію кат. Антонія и царевича Леона съ ихъ свитой, архидіаконъ Гай остался въ Москвѣ для поступленія въ Московскую Духовную Академію, о чемъ онъ просилъ письменно имп. Екатерину въ маѣ 1774 года. Въ дальнѣйшемъ своемъ объясненіи Гай говоритъ, что ему отъ роду 28 лѣтъ, что онъ изъ *дворянъ*, и что желаетъ въ Академіи усовершенствоваться въ наукахъ и изучитъ русскій и латинскій языки, что онъ остался съ этою цѣлью въ Москвѣ съ согласія католикоса Антонія, съ которымъ онъ до того времени находился и который его посвятилъ въ архидіаконы въ 1765 году. Эти автобіографическія свѣдѣнія о Гаіозѣ приводитъ, по даннымъ Синодальнаго архива, г. Мтварелишвили въ своей на грузинскомъ языкѣ написанной статьѣ: *Телавская Семинарія и первый ея Ректоръ Гаіозъ Нацвлишвили, 1746—1819 гг.* (журн. Иверія, августъ, 1881 г.); весьма цѣпныя свѣдѣнія сообщаетъ также іеромонахъ Несторъ о жизни и трудахъ Гаія (журн. Тифл. Дух. Вѣстникъ, 1865 г., январь, на русскомъ языкѣ). Въ автобіографіи отъ 1774 года Гаіозъ говоритъ о себѣ, что онъ изъ грузинскихъ *дворянъ*, но это не противорѣчитъ извѣстіямъ царевича Теймураза, который производитъ его отъ князей *Ба-*

раташвили; быть можетъ архидіаконъ Гаіозъ назвалъ себя *дворяниномъ* не изъ одной только монашеской скромности, но, разумѣя подъ дворянствомъ вообще благородное или дворянское сословіе, такъ какъ и князья тѣ же дворяне. Во всякомъ случаѣ царевичъ Теймуразъ, какъ авторитетный историкъ и археологъ грузинскій, притомъ современникъ Гаіоза и, вѣроятно, лично знавшій его и его родственниковъ, *безъ достаточнаго основанія* не назвалъ бы его происходящимъ отъ князей Бараташвили. Что же касается до названія Такашвили, то надо полагать, это не фамилія его, но, что отецъ Гаіоза назывался Така. И въ упомянутой выше брошюрѣ объ Астраханскомъ соборѣ, на стр. 60, въ списокѣ епископовъ, правившихъ Астраханскою епархіею съ 1602 года, двадцать вторымъ епископомъ названъ «Гай Токаовъ», по всей вѣроятности, въ смыслѣ Такашвили, — сынъ Така. Что же касается до названія «Нацвлишвили», то неизвѣстно изъ какихъ документовъ приводитъ это фамильное названіе г. Мтварелишвили въ упомянутой выше статьѣ; но и это не противорѣчитъ даннымъ Теймураза, такъ какъ *Нацваломъ* т. е. «сельскимъ старшиной, или приставомъ» могъ быть отецъ Гаіоза, Така, или ктонибудь изъ его предковъ, и это прозваніе *по должности* обратилось въ *фамильное* названіе; аналогичныхъ примѣровъ мы имѣемъ въ Грузинской Исторіи не мало, таковы: Эрпостовы, Амилахвари, Меликовы, Мауравовы и др.

Другой спорный пунктъ въ біографіи Гаіоза—это его возрастъ и годъ рожденія: въ надгробной эпитафіи, приведенной выше, сказано, что «Гай скончался 20 февраля 1821 года, 82 лѣтъ отъ рожденія», слѣдовательно, онъ родился, по эпитафіи, въ 1739 году. Между тѣмъ въ автобіографіи отъ 1774 г. да Гай пашегъ, что въ этомъ (1774 г.) ему было 28 лѣтъ, слѣдовательно, по его показанію, годомъ его рожденія надо считать 1746 годъ. Въ этомъ случаѣ, кажется, слѣдуетъ больше вѣрить его показанію, чѣмъ его эпитафіи.

Дальнѣйшія хронологическія данныя о жизни и трудахъ Гаіоза, на основаніи сообщаемыхъ, главнымъ образомъ, въ настоящемъ изданіи свѣдѣній, таковы: Путешествіе барона де Полницца, переводъ съ русскаго, сдѣланъ Гаіозомъ въ *Москвѣ* въ

1776 году, см. ниже стр. 221, № 276; Разсужденіе объ 11 школахъ (?) христіанскихъ, пер. съ русскаго Гаіозъ, *Москва*, 1777 г., стр. 201, № 105; Китайская мудрость, пер. съ русскаго Гаіозомъ сдѣланъ въ *Москву* въ 1777 г., напеч. въ *Тифлисъ* въ 1784 г., стр. 144, № 237, стр. 175, № 133; Всеобщая Древняя Исторія, пер. съ русскаго Гаіозомъ въ 1783 г., стр. 220, № 266; въ 1779—1780 гг. Гаіозъ составилъ оглавленіе статей къ Богословію катол. Антонія I, стр. 110, № 33; Рѣчь, сказанная Ректоромъ новой Телавской Семинаріи *архимандритомъ* Гаіозомъ, при ея открытіи 28 мая 1782 года, — О пользѣ просвѣщенія; Рѣчь его же, сказанная царю Ираклію II при посѣщеніи имъ г. Телавы и Семинаріи; равно грамматическія темы, предложенныя Гаіозомъ для рѣшенія ученикамъ этой Семинаріи въ 1783 г. и т. п., стр. 199, № 91, стр. 198, № 82; Свѣдѣнія и пр., I вып., стр. XXXVIII — XL; журн. *Иверія*, 1881 г., августъ, стр. 97 — 117. Лѣтомъ 1783 года Гаіозъ былъ въ Георгіевскѣ при подписаніи уполномоченными Договора, заключеннаго между Иракліемъ и имп. Екатериной; по всей вѣроятности, Гаіозъ былъ однимъ изъ переводчиковъ грузинскаго текста Договора съ русскаго оригинала, безъ котораго мѣстами грузинскій текстъ его не понятенъ; повидимому, Гаіозъ былъ такимъ же ревностнымъ сторонникомъ союза Грузіи съ Россіей, какъ и его учитель, катол. Антоній I. Въ 1787 году Гаіозъ перевелъ съ русскаго Велизарія Мармонтеля въ г. *Кременчугъ*, стр. 213, № 199; въ *Кременчугъ* же напечаталъ Гаіозъ и свою Грамматику грузинскаго языка въ 1789 году, стр. 145, 173, 203, № 161, 166, 115, 244; далѣе стр. 202, № 107—О злыхъ ангелахъ, перев. съ русскаго Гаіозъ 29 марта 1792 года «въ столицѣ Молдавовалахскаго княжества — *Яссахъ*»; куда онъ послѣдовалъ за Потемкинымъ; къ этому же году относятся Лечебникъ Гаіоза о леченіи цыгги, стр. 235, № 367; въ 1795 году Гаіозъ перевелъ съ русскаго—Наставленія Марка Аврелія, стр. 187, 226, № 24, 304. Въ 1793 году въ Моздокѣ была учреждена епископская каеэдра и на нее назначенъ новопосвященный во епископы Гаіозъ, съ присвоеніемъ ему званія Начальника Осетинской Комиссіи, основанной въ 1744 г. и расширенной въ 1764 г., за-

вѣдывавшей миссіонерскимъ дѣломъ на Кавказѣ; существовавшая при этой Коммиссіи Моздокская Инородческая школа также была подчинена Гаіозу (см. мою Рѣчь: Сношенія Россіи съ Кавказомъ въ XVI—XVIII вв. Спб. 1891 г., стр. 36—37); въ 1798 году Гаіозъ напечаталъ въ Спбод. типографіи въ Москвѣ составленную имъ Осетинскую Азбуку и Катихизисъ, (ibid. стр. 37). О Духѣ Святомъ, Василия В., писана Гаіозомъ въ Моздокѣ въ 1798 г., стр. 196, № 72; Посланія Василия В. и проповѣди его, писаны Гаіозомъ въ Моздокѣ въ 1799 г., стр. 196, № 13; Посланіе І. Лѣствичника къ Пастырю, писано Гаіозомъ въ Моздокѣ 28 января 1799 г. Годы и мѣста написанія нижеслѣдующихъ трудовъ Гаіоза, къ сожалѣнію, не обозначены въ напечатанныхъ здѣсь каталогахъ, таковы: Сочиненіе архидіакона Агапита, поднесенное имъ имп. Юстиніану, «переводъ сдѣланъ Гаіозомъ съ греческаго» стр. 174, № 131; Лечебникъ, писанный Гаіозомъ, стр. 236, № 374; Стихотворенія Гаіоза, стр. 217, № 239; далѣе, встрѣчаются частью дублиеты поименованныхъ уже трудовъ Гаіоза, частью новыя, но особенно выдающагося между ними нѣтъ ничего, таковы: стр. 255—256, № 59—68; равно стр. 257, № 84; стр. 258, № 109; стр. 261, № 160; стр. 262, № 182; стр. 263, № 209.

Въ 1808 году Гаіозъ былъ назначенъ архіепископомъ Астраханскимъ и Кавказскимъ; не смотря на свой преклонный возрастъ, по своему обыкновенію онъ и здѣсь не сидѣлъ сложа руки, а оставилъ въ лѣтописяхъ Астраханскаго собора неизгладимыя слѣды своего управленія Астраханской паствой. Онъ не только былъ часто инициаторомъ дѣла, но и умѣлъ находить средства къ его осуществленію; такъ въ 1812 г. по инициативѣ и при дѣятельномъ содѣйствіи этого неутомимаго іерарха внутренность Астраханскаго Успенскаго собора была подновлена, — это стоило 10 тыс. рублей; а въ 1819 году были заказаны въ Петербургѣ новыя массивныя царскія врата этого собора, стоившія 30 тыс. рубл., но еще до этого, въ 1809—1813 гг., выстроена новая колокольня при этомъ соборѣ, стоившая болѣе 100 тыс. р. (см. цитированную выше брошюру объ этомъ соборѣ, стр. 54—55).

Въ концѣ печатнаго (1712 г., Тифлисъ) экземпляра поэмы

«Барсова Кожа» (см. стр. 210, № 176) бывшей библиотeki кн. Ив. Г. Грузинскаго, поступившей лѣтъ 12 тому назадъ въ Спб. Публичную Библиотeku, встрѣчаемъ нѣсколько стихотворныхъ записей, сдѣланныхъ, кажется, рукою царевича Іоанна Георгіевича, и, между прочимъ, одно шуточное четверостишіе, принадлежащее извѣстному грузинскому поэту XVIII в. Бесаріону Габашвили. До подобныхъ энigramмъ грузины добраго стараго времени были большіе охотники:

«ადეს ბესარიონ გაბაშვილმა გაიღო აქიერი სადილათ და
ჰატოეს და გაიღო არ მივიდა, — ადრე მიეღო სადილი, — ბესარიონ
მისწერა ესრეთ ხახრუსული:

მალაღღირსებს მჭამადისუეე მძიმედ მოსულია ვით მიწა უეე;

ბერი ხარ, ბეჩავ, მუცლის-მეუმეეე, — ატრე ძლიერად რად გაიბუეე?

და უკადრი ესე დავიღუეეეე, — მსურს ხილვა შენი, — არა ვარ ცრუ ეე.

Матеріалы для очерка жизни и литературно-ученой дѣятельности
Д. І. Чубинова и нѣкоторыхъ изъ его предковъ.

Н. Д. Чубиновъ пишетъ о своихъ предкахъ: «Дѣдъ батюшки моего, изъ дворянъ Самцхійскихъ (нынѣшняго Ахалцихскаго уѣзда), переселился въ Грузію (Карталинѣю) по случаю выхода въ замужество Тинатины, княжны Гурійской, дочери тамошняго Владѣтельнаго князя, за Грузинскаго царя Николая І, названнаго Назаръ-Али-ханомъ; потомъ находился онъ (дѣдъ отца моего) при Болнисскомъ архіереѣ Максимѣ Мачутадзе, перешедшемъ изъ Гуріи въ Грузію съ означенною же царицею, и скончался тамъ же, въ Болнисѣ. Дѣдъ же мой Георгій [прозванный «Чубиномъ»], принявшись въ управительство у князя Зураба-супраджа (стольника, оберъ-шенка) Зурабова [Бараташвили, умершаго въ 1882 г.], служилъ ему усердно, и, наконецъ, по [при исполненіи] его же комисіи убитъ лезгинами въ урочищѣ Гартискари, и погребенъ въ селеніи Мухрани. Батюшка мой, священникъ Давидъ, родился около 1738 года; матери лишился онъ въ малолѣтствѣ, а отца [когда ему было отъ роду] около 15 лѣтъ; грамотѣ обучался онъ у придворнаго архимандрита Іосифа Натишвили, потомъ у Захарія Маркозова, а писать и переписывать книги у протоіерея Іерусалимской церкви (т. е. Іер. подворья, въ Тифлисѣ) Іоанна, духовника царя Ираклія; наконецъ, у Мзечабука Орбеліани обучался онъ нѣкоторымъ частямъ Философіи. Въ діаконы посвященъ онъ на Тифлисской придворной его высочества царя Ираклія II церкви Рождества Пресв. Богородицы отъ св. католикоса Аптонія, сына царя Евсѣя (Тессея) въ 1767 году, въ великій постъ, а въ священники отъ преосв. Николая Манглелія (еписк. Манглисскаго) въ маѣ мѣсяцѣ 1769 года; и на другой день выѣхали они, по причинѣ свирѣпствовавшей тогда заразы, изъ Тифлиса въ селеніе Цаласкури, и находились цѣлый годъ въ Сомхитіи, гдѣ скончался у

нихъ первый сынъ Георгій на второмъ году возраста его, родившійся 12 декабря 1768 года. Старшій (послѣ Георгія) братъ Иванъ родился 18 января 1774 года, въ четвергъ; за нимъ другой братъ Евсѣй (Иессей) 14 октября 1780 года, въ субботу; наконецъ, родился я 1788 года апрѣля 15-го, въ великую субботу, во время полудни.

«1795 года сентября 8 выѣхали мы въ Карталинію, а оттуда въ Белотъ и другія осетинскія горы по причинѣ приближенія грозныхъ Персовъ съ шахомъ ихъ Ага-Мамадъ-ханомъ; а 11 того же сентября взять ими г. Тифлисъ, раззоренъ и сожженъ такъ, что большая часть домовъ обращена въ развалины. При семъ всеобщемъ несчастіи почти ничего не осталось намъ изъ имѣнія нашего, которое почти все оставлено было въ Тифлисъ; но, слава Богу, никто изъ насъ не попался въ плѣнъ непріятелю и всѣ остались въ цѣлости. Въ 1797 году опять поѣхали мы въ Карталинію, поелнку Ага-Мамадъ-ханъ въ другой разъ припаялъ намѣреніе идти на Грузію, но на пути, въ городѣ Шушѣ, 9 іюня, былъ онъ убитъ своими. Въ исходѣ того же года появилась въ Грузіи чума. Лаврентій¹⁾ (сынъ старшаго брата Ивана) родился въ 1799 году, января 13, ночью подъ четвергъ, въ деревнѣ Рехи, а Аввакумъ²⁾ (сынъ Ивана же) 1801 года іюня 16, во время полудни, въ Тифлисъ. 1800 года апрѣля 1-го, старшій братъ мой Іоаннъ посвященъ въ діаконы отъ св. католікоса Антонія II. Въ 1802 году поѣхалъ онъ въ пустыню св. Іоанна Крестителя, откуда возвратясь того-жъ года 11 марта, во вторникъ великаго поста, убитъ на 29 году жизни лезгицами на дорогѣ съ іеромонахомъ Гавріиломъ и съ двумя той же пустыни монахами при урочищѣ Мравалцкаро. 1810 года 15 марта, во вторникъ 3-й недѣли великаго поста, въ 8-мъ часу пополудни, скончался батюшка мой на 72 году жизни. Предъ кончи-

1) Лаврентій былъ священникомъ въ 40-хъ годахъ при Тифл. Сіонскомъ Соборѣ.

2) Сынъ Аввакума. Иванъ Аввакумовичъ Чубиновъ, состоитъ въ настоящее время переводчикомъ грузинскаго языка при Аз. Департаментѣ М. И. Д. въ С.-Петербургѣ.

ною его, 13 числа того-жъ марта, къ послѣднему его утѣшенію, братъ мой Евсѣй посвященъ въ діаконы отъ преосв. Іоанна Бодбелія. Въ вечеру того же дня св. католикосъ посѣтилъ баятюшку, утѣшилъ его; онъ же просилъ его святѣйшество о прочтеніи ему прощальной молитвы, поручая какъ ему, такъ и всѣмъ приходящимъ въ тѣ дни посѣтителемъ дѣтей. Потомъ, по кончинѣ его, случившейся 15 числа, его святѣйшество съ сестрою своею царевною Екатериною, 17-го числа, пзволили посѣтить насъ; 19-го того-жъ марта, по приказанію его святѣйшества, къ вящшему утѣшенію нашему, братъ мой (Іессей) посвященъ въ священники 1811 года 19 марта, въ 5-е воскресенье великаго поста, въ 4-мъ часу по полудни, скончалась матушка Кетевана Евсѣевна, на 60-мъ году».

Въ другомъ мѣстѣ Н. Чубиновъ говоритъ, что у отца его свящ. Давида была своя школа, въ которой онъ обучалъ своихъ и чужихъ дѣтей, что и онъ самъ, Николай, учился первоначально въ этой же школѣ, въ которой, кромѣ чтенія, пѣнія, письма, толкованія Свящ. Писанія, Исторіи церкви грузинской и Общей, преподавались и другіе общеобразовательные предметы. Далѣе, изъ дошедшихъ до насъ документовъ видно, что свящ. Давидъ съ 80-хъ годовъ XVIII в. былъ надсмотрщикомъ надъ грузинской царской типографіей въ Тифлисъ и что на многихъ изданіяхъ, вышедшихъ изъ этой типографіи значится имя свящ. Давида, какъ завѣдующаго типографскими работами (см. стр. 134, № 153). Къ этой же книжной дѣятельности относится и упомянутое выше «Прошеніе» свящ. Давида, поданное имъ въ 1882 году царю Ираклію, въ которомъ онъ проситъ царя освободить его отъ военнаго налога въ пользу *დაბოჯი* «очередного ополченія», такъ какъ богослуженіе и занятія въ типографіи поглощаютъ все его время до того, что даже пересталъ заниматься съ учениками (см. стр. 5 — 8).

Изъ послужнаго списка прот. Іессея Давидовича Чубинова видно, что онъ обучался въ Тифлискомъ Благородномъ Училищѣ съ 1804 года, въ которомъ онъ проходилъ на *грузинскомъ* языкѣ: Законъ Божій, Грамматику (грузинскую) и Логіку, а на *русскомъ*: Грамматику русскую, Риторику, Нравственную Философію и Арно-

метикю. Впослѣдствіи самъ свящ. Іессей преподавалъ грузинскій языкъ въ Тифлисской Духовной Семинаріи въ теченіи двухъ лѣтъ (1818 — 1819 гг.). Въ 1820 году онъ былъ опредѣленъ при Сіонскомъ Соборѣ въ Тифлисѣ. По предложенію и на средства Экзарха Грузіи Теофилакта Іессей Чубиновъ составилъ Грузинскую Грамматикю для руководства въ Духовныхъ училищахъ грузинскаго экзархата. Грамматика эта одна изъ лучшихъ, напечатана въ Тифлисѣ церковно-грузинскимъ шрифтомъ въ 1818 году и долгое время служила руководствомъ въ мѣстныхъ училищахъ¹⁾. По увѣренію Н. Д. Чубинова, Грамматика эта второй разъ была напечатана въ Москвѣ въ Синодальной типографіи²⁾. Есть основаніе думать, что прот. Іессей вмѣстѣ съ своимъ братомъ Николаемъ принимали участіе въ церковныхъ реформахъ Экзарха Теофилакта.

Младшій изъ сыновей прот. Давида Чубинова, Николай, поступилъ въ Тифлисское Благородное Училище 25 мая 1804 года, имѣя отъ роду 14 лѣтъ. Училище это было открыто по инициативѣ Главноуправляющаго въ Грузіи кн. Циціанова въ Тифлисѣ 21 мая 1804 года. Въ этомъ заведеніи Николай Чубиновъ, какъ видно изъ его Аттестата, съ отличными успѣхами проходилъ: Грамматикю русскаго и грузинскаго языковъ, Законъ Божій, Риторикю, Логикю, Нравственную Философію и Математикю, также Латинскую и Нѣмецкую грамматикю. Въ дневникѣ Н. Чубинова между прочимъ читаемъ: «1 октября 1804 года былъ въ Училищѣ кн. Циціановъ и говорены были ему рѣчи.

1) См. подробнѣе объ этой Грамматикѣ въ моемъ трудѣ: О грамматической литературѣ грузинскаго языка. Спб. 1878 г., стр. 39—41).

2) Отъ 13 мая 1827 года Н. Д. Чубиновъ въ прошеніи оберъ-прок. Св. Синода кн. Голицыну заявляетъ, что по порученію и на издѣвленіе Экз. Грузіи Теофилакта онъ составилъ *Русско-грузинскіе разговоры* (напеч. въ 1000 экзempl.), а братъ его прот. Іессей *Грузинскую Грамматикю*, что книги эти были напечатаны въ Тифлисѣ и продавались въ пользу авторовъ, что второй разъ эти руководства (въ 1826 г.) напечатаны въ Москвѣ, по желанію Экзарха Грузіи; Чубиновъ проситъ кн. Голицына сдѣлать распоряженіе, чтобы часть доходовъ отъ продажи ихъ была удѣлена въ пользу дѣтей прот. Іессея—Давида и Евгеніи, находящихся въ пансіонахъ въ Петербургѣ, содержаніе которыхъ, исключая одежды, обходится въ годъ 600 р. ассигнаціями, и что получаемыхъ ими отъ казны пенсій въ 120 р. въ годъ недостаточно на ихъ содержаніе.

17 ноября 1804 года его святѣйшество католикось [Антоній II] посѣтилъ Училище, при чемъ говорилъ я рѣчь по-русски. 9 января 1805 года были мы на обѣдѣ у кн. Циціанова пятеро учениковъ. 16 апрѣля 1805 года кн. Циціановъ былъ въ Училищѣ, отслушалъ (?) и обѣдалъ, и уѣхалъ въ тотъ-же день. Съ 26 по 28 іюня 1806 года былъ [въ Училищѣ] публичный экзамень, подарены книги [ученикамъ] отъ Правителя [Канцеляріи, замѣстившаго кн. Циціанова, убитаго въ Баку 8 февраля 1806 г.] Литвинова. 1 іюня 1806 года были у Литвинова, обѣдали учителя и ученики». За отличные успѣхи, во время публичнаго испытанія 28 іюня 1806 года, четверо изъ учениковъ Училища получили въ награду золотые часы, въ числѣ награжденныхъ былъ и Н. Чубиновъ. Директоръ Училища Букринскій, хорошо знавшій грузинскій языкъ, въ Аттестатѣ Н. Чубинова, приписываетъ отличные успѣхи этого послѣдняго въ значительной степени тому обстоятельству, что Н. Чубиновъ еще до поступленія въ Училище усердно занимался въ родительскомъ домѣ *грузинскимъ языкомъ*, читая Св. Писаніе и другія книги. Мысль Букринскаго, что основательное знаніе *роднаго* языка въ сильной степени способствуетъ къ успѣшному прохожденію другихъ предметовъ и быстрому усвоенію и другихъ языковъ не ново и совершенно вѣрно, и, конечно, ни одинъ серьезный педагогъ не станетъ ее оспаривать. Кромѣ Н. Чубинова мы знаемъ не мало примѣровъ изъ того же времени необыкновенно быстрого и основательнаго усвоенія русскаго языка, благодаря предварительному основательному знанію *роднаго*, грузинскаго языка, напр., П. И. Юселіани, Д. И. Кипіани и др. Н. Чубиновъ въ три года окончилъ Училище и 1 декабря 1807 года былъ опредѣленъ преподавателемъ *русскаго* языка въ этомъ же Училищѣ, а съ 8 декабря 1813 года сталъ преподавать и математику тамъ же. Въ бытность свою преподавателемъ въ Училищѣ Н. Чубиновъ, съ 1810 по 1814 годъ, между прочимъ, перевелъ съ русскаго на грузинскій языкъ: Опытную Физику Брисона, Физику Гиляровскаго, Сокращенную Географію и Краткую Ариметику (см. ниже стр. 12—16). Въ 1815 году Н. Чубиновъ оставилъ службу въ Училищѣ и былъ назначенъ секретаремъ Синодальной кон-

торы въ Тифлисѣ. Въ это время (въ 1818 г.) Чубиновъ, по предложенію начальства, составилъ и напечаталъ Русско-грузинскіе разговоры и другіе труды (см. стр. 12—14). Въ 1819—1820 гг. не мало хлопотъ и труда стоило Н. Чубинову возстановить свою настоящую фамилію — *Георгишвили*, съ которой притомъ было связано и дворянское достоинство его рода (стр. 19—21)¹⁾.

Въ 1821 году Главноначальствующій въ Грузіи А. П. Ермоловъ назначилъ Н. Чубинова членомъ Коммисіи по переводу на русскій языкъ Грузинскихъ Законовъ, извѣстныхъ подъ названіемъ Уложенія царя Вахтанга VI. Въ три года Коммисія кончила полный переводъ этого Уложенія. Кромѣ Н. Чубинова въ переводѣ этихъ Законовъ принимали участіе гг. Чилевъ, кн. Палавандовъ, директоръ Тифлискаго Училища Букринскій, какъ сказано, хорошо владѣвшій грузинскимъ языкомъ, и др. (см. стр. 26—30). Еще въ 1820 г. возникла мысль о напечатаніи грузинской Библии; для изготовленія точнаго списка Библии предположено было отправить переписчика на Аѳонъ, въ Иверскій монастырь, гдѣ хранится рукописная грузинская Библия, списокъ 978 года, снять съ него точную копию и доставить ее въ Грузію для напечатанія; исполнить эту миссію было предложено Н. Чубинову, но греческое возстаніе помѣшало осуществленію этого предположенія (см. стр. 21—26). Точно также не удалось осуществить другое, возникшее еще въ 1816 году, предположеніе объ изданіи грузинской Библии, а именно, намѣревались отправить 15 способныхъ молодыхъ грузинъ въ С.-Петербургъ подъ надзоромъ и руководствомъ Н. Чубинова для обученія ихъ греческому и еврейскому языкамъ, чтобы со временемъ эти подготовленные грузины могли сличить грузинскій переводъ Библии съ оригиналами и издать въ такомъ видѣ (стр. 16—18).

Въ апрѣлѣ 1825 года Н. Чубиновъ былъ переведенъ на

1) Подобныя метаморфозы въ передачѣ грузинскихъ фамильныхъ названій на русскій языкъ, какъ извѣстно, были въ то время не рѣдки, такъ, напр., племянница Н. Чубинова Евгенія Иессеевна подписывается въ письмахъ къ Н. Чубинову «Евгенія Евсеѣва», а кн. З. Бараташвили, сынъ *Зураба*, названъ просто кн. *Зурабовымъ* (см. стр. 1—5).

службу въ Петербургъ и опредѣленъ переводчикомъ грузинскаго языка при Азіатскомъ Департаментѣ Мин. Ип. Дѣлъ. Н. Чубиновъ выѣхалъ изъ Тифлиса въ Петербургъ въ сентябрѣ 1825 года въ сопровожденіи племянника своего Давида, племянницы Евгеніи и своего человѣка Соломона въ свитѣ царевны Анастасіи Иракліевны. Повидимому ко времени пребыванія въ Петербургѣ Н. Чубинова относятся его лексикографическія и грамматическія работы и увеличеніе коллекціи грузинскихъ рукописей и старопечатныхъ книгъ, которыя, уѣзжая въ Тифлисъ въ 1837 году, онъ оставилъ въ Петербургѣ у своего племянника Д. І. Чубинова (стр. 30—32). Между прочимъ 1) Лексикографическій трудъ на 14 листахъ in folio, писанный рукою самого Н. Чубинова на грузинскомъ языкѣ (см. ниже, стр. 123, № 88). Въ переводѣ заглавіе этого Словаря значитъ: «Грузинскій [Толковый] Словарь, составленный Сулханомъ С. Орбеліани, и приведенный въ порядокъ по его же [Сулхана] системѣ, но нуждающійся еще въ исправленіи и улучшеніи. Система Саввы [Сулхана Орбеліани] такова». Далѣе Н. Чубиновъ излагаетъ Словарь по системѣ автора, С. С. Орбеліани, сопровождая его своими примѣчаніями лексическими, фонетическими и грамматическими; 2) Вторая тетрадь, также вся писанная рукою Н. Чубинова на 28 листахъ in folio, озаглавлена по-русски: «Словарь Грузинскій съ переводомъ на русскій и латинскій языки. Предисловіе, содержащее грамматическія замѣчанія». Въ этой тетради имѣется собственно это «Предисловіе», а Словаря нѣтъ; 3) Въ числѣ документовъ Н. Чубинова имѣется еще тетрадь въ 52 листа in folio, писанная не рукою Н. Чубинова, но имѣющіяся въ ней дополненія и исправленія сдѣланныя его рукою. Рукопись эта озаглавлена такъ: მდებარეობა, მწერლობა, მსეტობა, ფრინველობა და ქიქნაწარმავლობა სსხელები, და აგრევე სხვათა მეტადობა და ბუნობა, — ქართული, არაბული, სპარსული, თათარული, ლათინური, სომხური, — это значитъ: «Названія деревьевъ, звѣрей, птицъ и пресмыкающихся, а также [названія] разныхъ металловъ и мухъ на грузинскомъ, арабскомъ, персидскомъ, татарскомъ, латинскомъ и армянскомъ языкахъ». Авторъ этого Словаря, вѣроятно, царевичъ Іоаннъ Георгіевичъ. Такъ какъ тутъ же на отдѣльномъ листѣ имѣется надпись по-русски: «Слова изъ Нату-

ральной исторіи, собранныя царевичемъ Іоанномъ». Такъ, что въ этомъ трудѣ Н. Чубинову принадлежатъ только дополненія и исправленія. Упомянутые лексикографическіе труды Н. Чубинова послужили основаніемъ и матеріаломъ для такого же труда, представленнаго въ 1837 году Д. І. Чубиновымъ въ Академію Наукъ (см. Предисловіе Грузино - русско - французскаго словаря Д. Чубинова, Спб. 1840 г., стр. 2 — 3; Каталогъ груз. рукописей, гл. О словаряхъ, въ Rec. des Actes, p. 109). Н. Чубиновъ, какъ въ упомянутыхъ, такъ и въ другихъ своихъ трудахъ часто распространяется о Груз. словарѣ и Грамматикѣ; замѣчанія и разсужденія его, если и не всегда глубоки и вѣрны, то почти всегда мѣткі, остроумны, изложены связно, просто, ясно, по-грузински, какъ и по-русски, и обличаютъ въ авторѣ большого знатока грузинскаго языка, весьма начитаннаго въ древнихъ груз. авторахъ, особенно въ Свящ. Писаніи, человѣка съ большимъ здравымъ смысломъ, яснымъ взглядомъ на вещи, о которыхъ онъ разсуждаетъ¹⁾, такъ, напр., въ одномъ мѣстѣ, разсуждая о характерѣ грузинской грамматики, онъ говоритъ, что *грамматическія правила даннаго языка должны быть выведены изъ свойствъ этого же языка, а не заимствованы изъ другого языка*. Аксиома, которою, къ сожалѣнію, и въ наше время не многіе руководствуются. Большая часть, высказанныхъ Н. Чубиновымъ замѣчаній и соображеній лексическаго, грамматическаго, или историко-литературнаго характера и собранныхъ имъ свѣдѣній и матеріаловъ по этой части нашли мѣсто, цѣлкомъ или въ выдержкахъ, въ Груз. Грамматикѣ и Христоматіяхъ, изданныхъ впоследствии Д. І. Чубиновымъ. Въ мартѣ 1837 года Н. Чубиновъ просилъ министра Ин. Дѣль, по причинѣ крайне разстроеннаго здоровья, перевести его въ Тифлисъ съ сохраненіемъ получаемаго имъ содержанія въ 1500 р. 11 мая 1837 г. просьба его была удовлетворена. Съ этихъ поръ Н. Чубиновъ жилъ въ Тифлисъ, считаясь на службѣ по Министерству Ин. Дѣль и будучи прикомандированъ къ Тифлисскому губернатору. Въ 1842 году Н. Чубиновъ совершилъ *археологи-*

1) См. на стр. 52—54 его статью: О грузинской просодіи.

ческое путешествіе по Самцхе (Ахалцихскій уѣздъ); Имеретіи и Мингреліи (см. 33—43). Въ 1843 году онъ снова пріѣхалъ въ Петербургъ, а 11 февраля 1845 года онъ, въ сопровожденіи родственника своего, имеретинскаго дворянина Реваза Гоголашвили, отправился на одинъ годъ для поклоненія свв. мѣстамъ Востока — Св. Земли и Аѳона, какъ сказано въ его паспортѣ. «Два года передъ этимъ, пишетъ Н. Чубиновъ, я выдержалъ тяжкую болѣзнь, и далъ Богу обѣтъ посѣтить св. мѣста для поклоненія». Но это благочестивое паломничество имѣло хорошіе результаты и для грузинской археологіи Палестины (см. 44—52). Мысль снять копіи съ важнѣйшихъ памятниковъ грузинской письменности, хранящихся въ Иверскомъ монастырѣ на Аѳонѣ, не покидала его всю жизнь, и предъ отъѣздомъ своимъ изъ Петербурга въ Иерусалимъ Н. Чубиновъ, какъ видно изъ Записки, сохранившейся въ его бумагахъ, просилъ Академію Наукъ оказать ему матеріальное содѣйствіе для изготовленія списковъ съ упомянутыхъ грузинскихъ аѳонскихъ рукописей и для представленія ихъ Академіи Наукъ. Документъ этотъ озаглавленъ: «Записка о древнихъ грузинскихъ рукописяхъ, хранящихся на Аѳонской горѣ и о представившемся ближайшемъ случаѣ сдѣлать погребныя съ нихъ списки». Изъ имѣющихся у меня подъ руками документовъ не видно, чтобы Н. Чубиновъ получилъ таковое порученіе и матеріальную поддержку отъ Академіи Наукъ; не видно равно изъ этихъ документовъ — былъ ли онъ на Аѳонѣ; хотя по увѣренію родственниковъ Н. Чубинова онъ посѣтилъ и Аѳонъ. Въ его заграничномъ паспортѣ также значится, что онъ отправляется въ Иерусалимъ и на Аѳонъ. Въ названной Запискѣ, представленной Академіи Наукъ, Н. Чубиновъ упоминаетъ о своемъ рапортѣ, посланномъ Академіи Н. изъ Кутаиса (въ 1842 г.?), въ которомъ (рапортѣ) онъ доказывалъ свое участіе въ составленіи Грузино-русско-французскаго Словаря, изданнаго Академіею въ 1840 году.

Получивъ отпускъ въ декабрѣ 1844 года на одинъ годъ съ сохраненіемъ жалованья, Н. Чубиновъ изъ Петербурга прибылъ въ Тифлисъ, и, вмѣстѣ съ упомянутымъ Р. Гоголашвили, 11 февраля 1845 года выѣхалъ чрезъ Кутаисъ въ Редутъ-Калэ, гдѣ были

собраны представители дворянства имеретинскаго, мингрельскаго и гурійскаго, ожидавшіе на 15 марта прибытія вновь назначеннаго Намѣстникомъ Кавказскимъ кн. Воронцова. 9 марта наши путешественники выѣхали на турецкомъ суднѣ изъ Редуть-Калэ въ Батумъ, гдѣ оставались дня три; оттуда прибыли въ Трапезундъ 19 марта. Изъ Трапезунда выѣхали на австрійскомъ пароходѣ 23 марта, а 25 марта вступили въ Босфоръ; 3 апрѣля выѣхали изъ Константинополя въ Яффу на турецкомъ пароходѣ, по дорогѣ останавливались на о. Родосѣ, а въ Бейрутѣ приѣхали въ В. Четвергъ; Пасху встрѣтили въ Яффѣ, и на другой день отправились въ Іерусалимъ. Здѣсь они оставались нѣкоторое время. Обрато они ѣхали чрезъ Бейрутъ, откуда они на греческомъ парусномъ суднѣ отправился было прямо въ Смирну, но капитанъ судна, грекъ, присталъ къ о. Кипру 20 іюня 1845 года, гдѣ онъ долженъ былъ выдержать карантинъ. На этомъ обрывается разсказъ Н. Чубинова. Онъ оставилъ на русскомъ языкѣ краткое, отрывочное собственноручное описаніе маршрута своего путешествія, занимающее 10 листовъ, in folio; не касаясь ни археологіи, ни исторіи видѣнныхъ имъ мѣстъ, за исключеніемъ Крестнаго монастыря, близъ Іерусалима, который онъ неоднократно посѣщалъ въ теченіе мая 1845 года и составилъ краткое описаніе его грузинскихъ древностей, помѣщенное ниже (стр. 44—52). Такимъ образомъ, до 1825 года Н. Чубиновъ занимался въ Тифлисѣ главнымъ образомъ переводами и составленіемъ учебниковъ и пособій, съ 1825 по 1837 годъ въ Петербургѣ грузинскою лексикографіей и грамматикой, а съ 1842 по 1845 годъ грузинскою археологіей въ Грузіи и Палестинѣ. Н. Чубиновъ умеръ въ чинѣ коллежскаго совѣтника, имѣя орденъ св. Анны 2-й степени и знакъ на владимірской лентѣ за 30-лѣтнюю службу; скончался онъ въ 1847 году въ Петербургѣ и похороненъ здѣсь же на Смоленскомъ кладбищѣ.

Д. І. Чубиновъ, 1814 — 1891 гг. ¹⁾

Послѣ смерти протоіерея Тифлискаго Сіонскаго собора Іесея Чубинова, послѣдовавшей 20 августа 1821 года, остались

1) Краткую біографію Д. І. Чубинова и перечень его-учено-литературныхъ

у него дѣти Давидъ 7 лѣтъ, Евгенія 3 лѣтъ и Ясонъ 9 мѣсяцевъ, которые лишились и матери 26 сентября того же года. Ясонъ умеръ въ 1823 году. Оставшихся сиротъ Давида и Евгению приютилъ дяди ихъ Николай Чубиновъ, который въ полномъ смыслѣ слова замѣнилъ имъ отца. Въ 1822 году онъ имъ выхлопоталъ пенсію въ 120 р., которую получалъ ихъ отецъ изъ церковныхъ доходовъ Сіонскаго собора. Пенсію эту Давидъ получалъ до поступленія на службу, а Евгенія до выхода замужъ. Когда Н. Чубиновъ въ сентябрѣ 1825 года уѣхалъ въ Петербургъ на службу, онъ ихъ взялъ съ собою, вакъ сказано выше, и здѣсь, въ январѣ 1826 года, Давида отдалъ въ Анненскую Школу съ платою въ годъ 180 р., а Евгению въ одинъ изъ женскихъ пансіоновъ¹⁾. Изъ Анненской Школы Д. I. перешелъ въ

трудоу см. Историческая Записка о С.-Петербургскомъ Университетѣ. Сост. В. В. Григорьевъ Спб. 1870 г., стр. 269 — 270. По поводу 50-лѣтняго юбилея Д. I. Чубинова въ 1890 году вышла брошюра о жизни и учено-литературной его дѣятельности. О трудахъ проф. Чубинова очень часто упоминается въ *Bibliographie analytique des ouvrages de M. M. F. Brosset. 1824 — 1879. St.-Petersb. 1887; pp. 693—694.* Здѣсь кстати замѣчу, что въ этомъ обширномъ и полезномъ справочномъ по грузинской библиографіи изданіи сына акад. Броссе, Л. М. Броссе, не смотря на добросовѣстность составителя, тамъ и слѣтъ попадаются однако же нѣкоторыя неточности, такъ, напр., названіе груз. газеты ~~дробза~~ «Дробза» «Время», у него переведено «*Времена*», во множ. числѣ, (*Droeba* (слѣдуетъ *Droéba*)—*les Temps, journal géorgien, p. V*); хотя Л. М. Броссе и кончилъ курсъ въ Спб. Университетѣ по Грузинскому разряду, но, видно, сильно позабылъ этотъ языкъ, такъ какъ, очевидно, онъ принялъ окончаніе грузинскихъ *отолеченныхъ* именъ за *знакъ* множ. числа. Въ другомъ мѣстѣ (стр. XVIII) попадаетъ у него такого рода *lapsus calami*: *Evgéni, exarque de Géorgie, — aujourd'hui (т. е. въ 1887 г.) métropolitain de St.-Petersbourg*, очевидно, онъ смѣшалъ *Евгенія* съ *Исидоромъ*, бывшимъ въ указанномъ 1887 году митрополитомъ С.-Петербургскимъ и т. п. Въ бумагахъ профессора Чубинова нашлась «Автобіографія» его на 8 листахъ *in folio*, писанныхъ имъ собственноручно въ послѣдніе два года своей жизни.

Настоящій очеркъ жизни и трудовъ проф. Чубинова составленъ непосредственно на основаніи самихъ документовъ и формулярнаго списка, найденныхъ въ бумагахъ Д. I.

1) Евгениа вышла впоследствии замужъ въ Тифлисѣ за грузинскаго дворянина Давида Габацивили. Н. Чубиновъ отзывался объ Евгениа всегда въ самыхъ трогательныхъ выраженіяхъ. Она ему платила тѣмъ же. Сохранилось нѣсколько ея писемъ, въ стихахъ и прозѣ, писанныхъ ею изъ института въ 1829—1831 гг. своему дядѣ, — письма эти дѣлаютъ честь и ея сердцу и ея дарованіямъ, см. образчикъ стр. 30.

гимназію, а затѣмъ, послѣ домашней подготовки, въ 1835 году поступилъ въ Спб. Университетъ на Филосовскій Факультетъ, по I отдѣленію его, т. е. по Отд. Восточной Словесности. Здѣсь онъ проходилъ, кромѣ общеобразовательныхъ предметовъ, и мусульманскіе языки подъ руководствомъ профессоровъ Сенковскаго, Мухлинскаго и др. Будучи еще студентомъ, въ 1837 году, Д. I. представилъ Попечителю Спб. Учебнаго Округа Грузино-русско-латинскій словарь съ просьбою напечатать его на казенный счетъ. Попечитель препроводилъ этотъ трудъ на разсмотрѣніе въ Академію Наукъ, которая 2 іюня 1837 года поручила своему сочлену г. Броссе, въ этомъ году приглашенному Академіей, рассмотреть трудъ г. Чубинова и представить о немъ отзывъ Академіи. 15 сентября того же года Броссе представилъ Академіи благоприятный отзывъ о Словарѣ Чубинова: въ началѣ своего отзыва Броссе говоритъ, что недавно познакомился лично съ авторомъ Словаря, что онъ принадлежитъ грузинской семьѣ, отличающейся любовью къ литературнымъ занятіямъ, что самъ Д. Ч. хорошо подготовленный и очень прилежный молодой человекъ; затѣмъ Броссе перечисляетъ существовавшіе до того времени Грузинскіе словари какъ въ Грузіи, такъ и въ Европѣ; предлагаетъ выпустить грузинскія объясненія словъ и замѣнить латинскій переводъ французскимъ; самъ Броссе вызывается, по просьбѣ Чубинова, сотрудничать при новой французской редакціи Словаря и прибавить нѣсколько сотъ грузинскихъ словъ, извлеченныхъ имъ изъ разныхъ рукописей; далѣе, предлагаетъ Академіи Наукъ напечатать въ такомъ переработанномъ видѣ Словарь на счетъ Академіи и допустить его, согласно желанію автора, къ соисканію Демидовской преміи. Мысль эта была одобрена Академіей и Словарь, содержащій въ себѣ до 35 тыс. словъ, изданъ на счетъ Академіи, автору же присуждена за него полная Демидовская премія въ 5000 р. ассигнаціями (Bullet. scient. t. III, № 3). Въ предисловіи къ этому словарю (стр. 2—3) Броссе съ похвалою отзывается о Словарѣ Николая Чубинова, послужившемъ основаніемъ для Грузино-русско-французскаго словаря Д. I. Чубинова. (Критику на этотъ Словарь г. Ив. Шоцепа см. ниже).

Во время печатанія Словаря Чубинова, въ 1839 году, по-

явился Грузино-русско-Французскій словарь, сост. Ал. Сулхановымъ, переводчикомъ грузинскаго языка при Азіатскомъ Департаментѣ; напечатанъ въ типогр. Акад. Наукъ и содержитъ въ себѣ около 3000 словъ. Въ іюнѣ 1839 года Д. І. кончилъ курсъ въ Университетѣ со степенію Дѣйствительнаго Студента, а въ маѣ 1840 года онъ былъ опредѣленъ при Азіатскомъ Департаментѣ Мин. Ин. Дѣлъ переводчикомъ грузинскаго языка. Въ 1841 году Броссе, кн. Палавандовъ и Д. Чубиновъ издали 2-й разъ текстъ грузинской поэмы XII в. «Барсова Кожа»; первый разъ она была издана въ Тифлисѣ въ 1712 году. Въ мартѣ 1842 года Д. І. назначенъ переводчикомъ грузинскаго языка при проживавшихъ въ С.-Петербургѣ членахъ бывшихъ царскихъ домовъ Грузинскаго, Имеретинскаго и Мингрельскаго. Въ томъ же году Д. Ч. былъ причисленъ къ временному отдѣленію Собственной Е. И. В. канцеляріи по дѣламъ Закавказскаго Края въ качествѣ переводчика грузинскаго языка, съ оставленіемъ во всѣхъ другихъ занимаемыхъ имъ должностяхъ. Въ Спб. Университетѣ была учреждена съ 1845 года штатная должность преподавателя Грузинскаго языка¹⁾, но уже 28 декабря 1844 г. былъ опредѣленъ Д. І. Чубиновъ на эту должность и началъ преподавать Груз. языкъ въ 1845 году.

Вообще *сороковые* и *пятидесятые* годы текущаго столѣтія были весьма важны для успѣховъ этой новой отрасли Востоковѣдѣнія — Грузинологіи: приглашеніе изъ Парижа Броссе, съ 1827 года неутомимо изучавшаго и разработывавшаго какъ въ специальныхъ изданіяхъ, такъ и на страницахъ органа Парижскаго Азіатскаго Общества (*Journal Asiatique*) грузинскій языкъ, литературу, исторію и древности, — говорю приглашеніе такого спеціалиста въ Петербургъ дало новый толчекъ къ изученію этой ново-возникающей научной дисциплины; далѣе, изданіе во французскомъ переводѣ въ 1838 году обширнаго Каталога грузинскихъ рукопи-

1) Частнымъ образомъ читалъ въ Университетѣ лекціи по Грузинскому языку, литературѣ и исторіи ак. Броссе два семестра въ 1841 и 1842 годахъ, но вынужденъ былъ прекратить чтеніе этихъ лекцій по случаю назначенія его бібліотекаремъ въ Спб. Публичной Библиотекѣ, см. *Bibliogr. Anal.*, p. LIII; *Ист. Записка о Спб. Университетѣ*, Григорьева, стр. 118.

сей богатаго книгохранилища царевича Теймураза Георгіевича, изданіе обширнаго Грузино-руско-Французскаго словаря въ 1840 году, чтеніе лекцій по исторіи и литературѣ Грузіи акад. Броссе въ 1839 — 1842 г., сначала въ Академіи Н. (съ 6 сентября 1839 года по 6 мая 1841 г.), а затѣмъ и въ Университетѣ (съ января 1841 года по январь 1842 года, см. *Bibliogr. analytique*, p. 152—153), личное ознакомленіе съ памятниками грузинскихъ древностей императора Николая Павловича во время своего путешествія по Грузіи въ 1837 году; съ другой стороны, просвѣщенное покровительство со стороны тогдашняго министра Народн. Просв. гр. Уварова Востоковѣдѣнію вообще и Грузинологіи въ частности, важное значеніе (особенно для Россіи) которой онъ доказывалъ еще въ 1810 году, въ извѣстномъ своемъ Проектѣ объ основаніи Азіатской Академіи въ Россіи¹⁾. Въ это же время былъ назначенъ Намѣстникомъ Кавказскимъ кн. Воронцовъ, администраторъ съ большимъ государственнымъ умомъ и просвѣщеннымъ взглядомъ на управленіе краемъ, одинъ изъ тѣхъ, которые гдѣ только появляются всюду вызываютъ жизнь и дѣятельность и покоряютъ *сердца*, — высшая и прочнѣйшая побѣда какую только правитель края можетъ одержать. Кн. Воронцовъ, знакомый съ Кавказомъ еще въ молодости, съ его населеніемъ и прошлой судьбой, немедленно при вступленіи своемъ въ управленіе краемъ, въ 1845 году, обратилъ особенное вниманіе на преподаваніе грузинскаго языка въ мѣстныхъ школахъ, на изданіе и разработку памятниковъ грузинской литературы, на учрежденіе постоянной грузинской труппы, на основаніе грузинскаго журнала и на археологическое изслѣдованіе памятниковъ грузинской старины; для приведенія въ исполненіе этихъ начинаній онъ давалъ и средства П. И. Юселіани, кн. Г. Эристову, акад. Броссе и, наконецъ, Д. І. Чубинову, которому, какъ увидимъ ниже, было предложено составить Грузинскую Грамматику и Русско-грузинскій словарь для школъ; въ тоже время было положено посылать на казенный счетъ по 5 кавк. стипендіатовъ, молодыхъ людей, уроженцевъ

1) *Projet d'une Académie Asiatique. St.-Petersb. 1810; pp. 47—48.*

Кавказа, кончившихъ курсъ ученія въ Тифлисской гимназiи, въ Спб. Университетѣ, между прочимъ, для основательнаго, научнаго, изученія грузинскаго, армянскаго и татарскаго языковъ, каѳедры которыхъ были учреждены, какъ сказано, въ 1845 году. Впослѣдствiи, съ 1849 года, комплектъ студентовъ стипендіатовъ Закавказскаго края въ Спб. Университетѣ увеличенъ былъ до 20, съ цѣлью приготовленія этихъ молодыхъ людей ко всѣмъ родамъ государственной службы, какъ на Кавказѣ, такъ и за Кавказомъ ¹⁾.

А Кавказскій Комитетъ сдѣлалъ обязательнымъ грузинскій языкъ для всѣхъ Кавказскихъ уроженцевъ, обучавшихся въ Спб. высшихъ учебныхъ завѣдѣніяхъ.

Такимъ образомъ, въ 40-хъ и 50-хъ годахъ и на Кавказѣ и въ Петербургѣ обстоятельства благопріятствовали основанію въ Академіи и Университетѣ центровъ систематической научной разработки и методическаго преподаванія грузинскаго языка, исторiи, литературы и древностей.

Ректоръ Спб. Университета Плетневъ, извѣщая Д. I., отъ 24 января 1845 года, объ утвержденiи его Преподавателемъ Грузинскаго языка, предлагаетъ ему «во исполненіе воли г. министра Народнаго Просвѣщенія, озаботиться составленіемъ, если нужно, учебныхъ руководствъ по Грузинскому языку для Закавказскихъ воспитанниковъ и представить заблаговременно декану 1-го Отдѣленія Философскаго Факультета соображенія свои касательно книгъ, необходимыхъ къ покупкѣ для успѣшнаго изученія Грузинскаго языка, съ показаніемъ — откуда могутъ быть выписаны и — цѣны хотя приблизительной». Вслѣдствіе этого предложенія Д. I. въ томъ же 1845 году составилъ Грузинскую Хрестоматію и представилъ ее Совѣту Университета, который въ свою очередь препроводилъ ее на разсмотрѣніе въ Академію Наукъ. Отъ 21 декабря 1845 года Плетневъ, возвращая Д. I. его трудъ, одобренный Академіею Наукъ, пишетъ: «такъ какъ въ донесенiи своемъ Академіи г. Броссе сдѣлалъ нѣсколько замѣчаній на Вашу Хрестоматію, то Совѣтъ Университета, препровождая къ Вамъ копію съ его донесенія, а вмѣстѣ и книгу, предла-

1) Историч. Записка о Спб. Университетѣ. В. Григорьева. стр. 119—120.

гаетъ Вамъ исправить оную по замѣчаніямъ г. Броссе и представить потомъ вновь въ Совѣтъ съ донесеніемъ, чего будетъ стоить отпечатаніе ея въ исправленномъ видѣ, въ числѣ 600 экземпляровъ, о чемъ и предлагается Вамъ узнать въ Типографіи Академіи Наукъ». Въ своемъ докладѣ о Грузинской Христоматіи Чубинова, въ которой впервые появились многіе отрывки грузинскихъ авторовъ древнихъ и новыхъ, въ стихахъ и прозѣ, акад. Броссе, разсмотрѣвъ содержаніе труда, говоритъ, что «en faisant ces extraits l'auteur (Чубиновъ) a montré un goût sûr et une bonne méthode dans la manière dont il les a classés», — и съ своей стороны дѣлаетъ нѣсколько замѣчаній относительно состава, изданія и пользы этой Христоматіи: совѣтуетъ автору выпустить нѣкоторые мѣста изъ романа XI вѣка Висраміани, или совсѣмъ не помѣщать въ Христоматіи отрывка изъ этого романа, такъ какъ, по мнѣнію Броссе, хотя въ немъ «de style s'élève à la plus haute élégance, on y respire parfum poétique qui ne déparerait pas les plus beaux livres de chevalerie galante, toutefois je crois devoir conseiller à l'auteur de faire disparaître ce qu'il y a de trop vif et de peu convenable comme objet d'étude offert à la jeunesse dans son extrait du Wisramiani, ou même de retrancher tout-à-fait ce morceau. Il y a des situations et des allusions dont il serait difficile, dans un cours public, de pallier la crudité». Во второмъ замѣчаніи Броссе находятъ *полезнымъ* (utile), чтобы отрывки изъ Библии (кн. Юдои, Руои, Іова), вошедшіе въ Христоматію, были напечатаны *церковнымъ* шрифтомъ (хуцури), «afin que les élèves acquierent la connaissance de ce genre d'écriture réservé, il est vrai, pour les livres ecclésiastiques, mais qu'il serait *honteux* de ne pas posséder, aussi bien que l'alphabet vulgaire». Въ третьемъ своемъ замѣчаніи Броссе высказываетъ мысль, что авторъ Христоматіи долженъ былъ перевести на русскій языкъ одинъ изъ отрывковъ, вошедшихъ въ его трудъ, снабдить этотъ переводъ филологическими и историческими примѣчаніями и дать краткія свѣдѣнія объ авторахъ и сочиненіяхъ, изъ которыхъ приведены отрывки.

Наконецъ, свой отзывъ Броссе заключаетъ такъ: «quand cet ouvrage dont le besoin se fait vivement sentir aujourd'hui,

aura été imprimé, non seulement les élèves de l'Université de St.-Pétersbourg, auxquels il est spécialement destiné, auront un bon manuel pour les quatre années du cours, mais encore le public savant de l'Europe pourra juger du mérite de la littérature Géorgienne et l'apprécier pièces en main. Ce ne sera pas le résultat le moins utile de la sollicitude bienveillante et empressée du gouvernement pour la civilisation de la Transcaucasie par l'éducation de la jeunesse comme aussi pour le développement en Russie des études orientales, développement qui émane de l'autorité Suprême, et qui notre illustre Président encourage avec tant d'énergie. Je vote sans aucune réserve pour l'impression de la *Chrestomathie Géorgienne*». *Хрестоматія* появилась въ печати въ двухъ частяхъ въ 1846 году. Въ этомъ же году Д. I. напечаталъ, на Высочайше дарованныя средства въ 3000 р., *Русско-грузинскій словарь*, удостоенный также Академіею Н. полной Демидовской преміи. Въ сентябрѣ 1848 года Д. I. былъ утвержденъ въ званіи Адъюнкта при Спб. Университетѣ. Въ этомъ же году Д. I. ѣздилъ въ Москву, по порученію Академіи Н., и списалъ въ Московскомъ Главн. Архивѣ Мип. Ин. дѣлъ тексты 85 грузинскихъ грамотъ, которыя были изданы Академіей Н. съ русскимъ переводомъ подъ редакціею Броссе въ книгѣ: *Переписка Грузинскихъ царей съ Россійскими государями*. Спб. 1861 г. Въ этомъ же 1848 году Д. I. напечаталъ грузинскій текстъ *Исторіи Грузіи до введенія въ Грузію христіанства*, т. е. до IV вѣка, составленную царевичемъ Теймуразомъ Георгіевичемъ. Съ августа 1849 года по мартъ 1867 года Д. I. состоялъ Преподавателемъ грузинскаго языка въ столичныхъ учебныхъ заведеніяхъ, гдѣ обучались Кавказскіе воспитанники. По этому случаю управляющій дѣлами Кавказскаго Комитета Бутковъ отъ 28 августа 1849 года пишетъ Адъюнку Д. Чубинову слѣдующее: «на основаніи § 34 Высочайше утвержденнаго 11 июня 1849 года положенія о воспитаніи Кавказскихъ и Закавказскихъ уроженцевъ въ высшихъ и спеціальныхъ учебныхъ заведеніяхъ Имперіи, назначено, между прочимъ, имѣть въ С.-Петербургѣ одного Учителя Грузинскаго языка для всѣхъ вообще учебныхъ заведеній, гдѣ находятся Кавказскіе воспитанники, кромѣ Имп. Спб. Уни-

верситета и Главнаго Педагогическаго Института. Согласно желанію В-го В-ія, я, на основаніи примѣчанія къ § 34 положенія 11 іюня 1849 года, назначилъ Васъ Учителемъ Грузинскаго языка для Кавказскихъ воспитанниковъ, обучающихся въ С.-Петербургѣ, съ оставленіемъ при всѣхъ занимаемыхъ Вами нынѣ должностяхъ и съ производствомъ Вамъ съ наступающаго сентября жалованья по 643 р. 31 коп. сер. въ годъ. Учебныя заведенія, въ коихъ Вы будете обязаны преподавать Грузинскій языкъ Кавказскимъ воспитанникамъ, суть: Имп. Училище Правовѣденія, Институты Корпусовъ: Инженеровъ Путей Сообщенія, Горныхъ, Лѣсной и Межевой и Технологической; Училища: Строительное, Путей Сообщенія и С.-Петербургское Коммерческое и Имп. Академія Художествъ. Въ настоящее время Кавказскіе воспитанники находятся только: въ Училищѣ Правовѣденія, въ Институтѣ Корпуса Инженеровъ Путей Сообщенія, въ Строительномъ Училищѣ, въ Лѣсномъ и Межевомъ Институтѣ и въ Коммерческомъ Училищѣ; сверхъ того, приготовляемые для Лѣснаго Института во 2-й Спб. Гимназіи». Далѣе Бутковъ предлагаетъ Чубинову условиться съ Директорами упомянутыхъ заведеній относительно распредѣленія часовъ занятій и вступить въ отправленіе своей новой обязанности. Въ бумагахъ Д. І. имѣется также и программа (на-бѣло переписанная) преподаванія Грузинскаго языка въ Институтѣ Восточныхъ языковъ; она озаглавлена такъ: «Распредѣленіе преподаванія Грузинскаго языка въ Азіатскомъ Институтѣ: а) въ первыхъ трехъ гимназическихъ классахъ Института, б) въ четырехъ курсахъ Азіатскаго Института». Изъ документовъ, находящихся въ моемъ распоряженіи, не видно преподавалъ ли Д. І. дѣйствительно и въ этомъ заведеніи, или эта программа только *проектъ*.

24 октября 1851 года Броссе заявилъ Историко-филологическому Отдѣленію Академіи Н., что Д. Чубиновъ соглашается держать корректуру грузинскаго текста второй части изданія Грузинскихъ Лѣтописей, которую, по слабости зрѣнія, онъ держать не можетъ, что Чубиновъ, изъ любви къ предмету, соглашается безвозмездно исполнить этотъ трудъ, и чтобы Академія разрѣшила ему, Броссе, выдать «подъ росписку (quittance)» при-

готовленные для напечатанія рукописи г. Чубинову. Отдѣленіе согласилось и поручило Броссе передать заранѣе признательность Академіи г. Чубинову. Такимъ образомъ, имъ былъ изданъ въ 1854 году *грузинскій* текстъ 2-й части (*Histoire moderne, сь 1469 по 1800 г.*) Сборника Грузинскихъ Лѣтописей, извѣстнаго подъ общимъ заглавіемъ «*Histoire de la Géorgie*». Чубиновъ снабдилъ это изданіе обширнымъ и весьма цѣннымъ перечисленіемъ памятниковъ грузинской исторической литературы; французскій же переводъ этого интереснаго перечня историческаго матеріала сдѣланъ акад. Броссе и обѣ статьи—г. Чубинова, составленный на русскомъ языкѣ, и переводъ Броссе—помѣщены въ началѣ грузинскаго текста упомянутаго изданія. Отъ 1 марта 1851 года Чубиновъ получилъ предложеніе отъ Попечителя Кавказскаго Учебнаго Округа г. Семенова составить необходимыя для Гимназій и уѣздныхъ Училищъ его Округа руководства для преподаванія Грузинскаго языка: 1) Грузинскую Грамматику, 2) Ручной словарь—Грузино-русскій и Русско-грузинскій, и 3) Книгу для чтенія. Семеновъ пишетъ между прочимъ въ своемъ предложеніи Чубинову какъ о неперемѣнномъ условіи, «чтобы Грамматика заключала въ себѣ *правила* какъ *Этимологіи*, такъ и *Синтаксиса, взятая прямо изъ свойства и духа Грузинскаго языка*, а не представляла слѣное подражаніе грамматикамъ другихъ языковъ, какъ это замѣчено въ имѣющихся нѣмѣ Грузинскихъ Грамматикахъ». При окончательной редакціи Грамматики, составленной Чубиновымъ, возникли большіе споры и разногласія между петербургскими грузинологами—Броссе и Чубиновымъ и тифлисскими—извѣстнымъ археологомъ П. И. Лоселіани и Д. И. Кипіани (стр. 54—101). Наконецъ, послѣ долгихъ мытарствъ Грамматика эта была напечатана въ 1855 году, а краткій (ручной) Русско-грузинскій Словарь былъ изданъ позже, въ 1848 году, когда (съ 1852 г.) Попечителемъ Кав. Уч. Окр. былъ уже А. П. Николай. Въ 1854 году случилось событіе большой важности для Востоковѣдѣнія въ Россіи: 1) вслѣдствіе Высочайшаго указа отъ 24 октября этого года «Отдѣленіе Восточной Словесности» при Сиб.

1) Ист. Записка о Спб. Университетѣ, Григорьева, стр. 123—125.

Университетъ было расширено въ цѣлый новый «Факультетъ Восточныхъ языковъ» съ девятью кафедами, въ числѣ которыхъ была и самостоятельная кафедра Грузинскаго языка и Словесности. Преподаваніе въ этомъ Факультетѣ началось съ 1855—1856 учебнаго года. Кромѣ гр. Уварова, оставившаго впрочемъ министерскій постъ еще въ 1848 году, Востоковѣдѣніе пользовалось особеннымъ вниманіемъ гр. Мусина-Пушкина, переведеннаго въ 1845 году изъ Казани Попечителемъ Сиб. Учебнаго Округа¹⁾. 1 августа 1855 года въ новомъ Факультетѣ Чубиновъ былъ утвержденъ Экстраординарнымъ профессоромъ по кафедрѣ Грузинской Словесности. Въ 1849 году Д. І. издалъ грузинскій текстъ сочиненія С. С. Орбеліани «Книга мудрости и лжи». Въ 1860 году Чубиновъ издалъ новую Грузинскую Христоматию, куда вошли многіе отрывки изъ неизданныхъ авторовъ, преимущественно новыхъ, т. е. XVII—XIX вв.

Въ бумагахъ Д. І. сохранилось одно нѣмецкое письмо профессора Брокгауза отъ 5 мая 1865 года изъ Лейпцига и № 12, отъ 6 мая того же года, «Literarisches Centralblatt», въ которомъ помѣщена рецензія проф. Брокгауза на упомянутую Христоматию Чубинова. Въ письмѣ своемъ Брокгаузъ пишетъ Чубинову, что онъ получилъ его Христоматию чрезъ посредство проф. Коссовича и Мухлинскаго, написалъ эту рецензію «насколько ему элементарныя его познанія въ Грузинскомъ языкѣ позволили» и напечаталъ ее въ № 12 «Liter. Centr.», который онъ ему посылаетъ и проситъ Чубинова сообщить ему болѣе подробныя свѣдѣнія о содержаніи этой Христоматіи для напечатанія въ редактируемомъ имъ, Брокгаузомъ, Журналѣ Нѣмецкаго Азіатскаго Общества (Z. D. M. G.), такъ какъ читатели этого жур-

1) Д. І. любилъ часто рассказывать, что разъ въ Комиссіи, подъ предѣтельствомъ гр. Мусина-Пушкина, обсуждавшей проектъ о составѣ предметовъ и кафедръ будущаго Факультета Восточныхъ языковъ, — одинъ изъ присутствующихъ членовъ Комиссіи (кажется, проф. Каземъ-бекъ) заговорилъ якобы о бесполезности отдѣльной кафедры Грузинскаго языка. Тогда Д. І. всталъ и съ жаромъ началъ доказывать неосновательность мнѣній противника, говорилъ о богатствѣ грузинскаго языка, литературы, древностей и т. п. и т. п., послѣ этого, Мусинъ-Пушкинъ, этотъ строгій администраторъ, протянулъ Д. І. руку, говоря: «вотъ, это я люблю, когда такъ горячо защищаютъ свою специальность, родной языкъ и литературу».

нала съ большимъ интересомъ прочтуть все, касающееся мало-извѣстнаго въ Германіи грузинскаго языка и литературы. Упомянутую библиографическую замѣтку Брокгаузъ начинаетъ такъ: «изъ множества разнородныхъ народностей, населяющихъ Кавказъ и его долины, Грузины единственный народъ, который выработалъ стройную государственную жизнь, имѣеть свою исторію и воздѣланную литературу». Затѣмъ Брокгаузъ говоритъ о характерѣ грузинскаго языка и о памятникахъ грузинской письменности. Въ грузинской литературѣ, говоритъ Брокгаузъ, легко замѣтить два теченія, — съ одной стороны христіанско-византійское, сильно вліявшее на литературу и на образованіе народа; благодаря этому направленію возникли Дѣтописи, Житія, Уложенія и, разумѣется, вся чисто-богословская литература; съ другой стороны вліяла персидская литература на характеръ грузинской поэтической литературы, которая и по формѣ и по содержанію напоминаетъ персидскіе образцы этого рода. Далѣе въ рецензій указано существованіе въ грузинскомъ переводѣ, или передѣлкѣ, лучшихъ произведеній персидской музыки, приведены арабскія названія грузинскаго стихосложенія, равно какъ и греческое іамбико, для неприемованныхъ (бѣлыхъ) духовныхъ стиховъ; высказывается мысль, что золотой вѣкъ (12—13) грузинской литературы, особенно поэзія, необходимо предполагаетъ долгій предшествующій, подготовительный періодъ для усовершенствованія языка, стиха и изложенія, вообще для формы и содержанія литературныхъ произведеній, хотя эти послѣдніе памятники (до XI в.) еще и не отысканы. Брокгаузъ говоритъ, что только въ новѣйшее время стали заниматься въ Европѣ грузинскимъ языкомъ и литературой, указываетъ на труды Броссе, какъ на капитальные въ этой области, равно на труды Д. І. Чубинова, перечисляетъ названіе произведеній, вошедшихъ въ отрывкахъ въ его Христоматію (изд. 1860 г.) особенно подробно передаетъ содержаніе поэмы Руставели «Барсва Кожа», признаетъ, что и на нее замѣтно персидское вліяніе, хотя нельзя указать на персидскаго прототипа ея, что эстетическая оцѣнка этой «романической эпопеи» у грузинъ и у европейцевъ можетъ быть различна, но одно вѣрно, что «въ Западной Европѣ того времени (12 в.) нельзя указать ни на одно поэтическое произведеніе».

которое бы могло поспорить съ поэмой Руставели въ искусствѣ стихосложенія и благозвучія риомы». Наконецъ, Брокгаузъ заканчиваетъ свою замѣтку такъ: «Грузинская литература и въ частности поэтическая ея часть, судя по извѣстнымъ до сихъ поръ свѣдѣнїямъ, не принадлежитъ къ литературамъ, составившимъ эпоху (Erosche machenden) въ исторїи культуры человѣчества. Но, если вспомнимъ, что Грузія въ продолженїи всего перїода среднихъ вѣковъ была крайнею восточною опорой христіанства, что этотъ небольшой народъ съ неослабнымъ мужествомъ защищался отъ нашествїя мусульманъ, монголовъ, турокъ и другихъ варваровъ, что сохранилъ свои нравы и обычаи, христіанскую вѣру и извѣстную политическую самостоятельность, несмотря на подавляющее число враговъ, при этомъ постоянно съ любовью развивалъ и воздѣлывалъ поэзію и науку,—то мы не можемъ удержаться, чтобы не выразить нашего удивленія благородному, мужественному характеру (Sinne) этого народа. Кромѣ того, Грузины играли важную роль посредника между Востокомъ и Западомъ, и много романтическихъ разсказовъ (Sagenstoffe) Востока проникло черезъ нихъ въ Византію и Западную Европу. Это культурно-историческое явленіе до сихъ поръ, насколько извѣстно, едва затронуто и, несомнѣнно, что оно основательно еще не обслѣдовано».

Въ 1870 году я посѣтилъ проф. Брокгауза въ Лейпцигѣ и онъ мнѣ еще съ большею подробностью развивалъ эти мысли о грузинскомъ языкѣ и литературѣ, при этомъ выразилъ сожалѣніе, что недостатокъ хорошихъ руководствъ лишаетъ западноевропейцевъ заняться ими основательно, какъ того заслуживаютъ этотъ интересный языкъ и литература, впрочемъ, прибавилъ онъ, это и не удивительно,—мы находимся вообще только въ самомъ началѣ («на первыхъ страницахъ») изученія Востока.

15 іюня 1861 года Чубиновъ былъ назначенъ членомъ учрежденной по Высочайшему повелѣнїю Временной Коммиссіи, подъ предсѣдательствомъ проф. Чебышева, для управленія Спб. Университетомъ. Коммиссія должна была обсуждать вопросы объ усиленїи мѣръ наблюденія за университетскими студентами и о введенїи нѣкоторыхъ другихъ по университету преобразова-

ній¹⁾. 1 января 1864 года Чубиновъ получилъ чинъ Дѣйств. Ст. Совѣтника и еще въ 1859 году былъ утвержденъ въ званіи Ординарнаго Профессора. По случаю упраздненія грузинскаго драгоманата V класса, Чубиновъ 24 февраля 1866 года былъ уволенъ изъ Азіатскаго Департамента и получаемое имъ жалованье въ 900 р. с. обращено ему въ пенсію. Въ 1869 году, вслѣдствіе ходатайства Кавказскаго Комитета, было въ вѣчное и потомственное владѣніе Высочайше пожаловано Чубинову 600 десятинъ свободной казенной земли въ Ставропольской губерніи. 8 февраля 1869 года, по случаю 50 лѣтняго юбилея Спб. Университета, Д. І. получилъ орденъ св. Станислава 1-й степени. Въ теченіи своей службы въ Университетѣ Чубиновъ нѣсколько разъ исполнялъ временно обязанности декана Факультета Вост. языковъ. Въ 1871 году Чубиновъ покинулъ Университетъ, но не переставалъ до своей смерти заниматься любимую спеціальностью, такъ, напр., въ 1877 году напечаталъ на грузинскомъ языкѣ статью: *Этнографія народовъ, населявшихъ древнюю континентальную и приморскую Каппадокію, или Понтъ римскихъ писателей*. Въ этой статьѣ Д. І. доказывалъ, что населеніе упомянутой области, судя по географическимъ названіямъ, сохранившимся у писателей древности, было грузинское, или иверское, и что грузинскій циклъ лѣтосчисленія въ 532 года беретъ свое начало отъ Понтійской эры, т. е. за 284 года до Р. X. Въ 1886 году Чубиновъ напечаталъ вторымъ изданіемъ свой обширный Русско-грузинскій словарь; а въ 1891 году издалъ лексикографическій трудъ еще болѣе обширный, надъ расширеніемъ и усовершенствованіемъ котораго онъ всю свою жизнь трудился со студенческой скамьи, — это грузино-

1) Д. І. считали одни *либераломъ*, другіе даже *сепаратистомъ*. Онъ, конечно, не былъ ни тѣмъ, ни другимъ. Весь его *сепаратизмъ*, на примѣръ, состоялъ въ томъ, что когда безтактно и несправедливо умаляли значеніе его спеціальности или прошлое его родины, нерѣдко впрочемъ только шутки и забавы ради, — онъ такую бесѣду принималъ серьезно за вызовъ, и въ такихъ случаяхъ дѣйствительно онъ не любилъ молчать и деликатничать, а доказывалъ противное. Каждый *русскій* съ сердцемъ и душою въ такихъ случаяхъ, конечно, долженъ былъ бы протянуть ему руку, подобно гр. Мусину-Пушкину, и сказать ему то, что этотъ русскій сановникъ и разумный патріотъ сказалъ ему (см. выше стр. LXXVIII), а не заподозрить его въ какомъ-то *сепаратизмъ*, когда вся его жизнь свидѣтельствуетъ о противномъ.

ныхъ языковъ, который хранитъ о Васъ самыя лучшія воспоминанія, привѣтствуетъ Васъ съ полувѣковою неутомимою и плодотворною дѣятельностью Вашею въ области Грузинской филологіи. Ваши старыя коллеги вмѣстѣ съ молодыми товарищами, продолжая считать Васъ членомъ своей семьи, выражаютъ сердечное пожеланіе, чтобы Вы еще па-долго сохранили бодрость душевную и физическую на пользу того дѣла, которому неизмѣняли Вы никогда, ни при какихъ обстоятельствахъ, и пусть Ваши работы еще долго служатъ примѣромъ для новыхъ молодыхъ дѣятелей».

Въ день юбилея собрались поздравить Д. І. и. д. Ректора Спб. Университета, члены Факультета Восточныхъ языковъ съ Деканомъ во главѣ, Директоръ и секретарь Археологическаго Института, многіе знакомые, грузины, проживающіе въ Петербургѣ, и студенты-грузины, которые также привѣтствовали маститаго юбиляра. Онъ же, растроганный и взволнованный, благодарилъ всѣхъ, говоря, что этимъ чествованіемъ, быть можетъ послѣднимъ въ его жизни, ему доставили великое удовольствіе и это для него лучшая награда за его поспѣльные труды; но, добавивъ юбиляръ, на этомъ продолжительномъ трудовомъ поприщѣ его поддерживала и ободряла своимъ заботливымъ попеченіемъ его преданная супруга Екатерина Петровна, которая облегчала ему носить тяжелое подъ-часъ бремя служебныхъ и иныхъ обязанностей. За завтракомъ, которымъ закончилось это семейное торжество, говорились рѣчи и пѣли заздравную пѣсню его родины «мраваль-жаміеръ»;—грузинское многолѣтіе.

По поводу же 50-лѣтняго юбилея, съ которымъ совпало, какъ сказано, окончаніе печатанія многолѣтняго труда юбиляра, Грузино-русскаго Словаря, Д. І. Высочайше былъ пожалованъ чиномъ Тайнаго Совѣтника. Но преклонныя лѣта и тяжкій недугъ, которымъ онъ страдалъ въ послѣдніе годы, прекратили эту дѣятельную жизнь труженика: черезъ годъ, послѣ празднованія своего 50-лѣтняго юбилея, Д. І. тихо скончался, окруженный своимъ семействомъ, 5 іюня 1891 года, и 8 іюня похороненъ на Александро-Невскомъ кладбищѣ.

За нѣсколько дней до его смерти, вечеромъ, я посѣтилъ боль-

ного и записъ ему только-что вышедшую тогда свою книгу: «Грамоты и другіе историческіе документы, относящіеся къ Грузіи». Д. І., несмотря на то, что тяжело страдалъ, привсталъ и подселъ къ чайному столу, за которымъ сидѣла его семья и другіе знакомые, посидѣлъ нѣкоторое время, принималъ участіе въ общемъ разговорѣ, затѣмъ опять ушелъ и легъ на свой диванъ. Сынъ покойнаго, Николай Давидовичъ, рассказалъ мнѣ впоследствии, что на другой день послѣ моего посѣщенія, утромъ рано больного застали пересматривающимъ мою книгу и сравнивающимъ помѣщенную въ ней карту 1771 года съ имѣющимися у него старинными картами Грузіи. Такъ велика была его любознательность относительно всего, что касалось его специальности! А картографію покойный особенно любилъ, хорошо копировалъ и раскрашивалъ старинныя карты Грузіи. Д. І. надолго останется, не для однихъ только грузинъ, образцомъ трудолюбія и преданности разъ избранной специальности. Дай Богъ, чтобы его примѣръ нашелъ побольше подражателей.

На могилѣ Д. І. Чубинова одинъ изъ его слушателей, студентъ выпуска 1862 года, извѣстный грузинскій поэтъ, кн. А. Р. Церетели произнесъ по-русски не большое, но прочувствованное Слово, которымъ мы закончиваемъ эти краткія свѣдѣнія о жизни и дѣятельности проф. Чубинова. Оно было помѣщено въ газетѣ «Новое Обозрѣніе». Тифлисъ. 10 іюля 1891 г., № 5295:

«На нашу долю, сказалъ кн. Церетели, выпала печальная обязанность — возложить вѣнокъ на гробъ того, кто горячо любилъ свою родину и въ то же время взаимно былъ ею любимъ. Мало здѣсь насъ, его соотечественниковъ, но, нѣтъ сомнѣнія, что въ настоящій моментъ мысленно вся Грузія съ нами, чтобы отдать послѣдній долгъ тому, кто такъ много потрудился для нея и тѣмъ оказалъ ей несомнѣнныя услуги. Услуги эти слишкомъ очевидны и всѣмъ извѣстны, чтобы указывать на нихъ и снова перечислять ихъ. Но, независимо отъ кабинетныхъ трудовъ, покойный былъ человѣкомъ живого слова, и слово его было плодотворно. Приведемъ нѣсколько примѣровъ: ровно 30 лѣтъ тому назадъ, напутствуя насъ, молодыхъ грузинъ отъѣзжающихъ на родину, онъ между прочимъ, сказалъ: «господа,

прежде всего любите всею душою родину свою, изучайте ее и служите ей по мѣрѣ силъ вашихъ, и только тогда съумѣете понять, оцѣнить и полюбить и другихъ; кто отрывается отъ своихъ родныхъ, близкихъ, отъ своей собственной семьи, тотъ не можетъ съ чистымъ сердцемъ войти въ чужую семью; а если войдетъ, то не иначе какъ лукавый рабъ или какъ гнусный фарисей, — а вѣдь и то и другое чуждо природѣ грузина».

Слова эти не нуждаются, кажется, въ доказательствахъ. Въ этомъ духѣ наставлялъ Давидъ Иессеевичъ не только наше, но и послѣдующія за нами поколѣнія грузинъ, и самъ служилъ живымъ примѣромъ этого. Другой разъ я видѣлъ его въ Тифлисѣ, во время Съѣзда тамъ археологовъ, окруженнаго тысячною толпою почитателей, съ вѣнкомъ на головѣ, когда онъ держалъ имъ рѣчь и въ тоже время слезы вмѣстѣ со словами росой западали въ сердца юныхъ его слушателей. Мы видѣли его, наконецъ, за нѣсколько дней передъ смертью, почти полуживого, и предпоследнія слова его были слова любви и пожеланія преуспѣянiя его родинѣ. Вотъ, за все это, за его многочисленные труды, за любовь къ родинѣ и родина его не забудетъ никогда и причтетъ къ сонму тѣхъ лучшихъ сыновъ своихъ, которые въ много-страдальной жизни ея оставили лучшіе слѣды. Миръ праху твоему, честный труженикъ! . . . Незабвенный наставникъ, вѣчная память тебѣ!»

Въ заключеніе главнѣйшіе результаты, получаемые изъ обзора напечатанныхъ въ настоящемъ изданіи матеріаловъ, могутъ быть резюмированы въ немногихъ словахъ. Ни одна отрасль Востоковѣдѣнiя въ Россіи, за протекшій полувѣковой періодъ времени, не испытала столько превратностей относительно своей постановки въ качествѣ предмета научной разработки и академическаго преподаванiя, какъ Грузинологія. Ей приходилось шагъ за шагомъ отстаивать право гражданства среди другихъ дисциплинъ оріентальной науки, завоевывать себѣ вниманіе ученыхъ и учебнаго Начальства. Были въ ея жизни періоды и подъема и

унадка, періоды увлеченія и охлажденія къ ней. Еще въ началѣ текущаго столѣтія думали, что по грузинской письменности, сверхъ Библии и церковно-богослужебныхъ книгъ, имѣется только историческій сборникъ Картлисъ-Цховреба да еще нѣсколько рукописей. Но уже въ 30-хъ годахъ Броссе составилъ списокъ свыше ста памятниковъ грузинской литературы, напечатанный имъ въ 1837 году подъ заглавіемъ: «Tableau raisonné de la littérature Géorgienne» (Éléments de la langue Géorgienne. Paris. 1837; pp. VI—XIX), а въ 1838 году напечаталъ каталогъ свыше 300 памятниковъ (Catalogue de livres Géorgiens tant imprimés que manuscrits, anciens et modernes. Recueil des Actes etc. St.-Pétersb. 1838; pp. 55—114); къ концу же жизни этого ученаго, въ 80-хъ годахъ, было извѣстно, и отчасти регистрировано, не менѣе 2-хъ тысячъ памятниковъ. Наконецъ, за послѣдніе 12—14 лѣтъ стало извѣстно еще свыше 2-хъ тысячъ памятниковъ. Такъ, что мы располагаемъ въ настоящее время почтеннымъ числомъ памятниковъ грузинской литературы приблизительно въ тысячу пять (за VII—XVIII вв.) экземпляровъ. Изъ этой массы до сихъ поръ издано цѣликомъ только до 30 авторовъ и до 10 переведено на европейскіе языки, для остальныхъ же еще не составленъ даже сколько нибудь обстоятельный каталогъ. Кромѣ того, до сихъ поръ извѣстно до 3-хъ тысячъ эпиграфическихъ памятниковъ (съ VI вѣка) и имѣется большое количество таковыхъ, еще не снятыхъ и не резобранныхъ. Изъ этого краткаго перечня видно, что съ начала текущаго столѣтія наши свѣдѣнія въ этой области знанія постепенно расширились, и нѣтъ никакого основанія предполагать, что упомянутая цифра памятниковъ грузинской письменности не увеличится, и даже въ близкомъ будущемъ, наоборотъ, все убѣждаетъ насъ въ обратномъ. Въ сравненіи съ такимъ все возрастающимъ приумноженіемъ числа письменныхъ памятниковъ грузинской литературы положеніе кафедръ Грузинской Словесности представляетъ нѣкоторую противоположность. Эпохой въ исторіи Грузинологіи слѣдуетъ считать 40-ые и 50-ые годы: въ 1837 году, какъ сказано, грузинологъ Броссе былъ приглашенъ членомъ Спб. Академіи Н.; въ теченіи 1839—1842 гг. онъ читалъ

лекціи по Грузинскому языку, Исторіи и Литературѣ сначала въ Академіи Н., а затѣмъ въ Сиб. Университетѣ; въ 1845 году учреждается штатное мѣсто преподавателя Грузинскаго языка въ этомъ Университетѣ; въ 1855 году въ новообразованномъ Факультетѣ Восточныхъ языковъ учреждается профессорская кафедра Грузинскаго языка и Словености; такую остается она и по университетскому Уставу 1863 года. По Уставу же 1884 года Грузинская кафедра присоединена къ Армянской кафедрѣ, а въ Академіи Н. съ 80-хъ годовъ имѣтъ представителя Грузинологіи. Такое же колебаніе замѣчается и относительно слушателей, Кавказскихъ стипендіатовъ, обязательно слушавшихъ этотъ предметъ: въ 1845 году въ Спб. Университетѣ учреждается 5 Кавказскихъ стипендій для кавказскихъ уроженцевъ; съ 1849 года комплектъ Кавказскихъ стипендіатовъ, которые были обязаны слушать и Грузинскій языкъ, увеличенъ до 20. Съ 1849 же года, сверхъ Университета, Грузинскій языкъ преподавался кавказскимъ уроженцамъ въ 10-ти высшихъ учебныхъ заведеніяхъ столицы (см. выше, стр. LXXIV—LXXV). А въ 1874 году оставшіяся еще при Факультетѣ Восточныхъ языковъ 4 или 5 Кавказскихъ стипендій перенесены на другіе факультеты Спб. Университета, безъ всякаго обязательства для Кавказскихъ стипендіатовъ слушать Грузинскій или какой либо изъ восточныхъ языковъ; такъ что въ настоящее время не имѣется на упомянутомъ Факультетѣ ни одной Кавказской стипендіи и ни въ одномъ изъ учебныхъ заведеній столицы Грузинскій языкъ болѣе не преподается, кромѣ Университета.

Такимъ образомъ, мы замѣчаемъ, что съ 1837 по 1870-ые годы положеніе Грузинскихъ кафедръ, какъ и специалистовъ-грузинологовъ, такъ и слушателей этого предмета, все крѣпнѣтъ и улучшается, съ этого же времени наоборотъ все идетъ на убыль. Словомъ, постановка вопроса о разработкѣ и преподаваніи Грузинскаго языка и Литературы въ концѣ 50-лѣтія существованія Грузинологіи въ Россіи въ видѣ специальной научной дисциплины очутилась въ худшемъ положеніи, чѣмъ это было въ началѣ 50-лѣтія.

Такое колебаніе на протяженіи 50 лѣтъ въ постановкѣ во-

проса о разработкѣ и преподаваніи Грузинскаго языка, очевидно, нельзя считать явленіемъ нормальнымъ и желательнымъ: имѣть сначала нѣсколько кафедръ этого языка, а затѣмъ или одной самостоятельной; или требовать почти отъ всѣхъ уроженцевъ Кавказа и Закавказья, обучавшихся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ столицы, чтобы они занимались Грузинскимъ языкомъ, а затѣмъ, не имѣть ни одной Кавказской стипендіи даже на Восточномъ Факультетѣ, и самую кафедру Грузинскаго языка отнести къ другой кафедрѣ, — это, конечно, крайности, между которыми надо искать нормальнаго положенія вещей.

Изъ распоряженія высшаго учебнаго Начальства за текущій годъ видно, что оно обратило вниманіе на подобную аномалію, и, надо надѣяться, что она будетъ наконецъ устранена.

Но, естественно, рождается вопросъ: отъ чего происходило такое нежелательное колебаніе въ учебной и ученой программѣ изученія и преподаванія Грузинскаго языка, вредно вліявшее на успѣхи этой науки?

Кромѣ того, что Востоковѣдѣніе — вообще наука сравнительно молодая, не вполне установившаяся, и колебанія во взглядахъ на ея научное и образовательное значеніе возможны и понятны, были и частныя причины, мѣшавшія правильной и прочной постановкѣ вопроса о правѣ академическаго гражданства собственно Грузинологіи, таковы: ограниченность числа спеціалистовъ по Грузинологіи, малая ея распространенность даже среди ориенталистовъ, и вслѣдствіе этого, невозможность въ руководящихъ сферахъ самостоятельно судить о значеніи и размѣрахъ наличнаго литературнаго матеріала по Грузинологіи; главное же, учебное Начальство и образованное общество было введено въ заблужденіе относительно Грузинологіи некомпетентной, поверхностной, придиричливой и несправедливой критикой, появлявшеюся время отъ времени о грузинской литературѣ и исторіи.

По мѣрѣ того какъ накоплялись положительныя свѣдѣнія о грузинской письменности и вообще о культурныхъ остаткахъ прошлаго Грузіи, въ то время какъ трудолюбивые спеціалисты, «кладя песчинку на песчинку», воздвигали зданіе этой новой отрасли Востоковѣдѣнія, шла и разрушительная, подтачивающая

работа критики, столько же несправедливой, сколько и легкомысленной и некомпетентной; стали появляться отрицательные отзывы о научной цѣнности и достовѣрности памятниковъ грузинской литературы. Къ сожалѣнію, ни одинъ изъ этихъ критиковъ не счелъ нужнымъ предварительно ознакомиться съ грузинскимъ языкомъ, чтобы быть въ состояніи судить самостоятельно о груз. письменности. Конечно, безъ критики нѣтъ науки; но критика, чтобы быть плодотворной, авторитетной и справедливой, должна опираться на непосредственное знакомство съ источниками критикуемаго предмета, въ данномъ случаѣ на знаніи грузинскаго языка и его письменныхъ памятниковъ. Разъ у критика нѣтъ этого необходимаго условія, то у него нѣтъ твердой почвы подъ ногами и всѣ его писанія легко могутъ быть причислены къ *любительскимъ* занятіямъ. Здѣсь я однако не имѣю въ виду коснуться вообще всѣхъ отрицательныхъ взглядовъ, высказанныхъ въ теченіи прошлаго 50-лѣтія относительно Грузинологіи. Всѣмъ, знакомымъ съ моими трудами, хорошо извѣстно, что я избѣгаю всякой безплодной полемики; но когда, вслѣдствіе подобныхъ отрицательныхъ, несправедливыхъ отзывовъ, страдаютъ интересы науки, моей спеціальности, когда возникаетъ даже принципиальный вопросъ о цѣлесообразности дальнѣйшаго существованія этой отрасли Востоковѣдѣнія и высшее учебное Начальство желаетъ наконецъ знать отъ спеціалиста настоящее положеніе и научную цѣнность этой отрасли знанія, тогда молчаніе его есть прямо измѣна долгу ученаго, долгу службы.

Я выше (стр. LXIX) замѣтилъ, что г. Иванъ Шопенъ написалъ критику на Словарь проф. Чубинова; но у Шопена на этомъ поприщѣ были предшественники и преемники. Въ теченіи 1838—1883 годовъ появилось нѣсколько критическихъ этюдовъ отрицательнаго направленія объ историческихъ памятникахъ грузинской письменности. Родоначальникомъ этого скептическаго направленія слѣдуетъ считать проф. Сенковскаго. Онъ выступилъ со своей критикой какъ разъ въ первые годы, когда грузинскій языкъ и литература пріобрѣтали право гражданства въ научной программѣ Спб. Академіи Н., въ 1837—1838 гг.,

(см. статью Сенковскаго: «Нѣкоторыя сомнѣнія касательно Истории Грузиновъ», Библиот. для чтенія, т. XXX. Спб. 1838 г. и возраженіе Броссе: «Revue des antiquités géorgiennes», Bullet. scient. t. V. 1839). Спустя четверть вѣка (въ 1866 г.), вслѣдъ за изданіемъ новаго университетскаго Устава 1863 года, появилась книга другого скептика, г. Шопена: «Новыя замѣтки на древнія исторіи Кавказа и его обитателей. Спб. 1866 г.». Наконецъ, наканунѣ новаго университетскаго Устава 1884 года появилась статья покойнаго проф. К. П. Патканова: «О древней грузинской хроникѣ» (Журн. Мин. Н. Пр. кн. за декабрь 1883 года, стр. 199—274).

При всемъ внѣшнемъ различіи относительно времени жизни, степени образованія и происхожденія этихъ критиковъ, однако можно подмѣтить общія, всѣмъ имъ присущія, черты: во 1-хъ, по видимому, неудержимое *патриотическое* желаніе (достойное лучшей цѣли) предостерѣчь кого слѣдуетъ отъ непроизводительныхъ расходовъ на поддержаніе такого *неклассическаго* предмета, какъ Грузинологія; во 2-хъ, рецензіи эти появлялись въ самые рѣшительные моменты учебныхъ реформъ; въ 3-хъ, ни одинъ изъ этихъ критиковъ не зналъ грузинскаго языка и, наконецъ, въ 4-хъ, ни одинъ изъ этихъ скептиковъ не говоритъ ни слова о своемъ непосредственномъ предшественникѣ; такъ г. Шопенъ не говоритъ ни слова о Сенковскомъ, какъ будто его и не существовало, а Паткановъ ни единымъ словомъ не обмолвился о Шопенѣ, котораго трудъ однако послужилъ ему образцомъ какъ по *формѣ*, такъ и по *содержанію* — что не трудно доказать.

Достоинства и недостатки Сенковскаго хорошо извѣстны всѣмъ, — достоинства его однако не достоинства *ученаго*. Возраженія, сомнѣнія и своеобразныя, произвольныя толкованія Сенковскаго вопросовъ по Исторіи, Исторической Географіи и Этнографіи Грузіи и Кавказа не только теперь кажутся намъ *дѣтскимъ лепетомъ*, но и въ 40-ыхъ годахъ самому Сенковскому показались бы таковыми, если бы онъ далъ себѣ трудъ внимательно познакомиться съ существовавшей уже и тогда довольно обширной литературой о Грузіи и Кавказѣ географической, этнографической, исторической и археологической.

Но самымъ *типичнымъ* представителемъ этого отрицательнаго направления является г. Шопенъ. Въ упомянутой выше книгѣ Шопенъ удѣлилъ собственно Грузіи третью главу: «Иверія и Карталинія (это одно и то же¹⁾) или такъ называемая Грузія»; стр. 179—356. Рецензія Шопена на Словарь Чубинова также помещена въ этой III главѣ (стр. 352—356) подъ особымъ заглавіемъ: «Нѣсколько словъ о Грузино-русско-французскомъ словарѣ гг. Чубинова и Броссе». Шопенъ говоритъ, что для своихъ замѣтокъ на Исторію Грузіи онъ пользовался Словаремъ Чубинова и Броссе (1840 г.), но убѣдился, что имъ слѣдуетъ «пользоваться съ величайшею осторожностію, иначе рискуешь впасть въ промахи самые смѣшныя»... что «въ немъ французскія переложенія рѣдко соотвѣтствуютъ русскимъ»... что «для этого онъ (Шопенъ) приводитъ нѣсколько такихъ переложеній грузинскихъ словъ изъ этой курьезной книги, а именно: Амieri — по русски переведено: *Посторонный*, а по французски: *d'en deçà*», стр. 352.

Это по читатѣ г. Шопена такъ, а у Чубинова въ Словарѣ (изд. 1840 г.), стр. 15 читаемъ:

«ამიერი (аміери), adj. здѣшній, *postérieur*, d'ici; de ce côté-ci.

«ამიერითჳს (ამიერი-ით), adv. отсель, отнынѣ, d'ici, dès à présent.

«ამიერი (ამიერი), adv. отсюда, по сю сторону, d'ici, de ce côté-ci. ამიერი და ამიერი, по сю и по ту сторону, de chaque côté.

ამიერი და ამიერი სოფელსა, въ настоящемъ и въ будущемъ мѣрѣ, dans ce monde et dans l'autre».

Вотъ все, что мы находимъ объ этомъ словѣ у Чубинова. Какъ изъ этой выдержки явствуетъ, у него нѣтъ ни слова «*посторонный*», ни «*d'en deçà*», — это есть всецѣло измышленіе г. Шопена, съ цѣлью очернить автора и дискредитировать его трудъ. Изъ этого *перваго* же примѣра видно, что отъ подобнаго критика нельзя ожидать даже самой элементарной добросовѣстности и обыкновенной писательской честности. Подобныхъ

1) Въ приведенныхъ здѣсь выдержкахъ сохранены вполне правописаніе и знаки препинанія г. Шопена, курсивы же и слова, поставленные въ скобкахъ, принадлежатъ мнѣ.

клеветниковъ, въ обыденной жизни, тащутъ въ судъ, а въ литературной или ученой республикѣ предоставляется автору право опровергнуть взводимое на него обвиненіе и изобличить во лжи обвинителя. Но, спрашивается, тотъ, кто такъ безцеремонно сваливаетъ свои измышленія на чужую голову, можетъ ли краснѣть отъ вашихъ обличеній? Я, конечно, никакихъ исключительныхъ мѣръ не требую для подобныхъ критиковъ, — этимъ только хочу объяснить фактъ — почему ни Чубиновъ, ни Броссе не сочли возможнымъ возражать на подобную критику г. Шопена.

Далѣе г. Шопенъ приводитъ въ видѣ примѣровъ до 130 якобы грузинскихъ словъ, изъ которыхъ въ 30 съ трудомъ можно узнать ихъ грузинское происхожденіе, остальные же искажены до неузнаваемости. Транскрипція ихъ *русскими* буквами ни при чемъ, и этими буквами можно было бы передать значительную ихъ часть болѣе или менѣе понятно. Вѣришь, что они извращены умышленно, или же г. Шопенъ не разобралъ грузинскихъ буквъ, и всѣ свои ошибки ставилъ въ счетъ Чубинову и Броссе.

Свою замѣтку о Словарѣ Чубинова Шопенъ окончиваетъ (стр. 356) такъ:

«Въ этомъ словарѣ, рѣдко французское переложеніе представляетъ настоящее переводное слово, *le mot propre*; по большей части, находишь въ немъ перифразировку, которая мало удовлетворяетъ дѣлающаго справку. . . . Но что болѣе всего сокрушаетъ (кого?), это, — когда находишь переложеніе русское въ рѣшительномъ разладѣ съ французскимъ; когда по-русски корова, а по-французски быкъ; по-русски барапъ, а по-французски *brebis*; по-русски — коротенькая шубка, а по-французски *veste longue* и т. п. Конечно, вполнѣ признавая познанія, гг. составителей и въ особенности эрудицію французскаго переводчика, я однако во всякомъ случаѣ отдавалъ преимущество русскому, который, какъ туземецъ, долженъ знать лучше всѣ отгѣлки своего природнаго языка.

Если вѣрить слухамъ, то разногласіе, замѣчаемое въ переводахъ грузинскихъ словъ на русскій и французскій языки, произошло отъ того, что изъ двухъ составителей — русскій переводчикъ не зналъ ни слова по-французски, а французскій — ни слова по-русски. Въ тѣхъ словахъ, о которыхъ они могли справляться въ русско-французскихъ и французско-русскихъ словаряхъ, они безъ особеннаго затрудненія или впередъ; но когда эти словари дѣлали имъ *fiasco*, приходилось *far da se*, взяться за пантомимы (пантомимы) и тогда сотрудничество не привело (приводило), какъ мы видѣли, къ удовлетворительному результату».

Въ Словаряхъ Чубинова, какъ въ изд. 1840 г., такъ и въ по-

слѣдующихъ изданіяхъ, разумѣется, есть недостаки, но не г. Шопену объ нихъ судить.

Я здѣсь приведу еще нѣсколько примѣровъ изъ книги Шопена, такъ свысока трактующаго о чужомъ лексикографическомъ трудѣ, чтобы читатель могъ составить ясное понятіе о томъ, могли ли г. Шопенъ судить о *правильности русскаго языка*, русскаго правописанія, когда у самого г. Ш. нѣтъ даже единопобразія въ транскрипціи словъ и болѣе или менѣе точнаго изложенія тѣхъ разнообразныхъ научныхъ вопросовъ, которыхъ онъ однако охотно касается въ своей книгѣ. Шопенъ пишетъ: «мюсюльмане», стр. 207; «мюсюльманское (какого языка?) слово», стр. 208; «мусюльмане, мюзульманшъ», стр. 349; «мугаммедане, мюгаммедане», стр. 304; «сектаторы Мюгаммеда» (т. е. послѣдователи Мухамеда), с. 162; «магомеданскіе писатели», с. 195; «магаммедане», с. 206; «Жингисъ-ханъ», с. 300; «Куранъ» (т. е. коранъ), с. 366; «по свидѣтельству аравійскихъ историковъ», с. 338; «Таргамозъ, Таргамозіане, Таргамозіановъ», с. 117, 275, 316; «Кавказіане», с. 299; «Гюрджи, Гурджи, Кюрджи» (Грузины), с. 306; «у Азіяцевъ», с. 316; «Западцы» (обитатели Зап. Европы); с. «мифологи, міеологи», с. 123, 128; «скиты, миты»; «Словенскій, Славенъ», с. 305; «яфетическій элементъ», с. 305; «іудейскій историкъ Флавъ Юсіфъ», с. 348; «тутъ же (на горѣ Заденъ, близъ Мцхеты) находится церковь во имя *Почетнаго* (т. е. Честнаго) креста. У грузинъ Джвари-Патіосани», с. 350.

Это примѣры правописанія и степени знакомства Шопена съ русскимъ языкомъ. Приведемъ теперь нѣсколько примѣровъ его филологическихъ и лингвистическихъ соображеній: «мепе» (груз. მეპე, царь) представляетъ буквальный переводъ семитическаго Малекъ, у Евреевъ Мелекъ, у Аравитянъ Малекъ, ангель, царь Отъ пѣ образовался у Пеласговъ-Латинъ титулъ ме-пѣ-ра-дуръ (Imperator, сравненіе Шопена); у Индейцевъ, отъ рексъ произошло слово ра-джа, цареродецъ, порфирородный», с. 308; «на востокѣ (?) поливная канава называется архи; отъ кривизны этихъ каналовъ — Латинскій языкъ arcus, arc, лукъ, сводъ, дуга, и О'кругъ; у Эллеповъ и Грековъ — Архонтъ, правитель, начальникъ», с. 303; «на еврейскомъ языкѣ Киръ

значить вообще стѣна; то же что арабскій Кирсъ, татарскій Крымъ, и Заганъ-Крымъ, великая китайская стѣна. У Славенъ Кремль. Да конечно и матеріаль, необходимый для построения стѣны — *киръ* пичъ, — отсюда же. У насъ (т. е. у *русскихъ*) *киръ-ичъ* (курсивы Шопена), на Западѣ выходитъ то же, написанное съ лѣва на право — *brique* (прикъ)» (да, *выходитъ* очень ясно!), с. 303; «обожаніе тельца высказывается съ самыхъ древнихъ эпохъ у всѣхъ народовъ этого (?) толка: у Аиранцевъ кумирни были Пагоды отъ Паго, вошь, отчего и наши погосты; у Магометанъ — *Mosquée*; отъ *Me-оскъ* — тоже вошь; да и слово кумиръ происходитъ отъ силлабическаго *ку* — корова», с. 205. Странно, что нашъ любитель Сравнительнаго языкознанія упустилъ хорошій случай привести кстатѣ и нѣмецкія слова *Kuh* и *Ochs*!

Таковы лингвистическія «упражнения» Шопена, какъ удачно назвалъ эту книгу *Миансаровъ* въ своей *Bibliographia Caucasia et Transcaucasica*. Спб. 1876 г. Приведемъ въ заключеніе образчикъ его историко-критическаго изложенія:

«Для составленія подлежащихъ выписокъ, говоритъ Шопенъ на стр. 193, служила (кому, чѣмъ?) Исторія (чего?) царя Вахтанга, изданная г. Чубиновымъ (Чубиновъ Исторіи Вахтанга, т. е. Картлисъ-Цховреба, не издавалъ, а издалъ ее Броссе) и переведенная на французскій языкъ академикомъ Броссе. Сочиненіе это въ подлинникѣ имѣетъ заглавіе Картлисъ Цховреба; на картвельскомъ языкѣ слово: *цховреба* значитъ *жизнь, быть* (курсивъ у Ш.); слѣдовательно литературный (?) переводъ сего заглавія выходитъ: Быть Картвеловъ (не Картвеловъ, а Картли, Карталинія, Грузія т. е. страны, а не народа). Составитель сего описанія, Менѣ Картелинскій (Мѣне Карталинскій), Вахтангъ V (VI) процвѣталъ въ 1703—1721 годахъ, эпоха довершенія его труда надъ сею работою (очень складно!). Среди заботъ управленія, царь этотъ (,) подобно Фридриху Великому (,) находилъ еще часы досуга, для посвященія наукамъ. Исторія эта болѣе извѣстна между ученими подъ названіемъ Лѣтописей Вахтанга VI. Царевичъ Вахуштій составилъ изъ нихъ сокращеніе, которое было переведено, въ первый разъ поначеніями академика Гильденштедта (было переведено не Сокращеніе Вахуштія, а Картлисъ-Цховреба сама) и хранилась въ рукописи въ академіи. Отыскавъ ихъ, извѣстный оріенталистъ Клапротъ, извлекъ начало, которое напечаталъ въ нѣмецкомъ изданіи его (своего) путешествія на Кавказъ. С. Мартенъ перевелъ это начало и напечаталъ въ своихъ *Mémoires sur l'Arménie* (l'Arménie); этотъ же нѣмецкій переводъ вновь переложенъ на французскій языкъ и помещенъ въ Путешествіи Дюбуа де Монперё на Кавказъ. Наконецъ, академикъ Броссе составилъ (сдѣлалъ) новый переводъ съ под-

лирика самого Вахтанга и дополнилъ его примѣчашями и хронологіею [Вахуштія], которымъ недостаетъ только примѣненія къ труду (,) болѣе достойному».

Вотъ какъ пишутъ Исторію или критику на Исторію! Но, скажетъ читатель, не только выписывать и разбирать писанія подобнаго критика, но даже читать его трудъ—напрасная трата времени. Къ сожалѣнію, не всё такъ разсуждаютъ: одни цитируютъ его какъ авторитета, другіе придерживаются его терминологіи, третьихъ, наконецъ, соблазняетъ прямолинейность его «ислѣдованій» и выводовъ, даже дешевый юморъ и безграмотный *русскій* языкъ этого «западца» приводитъ нѣкоторыхъ въ умиленіе. За подобныя ошибки противъ русскаго языка даже гимназиста 4-го класса изъ кавказскихъ «туземцевъ» не перевели бы въ слѣдующій классъ. Особенно увлекаетъ Шопенъ многихъ кажущимся всевѣдніемъ по Кавказу, гдѣ для него сложныхъ и загадочныхъ проблемъ нѣтъ, а все какъ на ладони и ясно какъ Божій день; чтобы удержать эту репутацію всезнайки, онъ прибѣгаетъ и къ геологіи, и географіи, и этнографіи, и лингвистикѣ и исторіи, и археологіи, и миѳологіи, и космогоніи китайцевъ и, особенно часто, къ взаимодѣйствию мужского и женскаго началъ, чѣмъ онъ объясняетъ добрую треть загадочныхъ явленій и вопросовъ въ прошлыхъ судьбахъ человѣчества вообще и Кавказа въ частности. По этому поводу г. Вейденбаумъ, котораго нельзя упрекнуть въ незнаніи Кавказа, («Кавказскія амазонки», стр. 251—253), весьма мѣтко замѣчаетъ, что книгу Шопена «было бы справедливѣе назвать новыми замѣтками для затемненія древней исторіи Кавказа и его обитателей»¹⁾.

1) Всѣхъ, кто кажущимся всевѣдніемъ Шопена былъ введенъ въ заблужденіе я, разумѣется, не перечислю,—здѣсь я укажу только на одинъ примѣръ: въ 1891 году вышелъ въ Тулѣ: «Опытъ Географіи Кавказскаго края», П. П. Надеждина. Отъ 15 декабря 1892 года изъ Тулы я получилъ письмо отъ автора этой Географіи, почтеннаго Кавказскаго педагога, который былъ и моимъ учителемъ, съ просьбой «просмотрѣть въ ней Отдѣлъ Этнографіи» для приготовления авторомъ второго изданія своего труда. Къ этому Надеждинъ прибавляетъ, что «къ первому изданію его Опыта Географіи Кавказа Географическое Общество отнеслось сочувственно и съ благодарностью, хотя и указало и пробѣлы въ немъ. Ученый Комитетъ М-ва Нар. Пр. одобрилъ книгу и призналъ ее весьма полезною». Я всего Отдѣла Этнографіи, по деимѣнію времени,

Г. Шопень говоритъ, что «жилъ въ Тифлисѣ 10 лѣтъ» и извѣздилъ Закавказье во всѣхъ направленіяхъ. Можно сожалѣть, что онъ не воспользовался своимъ продолжительнымъ пребываніемъ въ этомъ краѣ, чтобы выучиться хотя бы азбукѣ грузинской, армянской или мусульманской, а нашелъ возможнымъ прямо писать критику на историческіе памятники этихъ народовъ. Оттого и все его карточное зданіе построено на пескѣ.

Наконецъ, упомянутое выше якобы «изслѣдованіе» проф. Патканова есть ничто иное, какъ *сводъ отрицательныхъ мнѣній, переданныхъ дословно или въ легкой перефразировкѣ, когда либо высказанныхъ его предшественниками или современниками о грузинскомъ историческомъ сборникѣ Картлисъ-Цховреба*, — это не трудно доказать сопоставленіемъ параллельныхъ мѣстъ изъ статей этихъ авторовъ. Такъ, что въ статьѣ пр. Патканова нѣтъ ничего ни новаго, ни самостоятельнаго, ни въ фактическомъ, ни въ теоретическомъ отношеніи, заключеніемъ, быть можетъ, предположенія, что авторъ Картлисъ-Цховреба «вѣрнѣе всего — *малограмотный армянскій монахъ*» (стр. 243—244); но и это предположеніе такъ же голословно и неосновательно, какъ и другія. Можно сожалѣть, что критикъ отнесся къ своей задачѣ такъ легко и поверхностно. Между тѣмъ онъ имѣлъ возможность, на основаніи армянскихъ источниковъ, сказать о первоначальной Исторіи Грузіи нѣчто болѣе положительное, чѣмъ его предшественники — Сенковскій и Шопень, незнавшіе ни Исторіи Грузіи, ни Арменіи по источникамъ. Положимъ, грузинскимъ текстомъ Картлисъ-Цховреба Паткановъ не могъ пользоваться, по незнанію грузинскаго языка, но онъ рѣдко пользуется и французскимъ переводомъ Броссе; мало того, повидимому, онъ не всегда пользуется и армянскими авторами, иначе непонятны встрѣчающіяся у него противорѣчія даннымъ, сообщаемымъ древне-армянскими авторами о дѣятеляхъ и событіяхъ въ древней Грузіи. Здѣсь я не имѣю въ виду распространяться

не могъ просмотрѣть, но, указавъ автору попадающіяся тамъ и сямъ погрѣшности, выразилъ ему свое сожалѣніе, что онъ оказалъ широкое довѣріе вышеупомянутой книгѣ г. Шопена о Кавказѣ (стр. 56, 49, 106, 129, 490), чему и обязана большая часть его ошибокъ своимъ происхожденіемъ.

объ этомъ предмѣтѣ, въ доказательство же моихъ словъ я приведу лишь одинъ примѣръ. Въ своей статьѣ (стр. 216) Паткановъ говоритъ: «современники видѣли въ Вахтагѣ (V в.) не могущественнаго царя (каковымъ онъ и не могъ быть), а просто *предводителя* (курсивъ въ подлинникѣ), князя или владѣтеля грузинскаго». Между тѣмъ, хотя армянскій историкъ V вѣка Лазарь Парбеци, на котораго ссылается Паткановъ, правда, немного комплиментовъ говоритъ по адресу Вахтага, въ противность сообщаемымъ имъ же фактамъ, но изъ его разсказа несомнѣнно слѣдуетъ, что Вахтагъ былъ *царь* (а не предводитель) и притомъ *царь сильный*. Чтобы убѣдиться въ этомъ достаточно прочесть одну, 58-ую, главу Исторіи Парбеци ¹⁾. Вотъ вѣсколько мѣстъ изъ армянскаго текста этого историка по Венеціанскому изданію 1793 года, стр. 205—206: *վախթանգ սպանանէր զբռնէ շին զանորէնն վազդէն յամի քանէրդի հինգերդի պէրողի արքայի* т. е. «Вахтагъ убилъ вѣроломнаго князя (бдешха) Васгена въ 25 [году царствованія] царя Пероза (т. е. въ 482 г.)». Парбеци разсказываетъ, что Вахтагъ, убивъ князя или бдешха Васгена, ставленника Пероза въ одной изъ областей Грузіи, принявшаго огненоклонство, провозгласилъ себя царемъ и въ этой области Грузіи. Далѣе Парбеци повѣствуетъ, что слухъ объ этомъ происшествіи быстро распространился по всей Арменіи, что Армяне, оставшіеся христіанами, больше страдали отъ своихъ князей — вѣроотступниковъ, отрекшихся отъ христіанства (однимъ изъ такихъ былъ убитый Вахтагомъ Васгенъ), чѣмъ отъ жестокости персидскихъ военачальниковъ. Парбеци продолжаетъ: *որք Վ ժանանակին իբրև լուան զպստամբունն վրաց արքային, ցնծային ուրախարց սրտին; զն զի գայր առ նոսա համբաւ թէ վրաց արքայ առէ թէ* и т. д. т. е. «въ то время когда [армяне] узнали о возстаніи *царя Иверовъ*, сердце ихъ исполнилось радости; ибо пришло извѣстіе, что *царь Иверовъ* сказалъ, что» и т. д. Далѣе повѣствуетъ Парбеци, что вслѣдствіе этого армянскіе вель-

1) Lazare de Pharbe. Histoire d' Arménie, traduite pour la première fois en français etc. par le P. Samuel Dr. Ghésarian, — въ Collection des Historiens anciens et modernes de l' Arménie, publiée en français par V. Langlois. Paris. 1869; t. II, pp. 255—368.

можи («нахарары») стали совѣщаться между собою о томъ, чтобы воспользоваться этимъ благоприятнымъ случаемъ, соединиться съ Иверами, надѣясь, что при ихъ помощи удастся имъ освободиться отъ персовъ, ибо «царь Иверовъ Вахтанъ — [мужъ] могущественный», говорятъ они между собою, «*ԿԼ արքայդ Գրաց լախԹախդ արեացի է*». O. S. Ghésarian (стр. 326) такъ же переводитъ это мѣсто Парбеци: «Le roi des Ibères Vakhthank est un homme puissant».

Словомъ, Лазарь Парбеци, какъ въ приведенныхъ, такъ и въ другихъ мѣстахъ своей Исторіи, постоянно титулуетъ Вахтанга *արքայ* (аркхан), и *Թագաւոր* (тагаворъ), «царь, монархъ», т. е. тѣми же титулами, которыми онъ именуетъ и Пероза, шаха Персидскаго; тогда какъ, напр., Васгена онъ называетъ просто «бдешхъ» т. е. княземъ, правителемъ, намѣстникомъ; вельможъ армянскихъ «нахарарами», военачальниковъ «назарапетами» и т. п.

Вообще же относительно свидѣтельствъ армянскихъ историковъ, хотя бы и современниковъ, о происшествіяхъ въ Грузіи съ V вѣка слѣдуетъ замѣтить, что свидѣтельства эти, конечно, весьма цѣнны, но нельзя понимать ихъ извѣстія *à la lettre*: во 1-хъ, они для Грузіи писатели иностранные; если, напр., составить исторію Московскаго государства за XVI и XVII вв. по запискамъ даже просвѣщеннѣйшихъ иностранцевъ — современниковъ, писавшихъ о московскихъ дѣлахъ, то и тогда, безспорно, такая Исторія будетъ далека отъ истины; во 2-хъ, хотя тексты армянскихъ историковъ изданы, переведены на европейскіе языки и комментированы, но далеко не съ такимъ научнымъ совершенствомъ, чтобы ихъ рассказы были бы выше всякаго сомнѣнія, даже и въ томъ случаѣ, когда они повѣствуютъ о дѣлахъ своего отечества, Арменіи ¹⁾; наконецъ, въ 3-хъ, послѣ Халкидонскаго собора, т. е. послѣ 451 года, грузины и армяне разошлись въ вопросахъ вѣры и церкви, и стали съ тѣхъ поръ считать другъ друга схизматиками; историки же армянскіе почти все были изъ

1) Изъ этого правила армянскій Геродотъ Моисей Хоренскій не составляетъ, конечно, исключенія, которому въ послѣднее время больше всего достается отъ критиковъ: A. Carrière. *Nouvelles sources de Moïse de Khoren*. Vienne. 1894.

духовенства и свои религіозные взгляды переносили нерѣдко и на описываемыя ими политическія событія сосѣдней Грузіи и Византіи; оттого ихъ трудами нельзя пользоваться безъ строгой критики относительно всего что касается инославныхъ и иноземныхъ народовъ, каковы, грузины, греки и др.

Не слѣдуетъ ни преувеличивать, ни умалять значенія культурно-историческаго прошлаго Грузіи и его остатковъ для науки. Исторію этого народа на протяженіи 20-ти вѣковъ мы можемъ прослѣдить по памятникамъ туземнымъ и иностраннымъ. Въ теченіи многихъ тысячелѣтій массы народовъ появлялись и гибли, не оставивъ никакихъ слѣдовъ своего существованія, только не многіе народы древности выработали письменность и государственность. Отъ многихъ народовъ осталось въ лѣтописяхъ чело-вѣчества только *имя*, а отъ громаднаго большинства и имени не сохранилось. Даже отъ нѣкоторыхъ всемірно-извѣстныхъ монархій и народовъ дошли до насъ только крохи ихъ культурно-исторической жизни. Поэтому всякія свѣдѣнія и всякаго рода культурные остатки о прошлыхъ судьбахъ народовъ, особенно *историческихъ*, должны быть для насъ драгоценны, тѣмъ болѣе когда носители и производители ихъ не только сами дожили до нашего времени, но, преодолевъ всѣ трудности и препятствія, донесли и свои культурныя свокровища до насъ, не растерявъ ихъ въ тысячелѣтней борьбѣ въ варварами. Къ числу 6 или 7 культурно-историческихъ народовъ Востока принадлежатъ и грузины. Древности грузинскія по памятникамъ вещественнымъ, находимымъ въ Грузіи, можемъ прослѣдить до VI вѣка до Р. Х. Письменные же памятники, дошедшіе до насъ, восходятъ къ началу христіанства въ Грузіи, къ IV—V в. по Р. Х. Но въ этой христіанской письменности и хр. искусствѣ есть элементы и глубокой старины, языческіе, еврейскіе и мусульманскіе, проникавшіе въ Грузію съ Востока и Запада, по вѣрному замѣчанію проф. Брокгауза (см. выше стр. LXXVII).

Послѣ вопроса — имѣется ли еще что-нибудь неизвѣстное въ грузинской литературѣ, — обыкновенно спрашиваютъ:

что можетъ дать эта литература о другихъ странахъ и народахъ? Но вопросъ слѣдуетъ поставить такъ: что можетъ эта литература дать о самой Грузіи? Такихъ народовъ и литературъ, которые могли бы сообщить свѣдѣнія изъ отдаленнаго прошлаго, не только о себѣ, но и о другихъ въ Исторіи человѣчества было крайне мало. Цѣль Востоковѣдѣнія вообще, и Грузинологіи въ частности, *изучить историческое и культурное прошлое народовъ Востока на основаніи туземныхъ источниковъ языка, письма, предметовъ искусства и остатковъ древностей.* Свѣдѣнія иностранцевъ, напр., Грековъ о Грузіи и вообще о Кавказѣ извѣстны и всѣмъ доступны: кромѣ хорошихъ критическихъ изданій текстовъ съ комментаріями и переводами на европейскіе языки, собственно относительно Кавказа и Закавказья сдѣланы выдержки изъ греко-византийскихъ и римскихъ авторовъ еще въ прошломъ столѣтіи Штриттеромъ (*Memoriae populorum etc.*), не давно еще К. О. Каномъ («Извѣстія древнихъ греческихъ и римскихъ писателей о Кавказѣ», ч. I, изд. въ 1884 г., ч. II въ 1889 г. въ Тифлисѣ), В. В. Латышевымъ (Извѣстія древнихъ писателей греческихъ и латинскихъ о Скиіи и Кавказѣ; т. I, вып. I. Спб. 1893 г.), Г. С. Дестунисомъ (Прокопія Кесарійскаго Исторія войнъ римлянъ съ Персами, Вандилами и Готами. Книга I. Пер. С. Дестуниса, комментарий Г. Дестуниса. Спб. 1876 г. Кн. II. Переводъ и комментарий Г. Дестуниса. Спб. 1880 г.), который воспользовался для своихъ обширныхъ примѣчаній почти всею тѣ современной наука можетъ дать по Географіи, Этнографіи и Исторіи Кавказа и Закавказья. Прокопій пока единственный Византийскій авторъ, котораго извѣстія о Кавказѣ изданы съ надлежащими комментаріями. По классической эпиграфій Кавказа мы имѣемъ трудъ И. В. Помяловскаго (Сборникъ греческихъ и латинскихъ надписей Кавказа. Спб. 1881 г.), Многія свѣдѣнія арабско-персидскихъ географовъ и историковъ также переведены и переводятся специалистами, равно армянскіе историки и географы; издано также не мало матеріала по Исторіи сношеній Грузіи съ Россіей за XVI—XVIII вв. ¹⁾ и т. п.

1) Переписка на иностранныхъ языкахъ Грузинскихъ Царей съ Россій-

Но до сихъ поръ хромаетъ собственно изученіе самого грузинскаго языка, его письменныхъ памятниковъ, исторіи, предметовъ искусства и древностей. Египетъ, древняя Персія, Ассирія, Вавилонія, Индія, Китай изучаются на основаніи мѣстныхъ, туземныхъ источниковъ, а не только на основаніи скудныхъ иностранныхъ извѣстій Евреевъ, Грековъ и др. Въ этомъ заключается задача науки Востоковѣдѣнія, изъ этого правила, конечно, не можетъ быть изъята Грузія.

Высокомѣріе, переходящее иногда въ великодушное снисхожденіе, съ которымъ относятся къ современному научному уровню Грузинологіи нѣкоторые специалисты по двумъ или тремъ наиболѣе разработаннымъ языкамъ Востока напоминаетъ тѣхъ «счастливыхъ наслѣдниковъ», которые, напр., стоя на балконѣ унаслѣдованнаго имъ палаццо съ усмѣшкой глядятъ на своего сосѣда, въ потѣ лица своего выводящаго еще только фундаментъ своего дома; собранные съ этою цѣлью матеріалы, конечно, не могутъ имѣть еще ни стройности, ни законченности формы, ни особенной привлекательности; но они забываютъ, что сто или полтора ста лѣтъ предъ тѣмъ ихъ палаццо представляло такое же зрѣлище. — Стоя на чужихъ плечахъ, легко забыть величину собственнаго роста. Отъ пришедшихъ въ 11 часовъ на ниву науки работниковъ, конечно, нельзя требовать того же количества и даже качества работы, какъ отъ работниковъ, пришедшихъ въ 9 часовъ. На все нужно время и на все есть свое время.

Надо надѣяться, что когда нибудь и Грузинологія представитъ изъ себя нѣчто болѣе стройное цѣлое и систематическое, но пока работы намъ предстоитъ много, и притомъ работы черной, невзрачной, кропотливой, мозаичной; въ настоящее время

скими Государями отъ 1639 по 1770 годъ. Издана Академіей Наукъ подъ ред. Броссе. Спб. 1861 г.

Сношенія Россіи съ Кавказомъ. Матеріалы, извлеченные изъ Московск. Гл. Архива Мин. Ин. Дѣлъ. Изд. С. Бѣлокуровымъ. 1578—1613 гг. Москва. 1889 г.

Грамоты и другіе историческіе документы XVIII столѣтія, относящіеся къ Грузіи. Томъ I. Съ 1768 по 1774 г., подъ ред. проф. А. А. Цагарели. Съ картою Закавказья 1771 года. Спб. 1891 г.

необходимо подвести прочный фундамент и устоять подъ хрупкой домъ, постройка котораго была начата отчасти на скорую руку и, такъ сказать, съ крыши. Но пересмотру и переизданію извѣстныхъ уже грузинскихъ памятниковъ письменности однако, естественно, должно предшествовать приведеніе въ извѣстность накопившагося за послѣдніе 10—15 лѣтъ письменнаго матеріала, служащаго основаніемъ не только для литературной исторіи Грузіи, но и для исторіи гражданской.

Грузія, которая въ теченіе своей долгой исторической жизни принесла столько необычайныхъ жертвъ въ пользу христіанства, цивилизаціи и своей народности, наконецъ, связала свою судьбу съ христіанской державой, конечно, съ тѣмъ, чтобы имѣть возможность продолжать свою культурную жизнь, развивать и воздѣлывать свой языкъ, литературу, искусство, сохранить и изучать многочисленныя остатки родной старины, улучшить свой бытъ, словомъ, продолжать усовершенствоваться умственно и нравственно. Она для этого не имѣетъ ни *своей* Академіи, ни другого какого-либо ученаго и учебнаго учрежденія или общества, — заботу объ этомъ приняло на себя Правительство. Покровительствуя Грузинологіи, конечно, этими соображеніями руководствовались такіе государственные мужи какъ гр. Уваровъ, кн. Воронцовъ, гр. Мусинъ-Пушкинъ (см. выше стр. LXXI) и многіе другіе. Забота о культурныхъ потребностяхъ грузинскаго народа, всегда готоваго принести и свою лепту въ пользу просвѣщенія и образованія, конечно, составитъ и впредь честь и славу Россіи въ глазахъ всего цивилизованнаго міра и признательнаго потомства, особенно же въ глазахъ христіанскихъ народовъ Востока, мнѣніемъ и симпатіями которыхъ не можетъ не дорожить всякій русскій, понимающій культурно-историческія задачи Россіи на Востокѣ.

Ал. Цагарели,

С.-Петербургъ. 16 мая 1894 года.

Р. С. Помѣщенный въ началѣ этого выпуска портретъ проф. Д. І. Чубинова изготовленъ съ фотографической карточки, сдѣланной въ Тифлисѣ въ сентябрѣ 1881 года. Въ петлицѣ у него членскій знакъ V Археологическаго Съѣзда, состоявшагося въ Тифлисѣ въ это время.

Росписка, данная Георгіемъ [Чубиномъ] Зурабу [кн. Супраджу Бараташвили] и запись этого послѣдняго.

I. ქ. ესე წიგნი მოგართვი ჩემს სვინას, ბატონს ზურაბს, მე გიორგიმ, რადგანაც თქუნი დამსახლე, — თქუნი ყმობით ასხად წაგივიდე და თქუნიც დამარჩინო.

ჯვარი დასმულია.

II. მეორე პირზედ აწერია:

მე, ზურაბ სუფრაჯმა, ეს მამის შენის ბრათი მოგეც და გაგასხატე.

ასის ბეჭედი ზ. სუფრაჯისა.

ნამდვილიდამ თანასწორეთ გადმოვსწერე იანვარს 14 დღეს, 1819 წელსა, აზნაურმა გაბრიელ ქართველთაგმა.

Переводъ: I. Эту росписку поднесъ вамъ, моему куму, господину Зурабу, я, Георгій, [въ томъ, что] такъ какъ вы меня поселили [на своей землѣ, то] я никуда не уйду отъ вашего крѣпостничества (крестьянства, подданства), и чтобы вы меня содержали.

Вмѣсто подписи Георгія къ подлиннику приложенъ *крестъ*.

II. На слѣдующей страницѣ оригинала этого документа читаемъ:

Я, Зурабъ-Супраджъ, возвратилъ тебѣ [свещ. Давиду] эту росписку твоего отца и освободилъ тебя

Приложена печать З. Супраджа.

Эти документы печатаются съ копій, снятыхъ съ подлинниковъ 14 сентября 1819 года, въ Тифлисѣ, дворяниномъ Гаврииломъ Картвеловымъ.

Грамота, царя Ираклія свящ. Давиду Гіоргишвили [Чубинидзе] отъ 29 Іюля 1782 года.

ქ. წყალაობითა ღთისათა ჩუქნ სრულიად სჯართუჭლას მეფემან, მეორემან ირაკლიმ, ესე წყალაობის წიგნი გიბოძეთ შენ, აზნაურშვილს გიორგის შვილს: მღუდელს დავითს, ასრე რომ, რადგან ზურაბის შვილს, კურთხეულს ზურაბ სუფრაჯს, თავისუფლად გაეხადე და აზნაობის წიგნი მოეცა, მოხველ შენის ნებით და ჩუქნი ყმობა მოინდომე, ჩვენც, სამართლიანის საქმით, ჩუქნს ყმად მივიღევით: შენთან დღეის იქით სხვას ვისმე საზატონუმოთ საქმე არაფისრა აქვს. იმ ზურაბ სუფრაჯს თავის ყმა და მამულზედ ამოინი ამაგი და ჭირნახული ჰქონდა, რომ თავისის სიტყვსლეში თავისი ერთი სოფელი გაეცა და განეთავისუფლებინა, — სიტყვა არაფისა ჰქონდა და ვერცა ვინ ხელს დაუჭერდა; შენთან აღარას გაცს კელი აღარაფისა აქვს, — ქალაქში საცა გინდოდეს და შენი ნება იყოს, იქ დადეგ და იქილამ გვემსახურე. იულისის კო, ქკს უო. ამ საქმის მშელენი და წინააღმდეგნი ნურავინ იქნებით, თვარემ ცოდვა არის და ჩუქნც მოვიკითხამთ და გარდაუხდენელსაც არ გაუშვებთ.

აზის ბეჯედი მეფის ირაკლისა.

ქ. უფლის სჯართუჭლას კათალიკოს-პატრიარქნი, მეფის ძე ანტონი, სიგელსა ამას ვამტკიცებთ.

კელხართული არის «კათალიკოზი».

ჩუქნ, სჯართუჭლას უფლის წული, მეფის ძე გიორგი, ვამტკიცებ სიგელსა ამას. იულისის იზ, ქკს უო. აზის ბეჯედი გიორგისა.

ნამდვილიდამ თანასწორედ გადმოვსწერე ნოემბრის 12 დღესა, 1818 წელსა მღუდელმან ეფრემ ალექსეევმან.

Этой грамотой царь Ираклій принимаетъ въ свое, царское, подданство (крестьянство) освобожденнаго отъ крѣпостной зависимости кн. З. Супраджомъ Бараташвили дворянина священн. Давида Гіоргишвили, и позволяетъ ему жить въ Тифлисѣ, гдѣ ему угодно. Грамоту эту подтверждаютъ подписями и печатями:

католикось Антоній I и царевичъ Георгій Иракліевичъ отъ 17 іюля 1787 года. Копія съ подлинника этого документа снята 12 ноября 1818 г. свящ. Ефремомъ Алексѣевымъ.

Грамота священнику Давиду Гіორგიшвили.

ჩუენ, მეყე საქართუქლასი ირაკლი მეორე, ამ ანატობისა და თავდასხნილობის მჭსგავსად განთავისუფლების წიგნს ვამტკიცებთ. ივნისის კ. ქკს უო (1782 რ.). ქ. ამიტომ ვამტკიცებთ, რომ ის (სუფრაჯი) თავის ოჯახსეად გარჯილი კაცი იყო და ერთის კაცისათვის რომ თავი დაუხსნეინებია და გაუაზატებია, ამაზე იმისი სახლის კაცები ვერას შეუგლენ. აზის ბეჭედი მეფის ირაკლისა.

ქ. სახელობითა ყოვლად ძლიერისა და სახიერისა, არსებით დაუსაბამოსა, სამგვამოვანისა და ერთაქსისა ღუთაებისა, მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა, და შეწევნითა ყოვლად უკურთხეულესისა ზეცისა ძალთა, დედოფლისა ღთისმშობელისა მარიაშისათა და მინდობითა ყოველთა წმინდათა ღისათა, — ესე მტკიცე და უცვალებელი, შეუძრველი და შეურყეველი განთავისუფლების წიგნი და სიკელი მოკეცით ჩუქს, ზურაბის შვილმან სუფრაჯმან ზურაბ, შენ, ჩუქსის მეუღლის ბატონის დედოფლის დის ხორეშანის ნათლულს, მღუდელს დავითს. ასე რომ მამა შენი აწნაურშვილი ჩემი ყმა არიყო, ჩემთან მოვიდა და მეუმო და ყმობის წიგნი მომცა. ჩუქს დავასახლეთ, სახელო მივეცით, ვათარხნეთ და ასე ერთგულად გემსახურებდა, და ჩუქსს სამსახურში ლეკებმა მოკლეს. ჩუქსნი მეუღლე ხორეშან სულიერს შვილად სამღუდელად გზრდიდა და ამის მიცვალების უკან მე გაგზარდე. სანამდის მე ცოცხალი ვიყო, როგორც გემსახუროს, ისე მმსახურე, და ჩემს გარდაცვალების უკან განმითავისუფლებისარ მამის შენის ნამსახურობისათვის და ჩემს მოსახსენებლად და მომხსენებლად, — ჩემს საილაფზედ მიწირედე; მამის შენის მოცემული წიგნიც შენთვის მომიცია და განმითავისუფლებისარ. მამა შენს ნახეკარ ძმები ჭყვანდნენ, იმათი მამული შენთვის მომიცია ნასყიდი და უსყიდი:

მონასტერს საქარია მღუდლის მამულიც შენთვის მომიცია, რისაც მქონებელი ყოფილ იუოს თავისის მიწით, წყლით, გენახით და ყოვლის მისის სამართლიანის წკსით და სამსლუარით, — ესენი მიბოძებია და განმითავისუფლებისარ და ეს განთავისუფლებისა და წყალობის წიგნი მომიცია. შენთან და სახლისა შენისა მომავალთან საქმე

არაფის აქვს: არცა ჩემის სახლის კაცს და მონათესავეს, არცა უმას. თუ ჩემს უკან წამოგედარს ვინმე და ან ეს წიგნი და ამაში წერილი მოგიშალოს, ჰრისხავსმცა ღმერთი ძლიერებითა თვისითა და ჩემთა ცოდვათა წილ იგიმცა განიკითხვის დღესა მას დიდსა განკითხვისასა, და მისცეს მას უფალმან შიშთვილი იუდასი, ძრწოლა კაცისა, დანთქმა დათან და აბირონისა, მესდატეხილება დიოსკორესი და ყოველი იგი წყევს მესადარვისა ფსალმუნისა! ხოლო დამბეჭდველი და დამამტკიცებელი ამისნი აკურთხნეს ღმერთმან კურთხევითა აბრძმანითა და მესამოცდაერთესა ფსალმუნსა შინაძთა, — ამაღ რომ ჩემის მონდომებით და ნებით ჩემგან შენი გაზრდილობა ალალი ვჭქმენ და ჩემს მომსხუნებლად და სულის ჩემისათვის მსხვერპლის შემწირველად განგათავისუფლეს. არის ამის მოწამე პირველად ღმერთი და ყოველნი სათნო ყოფილნი მისნი და კაცთაგან: ჩემი აზნაურშვილი გიორგი ქანანასშვილი, ჩემი გაზდილი ქიტესა დალაქი. დაიწერა ხელითა ზუციისა იოანე ოსეს ძისითა, თქმსსა იჟლისსა იე, წელსა ქრისტეს აქეთ ჩლოზ, ქართულს ქკს უაე (1777 გ.) აზის ბეჭედი ზურაბ სარდლისა (სუფრაჯისა), ბეჭედი სვიმონ ზურაბიშვილისა.

ქ. მე, იარალის შვილი, უშიკადასბაში იარალი, ამისი მოწამე ვარ.

ქ. მე, ზურაბ სუფრაჯის ეს სიგელი მომიცია, შენი ცოლშვილით გამითავისუფლებიხარ; ჩემს ძმის წულს დავითს წიგნი მივეც, მაგრამ ეს შენი წიგნი არ მომიშლია და ამისი ყაბული მაქვს; მანამ მე და ჩემი მეუღლე ცოცხალი იყოს ჩუჭნგი უნდა გვემსახურო. მკათათვის ზ, ქკს უათ (1781 გ.) ბეჭედი სარდლის ზურაბისა.

ქ. მე მსეკტაბუკ დიამბეგი ორბელიანი, ზურაბ სუფრაჯის ნებით, ვბეჭდავ სიგელსა ამას. მარტის გასულს, ქკს უო (1782 გ.).

ქ. ჩუჭნ საქართველოს უფლის წული, მეფის ძე გიორგი, ვამტკიცებთ წიგსა ამას, იჟლისის იზ, ქკს უოე (1787 გ.). ნამიდევილადმ თანაჭწორედ გარდმფსწერე ნოემბრის 12 დღესა, 1818 წელსა. კეთილშობილი იერონიმე ალექსიევი.

Документы эти печатаются съ засвидѣтельствованныхъ въ Тифлисскомъ Уѣздномъ Судѣ копій, снятыхъ съ подлинниковъ 12 ноября 1818 года дворяниномъ Иеронимомъ Алесѣевымъ (Месхивымъ).

1. Первый документъ — это подтвердительный указъ царя Ираклія отъ 20 Іюня 1782 года священнику Давиду Гіоргишвили объ освобожденіи его отъ крѣпостной зависимости.

2. Двѣ отпускныя грамоты князя Зураба Зурабишвили-Супраджа [Бараташвили], которыми онъ освобождаетъ отъ крѣпостной зависимости свящ. Давида Гіоргишвили. Одна изъ этихъ грамотъ дана 11 іюля 1777 года, другая 7 іюля 1781 года. Въ нихъ кн. Зурабъ заявляетъ свящ. Давиду, что его отецъ, дворянинъ, не былъ крѣпостнымъ кн. Зураба, но пришелъ и поселился у него въ имѣнія и служилъ ему усердно и что, наконецъ, былъ убитъ лезгинами на его службѣ; что онъ, свящ. Давидъ, будучи воспитанъ супругами Зурабишвили, пусть пока онъ, кн. Зурабъ, живъ останется у нихъ, а послѣ смерти его свящ. Давидъ освобождается отъ всякой зависимости отъ его дома и онъ, свящ. Давидъ, получаетъ въ свое полное владѣніе имѣнія, которыми пользовался его отецъ, съ тѣмъ, чтобы онъ, молился о спасеніи души его, вслѣдствіе чего Зурабъ ему даетъ эти освободительныя грамоты и чтобы никто изъ его родныхъ никогда не имѣлъ на него, Давида, никакой претензіи.

Эту грамоту подтверждаетъ царь Ираклій своею резолюціею, имѣющеюся въ началѣ документа и приведенную выше, а ниже, отъ 17 іюля 1787 года, подтверждаетъ наслѣдникъ Ираклія, царевичъ Георгій. Вездѣ были приложены печати. Равно и отъ Государственнаго Секретаря (Мдивани) кн. Мзечабука Орбелиани, по волѣ Зураба-Супраджа, приложена на эту отпускную грамоту печать въ исходѣ марта 1782 года.

Прошеніе священника Давида царю Ираклію объ освобожденіи его, Давида, отъ военнаго налога, поданное 27 января 1784 года.

Въ началѣ прошенія имѣется собственноручная резолюція Ираклія и его печать отъ того же числа, мѣсяца и года какъ и прошеніе :

ქ. ლაშქარნი ვინ ებადა, უზბაშა! ეს დავით ღვდელი სტამბაში განწესებულა, ესეც საქვეყნიერს და სჯულის სამსახურისა, — მას «მორიგეთ» სუ გამოიყვანთ. იანვრის კს, ქქს უაბ.

Слѣдуетъ текстъ прошенія :

ქ. ღწ უკეთილ-მსახურების და უმაღლესის კელმწიფის ჭირო

მათს მლოცველს, მათს უმას დავითს ხუცესს მოსცეს. შარშან ჰატრიარქის ბრძანებით სტანბაში მიველ და, თუ ვიცოდი რამე, იმ ოსტატსაც და სხვებსაც ვასწავლიდი, და წარემართა; «მოწიგის» საბადლო გამომართვეს და სამუშაო კი არ მომცა, და ახლაც მთხოვენ. თქვენის მეტს ჩემსედ მოწყალებს აჩავის მოუღია: ერთი წელიწადია ჩემის კელსაქმისა და შაგირდებისაგან მომცდარი ვარ, სტანბაში და აქ ეკკლესიაში, თქვენის მეფობის წარმართების მწირველობას და მლოცველობაში დაფებრდი, და აქ, ეკკლესიაში, ყოფნისა ერთი თქვენი მოწყალებს მეღირსოს და ჩემი თავი თქვენის ჭირის სანაცვლო იყოს, და ამ მოხსენებისათვის ნუ გამიწყრებით, — ღთი გაგიმარჯვებო. იანვრის კვ, ქქს უობ.

Въ прошеніи этомъ свящ. Давидъ докладываетъ царю, что въ 1783 году, по приказанію патріарха (католикоса Антонія I), онъ сталъ посѣщать Государственную типографію въ Тифлисѣ и безвозмездно училъ какъ главнаго мастера этой типографіи, такъ и прочихъ рабочихъ всему что онъ зналъ, и, что, вслѣдствіе этого, работы въ типографіи пошли быстро въходъ; между тѣмъ какъ, въ февралѣ 1783 года взыскали съ него деньги на наемъ замѣстителя (охотника) въ арміи и что подобнаго же взноса требуютъ съ него за 1784 годъ, но, такъ какъ цѣлый годъ онъ былъ отвлеченъ типографіею и церковной службой отъ своихъ частныхъ работъ и занятій съ учениками, поэтому почтительнѣйше проситъ онъ царя Ираклія повелѣть освободить его отъ уномянутаго военнаго побора.

Резолюція Ираклія, содержащая приказъ военному начальству, гласитъ: «этотъ священникъ Давидъ опредѣленъ въ Типографію, и эта (типографская) служба [имѣетъ цѣлью пользу] страны [родной] и вѣры [христіанской], — не берите его въ *очередные*».

Для поясненія содержанія этого прошенія слѣдуетъ замѣтить, во 1-хъ, что въ Грузіи отъ военнаго налога не освобождалось и духовенство, во 2-хъ, что въ 1782 году, по приказанію Ираклія, была возобновлена второй разъ Грузинская типографія въ Тифлисѣ мастеромъ, выписаннымъ изъ Константинополя, но видно дѣла не шли успѣшно въ типографіи, такъ какъ потребовалось содѣйствіе свящ. Давида (о возобновленіи типографіи см. мои

Свѣдѣнія о памятникахъ Груз. писъм. I вып. стр. XLII — XLVII), и, въ 3-хъ, что у свящ. Давида была школа, въ которой обучались воспитанники первоначальнымъ предметамъ.

Для дальнѣйшаго же поясненія этого документа слѣдуетъ замѣтить, что Ираклій, для успѣшной обороны своего царства отъ лезгинскихъ набѣговъ и засадъ, устраиваемыхъ этими горцами въ разныхъ мѣстахъ Карталини и Кахетин, учредилъ въ 70-хъ годахъ XVIII в. такъ называемое «очередное ополченіе» მორიგე, въ которое записался какъ самъ царь со своими дѣтьми, такъ равно отбывали эту повинность все мужчины изъ каждаго дома княжескаго, дворянскаго и крестьянскаго. Каждый изъ нихъ обязанъ былъ служить стражникомъ въ этомъ «очередномъ ополченіи» въ *теченіи одного мѣсяца* въ году. Вслѣдствіе этого лезгины дѣйствительно уменьшили свои набѣги на Грузію и перестали устраивать засады въ мѣстахъ наиболѣе опасныхъ, такъ, что, какъ замѣчаетъ царевичъ Давидъ Георгіевичъ въ своей Новѣйшей Исторіи Грузіи, «въ Гартисъ-Каря (на сѣверѣ отъ Мцхеты), гдѣ въ 1752 г. лезгины убили кн. Константина Мухранскаго, მუხრანბატონი, женщины ходили однѣ безъ провожатыхъ мужчинъ». Въ этомъ же «очередномъ ополченіи» долженъ былъ служить *очереднымъ* свящ. Давидъ, или нанять и послать за себя «охотника». Вотъ это мѣсто царевича Давида изъ упомянутой Исторіи Грузіи, обнимающей время съ 1744 года до назначенія ген. Ртищева Главноначальствующимъ въ Грузіи. Она копчена въ Спб. 26 декабря 1814 г. и есть автографъ царевича Давида, который скончался 13 мая 1819 г. въ Спб. и здѣсь же погребенъ:

«ფინაღოტგან ლეკნი მარადის ახსრებდიან ქართლსა, იღონისძია მეოვე მან და განაწესა უოველთა სახლთაგან კაცის თავს ერთი რადენიცა იუვნეს სახლს მას შინა, რათა მსახურონ თვითლსა თვესა მამულსა — «მორიგედ» წოდებული, და ეგრეთვე განაწყო თოფხანსა მეზრ რუსეთის კანონითა, და განასწავლა თოფხები, რომელიცა განაწყო ესენი ქიზიყის მორუგვის შვილმან ჰაატამ. ესე განსწავლულ იყო მოსკოვს, და თვითცა მეოვეი ძეგბითურთ თვისით დაეწერა «მორიგედ», და ისდიდა თვითცა «თვესა». უკეთუ გლეხთა დაიუფნიან, მაშინ იგინი წკებლასა შინა განივლიდინ, — რადენსაცა დღესა დაიუფნიან, ეგო-

დენ გზის; და უკეთუ თავადთა და აზნაურთა დაიყოვნებინ, — ეკოდენ დღე ჰატომარ იქმნებოდინ. ხალხ ესე ექმნა ქართლსა სარგებელ ფრიად მით, რამეთუ თვით შეეგემან რადენმე გზის აღტნა ლეკნი, ეგრეთვე მეფის ძემ გიორგიმ რადენმე ღართის-კარსა შინა, ეგრეთვე იარსა ზედა და ლევანმატა (ერეკლეს შვილმა) მისაქცე-ველსა და ქიზიყსა შეიმოსა ფრიად ძლევა ლეკთა ზედა; და მგზავსა-დვე თვით «მორიგენიცა» იოტუბდიან მარადის გამომსვლელთა ლეკთა. ესრეთ იქმნენ შიშვნეულ ლეკნი, რომელ ვერღარა სადა იკადრეს გამოს-ვლაჲ, და ესრეთ დამშვიდდა ქვეყანაჲ, რომა ღართის-კარსა შინა დიაცნი, თვინიერ მამაკაცისა ვიდოდნენ».

Приказъ царя Ираклія отъ 5 февраля 1784 года, которымъ, приказомъ, свящ. Давидъ опредѣляется состоять при придвор-ной церкви.

ქ. უფალა მცხეთისა და კარის დეკანოზო ნიკოლოზო! მეტე, ეს ჩვენი უმა, მღვდელი დავით, ჩვენს კარის საყდარში უნდა იდგეს და იქ სწიროს და ილოცოს, შენც თვალ-ყური მიუგდე და ამას წინამდებათ ნურავინ შეექნებით, — ეს მღვდელი ჩვენი უმა არის და ეკლესიაც ჩვენია, მაგ ეკლესიაში უნდა იმყოფებოდეს. მარჯოსი შვილო ზაქა-რიაჲ, როგორც ამ საქმით გვიბძანებია, ამ გზით უნდა იმყოფებოდეს და შენც ასე უნდა იცოდე. ფებერვლის ე, ქვს უობ.

Приложена печать царя Ираклія, на которой чптается по-серединѣ «ერეკლე», а кругомъ: ქარს მიცემს დავით, მისმობს ძედ, კახეთის მეფედ ცხებულს.

Грамота католикоса Антонія I настоятелю Мцхетскому и при-дворныхъ церквей, протоіерею Николаю, объ опредѣленіи свящ. Давида придворнымъ священникомъ, отъ 24. Февраля 1784 года.

უფლად ჰატომარსა მცხეთისა და მისის სიმაღლის კარის დეკა-ნოზო, უფალა ნიკოლოზო!

მისს სიმაღლეს, ჩვენს ძმას მეფეს, თავისი უმა, მღვდელი დავით, კარის საყდარში რომ დაუდგენია, ჩვენც თანახმა ვართ. მისის სიმაღლის ბრძანებისა, რომ იქ იდგეს, სწიროს და ილოცოს; შენც თვალყური მიუგდე, რომ ამას წინამდებომად ნურავინ შეექმნება, მაგ ეკლე-

სიაში იმყოფებოდეს, რადგან მისის სიმაღლის უმა არის და ეკკლესიაც მისის სიმაღლისა არის; მარკოსის შვილმა ზაქარიაშაც ასე ამყოფოს და ასე იცოდეს, როგორც მისის სიმაღლეს უბრძანებია და დაუდგენია, და ნურას შესტოდებს, გააძლებინოს მაგ ეკკლესიაში, თებერწელს კად, წელსა ჩღვდ.

Имѣется подпись католикаса.

Приказъ царя Георгія Иракліевича объ опредѣленіи священника Давида, при придворной Св. Богородицы церкви въ Тифлисъ, отъ 6 Іюня 1800 года.

ქ. ჰატოლსანო მღვდელო დავით! ეს ჩვენი ბრძანება ასე იუწეე, მეტე შენ რადგან გურთსეულის მეფის ბატონის მამის ჩუჭნისაგან ჩუჭნის სხასოდ უმად და ჩუჭნის კარის ეკკლესიაში კარის მღვდლად წერილით განეწესებინე, აწ ჩუჭნც ასევე გვიბრძანებია. შენ და შენი შვილები ჩუჭნის ტფილისის კარისა ღვთისმშობლის ეკკლესიაში უნდა იმყოფებოდეთ, იმ ეკკლესიის კრებული ხარ და არა თუ გარეშე ვინმე, და როდესაც ჰსწირემდე, შენს რიგში შენი საწირავი და შენი განზანაკი შენი უნდა იყოს, სხვა ვერავინ შემოგეცილება: სანთელ საკმელი, სეფის კვერი და ზედაშე, როგორც განწესებული გქონათ ჩუჭნის სარქილდამ, კიდევ ისრე გქნებათ და, მაღალ ღირსო დეკანოზო ნიკოლოლოს, რადგან ჩუჭნის კარის დეკანოზი ხარ და კარის წინამძღვროს ბის ადგილიც შენ გიპურე, ეს შენც ასე დაუმტეციე. ივნისის ვ, ქგს უშტ. ბეჭვდი მეფის გიორგისა.

Къ подлиннику приложена печать царя Георгія. Настоящій документъ печатается съ засвидѣтельствованной копіи, снятой съ грузинскаго оригинала 12 ноября 1818 года дворяниномъ Іеронимомъ Алексѣевымъ (Месхіевымъ).

Приказъ Наслѣдника грузинскаго престола и Правителя Грузіи царевича Давида Георгіевича отъ 26 февраля 1801 года, которымъ, приказомъ, священникъ Давидъ подтверждается въ должности священника придворной церкви въ Тифлисъ, согласно предшествующимъ приказамъ царей Ираклія и Георгія.

ქ. სდ საქართველოს მემკვიდრე და მმართველი დავით გიბძანებ ჰატოლსანო მღვდელო დავით: მეტე, როგორც გურთსეულს ბატონს

მამა ჩვენს ჩვენის კარის საყდარში ტფილისს განუწესებინარ, ჩვენც ისე განგვიწესებინარ; შენცა და შენი შვილებიც სახსრო ყმა ხარო ჩვენი და ჩვენს ეკლესიაში უნდა იყვნეთ, და როგორითაც განუწესებით დადგინებულხარ, ისევე ისე უნდა იყო, და რაც სებისკვერი და ზედეშა (ზედაშე) გქონიათ, ისიც ისევე უგლებლათ გექნება, ან სანთელი და ან საკმელი; და ბეჯითად და რიგისად უნდა ემსახურო ეკლესიას, როგორც შენის ჰატორსებისგან ვიცოდეთ. ფებერვალს კვ, ქვს უბთ.

Документъ этотъ писанъ, какъ видно, собственноручно царевичемъ Давидомъ и въ концѣ приложена печать съ его именемъ пзъ церковныхъ буквъ, а наверху имѣется изображение царскаго вѣнца.

Утвердительная грамота католикоса Антонія II священнику Давиду отъ 12 мая 1801 года.

ყოფლისა საქართველოჲსა კათოლიკოს-პატრიარქნი, ძე სანატრელისა მეფისა ირაკლი მეორისა ანტონი, ღოცვა გურთხევას მოგიწერ, ჰატორსანო მღუდელო დაფით! შერმე, როგორც რომ სანატრელს ბატონს, სრულიად საქართველოს ხელმწიფეს, მამას ჩვენს, მეფეს ირაკლი მეორეს და ეგრეთვე სანატრელს კათოლიკოს-პატრიარქს ატონის წერილებით ტფილისის კარის საყდარში მღუდლათ განუწესებინეთ შენ და შვილნი შენნი, რომელთაცა წერილები გაქუნდათ, ხოლო ჩნცა, განმხილველნი და შედგომილნი წერილითთა ბრძანებათა მათთან, თანახმა ვექმენით მათ და რადგან მისის უმაღლესობის მეფის ყმაცა იყვნით, ამისათვისცა ჯერვიინეთ განგაწესეთ და დაგადგინეთ კარის საყდრის მღუდელად შენ და შვილნი შენნი, და ამიერიდგან გიბრძანებთ, რომ როგორც აქამდისინ თქვენი ცხოვრება იმ კარის ეკლესიაში ყოფილა, ისე ყოფლითურთ შეუცვალებლად ახლა უნდა იყოს, იქ უნდა იმყოფებოდეთ და იმ ეკლესიას ბეჯითად უნდა მსახუროთ, სწიროთ და ილოცოთ, და ყოველივე მღუდელ-მოქმედება მას შინა და უსაჩებლად აღასრულოთ, და როგორც თქვენგან ვიცოდეთ, იმ ეკლესიას ისე უნდა მოუაროთ, და ვინცა ვინ კიდევ სხვანი სამღუდელონი კაცნი იქ მყოფნი იქმნებიან, იმათაც ყოველთავე ასე უბრძანებთ, რომ წინააღმდეგნი თქვენ ნურადეს ნურავის გექმნებიან და ნურას შეცოდებენ, თორემ იცოდენ იმათ, რომ სულიერად ჩვენგან დიდად შეირისხებიან ღ განიპატიუებიან. მამისი იბ, წელსა ჩყა. კათოლიკოსი.

Этою грамотою католикось Антоній II подтверждаетъ предшествовающія, которыми священникъ Давидъ былъ опредѣленъ при придворной церкви въ Тифлисѣ. Эта новая грамота подтверждаетъ за нимъ всѣ права и преимущества, присвоенныя этому сану. Грамота подписана католикосомъ 12 мая 1801 года.

Грамота католикоса Антонія II священнику Давиду Гіоргишвили отъ 10 марта 1808 года объ опредѣленіи его у придворной Іоанно-Крестительской церкви.

ჩუბნ უის სკარტუბლადს კათოლიკოს - პატრიარქმან, მეივის ძემან ანტონი, გიბოდეთ წერილი ესე შენ, აწნაურთაგანს მღუდელს დავით რჩეულს რუბინიძეს, ესრეთ, რომელ, რადგან შენ სანატრელმან მეუემან ირაკლი მიგიღო უმად თვის და კარის მისისა სამღუდელთა კრებულთა შს ჭმსსურე სიბერემდე უითა უბრადობითა, ამისთვის აწ ჩუბნცა გიბოდეთ სამეუფადსვე სსსსლისა ნათლისმცემელის ეკკლესია, რთა აღასრულებდე მას შა თანამდებობისა ებრ შენისა მღუდელ - მოქმედებას და არა მოგეშალოს პატრივი ნამსსურობისა შენისა და ქონებული თქუბნგან დირსება აწნაურობისა, ეგრეთვე შემდგომთა შენთა ნათესავთაცა, რომლისთვისცა ხელს ვაწერ საკუთარითა ხელითა ჩვენითა. კათოლიკოსი ანტონი. 1808 წელსა, მარტს 10 დღეს.

Грамота католикоса Антонія II отъ 18 Марта 1810 года митрополиту Стефану о посвященіи во священники дьякона Іессея Гіоргишвили и Свидѣтельство митр. Стефана отъ 20 марта о посвященіи Іессея во священники и опредѣленіи его у придворной церкви на мѣсто умершаго отца его, священника Давида.

უდასამღუდელს ნინო-წმიდელ მიტროპოლიტს, და რუსთველად არხიეპისკოპოსს სტეფანე!

რადგან ჩამომავლობითაც სამღუდელად გვაროვნება აქვს და ეკკლესიასშიაც არის განწესებული და ეგრეთუბ თვისნი საკუთარი სამრევლონიცა ჭყვანან და კანონისა მებრ ჭსჯულისა ბრძანებისა წლოვანებითაცა მღუდელობისა დასსს შინა შესართველი არის, ამით ხსენებულთა სსტირებობათათვის დავით მღუდლის შვილსა ამას, დიაკონსა იასეს, თავისის მოძღვრის წერილი შატანინეთ და მღუდელად ხელი დასსსით,

წათა შიიღოს მამისა თვისისა ადგილი და ადავსოს მდგომარეობაცა მისი. მარტის იწ დღესა, ჩუი წელსა. კატალიგოსი ანტონი.

მისის უწმიდესობის უოფლისა საქართველოს კათოლიკოს ჰატა რიანის, მეფის ძის ანტონის ბრძანებით ჩვენ, უღსაშეფუდელომ ნინოწმიდელ მიტროპოლიტმან და რუსთუელ აწიეპისკოპოსმან სტუფანემ, დავით მფუდლის შვილს იესეს კარის ეკკლესიის მფუდლად, თავის მამის მოადგილედ, ხელი დავასხით მღუდელად, — ვემოწმებით ამისს მღუდელობას. მდაბალი მიტროპოლიტი სტუფანე. მარტის კ, წელსა ჩუი.

Списокъ трудовъ Н. Д. Чубинова съ 1805 по 1818 годъ, писанный имъ самимъ:

I. «1805 года, въ августѣ мѣсяцѣ, четверо учениковъ (въ числѣ семь и я) перевели на російскій языкъ *Сокращенную Грузинскую Исторію*, сочиненную покойнымъ католикосомъ Антоніемъ († 1788 г.), которая въ 1806 году, въ іюлѣ мѣсяцѣ, послѣ публичнаго экзамена, отправлена въ С.-Петербургъ для посвященія Его Императорскому Величеству, за что мы всѣ четверо награждены золотыми часами, которые получили въ декабрѣ мѣсяцѣ того-жъ года».

II. «1805 года, августа 26, началъ писать книгу *განმარტება ჰაროგირის კატეგორიისა* (комментарій на категоріи Порфирія); кончилъ октябръ 26».

III. «Въ 1806 году перевелъ я для кн. Давида Чолакаева съ російскаго на грузинскій языкъ *Учрежденіе о губерніяхъ*.

IV. «Въ 1807 году перевелъ для него-жъ, Чолакаева, на грузинскій языкъ *Городовое положеніе*».

V. «Въ 1808 году перевелъ для француза NN (Летелье? см. ниже) съ грузинскаго на російскій языкъ *Сокращенную Грузинскую Исторію*, сочиненную царевичемъ Давидомъ».

VI. «Въ томъ-же году перевелъ я съ кн. Давидомъ Чолакаевымъ *Постановленіе* для избираемыхъ изъ Грузинъ въ уѣздные казначей».

VII. «Въ 1809 г. переводилъ вмѣстѣ съ онымъ Чолакаевымъ *Законы царя Вахтанга* на російскій языкъ».

VIII. «1809 г., января 29 по 12 января 1810 г., написалъ три книги: *Метафизику, Категорію и Логику* погрузински».

IX. «Въ 1810 году, въ февралѣ и мартѣ мѣсяцахъ, перевелъ на грузинскій языкъ для кн. Ивана Эрстова *Сокращенную Географію*, сочиненную въ Училищѣ для воспитанниковъ онаго».

X. «Того же года, съ августа мѣсяца, началъ переводить для него же, кн. Эрстова, *Бриссонову Физику Опытную*, и въ продолженіи 2½ лѣтъ всѣ три тома оной кончилъ 1813 году».

XI. «Въ 1812 г. перевелъ для него же *Сокращенную Арифметику*, сочиненную въ Училищѣ для воспитанниковъ онаго. Сію же книжку переправилъ я въ 1814 г. на обонхъ языкахъ».

XII. «1813 г., въ январѣ мѣсяцѣ, перевелъ препровожденныя начальствомъ въ Училище *разныя бумаги* касательно преобразования Грузинской Горной части».

XIII. «Въ томъ же году переводилъ я, вмѣстѣ съ кн. Михаиломъ Палавандовымъ, на грузинскій языкъ *Наказъ комиссіи о сочиненіи проекта новаго уложенія*».

XIV. «Въ томъ же году, съ сентября мѣсяца, началъ я переводить для кн. Эрстова *Физику 2-на Гилларовскаго* на грузинскій языкъ, которую и кончилъ въ 1814 году».

XV. «Того-же 1813 года, въ ноябрѣ мѣсяцѣ, по предложенію директора Училища г. Букринскаго, перевелъ на грузинскій языкъ книжку *О прививаніи предохранительной коровьей оспы*. Сія книжка отправлена въ Спб. отъ ген. Ртищева и напечатана на грузинскомъ языкѣ».

XVI. «Въ 1814 г. перевелъ *Обычаи Грузинскаго народа*, собранныя грузинскими совѣтниками и присланныя въ Училище начальствомъ для перевода на російскій языкъ».

XVII. «Въ томъ же году перевелъ, по приказанію Варлаама митрополита, *Житіе Св. Равноапостольной Нины*, сочиненное этимъ же высокопреосвященнымъ, съ грузинскаго на російскій языкъ».

XVIII. «Въ 1815 году, въ апрѣлѣ мѣсяцѣ, по предложенію преосв. Архіерея Досифея, перевелъ съ російскаго на грузинскій языкъ *Наставленіе проповѣдникамъ Осетинской комиссіи* съ формою присяги».

XIX. «Того же года, въ маѣ мѣсяцѣ, по предложенію того-же преосвященнаго, перевелъ съ славянскаго на грузинскій

языкъ *грамоты*, даваемые отъ архіерея священнику, діякону и причетнику при посвященіи ихъ въ сія саны; изъ сихъ священническая грамота еще прежде была мною переведена.

XX. «Того жъ года, въ іюль мѣсяцѣ, по приказанію присутствующихъ грузино-имеретинской Синодальной конторы, перевелъ съ славянскаго на грузинскій *книжку*, содержащую эктеніи о побѣдѣ на супостатовъ христоименитому воинству и *высочайшій манифестъ* 9-го мая объ окончаніи Вѣнскаго конгресса и проч., который и былъ читанъ мною въ Сіонскомъ соборѣ, на обонхъ языкахъ, послѣ литургіи передъ молебнымъ пѣніемъ, 1 числа августа».

XXI. «Того жъ 1815 года, 18 августа кончилъ, съ ректоромъ Давидомъ Алексіевымъ, переводъ съ російскаго на грузинскій языкъ книги: *Памятникъ рѣдкостей*».

XXII. «Того-жъ года, 24 октября, перевелъ, по приказанію Синодальной конторы, книгу: *Чинъ мироваренія*.

XXIII. «Въ 1816 г. перевелъ для Синодальной конторы:

2 апрѣля, Разговоры между испытующимъ и увѣреннымъ о православіи Восточной церкви.

23 апрѣля, Духовный Регламентъ.

20 іюня, Генеральный Регламентъ.

16 іюля, Чинъ како пріимати приходящихъ къ православной вѣрѣ.

4 сентября, книгу: Благодарственное молебствіе на Рождество Христово.

XXIV. «Въ 1818 г., января 31, перевелъ, обще съ м. о., книжку: О цѣли Россійскаго Библейскаго Общества и о средствахъ къ достиженію оной.

8 февраля, по предложенію экзарха Грузіи Теофилакта, перевелъ: Новую Инструкцію благочиннымъ.

**Дарственная запись кн. Ивана и Элизбара Эристовыхъ, данная
Н. Д. Чубинову 10 мая 1814 года.**

მოწვეული ხელმწიფე და მეგობარ ჩემო, სიკეთეს დავი-
თახ ძვე!

ვიყავ რა ვალდებულ თქუქსნი მიერ თარგმნისათვის სსსწავლათა
წიგნთსა, ესე იგი: უფალ ბრისსონის ფიზიკის სამის ტომისა,
დილაროვსკის ფიზიკისა, მოკლეს თქუქსნიგან ქმნილის არითა
მეტრიკისა და მოკლეს დეოლოგათვისა, რომელნიცა თქვენ თხოვითა
ჩემითა თარგმნეთ რუსულით ქართულად, მსურდა მადლობით გარდახ
და თქუქსნიდა შრომათათვის თქუქსნთა და, თხოვისა ებრ თქვენისა, გაჩუ
ქეთ თქვენს, სხვათა შორის, ბიჭი ჩვენისა საკუთარის ოსთაგანის უმის
შვილი, სოლომონ ფუხაშვილი, თქვენზე ნათელი, რომელიც შარ
შან იანვრის თვეში წარმოგიგზავნე თფილისს. ეს სხენებული ბიჭი,
სოლომონ ფუხაშვილი, ჩვენგან არც გასუიდულა, არც დაგიარავებულა,
არც არავის სხუქებია, და შედ, ვა თქვენი საკუთარი უმა, თქვენ უნდა
შეგზავდებოდესთ ყოვლითავე ბატონეშურითა სამართლითა; ვინათგან
სსსუიდლად შრომათა თქვენთა მიხუქებია იგი, და თუ ვინმე იმაზედ
წამოგედაოს, მე გავცე ვასუნი და დროთი დაგიმტკიცებინო ჟერო
ვანსა ადგილსა შესაბამისა ჩუქების წერილი და სანამ გქონდესთ სარწ
მუნო ყოფისათვის წერილი ესე. სხუებრ დავშთები უსაკუთრესითა
ჩემითა თქვენდა პატრვისცემითა.

თქვენის კეთილ შობილების შორხილი მოსამსახურე თავადი
იოანე ერისთავი ელისბარის ძე.

მაისის 10 დღესა, 1814 წელსა. ბელოთს.

ამ ჩემი შვილის იოანესაგან მიცემულს წერილს ვამტკიცებ და
თანხმა ვარ. პოდპოლკოვნიკი და კავალერი თავადი ელისბარ ქსნის
ერისთავი.

Старинный переводъ этой записи.

Милостивый государь и другъ мой Николай Давидовичъ!
Очень одолженъ вами за переводъ учебныхъ книгъ, то есть: Фи
зики г-на Бриссона, трехъ томовъ, и Физики г-на Гиларовскаго,
Краткой, вами сочиненной, Арифметики и Краткой Географіи,
которыя вы, по просьбѣ моей, переводили съ російскаго на гру
зинскій; желалъ я съ благодарностію заплатить вамъ за труды
ваши, и, по прозьбѣ вашей, подарилъ вамъ, между прочими, маль
чика, изъ собственныхъ нашихъ осетинъ, крестьянскаго сына, Со
ломона Пухашвили, вашего же крестьянина, котораго въ прошломъ
году, въ январѣ мѣсяцѣ, отправилъ я къ вамъ въ Тифлисъ. Помя

нутый мальчикъ, Соломонъ Пухашвилл, отъ насъ ни проданъ, ни заложенъ и ни кому не подаренъ, и впредь сего яко собственный вашъ крестьянинъ долженъ вамъ принадлежать по всѣмъ господскимъ правамъ; ибо въ замѣну трудовъ вашихъ дарую его; а буде кто на него будетъ искать, я отвѣчаю; современемъ же имѣю совершить вамъ въ надлежащемъ мѣстѣ слѣдующую дарственную бумагу; а пока имѣйте въ удостовѣреніе сію бумагу. Въ прочемъ остаюсь съ особеннѣйшимъ моимъ къ вамъ почтеніемъ.

Мая 10 дня 1814 года. Селеніе Белотъ.

Вашего Благородія покорный слуга князь Иванъ Еристовъ, сынъ Елизбара.

Сію, отъ сына моего Ивана данную, бумагу утверждаю и согласенъ. Подполковникъ и кавалеръ князь Елизбаръ Ксанскій Еристовъ.

1821 года іюня 16 дня сія дарственная запись Верховнаго Грузинскаго Правительства въ экспедиціи суда и расправы явлена и въ книгу подъ № 89 записана; съ нея пошлинъ, по объявленной цѣнѣ 200 руб. ассигнаціями, съ рубля по 6 процентовъ—12 руб., и особо отъ акта 10 руб., всего 22 руб ассигнаціями взысканы; въ чемъ экспедиція, на основаніи предложенія Г. Главноуправляющаго въ Грузіи отъ 12 апрѣля 1817 года, свидѣтельствуеть: Совѣтникъ князь Гавріилъ Ратіевъ, Совѣтникъ Куницкій.

Означенный мальчикъ по камеральному описанію, составляемому назначенными отъ правительства чиновниками, записанъ за мною 21 іюля 1824 года. Н. Д. Ч-въ.

Рапортъ Н. Чубинова Оберъ-прокурору Св. Синода кн. Голицыну отъ 13 Іюля 1818 года.

Въ слѣдствіе отношенія Вашего Сіятельства касательно мѣръ, предполагаемыхъ комитетомъ Россійскаго Библейскаго Общества для исправленія Грузинской Библии, въ исходѣ прошлаго 1816 года къ преосвященному Архіепископу Досифею послѣдовавшаго, а сямъ сообщеннаго, въ полномъ присутствіи,

членамъ Грузино - Имеретинской Синодальной конторы, къ Вашему Сіятельству представилъ, по порученію ихъ, оный Преосвященный отъ 15-го декабря того-жъ года, на разрѣшеніе объ отправленіи меня на сей конецъ съ 15 воспитанниками изъ Грузинскаго Духовенства въ С.-Петербургскую Духовную Академію для обученія оригинальнымъ Св. Писанія языкамъ, съ тѣмъ, чтобы преподавать мнѣ имъ при оной Грузинскій языкъ, при чемъ поручено было мнѣ отыскивать заблаговременно такихъ способныхъ.

По сему приступилъ было я запастись нужными грузинскими книгами и другими къ тому потребными. А между тѣмъ, отыскивая способныхъ дѣтей какъ здѣсь, въ Тифлисѣ, такъ и по всей Грузіи и Имеретіи, убѣждалъ я къ тому словесно и перепискою знакомыхъ мною родителей и Преосвященныхъ, мѣстныхъ Архіереевъ, представляя имъ сущую пользу и важность такого общепользнаго предпріятія, сопряженнаго со счастіемъ дѣтей; и кромѣ отысканныхъ здѣсь и по Карталинской Эпархіи, оказались желающіе, двое, изъ Эпархіи Преосвященнаго Сигнагскаго, и трое изъ Имеретіи, кои увѣдомили, что дѣти сіи будутъ присланы по назначенію къ нынѣшнему лѣту; о чемъ въ свое время было мною докладовано членамъ Синодальной конторы. Но какъ въ продолженіе не было извѣстно, послѣдовало ли по сему какое разрѣшеніе, то нужнымъ счелъ я предупредить отсутствующихъ, чтобъ они повременили присылкою дѣтей впредь до увѣдомленія; на что нынѣ между прочимъ получилъ я письмо кутайскаго протопопа Н. Габаева, отъ 7-го іюня, что какъ уже отправилъ онъ двоихъ, и изъ нихъ одного своего сына, на другой день получилъ мое письмо, и по тому принужденъ былъ возвратить ихъ обратно, при чемъ просить неоставить, обѣщавая, что по востребованіи будутъ они присланы немедленно.

Сіятельнѣйшій князь! желаніе, какое имѣлъ я всегда, посвятить себя наукамъ, побудило меня еще въ 1813-мъ году выпросить себѣ увольненія отъ должности учителя при здѣшнемъ Благородномъ Училищѣ, съ тѣмъ, чтобы для усовершенствованія себя въ наукахъ отправиться мнѣ въ какое либо высшихъ наукъ

Училище; но, не находя въ такомъ предпріятіи моемъ покровителя, ни ободрителя, не могъ я по нынѣ достигнуть своего желанія. Нынѣ-жъ руководимый чувствомъ прославляемой по всюду благо-попечительности вашего Сіятельства о пользахъ всего рода человѣческаго и въ особенности, усматривая въ благотворительной особѣ вашего Сіятельства петинскаго покровителя наукъ, предпріемлю рѣшительную смѣлость отъ лица юношества здѣшняго духовнаго сословія повергнуть къ стопамъ вашего Сіятельства всеннжайшую сію просьбу, соблаговолите оказать высокое ваше покровительство и благосклонное содѣйствіе къ строенію участи нашей; и тѣмъ, предположивъ твердое основаніе къ просвѣщенію, и распространенію слова Божія въ отечествѣ нашемъ, соизволите содѣлать чрезъ то безсмертнымъ и любезнымъ въ ученой Грузинской Исторіи толь у же прославленное имя вашего Сіятельства.

Отношеніе Оберъ-прокурора Св. Синода кн. Голицына къ Экзарху Грузіи Теофилактору отъ 20 января 1818 года.

Комитетъ Россійскаго Библейскаго Общества между прочими мѣрами къ исправленію Грузинской Библии имѣлъ въ виду предположеніе Грузино-Имеретинской Синодальной конторы объ отправленіи 15-ти юношей изъ тамошняго духовенства, подъ руководствомъ учителя Чубинова, въ С.-Петербургскую Духовную Академію для изученія оригинальнымъ Св. Писанія языкамъ, чтобы со временемъ приступить къ исправленію Грузинской Библии. При семъ Синодальная контора поручила учителю Чубинову прискивать заблаговременно способныхъ юношей, — что онъ отчасти и исполнилъ, отыскавъ нѣсколько таковыхъ въ Грузіи и Имеретіи,

Но комитетъ Россійскаго Библейскаго Общества, нашедъ способъ сей медленнымъ и неудобнымъ, принялъ по сему предмету другія мѣры; въ слѣдствіе чего предположеніе Грузино-Имеретинской Синодальной конторы объ отправленіи Чубинова съ воспитанниками въ С.-Петербургъ и не можетъ быть приведено въ дѣйствіе. Впрочемъ усердіе и стараніе Чубинова

содѣйствовать благому дѣлу Библейскаго Общества заслуживаютъ одобренія.

(Старинный переводъ съ Грузинскаго).

Въ Грузинское Дворянское Депутатское Собраніе. Грузино-Имеретинской Свят. Синода конторы Секретаря, титулярнаго совѣтника, изъ Грузинскихъ дворянъ, Николая Чубинова-Георгишвили, отъ іюня 1819 г. Прошеніе.

Изъ представляемыхъ при семь, четырехъ подлинныхъ документовъ, съ російскими переводами, на дворянство мое, Депутатское Собраніе усмотрѣть изволить, что дѣдъ мой, дворянинъ Георгій, не былъ подданный покойнаго князя Зураба Супраджа Зурабова (изъ Сомхитскихъ князей Баратовыхъ), а разумѣется вольной или казенной; по причинѣ же смутныхъ обстоятельствъ, бывшихъ въ Грузіи, приставъ къ сему знатному въ свое время по родству съ царями князю (въ помѣстьяхъ котораго имѣлъ полубратъевъ), далъ ему по кумовству и бумагу на подданство. Князь сей, принявъ его на жительство въ своемъ помѣстїи, содержалъ его какъ дворянина, по здѣшнему обыкновенію, свободнымъ и при себѣ управителемъ. Наконецъ, дѣдъ мой, бывъ или въ походѣ съ нимъ, или въ посылкахъ по дѣламъ, убитъ былъ лезгинами. Отецъ мой Давидъ, въ самомъ малолѣтствѣ оставшись отъ отца и отъ матери сиротою, былъ воспитываемъ къ духовному званію восприемницею своею княгинею Хорешаюю, первую супругою онаго князя Зурабова и родною сестрою царицы Анаханумы, мачихи царя Ираклія 2-го. По смерти же восприемницы своей, былъ воспитанъ самимъ княземъ Зурабовымъ, и по поступленіи въ духовное званіе, отпущенъ имъ грамотою 1777 года 15 іюля на волю, съ возвращеніемъ бумаги дѣда моего, на подданство ему данной, съ оставленіемъ недвижимаго имѣнія, владѣемаго дѣдомъ моимъ въ его помѣстїи, и съ пожалованьемъ вновь и другаго, кои стоятъ нынѣ въ опустошеніи. По смерти князя Зурабова, отецъ мой, объявивъ блаженной памяти царю Ираклію 2-му желаніе быть по прежнему въ непосредственномъ у царя въ подданствѣ,

получилъ отъ Его Высочества въ 1782 году 29 іюля особую на то грамоту, въ коей наименованъ онъ дворяниномъ Георгишвилемъ, по имени дѣда моего; а потомъ принять въ штатъ царской придворной церкви, что самое подтверждено и особою грамотою послѣднецарствовавшаго царя Георгія отъ 1800 года, 6 іюня.

Въ 1804 году, при открытіи здѣсь Благороднаго Училища, возымѣвъ я желаніе обучаться російскому языку и прочимъ наукамъ, безъ всякой со стороны моей подачи просьбы, или свидѣтельства на фамилію мою, а только смотря по способности къ наукамъ, былъ въ оное принятъ и въ списокъ учениковъ внесенъ по фамиліи *Чубунидзева*, по той причинѣ, что дѣда моего называли *Чубиномъ*, что по грузинскому лексикону толкуется *мѣткій*, и по сему отца моего въ свѣтскомъ званіи называли *Чубунидзевымъ*, по здѣшнему обыкновенію, чему не считаю нужнымъ приводить примѣровъ; да и небезызвѣстно Депутатскому Собранію, что многіе здѣшніе князья и дворяне, оставляя настоящее свое прозваніе, именуются совсѣмъ отчужденными; и даже при російскомъ правительствѣ получали многіе въ таковыхъ прозваніяхъ чины и другія награды. При семъ нужнымъ считаю объяснить, что при царяхъ отецъ мой ни въ какихъ бумагахъ не назывался *Чубунидзевымъ*, въ чемъ могутъ удостовѣрить имѣющіяся у насъ другія царскія и католикосскія бумаги, на имя отца моего данныя, какъ равно и то, что во многихъ церковныхъ книгахъ, печатанныхъ при царяхъ въ здѣшней типографіи, въ коей отецъ мой по волѣ царской былъ участникомъ въ трудахъ, упомянуть онъ при концахъ просто придворнымъ священникомъ. — При вступленіи же моемъ въ Училище, бывъ отъ роду только 14 лѣтъ, не думалъ я вовсе о фамиліи, а только имѣлъ охоту къ ученію, такъ что чрезъ три года былъ удостоенъ въ ономъ же Училищѣ учительскаго мѣста, и при опредѣленіи пожалованъ чиномъ Губернскаго Секретаря, по прозванію *Чубинова*, въ каковомъ получалъ я и слѣдующіе чины въ продолженіе службы моей, а съ того времени и брата моего Протоіерея Іессея начали прозывать Чубиновымъ. Хотя по причинѣ бывшихъ въ Грузіи смутныхъ обстоятельствъ, какъ отецъ, такъ и

дѣдъ мой въ самыхъ малыхъ лѣтахъ лишился родителей отъ непріятельскаго убійства и жили по разнымъ мѣстамъ, убѣгая отъ нападенія враговъ, пока отецъ мой наконецъ не водворился въ Тифлисъ, и по сему не могло оставаться у нихъ никакихъ старыхъ бумагъ, означающихъ древнее наше происхожденіе, и не только о семъ покойный отецъ мой не былъ извѣстенъ, но даже ни объ имени моего прадѣда; однако при всемъ томъ вышеозначенными бумагами ясно доказывается древность дворянскаго нашего происхожденія. Поелику же нынѣ по благопопечительности Россійскаго начальства составлено Грузинское Дворянское Депутатское собраніе изъ знатнѣйшихъ Грузинскихъ особъ, для приведенія въ точную ясность дѣлъ и происхожденій здѣшняго дворянства по имѣющимся у нихъ настоящимъ документамъ, для того всепокорнѣйше прошу, въ сходственность грамоты покойнаго царя Ираклія 1782 года 29 іюля, дозволить мнѣ принять фамилію Георгіева, по примѣру тому, какъ Высочайше утвержденнымъ 30 октября 1816 года мнѣніемъ Государственнаго Совѣта, между прочимъ позволено отставному поручику Степану, называвшемуся Надваловымъ, принять фамилію князя Меликова, и по сей данной намъ царями фамиліи Георгіева внеся насъ въ Дворянскую родословную книгу, выдать мнѣ надлежащее на то свидѣтельство, дабы могъ я по сей фамиліи получить, отколь слѣдуетъ на заслуженные мною чины, патенты, коихъ я еще не получалъ.

Грузинское Дворянское Депутатское Собраніе слушало это прошеніе 24 декабря 1819 года и рѣшило внести Н. Чубинова и его ближайшихъ родственниковъ въ Дворянскую книгу подъ именемъ *Георгишвили*.

Отношеніе Оберъ-прокурора Св. Синода кн. А. Голицына къ Экзарху Грузіи митрополиту Теофилакту отъ 27 марта 1820 года.

Котитетъ Россійскаго Библейскаго Общества издалъ, какъ довольно извѣстно, двукратно Новый Завѣтъ на Грузинскомъ языкѣ церковными и гражданскими литерами, для пользы едино-

вѣрнаго съ нами Грузинскаго народа. Между тѣмъ нужда настоитъ необходимая въ изданіи и полной Библии грузинской, по совершенному недостатку въ книгахъ Священнаго Писанія на семь языкѣ; о чемъ Вашему Высокопреосвященству также весьма извѣстно, и вы сами неоднократно о томъ относились.

Но для изданія Библии на грузинскомъ языкѣ потребно имѣть достовѣрный подлинникъ Ветхаго и Новаго Завета, каковой, по имѣющимся свѣденіямъ, находится въ Иверскомъ монастырѣ на Аѳонской горѣ, гдѣ хранится весьма древняя рукопись грузинской Библии, писанная рукою Св. Евфимія, основателя того монастыря въ четвертомъ вѣкѣ (?) христіанства: токмо достать оттуда сей единственный манускриптъ вовсе не возможно: ибо ужаснѣйшія проклятія, положенныя съ давнихъ временъ на тѣхъ, кто бы покусился выдать или вынести какую либо книгу изъ хранящихся въ томъ монастырѣ, связываютъ въ семь случаевъ настоятеля онаго. Таковыя предосторожности учредителей того книгохранилища, сохранили оное по нынѣ въ цѣлости.

Обстоятельство сіе сообщено было Комитету Россійскаго Библейскаго Общества нѣсколько уже времени тому назадъ, посредствомъ переписки вѣрныхъ и знающихъ оное корреспондентовъ; нынѣ же подтверждено однимъ изъ членовъ Библейскаго Общества, возвратившимся изъ Константинополя, гдѣ онъ объяснялся объ ономъ съ особами, совершенно то знающими, и между прочимъ съ Патріархомъ и съ нашимъ Посланникомъ, тамъ пребывающимъ. Общій ихъ совѣтъ въ семь случаевъ есть тотъ, чтобъ присланъ былъ отсюда способный человекъ для списанія точной копій съ помянутой Библии грузинской. Баронъ Строгановъ изъявилъ и готовность свою содѣйствовать всѣмъ зависящимъ отъ него мѣрами, для доставленія всѣхъ облегченій: тому, кто для списанія сей копій посланъ будетъ отсюда. Надобно токмо, какъ само по себѣ разумѣется, человека хорошо знающаго грузинскій языкъ, вѣрнаго и надежнаго во всякомъ отношеніи, дабы въ точности, скоро и успѣшно могъ выполнить сіе важное дѣло.

По семъ обстоятельствамъ послѣдовало Высочайшее Его Императорскаго Величества повѣленіе, сообщить вашему Вы-

сокопреосвященству, чтобы вы предложили Секретарю Грузинской Синодальной конторы, *кого рекомендуютъ здѣсь знающіе его люди*, предпринять путешествіе въ упомянутый монастырь на Афонскую гору для исполненія того. Порученіе сіе тѣмъ болѣе дѣлается важнымъ, что кромѣ Библии и книгъ священнаго писанія, находятся тамъ въ рукописяхъ переводы на грузинскій языкъ и многихъ другихъ церковныхъ и духовнаго содержанія книгъ, весьма полезныхъ для Грузинской націи, лишенной вовсе такового душеспасительнаго чтенія. Посему книги тѣ могутъ также быть переписаны, на что и изъявлено начальствомъ монастыря согласіе, какъ скоро прибудетъ туда лице, или особа, имѣющая на то отъ Россійскаго правительства довѣренность.

По сему покорнѣйше прошу васъ, милостивый государь, предложить сіе порученіе Секретарю Синодальной Конторы, который можетъ взять съ собою и помощника въ семь дѣлѣ, одного или и двухъ, и что вообще найдетъ нужнымъ для такого предпріятія; на какомъ же основаніи вы сами, по соглашенію съ нимъ, признаете удобнѣйшимъ его отправить, о томъ буду ожидать вашего отзыва для представленія Государю Императору на высочайшее усмотрѣніе. Нужнымъ токмо нахожу присовокупить, что Россійскій Посланникъ въ Константинополь и Патриархъ получаютъ отсюда о томъ извѣщенія, и какъ выше сказано, распорядятъ все къ облегченію въ семь дѣлѣ посланнымъ для онаго. Объ издержкахъ же въ пути и на время пребыванія ихъ въ Иверскомъ монастырѣ здѣланы будутъ также распоряженія токмо нужно извѣщеніе ваше, — какимъ образомъ предполагается сей путь и что по примѣрному расчисленію на оный потребно. Мѣсто же Секретаря въ Конторѣ можетъ на время сіе поручено быть къ исправленію кому либо по усмотрѣнію вашему.

Рапортъ Н. Чубинова, Экзарху Грузіи Теофилакту отъ 4 іюня 1820 года.

По объявленному мнѣ отношенію Г. министра Духовныхъ Дѣлъ и Народнаго Просвѣщенія кн. Ал. Н. Голицына отъ 27 марта сего года къ вашему Высокопреосвященству послѣдо-

вавшему, объ отправленіи меня въ Иверскій монастырь на Афонскую гору, для списанія точной копій съ имѣющейся тамъ Грузинской Библии древняго перевода и о прочемъ, честь имѣю почтениѣйше доложить:

1) Таковому порученію начальства, которое доведено уже и до высочайшаго свѣдѣнія, одоляясь повиноваться изъ усердія моего къ службѣ, не смотря ни на отдаленность того края отъ моего отечества, ни на большія трудности, въ дорогѣ и даже на самомъ томъ мѣстѣ неминуемо встрѣтятся могущія, нахожу въ семъ предпріятіи способными себѣ помощниками, пребывающаго въ С.-Петербургѣ при митрополитѣ Варлаамѣ грузинскаго іеромонаха Тарасія, который и самъ того желаетъ, какъ я заключаю изъ его переписки со мною, и Губернскаго Секретаря Цискарова, находящагося въ свитѣ правительницы Мингрельской, извѣстныхъ отмѣнно хорошимъ почеркомъ и совершеннымъ искусствомъ въ Грузинскомъ правописаніи, изъ коихъ послѣдній, бывши недавно здѣсь, на предложеніе мое изъявилъ согласіе и охотную готовность свою на предполагаемое дѣло. Для того не благоугодно ли будетъ начальству употребить какъ сего чиновника, буде не встрѣтятся какого препятствія, такъ и іеромонаха Тарасія въ родѣ помощниковъ мнѣ въ столь многотрудномъ дѣлѣ?

2) На случай болѣзни кого либо изъ насъ, отъ переменъ климата, или отъ разныхъ другихъ причинъ въ чужемъ краю, при чемъ необходима нужна будетъ помощь одного другому, или (отъ чего Боже сохрани) и самой смерти, и другихъ непредвидимыхъ обстоятельствъ въ томъ краю, гдѣ нѣтъ такого благоустройства, каковое существуетъ въ просвѣщенныхъ государствахъ, не благоугодно ли будетъ дозволить мнѣ взять и третьяго помощника? И буде причины сіи уважуются начальствомъ, то таковой выборъ не можетъ быть сопряженъ съ излишними расходами: ибо, что одинъ человекъ можетъ сдѣлать въ теченіи четырехъ лѣтъ, то четверо успѣютъ произвести въ теченіи одного года, и съ тѣми же издержками. Между тѣмъ, соединенныя силы и совѣты, другъ другу подаваемые вѣще способствовать будутъ къ наискорѣйшему окончанію предназначеннаго

труда. Чаятельно можетъ открыться, по обширности тамошней библіотеки, немалое количество такихъ книгъ, коихъ не имѣется въ Грузіи; третьяго же помощника нашелъ я способнымъ и согласилъ на возлагасмое дѣло Коллежскаго Регистратора кн. Соломона Микадзе, въ удостовѣреніе подъ симъ подписавшагося.

3) Предпринятіе пути изъ Тифлиса, хотя казалось бы ближайшимъ чрезъ Имеретію и оттоль моремъ въ Константинополь, но, какъ предвидятся въ семъ затрудненія, во первыхъ, по открывшимся тамъ безпокойствамъ, а во вторыхъ, что въ Мингреліи не всегда можно найти отправляющихся туда кораблей, для того удобнѣе и безопаснѣе будетъ, отправиться мнѣ сухимъ путемъ въ портовый городъ Одессу, гдѣ всегда и безъ остановки можно найти исправныя суда, плывущія въ Константинополь. Опредѣленіе же времени для сѣзда моего съ назначаемыми изъ С.-Петербурга помощниками въ Одессу, зависитъ отъ воли начальства. Причемъ долженъ я поставить на видъ, что въ слѣдованіи по тракту къ городу Одессѣ, до котораго отъ Тифлиса считается 1707 верстъ, предвидится продолженіе ѣзды около двухъ мѣсяцевъ: ибо по сему тракту, какъ извѣстно, учреждены въ нѣсколькихъ мѣстахъ и карантинны.

4) Касательно произвожденія намъ на время пребыванія въ въ упомянутомъ монастырѣ содержанія, хотя неизвѣстно о тамошней дороговизнѣ, но судя по чужой сторонѣ, гдѣ, *не имѣя никакихъ пособій, все должно будетъ доставаться за деньги* и содержать необходимо нужную прислугу, кажется весьма умѣреннымъ производить ежегодно мнѣ по 600, двумъ помощникамъ каждому по 400, и третьему, есть-ли позволено будетъ взять, по 350, и того 1750 руб. серебромъ. Въ прочемъ ежели сумма сія, по непредвидимымъ обстоятельствамъ, будетъ иногда недостаточна, то несоблаговолено ли будетъ предоставить Россійскому въ Константинополь посланнику; пополнять по своему усмотрѣнію недостатки наши? Назначеніе же путевыхъ издержекъ и прогонныхъ денегъ, какъ на сухомъ пути, такъ и на морѣ потребныхъ, зависитъ отъ воли начальства.

5) Есть ли угодно будетъ обратить вниманіе на тотъ пред-

метъ, что по незнацію Греческаго языка, встрѣтитея намъ затрудненіе въ объясненіи съ настоятелемъ монастырскимъ и братією, то nebudeтъ ли соблаговолено сообщить Россійскому посланнику, дать намъ переводчика, знающаго Греческій и Россійскій или Грузинскій языки.

б) Въ заключеніе пмѣю долгъ присоветовать, что по удостоеніи меня начальствомъ къ сему поприщу, главнѣйшая изъ моихъ обязанностей состоятъ будетъ въ томъ, дабы съ Божіею помощію, сколько можно поспѣшнѣе и въ самой точности окончить порученность (?) онаго; и первымъ занятіемъ будетъ, скорѣйшее списаніе Библии и немедленное доставленіе оной въ Россійское Библейское Общество.

Отношеніе Главнокомандующаго въ Грузіи А. П. Ермолова къ Грузинскому Губернатору Ховену отъ 15 апрѣля 1822 года.

По случаю недостатка и неясностей, находимыхъ въ переводѣ съ Грузинскаго Уложенія Царя Вахтанга, которымъ присутственныя мѣста руководствуются, какъ кореннымъ для здѣшняго края Закономъ, я входилъ съ представленіемъ, чтобы для достиженія совершенно полнаго и яснаго перевода сихъ законовъ, составить въ Тифлисѣ, подъ предсѣдательствомъ Грузинскаго Губернатора, особенную Комиссію, назначивъ въ оную Членами Прокуроровъ: Синодальной Конторы Статскаго Совѣтника Чилаева и бывшаго здѣсь на службѣ Надворнаго Совѣтника Муравьева, какъ людей Грузинскій языкъ совершенно знающихъ и въ Россійскомъ судопроизводствѣ свѣдущихъ. Комиссіи сей полагалъ я поставить въ непремѣнную обязанность заняться начально переводомъ безъ исключенія всѣхъ статей Грузинскаго Уложенія на русскій языкъ, а потомъ выбрать изъ оныхъ тѣ только, кои по усмотрѣнію ея признаны будутъ для судопроизводства приличными и необходимыми.

Нынѣ получилъ я отъ Господина Предсѣдателя Государственнаго Совѣта князя Лопухина увѣдомленіе, что по таковому представленію моему Государь Императоръ изъявилъ высочайшее соизволеніе, предоставляя моему усмотрѣнію выборъ треть-

яго члена на мѣсто выбывшаго отсюда Надворнаго Совѣтника Муравьева.

Давая знать о сей высочайшей волѣ вашему превосходительству, я предлагаю учинить надлежащія распоряженія къ открытію упомянутой Комиссіи, которую должны составлять, подъ предсѣдательствомъ вашимъ, Г. Статскій Совѣтникъ Чилаевъ и Надворный Совѣтникъ Чпляевъ, на мѣсто же Муравьева я назначаю Надворныхъ Совѣтниковъ, князя Палавандова, коего прошу васъ приличнымъ образомъ пригласить къ тому, и Директора Тифлисскаго Благороднаго Училища Букринскаго, какъ чиновниковъ знающихъ Грузинскій языкъ и весьма способныхъ. Когда же будетъ оконченъ переводъ съ Грузинскихъ Законовъ соотвѣтственно выше изъясненному предположенію моему, то оба экземпляра, какъ всѣмъ вообще переведеннымъ законамъ, такъ и выбраннымъ Комиссіею для судопроизводства, доставить ко мнѣ для представленія на усмотрѣніе и заключеніе Комиссіи Законовъ.

При семъ препровождаю къ соображенію Комиссіи при переводѣ Грузинскихъ Законовъ всѣ бумаги, относящіяся до оныхъ, кои присланы были по высочайшей волѣ при отношеніи ко мнѣ Г. Статсъ-Секретаря Оленина, отъ 21-го декабря 1820 года.

Отношеніе Главнокомандующаго въ Грузіи А. П. Ермолова къ Экзарху Грузіи митрополиту Іонѣ отъ 14 декабря 1822 года.

Не безъизвѣстно Вашему Высокопреосвященству, что въ Тифлисѣ составлена по Высочайшей Его Императорскаго Величества волѣ Комиссія для достиженія совершенно полнаго и яснаго перевода Грузинскихъ Законовъ. Но, какъ Комиссія сія, при всѣхъ успѣхахъ своихъ къ скорѣйшему окончанію возложенной на нее обязанности, встрѣчаетъ въ томъ затрудненіе по недостатку чиновниковъ, то я въ необходимости нахожусь обратиться къ вамъ, Милостивый Архипастырѣ, съ покорнѣйшею просьбою о назначеніи въ упомянутую Комиссію, для успѣшнѣйшаго хода порученнаго ей дѣла, служащаго въ вѣдомствѣ вашемъ Титулярнаго Совѣтника Чубниова, извѣстнаго мнѣ со стороны хоро-

шаго знанія имъ Россійскаго и Грузинскаго языковъ, и о послѣдующемъ благоволите почтить меня увѣдомленіемъ.

Записка объ участіи нижеподписавшагося въ переводѣ Грузинскихъ законовъ.

При открытіи Россійскаго въ Грузіи Правительства, въ 1802 году, Высочайше повелѣно было: «въ рѣшеніи дѣлъ Гражданскихъ, по здѣшнему краю, руководствоваться Уложеніемъ Грузинскаго царя Вахтанга, а въ случаѣ недостатка въ ономъ чего либо, заимствоваться Россійскими законами».

Съ того времени Правительство предпринимало разныя мѣры къ переложенію на Русскій языкъ того Уложенія, а именно, первоначально поручено было заняться симъ дѣломъ бывшему при царяхъ Мдиванбегомъ, а потомъ маіору по здѣшней милиціи, покойному князю Давиду Чолакаеву, который однако же не успѣлъ окончить того при своей жизни; и потомъ наряжены были на сей предметъ нѣсколько способныхъ къ оному Совѣтниковъ здѣшняго Правительства, кои дѣлали по своему выбору переводъ тѣхъ только статей, которыя по мнѣнію ихъ могли относиться до дѣлъ Гражданскихъ. — Что самое было дѣлано и въ С.-Петербургѣ двумя покойными Грузинскими царевичами, Сенаторами: Миріаномъ Иракліевичемъ и Давидомъ Георгіевичемъ, коимъ въ разное время, по Высочайшимъ повелѣніямъ, поручаемо было заниматься симъ предметомъ.

За всѣмъ тѣмъ, не смотря на разныя пожертвованія и пособія, оказанныя Правительствомъ на сіе дѣло, во всѣхъ до того учиненныхъ отрывками переводахъ сказаннаго Уложенія, встрѣчались неполности и неясности, такъ, что Правительство находилось иногда въ необходимости, для повѣрки тѣхъ переводовъ, приглашать постороннихъ свѣдущихъ людей.

А какъ извѣстно было, что во время занятій помянутаго князя Чолакаева, я находясь учителемъ Тифлискаго Благороднаго Училища, содѣйствовалъ ему въ 1808 и 1809 годахъ, по словесному предложенію начальства, то по сему поводу послѣдовало и ко мнѣ таковое приглашеніе отъ 29 ноября 1821 г.

Напослѣдокъ, въ апрѣлѣ мѣсяцѣ 1822 г., по Высочайшему повелѣнію, открыта была въ Тифлисѣ, подъ предсѣдательствомъ бывшаго здѣсь Губернаторомъ Генераль-Маіора Ховена, *Комиссія для достиженія совершенно полнаго и яснаго перевода Уложения Грузинскаго Царя Вахтана.*

Въ продолженіи занятій сей Комиссіи, Генераль Ермоловъ, усмотрѣвъ, что она, по недостатку чиновниковъ, встрѣчаетъ затрудненіе къ скорѣйшему окончанію возложенной на нее обязанности, а по сему, найдя необходимымъ назначить меня въ оную Членомъ, безъ всякаго впрочемъ съ моей стороны искательства, обратился съ требованіемъ о томъ къ бывшему Экзарху Грузіи, при которомъ состоялъ я тогда по службѣ, отъ 14 декабря 1822 г., на что и послѣдовалъ удовлетворительный отвѣтъ отъ 15 того-жъ мѣсяца.

Труды оной Комиссіи, по приведеніи ихъ къ окончанію въ маѣ мѣсяцѣ 1825 г., переданы были на разсмотрѣніе Общаго Собранія Верховнаго Грузинскаго Правительства.

Между тѣмъ, по Высочайшему повелѣнію, въ 8 день августа того-жъ 1825 г., также безъ всякаго моего искательства, переведенъ на службу въ Министерство Иностранныхъ Дѣлъ, и Генераль Ермоловъ, такъ какъ особенный я несъ трудъ сей безъ жалованья, назначилъ мнѣ, вмѣсто денежнаго пособія, брилліантовый перстень въ 1500 руб.

А по окончаніи полнаго перевода сказаннаго Уложения, содержащаго въ себѣ кромѣ законовъ собственно Грузинскихъ и законовъ Агбуги, Владѣтеля Ахалцихскаго, еще Еврейскіе, Греческіе и Арменскіе, коихъ племена издавна населяли Грузію, Правительствующій Сенатъ уже съ 1825 года, по Высочайшему повелѣнію, приступилъ къ рѣшенію по онымъ скопившихся въ немъ съ 1809 года въ большомъ количествѣ апелляціонныхъ дѣлъ здѣшняго края, остававшихся до того безъ разсмотрѣнія въ ожиданіи полнаго перевода тѣхъ законовъ, а съ онаго времени продолжаетъ разсматриваніе и рѣшеніе таковыхъ же вновь поступающихъ, а напослѣдокъ даже изданы оныя Законы тисненіемъ въ Сенатской Типографіи и экземплярами

оныхъ для руководства снабжены присутственныя мѣста Закавказскаго края. Н Чубиновъ. (Дата не показана).

Стихотворное письмо Евгеніи Іессевны Чубиновой, адресованное дядѣ ея Н. Д. Чубинову отъ 1-го января 1831 года.

Желая преданность, почтенье,
Любви всю пѣжпость изъяснить,
Сиѣшу принести вамъ поздравленье
И сердца чувства вамъ излить.
Молю Творца, чтобы отнынь
Всѣ горести отъ васъ перешли,
И въ лучшей смертнаго судьбинѣ
Дни вашей жизни потекли;
Чтобы веселье и спокойство
Всегда сопровождали васъ,
Въ дому обиліе, довольство
Васъ утѣшали каждый часъ.
Чтобы Божественныя законы
Могли во всемъ васъ просвѣщать,
И вы не знали бы преповы,
Дѣла благія совершать.

Списокъ книгъ, оставленныхъ Н. Д. Чубиновымъ у своего племянника Д. І. Чубинова въ 1837 г. при отъѣздѣ своемъ изъ С.-Петербурга въ Тифлисъ.

ნუსხა წიგნებისა, რომელიც ჩემს ძმისწულს დაგიტთან დამიტოვებია ს. ჰეტეჩბურდს ჩემის წასვლის დროს საქართველოში, 1837 წელს.

1. წიგნები რუსული და სხვა ენებისა.

სლოვოტოლოგოვატელი 3 ტომი; ამასთან ბეკძნული და ფრანცოზული ლექსიკონი და კიდევ სხვა წვრილი წიგნები. ამათში მიმიცია ასი რუბლი — 100.

რუსეთის აკადემიის სლოვარი 6 ტომი, მეორე იზდანიისა, რომელიც სამოც რუბლად მიუიღნია — 60.

ოსმალის ენის ღრამმატიკა რუსულის და ფრანციცულის თარგმანით.

სხვა უმრავლესი რუსული წიგნები, ჩემის საკუთრის თეთრითა ან შრომითა შექნილი, თვითოეულად არ მახსოვს.

2. ქართული წიგნები.

დაბადება, მოსკოვში დაბეჭდილი, რომელიც დავითას მიუყვება აკადემიისთვის ორას რუბლად — 200.

დაბადება, ნაწილი საწინასწარ-მეტყველოები და სახარება, თფილისში დაბეჭდილი, რომელიც მიმიცია ათი მანათი — 10.

მხედრული დავითნი, მოსკოვში დაბეჭდილი.

ვეფხვის-ტყაოსანი, ტფილისში დაბეჭდილი, რომელიც ნაკლები ფურცლები გადამიწერინებია კაი ხელით და შემიკვრევენებია; სულ დამჯდომია ოც მანეთათ — 20.

თამარიანი, აბდულ მესიას წიგნი და კიდევ ჩახრუხადის ლექსები, ორივე ერთთ შეკრული, რომელიც კარგს ქალაღზედ და ჭაი ხელით დამიწერინებია, შემიკვრევენებია; დამჯდომია ოც მანეთად — 20.

მაში ჩემის, დავით მღვდლის, დაწერილები. 1) ღრამმატიკა ანტონი კათოლიკოსისა; 2) დიალექტიკა. 3) ლექსიკონი. 4) წყობილსიტყვაობა. 5) მარტივი და სხვანი. კიდევ იესე დეკანოზის დაწერილი პრადლოდი, წლის წინ ცხოვრება ლექსებად და სხვები, არ მახსოვს, რომელთაგანაც უფროსი ერთი შეუკრავი დარჩომილა და მათს შეკვრას ზედაც ფულები ჩემი დამინარჩავს.

3. წიგნები დაწერილი ჩემის ხელით.

ფილოსოფია ბაუმეისტერისა.

ქართლის ცხოვრება ვახტანგ მეფისა.

ქართლის ცხოვრება ვახუშტისა, უფროსი ერთი ჩემის ხელით ნაწერი და რაც სხვას დაუწერია ფასი მიმიცია.

ტიმოთე მთავარ ეპისკოპოსისაგან მოხილვა წმინდათ ადგილთა; ეს წიგნი დაუკარგავს დავითს.

შკოლასში, სწავლის დროს, ჩემგან ნაწერი ანუ გაკეთებული რვეულები ზოგი რუსულად და ქართულად თარგმანით, რომელიც რიცხვი არ მახსოვს.

კიდევ მრავალი რვეულები გამოწერილის ლექსებისა სხვა და სხვა წიგნებთან, რუსულად და ქართულად, ლექსიგონში ჩასაწერთ; ამათში ქართული ანდასები ანბანსუდ შედგენილია.

ქართლის ცხოვრებიდამ რუსულად ნათარგმნი რვეულები, რომელიც დაფითს ჭქონდა და დროებითაც არ მანებებდა.

რუსული და ქართული ლექსიგონი, დიდის აკადემიის სლოვანრიდამ შედგენილი, რომელსაც ფასი არ დაედება, ამისთვის, რომ ჩემი ცხოვრება სრულებით ამის შრომასუდ გამოიტარებია.

კიდევ ქართული და რუსული ლექსიგონი, საბა ორბელიანის ლექსიგონიდამ შედგენილი, რომელშიაც ლათინურად, ბერძნულად და სომხურად მოწერილია ამა ენების ლექსები, ქართულში სმარებულნი. ამ წიგნის ფასის დადებაც არ შეიძლება, ამიტომ რომ ამაზედაც დიდი შრომა გამოიწვევია ჩემს ცხოვრებაში. ეს წიგნი დაფითმა გარდასწერა და მიჭყიდა აკადემიის ოთხას რუბლად — 400.

მერმე კიდევ ესევე წიგნი დაბეჭდა და მიიღო დემიდოვის პრემიიდან, სრულებით ჩემთვის ურგებათ, ხუთი ათასი რუბლი — 5000, რომელიც 1840 წლიდამ ბანკში აქვს მიცემული სარგებლით და ჩემს გაჭირებაში და სხეულებში იქიდან არაფერი შეწევნა არ მომცარა.

ეს ხეობა ხსენებულის წიგნების ნუსხა დავაწერინე ზეპირად, რომელიც მომაგონდა, და სხვა ბევრი დარჩა დაუწერელად, რომელიც აღარ მახსოვს და დაფითასთვის დამიტყუებია იმ ჭაზრით, როგორც შეუთვრებოდა ჩემგან ნამაგვეს და ნაჭირნახულევს და შვილიფით გაზდილს ძმისწულსა, რომ ისიც ჩემს გაჭირებაში მომხმარებოდა რითმე.

ჩემს მოსვლასუდ [პეტერბურღს], 1843 წლის დასრულებასუდ, მოვლისა და შეწევნის მაგიერად, ერთი ნუსხა გააკეთა საქართველოში დარჩომილის წიგნებისა და შეუზოვარის სახით მთხოვდა იმაებს, ვითომც თავისის მოკვამაგირის ბიბლიოტეკარისაგან. მართალია მე მქონდა გაკეთებული ადრინდელი ნუსხა ჩემის საკუთარის წიგნებისა, რომელშიაც ჩაწერილი იყო ესევე დეკანოზისაგან ნაწერი წიგნებიცა, და მისი შვილი დაფით იმ ნუსხით ჩემს საკუთარ წიგნებსაც ისე მთხოვდა, როგორც თავის საკუთარს, — ეს არ იფიქრა, რომ მისი მამის მიცვალებიდან აქამომდე მე სახლი მიჭირავს ქირით და არ მქონდა ადგილი მომატებულის წიგნების შესანახავისა, ამაღ მქონდა მიზარებულნი სხვა და სხვა კატან, ბევრჯელ აუჩუხსავად და დაუთვლელად. . . Дальше въ автографѣ Н. Д. Ч-а нѣтъ ничего библиографическаго.

Перечень епископовъ, правившихъ встарину епархіями въ Са-
атабаго, и краткое описаніе церковныхъ древностей этой обла-
сти, равно Имеретіи и Мингреліи, сдѣланное Н. Чубиновымъ
въ 1842 г.

საათაბაგოს თუ რამთონნი ეპისკოპოსნი ყოფილან.

1. მანჭურელი — გვირგვინ ბისოხისანი მღვდელ-მთავარია; ამის
სამწყესო: ყვიზის კორტონეთის შუა რამ წყარო ჰსდის, იმას ზევით
ხეობა და სადგური, სრულიად აწეური, დისამიდის სახლი, სახლცინე და
სახლცინის წელის აღმართი გურიის წადგომამდინ.

2. კუმულდელის სამწყესო არის ხერთვისის ზევით სრულიად
ჯავახეთი ხვეთამდინ.

3. იშხელის სამწყესო არის გურჯი-ბოლახოს აქეთ სულ თორს
თომი, ტაოს ქვეშეთ, არტანუჯის თავს საკრულავი ჰქვიან, იმას
აქეთი, გაღმით რჯობის მთას აქეთ სულ საგავგასიძოს პირი ტრავი-
ზონის მთის გარდმოლმა.

4. ანხელის სამწყესო, — სამწყალს აქეთ ხანძოეთის და რპისას
შუა დახატულა, ამას ქვეშეთ სამწყალს ნიგლის ხევი გაღმა და გამო-
ღმართი გონის საზღვრამდინ.

5. მტბეგრელის სამწყესო — დახატულას ზედათი, ანაკერთს აქეთი,
სულ შავშეთი, მიჭინისანი ბატონის კათალიკოზისას; იმ ქვეყნის ეპისკო-
პოსი სულ ის ყოფილა, აჭარა დასდალოს ზევითი იმას ჰქონია, დას-
დალოს ქვეშეთი აჭარა ქუთათლის სამწყესო ყოფილა.

6. წერწყამელის სამწყესო, ხურსის ძის სახლი სულა, ბოტოს ხევი
ხერთვისს ქვეით მისია.

7. წყაროს-თუღელის სამწყესო ზვითი და იმას ზევით ჰალას
კაციოკალს სამზღვრამდინ, მტკვარს აქეთი არტანი.

8. ერუშხელის სამწყესო, ტოლშოს ზევითი, სულა არტანი კო-
ლის სამზღვრამდინ.

9. ვალაშკერტელის სამწყესო — აღზევანს ზევით ვალაშკეტს აქეთ
სინუსი და დევბონი აქეთი.

10. ანელის სამწყესო — სულ შარიშტონი და შირლიანი, და მალას-
ბეკეთი.

11. კარელის სამწყსო — სულ კარი კოლისა და ოლთისის სამზღვარს გარდმოღმა მჩევანი და კალსევეანი.

12. ბანელის სამწყსო — სულ ბანი, ტაოს კარი, ფანასკერტი, პირიზის ხეობა, სულ ორთისი, ნამუსაკანი.

13. დადაშნელის სამწყსო — სულ კოლა და ხორცევეანი ურასალსედ მიდგამდინ.

ამ ეპისკოპოსთ მაკურთხეველი და უფროსი არის კათალიკოზი ქართლისა და ამის ხელქვეშე არიან ეველანი, ვინათგან კათალიკოს პატრიარქისა არის სამწყსო ზემოქართლი; ქრისტიანობაში კათალიკოზის სამწყსონი უოფილან ესენი:

1. კავკასიძე მისის მამულითა.

2. პარსალი მისის მამულითა და აზნაურშვილებითა საუმო სამწყსოდ.

3. სამძივარი მისის სსსაფლავო მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

4. გოგიბაშვილი, ბუმბულის ძენი, მათის სსსაფლავო მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

5. ავალიშვილი და სრესელი და ღონგინოზის ძენი სსსაფლავოს მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

6. თაქთაქისძე და ჩორჩანელი.

7. ერისთავს სურსიძეს აქვს ღობიერნი.

8. დიასამიძეთა აქვს აბუსერის ძენი.

9. ბოცოს ძენი.

10. ოლადას შვილთა აქვსთ ოთარის სსსაფლავო.

11. შალიკაშვილთ აქვსთ სერთავისანი ბულდადარას შვილნი.

12. ქაშქაშისეულსედ არიან ამა ტავიანთა თმოგველნი.

13. ჩხეულანთ და ფროდიანთ აქვსთ ასპინძის ძენი.

14. სპირიდონს აქვს კალმასელი.

15. უზნაძეთა — დუგის ძენი.

16. ფანასკენტელები სპასალარნი სამითა სსსაფლავო მონასტრითა.

17. ხასულარნი.

18. ანგაულნი.

19. კოპასძენი.

20. თუხარელები.

21. მინასტრიოშვილი მისის შესავალითა და ეოველნივე ზემოწერილნი. მათის სსსაფლავო მონასტრებითა და კარის ეკკლესიებითა.

22. დიდი და ჰატიოხსანი ვარძიის მონასტერი, მისის შესავლითა და ეკკლესიის შემკულობითა.

1842 წ. ივნისის 25 დღესა (მგზავრობა). ქალაქი აწეური, რომელსაც წერილთა შინა ეწოდების სოხანეთი.

აქ არის დიდი ეკკლესია, რომლისაც გუმბათი და კარები სიძველისაგან ჩამოქცეულა, მაგრამ კედლებზედ შიგნიდამ ისევ არის დარჩენილი დახატულობა საუფლოთა და წმინდათა სახეებისა; ხატი აწეურის ღვთის მშობლისა ასვენია გელათის მონასტრის სობოროში, რომელსაც იქ ხსენებულა.

ივნისის 28: ახალციხეში ძველის ქრტიანობის ნიშანი არაფერი დაუგდიათ თათართა, მხოლოდ კართის მცირეს ეკკლესიის გარდა, წმინდის მარინას სახელსედა, სადაც აქამომდე მოუგებელად აღესრულება ღის მსახურება.

1842 წელსა, ივნისის 28. საფარას მონასტერი ახალციხიდან საათ ნახევრის სავალია. ამ მონასტრის დიდი ეკკლესია გუნბათიანი მთელად შენახულა აქამომდე; აღშენებულია სახელსა ზა საბა განმწმენდელისასა (ამბობენ) დავით აღმაშენებელის დროს და შემდგომად განახლებული ყვარყვარე ათაბაგისაგან, რომელსაც დაუხატვისებია შიგნიდამ სამხრეთის მხარეს კედელზედ წმინდა საბა და თავის თავი სამის ძმით, რომელთაგან ერთი არის მღვდელთმთავარი სიკოლოზ და ამათზედ დაწერილი ძნელად გამოსატნობია. თუ ის კედელი გაიწმინდება და ჩამოიგვება იქმნება ადვილად წაიკითხებოდეს. საბა განმწმენდილის ხატი, რომელსედაც აწერია აღმაშენებელი და შემწირველი, გადუტანიათ იმერეთში და იქ ასვენია ჩხარის ეკკლესიაში. საფარის სობოროს ეკკლესიაში შიგნიდამ დახატულობა საკმაოდ კარგად არის შენახული; მაგრამ ეს დიდად შესწუხებულია, რომ ახლოს ყამბში მისრულთა მსახურებთა კედელსედა დაუწერიათ თავიანთი სახელები; ზოგს ნახშირითა და ზოგს დანის-წვერითა და ზოგს კიბე მიუდგამს და მალაზედ დაუწერიათ, და ცოდვით არ მიუჩნევიათ წაბლავა საუფლო სახეებისა და წმიდანების დახატულობისა.

ამ ეკკლესიაზედ სამხრეთით არის მიშენებული სხვა ეკკლესია სახელსა ზედა ღვთის მშობლის მიძინებისასა და იმ დღეს მრავალი ერი მივა იქ სალოცავად. ეს მიშენებული ეკკლესია ყოფილა სასაფლავო ათაბაგთ შთამავლობისა, რომელნიცა მარხიან იმას ქვეშ თადით შეკრულ აკლდამაძი და ზოგთა მათგანთა სახეებოც აჩნევან, დახატულნი კედლებზედ. ამისის მიხედვით სხვათაცა საათაბაგოელთა თავადთა

განუსაკუთრებიათ თავისის გვაროვნების სასაფლაოდ იმავე გალავანში თვითო ეკკლესია, რომელთაცა ჩიცხვი არის ათორმეტამდის სამწი-
რვალა, და იმათ ქვეშ არიან თალიანი აკლდამები და ზოგს კიდევ
აწერია რომელ გვაროვნებს ეკუთნის; მაგრამ აქაურსა დაწერილებზედ
წელთ რიცხვი არსად არის დანიშნული. საფარდგან წასრული ზეით-
კენ მტკვრის პირზედ გაივლის სოფელსა ახაშენს და ღობიეთს, რომ
მელთაცა პირდაპირ გაღმა არის ნასოფლარი რუსთავი, სამშობლო
ჩინებულის მოშაირის შოთა რუსთველისა, თამარ მეფის მეჭურ-
ჭლეთ უხუცესისა. რომლისათვისცა სწერს ანტონი კათალიკოზი:
შოთა ბრძენ იყო და სხვ.

ამ სოფლების ზეით, ასპინძის ქალაქის პირდაპირ, აქნევია ქვიტ-
კირის ხიდის შენობა, სადაცა მეფე ერეკლეს II უმარცხებია ოსმალთა
და ლეკთა ვარი, — ის ხიდი აულებინებია და უმრავლესნი გაქცეულნი
მტკვრნი დანთქმულან მდინარეში. ასპინძის გამოღმა, მდინარის პირზედ
არის აუზი თბილის წლისა, სადაცა ბანაობენ გარემო სოფლებნი,
და იმას ზემოდამ შთაში პატარა სოფელი ვარნეთი და იმის ციხეში
პატარა ეკკლესია მოელი, და ზოგიერთი დახატულობაც კიდევ
ახნევია.

ივნისის 29 ღ 30. ქალაქი ხერთვისი. მის ციხის შესავალს კარებ-
ზედ სწერია სახელი აღმაშენებელისა და შიგნით არის პატარა ეკკლესია.
ხერთვისიდან ვარძიის გზაზედ, სოფელსა წუნდას, არის სრულებით
მრთელი ეკკლესია თლილის ქვისა ნათლის მცემლის სახელზედა, აღშე-
ნებული მურვანის შვილისაგან, რომორც აცხადებს ზედ წარწერი-
ლობა, და ახლა არის ცხვრის სადგომად. ვარძიის ქვემოდამ, მდინარის
პირზედ, მაღალს კლდეზედ, არის დიდი ციხე თმოგვის ქალაქისა,
რომელი არის სამშობლო სერგის თმოგველისა, გელცამიანის
წიგნის დამწერისა და თამარ მეფის მდივნისა, რომლისა თვისაც სწერს
შოთა რუსთველი: ამირან დარეჯანის ძე და სხვ.

თმოგვის გამოღმა არის ნაქცევი ქვითკირის სასახლებისა და ძვე-
ლის ხიდისა. ვარძიის მონასტრის ზევიდან შთაში, არის სოფელი
ზედათმოგვი და იმის პირდაპირ მდინარის გაღმა სოფელი გოჯა-
შენი და ქილადა და დარღვეული ეკკლესია, საიდანაც გარდაუტანიათ
ქართლში ატოცის წის გიორგის ხატი მის დეკანოზებს; აქაურს მდი-
ნარეს ჭქვიან არტანის წყალი, რათგანც იქიდან მოერთვის მტკვარს.

თვით ვარძიის მონასტრი არის გამოკვეთილი მაღალს კლდეში,
ამ მდინარის პირზედ და მისი საფალი არის გამოკიბული საფეხები

კლდეზე; სობორის ეკკლესია, ჰალატები და მრავალი სადგომები სულ გამოკაფულნი კლდეში. ერთს ადგილს, ღრმად შეჭრილს კლდეში, გამოსდის წყალიცა, სადაცა სიბნელისა გამო არ შეიძლება შესვლა უსანთლოდ. ვარძიის ეკკლესია არის სახელსა წა ღთისმშობლის მიძინებისა და იმ დღეს მრავალი ერი მივა სალოცავად. სახელი ვარძია დარქმევია ზმის გამოუფანით ესრეთ, — ვარძიის ღთის მშობელი, ვითამც ამბობს ედ წა: «ვარ ძისა ღთისა მშობელია». ხატი ედ წმინდისა ასვენია იმერეთს სოფლის ღომისათ ხევის ვარძიის ეკკლესიაში.

გამოკვეთილს კლდეში სობორის ეკკლესიასა შიგნიდამ და გარედამ თაღებთა მხატრობა კარგათ ამჩნევია, მაგრამ ეკკლესიაში ნანთების ცეცხლის გამოლით ზოგან დახატულობა გაშავებულა და ეს დიდად შესაწუხებელია, ამისთვის რომ მრავალი გამოკვეთილი ადგილებია, სადაც შეიძლება ცეცხლის ანთება და არა თვით ეკკლესიაში.

ეკკლესიის ზევით გამარაში არის დახატული ვარძიის ღთის მშობელი და აქეთ იქით მთავარანგელოსნი. სამსრეთიდამ, შესავალს კარის შირდაშირ, ჩრდილოეთის მხარის კედელზედ, არიან დახატულნი შეეე თამარ, რომელსაცა უჭირავს ხელში ვარძიის ეკკლესია, და იმასთან მეუღლე მისი დავით; ეკკლესიის უკან ჩრდილოეთისა და დასავლეთის მხარეს არიან კლდეში შეკვეთილი ჰალატები და სენაკები; იმათში არიან კლდეში აღმოჭრილი საფლავები, სადაც მარხიან დიქსნი მამანი, მაგრამ სახელები არა სჩანს და ამბობენ, რომ თამარ შეფის საფლავიც იმაში იუოს, რომელსაც ჭქონია იქ კლდეში გამოკვეთილი სახლები მისის მოხრძანების უამს სადგომად; და ამ გვარად უოველივე კლდეშიდ არი გამოკვეთილი, მხოლოდ სამრეკლო არის გარეთ კლდეზედ აღშენებული მშვენიერათ თლილის ქვითა, მაგრამ იმისი გუმბათიც ჩამოქცეულია.

ზემოხსენებულთა ეკკლესიათა შინა მრავალს ადგილს იხილება, რომ თათრის დროს იქ შესრულთა თათართა, ანუ ლეკთაგან ზოგს ხატებზედ შირის სახე არის მახვილებით ამოჩიქნილი, ზოგის თვალები ამოთხრილი, ზოგზედ შეუსხამსთ კირი და წაუბლავთ და მრავალ რიგად წაუხდენიათ.

ივლისი, 7-დამ გე 12-მდინ. ოცნის თბილ წყალზედ ახალი აურები არის გაკეთებული ფიცრებისა და მხოლოდ ერთი ძველი არის ქვიტაკირისა, რომელსაცა ერთს ქვსზედ გამოსახულია ჯი და ამითი სჩანს;

რომ ის არის აშენებული თათრობის უწინ, ისთვე ქრისტიანობის დროშიდ.

ქვემოთ დაწერილნი ლექსნი იმერეთს და საათაბაგოს, ახლანდელის ახალციხის უესლის, შემგვიდრეთა მრავალთა იციან სეპირად:

დავით აღმაშენებელისა.

როს ნაჭარმაგვეს მეფენი შვიდნი მე ჰურად დამესხნეს,
თურქნი, სპარსნი, არაბნი სამსღვართა გარე გამესხნეს,
თევზნი ამერთა წყალთაგან იმერთა წყალთა შთამესხნეს,
აწე ამისა მოქმედსა გულსედან ხელნი დამესხნეს.

თამარ მეფისა.

უბირს ავაგე საუდარი, უწელოსა წყალი ვადინე,
ისპანს დავსდეგ ბეგარა, სტამბოლს ხარაჯა ავიდე,
თეთრს ზღვაში რკინა ჩავაგდე — ხმელეთი ჩემსკე მოვიგდე,
ამდენის საქმის მოქმედმან ცხრა ადლი ტილო წავიდე.
(რკინა ჩავაგდე — ეს არის ხომალდის ღუსა).

გელათის მონასტერი 12 და 20 ივლისს.

გალაფნის სამხრეთიდან შესავალს კარში, რომელსაც ეწოდება მაცხორისა, არის პალატი. უწინ ყოფილა სამწირველო და ტრაპეზიც ისევე არის. ამაში მარხია მეფე დავითი აღმაშენებელი, საოფლაფსედ აქვეს დიდი ქვა, რომელზედაც მსხვილის ხელით სწერია:

«ესე არს განსასვენებელი ჩემი, ამას დავემკვიდრო უკუნისამდე» და შდი. ამ შესავალში აუუდებულა დიდი რკინის კარი არაბულად წერილი. ამბობენ ორი ამისთანა დავით აღმაშენებელს მოუტანია დარუბანდიდამ; ამის ცალი კარი დაუშლიათ და რკინათ უხმარიათ ეკკლესიისათვის. ამ არაბულის წერილის მცოდნეს უთარგმნია ესრეთ:

«სახელითა ღისათა, ედ მოწყალის და ედ სასიერისა!

«გვებრძანა ჩვენ გაკეთება ამ კარებისა ჩვენის მეპატრონის აშირ სეიდისაგან სახელაფანის შავირისაგან, ელფასცალის ძისა. დემერთმან შეინახოს იმისი მეფობა! ზედა მხედველობითა ბძქენის აბულ ფერეჯ მანქმედისა აბდულაჰს ძისათა, დემერთმან ხელი მოუმართოს მას ყოველფერში.

«კარები ამოსტრა იბრანო ოსმანის ძემან, ანგვეის ძემან, რკინის მჭრელმან 455 წელსა» — რომელიც იქნება 1063 წ.

ვისაც დაწერილი შეუმოწმებია, ისტორიაში უპოვია; რომ ემირი შავირმან ალფასცალ ყოფილა მენატრონე დვინისა და ყარაბაღისა 340 წელსა, რომელიც არის 951 წ. და იმის შთამომავალთა სტერიათ ის ადგილები 128 წელიწადი, და ეს კი არა სჩანს, რომ იმათ დარბანდიც სტეროდეთ და არც ეს არაბული დაწერილი აცხადებს, რომლის ქალაქისათვის გაუკეთებიათ ეს რკინის კარები. იმ ქალაქის სხელი არა სჩანს, ამისათვის შესაძლებელია ის კარები სხვამ ვინმემ ძლიერმა კაცმა წაიღო დარბანდს და იქიდან წამოიღო შ დ დავით აღმაშენებელმა, რომელიც მეფობდა საქართველოში 1089 წლიდან ვიდრე 1130 წლამდე (?), ანუ შესაძლებელ არს, როდესაც დავით აღმაშენებელმა დარბანდის ალების შემდგომად გაილაშქრა ყარაბაღს და აიღო ქალაქი ბარდავი და მერმე სომხითის ქალაქი ანი და იქიდან წამოიყვანს ტყვედ აბულ ასკარ, სსენებულის შავირონის შვილიშვილთაგანი, — იქნება ეს კარებიც შაშინ იქიდან წამოიღო.

გელათის სობოროს ეკგელესიაში, საგურთხეველიდამ სამხრეთს, ასვენია დიდი ხატი, წოდებული ვედრებისა ღის მშობელი, სიმაღლით იქნება რუსული საყენი; ღთის მშობელი არის ფეხზე მდგომარე და მის წინ მუხლმოდრეკილი მეფე. ამასუდ სწერია ესრეთ: «უდ წო ღის მშობელო, შენ მეოხ მექმენ ჰატრონსა, მეფეთ მეფესა ბაგრატ, ყოფელთა კაცთაგან ფრად ცოდვილსა აქა და მას საუგუნესა წე ძისა შესისა».

ამავე გვერდით ასვენია ხატი გელათისა ღთის მშობლისა, კარებიანი. მარჯვნივ მისსა არის გამოხატული მეფეო მეფე ბაგრატ და მარცხენითა დედოფალი ელენე. ქვეშ აწერია ესრეთ: «შეგქმენით ესე ხატი გელათისა ღის მშობლისა წელსა ჩუდ» — 1404 წ.

აღსავალს კარებს, ჩრდილოეთის მხარეს, ასვენია ხატი აწუურისა ღის მშობლისა; ამის კარებსუდ სწერია ესრეთ: «შენ ცათა უფრცულესსა, მადლსა დედოფალსა, აწუურისა ღის მშობელისა, სსოლსა ჩვენისა ცხოვრებისსა, გიძღვენ მოკრძაღვით ჩრად სარაცხი კინი ესე ძღვენი და შეგიმგევე გუბო ვეცხლითა, ჩვენ მინდობილმან ფარფათა შენთამან, მეფეთ მეფემან სოლომონ, საგურსებელად ყოფლითურთისა ჩვენისა და ედ თანამეცხედრისა ჩვენისა, დადიანის ასულისა, დედოფალი დედოფალისა მარიამისა და ძისა ჩვენისა ალექსანდრეს აღსაზრდელად, სამაღლებელად. აგვისტოს კ, ქ ესით ჩლოდ» — 1774 წ.

ამ ხატის კარები და კუბო არის სიმაღლით ვითარ ადღნახევარი და საშუალო გულში ასვენია თვით ხატი, მოჭედული თვალ მარგალიტითა; სიგრძე და სიგანე იქნება ვერ ნახევარი ადგილი და ქვეშ სწერია ესრეთ: «ხვენ, მეფეთ მეფემან ჰატრონმან გიორგიმ და თანამეცხედრემან დედოფალთ დედოფალმან და ძემან ჩვენმან პირა მშობმან».

ამავე ჩრდილოეთის მხარეს მაცხოვრის ხატსედა სწერია: «დიდსა მეფეთ მეფესა დავითს, ძესა რუსუდანისასა, მიწა—წინამძღვარი იოვანე უმკობ სახესა ღისა მაცხოვრისასა გარდაუვანითა და მოჭედითა,—უდ სადილებელად მეუფობისა მათისათვის». სამკვეთლოს კარებთან მდლას არის დასვენებული ხატი სახულისა ღის მშობლისა, სიმაღლით იქმნება ადღნახევარი და სიგანით კარებისად ამავე ზომისა, მძიმედ მოჭედული თვალ მარგალიტითა. ამ ხატზე, ამბობენ, დახატულია მახარობელის ღუკასაგან, და ოქროთ მოჭედულსედა სწერია: «მხალოდ მხალომან ვესელელ სოლომონ ღმობით და თლობით მჩობლ ტაღანტ და სამუაროის მსეებრ აცისკრე მორფი შენი. აწ უამმან თლობისმან ოხად. ჯ! ღის მშობლო, უძრველსა დაგემაღლით, შენ აღუვავენ, ამდიდრენ აღმკობად, ეგრეთ აწ დავით, ღის მამა ქმნილმან, მის შორის, დედოფალო, ნივთი შენ ღის ტაძრისათვის მორჩმან ესე ტაძრისათურთ უძღვენი წელსა» (?).

საკურთხეველიდამ ჩრდილოეთის ეკკლესიის კედელსედა არის დახატული: 1. დავით აღმაშენებელი, რომელსაც მარჯვენა ხელით უჭირავს გრანული წერილი და მარცხენა ხელით გელათის ეკკლესია. 2. აფხაზეთის კათალიკოზი ევდემონ. 3. მეფეთ მეფე ბაგრატ. 4. დედოფალთ დედოფალი ელენე. 5. მეფეთ მეფე გიორგი. 6. დედოფალთ დედოფალი რუსუდან. 7. ამათ შუა ძე მათი მცირე წლოვანი ბაგრატ. ეკკლესიის საშვალოს მარჯვენა სვეტსედა დახატულია კწი და აწერია ესრეთ: «ღმერთო შეიწყაღე დიდისა საუდრის გენათისა მიტროპოლიტი და აწ აფხაზეთისა, საქართველოსა და დიდისა ბიჭვისტისა კათალიკოზი ზაქარია ქვარიანი, ამინ».

ამის პირდაპირ, მეორე სვეტსედა ხატია სსვა კწი, მაგრამ იმაზე დაწერილი ძნელად წაიკითხება. ჩრდილოეთით გამოსხვავალი კარისა ჰქუში საფლავის ქვასედა სწერია: «ღმერთო, შეიწყაღე კწი ზაქარია! ესე საფლავი ჩემი არის და ვინც ეს ჩემს უკან გახსნას, შესვენებული იყოს». აქვე კარებს ზევიდამ სწერია: «საოხად მეფეთ მეფისა გიორგისა». დასავლეთის კარისჰქუში დახატულსედა სწერია: «მონა ღთისა

დიდისა საუდრისა კ^წის დიმიტრი, და ვინც შენდობა უბძანოთ, ღ^თნ თქვენ შეგინდოთ, ამინ».

აქედამ ჩრდილოეთისკენ გამოსავალს კარბუჭეში, საფლავზედ სწერია: «ღ^თ შეიწყალე გენათელი ღოთქიფანიძე გენადი! ვინც შენდობა უბძანოთ, თქვენცა შეგინდოს ღ^შან, ამინ. წინათა ჰაპათა ხელმწიფეთაგან წყალობა საფლავი ემოვნა კარის შესავალს, ისინიც და დედა ჩემიც იქ ემარხნენ და აწ ესე არს განსასვენებელი ჩემი. ვინც კაცის დასამარხავად ეს განხნას, ჩემდამცა მუქათათ განიგიოთხვის შეორეთ მოსლვას. ქ^ანს ტია». (1623 წ.).

სობოროს ეკლესიაში არა ვინ არის დამარხული გარდა ოდენ სოლომონ მეფისა, და მეუღლე მისი არის დამარხული სამხრეთის მხრივ სამწირვალში.

გელათის სობოროს შინაგანი შენებულება და მხატრობა მიმზგავსებულია საფარის მონასტრის სობოროს შინაგანს შენებულებასა და დახატულობასა, და, როგორც საფარში, ახლოს ჟამებში მისულთა მსახველთა კედელზედ დაუწერიათ თავიანთი სახელები ზოგს ნახშირითა და ზოგს დანის წვერითა, და ცოდვით არ მიუჩნევიათ ამგვარის ნაწერებთა წაბლავა საუფლოს სახეებისა და წმინდანებისა დახატულობისა; და, თუმცა გელათის მონასტერში ამ გვარი ნაწერები ისე ხშირად არ იხილვება, როგორც საფარში, მაგრამ საფიქრებელია, რომ ადგილ ადგილ დაწერილების მიხედვითა და ერთი მეორეს მიბძვითა აქაც ისრე განხშირონ კედლებზედ დაწერა ნახშირითა და დანის წვერითა, და წაბლავს საუფლო სახეები, — ეს იქმნება დიდი შესაწუხებელი, და სამღველოთ მოვალეობა არის, რომ ამგვარი მოქმედება დაუშალოს საღოცავად მისრულთა.

გარდა ამისა, რაც საკათალიკოსო სამკაულზედ დაწერილი წაიკითხება არის შ^დი; ბარძიმზედ სწერია: «მეფეთა ტომი, რაჴ ერისთავისა რტონი, ქათლ^სი ბესარიონ. ქ^ესით ჩღდა». 1761 წ. ოქრო დრამი 327¹/₂.

წინ გასაძღოლს ჯვარზედ სწერია: «ქ^ე შეიწყალე დავით, ქ^ე მეფისა ბატონისა და დედოფლისა მართასი, და ქ^ე მათი მეფეთა მეფე გიორგი. ქ^ე შეიწყალე დადიანი მამია და დედოფალი ელისაბედ, დადიანი ლეონ და დედოფალი ორთავე შ^ა ცხოვრებათა».

«ცათა უმაღლესო ბიჭვინტისა ღ^ს მშობელო, შე სულთა აიხნაზეთის კ^წი ევდემონ, რომელმან შექმნა ჯვარი ესე ძელი ცხოვრე-

ბისა, წინამძღვრად და მთარგველ ექმენ ორთავე შა ცხოვრებათა; ამინ».

ოლარზედ სწერია: «მონამან უფლისამან გარდამოცემულმან და სულთ გუერთხეულმან გმან ბესარიონ და ძემან ერისთვისამან და ასულისა შეფისა შობილმან განვასხლე ოლარი ესე სულთა ჩემთა სახად. უფო შე დარეჯან შემკერავი ამისი, ამინ».

გელათის სობოროს აღმოსავლეთისკენ არის სხვა ეკლესია გუმბათიანი წის გიორგისა, ამასი ასვენია ხატი ბიჭინტისა ღის-მშობლისა, რომელსაც უკანასკნელის ფიცარზედ სწერია: «პირველვე მოგასწავეს, უდ უსწნელო, მწუობრმან წარმეტყველთამან: დავით გიწოდა კიდობნად სიწმიდისა, სოლომონ — ცხედრად და ისაი — ღრუბლად და კდ მშობელად ევმანუილისა, და აწ მეცა, მწმუნებულმან ამათმან, ხელგჭყავ შემკობად ხატსა შენსა წინდასა ჩრდილოსა და უისა აფხაზეთისა გზმან ევდემონ, რათა ღირს მეო მარჯვენით ძისა შენისა მდგომარეთა წინასწარმეტყველთა ზეშთა ვიდრე მე სახიერისა ღთისათა, — მე, ევდემონ ჩხეიტის ძემან, მოვარჯედინე და შევამკე ხატი ესე უდ წისა ძითურთ, თავი ხატი ოქროთა და თვალთა მიერ და მარტალიტთა განვასვენე, ხ გარეშემო ჰატივი და კარნი ვეცხლითა, და დავასვენე ტაძარსა წმინდისა ღის მშობლისასა სალოცავად და საუკუნოდ მოსახსენებელად, და შესანდობელად, და სალხინებელად ცოდვილისა სულისა ჩემისა და ცოდვათა ჩემთა მოსატყვევებლად, ამინ».

«ქე შე სულთა დადიანი მამია და ძე მისი დადიანი ლეონ; ხ მოიჭედა და სრულ იქმნა ხატი ესე ქკს სხვ, დასახამით ფუკ, ქსით ჩფმს (1568), ინდიკტიანსა ია-სა».

ამავე ეკლესიაში არის მეორე ხატი ღის მშობლისა, ოქროთი მოჭედილი; მარჯვნივ არის გამოსახული მეფე გიორგი და მარცხნივ დედოფალი ოამარ; ეს სახელები ზედ აწერიათ. ამ ხატს უკან ვეცხლზედ არის მოჭრილი შემდგომი წერილი: «ჩვენ დასამიძის სახელ განთქმულის შეკმანის და თანამეტყველისა მისისა ანას ასულმან დედოფალთ დედოფალმან შევამკე ხატი ესე უდ წისა ღის მშობლისა, რათა მეო გვექმნას წინაშე ღთისა ორთავე შა ცხოვრებათა მეფეთა შეფისა გიორგითურთ და შეგუაერთო მარჯვენათა მათ და გვემას ხმა იგი სანატრელი: მოვედით გუერთხეულნო» და შემდგომი.

ამ ეკლესიაში საივლავის ქვაზედ წერებულა: «ქე განუსვენე სულსა მონისა შენისასა, აფხაზეთის გზს ევდემონ ჩხეიტისძეს და მე, დამარ-

სულმან საფლავთა შა მეფეთსა, დაფხატვინე საყდარი ესე და შევამკე ხატი ბიჭვინტისა ღის მშობელი სახსენებულად სულისა ჩემისა, ამინ».

ამ ეკკლესიის იატაკი რომ დაუგენიათ თლილის ქვითა, ის დაწერილი გაუქმებულა და იქიდან გადმოწერილი პირი შეუნახავს უდ პატრიოსანსა მამა დაუულებულს ნიკოლაოზს. ნეტამც სხვა დაწერილებიც ისრე შენახულ იყოს მათის პირის გადაწერითა ქალაღზედ; ამისათვის, რომ უამის მომდინარეობაში დაწერილები ქვებზედ და მეტადრე კედლებზედ თან და თან უფრო ძველებსა და წაკითხვა ამათი და გამოცნობა უფრო გასაჭირი შეიქმნება. ამავე ეკკლესიაში კედლებზედ არის გამოსატული სახეები მეფეთა და დედოფალთა, სახელები მათი ძნელად წაიკითხება. ჩრდილოეთის მხარეს ერთზედ აწერია: «თეიმურაზ», და მეორეს, უფრო ახალ გაზდას, «ალექსანდრე».

ესეც შესანიშნელია, რომ მეფეთ სახენი არიან გამოსახულნი წვერ მოპარსულნი, მხოლოდ დავით აღმაშენებელი და მეფე ბაგრატ ვედრებისა ღის მშობლის წინაშე არიან წვეროსანნი.

ავგისტოს 22. ქალაქი ხონი, — აქ პარსაკეობით არის ბაზრობა, საკმაოდ შეიკრიბება ერი იმერთა, მეგრელთა, სვანთა, ოსთა და სხვ. აქ არის ეკკლესია წმ. გიორგისა, სადაცა ასვენია ძველი ხატი მისი, მოჭედული, სიმაღლით ერთ საყენამდინ, მაგრამ ამის შექუდილობა ადგილ ადგილ სიძველისაგან მომტურევიან და ამასე დაწერილიც სრულებით აღარ დარჩომილა.

— 22. ადგილი გორდი, სადაცა არის სასახლე დადიანისა.

— 23—28. ქულბაქი, — აქაც მისვე სასახლე და მუნ იდგა შვილეუბითურთ. ამის ზევით არის მური და სასახლე მისივე, ცხენის წყალს გაღმა, ხოლო გამოღმა ცაგერი, ადგილი უწინდელის ცაგერელისა, მღვდელ მთაწრისა.

— 28. სოფელი ნამარნევი და მონასტერი ნათლისმცემლისა, რომელიც აუშესებია ლეონ დადიანის მეუღლეს დედოფალს მართას.

— 30. სოფელი ისუნდერი და მის გაღმა სოფელი ოყურეში, სადაცა არის ეკკლესია წმ. გიორგისა და მუნ ასვენია ორი ხატი მისვე წმ.ისა, მოჭედული ხონის ხატის მსგავსად. ამისი დაძველებული შექუდილობა განუახლებია უკანასკნელს ცაგერელს მღვდელთ მთაწარისა იოვანეს.

სეკლემბრის 1 და 2. მონასტერი მარტვილი, სასაფლაო დადიანთა, სადაც ასვენია ხატი ვლახერნის ღთის მშობლისა და შიგ მღვდლბარეა პატრიოსანი სატყეული მისი.

— 3 და 4. წყალტუბოს აბანო.

Описание Крестнаго монастыря, близъ Іерусалима, и нѣкоторыхъ Грузинскихъ рукописей, хранящихся въ немъ, сдѣланное Н. Чубиновымъ съ 3—4 по конецъ мая 1845 г.

ჟამსა ეოფისა ჩვენისასა ქალაქსა იერუსალიმს, 1845 წელსა, მაისის 3 — 4 და შემდეგცა რაოდენ გზისმე წარვედით მოხილვად ჟუარის მონასტრისა, რცტა არს სავალი ნახევარ ჟამისა; ძველად დაფუძნებულ არს ქართველთაგან, ვა ალწერს მოსრული აქა 1757—1758 წ. ქართველი მთავარეპისკოპოსი ტიმოთე.

ამა მონასტრის დიდსა ეკკლესიასა შა სდ იატაკი არს მოზაიკა, რცტა ქართულათ უწოდებენ «სოფიოს-კენჭი», ფერად-ფერადად შეწყობილი სხვა და სხვა სახეობად. ეს იატაკი ადგილ ადგილ არს გაშავებული. იტყვიან, ვდ ურწმუნოთა მოუსრავსთ მუნ მონაზონნი და მათითა სისწლითა არს შელებული, მაგრამ არა იპოვების წერილით მოთხრობა — რამელს ჟამს და ვისგან მომხდარა ესე ვითარი ძვირის-მოქმედება.

2 — 3. ამა ეკკლესიის სამხრეთის კედელსკედ, საკურთხეველის მხალაბელ, არიან დახატულნი: დადიანი და მეუღლე მისი, ხელითა მტვირთველნი მის მონასტრისანი და საშვალ მათსა მცირე ასული (?) მათი; სამნივე მოხილი პორფირითა და სამთავრო გვირგვინებითა. ამაზედ ხუტურად სწერია: ჩნ ღვთიუ-გვირგვინოსანმან, დაცვა-ფარ-ვათა თქვენთა მინდობილმან, დადიანმან ჰატრონმან ლეონმან დავახატვინე საოხად თანამეძებდრისა ჩნის და შემოგწირე გოცხერი ასის-გომლის კაცითა დედოფლის ნესტან დარეჯანის სასულიეროდ ქკს ტკია», — 331 = 1643. ხ ბერძულად აწერა: *Αρχον Ταττιανος*. სამკვეთლას კარს ზეიდამ სწერია: ქე ადიდე დადიანი ლეონ. ხ სამხრეთის საკურთხეველის კარს ზეიდამ სწერია: ნესტან დარეჯან დედოფალი.

4. აქვე სამხრეთისკენ საკურთხეველის სვეტსკედ დახატულია პორფირ-გვირგვინოსანი დედოფალი, მუსლზედ მდგომი წინაშე მაცხორისა, და ზედ აწერია: ქართლის დედოფალი მარიაჲ, ასული დადიანისა, შეს ღწ, აწ.

5. ამის პირდაპირ, შუა სვეტსკედ, არიან დახატულნი: წა პრესორე და წმ. ლუკა. ამავე სვეტის სამხრეთის მხარეს არის დახატული მუსლზედ მდგომი წე მოწამისა სევასტიანესა, ვილაც იე გურული (მგა-დობელი), რომლისაც თვალები ამოუჩიქნიათ ურწმუნოთა ვიეთთამე.

6—7. ამავე სვეტის დასავლეთის მხარეს არიან დახატულნი: წა ევთიმი და წმ. საბა, საშვალ მათსა მუსლ მოდგმული შავწვეროსანი შვიდ ლითურთ და ზედ სწერია: ამის დამხატავსა არსენ ავრის (?) გრიგოლს და მისთა დედა მამათა შნდოს ღწ, წმწ.

ამის პირდაპირ უკანა სვეტსკედ სწერია: დადიანმა (მიბოძა), ვილუაწე და გავაკეთე გუმბათი და გვერდები, ორი ათასი ასლანი და ექვსი ათასი ჩემი დავხარჯე, ქკს ტკია. გდ ხელ ჩართულა: ნიკწ. 331 + 780 + 532 = 1643 წ.

ამას ქვემოდამ დახატულნი არიან: წმ. მაქსიმე და იე დამასკელი. ამათ შუა მუსლსკედ მდგომი მოხუცი, თეთრი, სქელი და გრძელი წვეკრითა, თავსკედ ხურავს მაღალი თეთრი არაღინი, შავი ძაღა შემოდუბული მწვანე კაბა, წითელი სარტყელი და ზეიდამ ასხია ვიკრის ფერი ხირღა საერისკაცო თეთრის სამხრითა. — ამას აწერია: «ამისსა დამხატავს შნდოს ღწ, წმწ, შოთა რუსთველი».

9. ამავე სვეტს სამხრეთის მხარეს ხატია თეოდორე მანგლელი, რევიშვილი, სქემოსანი, კვერთხითა.

10. გდ ამ სვეტის დასავლეთის მხარეს ხატიან მოციქულნი პე და ჰავლე, ამათ შუა მდგომი მღვდელმთავარი, რომელსკედაც სწერია: ამისსა დამხატავსა პატრიძეს, დრანდელ მთავარეპისკოპოსსა, გაბრიელს და მამადედათა მისთა შნდოს ღწ, წმწ.

11, 12. ამათ პირდაპირ დახატულ არიან წანი ევთიმი და გიორგი მთაწმინდელნი, ქართველნი; ამათსევიდამ გამარაში არიან დახატულნი; ანტონი მარტყოფელი მონასტონის მასარით, ს იესე წილკნელი, სტეფანე ხირსელი და, პირდაპირ, აბიბოს ნეკრესელი სამღვდელმთავაროს შესამოსლით. ამავე მხარეს ბოლოს დოღაბში არიან დახატულნი რადენიმი მონასტონი და წდ სწერია: ეს ბერები ქართველნი არიანო. — ჰგონებენ ამათის სისხლით შებღალულია ურწმუნოთაგან მოსაიკის იატაკი.

13, 14, 15. დასავლეთიდან შემოსავალს დიდს კარებს შიგნიდამ, ჩრდილოეთის მხარეს, დახატულ არიან სამნი მეფენი მოხუცებულნი: გვირგვინ-შარავანდეთთა და პორფირებითა: 1. მირიან, 2. ვახტანგ გორგასლან, 3. ბაგრატ კურატპალატი. ამათ ქართულათაც და ბერძულათაც აწერია მათი სახელები βασιλευς და სხვა, — სრულად ვერ წავიკითხეთ.

16. ამათ უკან ხატია წმ. პეტრე ქართველი და მის პირდაპირ სქემოსანი მონასტონი, თვალებ აკრული, თავსკედ ვიკრი აქვს, უკანიდამ

მიკრული, ორისავე ხელით სანთლები უჭირავს ანთებული; ამაზედ ქართულათ ჭსწერია: იუჟნედ წელნი თქუძნნი მორტუმულ და სანთელი აღნთებულ. — ამისთვის გვითხრეს, ვითარმედ ესრეთ შეჭმოსენ დიდთა სქემითა.

ამავე კარებს ზეიდან ბერძულად და ქართულად სწერია ესრეთ: დახატა და განათლდა წა ესე და ედ ჰატოხსანი ტაძარი ჯვარისა, ცხოველის მუოფელისა, ჯერჩინებითა და შეწევნითა ედსასხელთვანისა და ბწყინვალისა დიდანისა ლეონისათა, ხელითა და თედ ჭირს განცდილობითა ედ უღირსისა ჯისა და წისა გოლგოთისა მამისა, ნიკიფორესითა, ჩოლოყაშვილის ომანის ძისათა, მსასოებელისა და სარწმუნოსა მის მონასტრისა, რენ გუმბადი და წა საკურთხეველი გაგაკეთე ჩემის საფასითა ქკს ტკია». 331 — 1643 წ.

ჩრდილოეთის მხარეს უკანა სვეტზედ სწერია: ჯო ჰატოხსანო და წნო მთავარ ანგელსნო მიქაელ და გაბრიელ, შეიწყალეთ ჩოლოყაშვილი ომან და ძე მისი მოურავი ქახოსრო და თანამეცხედრე მათი ბარბარე, ან.

17, 18. ამავე მხარეში, უკანა დოლახში, დახატულ არიან ჰატა და ქახოსრო წულუკიძენი, ერთი მეორეს ჰირდაჰირ. ჩრდილოეთის მხარეს კედელზედ, ბიბლიოტიკის შესავალს ზეიდან, არიან დახატულნი მრავალნი სახენი, და ედ სადაც წულუკიძენი ხატის იმას ზევიდამაც, მაგრამ ტენისგან მრავალი ადგილი დაშლილა და ჩამოცვევენულა, სახენი და მათზედან ნაწერნი შაბლაღულან, მხოლოდ სჩანს წერილი ქართულის ასოებითა და ძნელად გამოსაცნობია; უთუოდ აქ არიან დახატულნი ის სახენი, რომელთაც მოიხსენებს ტიმოთე მთავარ ეპისკოპოსი თვის მოხილვასში, და სჩანს რომ მას უამს ადვილად წაიკითხებოდა, გარნა ჩნ ვერ გავიგეთ.

შდ ტაძრის მოხილვისა შეგვიძღვნენ საკურთხეველში, სადაც წის ტრაპეზის ქვეშე არს ძირი მონაკვეთისა ძელისა ჭტისა და მის ქვასედ სწერია სახელი ჯის მამისა ნიკიფორე ჩოლოყაშვილისა. წის ტრაპეზის მარცხნივ იატაკის მარმარიალთს ქვასედ სწერია: ესე წა და ჰატოხსანი მონასტერი მეფეს დთანს ბაგრატ [კურო] ჰალატს აღუშენებია მუნით შთავედი საკურთხეველის ქვეშე შეკრულსა კამარაში, სადაც არის ფოსო ძელის ჭტის მონაჭერის ძირისა და მუნადამ მიიღებენ მლოცვნი მიწასა ევლოგიად.

ადგომის კვირიდამ ვიდრე მოციქულთ მარხვამდე ვიდექით მახლობ იერუსალიმის საპატრიარქოსა, მონასტრისა შა წისა მოწამისა

თეოდორე ტირონისისა, რლცა განწესებულ არს სადგომად მლოცა-
ვთათვის, რუსეთიდამ მომავალთა. ამ 1845 წელს მოსრულნი მლოც-
ცაფნი იუვენ აქ ვე 50 კაცი და ქალი, და სულ წავიდნენ ახალ კვი-
რიაკემდინ. აქურ მონასტრის წინამძღვარს უსწავლია რუსული წიგნი
და ზოგჯერ, წირავს ან ილოცავს რუსულად; ამავე მონასტრის ეპკლე-
სიაში, საკურთხეველის პირდაპირ, დასავლეთის კედელზედ, ფანჯარის
ქვეშე დატანებულს ქვანზედ სწერია მხედრულად ესრეთ: ღო და წო
თეოდორე შე ირუბაქის ძე ჩოლოყაშვილი ბეენა, ეს საუდარი აღვაშენე
ჩემთა მშობელთა შესანდობელად, რათა იქმოდენ აღჰსა თევდორო-
ბასა ჰლსა შვიდისასა წთა მარხვათასა. აღვაშენე ქკს... (აქ ასოები
ვერ გამოფიტანით). ამავე ეპკლესიის დასავლეთის კარს გარედამ
ზევით დატანებულია მარმარილოს ქვანი და მათზედ სწერია ესრეთ:
ჩოლოყაშვილსა ბადურსა და მათთა ძმათა და ძმის წულთა ცოდვანი
მათნი შოს ღმან, ამინ. წმ. თე, შე ჩოლოყანის, ან. მათსა უმასა
შიოს შნდოს ღმან, ამინ.

იერუსალიმს, აღდგომის დიდის ტაძრის გალავანს ზევიდამ არს
ეპკლესია აბრაამის მონასტრად წოდებული. ამის კარებზედ ქართუ-
ლად სწერია ესრეთ: განვასლე აბაშიძემ გიორგი იმერელმა ჩემის თეთ-
რით, ქკს ჩდ.—1700 წ. ბერძულად უფრო ვრცლად სწერია, მაგრამ
ვერ გადმოვსწერე.

ჟის მონასტერსა შა შენახულთა წიგნთა თს.

როს შევედით ეპკლესიასა ტაძრისასა, სადაც არს ბიბლიოტეკა
ანუ წიგნთსაცავი, მას შა მდებარებენ წიგნნი 1. ლათინურნი, 2. არა-
ბულნი და 3. ქართულნი, რომელნიც არიან დაწერილნი ხუცურად
ზოგნი ეტრატზედ და ზოგნი სქელს ქალღვრზედ, რიცხვით იქმნება
ვიდრე ორასამდინ, როგორც დავსთვალეთ ფიცრის თარებზედ.
რომელნიმე მათგანნი დაშლილან და ვისაც კედ შეუკრეფინებია, ან განუ-
ასლებია, მათნი სახელნი ზედ აწერიან; მაგრამ კდცა არინ დაშლილნი
და ჭიისაკან შეჭმულნი. ამ წიგნებიდამ გავსინჯეთ ვიდრე 30 მდინ
და რცა მათშინა ვნახეთ დირსსახსოვარი, გამოვსწერეთ ესეთ:

1. საკითხავნი დღესასწაულთანი 8 და 14 სეკდემბერს 21 ნოემ-
ბერს. ესენი არს თარგმნილი ეოვრემისა. დეკემბერს 9 და 25 თარგ-
მნილი ეოვრემისი და სხვანი მათ ორთავან არიან თარგმნულნი.

2. ხუცურად ხელთ ნაწერ ეტრატზედ სახარება 4 თავი, ამის

ბოლოს სწერია: დაიწერა სხარება ესე მას უამსა ოდეს შალფა სპარსეთით შამოვიდა, ხელითა იოანე — ამა და ამისათა, — გვარი ვერ გასვიგეთ.

3. სამოციქულო, ეტრატზედ დაწერილი ხუცურად; ამის ბოლოს სწერია: ღირს ვიქმენ მე გლახაკი იოვანე ვარძიელი, აღდგომისა დეკანოზი, მოკებად წის ამის წიგნისა, — ვინცა ინმარებდეთ მოკვიხსენებდეთ. დაიწერა წინაჲე წმინდისა საფლავისა წელსა ლბ თურქთა ქონებისსა, ოდეს კლიტენი მათ ქონდეს, საწრთველად ცოდვათა ჩვენთათვის, არცა ვის უტევებდეს შესვლად, თვინიერ დიდისა ჭირისა და საფასისა, არცა გამოარსვლად. საუკუნომცა არს კურთხევა გირილე მტბევრისა, გამომზრდელისა, მზრუნველისა და მოღვაწისა ჩემისა, რომელი მას უამსა ჯვარს მკვიდრობდა; კედ ჯვარის მამის იოვანესი და ყოველთა ძმათა. ჯვარელთა საუკუნომცა არს ხსენება; და აწ ვინცა ჯვარის მონასტერს გამოახვას, მისითა მადლითა და წის საფლავის მადლითა კრულა. ესე მსხვილად დავსწერეთ, რომ ზოგნი მოხუცებულნი იყვნეს.

4. ხუცურად ნაწერი სქელს ქალაღზედ წიგნი, რომელსაც ბოლოს სწერია: დაიწერეს წმიდანი ესე თვენი ხელითა მოძღვრისა კირილესითა და მოწათვისა მისისა მარკოზისათა, და ვინცა ამა მონასტერსა გაჰპატივს გამოახვას, იუდასთანამცა არს ნაწილი მისი... და სხვანი.

5. მეორეს თვენზედ სწერია: ცოდვილმან ბერმან თევდორემან დავსდე თვე ესე მანისი ქეს საფლავსა შინა, რათა მუნ მყოფნი მოკვიხსენებდენ და თურამე ქართველნი აღარ იყვნენ აღდგომას, მერმე მეტოქს დაიდვას და ვინცა იერუსალიმით სხვაგან წაიღოს, ქეს საფლავის მადლითა კრულა.

6. სხარების თარგმანი, სქელს ქალაღზედ ნაწერი, ამის თავს სწერია: ჯვარის მონასტრის ტრავისისა და იოვანე მახარებელის საუღარისა მეორედ აღმაშენებელისა, ყოველთა ეპისკოპოსთა უნარჩევებსა, კუმურდოველსა სერაპიონს შეუწდოს ღმრთიან და მისთა დედმა მათაცა. კედ სწერია: ესე წიგნი ჯვარისა მეუფეთ მეუფესა დავითის შესანდობელად მე მოძღვარმან მისმან, ბერმან ილარიონ, დავისსენ სპარსთაგან, მას უამსა, ოდეს ჯვარის მონასტერი სპარსთა დაეჭირა. კედ სწერია: ესე წიგნი მეუფის სახლის უხუცესმან ბეენა ჩოლოყაშვილმან შევაკაზმინე ბატონის მეუფის გიორგის საღვთობელად. ამ წიგნის ბოლოს სწერია: ეს თარგმანი სხარებისა გაჰპატიური მე ანტონი ფედ ცოდვილმან ვისსენ სპარსთაგან საფასითა ჩემითა და მუნვე შევსწირე. ვატ-

რონსა შეფესა გიორგის ძესა ალექსანდრესა შეუნდოს ღმერთმან; ჯვარისმამად მოვლისებულსა ჩოლოყაშვილსა სხლთუხუცესსა ბეენსა შეუნდოს ღმერთმან. — შე და სომეხი დავისარჩლენით იაკობ წის საყა დაქსა წა, — დიდი ჭირი და სარკველი გარდამხდა, და კად ნებითა ღთისათა ფრანგთა გოლგოთა დაფაგდებინე და მათი ყველა რაც იყო — კანდელი და სხვა — გარეთ გამოუყარე. ცოდვილს ციციშვილსა, მროს გელ ყოფილს შიოს, შეუნდოს ღმერთმან.

7. კლემაქსი, ხუცუყად ნაწერი სქელს ქალღმრთედ. ამის თავს სწერია: ღმერთ, სამებით დიდებულთ, შეიწყაღე საწყალობელი ბერი ბესარიონ მადრადე ქიოტიშვილი, ქს აქეთ ჩეიდ (?). რომელნიც მიემთა ხვიფნეთ სულთა განმანათლებელსა წიგნსა ამას ცოდვილსა ჯვარის მამას ანტონიოსს დიასამიძეს შენდობით მოიხსენებდეთ, ჩოლო, ოკადომბრის დ. მეორედ ღირს ვიქსენ თავფანისცემად წათა ამათ ადგილთა ხლოწ, ოკდომბრის კვ, — უღირსი ანტონი. ღმერთო შეიწყაღე მეფე გიორგი და ამ წიგნის შემკაზმავი ჩოლოყაშვილი ბეენი და მოძღვარი სულისა ჩემისა, ქკს სგ, 203 = 1515 წ. თებერვლის იბ. ღმერთო შეიწყაღე მეფე პატრონი ლუარსაბ და დედოფალი თამარი, ძენი მათნი მეფე სვიმონ და დავით, და ციციშვილი, მროველ მყოფილი, შიო.

8. დიდი მეტაფრასი, ეტრატზედ ნაწერი; ამასია ცხოვრება გრიგორი არქიმანდრიტისა ხანძოელისა და შატბერდისა აღმაშენებელისა და მისთანა ნეტართა მამათა. ამის ბოლოში სწერია:

გარდაიცვალა ნეტარი მამა ჩვენი გრიგორი 102 წელსა ცხოვრებისა მისისასა, ქკს 81; ხოლო ცხოვრება ესე მისი დაიწერა შდ გარდაცვალებისა მისისასა 90 წელსა, დასაბამიდან 6551, იერუსალიმის პატრიარქობასა აგათონისასა, მცხეთას კათალიკოსობასა მიქაელისასა, ქართველთა ზეთა მთავრობასა აშოთ გურატპალატისასა, ძისა ადარნასე ქართველთა მეფისასა; აიხაზთა წა მეფობასა გიორგისასა, ძისა კოსტანტი მეფისასა, ერისთავობასა სუმბათისასა, ძისა ადარნასე მეფისასა, მაგისტროსობასა ადარნასესასა, ძისა ბაგრატ მაგისტროსისასა, ერისთავობასა სუმბათისა, ძისა დავითის მამფალისასა; ხოლო უამსავე ამას იყო ანხას ეფისკოპოსი მაგარი და ნეტარისა მამისა გრიგორის შენებულთა მათ მოსასტერთა იუფნეს მამასახლისნი, სათესავით აზნაურთა შვილნი, ხანძეთის მამა თეოდორე, დისწული ცხვედასი, და შატბერთს მამა გრიგორი, ძე ღმერთისა, შოსახელე დიდისა მის დირსისა; წ ხანძოეთის წინამძღვრის და იოფანე ძისა მისისა და წიო

გნისა ამის აღმწერელისა, გიორგი მერჯულისა, სამთავე ამათ იგუდა მოდგინეს და აღწერეს ცხოვრება ესე ნეტარისა მის. ხანძოეთს შვეიდრი, მამა გაბრიელ მოძღვარი, გვითხრობდა მამისა ბასილია სათვის, ვიდ მრავალთა წელთა მამასახლისობისა მისისასა, ტრაპეზისაგან კიდე, საზრდელს არ მიიღებდა, და უამსა სნეულობისასა, უწინარეს გარდაცვალებისასა, მრქვა: «შვილო გაბრიელ, საოსტრიგანოთ ცხელი საჭმელი, კორკოტი მომართვი». და მაშინ არა ეგბო, სხვა შევაგბე და მივართვი, რამეთუ მრავალთა დღეთა არა რაისა გემო ეხილვა, და ვითარ სცნა, ვიდ მას დღესა საეროდ იგი საჭმელი არა უოფილ არს; მრქვა მე: «რად სცედ და მეცა მაცდუნებ?! — რამეთუ სიჭაბუკესა ჩემსა, მამასა გრიგოლის აქვნდა რა მადლი წრმეტყველებისა, მიბრძანა: ბასილო, შენ ხანძოეთს მამასახლისად დასდგები და რაცა იეოს ხორცთა საღვასწისი ტრაპეზსა, მას დასჯერდი და ხორცთა შევბად იგი გეკმარების, — და მე კანონი ესე მამისა ჩემისა აქამომედე აღმისრულებიეს, და შენ სიკვდილისა უამსა ურჩებისა ჰატეისა შთამაგდებდი». ნ მე ფიდ შეუფრდი მამასა ბასილს, და მივიღე მისგან შენდობა და გურთხევა.

9. იოვანეს სახარების თარგმანი, სუტურად ნაწერი სქელს ქალაღდ ზედ. ამის თავს სწერია: ღთო აღიდე სულითა ჰატრონი ათაბაგი ქაიხოსრო, რ ფიდ მოსურნე იეო მცნებათა შენთა აღსრულებისა, და ჰატრონი ათაბაგი მსეჭაბუკი მშვიდობით დაიცევ და გაუმარჯვე, რამეთუ ფრიად მოსურნე არს წისა ამის ადგილისა, და მეცა ცოდვილი მონა მათი ამბროსი შე. ბოლოს სწერია: ლოცვა ჭყავთ ღირსისა მამისა ჩვენისა ეფთიმესთვის, მთაწმინდელისა, რომელმან სთარგმნა წა ესე წიგნი ბერძულისაგან ქართულად ბრძანებითა ღისმსახურისა მეფის დავით გურაჰალატისათა და მის მიერვე მოიწია [ესე წიგნი] საქარათველოდ.

10. მეტაფრასი, რომლისა ზანდუგი არს: შეხოსვლისათვის მარხვათასა, ქმნილი ანასტასი მონაზონისა; ცხოვრება შიშველ მარათალთა და წისა მამისა ზოსიმესი «ქება ქებათა» იამბიკონად თქმული. ესე წიგნი არს თორმეტ ნაწილად. შეიკაზმა წიგნი ესე ქკს სნწ, 258—1570 წ.

11. სამოციქულოს თარგმანი სქელს ქალაღდ ზედ. ამის თავს სწერია: ეს წიგნი ჯვარის ჰატრონის და მეფისა სალოცავად მისმან მოძღვარმან ილარიონ დავისენ სპარსთაგან მას უამსა, ოდეს ჯვარი დაიჭირეს მათ. და კიდევ სწერია: ჯვარის მონასტრის ტრაპეზისაგან კიდე, საზრდელს არ მიიღებდა, და უამსა სნეულობისასა, უწინარეს გარდაცვალებისასა, მრქვა: «შვილო გაბრიელ, საოსტრიგანოთ ცხელი საჭმელი, კორკოტი მომართვი». და მაშინ არა ეგბო, სხვა შევაგბე და მივართვი, რამეთუ მრავალთა დღეთა არა რაისა გემო ეხილვა, და ვითარ სცნა, ვიდ მას დღესა საეროდ იგი საჭმელი არა უოფილ არს; მრქვა მე: «რად სცედ და მეცა მაცდუნებ?! — რამეთუ სიჭაბუკესა ჩემსა, მამასა გრიგოლის აქვნდა რა მადლი წრმეტყველებისა, მიბრძანა: ბასილო, შენ ხანძოეთს მამასახლისად დასდგები და რაცა იეოს ხორცთა საღვასწისი ტრაპეზსა, მას დასჯერდი და ხორცთა შევბად იგი გეკმარების, — და მე კანონი ესე მამისა ჩემისა აქამომედე აღმისრულებიეს, და შენ სიკვდილისა უამსა ურჩებისა ჰატეისა შთამაგდებდი». ნ მე ფიდ შეუფრდი მამასა ბასილს, და მივიღე მისგან შენდობა და გურთხევა.

პეზისა და იე მახარებელის ეკკლესიის მეორედ აღმაშენებელსა, ამად
დღებელს გუმურდოველს სერაპიონს შეუნდოს ღმერთმან. — ამის
ბოლოს წსერია: ითარგმნა ბექნულისგან ქართულად დირსისა ეფრემ
კარეჭიძის მიერ; წიგნისა ამის დამთავებელი მიტროპოლიტი შემომ-
ქმედელი იაკობ მოიხსენე. გდ: სულითა გლახაკი ნიკოლოზ მეკას
შვილი, წიგნისა ამის შემკაზმავი ბენა ჩოლოყაშვილი, შესანდომელად.
მეფეთ მეფისა გიორგისა და ძისა მათისა ლეონისა.

12. დიდი სინაქსარი ეტრადზედ; თავს ჭსწერია: ღო შე ცოდა
ვილი ბერი ნამ. დიდისა გიორგი მეფეთ მეფისა ძესა ალექსანდრეს
და ძესა მათსა მეფესა გიგის შოს ღმან, სულსა ანასტასიასა, რა-
მელმან შეაკაზმინა წიგნი ესე და თეგლასცა.

13. გრიგორი დის მეტეველის წიგნი. ამის თავს სწერია მხედა
რულად: ღო შე გოზმა ყოფილი გიპრიანე. — დავსწერეთ მას ყამსა,
ოდეს ჯვარი დატევევებული ტფილისს ქალაქს ტახტზედ მჟდომმა
მეფე გიორგიმ დაიხსნა, მეც აქ დავესწარ (1684 წ. მაისის 18) ქკს
ტობ ბოლოს სწერია: წა ესე წიგნი მე მესხმან, ახსნაურმან, არყის
ციხელმან, გაბამან, მამის მამან ჩემმან, საფარას წინამძღვარმა, ეფრემ
აღწერა მანდა წარმოსაგზავნელად და იგი ვერღარა ესწრა, მიიტკალა,
აწ მე წარმოგზავნე. გდ სწერია: ღთო და წმინდაო ნიკოლოზ, მეობ
მეფავ ბატონიშვილს დომენტის! ოდეს მამა ჩემი ლეონ და ბიძა
ჩემები: მეფე გიორგი და ლუარსაბ, ძმა ჩემი ქაიხოსრო იპურა უსჯუ-
ლომან ეეენმან, შენ გევედრები ისინი გამოიხსნა, ჩვენ დავიხსენით
წა ჯვარის მონასტერი ჩემს იქ ყოფნაში ქკს ტპზ. (1699).

14. მეტაფრასი — სქელს ქალაღზედ. ამის ბოლოს სწერია: შეი-
კაზმა ხელითა ურბნელისა [ვ]ლასისათა და ტფილელ ყოფილისა ჯვა-
რის მამის ბარნაბასითა; მე შეგვრასა ვიღვწიდი, ხ იგი დაბნელე-
ბულსა ასოთა განახლებასა; არა მხოლოდ ესე, არამედ რაოდენიცა
შეიკაზმა ხელითა ჩვენითა.

✓ 15. მამათცხოვრება — სქელს ქალაღზედ დაწერილი. ამის ბოლოს
სწერია: ჰაჰა მარკოზ, მოგვიტემა ჩვენ, ჯვარელთა, მთავარ-ანგელო-
სის ეკკლესიისათვის 3300 მარჩილი წელსა 1619, აპრილს 21, ოდეს
სარდალმა მოურავი მოკლა და ქართველი (?).

16. სვინაქსარი — ეტრატზედ, რ ლისაც ბოლოს სწერია ესრეთ:
ჯვარის მამამან, კაცმან მანგლელმან, თეოდერე მღვდელ მონაზონმან,
მარკოზ დიაკნმან, ევსევი და ჰავლე, იკონომოს მანილია — დავანატვი-
ნეთ ჯვარის გუმბათი და კედლები, და სახლები, და ცალავანი დაქცეული

გაგაკეთეთ და საკურთხეველი მოფიქრებოდა მონასტერსა, — სამცხე თურქთ დაიჭირეს და გაათათრეს, კახეთი და ქართლი სპარსთა დაიჭირეს; მას უამსა მომხვდა მე ცოდვილსა ჯვარის მამობა, და მიიცვალა ამიერ სოფლით სანატრელი დედოფალი ნესტან დარეჯანი, თანამემცხედრე ხელმწიფისა დადიანისა ლეონისა, რომელმან წარაგო მისთვის ყოველივე საფსება: თვალი, ვეცხლი და ოქრო წითადგილთა ზა, სინას, მთაწმინდას და იერუსალიმს, და მე, ჯვარსინებითა მის ხელმწიფისათა, ესრეთ შევამკევე, რომელ სრულიად საბერძნეთი და არაბისტანი გაკვირდა; ვიდ ხელმწიფეთა — ვანტანგ და ბაგრატ და დავით დავითიანთა, რომელთა აღაშენეს წა ესე მონასტერი გაუჩინეთ აღაპი ვიდ წის მიცვალებისა. დაიწერა ქკს 341—1653 წ. შემდგომად მეორე ფურცელზედ სწერია: ჯვარის მონასტრისა მეორედ აღმასენებელისა მეფისა გიორგისთვის გაგაჩინეთ მათდა სამლოცველოდ აღაპი, — კურთხეული არს სული მამისა ჰროსხორესი, რომელმან აღაშენა მონასტერი ესე სამლოცველოთ მეფეთა ბაგრატონთა.

Изложение Грузинской Просодии Н. Д. Чубинова.

ქართულის ჰროსოდისათს, ანუ გამოცემისა.

ჰროსოდია საზოგადოდ არს ნაწილი ღრამმატიკისა, რომელიცა ასწავებს, თუ რომელითა მარცვალთა (ლექსთა შა) ჯერ არს გამოცემა გრძელად და რომელითა მოკლედ.

ნიშანი გრძელისა მარცვლისა არს —, ხ მოკლისა —. გრძელი მარცვალი არს იგი, რომელსა ზაცა ამაღლდების სმა და თვითოეულსა ლექსსა შა იქმნების ერთი გრძელი, ხ სხვანი მოკლენი.

ქართულთა ღრამმატიკოსთა არა დაუდვით საჭიროდ ნაწილი ესე და ვიეთნიმე ამტკიცებენცა, ვიდ ქართულსა ენასა არა აქვს ჰროსოდია; გარნა თვითოეულსა ენასა ჰროსოდია აქვს ესრეთ მიუცილდებულად, ვა ნაწილნი სიტყვისანი, ხ მესტიზობისა თს არს, ვა სული ხორცთათს. ხ საშუალობითა ჰროსოდისათა სტიხნი, ესრედ ითქმოდედ, აღიწონებინ, ვა სასწურითა ათეუქისათა უმცირესნი ნაწილნი მისხლისანი, ვე ხორბლის მარცვლადმდე, — და სტიხნი თვინიერ ჰროსოდისა არა არიან სტიხნი. დასარღვეველად ამისა არა ეხმარების ესე,

რე უმეტარნი პროსოდისანი და თვით ღრამმეტროსნიცა სთხზვენ სტიხთა ბუნებითსა წა ენასა. იგინი შეუდგებიან თვით ბუნებითსა გამოღებსა. ს უცხოთა ენათა წა არავის ძალუძს შეთისვსა სტიხთა, უსწავლელად მის ენის პროსოდისა, ნუთუ ენა შეესწავლოს მას ხმა რებისაგან ესრეთ, ვა ბუნებითი.

ესე მართალ არს, რე ქართულის ენის პროსოდის არა ეგრეთ ძნელ არს, ვა ბერძნულისა ანუ სლავენურისა, რეთაცა თვითოეულსა ლექსსა შინა დასმულ არს გრძელთა წა მარცვალთა ნიშნად მასვილი, სადაცა ჯერ არს ამოღება ხმისა, და ამით მრავალჯერ განიხრევიან მნიშვნელობანი ლექსთანი, მაგალ. *мѣна* ტანჯვა, *мѣна* ფქვილი; და თუმცა ქართულსა ენასა აქვს ესრეთივე თვისება, ად საგონებულ არს, უადვილესი ეთა ენათა, რადენნიცა არიან ქენასა ზედა, და ესრეთ კანონნიცა პროსოდისანი ჰქონან ფედ მცირენი და უადვილესნი:

1) ერთ მარცვლოვანთა ლექსთა თს რადმელა ჯერ არს თქმად, რე ეთავე ენათა ზედა ამგვარნი ლექსნი არიან გრძელნი მარცვალნი, მაგ. მე, შენ, ძე, ძმა, სე, ხმა, ფრთა და სხვ.

2) ორმარცვლოვანთა და სამმარცვლოვანთა ლექსთა შა წლი არს გრძელი და შდნი მოკლენი, მაგალ. მამა, მეფე, კაცი, უფათი, მოძღუარი, ტაძარი, მდინარე, დიდება და სხვ.

3) ოთხმარცვლოვანთა, ხუთმარცვლოვანთა, ექვსმარცვლოვანთა და უმეტესთა ლექსთა შს აღირიცხების მარცვალნი ბალოთგან, — და შესამე მარცვალნი დასასრულიდგან არს ნიადაგ გრძელი, მაგალ. განათლება, გზსვენება, ბედნიერება, განმანათლებელი, წარმოვლინებული და სხვ.

4) კანონთა ამით არა განეპირებიან: ბრუნვილნი, არცა მიმოხრილნი, არცა რთულნი, არცა სხვითგარდასვლითნი ლექსნი ქართულის ენისანი, მაგალ. კაცი, კაცისაგან, კაცობრივობა, კაცთ-მოუფარება, ქველის-მოქმედება, ვამსუბუქებ, აღმსუბუქებული. დიდება, დიდებული, დიდებულება, დიდებულებითი და სხვ.

5) თუმცა გამოირიცხებიან კანონთა ამითგან სათვითონი სახელნი უცხოთა ენათანი შემსგავსებითა მათთა ენათა გამოღებისათა, მაგალ. კოსტანტინე, ანდრონიკე, თეოდორე, მაქსიმე, მიხაილ, გაბრიელ, დანიილ, ნახუქოდონოსორ, სემირამიდა, თამარ, დამასკო, იერუსალიმი და სხვ. — გარსა ესენიც უმრავალჯერის მდაბიურსა შა ლაზარაკსა გამოითქმის თვისებისაებრ საზოგადოსა ხმარებისა.

6) სტიხთა შა ზოგჯერმე ორნი და სამნი ლექსნი შეერთდებიან უსრკოთ, ვა რთულნი, ანუ ერთი ლექსი მრავალ-მარცვლადანი დაიდუბის ვა განუოფილი, მიხედვითა ხმის ამაღლებისათა, საზომი ამათი ადგილად განისაზღვრების უურადლებითათა წაკითხვითა ძველთა შესტიხეთა წიგნთათა.

სხვანი ნიშანნი ურცოდისანი: წერტილი (.) მძიმე (,) ორი წერტილი (:) წერტილი და მძიმე (;) და სხ. და სხ. განიმარტებიან ღრამმატიკასა შა.

Въ Комитетъ начертанія учебныхъ пособій. Отъ его Отдѣла по Грузинскому языку. 31 марта 1853 года. Тифлисъ.

Комитетъ по журнальнымъ своимъ постановленіямъ, 11 декабря прошлаго года и 13-го сего мѣсяца состоявшимся, передалъ означеннаго 13-го числа на разсмотрѣніе и заключеніе Отдѣла составленныя г. адъюнктъ - профессоромъ С. - Петербургскаго Университета Д. І. Чубиновымъ для здѣшнихъ учебныхъ заведеній: Грузинскую Грамматику и Русско-Грузинскій Словарь. Разсмотрѣвъ таковыя сочиненія, Отдѣлъ имѣетъ честь изложить слѣдующія свои соображенія и заключенія:

О Грамматикѣ.

Грамматика начинается съ азбуки; она можетъ начинаться съ разбора буквъ, но говорить объ азбукѣ нѣтъ надобности. Надобно только сказать, что въ Грузинской письменности употребляются буквы двухъ совершенно различныхъ родовъ: Гражданскія, называемыя *мхედრუმი*, — т. е. военными и Церковныя, называемыя *хуцური*, — т. е. іерейскими. — Затѣмъ, можно обозначить эти буквы и познакомить съ ихъ произношеніемъ, какъ и сдѣлано у г. Чубинова. Но относительно ихъ произношенія надо замѣтить, что:

Ⓛ произносится какъ *e*, а не какъ *ea*, и употребляется только послѣ *ჟ*.

Ⓜ произносится какъ *u* послѣ гласныхъ буквъ.

ჴ произносится едва слышнымъ придыханіемъ, подобно французскому *h* или нѣмецкому *h*.

ჴ тоже самое, но заключаетъ въ себѣ и звукъ *o*, наприм. ჴო! произносится какъ *hoi*, или *hoi*.

ჴ произносится какъ *vi* и всегда употребляется вмѣсто 2-хъ буквъ.

О частяхъ рѣчи.

Признавать въ Грузинскомъ языкѣ 8 частей рѣчи—значило бы слѣдовать безъ нужды системѣ подраздѣленія ихъ въ другихъ языкахъ. Русская Грамматика рассматриваетъ *имя прилагательное* совершенно независимо отъ имени *существительнаго*, по той естественной причинѣ, что между ними нѣтъ ничего грамматически-общаго. Въ Грузинскомъ языкѣ, напротивъ, не существуетъ между ними никакого различія, ни въ окончаніяхъ, ни въ формѣ самыхъ склоненій¹⁾. Поэтому въ Грузинскомъ языкѣ слѣдуетъ признавать *семь* частей рѣчи: имя, мѣстоименіе, глаголь, нарѣчіе, предлогъ (или прилогъ, какъ будетъ сказано въ своемъ мѣстѣ), союзъ и междомѣтіе.

Объ имени.

На основаніи предъидущаго раздѣленія имя слѣдуетъ рассматривать въ слѣдующихъ уже отношеніяхъ: 1) какъ *существительное*: а) собственное, б) нарицательное, в) собирательное; 2) какъ *прилагательное*: а) качественное, б) притягательное, в) отлагательное. Сюда относятся всѣ причастія. 3) какъ *числительное*: а) числовое или счетное. Это опредѣленіе было бы соотвѣтственнѣе *количественнаго*, потому-что въ Грузинскомъ языкѣ количественныя слова: *двое, пятеро, десятеро*, замѣняются всегда прямыми числовыми названіями: *два, пять, десять*, съ тою разницею, что тогда эти названія, склоняясь какъ всѣ

1) Нижеслѣдующія замѣчанія, напечатанныя здѣсь, внизу страницъ, сдѣланы М. И. Броссе карандашомъ на поляхъ рукописнаго экземпляра настоящаго отвѣта Отдѣла: L'adjectif est une partie du discours distincte.

имена, употребляются во множественномъ числѣ. Примѣръ: нась было двое, пятеро, десятеро, *აბნი ვიყავით, ხუთნი, ათნი.* б) порядочное, в) собирательное, г) дробное.

О склоненіяхъ.

Всѣ имена, какъ уже замѣчено, и существительныя и прилагательныя, и числительныя склоняются одинаково. Но нельзя сказать, чтобъ склоненіе было одно: ихъ слѣдуетъ признавать три; но различію окончаній въ родительномъ падежѣ¹⁾.

1) Склоненіе именъ, кончащихся гласными буквами: *ა, ე, ი, ო* — и вообще согласными.

2) Склоненіе именъ собственныхъ мужскихъ и женскихъ, кончащихся гласными буквами, и вообще именъ, кончащихся на *ა, ე*.

3) Склоненіе именъ, кончащихся на *ლი, ელი* и пр. *ანი, ენი* и пр., въ концѣ обѣ послѣднія гласныя буквы теряются или измѣняются²⁾.

О падежахъ.

Въ Грузинскомъ языкѣ признавалось прежде 8 падежей:

1) *წმკელებითი*. Здѣсь рѣчь не о Грузинскихъ названіяхъ падежей; но по основанію, принятому въ Европейскихъ Грамматикахъ, этотъ падежъ слѣдуетъ назвать *საკვლავითი* или *დასაკვლავითი*, что вполнѣ выражало бы его *именительность, номинативность*. П. И. Юсселиани, первый употребилъ слово *საკვლავითი* для обозначенія именительнаго падежа въ своей Грамматикѣ, изданной въ 1840 году въ Тифлисѣ; и этого названія, какъ правильнаго, слѣдуетъ держаться.

2) *ნათესავებითი*, Родительный, 3) *მიტუმითი*, Дательный, 4) *შესახებებითი*, Впнительный, 5) *დაწყებითი*, Начинательный или Производительный, 6) *მთხრობითი*, Повѣтствовательный, 7) *მკმედებითი*, Творительный, 8) *წოდებითი*, Звательный.

1) Il n'y a qu'une seule déclinaison.

2) Cette déclinaison est la même que celle des noms en *ა, ე*.

Г. Чубиновъ исключаетъ изъ нихъ 4, 5 и 6; но вводитъ два новыхъ падежа: творительный второй и родительный второй¹⁾. Относительно 4 и 5, онъ совершенно правъ: винительный падежъ никогда не отличается отъ именительнаго; а начинательный составляется изъ родительнаго и предлога ვან, *отъ, изъ*. По этой самой причинѣ въ Грузинскомъ языкѣ нѣтъ и падежа, соотвѣтствующаго русскому предложному: онъ составляется изъ дательнаго и предлога შიან или ზედა, *въ, на*. Правъ онъ также, признавая необходимымъ ввести новый творительный падежъ; но, еслибъ пришлось его ввести, — слѣдовало бы тогда назвать его: *превратнымъ, опредѣлительнымъ* или *пояснительнымъ*²⁾. Примѣры: შინდობი ტყეჲ იქცა, ტყე შინდობრად, поле превратилось въ лѣсъ, лѣсъ въ поле; კაცი ქალად მოიბრუნა, человекъ сдѣлался (одѣлся) женщиною; მე მოწასუჲ ვიყავ, ის მოძღვრად, я былъ ученикомъ, онъ наставникомъ; მშუტსნიერად ჭსწერს, прекрасно пишетъ; ქაღალდი დასაწერად უნდა, бумага нужна ему, чтобъ писать; გობოჲ სადილად მეწვიო, прошу тебя къ себѣ обѣдать. Надобно замѣтить, что послѣдняя буква этого новаго падежа *ღ* часто превращается въ *ი* или въ *ო*.

Удобнѣе всего казалось бы, не умножая падежей, отнести это видоизмѣненіе именъ къ *нарѣчію*, — по совершенному сходству и формы, и значенія съ нарѣчіями качественными и утвердительными. Но при всемъ желаніи, невозможно согласиться съ г. Чубиновымъ въ двухъ случаяхъ: чтобъ не было нужды въ падежѣ *повѣствовательномъ* и чтобъ была какая нибудь надобность въ падежѣ второмъ родительномъ. По первому изъ этихъ случаевъ г. Чубиновъ руководствуется, какъ видно, убѣжденіями г. академика Броссе. Убѣжденія эти выражены въ *Eléments de la langue Géorgienne*. Paris. 1837 г. — Тамъ, въ *Grammaire Géorgienne*, на 13-й страницѣ, Марій Ивановичъ далъ этому падежу неправильное названіе *demonstratif*, тогда какъ онъ составляетъ собственно *cas narratif*, — объясняетъ его слѣдующимъ образомъ: «C'est un nominatif qui perd ordinaire-

1) Avec raison.

2) Слишкомъ узкое названіе.

«ment sa dernière voyelle, et prend à la fin la syllabe მან: il ne sert que dans des réponses, par ex: si l'on demande, qui a fait cela? კაცმან, l'homme. Dans la traduction de la Bible, et en général dans tous les ouvrages écrits en géorgien ancien, l'usage de la particule მან est très fréquent. Elle sert, dans la première à remplacer l'article Grec ὁ, ἡ, τὸ, comme on le verra dans les exemples suivans tirés de l'Ancien et du Nouveau Testament: დასისბამად ქმნა ღმერთმან ცაჲ და ქრისტესანაჲ; — და თქუა ღმერთმან; — რამეთუ უოველმან, რომელმან ჰქნეს ცოდნაჲ, მონა ანს იგი ცოდვისა и пр. и пр.»

Но მან является здѣсь точно такую же частицею, какъ ის, სს, ოთა, თა, რ, безъ которыхъ не составляютъ родительный, дательный, творительный и звательный падежи, — уступающіе имъ свои гласныя окончанія. Кроме того, частицы эти не имѣютъ никакого отдѣльнаго значенія и ни въ какихъ другихъ случаяхъ не употребляются.

Въ *Eléments de la langue Géorgienne* множество другихъ подобныхъ мнѣній, отъ которыхъ г. Броссе давно ужъ отказался; но относительно повѣствовательнаго падежа онъ остается при томъ же мнѣніи, что падежъ этотъ, будучи именительнымъ, заключаетъ въ себѣ излишнее повтореніе мѣстоименія მან¹⁾. Грузинскій языкъ, у писателей, щеголяющихъ педантизмомъ и непровицаемостью своихъ мыслей, сильно страдаетъ отъ щедрости однообразныхъ, но тѣмъ неменѣе грамматически-правильныхъ звуковъ: სისსსს, სსსსსს, სისსსსსს; მანმან, მანმანმან; თათათა, თათათა, и проч. Въ хорошихъ старыхъ книгахъ замѣтно стараніе авторовъ избѣгать по возможности моносилабовъ, и въ нихъ нельзя встрѣтить фразы въ родѣ слѣдующей: კეთილმანმან რომანმან; а говорится რომან^o კეთილმან, или კეთილმან რომან^o. И тогда знакъ ^o показываетъ, что падежъ употребленъ въ усѣченномъ видѣ; но не иначе, какъ въ собственныхъ только именахъ. Но это вовсе не доказываетъ, чтобы одинаково было правильно и понятно, сказать-ли:

დასისბამად ქმნა ღმერთმან ცაჲ და ქრისტესანაჲ; და თქუა ღმან; — და

1) C'est drôle: Je n'ai parlé de cela à personne!

დაიმონს იგი ცოდუნიან;—или დასაბამად ქმნა ღთის ცაჲ და ქრესტყანაჲ; და თქუა ღთის;—და დაიმონს იგი ცოდუნიან.

Не смотря на это, г. Броссе отвергаетъ надобность повѣствовательнаго падежа въ Грузинскомъ языкѣ; а съ нимъ отвергли ее и двое изъ молодыхъ ученыхъ Грузинъ: г. Чубиновъ и покойный князь Захарій Палавандовъ. Здѣсь не мѣсто говорить ни о глубокой учености Марія Ивановича, ни о чрезвычайныхъ усиліяхъ твердой воли, увѣнчавшихъ его многолѣтніе труды въ безпомощномъ изученіи Грузинскаго языка нынѣшнимъ его почетнымъ званіемъ и высокимъ современнымъ авторитетомъ въ Грузинской литературѣ; но нельзя не вспомнить, что и высшіе умы не чужды иногда ошибокъ. А если ошибка такого ученаго мужа, каковъ г. Броссе, увлекаетъ съ собою благоговѣющіе къ нему молодые умы, то это совершенно въ порядкѣ вещей и ни для кого изъ нихъ не предосудительно. Поэтому и невозможно винить никого изъ нихъ въ одномъ коренномъ нарушеніи законовъ живаго языка, которое печатно допустили гг. Броссе, Палавандовъ и Чубиновъ, по ошибочному убѣжденію. Въ посвященіи изданной ими въ 1841 году «Барсовой Кожи» сказано: მათს უგანათლებულესობას . . . ჰატვისტუმის . . . ნიშნად შეესწირეთ დამბეჭდველნი ბრესეტ, ფელავანდიშვილი, ჩუბინოვი.

Г. Чубиновъ, какъ Грузинъ, хорошо знакомый и съ русскимъ языкомъ, конечно согласится, что этой темной фразы не возможно выразить порусски иначе, какъ слѣдующимъ образомъ: «Его Свѣтлости . . . въ знакъ уваженія . . . посвятили мы издателей Броссе, Палавандова и Чубинова». Правда, не нужно большого запаса догадливости, чтобъ понять, что они хотѣли сказать: *посвятили мы книгу*¹⁾. Но какъ знать? Если-бъ глаголъ былъ употребленъ въ настоящемъ видѣ, требующемъ именительнаго падежа, тогда фраза была бы ясна и правильна; но онъ употребленъ въ прошедшемъ видѣ, требующемъ исключительно повѣствовательнаго падежа; а падежъ поставленъ име-

1) Il n'y a poine de faute, puisqu'il est impossible de comprendre la phrase de deux manières, surtout disposée comme elle est, et ponctuée შეესწირეთ, ჩუბინოვი, დამბეჭდველნი.

нительный, быть можетъ не безъ причины; стало быть надобно переводить какъ есть, — и выходить безсмыслица.

Живая рѣчь не принимаетъ законовъ, а даетъ ихъ. Дѣло Грамматики — уяснить эти законы, но отнюдь не отвергать¹⁾. Иначе наказаніе неизбежно: грубая ошибка противъ ясности и правильности выраженія мысли тотчасъ откроется. Надобно и то сказать, что приведенная нами ошибка опирается на той случайности, которая не только оправдываетъ ошибки, но, напротивъ, доказываетъ, что она ничто иное, какъ ошибка, а именно: отрицаніе повѣствовательнаго падежа основано на тождествѣ его окончанія съ личнымъ мѣстоименіемъ *მზ*. — А что же само-то мѣстоименіе *მზ*, какъ не повѣствовательный падежъ личнаго мѣстоименія *ვინ*²⁾? — Вѣдь нельзя же сказать, чтобъ *его*, *имъ*, *ему* было мѣстоименіе одно, — а *онъ* другое. И, конечно, было бы странно отвергать, напр., творительный падежъ въ русскомъ языкѣ по тождеству окончанія его съ мѣстоименіемъ *имъ*: онъ сказалъ *имъ*, *своимъ близкимъ* и *хорошимъ* пріятелямъ, или *ему*, *своему хорошему* пріятелю. — А между тѣмъ и здѣсь основаніе точно такое же, какъ и въ сужденіи о Грузинскомъ повѣствовательномъ падежѣ. Падежъ этотъ составляется по тѣмъ же законамъ языка, по коимъ составились и другіе падежи, на основаніи условнаго, для яснаго выраженія мысли, измѣненія въ окончаніи слова. Такъ, опредѣляя только *названіе человека*, говорится *ვინ*; говоря, что такая-то вещь *его*, этого *человѣка*, говорится *ვინის*; что она нужна *человѣку*, говорится *ვინს*; что ее прислалъ *человѣкъ*, — говорится непременно — *ვინმან* и т. д.

Впрочемъ, правда-ли, что окончаніе повѣствовательнаго падежа есть не что иное, какъ повтореніе повѣствовательнаго падежа *მზ*? Вотъ примѣры во всѣхъ трехъ лицахъ:

1) მე უცუბუცმან სწ ინდომე.	Я безумный не захотѣлъ.
2) შენ უცუბუცმან სწ ინდომე.	Ты безумный не захотѣлъ.
3) მან или მე უცუბუცმან სწ ინდომს.	Онъ безумный не захотѣлъ.

1) Живая рѣчь просвѣщенныхъ людей должна повиноваться правиламъ грамматики.

2) *მზ* не есть повѣствовательный падежъ мѣстоименія *ვინ*.

- 1) ჩუქს უგუნურთა ან ვინდომეთ. Мы безумные не захотѣли.
 2) თქუქს უგუნურთა ან ინდომეთ. Вы безумные не захотѣли.
 3) მათ უგუნურთა ან ინდომეს. Они безумные не захотѣли.

Здѣсь случайное это сходство встрѣчается только въ третьемъ лицѣ единственнаго числа; чѣмъ же провинились тамъ остальные два, а во множественномъ и всѣ три? Никто не виноватъ. Духъ языка требуетъ повѣствовательнаго надежа и надобно включить его въ склоненія, не смотря на наше желаніе.

Что касается 2-го родительнаго, не слѣдуетъ допускать его въ склоненія простыхъ именъ потому, что онъ имѣетъ уже мѣсто дательнаго надежа, — въ склоненіи именъ производныхъ, соотвѣтствующихъ русскимъ усѣченнымъ прилагательнымъ. Этого рода производныя имена составляютъ въ Грузинскомъ языкѣ изъ взятаго въ именительномъ смыслѣ родительнаго надежа простаго имени. Примѣръ: სხლი მამის; домъ отца, отцовъ, отцовскій, отчій¹⁾.

Вотъ склоненіе слова: მამის.

Имен.	სხლი	მამის,	или მამისი.	Домъ отца.
Род.	სხლისგან	მამისს.		Дома отца.
Дат.	სხლს	მამისს,	или მამისს.	Дому отца.
Зват.	სხლ	მამის,	или მამის.	О, домъ отца!
Твор.	სხლითა	მამისთ,	или მამისითა.	Домомъ отца.
Повѣст.	სხლმა	მამისმა,	или მამისმა.	Домъ отца.
Превр.	სხლად	მამისად.		Въ домѣ или домомъ отца.

Им.	სხლნი,	-ლები	მამისნი.	Домы отца.
Род.	სხლთა	-ლების.	მამისთა.	Домовъ отца.
Дат.	სხლთ,	-ლებს.	მამისთა.	Домамъ отца.
Зват.	სხლ,	-ლებ	მამისნ.	Домы отца.
Твор.	სხლთამიერ,	-ლებითა	მამისთა.	Домами отца.
Повѣст.	სხლთ,	-ლებმა	მამისთა.	Домы отца.
Превр.	სხლებად	მამისად.		Въ домаы.отца.

Стоять только переменить слова и тогда слово მამისъ будетъ

1) Affaire de Syntaxe.

მამის неизмѣняемо во всѣхъ падежахъ. ვისს ანბავს ჰკითხულობს? О комъ онъ спрашиваетъ? მამისსა. Объ отцѣ. სად იყო? Гдѣ онъ былъ? მამისს. У отца, т. е. въ домѣ отца. სად მიდის. Куда онъ идетъ? მამისს. Къ отцу, т. е. въ домъ отца. Во всѣхъ случаяхъ сказуемое употребляется въ дательномъ падежѣ этого производнаго склоненія. А какъ это существуетъ въ натурѣ языка, то и нѣтъ надобности двойть родительный падежъ склоненія простыхъ именъ.

Склоненіе мѣстоименій.

Г. Чубиновъ говоритъ, что мѣстоименія существительныя не склоняются. Съ перваго взгляда мнѣніе это кажется и новымъ и основательнымъ. — Но изъ нѣкотораго размышленія возникаетъ слѣдующее склоненіе:

	Я.	Ты.	Онъ.
Именит. Кто тамъ?	მე.	შენ.	ის, -ის.
Родител. Отъ кого? Отъ меня.	ჩემი, -მეცხ.	შენი, -ნაცხ.	ისი, ისიცხ.
Дател. Къ кому? Ко мнѣ.	ჩემს, ჩემოცხ.	შენს, შენოცხ.	ისს, ისოცხ.
Зват.		შენ!	
Творит. Кѣмъ посланъ? Мною.	ჩემით, ჩემმ წ.	შენით, შენმ წ.	ისით, ისმ წ.
Повѣст. Кто послалъ? я.	მე.	შენ.	ის, -ისხ.
Превр. Въ какомъ образѣ онъ предсталъ? Въ моемъ.	ჩემად.	შენად.	ისად.

	Этотъ предметъ у 1-го лица.	Тотъ предметъ у 2-го лица.
Именит. Кто тамъ?	ესე, ეს.	იბე, იბ.
Родител. Отъ кого? Отъ меня.	ისი, -საცხ.	მაცისი, -საცხ.
Дател. Къ кому? Ко мнѣ.	ისს, -სოცხ.	მაცისს, -სოცხ.
Зват.		
Творит. Кѣмъ посланъ? Мною.	ისით, -სმ წ.	მაცისით, -სმ წ.
Повѣст. Кто послалъ? Я.	ისხ.	მაცისხ.
Превр. Въ какомъ образѣ онъ предсталъ? Въ моемъ.	ისად.	მაცისად.

и проч.

Изъ родительнаго падежа этихъ личныхъ и указательныхъ мѣстоименій составляются, по примѣру именъ производныхъ, мѣстоименія притяжательныя, и склоняются тогда слѣдующимъ образомъ:

	Мой.	Твой.	Его.	Этого.
Именит.	ჩემი	შენი.	მისი.	ამისი.
Родит.	ჩემისა.	შენისა.	მისისა.	ამისისა.
Дат.	ჩემსა.	შენსა.	მისსა, მისსა.	ამისსა, ამისსა.
Зват.	ჩემო.		მისო.	ამისო.
Творит.	ჩემითა.	შენითა.	მისითა.	ამისითა.
Повѣст.	ჩემმა.	შენმა.	მისმა.	ამისმა.
Превр.	ჩემად.	შენად.	მისად.	ამისად.

	Того что у 2-го лица.	Того что у 3-го лица.	Свой.
Именит.	მაგისი.	იმისი.	თუჩი, თაფისი.
Родительн.	მაგისისა.	იმისისა.	თაფისისა.
Дательн.	მაგისსა.	იმისსა.	თაფისსა.
Зват.	მაგისო.	იმისო.	თაფისო.
Творит.	მაგისითა.	იმისითა.	თაფისითა.
Повѣст.	მაგისმა.	იმისმა.	თაფისმა.
Превр.	მაგისად.	იმისად.	თაფისად.

Им.	ჩემნი.	ჩემები.	შენნი, -ნები.	მისნი, -სები.
Род.	ჩემთა.	ჩემებისა.	შენებისა.	მისებისა.
Дат.	»	ჩემებსა.	შენებსა.	მისებსა.
Зват.	ჩემო.	ჩემებო.	შენებო.	მისებო.
Твор.	ჩემთი რ.	ჩემებითა.	შენებითა.	მისებითა.
Пов.		ჩემებმა.	შენებმა.	მისებმა.
Превр.	-დ.	ჩემებად.	შენებად.	მისებად.

Им.	ამისნი, -სები.	მაგისნი, -სები.	იმისნი, -სები.	თაფისნი, -სები.
Род.	ამისებისა.	მაგისებისა.	იმისებისა.	თაფისებისა.
Дат.	ამისებსა.	მაგისებსა.	იმისებსა.	თაფისებსა.
Зв.	ამისებო.	მაგისებო.	იმისებო.	თაფისებო.
Твор.	ამისებითა.	მაგისებითა.	იმისებითა.	თაფისებითა.
Пов.	ამისებმა.	მაგისებმა.	იმისებმა.	თაფისებმა.
Превр.	ამისებად.	მაგისებად.	იმისებად.	თაფისებად.

Если и отсюда взять родительный падежъ въ смыслѣ именительнаго, выйдетъ слѣдующее склоненіе:

Им.	ვეძისა.	ვეძებისა.
Род.	ვეძისასა.	ვეძებისასა.
Дат.	ვეძისასა.	ვეძებისასა.
Зв.	ვეძისათ!	ვეძებისათ!
Твор.	ვეძისათა, -სითა.	ვეძებისათა, -სითა.
Пов.	ვეძისამა.	ვეძებისამა.
Провр.	ვეძისად.	ვეძებისად.

Затѣмъ, не допуская излишняго дѣленія мѣстоименій на существительныя, было бы достаточно поименовать мѣстоименія личныя, притяжательныя, указательныя, вопросительныя и возвратныя, а относительныя, опредѣлительныя и неопредѣлительныя исключить, по несуществованію ихъ въ языкѣ; ибо слова, не склоняемыя, каковы: თუთ, თუთან, ვინცა ვინ, не могутъ быть относимы къ мѣстоименіямъ; а слова: არავინ, ვერავინ, არავინ, ნუცა ვინ, ვერავინ, არავინ, ნუცა ვინ и проч. суть собственно рѣченія, состояція изъ мѣстоименій и частицъ отрицательныхъ, въ родѣ *ни, не*.

О глаголѣ.

Глаголы составляютъ обыкновенно самую трудную и самую запутанную часть Грамматики. Разобрать же и распредѣлить по категоріямъ Грузинскіе глаголы, отличающіеся своею необыкновенною прихотливостью въ видоизмѣненіяхъ, — избыточествующіе своими такъ называемыми неправильностями, — не только трудно, но даже не возможно безъ особеннаго долговременнаго опыта и изученія. А чѣмъ ближе соображаться въ такомъ случаѣ съ подробностями теоріи глаголовъ другаго даннаго языка, значило бы тѣмъ болѣе затруднить дѣло классификаціи Грузинскихъ глаголовъ. Тщетныя попытки католикоса Антонія, академика Броссе, почтеннѣйшаго нашего сочлена П. И. Юсселиани, адъюнктъ - профессора Чубинова, — оказали болѣе или менѣе важныя заслуги наукѣ, — указали, по крайней мѣрѣ, что трудъ

разоблаченія свойствъ Грузинскихъ глаголовъ и распредѣленія ихъ по образцовымъ рамкамъ спряженій — небезвыходенъ; но нельзя не сознаться, что работы въ этомъ отношеніи предстоитъ еще много, — и что теперь надобно ограничиться изрѣченіемъ (изложеніемъ?) правилъ наиболѣе простыхъ и наименѣе сложныхъ. Поэтому для гимназическаго курса было бы достаточно удовольствоваться теоріею глаголовъ самою простою, самою сжатою, но знакомить съ Грузинскими глаголами болѣе всего практически, нагляднымъ образомъ, примѣрами полныхъ и подробныхъ спряженій. Такимъ образомъ, достаточно было бы сказать, что глаголы въ Грузинскомъ языкѣ раздѣляются на два главнѣйшіе рода: на *дѣйствительные* и на *состоятельные*, т. е. на глаголы, которые выражаютъ дѣйствіе, и глаголы, которые показываютъ состояніе предмета. Къ первому роду слѣдуетъ отнести всѣ взаимные, возвратные и страдательные; такъ какъ они не заключаютъ въ своихъ формахъ никакихъ исключительныхъ отличій ни между собою, ни между простыми дѣйствительными. А ко второму роду отнести всѣ, такъ называемые, средніе глаголы. Если не относить сюда и существительнаго глагола ჳბ, то, пожалуй, можно дать ему въ Грамматикѣ значеніе особаго существительнаго и вспомогательнаго глагола.

Къ этимъ опредѣленіямъ слѣдуетъ присовокупить, въ числѣ другихъ подробностей, три положенія, какъ исключительныя свойства Грузинскаго языка, весьма замѣчательныя:

1) Отъ всякаго имени можетъ составиться глаголь точно также, какъ и отъ всякаго глагола составляется имя.

2) Такъ какъ одно изъ спряженій страдательнаго глагола совершается посредствомъ вспомогательнаго глагола ჳბ; то видъ и формы страдательнаго принимаютъ всѣ дѣйствительные и состоятельные глаголы во всѣхъ случаяхъ, когда сочетается съ ними этотъ вспомогательный глаголь.

3) Одинъ и тотъ же глаголь выражаетъ, посредствомъ своихъ видоизмѣненій, дѣйствіе, взаимно переходящее отъ одного лица къ другому и третьему, безъ помощи именъ и мѣстоименій, — или дѣйствіе, сообщаемое отъ одного лица черезъ другое третьему, — или черезъ другое и третье четвертому.

ПРИМѢРЫ 1-ГО ПОЛОЖЕНІЯ

а) Глаголы отъ именъ существительныхъ:

ვწყაღდები; ვმაჭრდები; ვღვნიფდები; ვძმარდები; ვქაჯდები;
ვვაჟკაცობ; ვქალახუნობ; ვთინათინობ; ვემსეეები; ვმოქალაქეობ; ვმო-
სახებრეობ; ვსოფლდები; ვესტუმრები; ვმასპინძლობ; ვმგეტდები;
ვოქროფდები; ვყანგდები; ვიმინდვრებ; ვმგზავრდები; ვზღუადები ი
იპრ. ი იპრ.

ბ) Глаголы отъ именъ прилагательныхъ:

ვითრდები; ვსტკბები; ვშავდები; ვჭყვთლდები; ვჭკეთდები;
ვბორბტდები; ვცუდკაცობ; ვიკეთებ; ვჭკვეთულობ; ვჭკვიანდები ი
იპროჩ. ი იპროჩ.

ვ) Глаголы отъ именъ числительныхъ:

ვერდები; ვწყვლდები; ვართებ; ვიორმოცებ; გავაათასე; გავა-
მეთხუტმეტე; გავარბლდე; გავასმსამე ი იპრ. ი იპრ.

გ) Глаголы отъ мѣстоименій:

ვიხემებ; ვხემობ; ვითხებ; ვინაობს; გაარბელა ი იპრ. ი იპრ.

ПРИМѢРЫ 2-ГО ПОЛОЖЕНІЯ.

ვწერებულვარ; გავითერებულვარ; გავმთბარვარ; დავმტკბარვარ;
გავიკეთებულვარ; ვმდგარვარ; ვმჯდარვარ; ვწოლილვარ; ი იპროჩ.
ი იპროჩ.

ПРИМѢРЫ 3-ГО ПОЛОЖЕНІЯ.

Пишу ვწმწერ ილი ვსწერ.

Ты ко мнѣ пишешь, მწერ.

Я къ тебѣ пишу, გწერ.

Я для тебя пишу, გიწერ.

Я для него пишу, ვუწერ.

Ты для меня пишешь, მიწერ.

Онъ для меня пишетъ, მიწერს.

Онъ для тебя пишетъ, გიწერს.

Заставляю его писать, გიწერინებ.

Заставляю тебя писать, გაწერინებ.

Заставляю того черезъ этого писать, ვაწერინებინებ.

Всѣ подобныя видоизмѣненія одного даннаго глагола было бы весьма полезно показать въ одномъ общемъ спряженіи этого глагола и, затѣмъ, дать какъ можно больше примѣровъ различныхъ спряженій.

Обращаясь къ частностямъ отдѣла глаголовъ въ Грамматикѣ г. Чубинова, необходимо сдѣлать, для ближайшихъ и ученыхъ его соображеній, слѣдующія оговорки. Въ примѣрахъ 2-го примѣчанія къ § 15 говорится у г. Чубинова, что ვიტოქე, ვიზოქე, принадлежатъ къ глаголамъ ვიტოქებ, ვიზოქებ.

Но ვიტოქებ не что иное какъ будущее глагола ვიტოქი или ვიტოქი, а ვიზოქებ форма неупотребительная; ვიზოქებ, безъ ი, составило бы начало глагола, однозначашее съ ვიზოქობი или ვიზოქობი и вмѣстѣ съ тѣмъ составило бы будущее неопредѣленное; а опредѣленное будетъ ვიზოქვი или ვიზოქვი. Касательно словъ თუქმე тамъ же, въ 4-мъ примѣчаніи: слово თუქმე употребляется чаще всего для выраженія дѣйствія или состоянія, которое происходитъ, происходило или произойдетъ, *какъ оказалось*, т. е. при отсутствіи предварительнаго о томъ свѣдѣнія. Примѣры:

წიგნს ჰსწერ	თუქმე	} და მე ვი ან ვიტოქვი.
წიგნს ჰსწერდი	თუქმე	
წიგნი დასწერე	თუქმე	
წიგნი მიგოწერის	თუქმე	
წიგნს მისწერ	თუქმე	

Ты пишешь	}	какъ оказалось;	}	а я не		
Ты писалъ						
Ты написалъ				какъ говорятъ;		зналъ
Ты писалъ ему						
Ты напишешь ему		какъ видно;		этого		

Касательно 7-го примѣчанія:

Такъ какъ Грамматика г. Чубинова предлагается для изученія законовъ нынѣшней живой рѣчи Грузинской, то кажется, нѣтъ надобности приводить въ нѣкоторыхъ случаяхъ примѣры изъ Св. Писанія ¹⁾. Конечно, было бы въ высшей степени полезно

1) Pourquoi donc? — დაბადებას სავუკუქვლის ქართულის ენის.

приводить примѣры оттуда, равно какъ и изъ другихъ извѣстныхъ твореній Грузинской старины; но тогда Грамматика, какъ сравнительная, должна имѣть двойную цѣль: изучить законы живой рѣчи и вмѣстѣ съ тѣмъ законы языка стараго, сохранившагося въ книгахъ и породившаго нынѣшній разговорный языкъ. Заслуга эта была бы чрезвычайно важна, но не менѣе было бы важно, еслибъ видѣть (имѣть?) теперь Грамматику языка, необходимаго въ современномъ намъ обществѣ; а Грамматику прежняго, или такъ называемаго книжнаго языка, мы имѣемъ уже, составленную П. И. Иосселиани въ 1840 году, и она была бы въ этомъ отношеніи весьма удовлетворительна съ нѣкоторыми дополненіями и незначительными исправленіями¹⁾.

Въ § 16-мъ нѣкоторые глаголы должны быть переданы на русскій языкъ нѣсколько иначе, а именно ვიწვერებო значить не столько пишу, какъ пишу; синонимъ, — ვსწერ; სამ წიგნს შეგს ვწერ или სამ წიგნს შეგთს ვიწვერებო значить: это письмо пишу къ тебѣ²⁾. А пишу значить ვეწვერებო.

შწერ — значить — пишешь меня, мнѣ или ко мнѣ.

შეწვერებო — пишешь меня и пишется для меня, за мною.

ვოყიდა — значить куплю, а не покупаю.

ვეუბნებო — говорю ему.

შეუბნობ — не значить люблю меня. Глаголь этотъ не можетъ быть выраженъ порусски иначе, какъ словами: ты находишься со мною въ любовной связи, — ты мой любовникъ. А люблю меня, по Грузински говорится: ვოყვანვას³⁾.

Тамъ же подъ лит. в.

შკითხვა — есть причастіе отглагольнаго имени⁴⁾, но не ვითხუბ, а ვითხვობ⁵⁾, — если рѣчь идетъ о ворожеѣ; а если рѣчь

1) Весьма ошибочно, si cette grammaire est pour la langue savante, comme la présente, ou pour l'enseignement.

2) შეგს — სამ თუქმის.

3) Это происходитъ не отъ грамматической формы, но отъ значенія глаголь **ЛОВЪ** ვეუბნობ и შეუბნობ.

4) შკითხველი უნდა.

5) რა ანბანს ვეუბნებ? un fabricant — nom, fabricant — participe, შკითხვა — un lisant, შკითხველი — lisane.

ო ვოპროსიტელს, тогда объясненіе г. Чубинова будетъ правильно, но оговорка необходима.

По 3-му пункту.

- დაწერს პროშ. прич. დაწერილი ი დაწასწერს.
- თხროვა პროშ. прич. თხროვილი, ნათხროვი, ნათხროვნი, ნათხროვარსი.
- შენება პროშ. прич. შენებული, შენი, ნაშენი.
- თლა პროშ. прич. თლილი, ნათალი.
- ბრძოლა პროშ. прич. ბრძოლილი, ნაბრძოლი.
- წერს პროშ. прич. წერილი, წერებული, ნაწერი.
- ძილი პროშ. прич. სამძინარევი, მძინარე.
- წოლა პროშ. прич. წოლილი, ნაწოლი, მწოლარე.
- ჯდომა პროშ. прич. ჯდომილი, მჯდომა, ნაჯდომა, მჯდარი; მჯდომარე, მჯდომარე.

По II Отд. того жъ § п. 1.

შეწერს ი შეშენს не прош. сов. усл., а прош. несоверш. и значать:

- შეწერს — если-бъ я писалъ (тогда).
- შეშენს — если-бъ я строилъ (тогда).

Относительно повѣлительнаго склоненія надобно показать свойство Грузинскихъ глаголовъ, котораго не имѣютъ русскіе глаголы; а именно, что склоненіе это имѣетъ два вида: положительный и отрицательный, и въ настоящемъ и въ совершенномъ. Примѣры:

სწერე	ანა სწერო ¹⁾	ნუ სწერ ²⁾
пиши	не пиши	не пиши
დასწერე	ან დასწერო	ნუ დასწერ.
напиши	не пиши.	не пиши.

1) Разказательно.
2) Запретительно.

Порусски нельзя иначе, какъ въ смыслѣ возвратномъ, т. е. «еслибъ я не написалъ», сказать:—не напиши, т. е. не напиши я.

Примѣръ полного спряженія дѣйствительнаго глагола ვსწკვსъ превращеніемъ его въ возвратный, въ страдательный, переходящій, сугубо-переходящій и относительный между лицами прилагается здѣсь особо. Въ этомъ приложеніи приведено 90 видоизмѣненій по спряженію одного глагола, — и приведено собственно въ видѣ примѣра; но отнюдь не въ образецъ полного спряженія; ибо трудно ручаться, чтобъ и здѣсь не было пропусковъ. — Но кажется, что необходимо столь чрезвычайное разнообразіе и такую прихотливость видоизмѣненія Грузинскихъ глаголовъ уловить по возможности въ подобномъ спряженіи, предоставляя распредѣленіе и наименованіе по наклоненіямъ и временамъ дальнѣйшему усмотрѣнію г. автора Грамматки, который, конечно, не оставитъ обратить особенное вниманіе и на точность перевода на русскій языкъ всѣхъ видовъ спряженія.

О нарѣчій.

Возвращаясь къ прежней мысли о 2-мъ творительномъ или превратномъ падежѣ¹⁾, необходимо повторить здѣсь, что было бы удобнѣе всего отнести сюда видоизмѣненіе словъ, вставляемое означеннымъ падежомъ въ склоненія, иначе пришлось бы сказать, что нѣтъ нарѣчій ни качественнаго, ни опредѣлительнаго, подъ именемъ котораго разумѣемъ въ настоящую минуту утвердительныя ограничительныя, собирательныя и раздѣлительныя, ибо слова: ჭკვანად — умно; ავად — дурно, худо; სხუარბივად — иначе; კარქად — хорошо; მეტად — болѣе; შავად — черно; თეთრად — бѣло; ნამდვილად — подлинно; ჭკოდ — истинно; მართლად — право, справедливо; მარტოდ, მხალოდ — единственно, только; ერთად — едино, воедино или вмѣстѣ; განუწყველად — безъ разбору; საშუაგადოდ — вообще; საკუთრად — собственно; თითოთითოდ — поодиночкѣ, — суть не что иное, какъ этотъ новый падежъ словъ: ჭკვანო, ავო, სხუარბივო,

1) Cette forme a deux usages, différents, le cas et l'adverbe.

კარქი, მეტა, შაჰი, თეთრი, ნამდვილი, ქტი, მართალი, მარტო, მხალა, ერთი, სასოგადო, საკუთარი, თითოთითო или თითო.

Г. Чубиновъ самъ говоритъ—и совершенно основательно—, что прилагательныя имена въ означенномъ падежѣ имѣютъ¹⁾ значеніе нарѣчія. Слѣдовательно, не отнимая этого значенія и у остальныхъ именъ, выигралось бы уменьшеніе числа падежей, — что весьма важно для учащихся. Но для нихъ важнѣе всего то, что имъ не пришлось бы тогда недоумѣвать на каждомъ шагу, — къ какой части рѣчи относить слова, кончащіяся на ჯდ, ჯდა, ჰთ, ჰთა, на которыя окончиваются всѣ эти нарѣчія и превратные падежи.

О союзѣ и междометіи говорить нечего.

О словосочиненіи.

Въ примѣчаніи б. къ § 22 вмѣсто опредѣленія: «подлежащимъ можетъ быть имя существительное, имя прилагательное и мѣстоимѣніе», — правильнѣе было бы сказать: «*подлежащимъ можетъ быть имя и мѣстоименіе*» какъ потому, что существительное съ прилагательнымъ и числительнымъ отнесено уже къ одной части рѣчи, къ имени; такъ и потому, что имя числительное, склоняющееся одинаково съ остальными именами, также можетъ быть подлежащимъ, наприм. ორი ჰსჯობს ერთს — два лучше одного.

9-й пунктъ § 22 истекаетъ изъ того же мнѣнія о повѣствовательномъ падежѣ, о которомъ говорено было выше: მან, ომან, ჰმან, — есть повѣствовательный падежъ мѣстоименія ოგო, ისო, ესე — онъ, тотъ, этотъ. Окончаніе же именъ въ повѣствовательномъ падежѣ, напр. კეთილიმან, ონაკლიმან, სსწყამან, признаемъ мы за случайное сходство съ мѣстоименіемъ, точно такое же, какое встрѣчается и въ другихъ падежахъ: მამისო, ოამამისო и проч. Надобно замѣтить, что роковое это сходство разительно въ языкѣ старомъ, а не въ томъ живомъ, которымъ говоримъ теперь. Въ нынѣшнемъ языкѣ мѣстоименія остаются въ томъ же

1) Но не всегда: ომანს მეფად იღვრის ილ დევნილს მეფად იღვრის il devint roi, сдѣлался царемъ, ომანს მეფად იღვრის il agissait en roi, поцарски.

видѣ; но за то вмѣсто კეთილმან, იწაკლიმან, სხუამან¹⁾ скажутъ: კეთილმა, იწაკლიმა, სხუამ. Сходства стало быть не существуетъ уже, въ особенности въ первомъ и второмъ лицѣ. Поэтому весь 9-й пунктъ неумѣстенъ. Здѣсь нельзя не обратить снова вниманія на то, что опредѣленія въ Грамматикѣ г. Чубинова поясняются часто примѣрами изъ старыхъ книгъ и изъ Св. Писанія. Одно изъ двухъ: дайте намъ либо Историческую Грамматику Грузинскаго языка; либо оставьте исторію, и дайте современную Грамматику языка, которымъ *говоримъ*. Напр. г. Чубиновъ приводитъ стихъ: მობრნის მკეცი და ხადიბნი ისარმან ჩემან სრეულმან. Примѣръ этотъ былъ бы весьма хорошъ, еслибъ приведено было тутъ же сравненіе формы, въ которую бы также самая фраза облеклась въ оживленной рѣчи; но безъ этого сравненія примѣръ остается памятникомъ старины, безъ надобности внесеннымъ въ правила новѣйшей конструкціи языка. — გაჭყელიცა. გააწუო, или пожалуй, მობრნის მკეცი და ხადიბნი ჩემან სრეულმა ისარმა, — такъ передается эта фраза на нынѣшній языкъ.

Говоря по § 23, что одинъ и тотъ же глаголь, употребляясь въ разныхъ временахъ, требуетъ разныхъ надежей, — слѣдовало объяснить это однимъ и тѣмъ же глаголомъ въ разныхъ временахъ: დავით სწერს წიგნსა, დავითმა სწერა წიგნი. Давидъ пишетъ книгу или письмо; Давидъ писалъ книгу. Примѣры, приводимые дальше, также необъясняютъ правилъ.

По § 24. Говоря объ управленіи падежей, относительно *именительнаго* слѣдуетъ сказать, что онъ (падежь) полагаетъ въ отвѣтъ на вопросъ: ვინ არის, რა არის — кто (есть)? что (есть)? ვინ მოქმედებს, ან რა — кто дѣйствуетъ, или что? прим.: ვინა არის უოფლის შემძლებელი — кто всемогущъ? ღთო, Богъ. რა ჭლებავს — что волнуется? море — ზღუა. Никто не скажетъ теперь: სიბრძნე უძვირფასესია ვიდრეა რქრო და ვეცხლი. А скажутъ: სიბრძნე ძვირბის რქროსა და ვეცხლსა; или სიბრძნე უძვირფასესია რქროსა და ვეცხლსა ზედა, мудрость дороже золота и серебра.

Родительный падежь полагаетъ въ отвѣтъ на вопросъ: *отъ* или *изъ* кого, чего, чей и чьего: ვისი, რისი, რისა?

1) მ, მს, მსს — одно и тоже:

Дательный на вопросъ: кому, чему и чьему? ვის, ვისს, ვისსს, ჩსს, ჩსსს, ჩისსს?

Звательный достаточно объясняется самимъ наименованіемъ.

Творительный — на вопросъ: кѣмъ, чѣмъ и чьимъ? ვით, ვისით, ვისითა, ჩითი, ჩისით, ჩითა, ჩისითა!

Повѣствовательный, котораго нѣтъ у г. Чубинова, — полагается въ отвѣтъ на вопросъ: кто или что дѣйствовалъ -вало? или сдѣлалъ -ло? или кому приходится дѣлать сдѣлать? ვიბ, აბ ჩამა¹⁾ ქმის? ვიბ აბ ჩამ უნდა იმექმედოს?

Надобно объяснить также, что отрицательная частица въ повелительномъ ნუ управляетъ однимъ падежемъ, — а ან — другимъ. Последняя частица доказываетъ неизбежность повѣствовательнаго падежа: ის ნუ დასწეს; იმას ან დასწესოს, пусть онъ не пишетъ, чтобъ онъ не писалъ.

О *предлогахъ* можно рѣшительно сказать, что они въ живой рѣчи никогда²⁾ не употребляются въ началѣ слова, а всегда въ концѣ. Самое наименованіе этой части рѣчи *предлогомъ* не соответствуетъ ни духу Грузинскаго языка, ни Грузинскому, довольно правильному, его наименованію, თანდებული. — Здѣсь было-бы самое приличное мѣсто слову, употребляемому иногда въ канцелярскомъ языкѣ, — *прилогъ*. ამადა — не значитъ *кроме* или *безъ*, а значитъ скорѣе *при*, *на*³⁾. Это доказывается и примѣрами, которые приводитъ г. Чубиновъ. გაკეპი значитъ *опи*. Такъ какъ предлоги рѣшительно никогда не ставятся въ Грузинской рѣчи передъ именами, а всегда послѣ нихъ, какъ *прилоги*; то и слѣдуетъ говорить, что они *слѣдуютъ* за падежами такими-то, а не *требуютъ* такихъ-то. Прилогъ ვას слѣдуетъ за падежомъ, обыкновенно родительнымъ; а иногда и *творительнымъ*, какъ напр. ვინითვას, დღითვას, ქალაქითვას. Но говорится ვინიდამ, დღიდამ, ქალაქიდამ⁴⁾.

Не составляютъ ли эти примѣры особаго предложнаго падежа, который мы упорно отвергаемъ, не зная между тѣмъ,

1) ჩამა — ან იმექმედოს.

2) Слишкомъ положительно сказано: თუ სხედოს, объ имени.

3) Это справедливо.

4) Это новая форма творительнаго.

какъ объяснить это видоизмѣненіе словъ? *თან*¹⁾ — слѣдуетъ теперь, т. е. по законамъ живой рѣчи, за дательнымъ падежемъ, усѣкая букву *ს*, когда имя кончается на согласную букву или на гласную *ი* и *ჟ*. Прим.: *დავითთან*; *ანტონთან*; *ივანესთან*; *ანდრასთან*; *ბავრატთან*; *მოსამართლესთან*; *წიგნთან*; *წერილთან*; *ოქროსთან*; *ვეცხლთან*; *მოგუთთან*; — *ჟ* превращается въ *ჭ*. Г. Чубиновъ согласится конечно, что это не родительные падежи и что нельзя однихъ и тѣхъ же правилъ примѣнять къ старому, такъ называемому книжному, и къ новому, разговорному языку.

ზე, *ზედ*, *ზედა* — точно также окончательно перешли отъ родительнаго падежа къ дательному съ тѣмъ правомъ, какъ и *თან*²⁾.

Слово же *კოდე*, *კოდეჲ*, *კოდევს* не только измѣнило прежнему своему падежу; но перешло даже въ другую часть рѣчи, въ *союз*. Къ предлогамъ его уже не воротить³⁾.

მდე, *მდინ* — сочетается, какъ *დამ*, съ такимъ видомъ имени, котораго нѣтъ въ падежахъ, а на практикѣ существуетъ, напр.: *ჩემამდინ*, *სახლამდინ*, *ქალაქამდინ*, *წელამდინ*, *კედლამდინ*, *სოფლამდინ*; или вмѣсто *ამდინ*, *ამდისინ*. Можно впрочемъ сказать, что этотъ предлогъ сочетается съ падежемъ именительнымъ, превращая въ именахъ кончащихся на *ი*, букву эту въ *ს*. — Это также требуетъ особеннаго вниманія со стороны г. Чубинова при дальнѣйшихъ его соображеніяхъ.

По § 28-му. Никто теперь не скажетъ: *გოეტარ მკა?* Вмѣсто *ნეტარ*, *ნეტარეთუ*, говорится теперь: *ნეტა*, *ნეტავი*, *ნეტავითუ*⁴⁾.

По пункту 7-му. Отрицаніе полагается въ глаголъ; но оно и повторяется, напр. *არვის უხანავს*, никто не видалъ; *არვის გაუგონის*, *არვის არგაუგონის* — никто не слыхалъ; *არსად მოიქეჲმს*, *არსად არმოიქეჲმს* — никогда я не говорилъ; *ნურვის ეტევი*, *ნურვის*

1) *თან* съ дательнымъ, *თანს* съ родительнымъ: *ანტონთან* къ Антонию, *ანტონისთან* съ Антоніемъ.

2) Но когда прилогъ *თანს* означаетъ уподобленіе или сравненіе, — слѣдуетъ онъ тогда за родительнымъ падежемъ, усѣкая въ немъ полѣдную гласную букву: *დავითისთანს*, *ანტონისთანს*, *ბავრატისთანს*, *ოქროსთანს* და სხვა, подобный Давиду, или такой, какъ Данидъ, Антонъ, Багратъ, золото и проч. Примѣчаніе Отдѣла Комитета.

3) *კოდე* — прилогъ и союзъ.

4) Это по простонародному.

ბუბუკვი — никому не говори; ნურას დასწერ, ნურას ნუდასწერ — ничего не пиши.

Вместо дѣепричастія, котораго собственно говоря, нѣтъ у насъ, — употребляютъ многіе данный видъ глагола съ частицею რა. Въ 8 п. § 28 у г. Чубинова приводится въ примѣръ ვამცხუდითრა, მოვსჯობდითრა, но эта форма точно также не свойственна живой рѣчи Грузинской¹⁾, сколько русской живой рѣчи не свойственны слѣдующія, напр., выраженія, — не смотря на частое ихъ употребленіе: ვიმაოჩი, კარაოჩი, ონოი, ჯიტელკა, სიი პრილოგი и проч.

31-я страница у г. Чубинова начинается замѣчаніемъ, что фамильныя имена на ჟე принадлежать къ Имеретинскимъ, а на ზულო — Грузинскимъ. Это замѣчаніе лучше всего было бы оставить: ибо тутъ нѣтъ никакого основанія; да и нѣтъ у насъ вообще рѣчи о разностяхъ между Имеретинскимъ и Грузинскимъ языками, — хотя разностей этихъ и весьма много.

Въ этомъ отношеніи нельзя не сказать, что если обращать особенное вниманіе на областныя рѣченія, то пришлось бы составлять, если не особыя Грамматики, то по крайней мѣрѣ особыя словари и руководства къ изученію мѣстныхъ рѣченій. — Чтобъ избѣгнуть этой необходимости, надобно заняться языкомъ, который былъ бы понятенъ и въ Карталиніи, и въ Кахетіи, и въ Имеретіи, и въ Гуріи. А этомъ языкъ именно тотъ и есть, которымъ мы теперь занимаемся.

По п. VII, на 31 стр., относительно именъ, означающихъ слѣды чего либо, надобно сказать, что прибавляется къ концу იკვი, а иногда только ნა къ началу: ნაქალაქევი, остатки города; ნაკუევი, остатки слѣда; ნაოვი, слѣды пога.

Какъ происходятъ имена: ვახური, ქალაქური, იმერული, გურული, რაჭული, ქართული, ლეკური, სომხური — необьяснено.

По XIV, на 32 стр., примѣры доказываютъ недостаточность или неполноту правила, которое тутъ изложено, — უქმრა, უკანური (?) — составились иначе; а какъ составляются: უკანა, უბედა, უკუნური, უმადური?

1) Да.

По XV. Говорится не ჭეშმარიტობა, а ჭეშმარიტება; დღეგრძელობა и დღეგრძელება; უღონობა и უღონოება; უღვინობა и უღვიონოება; უსჯულობა и უსჯულოება — и значения между ними различны.

По XVII. Приведены пмена отъ предлоговъ; но какъ они составляются? — не сказано. — Посредствомъ прибавленія о плп е: აღმართი, წარმართი, ზედაე, ქქსდაე.

По § 31-му: მადლი, მადლიერი или მადრიელი, ცოდნა, ცოდვილი, ძალი, ძლიერი; а какъ составляются: მადლიანი, მადლობელი, უმადლო, მცოდველი, მცოდაკი, ცოდვილი, ცოდვიანი, საცოდავი, ძალიანი, მოძალე, უძალე, მძლავრი, — не сказано.

Наконецъ, въ словосочиненіи не обращено вниманія на одну особенность Грузинской рѣчи, отличающую одушевленные предметы отъ неодушевленныхъ, наприм.: имѣю — значить по Грузински მქქს и მყავს. Но имѣю коня — слѣдуетъ сказать: ცხენი მყავს; а имѣю конюшню — საჯინბო მქქეს. Несу ребенка — უმწვილი მომყავს; несу люльку — აკრანი მომქქს. Словомъ, нельзя сказать по Грузински: მომქქს, მქქს, შემქქს, დამქქს и проч. когда рѣчь идетъ о какомъ бы то ни было предметѣ одушевленномъ, живомъ. И на оборотъ нельзя сказать: მყავს, მომყავს, შემყავს, დამყავს и проч. когда рѣчь идетъ о предметѣ неодушевленномъ, мертвомъ.

Слѣдовало бы обозначить также случаи употребленія глагола: გახლავარ, გახლავს, გახლავბი, გახლავბა, გახლავ, გახლავო.

გახლავარ,	მრწამდი,	ვიწერები წიგნსა,	დაიწერა წიგნი,
გახლავსარ (?)	გრწამვარ,	ვილანძლები მამასა,	გაილანძლა მამა.
გახლავი,	მრწამვარ (?)		

О стихосложеніи.

Если Грузинскіе стихи отличаются отъ русскихъ своею силабичностью, то казалось бы, тѣмъ скорѣе должны отличаться они отъ персидскихъ стиховъ; ибо ударенія въ персидскомъ языкѣ гораздо слышнѣе и протяжнѣе, чѣмъ въ русскомъ. Вообще не понимаемъ причины, почему Грузинское стихо-

сложенеіе можетъ быть названо подражаніемъ персидскому. Персидскій языкъ изобилуетъ и полугласными звуками, имѣющими въ правилахъ стихосложенія свое особенное значеніе, а въ Грузинскомъ языкѣ нѣтъ ни тяжкихъ удареній, ни полузвуконъ. Въ чемъ же сходство? Лучше ничего не упоминать о сходствѣ, тѣмъ болѣе, что мы не знаемъ еще, есть ли вообще въ Грузинскомъ языкѣ какое нибудь средство или сходство съ которымъ нибудь изъ языковъ міра¹⁾.

Многіе изъ примѣровъ не согласны съ опредѣленіемъ тѣхъ родовъ стихосложенія, по коимъ они приведены для уясненія.

Въ заключеніе надобно сказать, что г. Чубиновъ не говоритъ ни слова ни о правописаніи Грузинскомъ, ни о просодіи. Вѣдь нельзя сказать, чтобъ правильно было написано: *ვჰბ, ქგო, ვოქგო, მქგნ*, — когда само ухо Грузинское завопіетъ противъ нарушенія его навыка къ: *ვჸბ, ქგო, ვნოქგო, მსქგნ* и пр. и пр. (?)

Можно сказать, что вмѣсто *ვ* между двумя согласными, или послѣ двухъ или болѣе согласныхъ, употребляется *ჸ*; а вмѣсто *გ* въ такихъ же случаяхъ *ჯ*. Правила правописанія существуютъ, надобно только изложить ихъ.

А отвергать просодію въ Грузинскомъ языкѣ, значило бы говорить, что въ немъ всѣ звуки равны. Но какъ этого конечно невозможно сказать; то значить существуютъ и правила, которыя обозначаютъ въ языкѣ естественное неравенство звуковъ. П. И. Досселіани весьма основательно указалъ въ своей *ჰიბრეტიკის ღაწვეუბიანი განიხილი ქართულის ღრმამატოკის*, изд. 1840 г. въ Тифлисѣ, — *Общіе законы слогуударенія Грузинскаго*; остается присоединить къ нимъ объясненія удареній, показывающихъ положительность или вопросительность слова или рѣченія, т. е. разъяснить ударенія грамматическія и риторическія, или логическія.

О оловарѣ.

Новое изданіе Русско-Грузинскаго словаря предполагается также для употребленія въ здѣшнихъ учебныхъ заведеніяхъ и потому г. Чубиновъ призналъ полезнымъ значительно сократить

1) Знаемъ.

его. Желая оказать ему возможное содѣйствіе въ этомъ основательномъ намѣреніи, мы бы предложили сдѣлать еще слѣдующія сокращенія:

1) Исключить вовсе изъ книги русскую грамматику на Грузинскомъ языкѣ.

2) Исключить всѣ слова производныя, корни или первообразы коихъ очевидны, такъ напр. отъ слова *Архіерей*: Архіерейски, Архіерейскій, Архіерейство; отъ слова — *Ассесоръ*: Ассесорскій, Ассесорство, Ассесорша; *Бояринъ*: боярски, боярскій, бояричь, боярыня, боярство, боярышня и проч.

3) Исключить всѣ сложныя слова, части коихъ сами по себѣ прямо переводятся, какъ напр., Богобоязненный, Богобоязненность, Богобоязливый, Богобоязливость, Боголюбіе, Боголюбецъ, быстროногій, быстротечный и проч. и проч.

4) Исключить всѣ слова, рѣдко употребляемые, или принадлежащія къ областнымъ рѣченіямъ, какъ напр.: буторъ, бутурлыкъ, буганіе, бырсъ, бытѣйскій, бѣгалище и проч. и проч.

Затѣмъ, было бы полезно обратить особенное вниманіе:

1) На точность перевода, напр.: *газъ* — не объясняется вовсе переводомъ, ვაზი значитъ и *вины*. Кромѣ того, не извѣстно — одно ли и тоже *газъ* и *гасъ*? *Великодушіе* — переведено დიდსულობი. Это слово никакъ не прививается къ современному языку и никто не принимаетъ его въ смыслѣ სუფილსულობი, что и значитъ великодушіе; а *долготерпѣніе* — не что иное, какъ მკობობიებაჲ или მკობებაჲ. *Металлъ* въ новомъ языкѣ не имѣетъ новаго названія; а въ старину называли ღიათიანი, მკლათიანი.

и 2) На слова, хотя имѣющія одинъ корень, но въ производныхъ видахъ имѣющія особое значеніе. Слова эти было бы лучше всего обозначать отдѣльно, напр., *духъ*; *дѣухи*; *духи*; *духовенство*. Здѣсь надобно замѣтить, что порусски не говорится *черное духовенство*, а *монашествующее*.

Всѣ эти соображенія Отдѣлъ счелъ долгомъ изложить въ полной увѣренности, что г. Чубиновъ приметъ ихъ въ уваженіе при изданіи своей новой Грамматики и новаго Словаря, — дабы книги эти могли быть приняты какъ учебники и необходимыя учебныя пособія въ здѣшнихъ заведеніяхъ.

Отвѣты автора Грузинской Грамматики, Д. І. Чубинова, на замѣчанія, сдѣланныя Грузинскимъ Отдѣломъ Комитета для начертанія учебныхъ пособій; 5 августа 1853 года.

Замѣчанія Грузинскаго Отдѣла Комитета:

О Грамматики.

Грамматика начинается съ азбуки; она можетъ начинаться и т. д.

Но относительно ихъ произношенія надобно замѣтить: *ჭ*, произносится, и т. д.

О частяхъ рѣчи.

Признавать въ Грузинскомъ языкѣ 8 частей рѣчи, и т. д.

Отвѣты на замѣчанія:

Замѣчаніе это будетъ принято.

Объ употребленіи и произношеніи буквъ *ჭ*, *ჟ*, *ჰ*, *ჳ*, и т. д. см. ниже.

Прилагательныя имена во всѣхъ извѣстныхъ языкахъ рѣзко отличаются отъ именъ существительныхъ, собственно имъ принадлежащими формами, какъ напр.: *კეთილი*, добрый, *უკეთესი*, лучший; *წყობილი*, *ქვირილი*, водяной, каменный, и въ особенности значеніями: не одно и то же *კაცი*, человекъ, и *კარგი*, хорошій. Во многихъ языкахъ имена прилагательныя не отличаются формами склоненій отъ именъ существительныхъ; но въ Грамматикахъ сихъ языковъ они рассматриваются отдѣльно. Сверхъ того, прилагательныя въ языкахъ Франц. Латинск. и т. д. не называются *nom d'Adjective*, а просто *Adjective*, потому что *adjective* не есть имя, а признакъ, качество имени. Несмотря на вышесказанное, такъ какъ этимъ соединеніемъ именъ существительныхъ и прилагательныхъ Грамматика моя не теряетъ ни-

чего, а, напротивъ, выигрываетъ одну страницу печатную, то допустить это предложеніе Комитета Грузинскаго Отдѣла я согласенъ.

Объ имени.

На основаніи предъидущаго раздѣленія и т. д.

Прилагательныя отглагольныя согласенъ такъ же включить въ имена прилагательныя; но съ оговоркою, что объ нихъ подробно будетъ сказано въ главѣ о глаголахъ.

Назвать имя числительное количественное числовымъ или счетнымъ, на томъ основаніи, что къ количественнымъ русскимъ одинъ, два, и т. д. относятся — я, двое, трое, и т. д. я не могу допустить, потому что: двое, трое, четверо въ Русскихъ Грамматикахъ отнесены къ числительнымъ именамъ собирательнымъ, а не къ количественнымъ.

О склоненіяхъ.

Всѣ имена, какъ ужъ замѣчено, и существительныя и т. д.

Допустить въ Грузинской Грамматикѣ три склоненія — я не вижу никакой надобности, во 1-хъ, потому что имена существительныя, кончащіяся на ჯო, ზო, и т. д. имѣютъ въ родительномъ, дательномъ и въ другихъ падежахъ тѣже окончанія, какія и имена, кончащіяся на s, j, и т. д. теряютъ предъпослѣднюю гласную букву и неизмѣняютъ своихъ окончаній; напр.:

მამს, Род. მამის, Д. მამისს, Тв. მამიის,
 წყლის, — წყლისს, — წყლისს; — წყლიის и
 т. д. говорятъ также წყლისს.

Въ чемъ же разница?

Во 2-хъ, имена, кончащіяся на *ა* и *ჟ* имѣютъ двойкій родительный падежъ, т. е. на *ისს* и *ისო* и *ისი*, напр.: *აქროსს*, Р. *აქროისს* и *აქროისო*; *ღვკჟ*, Р. *ღვკჟისს* и *ღვკჟისო*; и т. д. Слѣдовательно имѣютъ сходныя окончанія съ именами, кончащимися на *ს* и *j*.

Въ языкахъ, гдѣ допускаются нѣсколько склоненій, напр., въ Русскомъ, Латинскомъ и т. д.

начиная съ именительнаго падежа, родительный, дательный и всѣ слѣдующіе имѣютъ совершенно особенныя окончанія и измѣненія, напр. въ Латинскомъ языкѣ 1-ое склоненіе рѣзко отличается отъ 2-го, 2-ое отъ 3-яго, 3-е отъ 4-го и 4-ое отъ 5-го.

О падежахъ.

Въ Грузинскомъ языкѣ признавалось прежде и т. д.

Назвать именительный падежъ словомъ *საბეჭდობა*, я не отвергаю; но исключить творительный 2-й изъ числа падежей, на томъ только основаніи, что имена, кончащіяся на *ად*, можно отнести къ нарѣчіямъ, я не согласенъ: во 1-хъ, потому что и въ другихъ языкахъ творительный падежъ употребляется въ видѣ нарѣчія, а не какъ нарѣчіе, напр. въ Латинскомъ, — *primo, secundo*, — и въ Русскомъ — малина растетъ *кустами*, пыль *столбомъ*, идти *шагомъ* и т. д., во 2-хъ, творительный падежъ на *ობა*, употребляется также какъ и творительный на *ად*, въ видѣ нарѣчія, а не какъ нарѣчіе, напр. *დღით*, днемъ; *ღამით*, ночью; *კალმით*, перомъ; *დღისითაღმოსთ*, среди бѣлаго дня и т. д., въ 3-ихъ, имена, кончащіяся на *ად* не всегда употребляются какъ нарѣчія, напр. *კუჭობის მკვლად*, *ღაჯღა მსჯულებად* и т. д. и, слѣдовательно, не могутъ быть включены въ число нарѣчій. Назвать творительный 2-й падежемъ превратнымъ, опредѣлительнымъ или пояснительнымъ не кстати, потому что ни одно изъ сихъ названій не прививается. Во Французскомъ языкѣ оба творительные имѣютъ особія названія, напр. творительный 1-й можетъ быть названъ весьма кстати словомъ *instrumentale*, т. е. творительное орудіа; творительный 2-й словомъ *modale*. Но Французское слово *modale* трудно перевести по-русски, по-грузински же будетъ *განგებობის რეპობა*; если сказать модальный падежъ, то насъ никто не пойметъ. Посему

прилчнѣе оставить названіе творительнаго 2-го.

Замѣчанія о родительномъ 2-мъ справедливо потому, что собственные имена, въ родительномъ падежѣ употребляемыя, имѣютъ еще особыя склоненія, напр. ზსწათობთა, -ობს и т. д. Имена таковыя и склоненія ихъ можно отнести къ притяжательнымъ прилагательнымъ; тѣмъ болѣе, что многія притяжательныя прилагательныя Русскія переводятся по-грузински родительнымъ падежемъ, напр., Божією милостію, ღჷთობს წყალობითს, или წყალობითს ღჷთობსთს и т. д.

Но при всемъ желаніи, невозможно согласиться съ г. Чубиновымъ въ двухъ случаяхъ и т. д.

Повѣствовательный падежъ есть тотъ же именительный съ мѣстоименіемъ ზსბ, какъ значится въ Грамматикѣ. Во 1-хъ, потому, что оба падежа, именительный и повѣствовательный, рецензента познаются по однимъ и тѣмъ же вопросамъ ვობ, кто, რა, что? а не кто есть и что есть для именительнаго и кто или что дѣйствовалъ для повѣствовательнаго. Конечно, этими вопросами рецензентъ хотѣлъ отличить именительный отъ повѣствовательнаго падежа, но неудалось: здѣсь слова «есть, дѣйствовалъ» въ рѣчи не употребляются, напр. ვობ ჳსტროდავს ღმუჭობს? კატი; ვობ ჳსტროდა ღმუჭობს? კატის; во 2-хъ, ни въ какомъ языкѣ вы не найдете, чтобы два падежа различныя, познавались по однимъ и тѣмъ же вопросамъ. Если во многихъ языкахъ именительный падежъ сходствуетъ съ винительнымъ, за то употребляется совершенно отлично отъ него. Въ именительномъ падежѣ полагаются въ рѣчи слова управляющія, т. е. подлежащее, а въ винительномъ, слова управляемыя, т. е. сказуемое. Въ Русскомъ языкѣ именит. познается по вопросамъ — кто, что? а винит. — кого,

что? Между тѣмъ какъ въ Грузинскомъ языкѣ такого рѣзкаго отличія между надежами именительнаго и повѣствовательнаго рецензента не замѣчается. Разница же между именит. и повѣствов. надежами заключается только въ томъ, что подлежащее при настоящемъ времени изъяснит. наклоненія полагается въ именит., а при прошедшемъ времени изъяснительнаго наклоненія въ повѣствовательномъ или именительно-историческомъ падежѣ, напр. *დავით ჰსწერს წიგნს*, Давидъ пишетъ письмо; *დავითმა ჰსწერა წიგნი*, Давидъ писалъ письмо. Это основано на употребленіи мѣстоименія *ას* и *მას*, онъ; *ას* полагается при настоящемъ, а *მას*, при прошедшемъ, напр. *ას ჰსწერს*, *მას დასწერა*; въ 3-ьяхъ, что окончаніе повѣствовательнаго надежа рецензента *მას* не есть окончаніе, подобное окончаніямъ род. *ას*, дат. *სა*, и т. д., а есть мѣстоименіе 3-ьяго лица, — это видно изъ того, что это мѣстоименіе въ концѣ именъ склоняется, напр. *დავითმა*, род. *დავითის* *მის*, *დავითს მას*, и т. д. почему вы, не можете сказать *დავითმა მას*, *დავითმა მის*, *დავითმა მას*, и т. д.? въ 4-хъ, ни одинъ изъ писателей Грузинской Грамматики (т. е. писавшихъ Груз. Грамматику) не говоритъ объ окончаніи повѣствов. надежа *მას*, какъ объ особомъ окончаніи; у Антонія, кромѣ окончанія *მას*, найдете и другія, напр. *ვას*, *მეც*, но *ვას*, *მეც*, есть предлогъ, точно также какъ и окончаніе *მას*, есть мѣстоименіе.

Назовите именительный падежъ этотъ съ мѣстоименіемъ *მას*, для отличія отъ простаго именительнаго, падежемъ повѣствовательнымъ, именительно-историческимъ, это все равно. На этомъ основаніи повѣствовательный падежъ, изъ уваженія къ рецензенту, можетъ быть включенъ.

въ число надежей, на зло иностранцамъ (?), кото-
рые, вопреки Грузинскимъ Грамматикамъ, осмѣ-
лились отвергнуть и исключить оный изъ числа
надежей.

Склоненіе мѣсто-
именій.

Г. Чубиновъ
говоритъ, что
мѣстоименія су-
ществительныя
не склоняются.

Личныя мѣстоименія и нѣкоторыя указатель-
ныя, какъ сказано въ Грамматикѣ, не склоняются.
Доказательствомъ тому служатъ: 1-ое, из-
вѣстно всѣмъ, что мѣстоименіе замѣняетъ въ рѣчи
имя существительное, — слѣдовательно, мѣсто-
именіе ставится въ томъ самомъ падежѣ, въ ка-
комъ должно стоять подразумѣваемое имя су-
ществительное; напр. меня (Ивана) бранятъ.
Здѣсь *меня* есть именит. падежъ, точно также
какъ и собств. имя *Иванъ* есть именит. падежъ.
Скажите эту фразу погрузински, будетъ: მე
(ოვანეს) ძლანძღვენ, поставте вмѣсто მე, мнимый,
дательн. падежъ ჩემს, получимъ ჩემს (ოვანეს)
ძლანძღვენ, т. е. моему, Ивану (а не меня, Ива-
на) бранятъ. Тоже можно сказать и о другихъ
мѣстоименіяхъ: შენ (ოვანეს) გუუბნებან, тебѣ,
Ивану, говорятъ; никто не говоритъ: შენს ოვან-
ესს გუუბნებან; это будетъ: твоему, Ивану, тебѣ,
говорятъ. Что касается до притяжательныхъ
мѣстоименій ჩემი, შენი съ предлогами გან, ოან,
მიერ, то это не значитъ отъ меня, ко мнѣ, а отъ
моего (лица), отъ моей (особы), къ моей (особѣ),
т. е. вы должны подразумѣвать какое нибудь
существительное имя; на этомъ основаніи и
фраза изъ Псалтыря: ისმინე ჩემი, უფალ, не зна-
читъ: услыши меня, Господи; а — услыши мое
(слово и т. д.), Господи. Да и самъ Антоній
католикосъ въ своей Грамматикѣ говоритъ:
განს სანს არს ვაშე, რ ბრუნვას შინა ამის ნა-
ცუალსსხელისს მრავალგზის მიცემითი მსგავს არს
წრფელობითისა, მაგალ. მომეტ მე სამოსელი
ბრწეინვალე; მომეტ ჩვენ, უფალ, მაღლი შენი;

и далѣ: ხელე შექმსმენელობითი და მოთხრობითი უმრავლესე მსგავს არიან წრფელობითისა и т. д. см. Грамм. Антонія, § 16; во 2-хъ, мѣстоименія ოგო, ის, ეს, ესე, ეგ, ეგე, также не склоняются; но мѣстоименіе მან, მანს, склоняется, какъ показано въ Грамматикѣ. Именит. и повѣствов. падежи послѣдняго мѣстоименія будутъ მან, а не ოგო, ის, ეგე, ეგ, ეს, ესე потому, что всѣ эти мѣстоименія употребляются различно.

Множественныя числа притяжательныхъ мѣстоименій на ები, — ჩემები, მისები, მისები и т. д. рѣдко употребляются въ живой рѣчи. Притяжательныя мѣстоименія სი, если стоятъ при существительныхъ, то поставляются либо въ единственномъ числѣ, либо во множественномъ числѣ на ბი, напр. не говорятъ მისები სხლები, а говорятъ მისი სხლები, или მისნი სხლები; тоже можно сказать объ притяжательныхъ прилагательныхъ, напр. не говорятъ დიდი კარები, а დიდი კარები; изъ этого слѣдуетъ, что притяжательныя мѣстоименія и прилагательныя при существительныхъ, безъ которыхъ они не имѣютъ мѣста въ предложеніи, никогда не употребляются во множественномъ числѣ на ები, и, слѣдовательно, не имѣютъ множественнаго числа на ები, а на ბი.

Въ мѣстоименіяхъ я могу выпустить одно только раздѣленіе ихъ на существительныхъ и прилагательныхъ и больше ничего. თვით, есть также мѣстоименіе, какъ и Русское слово *самъ*. Нельзя его отнести къ существительнымъ, прилагательнымъ, нарѣчіямъ и т. д. თვით не склоняется на томъ самомъ основаніи какъ и личныя. — Мѣстоименія же относительныя, неопредѣлительныя будутъ исключены.

О глаголѣ.

Причислить къ дѣйствительнымъ глаголамъ Въ общихъ глаголы возвратные, взаимные и страдательные

замѣчаніяхъ о глаголахъ сказано... такимъ образомъ, достаточно было бы сказать, что глаголы въ Грузинскомъ языкѣ раздѣляются на два главнѣйшіе рода: на дѣйствительные и на состоятельные, т. е. на глаголы, которые выражаютъ дѣйствіе и на глаголы, которые выражаютъ состояніе предмета и т. д.

Далѣе продолжаетъ рецензентъ: къ этимъ опредѣленіямъ слѣдуетъ присовокупить и т. д.

Обращаясь къ частностямъ отдѣла глаголовъ и т. п. въ примѣрахъ 2 прим. § 15 говорится у г. Чубинова,

я считаю погрѣшностию противъ правилъ Грамматики и опредѣленія дѣйствительныхъ глаголовъ. Если таковую мысль основывать на томъ, что дѣйствительные глаголы, страдательные, взаимные и возвратные имѣютъ одну и ту же форму, то это не вѣрно. Развѣ одно и тоже ვსწერ და ვწერებო, ვიწერებო, ვიწერი; ვაშენებ, ვაშენებო, ვაშენებო, строю, ვაშენებო, ვაშენებო, строюсь. Въ Русскомъ языкѣ, чтобы образовать возвратный глаголъ прибавляется къ концу частица *ся*, а не измѣняется дѣйствительный глаголъ, — слѣдовательно, форма того и другаго глагола остается одна и спрягаются одинаково; но нельзя сказать, что возвратные глаголы показываютъ, какъ дѣйствительные, переходящее дѣйствіе, а не дѣйствіе предмета, обращеннаго (обращенное) на дѣйствующій предметъ. Скорѣе подъ одну категорію можно подвести глаголы страдательные, взаимные и возвратные и сказать, какъ (сказано) въ Грамматикѣ, что они образуются отъ дѣйствительныхъ глаголовъ.

Объ образованіи глаголовъ отъ именъ, мѣстоименій и т. д. сказано подробно въ статьѣ объ образованіи словъ; о спряженіи страдательнаго глагола съ помощію вспомогательнаго глагола ვა, а о видоизмѣненіи одного и того же глагола будетъ сказано подробнѣе въ своемъ мѣстѣ и въ особомъ спряженіи, образецъ котораго я представляю при семъ.

Глаголъ ვიტყვებъ есть будущее глагола ტყობა, точно также какъ ვიპყვი, ვიპყვნი есть будущее глагола იპყნა. Нельзя же смѣшивать ихъ съ другими глаголами ვსტიბი, ვპყულობ; потому, что будущее ვიტყვებ, ვიპყვნი, есть относительная форма глагола ვსტიბი, ვპყულობ, ვპყულობ; точно также какъ и ვაშენებ и ვაშენებ.

что ვიტონი, ვი-
ზივი, принадле-
жать къ глаго-
ламъ ვიტონიბ,
ვივივიბ.

Слово ვივივი,
и т. д.

Касательно
7 пункта примѣ-
чаній: такъ какъ
Грамматика г.
Чубинова, пред-
полагается для
изученія зако-
новъ нынѣшней
живой рѣчи и
т. д.

Въ 16 пунктѣ
нѣкоторые гла-
голы должны
быть переданы
на Русскій языкъ
нѣсколько иначе,
а именно ვივივი-
ბо значить и т. д.

По II отдѣлу
того же § п. 1.
ვივივი, еслибъ я
писалъ (тогда),
ვივივი, еслибъ я
строилъ (тогда).

Слѣдовательно, не одинъ глаголь, а два гла-
гола.

Замѣчаніе это будетъ принято.

Это замѣчаніе также будетъ принято.

ვივივიბო, есть страдательная форма глагола
ვივივივი, пишу, она употребляется и въ дѣйствитель-
номъ и страдательномъ значеніи, напр. ვივივივიბო
ვივივივი; სხვათა ვივივივიბო მიწახსენებულს, Евангеліе
пишется для Миріана. Далѣе замѣчанія на пра-
вильный переводъ глаголовъ будетъ принято
(будутъ приняты).

ვივივივი и ვივივივი, не прошедшее несовершен-
ное, а прошедшее неопредѣленное (indefini, а не
imparfait). Прошедшее несовершенное показы-
ваетъ когда дѣйствіе начато, продолжается и не-
кончено, напр. ის რომ მივივივი, ვივივივი ვივივივი-
ვივივივი, когда онъ пришелъ, я писалъ письмо; здѣсь
ვივივივი ვივივივივი, дѣйствіе некончено и будетъ продол-
жаться; тогда какъ, если сказать ვივივივი ვივივივივი,
ვივივივი ვივივივივი, онъ читалъ книгу, онъ писалъ пись-
мо, — здѣсь дѣйствіе неопредѣлено, хотя оно и
кончено.

Относительно повелительнаго наклоненія и т. д.

Примѣры полнаго спряженія и т. д.

О нарѣчіи.

Возвращаясь къ прежней мысли и т. д.

О словосочиненіи.

Въ примѣчаніи б. къ § 22 вмѣсто опредѣленія: подлежащимъ можетъ быть и т. д.

Далѣе, 9-ый пунктъ § 22 истекаетъ изъ того же мнѣнія о повѣствов. надежѣ и т. д.

Здѣсь нельзя не обратить снова вниманія на то, что опредѣленія въ Грам. поясняются часто примѣрами изъ старыхъ книгъ и т. д.

Говоря по § 23, что одинъ и тотъ же и т. д.

Повелительное наклоненіе можно раздѣлить не на положительное и отрицательное, а на утвердительное и относительное.

При семъ приложена таблица спряженія глагола зѣлѣю , съ разными видоизмѣненіями, вмѣсто таблицы, приложенной при замѣчаніяхъ.

Такъ какъ творительный 2-ой остается падежемъ, то потому считаю излишнимъ говорить объ этомъ. Нарѣчіе останется безъ измѣненія.

Это будетъ принято.

Это будетъ также принято.

Это будетъ принято.

Это будетъ принято.

По § 24. Говоря объ управленіи надежей, относительно именит. слѣдуетъ сказать, что оны полагаются въ отвѣтъ и т. д.

Никто теперь не скажетъ: სობრბე უძვირფასესია, ვიდრე აქრო და ვეცხლი.

Родительный надежъ полагается въ отвѣтъ на вопросъ отъ или изъ — кого, чего, чьего.

Дательный на вопросъ...

Повѣствовательный, котораго итъ у г. Чубинова и т. д.

Надобно объяснить также, что отрицательная частица ბუ и т. д.

О предлогахъ.

О предлогахъ можно рѣши- тельно сказать и т. д.

Объ этомъ я говорилъ и выше сего, что именительный познается по вопросамъ — кто и что, а не кто (есть) и что (есть). Последнее не всегда можетъ служить вопросомъ для именительнаго.

Частица ვიდრე въ разговорномъ языкѣ не всегда употребляется, а нужно было объяснить, что она послѣ себя требуетъ именительнаго падежа. — Вотъ для чего употреблепа эта фраза.

Не всегда. Если поставить предлогъ, то нужно отвѣчать и предлогомъ, напр. ვისგან სრის კს სკქე? ვისგანგან; безъ предлога ვისა ვიგნა? ვისგანი; ვისბ სხლას; დამიტრისა и т. д.

Это и слѣдующія за нимъ (замѣчанія) будутъ приняты.

Повѣствовательный полагается въ отвѣтъ на вопросъ — кто и что? а не — кто дѣйствовалъ и т. д., — всѣхъ глаголовъ не приберешь (переберешь).

Это объяснено въ Грамматикѣ, см. Управленіе словъ § 23, статья подъ литерою г. — тѣ времена повелительнаго наклоненія и т. д., если это не- достаточно, то будетъ яснѣе выражено.

Назвать предлоги *прилогами* не кстати потому, что прилогъ можетъ быть и въ началѣ и въ концѣ. Лучше оставить названіе *предлога* потому, что многіе предлоги поставляются и въ началѣ и въ концѣ словъ, напр. ცხვირთარებს; კომლ-

თავს. Оскорбе послѣдками можно считать эти только предлоги, которые употребляются въ концѣ именъ слѣдственно, напр. თავსკრფავს.

Это будетъ принято.

დასწვდ, по значить — кроме и т. д.

Такъ какъ предлоги рѣзко только никогда не ставятся въ Грузинской рѣчи предъ именами, а послѣ и т. д.

Сказать, что предлоги слѣдуютъ въ падежами, а не требуютъ, считая излишнимъ. Грузинскіе предлоги, поставленные въ концѣ именъ, точно такую же имѣютъ силу, какъ и Русскіе предлоги, поставленные въ началѣ именъ.

Прилогъ ვაბ и

т. д.

Это будетъ принято.

დად и დაობ сочетаются какъ и დაი и т. д.

Предлогъ დად, დაობ, какъ сказано, требуетъ творительнаго 2 падежа, напр. ქვესქმდაობს, сокр. ქვესქმდაობს; ზღვადადა, сокр. ზღვადაობს; но никогда не требуетъ именительнаго падежа. (Итъ примѣра, чтобы предлогъ требовалъ именительнаго падежа). Подобныя сокращения допускаютъ и другіе предлоги, напр. სხვადა, им. სხვადა დაობს и т. д.

По § 28-му. Никто не скажетъ ვაგუბდავს? и т. д.

Если это вамъ не нравится, то будетъ оставлено (т. е. вышущемо).

По пункту 7-му. Отрицаніе полагается въ началѣ.

Это будетъ принято.

Въ 8 н. § 28, у г. Чубинава приводится въ примѣръ: ვაგუბდავს და и т. д.

Если и это не нравится, то будетъ оставлено.

31 страница
у г. Чубинова
начинается ва-
мбчиномъ, что
фамили, имена
и т. д.

Далѣе: по и.
VII на 31 стр.
«Относительно
именъ, означаю-
щихъ в т. д. до
«наконецъ», въ
словосочиненіи
необращено вни-
маніе на «აქრბ»
и «აქრბ» и т. д.

Если Грузин-
скіе стихи отли-
чаются отъ рус-
скихъ и т. д. Въ
заключеніи все-
го рецензентъ
дѣлаетъ мнѣ
упрекъ, что я ни
слова не говорю
ни о Правониса-
нці, ни о Продо-
дѣ; но и въ этомъ
отношеніи онъ
не правъ.

И это будетъ оставлено.

Это будетъ принято.

Такихъ словъ множество. Они не относятся
къ Грамматикѣ, а къ идиотизмамъ языка; если
это объяснить и другое *აქრბ*, то нужно объ-
яснить и слова: *აქრბი*, *აქრბი*, *აქრბი*,
აქრბი, *აქრბი*, *აქრბი*, *აქრბი*, *აქრბი*,
აქრბი, *აქრბი* и т. д. Это все несобрано
у меня и оставлю для книги, которая будетъ
надана мною, для упражненія въ переводахъ съ
Грузинскаго языка на Русскій. Также *აქრბი*,
აქრბი, *აქრბი*, суть давнопроисходныя отъ гла-
голъ *აქრბი*, *აქრბი*, а употребляются какъ
настоящія и т. д.

Извѣстно, что Правонисанце разсматриваетъ
правила о пронашеніи, употребленіи и измѣне-
ніи буквъ. Въ началѣ Грамматики, сколько не-
обходимо для учебника, я изложилъ и пронаше-
ніе и употребленіе (иъ которыхъ только буквъ)
и измѣненіе ихъ въ другія. Чего же больше?

Во всѣхъ тѣхъ языкахъ, въ которыхъ буквы
небѣ безъ исключенія произносятся, въ Грамма-
тикахъ оныхъ вы никогда не найдете особую
статью о Правонисанці. Даже во Французской
Грамматикѣ Charval и Noël, вы имѣете неболь-
шую статью о пронашеніи и чтеніи: Chapitre
XVII, De la prononciation et de la lecture. Да и
самъ доселѣ въ главѣ о Правонисанці разсма-
триваютъ весьма основательно одно только измѣ-
неніе буквъ, а о Правонисанці отдѣльныхъ словъ
ничего рѣшительно не говорятъ. Если реценз-

тите вмѣсто буквы ѿ (8) букву ѿ, напр. въ хроникѣ ჟჳჳ, вмѣсто ჟჳჳ, 488, — смѣтри также въ Законахъ царя Вахтанга ст. 8, 18, 28 и т. д.

Буква ѿ употребляется въ Св. Писаніи въ концѣ словъ и никогда не произносится. Спрашивается къ чему она служитъ, — пишется и непроизносится? Въ счетѣ означаетъ число 60, а въ алфавитѣ даромъ занимаетъ мѣсто и никто въ живой рѣчи не употребляетъ. Въ лучшихъ сочиненіяхъ эта буква замѣнена буквою о. Барсова Кожа стихъ 340, 342, вмѣсто ჳაჳჳ, написано правильно ჳაოჳ. Буквою ჳ пишется одно только междометіе ჳ! которое можно написать безошибочно ჳო! Буква ѿ въ Грузинскомъ языкѣ необходима, она можетъ безошибочно замѣнить буквы ѿ, ѿ, ჳ.

Далѣе ѿ буква ჳ со знакомъ тупымъ есть полугласная или звукъ между ჳ и ჳ, и отдѣльно; само собою никакого звука не издаетъ, а въ соединеніи съ ჳ, ჳ, ѿ и т. д. произносится какъ ჳჳ, ჳჳ; букву ჳ со знакомъ, свѣтскіе писатели употребляютъ весьма рѣдко, напр. Барсова Кожа стихъ 1 и 10. — გგდის, а не გჳდის; სოგგბრუდო, а не სოჳბრუდო и т. д. Исторія Грузин, изданая Броссе, სჳგგბ, а не სჳგგბ; стр. 123 строка 9, ჳგთის, а не ჳჳთის и т. д. буква ჳ со знакомъ незначится ни въ азбукѣ живой, ни мертвой рѣчи.

Буква ჳ со знакомъ и ჳ замѣняютъ совершенно невужную для насъ букву о (греческій висилонъ) не лучше ли писать კვბაჳჳ, სკბაჳჳო, чѣмъ კვბაჳჳ, სკბაჳჳო. Буква ჳ, неупотребляется въ счетѣ и замѣняется буквами ჳо. Въ Барсовой Кожѣ (изданіе Вахтанга) едва ли вы отыщете нѣсколько словъ, гдѣ употреблена буква ჳ; въ Барсовой Кожѣ стоитъ ჳჳის, вм. ჳჳის и т. д., буква ჳ, въ старину употреблялась вмѣсто буквы

Возьмемъ другой примѣръ:

Вѣ	полѣ		берѣза		стояла,
Вѣ	полѣ		кудрявая		стояла,
Нѣ	кому		берѣзы		заломати,
Пѣ	йду		въ лѣсъ		заломѣю.

Гдѣ же тутъ равное количество слоговъ?

Что Грузинскіе стихи Персидскаго происхожденія, то всякій можетъ убѣдиться тѣмъ, что многіе стихи носятъ названія Персидскія, напр. шайри, баіати, мугамбази, теджинси, мустазади, гани и т. д. и поются на голоса Персидскихъ пѣсень. Если не вѣрите, спросите любого импровизатора Грузинскихъ пѣсень.

Въ полной увѣренности, что Комитетъ Грузинскаго Отдѣла для Начертанія Учебныхъ Руководствъ, приметъ въ уваженіе долговременные труды, соображенія и терпѣніе и, наконецъ, и сіи неопровержимые доводы, — и дозволить мнѣ издать Грамматикку со всѣми тѣми измѣненіями, кои означены мною въ сей оправдательной статьѣ.

Отношеніе Почетнаго Попечителя Тифлисскаго Губернскаго Гимназіи, Коллежскаго Совѣтника Д. И. Кипіани къ Попечителю Кавказскаго Учебнаго Округа, барону А. П. Николаю, отъ 26 февраля 1854 года.

Господниъ Директоръ Канцеляріи Князя Намѣстника Кавказскаго изволялъ препроводить ко мнѣ, по предварительному на то согласію Вашего Превосходительства, переписку о Грузинской Грамматикѣ г. профессора Чубинова.

Съ особеннымъ вниманіемъ прочиталъ я въ ней, доставленное къ В. Пр. пзѣ Имп. Академіи Наукъ мнѣніе члена Академіи г. ст. сов. Броссе и записку профессора Чубинова о замѣчаніяхъ, которыя были сдѣланы здѣсь особымъ Отдѣломъ Коми-

тета Начертанія Учебныхъ Пособій, на счетъ его Грамматики, и, вслѣдствіе того, нахожусь въ необходимости, — и какъ природный Грузинъ, и какъ лице, служащее Правительству въ Закавказскомъ краѣ, — предстательствовать у В. Пр. покорнѣйше просить сношенія Вашего съ г. Чубиновымъ, чтобы онъ сдѣлалъ намъ еще нѣкоторыя уступки въ своихъ убѣжденіяхъ въ пользу правильнаго, по практическому нашему мнѣнію, преподаванія Грузинскаго языка въ здѣшнихъ Учебныхъ Заведеніяхъ. Еслибы Грамматика его предназначалась не для того, чтобы по ней преподавать Грузинскій языкъ будущимъ чиновникамъ здѣшняго Управленія, — никто бы и не заговорилъ здѣсь о ней, но крайней мѣрѣ до выхода ея въ свѣтъ; но какъ она составлена именно для этой цѣли, то мнѣ кажется не излишнимъ, въ дополненіе къ обзору работы г. Чубинова, представленному Академіи г. Броссе, припомнить здѣсь, что программа этой работы предметникомъ В. Пр. препровождена была на мое разсмотрѣніе, и я въ маѣ 1851 года отозвался, какъ изволите усмотрѣть изъ дѣлъ Вашей Канцеляріи, — что она вполне удовлетворительна какъ программа, но что необходимо разсмотрѣть потомъ и самый трудъ по ней г. Чубинова. Къ подобному отзыву побуждала меня вѣроятность встрѣтить въ Грамматикѣ кое какія спорныя положенія, которыя въ учебникѣ для здѣшнихъ училищъ не должны имѣть мѣста; а предвидѣлъ это я потому, что въ бытность М. И. Броссе въ Тифлисѣ, я имѣлъ честь лично съ нимъ объясняться, и именно у Н. В. Ханькова, касательно одного надежа, который, не смотря на ученія возраженія, признаю, на равнѣ съ каждымъ Грузиномъ, неоспоримою принадлежностью языка нашего и основнымъ условіемъ ясности рѣчи.

Понимая обширность познаній Маріи Ивановича и важность трудовъ его, я питаю къ нему искреннее и глубокое уваженіе, какъ къ человѣку, который, собственно изъ любви къ наукѣ, посвятилъ всю свою жизнь труженическому изученію языка и прежняго быта Грузинъ; но какъ таже любовь къ наукѣ требуетъ совершеннаго безпристрастія къ лицамъ и обличенія ошибки всюду, гдѣ бы она не водворялась, то и говорю, что Маріи Ивановичъ составилъ себѣ ошибочное убѣжденіе на счетъ

одного изъ коренныхъ законовъ нашей живой рѣчи, и хотя, при личномъ моемъ съ нимъ объясненіи, онъ выразился наконецъ, что означенное правило отрицаетъ онъ не въ иыиѣшней живой нашей рѣчи, а въ языкѣ старомъ, собственно такъ называемомъ книжномъ; однако же отрицаніе это мы встрѣтили снова уже въ Грамматикѣ г. Чубинова, предназначаемой для преподаванія именно живой рѣчи, и Отдѣлъ Грузинскаго языка, состоявшій подъ моимъ предсѣдательствомъ, возсталъ противъ этого. Здѣсь я долженъ отклонить по возможности упрекъ въ пристрастіи отъ г. Юсселиани. Онъ, какъ членъ Отдѣла, былъ, наравнѣ съ другими, не только безпристрастенъ вообще къ труду г. Чубинова, но самъ объявлялъ о своей Грамматикѣ, что она для преподаванія неудобна. Изъ остальныхъ членовъ Отдѣла никто не имѣлъ побужденій искать только недостатковъ у г. Чубинова; напротивъ мы всѣ единогласно отдавали всю справедливость его многолѣтнимъ трудомъ; сознавали, что дѣло это изъ рукъ его должно выйти наилучшимъ образомъ обработаннымъ и собственно по этому рѣшились откровенно высказать и развить, по возможности, мнѣнія наши обо всемъ, что бросилось намъ въ глаза, какъ чуждое, или не соотвѣтствующее свойствамъ живой нашей рѣчи. Одни изъ нашихъ предложеній г. Чубиновъ принялъ благосклонно; — въ другихъ отказалъ, — въ томъ числѣ рѣшительно отвергаетъ онъ наше *пространное* сужденіе о паденіи *повѣствовательномъ*, и отказъ этотъ одобренъ не только г. Броссе. вліянію котораго мы приписывали исключеніе этого падежа изъ Грамматики; — но, согласно съ его мнѣніемъ, и Академією. Я сознаю всю неловкость положенія, въ которое поставлены и авторъ и рецензенты его такимъ оборотомъ нашего домашняго, такъ сказать, разнѣна мыслей. Выйти изъ этого положенія нѣтъ другаго средства, какъ возвратиться къ существу дѣла и повторить, что если бы г. Чубиновъ издавалъ Грамматику не по приглашенію здѣшняго Учебнаго Начальства и не для здѣшнихъ Училищъ, т. е. съ цѣлію не учебною, а вообще ученою, то имѣлъ бы весьма основательную причину, въ ожиданіи мнѣнія, публично выраженнаго, пренебречь предварительнымъ мнѣніемъ лицъ, не пользующихся ни какимъ въ уче-

помъ міръ авторитетомъ. Но коль скоро тоже самое Учебное Начальство довѣрило рецензію этимъ лицамъ и официальное мѣстное установленіе, — Комитетъ Начертанія Учебныхъ Пособій, — призналъ, что Грузинскій языкъ можетъ быть преподаваемъ здѣсь по исправленіи Грамматики на основаніи этой рецензіи; — то, мнѣ кажется, здѣсь дѣло уже не въ согласеніи спора; — а въ условіи, съ которымъ книга г. Чубипова должна сдѣлаться учебникомъ для Закавказскихъ училищъ.

Условіе это предложено съ полнымъ, такъ сказать, радушіемъ и съ рѣшительнымъ устраненіемъ личныхъ интересовъ: ибо мнѣ достовѣрно извѣстно, что кромѣ г. Юсселіани, составленіемъ Грузинской Грамматики занимались еще гг. Коргановъ и Туркистановъ, — изъ коихъ одинъ преподаетъ Грузинскій языкъ въ здѣшней Гимназій лѣтъ 20; а другой также нѣсколько лѣтъ содѣйствовалъ ему въ этомъ; но и они отложили въ сторону всякое соперничество съ г. Чубиновымъ.

В. Пр. извольте согласиться, что теперь, когда не существуетъ ни Комитета, ни Отдѣловъ его, — никто изъ Вашихъ подчиненныхъ, кромѣ меня, не рѣшится возобновить предъ Вами рѣчи о дѣлѣ, разсмотрѣнномъ Академіею Наукъ.

Но имѣя въ виду, что оно, подлежа еще разсмотрѣнію Департамента Народнаго Просвѣщенія, можетъ быть исправлено до того времени самымъ авторомъ по новой нашей просьбѣ, считаю моимъ долгомъ, собственно въ этихъ видахъ, откровенно доложить В. Пр., что здѣсь дѣти посмѣются въ глаза учителю, если онъ вмѣсто повѣствовательнаго падежа будетъ требовать употребленія именительнаго; поселянинъ осмѣетъ чиновника, который въ объясненіяхъ съ нимъ будетъ держаться того же употребленія; а въ дѣлахъ отправленія суда и расправы послѣдствія этого правила могутъ быть и весьма не смѣшны.

Представляю примѣръ:

Полиція производитъ слѣдствіе о совершившемся преступленіи: въ убійствѣ одного человѣка падаетъ обвиненіе на двухъ. Отобранныя отъ неграмотныхъ свидѣтелей показанія чиновникъ, учившійся по Грамматикѣ г. Чубипова, записываетъ такимъ образомъ:

ჰეტრე აქ იყო, ჰაფლე აჲ იქა. ჰეტრე თოფი ხეს მიაყუდა და ჰაფლე კი არ იცოდა, რომ ისე ახლო იყო. ანდროს ჰაფლე შორიდასი დანახა და ანიშნა, — ფთხილათ იყავიო. ამასობაში ჰაფლე ჰეტრე ნიშანში ამოიღო; ისიც რომ თვალი შეასწრა, თოფი მოიპარჯუბ, ასე რომ ეს და ის თოფები ერთათ დასცა-ლეს; მერე ორნივე შეიტაკნენ და როგორც რომ ანდროს ჩაე-შეელა, დიდისანი აღარ გამოსულა, რომ ჰეტრე ჰაფლე მოკლა. მერე ის და ანდროს ერთათ გაცანცუბეს და იქითკენ გაიქცნენ.

Изложивъ это событіе не по тѣмъ законамъ, которые суще- ствуютъ въ языкѣ народа, а на точномъ основаніи правила, удерживаемаго, вопреки мнѣнію лицъ, которыхъ нельзя обви- нять по крайней мѣрѣ въ незнаніи родного языка, — я обращаюсь непосредственно къ Д. И. Чубинову, искренно уважаемому зем- ляку моему, и прошу его сказать, положи руку на сердце: *so первыхъ*, не такъ ли слѣдууетъ писать по грузински при отсут- ствіи надежа მოთხრობითი, и, *so вторыхъ*, найдется ли гдѣ либо судья, который бы понялъ изъ этого, правильно изложеннаго, показанія, — кто кого тутъ убилъ?!

Или будутъ ли понимать насъ Грузины, если станемъ отпу- скать имъ фразы, въ родѣ слѣдующихъ:

ბატონი მდივანბეგი დაიბარა. თოფლი ზამთარი მოიტანა. ჩახანი ლეკი გააპარა. კიკელა თევდორე გალახა. ბიჭი ცხენი დაღალა ი проч. ი проч.?

Къ сожалѣнію не могу предотвратить поваго отзыва о про- страпности суждений нашихъ на счетъ повѣствовательнаго па- дежа. М. И. Броссе кажется согласился теперь, и именно послѣ мнѣнія Отдѣла, что падежъ этотъ не démonstratif, какъ онъ по- стоянно называлъ его по французски, — а narratif; но скажу прямо, что Грузинская Грамматика, исключаяющая этотъ падежъ изъ склоненій, не можетъ и не должна быть признана годною для здѣшнихъ Учебныхъ Заведеній. — Дѣло не въ томъ, чтобы пра- вилось или не нравилось кому бы то ни было данное Граммати- ческое правило, а въ томъ, чтобы оно выражало собою дѣйстви- тельное свойство языка, практическій законъ его. Можно обо

всемъ говорить болѣе или менѣе краснорѣчиво, болѣе или менѣе убѣдительно; но какъ увѣрить народъ, что онъ неумѣетъ говорить своимъ языкомъ, — это рѣшительно не возможно. Быть можетъ по Философіи Грамматики и не слѣдуетъ нигдѣ существовать этому спорному падежу; но мы, Грузины, безъ него не можемъ понимать другъ друга и потому надобно убѣдительно просить г. Чубинова, чтобы онъ, при другихъ общанныхъ исправленіяхъ своей Грамматики, включилъ безусловно повѣствовательный падежъ въ склоненія.

Что же касается до другихъ замѣчаній, то, оставляя всякое дальнѣйшее объ нихъ преніе, рѣшаюсь, въ видѣ частнаго совѣта, просить его подумать еще насчетъ склоненія мѣстоименій.

Накопецъ, скажу нѣсколько словъ на счетъ Грузинскаго Стихосложенія: Отдѣлъ совѣтоваль г. Чубинову не говорить въ Грамматикѣ о Персидскомъ происхожденіи Грузинскаго Стихосложенія. Г. Чубиновъ, не принимая этого совѣта, говоритъ въ доказательство правильности своего мнѣнія, что многіе стихи носятъ названія Персидскія и Татарскія, напримѣръ: шаири, байати, муганбази, теджлиси, мустазади, гапи и проч. Положимъ такъ, но чахрухаули, пистикаури, цкобили, мрчобледи, лекси, таэпи, ямбико — неужели суть тоже названія Персидскія и Татарскія? Конечно нѣтъ. Зачѣмъ же въ такомъ случаѣ вводить въ Грамматику спорныя мнѣнія, тогда какъ весьма легко избѣгнуть спора, неговоря ничего объ источникѣ существующихъ родовъ Стихосложенія? Ученику надобно знать лишь родъ стихотворенія, называемый, напр. ябомъ, хореемъ, дактилемъ, анапестомъ, амфибрахіемъ и проч. А будетъ ли онъ знать тутъ же, что все это — происхожденія Греческаго, или узнаетъ послѣ, при изученіи Пѣтики, или вообще Исторіи литературы, — въ этомъ нѣтъ важности.

Списокъ Грузинскихъ рукописей и старопечатныхъ книгъ
библіотеки профессора Д. І. Чубинова.

Отдѣлъ первый.

Рукописи.

Богословіе.

1. Четвероевангеліе, длина 5 вершковъ, ширина 4 вершка, стр. 510, на бумагѣ, письмо церковное XII вѣка, съ красивыми цвѣтными инициалами, роскошными заставками и изображеніями евангелистовъ Матѳея, Марка, Луки и Іоанна. Въ концѣ имѣется указатель дневныхъ чтеній. Въ кожаномъ переплетѣ, нѣсколько разбитомъ; рукопись писана въ два столбца съ указаніемъ стиховъ; каждый стихъ начинается инициаломъ. Въ началѣ на 18 листахъ прибавлена позднѣйшею рукою недостающая часть евангелія Матѳея.

2. Евангеліе отъ Луки и толкованіе на это евангеліе; рукопись XVIII—XIX в.; письмо гражданское.

3. Псалтырь длина 4 вершка, ширина 3 вершка, письмо церковное, очень мелкое, на лощеной бумагѣ, переплетъ досчатый, обтянутый кожей, письмо XVII—XVIII в.

4. Мѣсячная Минея (за декабрь, январь, февраль и мартъ), длина $7\frac{1}{4}$ вершковъ, ширина 5 вершковъ, на 716 страницахъ, въ переплетѣ; рукопись XVIII—XIX вв., письмо гражданское, въ два столбца.

5. Молебникъ, ზარაკლისი, рукопись, длина 4 вершка, ширина $2\frac{3}{4}$ вершка, на 26 листахъ, письмо церковное, красивое, въ переплетѣ. Въ концѣ рукописи имѣется запись писца: ადიდე დემეტრე მან ხელმწიფე და ზატრონი ხეკნი მეფე/თეიმურაზ. Писецъ მფედელი დეკანოზი ალექსი, протоіерей Алексѣй, переписана въ 1745 (ჩდმე) году.

6. Акаонсть Божьей Матери, დაუჯდომელი, рукопись XVII—XVIII в., длина $3\frac{1}{2}$ вершка, ширина $2\frac{1}{2}$ вершка, письмо церковное.

7. Акаонсть Богородицы, рукопись церковного письма, XVIII—XIX в., съ инициалами, длина $2\frac{1}{2}$ вершка, ширина $1\frac{3}{4}$ вершка, въ переплетѣ, на лощенной бумагѣ.

8. Ирмосы, рукопись XVIII в., письмо церковное, писаны на лощенной бумагѣ, съ раскрашенными инициалами, длина рукописи 4 вершка, ширина $3\frac{1}{2}$ вершка.

9. Молитвенникъ, длина $5\frac{3}{4}$ вершка, ширина 4 вершка, письмо церковное, строчное, рѣдкой красоты, на лощенной бумагѣ, переплетъ досчатый, обтянутый кожею. Въ концѣ рукописи имѣется запись ელად წათ დვლო, მეოს და მოვარველ მექმენ უღირსს მღვდელს დეკანოზს ნიკოლოზს, მწსოებელს შნსა, მწერალს; написанъ въ 1767 (ზღფ) году. Писецъ протоіерей Николай.

10. Молитвенникъ дл. $6\frac{1}{2}$ вершк., шир. $4\frac{1}{2}$ в., на 231 стр., въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ кожею. Въ концѣ рукописи имѣется запись: სრულ იქმნა დეკემბერს ზ, ქს აქეთ ზღზ, написанъ въ 1753 г.

11. Молитвенникъ гражданскаго письма, на бумагѣ, въ кожанномъ переплетѣ. Въ концѣ рукописи имѣется запись: აღწერილ ლოცვანი ეს ედ უღირსმან სიონის დეკანოზმა ნიკოლოზ, ბატონი-შვილის ბრძანებითა, написанъ въ 1780 (ზუზ) г. Писецъ протоіерей Николай.

12. Житье блаж. Андрея, ცხოვრება და მოქალაქობა ნეტარისა ანდრიასი, рукопись гражданскаго письма, XIX ст., на 182 листахъ, дл. 5 вершк., шир. 4 вершка.

13. Житье блаж. Андрея, рукопись гражданскаго письма, на 158 стр., въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ кожею, дл. $4\frac{3}{4}$ вершк., ширин. 4 вершк. На первой стр. имѣется запись: უბანათლებულესო მეფის ძევ ბავრატ იავორის, მომიწთმევია ეს წათ ანდრიას ცხოვრება ჩემდა სხსოვრად . . . თქვენი და ანნა, თვესა ივნისა 26, წელსა 1815. Начало рукописи: მამაო ჩვენო, საყვარელსო და მონანო უისანო, იმინეთ ვედრებისა ჩემისა და გაუწეო, რ ანს საქმე ესე ტკბილ, ვათაფლი. Конецъ рукописи . . . და განსწმდიდეთ თავი. თვისი ვითარცა ოქრო ბრძმედსა შათ, ანდრია.

14. Житѣя Грузинскихъ Святыхъ, ქართუჭლო წმიდათ ცხელ-
გრება:

1. საკითხავი სუჭტისა ცხელგელისა, Чтенія о Животворя-
щемъ столпѣ.
2. ქეთევანისა, Житѣе Кетеваны.
3. კოსტანტინე ქართველისა, Константина - грузина.
4. გობრინისა, Гоброна.
5. ჰე ქართველისა, Петра-грузина.
6. ისე წილგნელისა, Иессея Цилкнели.
7. იოსებ ამბა აღავერდელისა, Иосифа аввы Алавердели.
8. ევსტათი მცხეთელისა, Евстрафія Мцхетели.
9. რაქდენისა, Раждена.
10. შუშანიკ დედოფლისა, царицы Шушанпки.
11. ეფთვიმე ქართველისა, Евфимія-грузина.
12. გი მთაწმინდელისა, Георгія Мтацминдели.
13. არხილ მეფისა, царя Арчила.
14. მეფის ლუარსაბისა, царя Луарсаба.
15. შალვა და ელიზბარისა, Шалвы и Елизбара.
16. იე ზედაძნელისა, Иоанна Зедадзнели.
17. დავით ტარეკელისა, Давида Гареджели.
18. შიო ღვიმელისა, Шіо Гвимели.
19. ნინო მოციქულთ-სწორისა, равноапостольной Нины.
20. ამბას ნეკრესელისა, Або Некресели.

Рукопись эта 1838 года, гражданскаго письма, въ концѣ имѣется запись: 1838 წ. ივნისს 11, წმ. ჰეტრეს მოამას (მაიუმის) მღვდელთმთავრისა, ქართველთა მეფის ძისა ვარაზბაკურისა, ცხელ-
გრება გამოეგზავნა იოსელიანს, იმაზე ეწერა ეს რიცხვი წელთა, აქ
ჰეტრებურდის აკადემია ნაუკისათვის მოერთმივა, და ესენი ზემო-
მწერალთ სახელებთ დაუკარგველობისათვის გამოვსწერე მე, ს და საქარ-
თველას მეფის ძემან, თეიმურაზ, ჰახოტნი ჩვენმან აკადემია ნაუკის-
სამან და ორდენოსანმან, წელსა 1839-სა, მაისის 7. მეფის გიორგის
ძე თეიმურაზ; рукопись царевича Теймураза.

15. Мартирика, წიგნი მარტირიკაჲ, католикоса Антонія I,
т. е. Житѣя Св. Грузинскихъ въ пересказѣ этого архинастыря;
рукопись гражданскаго письма, въ два столбца, на 343 стр.;
писана въ царствованіе царя Ираклія II, въ 1769 г., 19 де-

кабря. На первой стр. читаемъ: წიგნი მარტირიკაჲ შესხმა და ისტორია ქს-თვის ვნებულთა მოწამეთა ქართველთა და სხვათა; დრესა ედ ბრწეინვალისა, უკეთილ-მსახურესისა და უმაღლესისა ირაკლი მეორისა; მეივისა ეისა ზემოდასა საქართველოდასისა, ხოლო მამათმთა ვრობასა თვისსავე, წელსა დასაბამიდეგან სოფლისა 7278, სორციულად შობიდეგან სიტყვისა დთისა 1769, თთვესა მეათეერთმეტესა, რიცხვისა 19. На слѣдующемъ листѣ имѣется запись: წინასიტუვაობა წინამდებარისა წიგნისა «მარტირიკადასა», ქმნილი მისის უწმიდესობის ანტონი, აწხიეპისკოპოსისა ელისა ზემოდასა საქართველოდასა, დავითიან ბაგრატიონისა, მოწათეთა შრე გაიოზ აწხიდიაკონისა და თასა მოწათეთა მისისა მისის უმაღლესობის მეივის მოძღვრის იოანეს ძის გავრიილისათა. Въ концѣ рукописи читаемъ: წმიდა მოწამენო, აქ წერილნო, მეოზ გვეყენით მხსნავსა უღირსსა მღვდელს დავითს. წიგნი ესე სრულ იქმნა სადიდებელად ელთა სათნყოფილთა მისთა 1799 წ. თთვესა იანვარს 28. Переписана свящ. Давидомъ (вѣроятно Чубиновымъ) въ 1799 г.

16. Житѣя Святыхъ, მამათ ცხოვრება, რომელსა ეწოდების ლავსავიკონი, рукопись заключаетъ въ себѣ 72 Житѣя Святыхъ общехристіанскихъ; письмо гражданское, переплетъ досчатый, обтянутый кожею, дл. 4³/₄ в., шир. 2¹/₂ вершк. Въ концѣ рукописи имѣется запись: დიდება და ეისავე სრულ-მყოფელსა . . . (недостаётъ) ნითა აღუსწერე სულთა განმათლებელი ლავსავიკონი ესე იკორთის აწხიმანდრიტმან გამაღიელ სეკტენბერს, წელსა 1758 (ზღნწ). Переписалъ архимандритъ Гамалиль въ 1758 г.

—17. Житѣя Святыхъ, ცხოვრება ადექსი კაციისა დთისა, იოსებ გლახაკისა, ქსენეოორესი, თნოფრი განშორებულისა, მარკოზ განშორებულისა, კანონიკე ქალწულისა, თნობა სულიერი სათნობათა დაფარვისა, სულიერი დიდისა სისრთვის, სულიერი დიდისა მეივის კოსტანტინესთვის, მეტაფრასი ედ წისა დისმშობლის მიცვალებისა, წამება წათა ქალწულთა რიფსიმე და გაიანესი, ცხოვრება დირსისა დედისა მაკრინასი. Рукопись дл. 4¹/₂ вершк., шир. 3¹/₂ вершк. письмо гражданское, на 265 стр., въ переплетѣ. Въ концѣ имѣется слѣдующая запись: მისის უგანათლებულესობის იმერთა მეივის ჭსდლის აწასტასიასი არის ეს წიგნი, წელსა 1829 (ჩუკთ), სეკდენბრის თთვეში 15 (იე); ეს პატარა სვინაქსარი და მეტაფრასი მეივის დავითის სძალმან აწასტასიამ, კოსტანტინეს ცარევიანის მეუ-

ბლემ, აბაშიძის ასულმა, მანუქა სასლოვრად თვისად. სანკტპეტერ-ბურლი, მეფის ასული რიფსიმა. Писецъ и годъ написанія не указы.

18. Пророчества о мусульманахъ въ Псалтыри, აზნაგი მასმადისი თარგმანთა შა ფსალმუნთასა, შემოხმული და წიგნთაგან მანქმადიანთასა გამოღებული, და ნათესაობა მათი; рукопись дл. 3 вершк., шир. 2 $\frac{1}{4}$ вершк., письмо гражданское, 66 стр., въ переплетѣ. Въ концѣ рукописи имѣется записъ: მოისსენეთ მხილულთა და წარმკითხულთა ამისთა მეფის ძე თეიმურაზ, წელსა ჩეკდ (1824 г.). Начало рукописи: ესე ფსალმუნი წინასწარმეტყველმან აგარიანთ ნათესავისა და ისმაიტელთათვის თქუა, რ წინასწარსკედედა სულითა განმრავლებასა მათსა და განფენსა უოველსა კიდეთა ზედა, და შეუ-რატყუოფასა მოწმუნეთასა მათგან; ვდ აღიდებს დმერთსა და იტ-ფის... Годъ написанія не указанъ.

19. Лѣстница Св. Иоанна Синаита, საღვთო კიბე სათხრებათა, სამათნი, — ილანესგან სინელისა; рукопись 1800 года, на 100 стр., писана въ Тифлисѣ, при Сіонскомъ соборѣ, письмо гражданское, четкое, дл. 6 вершк., ширин. 4 вершк. На стр. 49 имѣется записъ: დასასრული სამათისა კიბისა, რომელ არს ოცდაათი, ქს აქეთ 1800 (ჩე), თა ივლისს 2 (ბ); აღიწერა მეოხებითა დისათა ტაძარსავე მისსა, ქალაქსა თფილისს, სამეფოსა ეკკლესიასა. Въ этой рукописи помѣщается: შროლოლი სეკტენბრისა დღეთა ათოცობასა.

20. Прославление Святыхъ, ღთიფ დედებულთა წითა თს შეს-ხმანი, რომელსა ეწოდების მანანა, рукопись XVIII вѣка, дл. 7 вершк., ширин. 4 $\frac{1}{2}$ вершк., 284 стр., письмо гражданское, въ пере-плетѣ. На первой стр. имѣется записъ: ეს წმიდა და საღმთო გვირგვინი მეფის ასულის რიფსიმასი არის; წელსა 1800 (ჩე), მივიღე არხიმანდრიტი ვალერიანისაგან, აბაშიძის ევგენისა ძისაგან; დმერთმან მოისსენოს ვალერიან არხიმანდრიტი სსუფუველსა თვისსა: ვისაც ჩემს შემდგომ დარჩეს ეს საღმთო გვირგვინი არხიმანდრიტს ვალერიანს ლოცვით მოისსენებდეს, — მეფის გიორგის ასული რიფსიმა გწერ. На слѣдующей стр. имѣются корона и ваза, а подъ ними слѣдующая записъ: გიხაროდენ ტაკუკო ოქროსო, სავსეო მანანათაო. Въ концѣ читаемъ: შეუნდე, უფალო, მხევალსა შენსა, მეფის ასულს რიფსიმეს.

21. Толкованіе Символа Вѣры, მიწყალეს თარგმანი; рукопись

церковнаго письма, XVIII в., на лощенной бумаге. На последней страницѣ читаемъ: ეს მიწყალეს თარგმანი მეფის ძის თეიმურაზის არის, ვინც მოიპაროს მასმცა ედების კეთრი გეენისი(?), ძრწოლს კაენისა, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა ნათან და ნაბირონისა, და მასაც რისხავს დედა ღუთისა და მისგან უმამოდ შობილი ქე და უნი საუკუნე-ნიდგან სათნო ყოფილნი მისნი, ამინ.

22. Великій канонъ св. Андрея Критскаго, დიდნი გალობანი, თქმული წმიდისა მამისა ჩვენისა ანდრია კრიტელ იერუსალიმელისა, ნელთადისა ხმიითა და შემუსრვილითა გლითა და ხმიითა წარიკითხვის; рукопись дл. 3 $\frac{1}{2}$ вершк., ширин. 2 $\frac{1}{2}$ вершк.; письмо церковное, въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ кожею, написана въ Москвѣ 5 октября 1766 г. архим. Кирилломъ, какъ видно изъ записи, сдѣланной гражданскимъ письмомъ въ концѣ рукописи: მხილველო, გვედრი ვარ, ესრეთ უგვანად მწირობის უამს ვწერე მე, უღირსმან არხიმანდრიტმან კირილე, ქალაქსა მოსკოვს, ოკტობრსხერს 5, (ე), წელსა 1866 (ჩდჲვ) გ.

23. Синаксарій, სინაქსარი, рукопись церковнаго письма, въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ кожею. Она написана въ Тифлисѣ, въ монастырѣ Богородицы, въ 1746 г., это видно изъ слѣдующей записи, находящейся въ концѣ рукописи: დაწერა მონასტერსა შა წმ. ღთის მშობლისსა, თფილისს, ქკსა ულდ, 1746 გ.

24. Поученія св. Григорія Богослова, სწავლანი სულიერნი წმ. მამისა ჩვენისა გრიგოლ ღის მეტეველისანი, на 83 листахъ. Въ этой рукописи соединены:

1. ღირს-არსი სანიადაგო სათქმელი, на 24 стр.
2. ღოცვა წმიდისა იოანე ოქროპირისა, на 8 стр.
3. ათთარმეტოთა თთვეთა შინა, რაოდენიცა დღენი არიან სახსნილნი თევზითა, ანუ ღვინითა და თევზითა, на 9 стр.
4. წმ. ეფრემისაგან თქმული თარგმანება, რომელიც არის დახადებისაგან განმარტებული, на 6 стр.

Рукопись эта гражданскаго письма XIX в., въ переплетѣ.

25. Чтенія изъ книги «Маргарита» св. I. Златоуста. На первой стр. читаемъ: ღოცვა ყავთ გლახაკისა ეფთვიმესთვის, რომელსა

მან ესე საკითხავი ბერძნულისაგან წიგნისა ქართულად ვთარგმნე.
Въ этой рукописи соединены:

1. შობაჲ წის ღთისმშობლისაჲ, საკითხავი, თქმული ნეტარისა იოანე დამასკელისაჲ შობისათვის წის ღთისმშობელისა მარადის ქალწულისა მარიაშისა, ნა 38 სტრ.
2. თა ნოენბერსა კა: ტაძრად მიუვანება წის ღთის მშობლისა, საკითხავი, თქმული წისა და ნეტარისა მამისა ჩვენისა იოვანე მმარსველისა, კონსტანტინეპოლელ მთავარ-ეპისკოპოსისა, ტაძრად მიუვანებისათვის წის ღთისმშობლისა და მდის ქალწულისა მარიაშისა, ნა 44 სტრ.
3. მიცვალებისათვის წის ღთის მშობლისა, საკითხავი, თქმული წისა იოვანე მახარებელისაჲ და ღთის მეტყველისა დამინებისათვის წის ღთის მშობელისა, ნა 35 სტრ.
4. თა ნოენბერსა კა (21): წამებაჲ წის მათე მახარებელისა, ნა 32 страницахъ. ნა 29 სტრ. имѣется запись: გარდმოიწერა წიგნისაგან მარგარიტად წოდებულისა ამა საღმთოთა სწავლათა და სიტყვათა. ნა 32 სტრ. читаемъ: დაიხსრიკა ხელითა იოსებ შავისა, ღოცვით...
5. აღვსება დღესა, შდ ცისკრისა გალობისა, ამბოხის ყოფაჲ ბერძნულად, შდ ამბოხის ყოფისა ესე საკითხავი წარბიკითხვის, თქმული წმ. მამისა ჩვენისა იოვანე რქროსპირისა, ნა 4 სტრ.

Рукопись длиною 5 вершк., шир. 4 вершк., письмо гражданское, XIX в., въ переплетѣ.

26. Разговоры между увѣреннымъ и испытуемымъ: უბნობანი შორის გამომცდელისა და დარწმუნებულისა მართლ მადიდებლობისათვის აღმოსავლეთის ბერძენთ როსისის ეკკლესიისა, თანა დართვითა გამონაწერისათა სწოგადლისაგან ეპისტოლისა ოგოტისა, კონსტანტინეპოლის პატრიარხისა, აღმოსავლეთისა სპატრიარხოთადმი საუდართა, рукопись гражданского письма, переводъ съ русскаго 1816 г. [Николая Чубинова].

27. Золотой источникъ, რქროს წყაროჲ, рукопись гражданского письма на 97 листахъ, въ кожанномъ переплетѣ, дл. 6 вершк.

ширин. 4 вершк. На первомъ листѣ имѣется запись: ძუო ღუთი-საო იესო, ადიდე ძე მეოვისა ფარნავაზს. На второмъ листѣ имѣется изображение Іоанна Златоуста. На 3-емъ листѣ читаемъ: წმიდათა შორის მამისა ჩვენისა იოანე ოქროპირისა, კონსტანტინეპოლელ ჰატრიარქისა, თქმულთაგან, — ღუთიჟ-შვენიერნი სწავლანი, რომელსა ეწოდებინ ოქროს წყაროჲ. Рукопись переписана въ 1795 г.

28. Свѣдѣнія митрополита Тимофея о Грузинскихъ монастыряхъ въ Св. Землѣ, შაღალ უდ სასმღვდელო ტიმოთე შიტროს პოლიტი სწერს თვისსა შა საბერძნეთისა წათა ადგილთა მოხილვას — თუ სადა არიან წნი მონასტერნი ქართველთა მეფეთა, მთავართა და თავადთაგან აღშენებულნი. Рукопись гражданского письма, XIX в., дл. 4 вершк., шир. 2 $\frac{1}{2}$ вершк.

29. Категория Дамаскина, კატელორია დამასკელისა, рукопись гражданского письма, XIX в., на 107 стр., дл. 3 $\frac{3}{4}$ вершк. ширины. 2 $\frac{1}{2}$ вершк. Начало первой страницы: უფუად დირსსა და ღუთიჟ ჰატრეცემულსა მამასა... წმინდასა კოზმას, კვისეკოპოლს მამა უამისსა, იოანე უნდოჲ.

30. «Готовый отвѣтъ» Антонія I, католикоса Грузіи, მზა მეტეველება ანტონისა, рукопись 1822 г. гражданского письма, дл. 8 $\frac{1}{2}$ вершк., шириною 5 $\frac{1}{2}$ вершк. Въ концѣ рукописи читаемъ: ვიყავ, ოდეს სრულ იქმნა წიგნი ესე, მე, ანტონი, მამათ მთავარი სდ საქართველოჲსა, წლისა 31-ს და თთვისა 4-სა, წ მონასტრებისა აღჭურვისა შემდგომად დამეუო წელიწადი ვითარ ცამეტი, წ მამათ მთავრობასა შინა წელიწადი 7 და თთჳს 8.

უძღვნი ქებასა დიდსა გამომთქმელსა ამის წიგნისსა, მამათ მთავარსა ქართველთასა, ანტონის, უდ ბრძენსა, ჭეშმარიტების მეტეველსა, მამხილებელსა მწუალებელთასა და მოღვაწესა ქს ჭტისა საწმუნოებისსა, — აღუწერიეს წიგნი ესე საწმუნოებისა სსსარგებლოდ ჩუწნდა, რ ლსა ჳსსენება იყავნ საუკუნოდ, ამინ. სასმღვლიდან გარდმოფწერე იოელ ალექსევ, წელსა 1822, თფილისსა.

31. Грузинскій катехизисъ, составленный архіепископомъ Антоніемъ въ 1767 г., гражданская рукопись XIX в., разбитая тетрадь.

32. Объяснение «Отче нашъ» на грузинскомъ языкѣ, сдѣланное протоіереемъ Сіонскаго собора Іоанномъ, მამაო ჩვენო, თქმული მდაბიოდ უღირსის ხუცისა, სიონის იკონომოს დეკანოზის,

იოანეს მიერ, რომელიცა ითქვა თსოფითა უგანათლებულესისა მეფის ძის ვასტანგისათა, тетрадь въ 20 стр., списокъ 1810 г., письмо гражданское. На 1-ой страницѣ имѣется приписка: მისს უგანათლებულესობის რძალს ელენა ოთარ ამილახვარის ასულს, უძოწყალესს ხელმწიფეს, სადიდებელად ღუთისა, ერთსა სამწმიდაობასა შა დიდებულისა, და სახსოვრად ძმად ღირს ქმნილისა ვისმე და მოწილ მოსავს უძღვნი სიმდაბლით თ. ბ. ო. На послѣдней страницѣ имѣется слѣдующая записка: აღწერილ იქმნა შრომითა თ. ბ. ო. 1810 წელსა, მარტს 28, გორს.

33. Толкованіе на евангеліе Марка и Апостолъ на грузинскомъ языкѣ, рукопись 1809 г., гражданскаго письма. Въ концѣ евангелія Марка имѣется записка: იყავნ სადიდებელად შენდა ქე, სიტყვათ მამისათ, სრულყოფათ სიტყვათა განმარტებითა, წისა მასარებელისა მარკოზისითა; სექდენბრის 2 (ბ) დღესა, 1809 (ხეთ) წელსა.

34. Богословіе архіепископа Антонія, т. I, ანტონის მიერ დაფითიან ბაგრატიონისა. ეილისა ზემოდას საქართველოდას არსიუპისკოპოზისა, განჭსჯა საკუთრად თვის ერთობითისა ღთის-მეტყველებისა, — სამნაწილოვანი; დოღმატიკა ღთის-მეტყველებისა, ღთის-მეტყველებისებრ სსოლასტიკადას, рукопись гражданскаго письма, въ переплетѣ. Въ концѣ богословія находится указатель главъ: შინაქს-სიტყაობა თავთა შირველისა ტომისა . . . и алфавитный указатель статей შინაქს-სიტყაობა შირველისა ტომისა . . . აღივბეტასა ზედა. Въ концѣ рукописи имѣется записка: აღიწერა უუნდოესის ტრიფილესაგან, დვდელ-მონაზონისა. Всѣ эти четыре тома богословія Антонія переписаны однимъ почеркомъ, іеромонахомъ Трифилѣ II, вѣроятно, одновременно, именно, въ 1779—1780 гг. А оглавленіе статей составлено архим. Гаіозомъ.

35. Богословіе архіепископа Антонія, т. II, ანტონის მიერ ბაგრატიონისა, ყოვლისა ზემოდას საქართველოდას არსიუპისკოპოზისა, განჭსჯა საკუთრად თვის თელოდიისა, მისტიკადას ასუ ღთის-მეტყველებისა სადღუმლოდას, სამ ნაწილოვანი; ღთის-მეტყველების მისტიკადას, ტომი მეორე, ღთის-მეტყველებისებრ სსოლასტიკადას; рукопись гражданскаго письма. Въ концѣ богословія находится оглавленіе статей.

36. Богословіе архіепископа Антонія, т. III, ანტონის მიერ ბაგრატიონისა, არსიუპისკოპოზისა ეისა ზემოდას საქართველოდას,

განჭყდა საკუთრად თვის სათნოებითისა ღთის მეტყველების, სამ ნაწილადგანი, ღთის - მეტყველების ყოფაქცევითისა, ტომი შესამე, ღთის მეტყველებისაებრ სსოლასტიკადსა, рукопись гражданского письма. Въ концѣ богословія находится оглавленіе статей.

37. Богословіе архієпископа Антонія, т. IV, ანტონის მიერ დაფითიან ბაგრატიონისა, ანხიეპისკოპოსისა ყისა ზემოდსა საქარ-თველადსა, აღმოდებული ჭაზრისაგან რჩისისა ღთის მეტყველთასა თვის სათნოებითისა ღთის-მეტყველების, სამნაწილადგანი, ღთის-მეტყველებისა ყოფაქცევითისა, ტომი მეოთხე, ღთის-მეტყველებისაებრ სსოლასტიკადსა, рукопись гражданского письма. Въ концѣ богословія находится оглавленіе статей, ქმნილი გაიოსის მიერ ანხიმანდრიტისა, რეკტორისა, აღწერილი უდ უნდოქისა ტრიოფილესაგან, მღუდელ-ამნაზონისა. Въ концѣ перечня главъ находится записъ: სრულებით სრულ იქმნა ნოემბერსა 26, წელსა 1780, ნოწუე სექტემბერს 20, 1779 წ.

38. Творенія св. Василія Великаго, рукопись гражданского письма, XIX в. in 4°, въ переплетѣ. Начало рукописи: წათა შორის მამისა ჩნისა დიდისა ვასილისი — მარხვისა თს... Конецъ рукописи: ... წა შევიუვარე ქე ჩემი საყვარელი, რ დაიცვნა მცნებანი ჩემნი უკუნითი უკუნისამდე. ამინ.

Философія.

39. Прокла Діадоха «о Союзѣ», უროკელსი დიადონისისა, ჰლატონურისა ფილასოფოსისა: კავშირნი ღთის მეტყველებითნი, ნაკუჭთნი 27, рукопись XVIII — XIX в., письмо гражданское, дл. 4³/₄ вер., шир. 3¹/₂ вершк. въ переплетѣ.

40. Основанія Новой философіи Баумейстра, переводъ католика Антонія, 1762 года, ფრიდერიკოს ხრისტიანოს ბაუმეისტრისა, გორლიტიურის დემნაზიის რეკტორისა, დასაბამნი ფილასოფიისა ახლისანი, სარგებლად ფრმათა სსოლის შინათა, ქმნილი და მრავალთა მიერ იგავთა და მაგალითთა ძველთაგან მწერალთა რამაელთასა მოდებულთა განმარტებული; ქართულსა ენასა ზედა გარდმოლებით შრამითა ანტონის მიერ, ანხიეპისკოპოსისა დაფითიან ბაგრატიონისა, 1762 წ., рукопись дл. 5 вер. шир. 3³/₄ вер. Въ этой рукописи помещены еще слѣд. списки 1809—1810 гг.

1. Метафизика на Грузинскомъ языкѣ, на 246 стр.
2. Категоріи Антонія, кателоріа ანტონისა; на 174 стр.

этой рукописи имѣется запись: ვიწვე წერა ამის იანვრის 29, წელსა 1809, და სრულ ვჭყავ იანვრის სავე 12, წელსა 1810, სამი ესე წიგნი: ლოლიკა, მეტაფიზიკა და კატელორია ანტონისა [Пищець Н. Чудновъ].

41. Сборникъ философско-богословскаго содержания: სიტყვანი და სწავლანი სამეცნიერონი, ფრიად მარგებელნი სულ-სხეულობით ორკერძოვე, ძველისა და ახლისა წიგნთა წერილთა განრჩხევით გამოკრებულნი კლემქისისაგან, დიდისა ვასილისა და გრიგოლისა დთის მეტყველისა, და იოანსე ოქროპირისა, და მამისა ეფრემისა, და შაქსია მესი, და ცხოვრებისაგან მამათსა და სხვათა წმიდათა მღვდელ-მთავართა, მამათა, მოციქულთა, წინასწარმეტყველთა, სოლომონ დაზირაქისათა, და გარეშე წიგნთა — პლატონ, სოკრატ, მენანდროს და სხვათა ფილოსოფოსთა მიერ თქმული, კლემქისისაგან; рукопись гражданскаго письма, на 164 стр., въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ кожею. На 27 стр. читаемъ: მოკლედ სიტყვისგება, სწავლა პირველი, თარგმნული, და სხვათაგა ფილოსოფოსთა, რუსულისაგან ქართულს ენაზედ ერასტი თურქისტანიშვილისაგან. На 75 стр. читаемъ: აღიწერა ივნისს კე, ქრს აქეთ ჩუზ (1807). ღმერთო, შეიწყალე ამისი აღმწერელი უღირსი დიაკონი გამყრელიძე ლუკა. Списокъ 1807 года; пищець діаконъ Лука.

Исторія, географія, путешествія.

42. Неполная Лѣтопись Грузіи, Вахтанговской редакціи, и другія статьи по Исторіи Грузіи, рукопись XVIII—XIX ст., гражданскаго письма, въ разбитомъ переплетѣ, дл. $7\frac{3}{4}$ вершк., ширин. 5 вершк. На 5-ой стр. читаемъ: ჰატეფოსანხო და დიდუბუნხო ქართველხო, უამთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება გარეუნილ იყო, რომელიმე მწერალთაგან და რელიმე უამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო, ს მეფემან ვახტანგ, ძემან ლეონისმან და ძმის წულმან სახელოვანის გიორგისმან, შეჭკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხუნა საცა რომ ქართლის ცხოვრებაეხი ჰპოვნა, და კდ გუჯარნი

მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკკლესიათა და დიდებულთანი, და შეამოწმეს, და რომელნიცა გარყუნილ იყო განჭმართეს, და სხვათა წერილნი მოითხუნეს, რომელნიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოიხუნეს და ესრეთ აღჭსწერნეს.

43. Лѣтопись Грузіи Вахтанговской редакціи, письмо гражданское, въ переплетѣ. На 2-ой стр. читаемъ: ჰატოველსხო და დიდებულს ქართველსო! უამთა ვითარებისაგან ქართლსა შა ქართლის ცხოვრება შემცირებულ იყო, ხ მე, მეოქმან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან მეფის გიორგისამან, შეგვკრიბენ სწავლულნი კაცნი და სხვათა წერილთა და გუჯართაგან, და რომელნიმე სხვათა ენათაგანცა გამოვიღევით, და ესრედ შევთხუენით და აღვწერეთ. На этой страницѣ имѣется приписка: საქართველოს მეფის ძის თეიმურაზისა არის ეს ქართლის ცხოვრება. Списокъ этотъ принадлежалъ царевичу Теймуразу.

44. Исторія Грузіи царевича Вахтанга, საქართველოს ისტორიის ბატონიშვილის ვახტანგისა, рукопись на 186 стр., дл. 5 вершк., шир. 4 в., письмо гражданское, въ переплетѣ.

45. Исторія Грузіи Вахუштія, часть I, рукопись на 182 стр., гражданское письмо, длиною 7 $\frac{1}{2}$ в., шир. 5 в., въ переплетѣ; Истории предшествуетъ оглавление статей, ჰინაქსი ანუ საძიებელი წიგნისა ამის, რომელსა ეწოდების ისტორიისა, ანუ ცხოვრება ქართლისა.

46. Исторія Грузіи Вахуштія, часть II, рукопись, дл. 7 $\frac{1}{2}$ вершк., шир. 5 в., письмо гражданское, въ переплетѣ, начинается съ 185 страницы.

47. Исторія Грузіи, составленная Антоніемъ I католикомъ, სანატრელის უწმიდესის საქართველოს კატალიკოს-პატრიარქის, მეფის იასკის ძის ანტონისაგან აღწერილი ესე გამოკრებილი ქართლის ცხოვრება; рукопись на 29 стр., длиною 5 $\frac{3}{4}$ вершк., шир. 4 $\frac{3}{4}$ в., письмо гражданское, XVIII—XIX в. На первой страницѣ читаемъ: საქართველოჲსა მეოქმთა შთამამავლობისა თვის, — მისს მადამსვლელობას დენერალ ივან ლევანისს, უიზლარის კამენდატს, ფრანუნდლორდოს, მე, უდიარსი ანტონი, კატალიკოსი სრულიად საქართველოჲსა, მოვახსენებ მათგან ბრძანებულის მეობ თხოვისა, რომელიცა დადაცათუ მრავალ... შემთხვევისაგან... ვიწყებით, სახელნი მეოქმთა საქართველოსათანი თვითთ თვითთ აღარ მახსოვან, მაგრამ

სახელწიგანთა მეფეთა სახელნი, ანუ გარდაცვალებანი მეფეთა გვართანი, და ანუ განყოფანი სათესავთანი სამ სამეფოდ, — ესენი არიან, რაჲს მეღნიცა ძველთა შინა წიგნთა საქართველომასთა წარმაკითხვანს.

48. *Исторія Грузіи Сехіи Чхеидзе и Палуны Орбелиани*. На 67-ой стр. читаемъ: «დასწრული სეხნის ჩხეიძის ისტორიისა». — *Исторію Чхеидзе продолжаетъ Палуна Орбелиани*: ვინაიდგან ვიდრე აქამომდე აღწერილ იყო ანბავი ესე ქართლისანი, აღწერილისა ამის ჩხეიძე სეხნიასაგან და ვერღა აღწერას შდ ანბავნი და მომკვდარ იყო, მე, ჰაჰუა ორბელიანმა, ხელ ვჭყავ, პირველათ, რათა არა დავიწუებულ იქმნას ესე ვითარნი ამბავნი და, მეორედ, შემდგომნი ჩვენნი მოიხსენებდეთ; *рукопись гражд. письма, дл. 8 вершк., шир. 5 вершк., въ переплетѣ. На 212 страницѣ имѣется запись: сრულ იქმნა ძალითა დგომისათა წიგნი ესე, მტირე ქართლის ცხოვრება, ხელითა ხარების საყდრის დეკანოზის ძის დავითისათა; აღმომკითხველთ გვედრებით, უკეთუ ნაწერსა ამას შინა ჩემსა შეტომილება იხილოთ რამე, ნუ მწუგვთ, არამედ გურთხევას ყოფდით ჩემთვის, თქვენ უზრუნველად იქმნებით და მე დიდი შემწე მექმნება; თვის აგვისტოს ლ (30), ქს უთა (461), 1779 г.*

49. *Исторія Грузіи, ისტორიის საქართველომას, рукопись гражданского письма XVIII—XIX ст., на 50 страницахъ.*

50. *Переводъ Исторіи Квинта Курція объ Александрѣ Македонскомъ. Рукопись гражданского письма, длиною 7³/₄ в., шир. 5 в., въ переплетѣ. Переводчикъ называетъ себя работъ и братомъ царя Ираклія, მონა და ძმა შენი, которому и посвящается книга эта. На 3-й стр. имѣется приписка, საქართველოს მეფის სძალის, წერეთლის ასულის, ქეთევანის ვარ, 1795 (ხდეე). На восьмой страницѣ имѣется слѣдующая запись: ქვინტის გურცილისი ესე გამოგზავნა ჰეტერბურლიდამ დისწულს ჩემს გრიგოლს და კნეინა ბარბარეს ჩუღვ (1833 г.) წელს, მივიღე ნაემბრის ის. წიგნი ესე ეკუთვნის ჰოდპოლოვნიკს კნიაზ გრიგოლ ზურაბის ძეს წერეთელს.*

51. *Исторія отъ начала міра до Константина Палеолога, послѣдняго Византійскаго императора, წანდუკი წიგნისა ამის საქმეთა, რელს გარეშეიცავს შემოკლებით მოთხრობა, დაწყებული დასაბამიდგან სოფლისა მეფობამდე კონსტანტინე ჰალეოლოლისა, უკანასკნელისა ბერძენთა მეფისა. Рукопись заключаетъ въ себѣ*

256 параграфовъ, длиною 7 в., шириною $4\frac{3}{4}$ в., въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ кожею. На оберткѣ рукописи читаемъ слѣдующую записъ на русскомъ языкѣ: «изъ книгъ Грузинскаго царевича Миріана Эреклевича».

52. Свѣдѣнія о разрушеніи Іерусалима Титомъ и взятіи Константинополя турками: შატახე რაბელსა შა წერილ არს დარღვევა უკანსკნელი წმიდისა ქალაქისა იერუსალიმისა და აღება კონსტანტინეპოლის სამეფოსა ქალაქისა ბერძენთა მონარხისის, პირად პირადთა ავთორთაგან შემოკრებილი. Рукопись XVIII — XIX вв., длиною 5 в., шир. 4 в., гражданское письмо, четкое, досчатый переплетъ, обтянутый кожею. Это—сборникъ отрывковъ изъ разныхъ авторовъ, повѣствующихъ о судьбѣ, постигшей упомянутыхъ городовъ.

53. О пришествіи въ Грузію князей Орбеліани, მოსვლისათვის დიდთა და პირველმთავართა ორბელიანთა ქვეყანასა შას. Рукопись гражд. письма, на 158 страницъ, въ переплетѣ, перепи-сана въ Петербургѣ въ 1841 г. Іосифомъ Назаровымъ.

54. Сборникъ грузинскихъ историческихъ памятникъ XVIII—XIX вв. на грузинскомъ языкѣ:

- 1) ცხოვრება ნეტარსენებულისა საქართველომე მეფის ინაკლის მეორისა თეიმურაზის ძისა. Въ концѣ рукописи имѣется записъ: აღსწერე ისტორია ესე მეფის ერეკლეს მეორემსა მე, სვიმონ ტაბიძემს, ბრძანებითა ბატონისშვილის იულიანის ძის ლუარსაბისადა, წელსა 1845, თებერვალს 5-სა, სანკტპეტერბურღსა შა.
2. მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის.
3. შთამომავლობისათვის გვარისა თავადთა ერისთავთა.
4. Слова для грузинскаго Словаря.
5. ვეფხვის ტეოსნის სიტყვების განმარტება ვანტანგ მეფისა.
6. საეკლესიო მოთხრობა.
7. საეკლესიო მოთხრობა საქართველოს.

55. Сборникъ документовъ по Исторіи Грузіи на русскомъ и грузинскомъ языкахъ. Въ этомъ сборникѣ помѣщены:

1. Матеріалы по Исторіи Грузіи на русскомъ языкѣ: Тетрадь въ 35 листовъ, на бумагѣ.

2. Общій историческій взглядъ на страны мусульманскія, присоединенныя къ Россіи. Тетрадь въ 19 листовъ, на русскомъ языкѣ.
3. Записка о древнихъ грузинскихъ рукописяхъ, хранящихся на Аоонской горѣ; на русскомъ языкѣ.
4. Краткое извлеченіе изъ постановленій, на основаніи каковыхъ рудопромышленники при царяхъ грузинскихъ разрабатывали рудники въ Грузіи; на русскомъ языкѣ.
5. Обзорѣніе древностей грузинск., сочиненіе г. Броссе, читанное 2 ноября 1838 г., тетрадь въ 16 листовъ; на русскомъ языкѣ.
6. Разные документы на грузинскомъ языкѣ. Тетрадь въ 24 листа.

56. Путешествіе по Святымъ мѣстамъ, архіепископа Тимофея въ XVIII в., მთაწმინდის და წმინდის იერუსალიმის შიშობილგა ტიშობთე შთავარქვისკოპოზისსგან. Рукопись въ 59 лист., въ переплетѣ, длиною $4\frac{3}{4}$ вершка, шир. 4 вершка.

57. Путешествіе Тимофея по Святымъ мѣстамъ, მთაწმინდის და წმინდის იერუსალიმის შიშობილგა ტიშობთე შთავარქვისკოპოზისსგან. Рукопись на 116 стран. Она начинается такъ: მარად საგონებელ ჩემდა იუო кончается такъ: მოვედიო ხალდეას, რომელსა აწ უხმობენ გუმბისხანს; სადა ეწამეს წმინდანნი ევბენი, კანიდიოს, ვალერიანე და სხვანი, რომელთა ხსენება ახს იანვრის 2..

58. Краткая всеобщая Географія на грузинскомъ языкѣ. Тетрадь въ 69 стр., гражд. письмо XVIII — XIX вв. Составлена, вѣроятно, Николаемъ Чубиновымъ.

Законовѣдѣніе.

59. Законы царя Вахтанга, рукопись гражданскаго письма, въ переплетѣ. На первой страницѣ имѣется запись: ქართული სამართალი, დაწერილი ბროსეტის მიერ 1829 წ., а въ концѣ рукописи слѣдующая запись: აღმოვწერე მოქალაქე მოსეს ძე, ტიტულარი სოფეტნიკმა, ნიკოლოზ ბაღინაშვილმა. თებერვალს იესს, ჩუკე წელს. Спиритъ 1829 г., въ началѣ имѣется алфавитный указатель статей.

60. Законы Вахтанга, рукопись XVIII в., in 4°, на первой страницѣ имѣется изображеніе страшнаго суда красками. Это— одинъ изъ лучшихъ списковъ Уложенія Вахтанга.

61. Статуты о придворномъ штатѣ царей Грузіи, о чинахъ и доходахъ царства, დასტუმალი მეფის ვახტანგისა და სადედოფლო. Рукопись гражд. письма, въ переплетѣ. Въ концѣ рукописи имѣется запись: დასრულდა, დიდება დემეტრეს, 1842 წელსა, იოსებ ნაზაროვისაგან, შარიაძობის თვის 15. Списокъ 1842 года, пишець Назаровъ.

Изящная литература.

62. «Мѣрное Слово», წეობილ სიტყვაობა, ანტონის. Рукопись гражданского письма, на 260 стр., сочиненіе Антошїа католика, въ стихахъ; въ предисловіи сказано: წინასიტყვაობა წინა მდებარისა წიგნისა ხუთ-ტყეპოვანთა ანუ, შაირთა, ქმნილი გაიოზის მიერ არხიდიაკონისა. На 259 стр. имѣется запись: სრულ იქმნა 1797 წ. იანვარს 31 (ლ). Списокъ 1797 года.

63. Стихотворенія разныхъ грузинскихъ поэтовъ, рукопись гражданского письма XIX ст. Въ ней помѣщены:

1. ანბანთ ქება, გიციხეთი შესხმა, ბესარიონ გაბაევისაგან ყაფლანისშვილის ჟაბუასა ზედა.
2. მუხამბაზი ბესარიონ გაბაონისძისაგან.
3. ბესარიონისაგან ექსტრიობის უამრ მუხამბაზი. . . и др. стихотворенія.

64. Труды царя Арчила, მოთხრობა არხილ მეფისა. Рукопись на 122 стр., въ переплетѣ, на оберткѣ имѣется запись: ივანე ბატონისშვილისა არის.

65. Повѣсть «Мириანი», списокъ 1832 года. მამრიყის ხელ-მწიფის ხელნაწი. შაჰისა და ძისა მისისა შირისა არაგვი, на 110 страницахъ; тутъ же разныя лирическія стихотворенія, рукопись 1842 г., гражданского письма. Въ концѣ рукописи читаемъ: ჩემბ-სა, გიორგიობის კე-სა გადმოვსწერე ეს წიგნი ჩემთვის; შემდგომ ჩემსა ვისაც დაჩხეს შენდობა შითხრას, უსტოანე ივანოვი.

66. Повѣсть «Давришиани», დავრიშიანი; рукопись гражданского письма, въ переплетѣ; переписана *животисцемъ* Георгіемъ

Майсурадзе въ 1840 году, ноября 22. გარდავსწერე გიორგი მსატ-
ვარძან მაისურაძემ, წელსა 1840, ნოემბერსა 22.

67. Риторика Мухтара, მიხიტარ, ედ ბრძნის მოძღვრისა სრულ-
მესოსა, სეფსტიელისა, ქმნილი რიტორიკა, სარგებელად შრომათა
სწოლის შთა, ქართულსა ხმასა ზედა გარდმოღებით შრომილი ანტონ-
ნის მიერ. არხიუპისკოპოზისა ყოფლისა საქართველოსა, დავითიან
ბაგრატიონისა, დროსა უკეთილმისახურესისა, ყოფლად უბრწყინვალე-
ლისა და უმაღლესისა მეფისა ირაკლი მეორისა, ყოფლისა საქართვე-
ლოდსა, მამათმთავრობასა ანტონისა, წელსა დასაბამიდაჲ სოფლისა
7272, ზორციელად შობიდან სიტყვისა ღვთისასა 1764, თვესა მეშვი-
დესა, რიცხვსა ათს. Рукопись гражданского письма, длиною 3½
в., шир. 2½ в., на 300 стр., въ переплетѣ.

68. Повѣсть «Караманіани», ყარამანიანი; рукопись граждан-
скаго письма, длин. 4¾ в. шир. 3¾ в. на 438 стран.; первыхъ
четырёхъ страницъ недостаетъ. Въ началѣ пятой страницы
читаемъ: რაინდს და ქეთაშანს. . . . На обложкѣ рукописи, въ
началѣ, читаемъ: ეს წიგნი მისის უგანათლებულესობის მეფის ასულის
რიფსიმასია, წელსა 1812, დღესა სექტემბრის 1-სა, და შეიკვრა წიგნი
ესე სანკტუტერბურდს. ღნ მშვიდობაშიდ და ბედნიერებაში მო-
ახმროს.

69. Книга Мудрости и Лжи, წიგნი სიბრძნე-სიცრურისა. Руко-
пись на 232 страницахъ, въ разбитомъ переплетѣ.

70. 1. Повѣсть «Иосифъ-Зилиханіани (Иосифъ и Сулейка)».
იოსებისა და ზილიხანისა გამიჯნურებისა, სპარსულისაგან. ქართულად
გარდმოთარგმნილი ბატონის მეფის თეიმურაზისაგან. Рукопись на
98 страницахъ. Начало рукописи: არსებით ვიტყვი ცნობილსა,
სამებით შეერთებული. Переводъ съ персидскаго сдѣланъ царемъ
Теимуразомъ. Тутъ-же помѣщены:

2. Повѣсть «Бараміани», ბარამისა და გულანდამისა, სპარსუ-
ლისაგან ქართულად გადმოთარგმნილი ბრძანებითა.
ქართველთ მეფის ვახტანგისაგან, на 54 страницахъ.

3. ანბანთ ქება მეფისა თეიმურაზისა.

4. Повѣсть «Лепл-Мелжнун», ბრძანებითა ღვთისათა; კარ-
პირველი, ლეილ მიჯნურის ამბავი, სპარსულად ნათ-
ქვამი, და ქართულად გადმოთარგმნილი ბატონის
მეფის თეიმურაზისაგან; рукопись XVIII в., длиною.

4³/₄ в., шириною 3³/₄ вершка. Переводъ съ персидскаго царя Теймураза.

71. Политическій Театръ, переведенный съ латинскаго на греческій Валахскимъ господаремъ Н. Мавро-Кордато и напечатанный въ Лейпцигѣ въ 1758 г., а съ греческаго на груз. яз. архим. Венедиктомъ и свящ. Иессеемъ Чубиновымъ въ 1817 г. ქართულსა ენასა ზედა გარდმოღებულ იქმნა თფილისს, იერუსალიმის მონასტერსა შინა, ეკკლესიასა ჰატიონისის ჯვარისსა, არხიმანდრიტის ვენედიკტესაგან, და შეწეობილ იქმნა ქართულს ენასა ზედა იესეს ჩუბინოვისაგან, რადგანაც ვენედიკტემ ქართული არ იტოდა, წელსა 1817 (ჩუიზ); рукопись гражданскаго письма, дл. 5¹/₄ вершк., шпр. 4 вершк. Въ концѣ рукописи читаемъ: აღიწერა ბრძანებითა მათის უგანათლებულესობის, საქართველოს მეფის გიორგის ძის თეიმურაზისათა, ტარასის მიერ, მფედელმონარხისის, სოლომონის ძის აღექსიშვილისა, სანკტპეტერბურღს, წელსა 1828, მარტის 29.

72. Калпа и Димна, ქილილა და მსხსნა, царя Вахтанга, списокъ 1828 г., писецъ иеромон. Тарасій Алексншвили, переводъ съ персидскаго, рукопись гражданскаго письма, XVIII — XIX вв., она разбита.

73. Повѣсть «Сейланіани», рукопись на 269 стр., на бумагѣ, XVIII — XIX вв.

74. Сочинение Давида Гурамишвили, XVIII в., წიგნი ესე რომელსა ეწოდების «დავითიასი», თქმული გურამიშვილის დავითისაგან, ქართველთ უფალთა მეგვარ-ტომობის იგავი; рукопись на 272 стр., въ кожанномъ переплетѣ. На 262 стр. читаемъ: სრულ იქმნა, დიდება ღმრისა, ძალითა ღმრისათა წიგნი ესე «ქაცვინი მწეემისისა» დავით გურამიშვილისაგან თქმული, [გადიწერა] სანკტპეტერბურღს, წელსა 1812 თვესა ივნისს 17. На 264 стр. имѣется слѣдующая записка: განსრულდა 1787 წ., სეკდენბერს.

75. Поэма царевича Теймураза. Рукопись на 16 стр., дл. 8 вершк., шир. 5 вершк., письмо гражданское. Въ концѣ рукописи читаемъ: სრულ იქმნა სტოს რზ ზედაწარწერა შესრულებული.

ეს ჰოემას შევთხე მეფის ძემ თეიმურაზმან ჰოეტიკურად.

გრიგოლისათვის, ჩემის დისწულის, დადიანის ძის — ვინ არს
აქესო მეურად.

მე მისთვის შრომას არა ვრიდებ თავს, რადგან გულთ ვარ მის დაში მსურდა.

ესასრულებ ამ ღვაწლს არ შეურაცხაჭყოფს, ხშირად წარმოსთქვამს რიტორიკულად.

76. Повѣсть «Русуданіани», რუსუდანიანი, рукопись на 944 стр., дл. 7 вершк., шир. $4\frac{3}{4}$ вершк., въ разбитомъ досчатомъ переплетѣ, письмо гражданское. Въ концѣ рукописи читаемъ: განსრულდა წიგნი ესე, ნაკლები, რუსუდანიანი ხელთა ჩაჩიკას ძისათა...

77. Труды Д. Гурамишвили, дагитიანი, XVIII в., рукопись на 254 страницахъ, дл. $7\frac{3}{4}$ вершк., шир. 5 вершк. Въ концѣ рукописи читаемъ: განსრულდა წიგნი ესე დაგითიანი ხელთა იოსებ ნაზაროვისა, — ნუმცა დასრულდება მწერლისა ამისა შეილი და შეილის-შეილის ხსენება ქვეყნისა ზედა, ვინც იხილეთ მშვიდობას და დღეგრძელობას ჭეოფდეთ ჩვენთვის, ამინ. დაწერა წიგნი ესე დიდსა სახელ-მწიფოსა ქალაქსა სანკტპეტერბურგსა, თვესა აგვისტოსა, ვ. ნ. ს. წელსა ჩუკთ (1829) გ. Списокъ 1829 г.

78. Труды царя Арчила († 1712 г.), არჩილიანი, рукопись на 165 стр. длиною $7\frac{3}{4}$ в., шир. 5 вершк., письмо гражданское, въ переплетѣ. На 165 стр. читаемъ: ვშრომობ ორმოც და ათხუთმეტისა წლისა ნაშრომსა ამას, პატრონისა ჩემისა ნაბრძანებლსა, მე, თურქისტანიშვილი დავით; ვითარცა მრავალნი სხვანა სასჯელნიც გარდამხდოდეს სიუფარულისა და ერთგულობისა პატრონობისა ამისათვის, ამ უამად პატრონთა თვის ჩემებრ გარჯას არვინ შესწრებია და არცა ვის უმსახურებია პატრონთა თვისთა თვის, ღთის გულისათვის შენდობას მიბრძანებდეთ, ქქს ტუდ, 1706 გ.

79. 1. Поэма въ честь царьцы Тамары Абдуль - Мессии Шавтели, ჰოკმა, ანუ შეენიერსიტუვაობითითა ხელფინებითა შეწეობილნი სტინნი, საქებაროდ სახელფინისა და ძლევეთ განთქმულისა ხელმწიფისა, თამარ პირველისა, გიორგი მეფისა ბაგრატოვანისა ასულისა, სრულიად ზემოფსა და ქვემოფსა ივერიისა და სხვათა თვითმურობელისა, და მრავალთა მტერთა მძლეველისა, ქმნილი გელათის მონასტერსა შა და მუნუთივე მორთმეული აბდულ მესია შავთელი საგან, პირველ ყოფილისა მდივნად ღირს სახსროვანისა მის მეფისა, და, შემდგომად მონაზონების მიღებისა, მას მონასტერსა შა იოანნედ წოდებულისა.

2. Поэма въ честь царицы Тамары Чахрухадзе, თამარიანი, ანუ ჩახრუხადე, ქმნილი ჩახრუხადისგან, ნათესავით მახევისა, არაგვის საერისთავოსგან; рукопись XVIII в., дл. 7 вершк. шир. $4\frac{3}{4}$ вершк., письмо гражданское.

80. Повесть «Висраміани», ვისრამიანი, съ иллюстраціями, рукопись гражданского письма, переписана въ 1829 году; въ переплетѣ, дл. $6\frac{1}{4}$ в., шир. $4\frac{1}{2}$ вершк.

81. Килила и Димна, переводъ съ персидскаго царя Вахтанга VI, рукопись XVIII в., шир. 5 вершк., безъ начала и конца, письмо гражданское, на бумагѣ.

82. Труды царя Теймураза и др. საქართველოს ზნეობა. Въ этой рукописи помѣщены еще:

1. ფრანგისტანის ჭაბუგის ანბავი.
2. კატის ომი, рукопись гражданского письма, длиною $7\frac{3}{4}$ в., шир. 5 вершк., აღიწერა წიგნი ესე ლექსთა თავადი ტუსისშვილის ალექსის ბრძანებით, იოანნე მღვდლის [შვილის?] ქრისტოფორესგან, ნოენბერს დ, ჩეცქ წ.

83. Повесть «Бараміани», ბარამიანი, рукопись на 152 стр. XVIII — XIX вв., письмо гражданское; въ концѣ рукописи имѣется записъ: დასრულდა წიგნი ესე ბარამიანი და იქმნა ამა მიჯნურთა ამბავთა ლექსი რვაას თორმეტი, რნ გავლექსე თვესა სამსა, და დაესწერე რვეული ერთი.

84. Труды царя Теймураза I, XVII в., и духовные стихи кн. Димитрія Капланишвили (Орбелиани):

1. იოსებ ზილიხანიანი.
2. ლეილ მეჯნუნიანი.
3. ვარდ ბუღბულიანი.
4. შედარება გაზაფხულისა და შემოდგომისა.
5. შაში ფარვანა.
6. ქება ალექსანდრე მეფისა.
7. მაჯამა.
8. გრემის სსსსლეზედ.
9. ანბანთ-ქება.
10. ქება წმიდისა ერთარსებისა.

11. თამარ მეფის სასესეა.

12. თავადის ყაფლანისშვილის დიმიტრი, სახლთხუცის, თქმული: ხარება, შობა, მიტქმა, ნათლისღება, ფერისცვალება, ბზობა, ვნება, აღდგომა, სულის წმინდის მოსვლა, ედ წმინდის მიცვალება. Рукопись на 224 страницахъ, дл. 7 $\frac{1}{4}$ вершк., шир. 4 $\frac{3}{4}$ вершк., въ переплетѣ, переписана Андреемъ Алексишвили, по повелѣнію царевича Фарнаваза: ბრძანებითა საქართველოს მეფის ძის ფარნავაზისათა ხელეუფად აღწერად წიგნისა ამის შეკრებილიანისა მონამან მათმა აღექსიშვილმან ანდრეამ, სამეფოსა ქალაქს მოსკოვს; უკეთუ ვინმე იხილოთ შეცდომა რამე, ვითხოვ მოტყუებასა ამა მიხედვისათვის, რომელ გამოუცდელი ვიუაგცა და დედანიცა ცუდ ქალაღზე ნაწერი იყო. აღიწერა იანვარს, ქვს (годъ неупомянутъ), მონა ღთისა ანდრია. На послѣднемъ листѣ читаемъ: გათავდა — ეს ფურცელი ამოხეული იყო და ვინც ჭზოვოთ ამოხევეთ.

85. а) Восточная повѣсть, ამბავი აღმოსავლეთის ხელმწიფისა მამრიყისა და იმის შვილის ლეოფარისა; тетрадь на 33 страницахъ. Въ этой же рукописи помѣщена:

б) Повѣсть О Дѣвушкѣ и Юношѣ, ქალფაყიანი; тетрадь на 26 стр. и какая-то еще повѣсть, на 44 стр., рукопись гражданского письма, дл. 8 в., шир. 5 в.

86. Разсказъ объ Авесаломѣ, царѣ Индѣйскомѣ, აბესალომ ჭინდოთ მეფისა ანბავი, рукопись на 308 страницахъ, гражданского письма, длиною 7 $\frac{1}{2}$ вершк., шириною 4 $\frac{3}{4}$ вершк.

87. Калила и Димна, ქალილა და დამნასი ამბავი სპარსულიდან ქართულად ნათარგმანები მეფის ვახტანგისაგან; рукопись на 697 страницахъ, дл. 7 вершк., шир. 4 $\frac{1}{2}$ вершк., въ переплетѣ; на 461 страницѣ читаемъ: მწერალი ამისი აღექსის დეკანოზის ძე, უდირსი მღუდელი, ნიკოლაოზ. На 697 стр. имѣется записъ: ვითა წინა ლექსი ახენს, — მე დამირჩა გაუღექსავი და სულხან საბამ გაღექსა თბელისძემან. ჩასაც ლექსს აშიახედ მანი უზის — მეფის არის ნაბძანები. На этой же страницѣ имѣется записъ: აღიწერა ქალაქსა თფილისს, ანხისხატის დეკანოზის ძის ნიკოლაოზისაგან. აწ წინაგოყოფი სიუფარულსა ღთისასა და გვედრებით, რომელნიცა მიემთხვივ-

ნეთ ნამუშავესა ამას, ხსენებსა ყოფდეთ ჩემთვის, ჭეშმარიტად ირწმუნეთ, რადენ ძალმედვა სიმატლეს ვეცადე; იანვარს კ (20), ქკს უნზ (1767). Списокъ 1767 г.

Словари и грамматики.

88. Толковый Словарь груз. языка Саба-Сулхана Орбелиани, ქართული ლექსიკონი, საბა სულხან ორბელიანისაგან შეთხზული, ბეჭდვით გამოცემული სისტემისაებრ მისისა, გარნა კვალად მოქვენე უმეტეს განმართვისა და უმჯობესად შესრულებისა, рукопись на 215 страницахъ, въ разбитомъ переплетѣ, письмо гражданское. Въ началѣ рукописи имѣется разсужденіе о буквахъ и о грамматикѣ, потомъ слѣдуетъ Словарь С. С. Орбелиани, передѣланный Николаемъ Чубиновымъ.

89. Толковый Словарь груз. языка Саба-Сулхана Орбелиани, рукопись XVIII в., на бумагѣ, въ разбитомъ переплетѣ; писецъ нѣкій Николозь.

90. Грузинскій Словарь Саба-Сулхана Орбелиани, рукопись дл. 7 вершк. На первыхъ четырехъ листахъ имѣется разсужденіе о буквахъ. На послѣдней стр. имѣется записъ автобиографическаго и библиографическаго содержанія: ამ წიგნის მოადვარესა, სულხან საბა ორბელიანსა, ლოცვით მოიხსენებდეთ, აჩნილისა და გიორგისა და ბატონის ლევანის დედისძმისწულსა, საქართველს მსაჯულს, ბატონის ორბელის ძესა. ამა მეფეთ ბრძანებათა აღიწერა ესე წიგნი ფრიადის შრომითა და რუდუნებითა, რ ქართლისა ქვეყანასა ლექსიკონი აღარ იზოგებოდა, და ოცდაათ წელს ძვილ შეაწყო განმარტებით, რ ერისგანი იყო და წარჩინებული, და სოფლის საქმისაგან უცადო იყო, მაშინ ქორონიკონი იყო ჩქვე (1685). ამის შდ მონახონ იქმნა და გარესჯის მრავალმთის წმინდის ნათლის მცემლის მონასტრს დაადგრა ქკს ჩქვეს (1698), მარტს იზ (18); მონახონ იქმნა ქკსა ჩდი, დეკემბერსა ა. ხვარასანს წავიდა, მეფეს ქაიხოსროს ესმო, და თებერვალს კ გამოისტუმრა მრავლის ნიჭითა; მაისს ია ქართლს მოვიდა, ქკს ჩდიბ, აპრილს კგ ისპანს წავიდა, მეფე ვანტანგს იასლა, ბნოემბერს გამობრუნდა, დეკემბერს კ ქართლს მოვიდა ქკს ჩდიგ; აგვისტოს იზ საფრანგეთს გაიპარა, — ფრანცია, ჯენევა (გენუა), სიკილია, ჭრომი — სახა: ფრანცის მეფე, ჭრომის

ჰაჰა, კრანდუკა უცხოდ დახვდენ; ყოველი კაცი გაჭჭვირდა; რატ იმ ქვეყანაში უცხო და ძვირად სანახავი იყო ყველა აჩვენეს, ჰაჰამ წმინდის ჯვარის ნაწილი, წმინდა კლემენტოს მოწამის თავი და სხვა მრავალი ნაწილი უბოძა, ის მარიაშობის თვესგამოისტუმრა, გზებზე წმინდა სახლი და მრავალი წმინდა ადგილი მოიღობა; კ ღვინობისთვის მალტას მივიდა, ლ დეკენბერს ფრანცისის მეფის ხომალდი მოუვიდა, წამოვიდა; ქკს ჩლიკ, იანვარს ით კონსტანტინოპოლს მივიდა, იქ დაეგვიანა ის წელიწადი, ფრანცისის დესპანისას იდგა, მრავალ კეთილ ხელშეწყობით.

ლეკსიგონისა ამის გარდამწერალი, უნდო ნიკოლოზ გარსევანოვი, გვედრები მხურვალთა გულითა, უფანლო, თუ თქვენდა არად დასაკლისი იყოს, შენდობის წყალობას ვითხოვ; აღიწერა ქადაქს უიზლარს ჩღღგ, დეკენბერს კდ; дальше идутъ стихи въ прославленіе Саба-Сулхана Орбелиани. Списокъ 1763 года, писецъ Николай Гарсевановъ переписалъ его въ Моздокѣ.

91. Полный Русско-грузинскій словарь, отъ А—Н, часть I, списокъ 1832 г., въ разбитомъ переплетѣ.

92. Полный Русско-грузинскій словарь, отъ О—V, часть II, списокъ 1832 г., въ разбитомъ переплетѣ.

93. Автографъ большого Грузинно-русскаго словаря Д. I. Чубинова, съ французскимъ переводомъ.

94. Грузинно-русскаго ботаническаго словарь, въ разбитомъ-переплетѣ, рукопись дл. 4 вершк., шпр. 2½ вершк.

95. Толковый словарь къ поэмѣ «Барсова Кожа», составленный царевичемъ Теймуразомъ въ 1843 году: ქმნული მეფის გიორგის მეათცამეტის ძის თეიმურაზის მიერ, კავალერიისა და სრულიად როსიის ს. პეტერბურგის აკადემია ნაუკისა პირველთა ჩვენთა შორის აღრიცხულისა პოხრტნი ჩვენისა, და დანიის საკაროლოს კოპენღაგენის სამეფოს სანტიკვაროსა შეკრებულეებისა შინა პირველთა ჩვენთა შორის დაწესებულისა და პარიჟის სოსიეტე ასიატიკის ჩვენისა; рукопись гражданскаго письма, на 201 стр., in folio, на первой страницѣ читаемъ: განმარტება ლექსთა მათ მადლისა ფრანსისათა, რომელს ნიცა არიან ძველნი ქართულნი და რომელნიმე შემოტანილნი სხვათა ენათგან ქართულსა ენასა შა, და აქა ვეფხვის-ტყუარსანისა სტინთა შა ხმარებული არიან, რომელნიმე ლექსთა ამათგანნი გვარითა აღმოასვლეთისა მესტინეთა მეტაფორისათა ქმნილ არიან. На 201 стра-

ნიცხ იმჩეტყა ჯაჲყი: ვიღჲაწი ზემოგანმარტებანი ლექსთანი, რომელნიცა ძნელად გასაგონი იუვნეს, მშეკნიერსა ამაჲს შიგან წიგნსა შოთა რუსთაველისასა, ვეფხვის-ტყაოსანსა, სასარტებლოდ ერთმემამულეთა ივერიელთა, გინა გიორგიელთა, ერთა ქართველთა; ვინაჲდგან სტიხთა შორის ქართულთა ენისათა ესე უადრესად სხვათა აღმოჩენილ არს და დიდისა ხელოვნებითა ქმნილ. არა ვრიდებ შრომის მოუყარებასა ერთმემამულეთა ჩემთა ერთათვის, და ვსასრუებ, რომელ ესე ნაღჲაწი ჩემი არა უგულებელს იქმნების მათმიერ და უოველნი მხილველნი ამისნი და წარმკითხველნი კმა-ყოფილებით მიიღებენ, და კეთილისა გულითა ქველ-მოსატყვევლ მექმნებიან მე, უოველისა ზემოაჲსსა საქართველოაჲსა და სხვათა მეფის გიორგის მკათცამეტის ძე თეიმურაზ და სხვ. წელსა განხორციელბიღგან სიტყვისა ღისა ჩემგ (1843), თთვეს სეკდენბერსა.

96. Грузинская грамматика, сост. архіепископомъ Антоніемъ, рукопись дл. 5 вершк., шир. 4 вершк., письмо частью гражданское, частью церковное; переписана свящ. Давидомъ, [Чубиновымъ] въ 1805 г. მხსბავი ამისი უღირსი მღვდელი დავითი, ფებრუა 27 (კზ), 1805 გ. (ჩუე).

97. Краткая грузинская грамматика, სიმეტე, католикосა Антонія, рукопись XIX в., на 89 стр., письмо гражданское, дл. 3½ вершк. шир. 2 вершк.

98. Краткая грузинская грамматика царевича Давида; она составлена авторомъ въ Тифлисѣ въ 1790 г., списокъ этотъ писанъ въ 1799 г., сентября 17 (იზ), იწკიიმъ Агафonomъ; рукопись дл. 4 вершк., шир. 2½ вершк., письмо церковное и гражданское. Въ началѣ рукописи читаемъ: დავითის მიერ, დავითიან ბავრატოვანისა, ირაკლი მეორის პირმშო გიორგის პირმშოს ძისგან ხელსლება, წელთა ჩღუ (1790), ხ ქართულსა ზედა უოლ.

Естествознание и медицина.

99. Лѣчебникъ, კარბადინი, рукопись гражданского письма, на 50 страницахъ, дл. 3½ вершк., шир. 2½ вершк.

100. Химическія свѣдѣнія, собранныя царемъ Вахтангомъ VI, წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიის ქმნისა, შეკრებული მეფის

ვახტანგისაგან, рукопись гражданскаго письма, состоящая изъ 279 главъ, на 126 страницахъ.

101. Отрывки изъ Лѣчебника, ნაწვევტი კარბადინი.

С м ѣ с ь .

102. Сборникъ грузинскихъ рукописей:

1. «შაირობისათვის» მეფის ძის თეიმურაზის სტატისაგან.
2. შემოდამება მთაწმიდაზე — ელეგია ბარათაშვილისა.
3. რუხის ბრძოლა.
4. ცხოვრება დიდისა მეფისა სოლომონისა.
5. ნიკოლოზ თფილელის ნათქვამი იამბიკო.
6. წიგნი და წამება ჰატიოსისა თეიმურაზის დედისა, და დიდებულისა და ღვაწლშემოსილისა, და დიდისა მოწამისა ქეთევან დედოფლისა, თქმული მეფისაგანვე, — სუიკევითამცა არს ხსენება მისი.
7. საწინასწარმეტყველო წიგნი, გალექსილი დავით ჩოლოყაშვილის, ჯიმშერისა ძის, დიანბეგის მიერ.
8. Разныя стихотворенія.
9. შესწავება თრეგისისა და ელენასათვის და ოქროს მატყელგანისათვის ვერძისა — თუ საით მოყვანებულ იქმნა იგი პირველ კოლხიდას.

103. Сборникъ рукописей:

1. ქართული ღრამმატიკა.
2. ქართული სრული ანბანი, — 40 ასო შესწორებულად აღრიცხვათა სხვათა ენათათა.
3. გაბაანთ მონასტრის კედელზედ წარწერა.
4. ანდაზები.
5. შეკრება რადიქნთამე ქართულთა მდაბიურთა იგავთა ანბანზედ.
6. სახელითა მამისათა და ძისათა და სულითა. წმიდისათა: ავიდე შრომა გარდაწერისა ამა კითხვა მიგებისა, რომელსა შა სჩანს ბრძოლვას მოძღვრის და მოწაფისა სჯულისათვის, რომლითა ჩვენ ყოველნი ქრისტიანენი დაგვარწმუნა და არ შეგვიშვა სჯასა შა სამღვოთ განსაკებულებისასა და ყოველნი ექვნი მით მისთვის განსა

ქარვანა ჩვენგან, ჩემგ (1846 გ.) წელს, აპრილს 3
დღეს, მონამან ღვთისმამან ელისე გოგოლაგვან.

7. მიგება კანონებრივი.
8. სვინაქსანი.

104. Сборникъ заключающій въ себѣ:

1. Словарь Русско-грузинскій.
2. Завѣщаніе царя Давида Возобновителя, составленное предъ смертью его духовникомъ Арсеніемъ.
3. თამარ მეფისაგან იამბიკო სხულის ღთისმშობლის
სატისა.

105. Сборникъ грузинскихъ и русскихъ рукописей XIX в.,
закрывающій въ себѣ:

1. Грамматику на грузинскомъ языкѣ.
2. Краткое начертаніе російской грамматики.
3. Грузино-русскій сборникъ словъ.
4. Первоначальныя понятія о практической философіи.

106. Сборникъ грузинскихъ рукописей XVIII — XIX в.,
закрывающій въ себѣ:

1. ამ წიგნსა ეწოდების ბერძნულად «აპოკრიფი», თქმული
წმიდისა ეფრემისი, თარგმანება დაბადებისათვის ცისა
და ქვეყნისა.
2. სიბრძნისაგან იგილასოფოსთასა.
3. სიტყვისგება ბერისა ეფთვიმე გრძელისა სოსტენის
შიმართ სომქნთა მოძღვრისა, ჟამთა უკვე ღვთის მსახუ-
რისა მეფისა ბაკრატისათა.
4. ეპიფანე კვიპრიელისა თქული.

107. Рукописный сборникъ, заключающій въ себѣ:

1. ფიზიკისათვის, о Физикѣ.
2. Статьи зоологическаго содержания.
3. Копія жалованныхъ грамотъ грузинскихъ царей
и другіе документы.

108. Рукописный сборникъ, заключающій въ себѣ:

1. Свѣдѣнія о происхожденіи грузинскихъ дворянскихъ
родовъ, на грузинскомъ языкѣ.

2. Статистическое описание Карталинии и Кахетии, сделанное царевичемъ Иоанномъ въ концѣ XVIII в. დროსა მეფისა ირაკლისსა და მეფის გიორგისსა, ნებითა ამა ორთა მეფეთა, აღწერილი სოფლები, შენნი და უშენნი, სოფლები ქართლისა და კახეთისა, რომელნიცა აღწერა მეფის ძემ იოანემან, თვისთვის ხეობით; რომელნი სოფელნი მიეწერებთან თვითეულს ხეობას, არიან შემდგომნი ესე და რომელნიც მიეწერება სამეფო, სათავადო, საზნაურო და საეკლესიო... слѣдуютъ географическія названія.

109. Разбитая тетрадь подъ заглавіемъ канонни შვიდეულთანი «Каноны о седмицахъ», и свѣдѣнія объ еретикахъ, гражданская рукопись текущаго столѣтія.

110. Стихотворное Предисловіе о 12-ти мѣсяцахъ, іеродіакона Трифіла, წინასიტყვაობა წინამდებარისა ამის წიგნისა ათორთთვისა, ხუთ ტაქსოვანთა სტისთა ანუ შაირთა, ქმნილი ტრიფილეს მიერ, დიაკონ მონაზონისა. На 125 стр. имѣется приписка: სრულიქმნა წერით, განმართვით დედანსა ზედა; აპრილს მესამეს, ათას რვას ცხრას (1809) წელსა, თუმცა საწუნ მეოფს უცხად მწერალს, გარსა გულს მოდგინებით ოდეს იძულებულსა შენდობის პოვნად, მიტევეთ მე, იესე. Въ этой рукописи 1809 года помѣщены:

1. Лѣстница Св. Іоанна Синаита: იოანესაგან სინელისა სამათნი გვარნი კიბისა აღსავალთაებრ თქმულნი, ვინცა აღსრულხარ, სისრულედ მიწეგნილ ხარ, ესენი თითოთავისაგან ათ მუხლად მე, იოანე, დავლექსენ პირის პირად;
2. Лѣстница Іоанна Синаита, изложенная въ стихахъ Антоніемъ Католикосомъ, рукопись XVIII в.

111. Книга о Разумѣ, составленная Барамомъ, сыномъ Германоза: წიგნაკი, რომელსა ეწოდების გონება, თქმული გერმანოზის შვილის ბარამის მიერ ქ. ქუთაისს. Рукопись гражданского письма, на 104 стр.

Отдѣль второй.

Старо- и новопечатныя книги.

Богословіе.

112. Грузинская Библия, ქართული ლაზბეჭობა; напечатана въ Москвѣ въ 1743 г. (1743). Печать церковная, крупная и красивая, въ два столбца, in folio, заключаетъ въ себѣ стр. 1093. На 2-ой стр. изображенъ грузинскій гербъ; затѣмъ слѣдуетъ оглавленіе библейскихъ книгъ съ краткими свѣдѣніями о числѣ главъ, стиховъ и содержаніи каждой изъ нихъ. Въ концѣ имѣются указатель типографскихъ ошибокъ, церковный календарь и объясненія грузинскаго лѣтосчисления. Изъ предисловія и послѣсловія издателей этой Библии, цари Бакара и царевича Вахуштія Вахташвицкаго, знакомимся съ исторіей изданія груз. Библии.

113. Грузинская Библия, гражданской печати, заключаетъ въ себѣ стр. 1174, часть I, Тифлисъ, 1884 г., напечатана по распоряженію Грузино-императорской Синодальной конторы, in folio, малаго формата.

114. Грузинская Библия, гражданской печати, на 994 стр., часть II, in folio, малаго формата, Тифлисъ, 1884 г., напечатана по распоряженію Грузино-императорской Синодальной конторы.

115. Евангеліе, церковной печати, издано въ Москвѣ въ 1823 году (1823). Въ концѣ евангелія имѣется указатель евангельскихъ чтеній.

116. Новый завѣтъ, гражданской печати, въ два столбца, на 613 стр., напечатанъ въ Петербургѣ въ 1818 г., изданіемъ Библейскаго Общества.

117. Новый завѣтъ, церковной печати, на 400 стр., напечатанъ въ Москвѣ въ 1816 г. (1816), изданіемъ Библейскаго Общества.

118. Евангеліе, церковной печати, на 302 стр., дл. 6½ в., шир. 4½ вершк., напечатано въ Тифлисъ въ 1709 г., въ кожан-

номъ переплетѣ. На послѣдней страницѣ имѣется портретъ царя Вахтанга VI.

119. Евангеліе, церковной печати, дл. $2\frac{1}{2}$ в., шир. $1\frac{1}{2}$ в., на 742 стр., въ кожанномъ переплетѣ, напечатано въ Сачхере (Имеретіи), въ домѣ кн. Церетели, въ 1817 г. (Бюиѣ). Въ концѣ читаемъ слѣдующую записку: უფალსა და ძმასა, მომიხსენებთ მე, მდაბალი და უღირსი აწნიმანდრიტი კაქხათისა, ცოდვილი საქარია, რომელმან ფიქრი შრომა თავსვიდეუ წმიდისა ამის სსხარებისა. თვის და შრავლითა დვაწლითა აღვასრულე. На первой стр. имѣется записка: დაიბეჭდა წიგნი ესე საღმთო სსხარება სსხსეკეს, სსსსლეს საწდალ სსსლო-სუცისა წეკეთლისსა.

120. Евангеліе, церковной печати, дл. $2\frac{1}{2}$ в., шир. $1\frac{1}{2}$ в., напечатано въ Сачхере (въ Имеретіи), въ 1817 г., въ домѣ Церетели. Въ концѣ евангелія находится обращеніе къ князю Зурабу Церетели отъ архимандрита Захаріи.

121. Исторія ветхаго и новаго завѣта, на грузинскомъ языкѣ, гражданской печати, на 875 страницахъ, in 4°, издана въ Венеціи въ 1853 г.

122. Евангеліе, гражданской печати, in 8°, на 298 стр., Тифлиссъ, 1876 г.

123. Краткая свящ. исторія, на груз. языкѣ, гражданской печати, in 4°, Москва, 1846 г. Переводъ съ русскаго, сдѣланный Андреемъ Цицвианидзе.

124. Пространный православный катихизисъ, на грузинскомъ языкѣ, гражданской печати, in 4°, напечатанъ въ Москвѣ въ 1846 г. Переводъ съ русскаго, сдѣланный коллежскимъ секретаремъ I. Медгвировымъ.

125. Краткая священная исторія, напечатана въ Москвѣ въ 1846 г., въ Синодальной типографіи; переводъ съ русскаго на грузинскій языкъ сдѣланъ свящ. А. Цицвианидзе въ 1843 г.

126. Пространный катихизисъ, на грузинскомъ языкѣ, переводъ съ русскаго, сдѣланный монахомъ Тарасіемъ Алексишвили; напечатанъ въ Москвѣ въ 1827 г., въ 138 страницъ.

127. Тоже другой экземпляръ.

128. Евангеліе, напечатано въ Тифлиссъ въ 1879 г., въ 492 страницъ.

129. Краткая священная исторія, მოკლე საფუძვლო ისტორია, переводъ съ русскаго, сдѣланный свящ. Іоанномъ Циціанидзе (წიწვიანიძე), напечатана въ Москвѣ въ 1846 г.

130. Апостолъ, სამოციქულო, напечатанъ въ Москвѣ въ 1760 (ხდე) г., 491 стр., трудами и иждивеніемъ Тифлисскаго митрополита Аѳанасія, изъ рода кн. Амилахвари, а кн. Дмитрій Циціановъ свѣрялъ его съ русскимъ апостоломъ: დაიბეჭდა წიგნი ესე სამოციქულო ღვაწლითა და წარსაკებელითა თფილისის მიტროპოლიტის ათანასი ამილახვარისათა, შემოწმებული რუსეთისა ეკკლესიათა შა ხმარებულისა სამოციქულოსათანა, შეწევნითა სხვათა ენათაცა, კინაზ დიმიტრი ციცინაშვილისაგან.

131. Апостолъ, სამოციქულო, напечатанный въ Москвѣ, въ 1825 г., крупнымъ церковнымъ шрифтомъ.

132. Дѣянія апостоловъ, საქმე მოციქულთა, церковной печати, in folio, малаго формата, напечатано въ Тифлисѣ въ 1709 г. Въ концѣ книги имѣется запись: ოდეს განაკება საქართველოს ძმისწული კეთილმოწმუნის მეფის არჩილის და სხელოვანის მეფის გიორგისა, და ბატონის ლევანისა, დთისმოყვარე, განათლებული ვანტანგი, გულმოდგინა და მოიღო სტამბა ვალახეთით, რომელი არადის უოფილ იყო საქართველოში, და ხელით წერაში ხვენი საღმთონი წერილნი განრეყნილ იყო, და მე, დედის ძმისწულსა ამა (მისსა?), მონაზონს ნიკოლოზს (ობზელიანს) მიბრძანა წიგნების გასწორება და მოხილვა; დიდის ჭირითა, ბერძენთ სამოციქულოთა შემოწმებითა, სიტყვა და ასო მეტნაკლები გაჟმაროე, და ესე საქიებელი არც ერთ ენაში არ იყო, სიადვილისა და ადრეპოვნისათვის ახლა მე გაჟაკოე, და თუ გულისხმაყოფ, დიად ადვილია, და ამის სწავლება საქიებლის თავს, — იქ იქი. ვინც სემი ნაშრომი წიგნები ნახოთ, დის სიყვარულისათვის, შენდობას მიბრძანებდეთ, მე დიდად შემეწვის და თქვენ უბზუნველი იქმნებით.

133. Псалтырь, დავითნი, церковной печати, in 8°, 364 стр., напечатанъ въ Москвѣ, въ типографіи грузинскаго митрополита Аѳанасія.

134. Псалтырь, церковной печати, in 8°, 366 стр., напечатанъ въ Москвѣ въ 1764 г., на послѣдней стр. читаемъ: ეთა გვედრები, კეთილ მკითხველნო, თქვენ მიერ. ღოცვით მოხსენებას

ფითხოვ, მიტრიპოლიტი ათანასი. Въ концѣ имѣется запись: ეს დაფითნი საქართველოს მეფის ასულის რიფსიმესი არის.

135. Псалтырь, церковной печати, in 8°, напечатанъ въ Кутансѣ въ 1807 г. во дворцѣ имеретинскаго царя: დაიბეჭდა ღთიფ სულიერი წიგნი ესე ფსალმუნთა სამეფოს ქალაქსა ქუთაისს; ჰალატსა სამეფოსა, სტამბის უხუცესობითა თავადის სახლთუხუცისა ზურაფ წერეთელისათა, ხელითა მესტამბე რაზმაძე რამანოზ ზურაბიშვილისათა. გამგებელი და ფედამხედველი სტამბისა ამის მდაბალი არჩიმან დრიტი ზაქარია, ფედ მშრომელი მუშაკობითა, ვილოცავ, რათა მოა მისხენებდეთ.

136. Псалтырь, церковной печати, in 4°, Москва, 1821 г. (ჩუკა).

137. Псалтырь, церковной печати, in 8°, Москва, 1850 г., напечатанъ въ Синодальной типографіи.

138. Псалтырь, гражданской печати, 370 стр., in 8°. Москва, 1824 г.

139. Псалтырь, гражданской печати, 121 стр., Тифлисъ, 1879 г.

140. Книга пророковъ, евангеліе и откровеніе апостола Иоанна (გამოცხადება იოანეს მოციქულისა), церковной печати, 407 стр., XVIII в., длиною 7 вершк., шир. 5 вершк.

141. Часословъ, ყამნი, церковной печати, in 4°, Москва, 1822 г. (ჩუკბ).

142. Часословъ, церковной печати, in 4°, на 827 стр., Москва, 1822 г.

143. Часословъ, церковной печати, in 8°, Тифлисъ, 1791 г. (ჩუკა), 763 стр. На 2-й стр. имѣется гербъ грузинскаго царства, а на 4-й стр. изображеніе Св. Троицы.

144. Часословъ, церковной печати, 443 стр., дл. 3 в., шир. 2 вершк., напечатанъ въ Тифлисъ въ 1710 г., ყამნი აწ სალად დაბეჭდილი ქართულს ენას ზედა, ყამსა ამაღლებულისა და სახელოვანისა მეფისა, უფლისა ქაიხოსროსა, წარსაგებელითა საფასეთასა ბატონიშვილისათა უფლისა ვახტანგისა, გამართა ხელითა ნიკოლოზ მღვდელ მონაზონისა ორბელისშვილისათა და მისაილ სტეფანეს ძის ოგროვლახელისა ხელითა.

145. Часословъ, церковной печати, 462 стр., напечатанъ въ Тифлисъ въ 1717 г., при царѣ Вахтангѣ VI.

146. Часословъ, церковной печати, Москва, 1768 г. (Бдд^б), 826 стр., in 4°, малаго формата, напечатанъ насчетъ тифлискаго митрополита Аонасія, изъ рода кн. Амилахвари, подъ наблюдениемъ кн. Дмитрія Циціанова.

147. Молитвенникъ, ღოცვანი, церковной печати, дл. 5 в. шир. 4 вершк., 380 стр., напечатанъ въ Тифлисѣ въ 1710 г. ღოცვანი აწ ხლად დაბეჭდილი ქართულსა ენასა ზედა, უამსა ამაღლებულისა და სსხელოვანისა მეფისა, უფულსა ქაიხოსროსა. შრომითა და წარსაკებელითა საფასეთასა გამგებელისა მისის, ბატონიშვილისა უფულსა ვახტანგისა. გაიშართა ხელითა ნიკოლოზ მღუდელ მონაზონისა ორბელისშვილისათა და მიხაილ სტეფანეს ძისა ონგროკლასელი-სათა. Какъ видно, молитвенникъ напечатанъ при царѣ Койхосро, иждивениемъ Правителя Карталии Вахтаंगा, трудами иеромонаха Николая Орбелишвили, Мпхаила Стефановича, родомъ изъ Валахii; и живописца Георгія-грузина. На 7-й стр. читаемъ: მტირე ამათ მბეჭდავთაგან მესტამბე, მხურვალითა გულისა ვმუშაკობ, მოსამსახურე თქვენი გიორგი მხატვარი. На 1-й стр. имѣется изображение герба грузинскаго царства.

148. Молитвенникъ, церковной печати, XVIII в., неполный.

149. Молитвенникъ, церковной печати, 286 стр., напечатанъ въ Тифлисѣ въ 1793 г. (Бдд^б) подъ наблюдениемъ придворнаго свящ. Кежерашвили. На 2-й стр. имѣется изображение Св. Троицы. На послѣдней страницѣ читаемъ: ღოცვანი ესე დრამატიკის კანონსა ზედა განმართულ იქმნა, მისის უწმიდესობის მონის, აწინამანდრიტის ტრიფილესაგან, [დაიბეჭდა] ხელითა მესტამბე რაზმაძე რომანოზ ზუბაშვილისათა. Въ началѣ книги имѣется запись гражданскими буквами: წელსა ჩდუე, სექტემბრის ია, ქალაქი, მდგდლის გიორგის მელიქიშვილისა არის.

150. Молитвенникъ, церковной печати, in 4°, Тифлисѣ, 1710 г. (Бди). На 2-й стр. имѣется гербъ грузинскаго царства.

151. Молитвенникъ, церковной печати, in 8°, Москва, 1815 г., напечатанъ трудами и иждивениемъ митрополита Ионы Гедеванишвили, ღვაწლითა და წარსაკებელითა გედევანისშვილის, სარდალ გაბრიელის ძის, იონას მიტროპოლიტისადა.

152. Молитвенникъ, церковной печати, in 8°, напечатанъ въ Москвѣ въ 1768 г. (Бдд^б), 387 стр., ნებაწითითა მშართ-

ველის სრულიად რუსეთის სინოდისათა, საფასითა თბილისის მიტროპოლიტის ათანასი, თავადი ამილახვარებისათა.

153. Молитвенникъ, церковной печати, in 8°, напечатанъ при Иракліѣ II, грузинскомъ царѣ, въ 1793 г. (ხეუკ); грамматическія ошибки исправлялъ архимандритъ Трифиле, печаталъ наборщикъ Романозъ Размадзе - Зубашвили и священникъ придворной церкви Давидъ (Чубнидзе): ზღაგის მჭრელობითა და დაზგის მმართველობითა კარის სყუდრის ხუცის დავით უღირსისა.

154. Молитвенникъ, гражданской печати, Москва, 1826 г. (ხეკკ).

155. Требникъ, კუროკეგანი, церковной печати, напечатанъ въ Тифлисѣ, въ 1784 г. (ხღვდ). На первой стр. читаемъ: სადიდუბეჲად... დროსა ედ უბრწეინვაღესისა, უკეთილმისხურესისა და უმაღლესისა ირაკლი მეორისა, მეფისა ყოფლისა საქართველომისა, და კეთილ მორწმუნისა დედოფლისა დარეჯან, დადიანის ასულისა, და კეთილ მორწმუნეთა მეფის ძეთა და ასულთასა, კურთხევითა უნეტარესისა და უწმიდესისა მეფის ძის ანტონი, პატრიარხისა ელისა საქართველომისა, ხლენის უწმიდესის სინოდისათა, დაიბეჭდა წიგნი ესე, საღმთო კურთხევანი, სამეფოსა ქალაქსა თბილისს, ჰალატსა სამეფოსა, წელსა დასაბამიდან სოფლისა კახუბ, ხოლო განხორციელებიდაჲს სიტყვისა დვთისა ხღვდ, 1784 г., თვესა თებერვალსა, რიცხვსა ა. На 2-ой стр. пмѣется гербъ грузинскаго царства. На 3-й акростихъ Антонія объ Иракліѣ II; послѣдняя строфа акростиха гласитъ: ორგზის მასხლი (ირაკლი) წიგნისა ამის. На 4-й стр. изображение Св. Троицы. На 5-й читаемъ запись гражданскимъ письмомъ: ეს წმ. კურთხევანი მეფის ძის თეიმურაზის კარის ეპკლესიისა არის, ხელთ უქმნელის ხატისა, და შეეწირა წელსა 1816, დეკემბერს 24.

156. Требникъ, церковной печати, Москва, 1826 (ხეკკ) г.

157. Требникъ, церковной печати, in 4°, Москва, 1825 г. (ხეკკ).

158. Служебникъ, церковной печати, in 4°, Москва, 1824. (ხეკდ).

159. Праздничная минея, სადღესასწაულო, in folio, на 802 стр., напечатана въ Москвѣ въ 1805 г. съ полного списка катол. Антонія. Надъ печатаніемъ трудились сынъ князя Эрпстова ксанскаго Давида, членъ св. Синода, Варлаамъ, митрополитъ Іона

Гедeonიშვილი, въ качествѣ же цензора, внукъ царя Иессея—Дмитрій Багратіонъ, подъ наблюдениемъ котораго печаталась эта книга, игумень Никифоръ, сынъ придворнаго свящ. въ г. Телавѣ Михаила Михаиловича и наборщикъ Георгій Паичадзе.

160. Минея (сентябрь, октябрь, ноябрь), in folio, малаго формата, церковной печати, какъ видно, напечатана въ XVIII в. въ одной изъ грузинскихъ типографій, она въ разбитомъ переплетѣ. Въ концѣ имѣется записъ гражданскимъ письмомъ: საქართველს მკვირს ძის იულონისა არის.

161. Краткая праздничная минея, გამოკრებული სადღესასწაულო, церковной печати, in 4°, малаго формата, 507 стр., бумага синяя, переплетъ досчатый, обтянутый кожей, напечатана въ деревнѣ Цеси (წესი), въ Рачѣ, Имеретіи, въ 1811 г., печатаніе было начато при типографикѣ Романозѣ Зубашвили и окончилось при сынѣ его Давидѣ: დაიბეჭდა საღმთო და საეკლესიო წიგნი — გამოკრებული სადღესასწაულო, სოფელსა შა წესს, ჩეია წ. გულისმოდგინებითა, შრომითა და ღვაწლითა ელ სამღვდელთა ნიკოლოზ-წმიდელ არქიერის სოფრონისათა, ხელითა მესტამბე რომანოზ უბაშვილისათა, რომელიცა მიცვალებულ იქმნა უწინარეს შესრულებისა ამის, ხ შდ მიცვალებისა მისისა მე, ძემან მისმან, მესტამბემ დავით, ვიწყე და აფასრულე ძლთა ღსთა. На послѣдней стр. читаемъ: მესტამბის უხუცესობითა თავადის სახლთხუცის ზურაბ წერეთლისათა, მათს ედ სამღვდელთას ნიკოლოზ-წმინდელს სოფრონს ეს გამოკრებული სადღესასწაულო დაეწყო და რადენიმე წვეული თავის ხარჯით დაებეჭდა, აწ ჩუწნ, წერეთელმა დავითმა, სახლთ-უხუცესმან ზურაბ, ვინებეთ ამ სადღესასწაულს შესრულება, და ჩვენის საფასით დავბეჭდეთ და შევასრულოთ.

162. Постная тріодъ, церковной печати, in folio, малаго формата, 372 стр., въ разбитомъ переплетѣ. Въ концѣ тріоди имѣется печатное примѣчаніе: ოდეს იპყრობდა და განაგებდა კეთილად გამგებელი, კეთილ მოწმუნე და თვითმყრობელი სდ რუსეთისა დიდი ხელმწიფე იმპერატრიცა ანნა იოანესი, მს ყაჟისა იგულს-მოდგინა ედ სანატრელმან არხიეპისკოპოსმან ვლადუკისამან და არხიმანდრიტმან იურიევისამან, კართ მდივან მწიგნობართ უხუცესის ქობულის თამაზის ძემან, სამებელმან იოსებ, და მიბრძანა მე, ედ უღირსსა გურამიშვილსა მღვდელ მონაზონს ქრისტეფორეს, სტამბის

გაკეთება, და გავაკეთებინე დიდის გულისმოდგინებით და წარგებითა საფასრითა მისითა, და დაიბეჭდა დავითნი, სატიკი და სხანაება, და მერმე იგი შემოსესენებული დიდი სელმწიფე გარდაცვალად და იპყრობდა დისწული მისი, იმპერატორი იოანსე, ანტონის შვილი, მაშინ სელ ვწვით, ნებითა და ძალითა ღთისათა, ვიშრომეთ და ვიღვავეთ წისამისა მარხვანისა მე, უღირსმან შემოსესენებულმან ქრისტიანობამ, კანეთის მეფის არჩილის ასულის კარის დეკანოზმან გიორგი დამბარაშვილმა, და სხვითა ვიეთთ მოწმობითა და შეწევნითა მოვიღეთ რუსული მარხვანი და ოთხი ჩვენის ენისა, და როგორც რუსული ტიბიკონი და რიგი უჩენდა, ისე იმ რუსულს მარხვანზე ვასწორეთ, და ისე შევკრიბეთ ნუსხითა; ამ ჩვენს მარხვანებში, სამწუხრო და საცისკრო მუსლნი ზოგი მთლად ეწერა და ზოგს სძლის პირის მუსლს აკლდა, და ეგრეთვე სამწუხროს და წარდგომის მუსლს ვეძებდით, და თურომე იმ ოთხს მარხვანში ვერ ვიპოვნოდით, გიორგი მღვდელი გარდმოსთარგმნიდა და გავასწორებდით, და თავის ალაგს დავწერით, და ჩაურევდით; თუმცა სძლის პირზე წინწილის მოცემა არ შეგვეძლო, ზოგსერთს ნიშანიც უხის შესატყობელად, რამე ახალ მუსლთა ამ გვარი ყვავილი უხის, და ზოგს კი ვერა დაუსვით და დაგვრჩა, და სწინასწარმეტყველარ ვინემდი ვიპოვნოდით, ამავე ჩვენის მარხვანიდან ვწერდით და თავს და რიცხვს რუსულიდამ ვამოწმებდით, და რაცა ჩვენ სწულარ ვიპოვნეთ თფილისს ქალაქს დაბეჭდილი, მერმე სდ იმაზე ვაწერინეთ, გსწორებული იყო და იმას მიუყვით. უკეთურადმე ნაკლები იხილათ ან თარგმნელისაგან, ან მასწორებელისა ცდომილება, ანუ მიუხდომელობა რადმე შეგვემთხვეოდეს, — სიყვარულისათვის ნუ საწყევლარ და საუგობელ ვიქმნებით. თქვენ, კეთილად მცნობელარ და მიმხდომარ, ღწ უწყის, რომლისა შემძლებელ ვიყვენით სიმატლესა და სიკეთეს ვსცდილობდით, რომელიც შევიტყვით, გასწორებას ვეცადენით და რომელიც ვერ შევიტყვით — დაგვრჩა გასამართავი. არა თუ უსწავლეთა, ად სწავლულთა და მეცნიერთა ვევედრებით, რათა სიმშვიდითა და ჩვენზედ უდრტვინელად ყოველი ცდომილება ამ წიგნისა ან სიტყვა, ან წინწილი, ან სხე რმე გამართეთ.

163. Тріодъ постная, церковной печати, напечатана въ Тифлисѣ въ 1793 г. (ჩუგ), при Иракліѣ II и царицѣ Дареджані. На 2-й стр. имѣется гербъ грузинскаго царства. Въ концѣ тріоди читаемъ: დრამბატის კანონს ზედა განმარტვითა და პრობის მართვითა მისის უწმიდესობის მონისა, არხიმანდრიტის ტრიბ

ფილესითა, სელითა მესტამბე რომონოზ სუბაშვილისათა. მებრძანა უკეთილმსახურესისა და უმაღლესისა ხელმწიფისა ყოვლისა საქართველო-მსა, ირაკლი მეორისა, მე, მისსა მონასა, მისის უმაღლესობის კარის მღვდელს, მარტყოფელსა კეყეაშვილ ქრისტეფორეს განმგებაჲ და შედამხედველობაჲ სტამბისაჲ, რომლისა სურვილი იყრიადი მაქუნდა, და დავბეჭდე შრომითა და საფასითა ჩემითა: მხედრული დაუჯდომელი ცალი რ (70), და კიტაიის სიბრძნე რ (70), ლოცვანი ჩ (1000), სხარება ჩ (1000), ჟამნი ჩ (1000), კვალად სხარება ჩ (1000) და მარხვანი ესე ჩ (1000), და შეწევნითა უდ წმიდისა სულისათა ესე ყოველნი ზემომოხსენებულნი წიგნნი დამბეჭდავს ხარჯითა ჩემითა, აღსა-მაღლებელად და განსაძრეილებლად უფლისა ჩემის, მეფის ირაკლისა, და საოხად ცოდვილისა სულისა ჩემისა, რომელიცა ვმოქენებ მხილ-ველთაგან შენდობასა.

164. Тріодъ постная, მარხვანი, церковной печати, 1741 г. напечатана по повелѣнію царя Бакара въ типографіи, устроенной въ Москвѣ митрополитомъ Іосифомъ Самебели, изъ рода Кобулишвили, который, какъ въ послѣсловіи сказано, напечаталъ: даვითნი (псалтырь), ზატოკი (цвѣт. тріодъ), სხარება (евангеліе) и эту послѣднюю, тріодъ. Надсмотрщикомъ былъ іеромонахъ Христофоръ Гурампшвили и прот. Георгій Гамбарашвили, კახეთის მეფის ასულის დარქვანის კარის დეკანოზი გიორგი დამმარაშვილი.

165. Тріодъ, ტრიოდი, რომელ არს სამსაგალობელი, напечатана крупнымъ церковнымъ шрифтомъ въ Москвѣ въ 1849 г. (ჩემთ), въ Синодальной типографіи.

166. Цвѣтная тріодъ, ზადიკი, церковной печати, напечатана въ Москвѣ въ 1850 г. (ჩენ).

167. Параклитонъ, ჰარაკლიტონოს, церковной печати, въ два столбца, печ. въ Москвѣ въ 1822 г., въ концѣ книги присоединено извѣщеніе отъ царя Ираклія II, взятое изъ прежде напечатаннаго въ Тифлисѣ Параклитона, что онъ (Ираклій) печатаетъ это изданіе со списка католикоса Антонія, писаннаго имъ (Антоніемъ) въ бытность свою въ г. Владимірѣ.

168. Параклитонъ, ჰარაკლიტონი, церковной печати, напечатанъ въ Тифлисѣ въ 1772 г. ჩლობ. На 3-й стр. запись гражданскими буквами: გიორგი ბატონიშვილის ქალის რიფსიმესი არის, ჩლპპ (1782 г.).

169. Молебникъ, ჰარაკლისი, церковной печати, напечатанъ in 8°, на 109 стр., въ Москвѣ въ 1767 (Б҃҃҃҃) г. На 1-й стр. имѣется пзображеніе Воскресенія Христа.

170. Цвѣтная тріодь, ზადგო, церковной печати, in 4°, на 875 стр., напечатана въ Москвѣ въ 1738 г., по повелѣнію царя Бакара Вахташговича, въ типографіи, устроенной грузинскимъ архіепископомъ Іосифомъ. На 2-ой стр. имѣется гербъ грузинскаго царства.

171. Толкованіе на евангеліе, განმარტება სხსარებისა, экзарха Грузіи Варлаама, напечатано въ Москвѣ въ 1825 г., на 279 стр., въ Синодальной типографіи церковнымъ шрифтомъ.

172. Водоосвященіе большое и малое, ააზმა მცირე და დიდი, церковной печати XVIII в., дл. 4½ вершк., шир. 3½ вершк.

173. Житія святыхъ, гражданской печати, in 8°, переводъ съ армянскаго на грузинскій яз., напечатаны въ Венеціи въ 1853 г. წმიდანების ცხოვრება, შედგენილი არსიმანდრიტის ლუკა ინჯაჯიანის საგან, სომხურიდან თარგმნილი და დაბეჭდილი ვენეტიკს, 1853 წ.

174. Твореніе Іоанна Дамаскина, церковной печати, дл. 4½ вершк., шир. 3½ вершк., на 421 (უკა) стр., напечат. въ Москвѣ въ 1744 г. (ზღმდ), мая 28 (კბ). На 1-й стр. читаемъ: მდაბალი ამათ მბეჭდავთა ზედამდგომელი, უდირსი მფუდელიმონაზონი ქრისტიეორე. На этой же страницѣ имѣется записъ: საქართველს მეფის ძე დავით.

175. Doctrina christiana, საქრისტიანო მოძღვრება გინა წურთსა შვიდთა საიდუმლოთა ზედა. Переводъ съ итальянскаго на грузинскій языкъ. Первый разъ напечатанъ въ 1732 г., а второй разъ въ 1797 (ზღუზ) г. გადმოთარმნებული იტალიანის ენის საგან ქართულს მხედრულს ენასა ზედა საქართველს, გორელი ტლუკანო, სომეხი, დავითისაგან, მთავრობასა კლემენტე მეთორმეტე, ჰკრამის ჰჰჰისა.

176. Та же книга, საქრისტიანო მოძღვრება, გინა წურთსა შვიდთა საიდუმლოთა ზედა, гражданской печати, in 8°, на 399 стр., напечатана въ Римѣ въ 1732 (ზღლბ) г. Переводъ съ итальянскаго на грузинскій языкъ.

177. Житія Свв. евангелистовъ, ცხოვრება, შრომა და მიცვალება წმიდათა დიდებულთა და უნდ ქბუხლთა ოთხთა ქ. მოციქულთა და

მხსარებელთა: მათესი, მარკოზისა, ლუკასი და იოანე ღვთისმეტყვე-
ლისა, მღვდლისა რაჟდენ გიგაურაფის მიერ, гражданскій шрифтъ,
in 8°, Кутапсъ, 1877 г.

178. Слово о священствѣ, Св. Иоанна Златоуста, სიტყვა
მღუდელობისათვის, იოანე ოქროპირისა, კონსტანტინეპოლელ ან-
ხიეპისკოპოზისა. Переведено въ Тифлисъ съ русскаго на гру-
зинскій языкъ въ 1842 г., а напечатано въ Москвѣ въ 1846 г. въ
Синодальной типографіи.

Исторія, географія, путешествія.

179. Исторія Грузіи царевича Теймураза, груз. гражд. пе-
чати. Спб. 1848 г.

180. Путешествіе по Святымъ мѣстамъ, მიმოხილვა წმიდათა
და სხვათა ადმოსვლეთის ადგილთა, составл. Тимооеемъ, архіеп.
Карталіи, гражданской печати, изд. П. Иоселиани, Тифлисъ,
1852 г.

181. Тоже другой экземпляръ.

182. Тоже третій экземпляръ.

183. Путешествіе Руискаго митрополита Іоны, изд. въ Тиф-
лисъ въ 1852 г. П. Иоселиани, посвящ. кн. Воронцову, მიმო-
ხილვა, ანუ მგზავრობა იონა, რუისის მიტროპოლიტისა.

184. Тоже другой экземпляръ.

185. Всеобщій секретарь, საზოგადო მდივნობა, гражд. пе-
чати, изд. въ Тифлисъ въ 1821 г., მწერლობითა და წედამხედველობ-
ითა ს. რ. გივისძისთა.

186. დასტურლამალი მეფე ვახტანგ VI, гражд. печати, изд.
въ Тифлисъ въ 1886 г., подъ редакціей П. Умшкова.

187. Жизнь царя Теймураза I, ცხოვრება მეფისა თეიმურაზ
პირველისა, აღწერილი ლექსად აწილისაგან მეფისა, гражданской
печати, печат. въ Тифлисъ, въ 1853 г., изд. П. Иоселиани.

188. Грузія. Историческій обзоръ, საქართველო. ისტორიული
მიმოხილვა, Д. Бакрадзе. Въ этомъ сборникѣ помѣщены: 1) Ми-
рианъ царь и Св. Нина. 2) Понтійскій царь Митридатъ Великій, изд.
въ Тифлисъ въ 1880 г., на груз. языкѣ, статья Д. И. Чубишова.

3) ცნობა ქმნულებათ, «Познание Творений», переводъ съ персидскаго, печ. въ Тифлисѣ, въ 1721 г. (ზღვა), стр. 1—148.

Изящная литература.

189. Барсова Кожა, ვეფხვის ტყოსანი, съ комментаріями Вахтанга VI, гражданской печати, дл. 6 $\frac{1}{4}$ вершк., ширина 3 $\frac{3}{4}$ в., въ 351 стр., напечат. въ Тифлисѣ въ 1712 г. при царѣ Вахтангѣ VI. На первой страницѣ читаемъ: ვეფხვის ტყოსანი აწ საღ დაბეჭდილი ქართულსა ენას ზედა, ჟამსა ამაღლებულისა საქართველს მჰყრობელისსა, უფლისა ვახტანგისა, შრომიითა და წარსაკებელითა მისივე მჰყრობელისათა, გაიმართა ხელითა ხემწიფის კარის დეკანოზი შვილის შიქელისათა, ქალაქს თვილისს, ქრისტეს აქეთ 1712 წ. დასაბამიდგან ვიდრე აქამომდე 7220. На второй стр. имѣется гербъ грузинскаго царства и стихотвореніе о происхожденіи рода Багратионовъ отъ царей израильскихъ. На 3-ей стр. читаемъ: მაღიდეუბელი წისა სამების მე, გვარტომობით, ძირმოღმობით დავითანმან, ძის ძემან სახელ განთქმულის მეფის ვახტანგისამან, ძმისწულმან ქებულის არზილისამან და დიდათ სახელგანისა ქართველთ მეფისა გიორგისამან, და ძემან დიდათ ჰატიოსნის ლევანისამან, მჰყრობელმან საქართველსამან, ვახტანგ—მოვიფანე მესტამბე ვლახეთით და გავაკეთე სტამბა, საწსრად სულთა წინათქმულთა მეფეთასა, მამისა და დედისა ჩემისა გურიელის ასულის თუთასთვის, საღხინებელად სულისა ჩემისა და ჩერქესის ბატონის ასულისა, დედოფლის რუსულანისა, და ძეთა და ასულთა ჩვენთა აღსაზრდელად. На четвертой страницѣ имѣется портретъ царя Вахтанга VI, прекрасно сохранившійся.

190. Тamariani, თამარიანი, историческая поэма въ стихахъ, кн. Р. Эрнстова, на 152 страницахъ, изд. въ Тифлисѣ въ 1887 г.

191. Дидь - Моуровіани, поэма XVII в., დიდ-მოურავიანი, თქმული სააკაძის იოსებ თვიფელისგან, დამატებით სხვათა მისთა თხუზულებათა. Изд. въ Тифлисѣ въ 1851 г. П. Иоселиани.

192. Повѣсть И. Чавчавадзе, კაცია აღმაინი, гражд. печати, на 124 страницахъ. Изд. въ 1869 г. въ Тифлисѣ.

193. Драматическія сочиненія З. Антонова:

1. ქორეღლი, ტრადედია 4 მოქმედებად. 70 стр.

2. მე შინდა კნინა გავსდე, კომედია გინა ტეატრის პიესა, 63 სტრ., Тифლისь, 1851 г.
3. შის დახვედობა საქართველოში, კომედია 3 მოქმედებად, 71 სტრ.
4. ქმარი სუთის ცოლისა, კომედია 2 მოქმედებად. Тифლისь, 1852 г.
5. განა ბიძამ ცოლი შეირთო! კომედია 1 მოქმედებად, 57 სტრ.
6. ქრწილი სევსურთა, კომედია 2 მოქმედებად, 39 სტრ.
194. Энциклопедія и Физика, ენციკლოპედია ფიზიკითურთ, переводъ сдѣланъ съ русскаго г. Чугуновымъ, 159 სტრ. Сиб. 1823 г.
195. Висраміани, ვისრამიანი, гражд. печати, 477 სტრ., Тифლისь, 1884 г., подъ редакціею Ил. Чавчавадзе, Сараджева и Петра Умшкова.
196. Стихотворенія кн. Н. Баратова, ლექსნი თ. ნ. ბარათაშვილისა, гражд. шрифтъ, 64 სტრ., Тифლისь, 1879 г., 2-ое изданіе.
197. ტვიით მოგსაურებბა ლიტერატურთა, კომედია 2-ს მოქმედებად ზ. ანტონოვისა (Комедія З. Антонова), гражд. шрифтъ, 59 სტრ.
198. Родное Слово, დედა ენა, Я. Гогобашვილი, на грузинскомъ яз., гражд. шрифтъ, 159 სტრ., Тифლისь, 1881 г.
199. «Пепо» — комедія, ჰეპო-კომედია, въ 3 дѣйствіяхъ Сундукіанца, переводъ съ армянск. языка, гражд. шрифтъ, 79 სტრ. Тифლისь, 1880 г.
200. Трагедія Ал. Вах. Орбелиანი, ტრადედია ალ. ვახ. — ვახშ. — ობედიანისა, гражд. шрифтъ. Тифლისь, 1877 г.
201. Горе правымъ! ვაი მართალთა, А. Пурцеладзе, гражд. печати. Тифლისь, 1881 г.
202. თილისით მარშიეუ, კომედია, гражд. шрифтъ, 1875 г.
203. Повѣсть о дѣвушкѣ и юношѣ, ქალავაკიანი, гражд. печати, Тифლ. 1875 г. подъ редакціею Я. Нерсесова и К^о. მეორედ გამოცემული სერსესოვისა და ამხან — ნ.
204. Пѣсня про Арсена, ასქენას ლექსი, ვ. უმიკაშვილისა, Тифლ. 1874 г.

205. Чонгури, ჩონგური, ნ. ბარათაშვილისა, ილ. ჭავჭავაძისა, აკ. წერეთლისა, და სხვა მწერლების ლექსების კრება, подь редакц. К. Лордкипанидзе, гражд. шрифть, Петербургъ, 1864 г.

206. Диди-Моурави, დიდი მოურავი, ტრაგედია А. Пурцеладзе, гражд. шрифть, 198 стр., Тифл., 1871 г.

207. Горь отъ ума, ვაიკვივისკან, комедия Грибоѣдова, переводъ Г. Циннамзгварова, гражд. шрифть, Тифл. 1853 г.

208. Литературное приложение къ «Тифлискимъ Извѣстіямъ», სალიტერატურო ნაწილნი ტფილისის უწყებათა. — № 3, 1832 г. Тетрадь отъ 50—72 стр.

209. Литературное приложение къ «Тифл. Извѣстіямъ», სალიტერატურო ნაწილნი ტფილისის უწყებათა — № 1, 1832 г. Тетрадь, 48 стр., гражд. шрифть.

210. «Цда», ცდა, сборникъ, часть II, Кутаись, 1890 г. изд. Обществ. любителей груз. словесности, ქართულის მწერლების მოყვარეთა გამომცემა.

211. Разсужденіе Аристотеля о добрѣ и злѣ, пер. съ русск. царевича Теймураза, განსჯანი არისტოტელისანი კეთილისათვის და ბოროტისა, თარგმნული ლათინთა ენისკან რუსულზედა ენასა მ. ა. ჰეტერბურღს, 1787 წ., ხელთ ქართულსა ენასა ზედა გარდამოთარგმნილ იქმნა მეფის გიორგის მეათცამეტის ძის თეიმურაზის მიერ; напечатано въ Петербургѣ въ 1818 г., 48 стр., гражд. шрифть.

212. Барсова Кожа, ვეფხვის ტყავისანი, Тифლ. 1875 г.

213. Царевна Тамара, რომანъ Рчеулова, თამარ ბატონიშვილი, ისტორიული რომანი, გრ. რჩეულავისა, гражд. шрифть, на 195 страницахъ. Тифл. 1875 г.

214. მირიანი ანუ ზღაპრული მოთხრობა, гражд. шрифть, на 95 стр., Тифл. 1876 г.

215. Повѣсть Давришиани, დავრიშისანი, ანუ ზღაპრული მოთხრობა, гражд. шрифть, 145 стр. Тифл. 1876 г.

216. Анука, რომანъ Рчеулова, ანუკა ბატონიშვილი, ისტორიული მოთხრობა, გრ. რჩეულავისა, Тифл., 1878 г., 74 стр.

217. Грибуль, повѣсть Жоржъ-Занда, გრიბულ, ზღაპრული მოთხრობა უარტუხანდისა, на груз. язъкѣ, перев. Д. Кипиани. Тифл. 1865 г.

218. Книга Мудрости и Лжи, წიგნი სობრძნე სიცრუისა, Саба-Сулхана - Орбелиани, гражданск. шрифтъ, 206 стр. Тифл. 1871 г.

219. 1. Двери природы, ბუნების კარი, Я. Гогобашвили, Тифл. 1868 г.

2. Букетъ для дѣтей, საყმაწვილთა კონა, Я. Гогобашвили, Тифл. 1874 г.

220. Ццскари, ცისკარი, журналъ за 1852 г. (январь, мартъ, апрѣль, июнь, августъ, сентябрь, октябрь, ноябрь, декабрь), Тифлисъ.

221. Ццскари, ცისკარი, за 1852 г. (мартъ, май, июль, сентябрь, октябрь, ноябрь, декабрь). Тифлисъ.

222. Сочиненія Г. Д. Эрнстова:

1. Стихотворенія оригин. и переводныя.

2. უქსლილი, კომედიას-პოემა.

3. გაურა, კომედია 4 მოქმედ.

4. ძუნწი, კომედია 4 მოქმ.

5. თილისმის ხსნა, კომედ. 3 მოქმ.

223. Книга Мудрости и Лжи С. С. Орбелиани, изд. Спб., 1859 г.

224. Басни Эзопа, იგავნი იესოპოს ფილასოფოსისანი. Венеція, 1859 г., 160 стр. თარგმნილი და გამოცემული ქართულს ენას ზედა სსსარგებლად ივერიისა, печ. въ Типографіи мехитаристовъ Св. Лазаря.

225. Повѣсть Бежаніани, ბეჯანიანი.

226. Стихотворенія А. Чавчавадзе. Тифл. 1881 г.

227. Стихотворенія Д. Гурамишвили, დავითიანი. Тифл. 1881 г.

228. Стихотворенія П. Умикашвили. Тифл. 1875.

229. Толковый словарь къ Псалтырю, ლექსიკონი ანუ განმარტება ჰსალმუნთა სიტყვათა, შესახებ ისტორიულს და გეოგრაფიულს სტატიებით, თ. ჰსალმუნოვის შიერ. Тифл. 1875 г.

230. Пѣсни იწვца, изд. Д. Гивишвили, მკლასნის სიმღერები, დ. გივიშვილისა. Тифл. 1875 г.

231. Каталогъ груз. книгъ печат. въ 1878—1880 гг., на 6 страницахъ. Тифлисъ.

232. Восхваление царицы Тамары и ея супруга, царя Давида, თამარ მეფისა და მეუღლისა მისისა დავით მეფისა შესება, соч. Чахрухадзе. Изд. П. Иоселиани, Тифл. 1838 г., თქმული ლექსად ჩაზრუნძისაგან, 1187 წ., тетрадь въ 64 страницы.

233. Грузинскія пословицы, ქართული ანდაზები. Тифл. 1876 г., 52 стр.

234. Календарь, კალენდარი, сост. П. И. Иоселиани, Тифл. 1841 г.

235. კალმასობა, Калмасоба, царевича Иоанна Георгиевича, часть I, 475 стр., гражд. шрифтъ. Тифл., 1862 г.

236. Барсова Кожа, трагедія, составл. царевичемъ Окропиромъ, ვეფხვის ტეოსანი, ტრადედია, თქმ. მეფის ძის ოქროპირისაგან, 68 стр., Москва, 1853 г., въ типогр. Ивана Серикова.

237. Китайская мудрость, კიტაიის სიბრძნე, ანუ სწავლა ქვეყანასა ზედა ბედნიერად ცხოვრებისა, перевелъ съ русскаго языка на грузинскій архидіаконъ Гаіозъ, ახსილიაკონი გაიოზი, რომელიცა აწ აჩს ახსიმანდრიტი და თელავის სემინარიის რეკტორი, Москва. 1777 г. Посвященіе: მისს უგანათლებულესობას მეფის ქაინორის ასულს ანასს, უმდაბლესად მოფასენებ. На 5 стр. обращ. къ ней: უგანათლებულესო მეფის ასულო... На той же страницѣ обращ. и къ читателю о пользѣ книги: პატიოსანო შეითხველო! Въ концѣ, на 128 стр.; განსრულდა... თვესა სეკტემბერსა და ქკს უობ, მესტამბე ზუბაშვილი. მოურავის ძის რომანოზისა, დასვის მჭრელობითა დარბაიშვილის თევდორე დიაკონისათა, მწერლობითა გობელობითე ზაქარიასითა; შენდობასა ვითხოვთ, — ახალი მოსწავლენი განდით; მოძღუარსა ჩვენსა და მასწავლელს მისის უმაღლესობის კარის ხუცესს — ქრისტესიას შენდობა უბძანეთ.

238. Сочиненія кн. Александра Орбелиани, თ. ალექსანდრე ჯამბაკურიან ორბელიანის ნაწერი და ოთხი ლექსი თ. ვახტანგავანტანგის ძის ორბელიანისა. გამოცემული გ. ჭიჭინაძისაგან. Тифл., 1879 г., 266 стр.

239. Мѣрное Слово, წეობილსიტყვაობა, Антонія католика, Тифл., 1853 г. 316 стр., изд. П. Иоселиани, съ портретомъ автора.

240. Повѣсть Караманіани, ყარამანიანი, переводъ съ персидскаго, кн. Д. Орбелиани, Тифл. 1875 г.

241. Повѣсть (продолженіе) Караманіани, უკამახანო, переводъ съ персидск. кн. Д. Орбеліани. Тифл., 1878 г.

Словари и грамматики.

242. Самоучитель, თვით მასწავლებელი, содержащій въ себѣ грамматику, разговоры, правоученія и словарь на русскомъ и груз. языкахъ, соч. Годердзія Фиралова, надворнаго совѣтника и кавалера... Петербургъ, 1820 г. Типогр. Іоанесова.

243. Грузинская Грамматика [Иессея Чубинова], церковной печати, in 8°, изд. въ Тифлисѣ въ 1818 г.

244. Грузинская Грамматика Гаіоза, церковной печати, стр. 143, напеч. въ Кременчугѣ, въ 1789 г. Въ концѣ грамматики имѣется запись: დიდება ღვთის სიტუღმეოველსა, წიქლსა 1798, თვესა ოკტომბერსა 2, კრემენჩუგს, გაიოზს.

245. Грузинская Грамматика П. Иосселіани, гражд. шрифтъ, Тифл. 1840 г., на 148 страницахъ.

246. Грузинская Грамматика Д. И. Кипіани, гражд. печати, Спб. 1882 г., in 4°.

247. Грузинская Грамматика, на французскомъ языкѣ, сост. Броссе и литограф. въ Парижѣ въ 1834 г.

248. Грузинская Грамматика, гражд. печати, С. Дадаева, in 4°, на 80 стр., Тифлисъ, 1830 г.

249. Грузинская Грамматика Ар. Кутателадзе, 128 стр., Тифл., 1888 г.

250. Краткая Грузинск. Грамматика, на русскомъ языкѣ. Спб. 1802 г. соч. Экзарха Грузіи Варлаама (кн. Эрстова).

251. Грузинская Грамматика, церковной и гражд. печати, составл. іеромон. Тарасіемъ Алексѣевымъ, Москва, 1825 г., печ. въ Синодальн. типографіи.

252. Грузинская Грамматика г. Жорданіи, печ. въ Тифл., въ 1881 г.

253. Грузинск. Грамм. протоіер. І. Чубинова, церков. печати, in 8° [изд. въ Москвѣ?]

254. Методическій словарь Грузино-французско-русскій, составл. Сулхановымъ, нап. въ Спб., 1839 г.

255. Толковый словарь Грузинскаго языка Саба-Сулх.-Ор-беліани, напеч. въ Тифл. въ 1884 г. съ портр. автора.

256. Краткій Грузино-руско-латинскій словарь изъ трехъ царствъ природы, кн. Р. Эрнстова, Тифл. 1884 г.

257. Собраніе Россійскихъ разговоровъ, въ общежитіи употребляемыхъ, съ пріобщеніемъ грузинскаго перевода, въ пользу благороднаго юношества, 239 стр., напеч. въ Москвѣ въ 1826 г., въ Синод. тип.

258. Краткій Латино-руско-грузинскій ботаническій словарь, кн. Р. Эрнстова, напеч. въ Тифлисъ въ 1873 г., на 86 страницахъ.

259. Грузино-италианскій словарь Ирбаха, напеч. въ Римѣ въ 1629 г.

Медицина, гигиѣна.

260. Поваренная книга и сельско-хозяйственныя свѣдѣнія, ქართული სამზარეულო და სოფლის-სამეურნეო ნაცადნი ცნობანი, соч. княгини Джорджадзе, კნ. ბარბარე ჯორჯაძის, напеч. въ Тифл. въ 1874 г.

261. Конскій лѣчебникъ, სამეურნელო ცხენთა, переводъ съ русскаго, сдѣланный царевичемъ Багратомъ, и напеч. въ Спб. въ 1818 г. въ типогр. I. Иоанесова, подъ наблюд. грузинскаго дворянина Георгія Эліозишвили, шрифтъ гражд., 148 стр., дл. $4\frac{3}{4}$ вер., шир. 3 вершка.

262. Лѣчебникъ, კარბადინი, состав. свящ. Д. Гамбашидзе, in 4°, Тифл. 1879 г.

263. Поваренная книга, წიგნი შესამზადებელი სანჯაკეთა მზარეულოთაგან, перев. съ русскаго, сдѣланный царевичемъ Багратомъ Георгиевичемъ, и напеч. въ Спб. въ 1818 г., подъ наблюд. Георгія Эліозишвили, 157 стр., дл. $4\frac{3}{4}$ в., шир. $2\frac{3}{4}$ вершк.

264. Краткій лѣчебникъ, მოკლე კარბადინი დარიგებისთვის ერისა — ვითარ იგი ჯერ არს დაცვა და განრინებად თავისა თვისისა შესაყართა სნეულებათაგან და უმეტეს ჭირისა. Изд. врача Петра Клапитонова, напеч. въ Москвѣ въ 1826 г., въ Синод. типогр., in 8°, гражд. печ.

**Названія рукописей, картъ и книгъ, непоимено-
ванныхъ выше.**

265. Рукописный сборникъ копій съ разныхъ груз: актовъ и грамотъ, на русскомъ языкѣ.

266. Рукописная грузинская Грамматика, составленная Д. И. Чубиновымъ, по порученію Попечителя Кавказскаго учебнаго округа. СПБ. 1852 г.

267. Карты Грузіи, копіи съ атласа Дюбуа и географіи Вахуштія, снятыя Д. И. Чубиновымъ, подъ №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 и 11, отдѣльныя карты разныхъ частей Грузіи. Подъ № 14 имѣется слѣдующая записъ: ფაშის რეგიონი ; дл. $7\frac{3}{4}$ вершк., ширин. 5 вершковъ.

268. Библия на армянскомъ языкѣ, напечатана въ СПБ. въ 1817 г., изд. Россійскаго Библейскаго Общества.

269. Новый Завѣтъ на армянскомъ языкѣ. Петербургъ. 1819 г.

270. Требникъ на осетинскомъ языкѣ, Тифлисъ. 1870 г.

271. Службы въ первую седмицу Великаго поста, на осетинскомъ языкѣ.

272. Исторія Арменіи Египше, напечатана въ Венеціи, въ 1842 г.

273. Худау боптыл, на осетинскомъ языкѣ. Владикавказъ. 1878 г.

274. Исторія Георгіанская объ юношѣ князѣ Амилахваровѣ, съ краткимъ прибавленіемъ тамошней жизни отъ начала до нынѣшняго вѣка, которую рассказываетъ Анатолійскій купецъ Усимъ. Переводъ на русскій, напечатанъ въ СПБ. въ 1779 г. На 1-й стр. имѣется портретъ Ал. Амилахварова съ подписью: «князь Амилахваровъ, родился въ 1750 г. 20 октября».

275. Исторія Георгіанская объ юношѣ Амилахваровѣ. С.-Петербургъ. 1799 г.

276. Разсужденіе Броссе о составѣ грузинскаго языка съ грузинскимъ текстомъ и переводами. Тутъ помѣщены: Мученичество царицы Кэтевани и нашествіе Ага-Магометъ-Хана на Грузію въ 1795 г., литограф. въ Парижѣ въ 1830 г.

277. Молитва св. патр. Нерсеса, на 12 языкахъ, напеча-
тана въ Москвѣ въ 1830 г.

278. Требникъ, на осетинскомъ языкѣ. Тифлисъ. 1862 г.

279. Повѣсть Миріани, французскій переводъ, изд. въ Па-
рижѣ въ 1836 г. М. Броссе.

✓ 280. Истинныя историческія доказательства дѣйствитель-
ности бытія Христова на землѣ, на русскомъ и грузинскомъ
языкахъ; напечатано въ Петербургѣ въ 1819 г. Перевелъ съ рус-
скаго царевичъ Григорій Іоанновичъ Багратіонъ. Посвящ. дочери
царя Ираклія Кетеванъ. Печатано подъ надзоромъ Георгія Эліо-
зшвили: ჭეშმარიტნი ისტორიულნი დამტკიცებანი ნამდვილ-მყოფ-
ობის ქრისტესი ქვეყანას ზედა.

281. Исторія Грузіи, царевича Теймураза, рукопись граж-
данскаго письма, дл. $4\frac{3}{4}$ вершк., шир. $3\frac{3}{4}$ вершк., стр. 576. Въ
началѣ имѣется записъ: ეს ქართლის ცხოვრება მქონდა გერმანიაში
რომ წაველ წელს 1836, — მეფის ქე თეიმურაზ.

282. Псалтырь, церковной печати, 448 стр., напечатанъ въ
Москвѣ въ 1764 г. на счетъ митрополита Амилахвари, ზედა-
სეფითა თავადის დიმიტრის ციციშვილისაჲ, სეფითა. მესტამბე
აბრამ ურიაყოფილისათა.

Списокъ Грузинскихъ рукописей и старо-печатныхъ книгъ, хранившихся въ библіотекѣ царевича Теймураза Георгіевича.

წიგნნი საღმრთონი ქართულისა ენისანი და საერონი, რომელნიცა იხრევიან მათის უგანათლებულესობის მეფის ძის თეიმურაზ გიორგის ძის წიგნთა საცაფსა შა—შემდგომსა ამას შინა რიცხვისა. წიგნაკსა აღირიცხვის.

საღმრთონ-მეტეველო წიგნნი:

1. დამასკელი, ერთ-წიგნად, ღის მეტეველება სრული, მარტივი და განგებულებითი წესი იოანე დამასკელისა, ბერძულიდამ წმიდათ მთარგმნელთ ქართველთ მამათაგან ძველად ნათარგმნი, და სასული არ არის ცხადი—თუ ვისგან ითარგმანა.

2. დოღმატიკა ღთის-მეტეველება იოანე დამასკელისა, წის მის მამისა მიერ ქმნილი, ტომი მეორე, დიან ვრცლად განგებულებისათვის საღმრთოსა, სიტყვის საგებულად ერთბუნებთანთ იაკობიანთა, რომელსა შინა მოიხსენებინ მრავალნი სიტყვისგებანი, სხვათა და სხვათა მამათაგან თქმულნი დოღმატნი, თარგმნილი ძველადგენ ქართველთ წმიდათ მამათაგან მთარგმნელთა — არსენი ნინო-წმიდელ ეპისკოპოსისაგან და იოანე გრძელისა. ამასვე შინა მოიხსენებინ წის მეოთხსა მსოფლიოსა კრებისათვის ვრცლად, და საკინოზთა—თუ ვითარ ჯერ არს მართლმადიდებელსა საწმუნოებსა ზედა მოქცევა, წესი მისი ამასვე შინა არს. არცა ერთი წიგნი ქართულისა ენისა არს მიხილავს ესრეთ მშვენიერ სიტყვაობით და წესიერის თხზვითა, ვინა წიგნი ესე არს შეთხზული; ყოველთა მსმენელთათვის ამა წიგნისათა არს ფედ განსაკვირვო, და მე ეგრე ვგონებ, უკეთუ გულისხმის ყოფით წარაკითხავს მწვალებელი იგი სწავლული, რომელთა მიმართცა არს სიტყვისგება ესე, შეუძლებელ არს მოქცევა მისი. აღარ შეიძლება უმეტეს სიტყვიერებასა შინა მოყვანად მტკიცე დამტკიცებაებთა ამისთაგან უადრესი და უგანშვენებულესი (მ. ძ. თეიმურაზ).

3. წიგნი ძაღალი და ღრმა ღის-მეტეველება დიონისიოს არიოპიტისა, პირველი ტომი, თარგმნილი ძველადგენ ბერძულიდამ წმიდისა მამისა ჩვენისა ქართველისა მთარგმნელთა მამათაგანისა ეფრემ მცბ.

✓რისა შერ, და მის მიერვე სსოლიონი, განმარტებული თვითთუელთა თაფთა მისთა და გასსჯანი მისნი, ფრიადისა სიბრძნითა ქმნულნი.

4. წიგნი ღთის-მეტყველება განგებულებითი, ქმნული წითა შორის მამისა წინისა ანასტასი ჰატრიარქისა, ანტიოხულისა, რომელსა ეწოდებოდა წინამძღვარი, ბერძულიდამ ძველადვე თარგმნილი ჩნ წმ. ქართულთ მთარგმნელთ მამათაგან.

5. განმარტება აზოკალიძისისა წისა ანდრია კესარიასკაზადუკიისა არსიუპისკოპოსის შერ, ბერძულიდამ თარგმნული ძველადვე.

6. სიმოვლო (სიმვოლო) ანუ კატეხიზი, წიგნი აღსარება საწმუნოებისა, თარგმნილი ბერძულით ძველადვე წითა შს მამისა ჩვენისა ქართველისა. მთარგმნელთა მამათაგანისა და მნათობისა ჩვენისა გიორგი მთაწმიდელისა, რომელსა შინა არიან შემდგომნი ესე სიმოვლონი:

1. წისა დიდისა ათანასი ალექსანდრიელისა; 2. წისა ფოტი კოსტანტინეპოლელ ჰატრიარქისა; 3. წისა გრიგორი ღთის-მეტყველისა, კოსტანტინოპოლელ ჰატრიარქისა ნანძიანძელისა — გამოჩინებითა მოციქულისა და მსახრებულისა იოანე ღთის-მეტყველისათა, რაჲცა ეუწუა მის მიერ — იგი აღწერა; 4. მიხაელ სვინკელისა, იერუსალიმელისა, საწმუნოებისა წარმოთქმაჲ; 5. მოხსენება ყველთა მსოფლიოთა კრებათა და ეგრეთვე ყოველთათვის თვითთუელად სასოგადოთა კრებათათვის შემოკლებულად, უწყებანი დაწეებიდგან საღრმითოთა მოციქულთა კრებისა; 6. მასვე წიგნსა შინა — სიტყვა წისა ათანასი დიდისა, ალექსანდრიელისაგან, თქმული ქალწულებისათვის.

7. წიგნი კატეხიზომს — მწვამისი განმარტება, სრული და ვრცელი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოსისა, ანტონ პირველისა, რაჲცა თანა აცსთ მართლმადიდებელთა აღსარებად ანუ საწმუნოებისა სათანოებისა ჰერობად; მასვე შინა მოუთხრობს წმიდათათვის კრებათა და სიტყვას უკებს მწვალებულთა.

8. შემოკლებული აღსარება მართლმადიდებლობითისა საწმუნოებისა, ქმნული საქართველოს პირმშოს მეფის გიორგის ძის დავითისა მიერ, რომელიცა მიაწვას მამასა თვისა მეფესა გიორგის, რომელიცა ყოველთა მეცნიერთა და ღთის-მეტყველთა, სამღვდელთა და საეპროთა, ს და საქართველოდსათა მიიღეს დიდისა კმაყოფილებითა.

9. კატეხიზი შემოკლებული, ქმნილი ჰირველ ყოფილისა ჰროთო-
იერიდ ნიკოლაოზ მინაილოვისაგან, რომელიცა იყო მოძღვარი თფი-
ლისის საკეთილშობილთს სასწავლებელისა, სწავლული ქართულს
ენასა ზედა საღთის-მეტყველთსა და საფილოსოფოსოსა ხელოვნე-
ბითა, და აწ არს არხიმანდრიტი მრავალ-მთის ნათლის მცემლის
მონასტრისა, რომელ არს უდაბნო, და არხიმანდრიტობასა შინა ეწო-
დების სახელი ფეოდოსი.

10. კატეხიზმოს სასწავლო ყრმათა, ქმნილი ჰლატონ მოსკოვის
მიტროპოლიტისაგან, თარგმნული რუსულისაგან ქართულად და აღბეჭ-
დული მღვდელმონაზონისა ტეილისელისა ალექსიშვილის ტარსი-
საგან, რომელიცა იყო მღვდელი მეფის ძის თეიმურაზის სახლის
ეკკლესიისა.

11. აღმოსავლეთის ბერძენთა, რომისა ეკკლესიისა თანადარო-
ვითა, გამონაწერისათა საზოგადოებაგან ეპისტოლისა წის ფოტი, კოს-
ტანტინეპოლელ ჰატრიარქისა, აღმოსავლეთის საპატრიარქოთა მიმართ
საუდართა მიწერილისა, რუსულისაგან თარგმნული უცხოთ მხრის
კოლეგიის სახელთს მქონებელისა, მთარგმნელისა და კავალერისა,
საქართველოთა აზნაურისა, ნიკოლაოზ დაფითის ძისა ჩუბინოვისაგან.

12. გამოკრებული რომელთაჲ საღთის მეთველოთა თავთაგან,
ათხის ტომის საღთის-მეტყველოთ წიგნთაგან, ქმნულისა კათალიკო-
სისა ანტონ ჰირველისაგან.

სადმართო წერილნი.

13. ითიკა წთა შორის მამისა ჩვენისა ვასილი დიდისა, კესარი-
კაბადოკიის არხიეპისკოპოსისა, მრავლითა სხვათა და სხვათა სწავლითა
და მოძღვრებითა საფსე; ამასვე წიგნსა შინა არიან მრავალთა სხვათა და
სხვათა ფსალმუნთა განმარტებანი, ზნეობითად საღმრთოთა სჯუ-
ლისა და სათნოებთა სწავლანი დიდისა ვასილისა მიერ, და გრიგორი
ღთის-მეტყველისაგან ნანზიანზელისა სიტყვა ნათლისღებისა თვის,
და სხვანიცა სიტყვანი, და განმარტებანი, და სწავლანი; და მისგანვე
გრიგორი ღთის-მეტყველისაგან ნანძიანძელისა აღწერილი ცხოვრება
ვასილი დიდისა; და წმიდისა და საკვირველთმთქმედისა გრიგოლი,
ნეოკესარიელისა არხიეპისკოპოსისა, ცხოვრება აღწერილი წისა და
ღთს-შემოსილისა გრიგოლი ნოსელისაგან აღწერილი, დიდის ვასილის

ძმისაგან; და სხვანი მრავალნი წათა მამათა წერილთაგან არიან შემო-
ტანილი; კ' დ დიდის ვასილის მიერ არს აღწერილი მელქისედეკის
გამოჩინებისათვის, და თუ ჩასათვის უმამო და უდედოდ იწოდა იგი.
ესე წიგნი, საითიყო, არს თარგმნილი წმიდისა მამისა ჩვენისა ქართ-
ველისა მთარგმნელთაგანისა, ს' დ საქართველო სნათობისა, ეფთვიმი
მთაწმიდელისა, ძისა წისა და ღირსისა მამისა და მთარგმნელისა იოანე
ქართველთა სიქადულისა, ძველადვე თარგმნული. წიგნი ექვსთა დღეთა
წიდისა დიდისა ვასილის მიერ, რომელ არს შესაქმის განმარტება;
წ «გაცისათვის» გრიგორი ნოსელისაგან არის განმარტებული, ძმისა
მისისაგან, ფრად საქებულად, და ქართულს ენაზედ არის ნათარგმნი.
წისა მამისა ჩვენისა გიორგი მთაწმიდელისაგან, ქართველთა მთარგ-
მნელისა, დიან საგვირგეულად უცხოთ შეწეობილი. ესე არს მონის-
კრიპტი (მანუსკრიპტი) სუტურად აღწერილი არქიერის ამბროსი ნე-
კრესლისაგან, გაცისა ხელფანისა.

14. წიგნი კლემასი, რომელ არს კიბე სათნოებათა, ოცდაათთა
მათ რიცხვით ხარისხთა სათნოებისათა, იოანე სინელისაგან ქმნულთა,
ბერძნულისაგან თარგმნული წისა მისვე მამისა ეფთვიმი მთარგმნელი-
საგან ქართველთასე. ესე არს მონისკრიპტი ნიკოლოზ სიონის
პროტოიერისაგან აღწერილი საგვირგეულის მშვენიერის ხელით.

15. სტიხნი, წმიდათა მამათაგან თქმულნი, საღმრთონი.

16. კლემასი ოცდაათ კიბისა ხარისხადვე, იოანე ფილასოფო-
სისა, პეტრიწად ზედსახელდებულისაგან, ქართველთა მთარგმნელისა,
სტიხებად, იამბად, თქმულნი, დიან მშვენიერად და ლაკონიკით აკრო-
სტიხურებით, ურიფოდ. პეტრე, ბაკურ მეფის ძისა მიერ თარგმნილ
არს ქართულზედ(?).

17. სტიხნი გრიგორი ღთისმეტყველისა, კოსტანტინეპოლის
პატრიარხისა, ნანზიანზელისა, იამბიკონი, არს მუხლებად; თვითოეული
მუხლი (ესე იგი თვითოეული სტატია ანუ ლექსი) ხუთ ხუთნი ტაქსნი
არიან, რომელსა შინაც არიან სწავლანი წარმართთა მიმართ, რომლი-
საგან განაუენნა ქრტიანენი ივლიანე განდგომილმან, ზედწარწერილი
თვით მისივე, ნათარგმნი წმიდათა მამათა ქართველთა მთარგმნელ-
თაგან.

18. კვლად სტიხნი გრიგორი ღთის-მეტყველისავე ნანძიანძე-
ლისა განუზომელთაგან სიტყვანი, იამბიკოდ, და იოანიკ მონაზონისა,
ძველად ბერძულიდამ ჩვენთა მთარგმნელთაგან ნათარგმანები.

19. პროლოგია იოანე ფილასოფოსისავე, ქართველთა მთარგ-

მნელისა და თვით ბუნებით ქართველისა, ჰეტრიწისა. იამბნი-ლექსნი უოველთა წმიდათათვის თვითოეულთა დღეთა წლისათა, რომელსაცა დღესა, რომელთა წმიდათა მოვალს, მათი შესხმა, ღვაწლნი წამებოსანი, სასწაულნი და ცხოვრებანი მათნი მოკლედ, ლაკონიკურად, გამოუყანილი, მათ შორის საკვირველის მესტიხეობითისა ხელოვნებითა, მაგრამ იოანე ჰეტრიწსა უწყია სეკდემბრის თვის პირველიდგან: 1. სეკდემბერი, 2. ოკტობერი, 3. ნოემბერი, 4. დეკემბერი და 5. იანვარი. მხოლოდ ამ ხუთის თვისა დაუწერია, და სხვა კი დაუგდია ანუ დარჩომია, და ვედარ შეუსრულებია, თუ დაკარგულა, — ესე არა ვუწყით. შემდგომად მისსა რაოდენთამე ყამთა არსენი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოსსა, ბულმანის ძესა, უხილავს ჰროლოდია ესე, და მას ნეტარსა წესა კათოლიკოსსა, და უნეტარესსა ჰატრიარქსა და მწყემს მთავარსა ჩვენსა, ოთხის თვისა შეუმატებია: 6. თებერვლისა, 7. მარტისა, 8. აპრილისა, 9. მაისისა, და დიან საკვირველათაც უთქამს — ჰეტრიწისავე ლექსთა გვარზედა; დარჩომილა სამის თვისა, თუ თვით ნებსით დაუტყვებია, ღთნ იცის ესე. ქსით მეათხვიდმეტეს საუკუნეში მეოფსა, ს და საქართველოს კათოლიკოსს ჰატრიარქს ანტონის პირველისა დროსა შინა, და მეფობასა სრულიად ქართლისა, კახეთისა და სხვათა, დიდებულისა და ყოვლად უმაღლესისა მეფისა ირაკლი მეორისასა, სრულიად ქართლისა, კახეთისა და სხვათა მპერობელისა, მეფის თეიმურაზის ძისათა, უსახავს ჰროლოდია ესე კათალიკოსსა რა ანტონის, — სამის თვისა მას შეუსრულებია: 10. ივნისისა, 11. ივლისისა, და 12. აგვისტოსსა, დიან მშვენიერად, მათისავე მიბადვითა, იამბად უთქამს და შეუსრულებია მას ჰროლოდია ესე.

20. წამებანი და სწავლანი წისა დედოფლისა ქეთევანისა, სრულიად ქართლისა და კახეთისა და სხვათა, მეფის თეიმურაზ პირველის დედისა, აშოტან მუხრანის ბატონის ასულისა, რომელი ეწამა ქრისტეს სარწმუნოებისათვის და სამეფოთათვის თვისთა შაბაზის მიერ პირველისა, ქალაქსა შინა შირაზიისასა, — სტინად თქმულნი ს და წამებანი და ღვაწლნი მისნი — ძისა მისისა, მეფის თეიმურაზის მიერ, ფრად შვენიერად.

21. სხვათა და სხვათა მიერ აქსონთაგან თქმულნი სტინნი სადმართონი, ძველთა და ახალთა მწერალთაგან, და წისა ამფილოქესნი იამბიკონი სელევიკოსის მიმართ.

22. სტინნი, სრულიად იამბად და აკროსტისურად თქმულნი, რომელსა ეწოდების წყობილსიტყვაობა ანტონის მიერ, ს და საქართ

ველს კათოლიკოსისა (ზემო მოხსენებულისა ანტონი პირველისა):
მდ საღმრთო ღმრს-მეტყველება, ქება და დიდება უდ წისა ღმრს-მშობ-
ბელისა და უღთა წითა, და საკუთრად სრულად თვითოუღთა ქართ-
ველთა წითა, — წითა მეუეთა, მოწამეთა, ღირსთა მამათა და ყოველთა
სუღითა განშვენებულთა ღირს-სახსროფართა მეუეთა, დედოფალთა,
მთავართა, თავადთა გინა აწნაურთა, სამღვდელოთა და საეროთა,
ბრძენთა, ფილოსოფოსთა, სიბრძნის მოყვარეთა, გმიერთა და ერთ-
გულთა მამულისათა, უმეტეს ქებანი, შესხმანი და შვენიერ სიტყვა-
ობითა გამორინებანი ღირსსახსროფართა საქმეთა მათთანი.

23. წიგნი—სარკეთიქმული, სტიხებად, რომელსა შინაცა მოხსენ-
ებანი მრავალნი საღმრთო-მეტყველანი სიტყვანი და საუფლოთა დღე-
სასწაულთა და წმიდათანი, ანბანთ ქებანი და სხვა და სხვა გვარნი
ლექსნი მრავალნი ამას წიგნსა შინა, და საერონიცა, ქართულნი ზნეო-
ბანი და საღაღობელნი, ქმნილი სდ საქართველოს მეფისა თეიმურაზ
მეორისა მიერ, სახელად «სარკეთიქმული» დაურქმევია.

24. გალობა უდ წისა ღმრს-მშობელისა, რეულს ლექსად, რიფ-
მით, რომელთაცა თვითოუღნი სტიხნი ამისნი, რომელნიცა არიან
ათხ-ათხნი ტაქსნი, რვა-რვა რიფმითა არიან დაბოლოებულნი; ესე
არს უცხო ხელოვნებით შეწყობილნი და სინანულის მუხლების გვარ-
ზედ ქმნილი, რომელსა შორისცა შემოიტანებანი იგავნი ძველისა და
ახლისა აღთქმისანი, აღამისიდგან უისა წნისა იო ქრს განხორციუ-
ლებადმდე, ვნებადმდე, აღდგომად და აღმადლებადმდე. ამა ლექსთა
სამოცეუელი ეწოდება. იონა ბერის შეკითხვები.

კდ საღმრთო წეჩილნი.

25. წიგნი—მარგარიტი, გამოგრებულნი სწავლანი იონაე რქრო-
პირისა, და სხვანი რამენი ცნობანი და მოთხრობანი წიგნსა ამას
შინა.

26. სწავლა წისა იონაე რქროპირისა მოთმინებისათვის.

27. მტირე წიგნი, რომელსა ეწოდების სამასეული, რომელსაცა
სამასნი სწავლანი, მოკლედ თქმულნი, უპყრიან თავსა შორის თვისსა.
პირველი ასი პუნკტი გრიგორი ღმრს-მეტყველისა არის ნანზიანსე-
ლისა, — მეორე ასი სწავლა დიდის ვასილისა, — მესამე ასი სწავლა
მაქსიმე აღმსარებელისა.

28. წიგნი რომელსა ეწოდების—კლიტე, სწავლანი იონაე რქრო-

პირისანი სათნოებისათვის, სხვანი და სხვანი, ეკკლესიასი საქადაგუბელნი, ბერძულისაგან ნათარგმნი.

29. გვალად ესრეთივე წიგნი სათნოებათათვის; იოანე ოქროპირისა, რომელსა ეწოდების — ოქროს წყარო, ბერძულისაგან ნათარგმნი.

30. სიტყვა ამაღლებისათვის ღისა, თქმული იოანე ოქროპირისა, ბერძულისაგან ნათარგმნი.

31. მე 50-ს ფსალმუნის თარგმანი — მიწყალესი, — ათანასისგან, კირილესგან, ალექსანდრიის პატრიარხთა, და ევსუქი, კოსტანტინეპოლელ პატრიარხისაგან, ბერძულისაგან თარგმნილი.

32. წიგნი — მანანა, რომეოცნი შესხმანი ღთის-მშობელისა, ჟისა და სხვათა წმიდათა, ქმნული მღვდელ-მოწამულისა მრავალმთის ნათლის მცემელის უდაბნო-ღისა გაბრიელ მცირისაგან.

33. საგალობელი, მრთელი კანონი, თქმული ს დ დიდებულისა ივერიის (რომელ არს სრულიად საქართველო) თვითმპყრობელისა, მეფისა წმიდისა დავითი მესამისა, დავითიან ბაგრატიონისა, აღმაშენებელისა, რომელი არს სინანულის მუხლებად საკვირველის ხელოვანებით თქმული; და ამასთანავე შესხმა, რომელიცა მიაერთა მეფესა წმიდამან და თეოდოსიოსმან, მოძღვარმან და აღმზრდელმან მისმან, ღირსმან მამამან და მთარგმნელმან, არსენი იყალთოელმან. ხოლო გალობა იგი სინანულისა არს თქმული მეფისაგან მეშვიდესა ხმასა ზედა სძლის პირისასა (წამის ეოფითა, ღთო), და თვითოეულსა მუხლსა ზედა ითქმის: მიწყალე მე, ღმერთო, მოიწყალე მე.

34. შვიდეულის დღეთა ლოცვანი, თქმული ს დ საქართველოს მეფისა თეიმურაზ მეორისა მიერ, თქმული ლოცვანი სინანულისანი საკვირველს მშვენიერს თხუზულებითა ღთისა მიმართ და ღთისმშობელისა მიმართ ვედრებანი და ქებანი, თვითო დღისათვის ათვრამეტნი ლოცვანი არიან.

35. შვიდთა მომაკვდინებელთა სულისათა ვნებათათვის ლ შვიდთა მადლთა სულისათა წინააღმდეგთა მთ ვნებათასა, ხეთა სახედ გამოხატულნი ესრეთ, რომელ ძიწნი თვითოეულთა მათ ხეთანი ძიწად ვნებათა მათ ქმნულ არიან, ხოლო რტონი მათ ხეთანი რტოებად მათ ვნებათა, და რტოთა და ფოთალთა ზედა მათთა წარწერილ არიან რაულადცა განიყოფიან იგინი; ეგრეთვე მადლნი სულისანი, წინააღმდეგნი მათნი, ხეებადავე არიან ქმნილნი, და თუ ვითარ დახსნის

კეთილი ბოროტთა — თვითთუელად აღწერაჲ მათი. ესე არს ქმნული ნიკოლოზ ტფელიელისაგან, ორბელიანოვისა.

36. სიტყვა, თქმული საკვირველის ესამსუობით, წისა ამბროსი მედიოლენელ ეპისკოპოსისაგან შემდგომად მეორეოცესა დღეს დიდისა ფეოდოსი ბერძენთა და რომაელთა იმპერატორის გარდაცვალებასჲედ, ძველადვე თარგმნილი ქართველთ მთარგმსელთაგან.

37. აღსარების წიგნი ანტონი კათოლიკოსისა ჴლს მიერ.

38. ჭეშმარიტნი დამტკიცებანი ისტორიულნი ნანდვილ მეოფობისათვის ქესსა ქუნსაჲ ჴედა, ქმნილი ირინეოს, ფსკოვის არხიერისა (არხიეპისკოპოსისა), სინოდის ჩლეისაგან, წ ქართულსა ჴედა თარგმნული კნიაჲ მუხრანსკვი გრიგორი იოანეს ძისაგან.

39. დეოდოზიას სამღვდელო, რომელნიცა ადგილნი წდთა წერილთა შინა სწერიან, აღწერა ვითარებისა მათისა, თარგმნილი რუსულისაგან ქართულსა ჴედა ესსა, თვისისა ქარტითა, ტარასი მღვდელმონაზონის აღექსიევისაგან, და მხედრულს ხელსჲ სტამბაში დაბეჭდული.

40. წიგნი ყოველთა მწვადებულთა, თუ რომელი რომელსა შინა საუკუნესა გამოჩნდეს და სადა, ქეს მოსვლისა ჴლისა საუკუნითგან ვიდრე აქამომდე, მოხსენებულნი თვითთუელად მოკლედ, ქმნული ჰლასტონის მიერ, ნემცვის (ნეესკის) მონასტრის სტუდენტისა, საქართველოს აზნაურთა გვარისა, მღვდლის ეგნატეს ძისა, იოსელიანისაგან.

41. თქმული წთა შორის მამისა ჩვენისა ქართველთასა ეფთვიში, წმ. იოანეს ძისა, მთარგმნელის მიერ, ქართველთა მნათობისა, — რადენტომე საკიოხაფთა წინადადებანი თეოდორეს მიერ, ღირსისა ხუცისა საბა წმიდელისა, რომელსაცა თვითთ თვითოდ ჭკითხავს თეოდორე და ეფთვიში მიუგებს მას ჰასუხთა.

42. ქადაგებანი საუფლოთა დღესასწაულთანი, ქმნილი ვარლამ მიტროპოლიტისა მიერ, საქართველოს ექსარქოსისა, რომელიცა იყო ძე თავადის ქსნის ერისთავის დავითისა. ესე სიტყვანი განმარტებითურთ სხნარებთა, რომელნიცა საუფლოთა მათ დღეთა წარკითხებინ, თქმულ არინ და აღბეჭდილცა ხუცურად.

43. სიტყვა, თქმული დაფლავსა ჴედა ოდესისა ქალაქსა შინა გრიგორი, ახლისა მღვდელ მოწამისა, კოსტანტინეპოლელ ჰატრიარხისა, იკანომოსისაგან მისივე ჰატრიარხისა, კოსტანტინე პროთოიერეისა, დიდისა ეპკლესიის მქადაგებელისაგან; თარგმნილი მათის უგანათლეობულესობის მეფის ძის თეიმურაზის მიერ ქართულად.

44. სძლისპირი, ანუ სძილის პირი, რომელ არიან ბერძულად ირმოსნი, ძველად წით მამათ ქართველთ მთარგმნელთაგან ნათარგმნი, მონისკრიპტი.

45. სჯულისკანონი წმიდათა და ღთსემოსილთა მამათა მეექვსისა კრებისა, და ამასთანავე სჯულისკანონი წისა და ნეტარისა მამისა იოანე მმარხველისა, შოლასტიკოსისა, კოსტანტინეპოლელ ჰატრიარხისა. თარგმნილი ბერძულისაგან წათა შორის მამის ჩვენისა ქართველთ მთარგმნელისა ეფთვიმისა, და შესხთა ენასა ზედა ქართულსა არს აღწერილი და ორტოლრაფიაცა წერილსა ძველებურდა აქვს. (ეს წიგნი აკადემია ნაუკისა, იზოფა(?) სანკტპეტერბურგს, ძველი, ეტრატზე დაწერილი ხუცურის ხელით მგრგვლოვანის ხელწერილზე, და რაც ფურცელი დაჭკლებოდა, სხვაგანა ვჭპოვეთ, და მით სრულ ვუყენით).

უჩიათა და მოჭმედანთა მიმართ სიტყვისგება.

46. უჩიათა მიმართ სიტყვის-საგებელი, სამოელ რაბბინისა, უჩიათა მოძღვრისა მიერ, მარკანელისა. გულის ზრახვანი და უოველთა წმიდათა წინასწარმეტყველთა მოსწავებითა დამტკიცება უფლისა ჩვენისა იესო ქესი, — იგი იყო ჭეშმარიტი ღმერთი და მხსნელი ჩვენი, რომელიცა მოვიდა და არღარა ჯერ არს მოლოდებდა სხვისა, რ სრული იგი არს ჭი ძე ღთისა და მხსნელი ჩვენი. ამა წიგნსა ეწოდება — ოქროს ანაქესი; თარგმნილ არს ქართულსა ზედა ენასა რუსულისაგან ვარლამის მიერ, ქართველთა თავადთაგანისა, ქსნის ერისთავის ძისა, რომელიცა იქმნა შდ მიტროპოლიტი და ექსარხი საქართველოდსა.

47. წიგნი სიტყვის-საგებელი მაჭმადიანთა მიმართ — 82-სა ოსაღმუნის განმარტება: აღმოჩინება ავარიანთა და ისმაიტელთა ზედა წინასწარმეტყველებისა, და მოჭმედის სეკტისა—თუ ვითარ იწყო ანუ ვინ იყვნენ მახლობელნი და თანაშემწენი მისნი, და მოჭმედის მოთხრობათა სრულიად დაწვდილებით დარღვევა და გამტყუნება ცრუმორწმუნეობისა მათისა. წიგნი ესე არს ძველათვე ქმნული იოსების მიერ, ვისგანმე ქართველისა ხუცისა და მოძღვრისა, ჟამსა ღიჩს სასლოვარისა მეფისა, სდ ივერიის თვითმპყრობელისა, ბაგრატ მეოთხისა, დავითიან ბაგრატიონისა.

48. კვალად წიგნი მცირე სიტყვის-სსაგებულად მოჭმედანთა, სხვათა მიერ ავქსონთაგან ქმნული.

49. სიტყვისგება მოჭმედანთა მიმართ, სარკინოსთა, თეოდორიტე ალკურას მიერ, ნეტარისა, ასურეთის ხაჩანის ეპისკოპოსისა და ფილასოფოსისა, ფრიადისა გულის ხმის ყოფითა და მანვილ-სიტყვაობითა ძლევა მათზედა, კითხვა მიგებით. ესე იქმნა აზიტეს შინა, რ სარკინოსთა მიერ უღონეობად მიწევნულთა მთ ქეანეთა მიუწოდეს თეოდორიტეს ეპისკოპოსისა, სადა იგი, ვა უკადნიერესმან, იწყოს სარკინოზმან (?) კითხვით.

50. სიტყვისგება მოჭმედანთა მიმართ, ქმნილი იაკობ შემოქმედელისა მიერ, გურჩის არხიეპისკოპოსისა, შაიხ-სიტყვაობით თქმული, თხოვითა ქართლის მეფის გიორგი მეათორმეტისა, შანაოზის ძისათა.

წიგნი საეკკლესიოთა ისტორიანთანი, ეკკლესიურნი და სამღვდელთანი, ცხოვრებანი წიგნი.

51. სვინაქსარი საწელიწდო, რომელსა შინადა ყოველთა თვითოეულთა თვეთა წელიწდისათა, რომელნიცა დღენი და რადღენიცა აღი-რიცხვიან ყოველთა მათ შინა, თვითოეულად მოხსენებულთა წმიდათა ცხოვრებანი და მოწამეთა ღვაწლნი აღწერილ არიან; თარგნილი ძველათვე ჩვენთა ქართველთ წმიდათ მთარგმნელთ მამათაგან.

52. მამათ ცხოვრება და მოწამეთ ღვაწლნი, ერთ წიგნად აღწერილი; დიან ძველი წიგნი, ჩვენთა წმიდათ მამათ ქართველთაგან თარგმნილი ძველადვე ბერძულიდამ, რომელსა შინადა არიან შემდგომნი ესე მოთხრობანი.

1. წისა და დიდისა ღირსისა მამისა სვიმეონ მესვეტისა, ანტიოხელისა. ამის ხსენება სეკდ. ა.
2. წისა მამანტი, დიდისა მოწამისა, რომელიც არს «მამა» სახელით. სეკდ. 2.
3. წისა მღვდელ-მოწამისა ანთიმოსი. სეკდ. 3.
4. წისა და ნეტარისა დედისა თეოდორა ალექსანდრიელისა, იოანე, ფილასოფოსისა ჩვენისა, ჰეტრიწის მიერ აღწერილი ენა-მზეობით საკვირველის მშვენიერებით. სეკდემბ. 11.

5. წამება წმიდისა დიდისა მოწამისა იაკობ სპარსისა. ნოემბრის 27.
 6. წამება წითა და დიდთა მოწამეთა ევსტათი, ავქსენტი, ევგენი, ორესტი და მარტინი. დეკემბრ. 13.
 7. სიტყვა შობისა უისა ღისა და მაცხოვრისა ჩვენისა იესო ქესი, თქმული წმიდათა შორის მამისა ჩვენისა იოანე დამასკელისა. დეკემბრ. 25-ს.
 8. ცხოვრება და მოქალაქობა წისა მამისა ჩვენისა, განშორებულისა, ჰაულე თებულისა. იანვარს 15.
 9. ცხოვრება და მოქალაქობა წისა ღირსისა ქსენეფონისი, მეუღლისა მისისა და შვილთა მისთა. იანვარს 26.
 10. წამება წმიდისა დიდისა მღვდელ-მოწამისა ხარლამპისი. ფებრ. 10.
 11. ცხოვრება ღირსისა ღთშემოსილისა ალექსი კაცისა ღისა. მარტს 17.
 12. მოქალაქობა წისა ჰალადისი მონაზონისა, კაცისა მის ღის-მოყვარისა.
 13. ცხოვრება წისა და ნეტარისა მამისა, განშორებულისა, აბბა მარკოზისა.
 14. წიგნი წისა და ნეტარისა ანდრია სალასისა კონსტანტინეპოლელისა, საკვირველნი ცხოვრებანი და მოთხრობანი მისნი, და მრავალნი რამე მოთხრობანი მომავალთათვის ჟამთა.
53. მამათ ცხოვრება და წითა; მხედრულად აღწერილი.
1. ცხოვრება წისა ალექსი კაცისა ღთისა.
 2. ცხოვრება იოანე, სეუსით გლახაკ ქმნილისა სათნოებისათვის.
 3. ცხოვრება წისა ღირსისა ქსენეფონტესი.
 4. ცხოვრება ონოფრე განშორებულისა, წისა და ღთშემოსილისა მამისა. ივნისს 12.
 5. ცხოვრება წისა მარკოზ განშორებულისა.
 6. ცხოვრება წისა კანონიკა ქალწულისა.
 7. ცხოვრება წისა ნისიმა ქალწულისა.
 8. ცხოვრება სულიერი სათნოებათა დაფარვისათვის.
 9. ცხოვრება სულიერი წისა ღირსისა დიდისა სისოსთვის.
 10. ცხოვრება სულიერი დიდისა მეფისა კონსტანტინესთვის.

11. ცხოვრება ღირსისა დედისა მაკრინასი.
12. მასვე წიგნსა შინა წერილ ანს ღთის-მშობლის მიცვალება-ბის მეტაფრასი, აღწერილი წთა შორის მამისა ჩვენისა დიდისა ვასილისა, ძველათვე ნათარგმნი ჩვენ ქართველთ წთ მთარგმნელთ მამათაგან.
13. წამება წმიდათა ქალწულ მოწამეთა და ღირსთა მოწამეთა რიფსიძისა, გაიანასი და მოყვასთა მათთა, რომელნიცა იუვენეს დიდებულთა ასულნი და მოიწივნეს რომით სომხითად, უამთა დეოკლიტანეს მიერ ქრისტიანეთა დევნულებისასა, და მუნ თრდატ სომეხთა მეფისა მიერ იწამნეს, ქალაქსა სომეხთასა ვაღარშაპატს. ესე ჩვენთ წთ ქართველთ მამათაგან აღწერილ ანს ძველადვე.

54. კდ წთა და ღირსთა მამათა ღვაწლნი, წამებანი და ცხოვრებანი, და სიტყვანი და ქადაგებანი.

1. ცხოველს მყოფელისა კსა ამაღლებისათვის სიტყვა დიდისა ვასილისა მიერ თქმული, სეკდ. 14.
2. წამება წმიდათა და დიდთა მოწამეთა ევსტათი, პლაკიდასი და მეუღლისა და შვილთა მისთა. სეკდ. 20.
3. წამება წმიდისა დიდისა მოწამისა დიმიტრი თესალონიკელისა, სსწაულნი მისნი და შესხმანი მისნი წისა გრიგორი ღთის-მეტყველისა ნანძანძელისაგან თქმულნი, და კდ შესხმავე მისი, ვასილ ფილიპელ მთავარ ეპისკოპოსის მიერ, ლეონ, ბერძენთა იმპერატორისაგან, ბრძნისა, თქმული; ესენი სრულიდ ბერძულიდამ წისა ღირსისა მამისა ჩვენისა და მთარგმნელისა ეფთვიმის მიერ არიან თარგმნულნი. ოკდ. 26.
4. წისა და მოციქულთა მოსაუდრისა კლემენტოს, რომთა პაპისა და მღვდელ მოწამისა, ცხოვრება, მოქცევა, ღვაწლნი და ქადაგებანი; და მასვე შინა მოხსენებულ არიან ღვაწლნი და ქადაგებანი პეტრე მოციქულთა თავისანი. ესენი უკვე მისწერა წმიდამან კლემენტოს წასა და დიდებულსა, ყდ ქებულსა მოციქულსა და პირველსა მღვდელთ მთავარსა იერუსალიმისასა, იაკობს, ძმასა უფლისასა. ნოემბრის 25.

5. მასვე წიგნსა შინა ანს წამება წმიდისა ამის კლემენტოს

სისა, რომელიცა აღწერილ არს ტიბეტის მიერ, მოწა-
ფისა წის კლემენტისა.

6. ცხოვრება და მოქალაქობა, აღსარება და ღვაწლი წამებო-
სანი წისა და ნეტარისა მამისა ჩვენისა სტეფანე ანლი-
სანი. ნოქებრის 28-სა.

7. წამება წისა და დიდებულისა მღვდელ-მოწამისა კლიმისა,
ანკვირიელ ეპისკოპოსისა, და წისა ალათანგელისა,
საკვირველი ღვაწლი და წამებანი მათნი. იანვრის 23.

8. საკითხავი ანუ სიტყვა იოანე ნათლის-მცემლის შობისა,
თქმული წმ. იოანე ოქროპირისა.

55. წიგნი წამება წისა დიდისა ქალწულ-მოწამისა ქრისტინასი.

ჩვენ ქართველთა საზოგადოდ ეკლესიურნი ისტორიანი.

56. ქადაგება და მოქცევა სრულიად საქართველომსა წმიდისა დედისა
და მოციქულთა სწორისა ქალწულისა ნინას მიერ, ქართველთა განმა-
ნათლებელისა, ქრისტესითგან დასასრულსა შინა მესამისა საუკუნოსსა,
აღწერილი სამღვილ თანამედროეთა მისთაგან, მირიან, სრულიად ივე-
რიის თვით მპყრობელისა, მეფისა ყამსა, რომელიცა მოაქცია წმიდამან
ნინა ყოვლით სახლეულბით და ერთი მისითურთ, — ყამსა საბერძნე-
თის თვითმპყრობლობასა იმპერატორისა, მეოთხის საუკუნის დასა-
ბამსა შინა, უწინარეს რადენისავე წლით პირველისა ნიკიის კრებისსა;
ხოლო ცხოვრებაჲ ესე მისი აღიწერა მირიან მეფის პირმშომს ძის
მეუღლისაგან, სალომეს უჯარმის დედოფლისა, და აბიათარ მღვდელი-
საგან, რომელიცა იყო ჰდ მღვდელთ-მოძღვარი მცხეთელთა ურიათა
და მოიქცა იგი წისა ნინას მიერ, და ქალისაგან, მოწაფისა წისა
ნინოსსა, სიღონისა მიერ, რომელ იყო პირველად ჰალატისა ნანა
დედოფლისა და მერმე იქმნა მოწაფე წისა ნინოსი; ესე იყო ასული აბი-
ათარ მღვდელისა. მათგან აღიწერა ქადაგებანი და საქმენი წისა ნინოსნი
და მოქცევა სრულიად საქართველომსა. მოთხრობა გამოჩინებისთვის
ქრისტეს საღმრთოსა გვართისა და სვეტისა ცხოველისათვის, რომე-
ლიცა ღვთის განგებულებითა გვართი იგი საუფლო მოტანილ იქმნა
ქრისტეს უჯარმის ყამსა ქალაქსა შინა სამეფოსა სდ საქარვე-
ლომსსა მცხეთას და მუნ დაიღუფა, და მას ზედა აღმოეცენა გვიპა-
როზი რადმე საკვირველი, რომელიცა მას ყამსა საქართველოს მოქ-
ცევისსა გამოაჩინა წმიდამან ნინო ლოცვითა და ღის ვედრებითა;

ხოლო ხე იგი აღმოჩნული კვართსა ზედა უბელისსა მოიგვეთ და გაითალა სვეტად ზირველისა საქართველოს კათოლიკე ეპისკოპოსისა და ხელითა ანგელოზისათა აღიმართა სვეტი იგი, რომელმანცა ქმნა მრავალნი სასწაულნი, — მკვდართა აღდგინებაჲ, ბრმათა თვალთა აღხილვად და სხვათა და სხვათა საღმრთიერებათა და სწეულებათა გურნება. მას ზედა აღეშენა კათედრაჲ სწდ საქართველოს თავისუფალთა კათოლიკოსთა, და ზირველად ყოვლისა სემოძისა და ქვემოძისა ივერიისა, ესე იგი არს სწდ საქართველოძისა, იქმნა კათოლიკე ეპისკოპოსი და მოთხრობაჲცა ესე არს აღწერილ მათვე მიერ — საღამო უჯარმოს დედოფლისაგან და აბიათარ მღვდელისა, თანამედროვეთაგან წისა ნინო მოციქულთა სწორისა.

57. წიგნი ქართველთ წით ცხოვრება და ღვაწლნი მოწამეთა, ძველადვე შეკრებული და აღწერილი დიდისა არსენი სრულიად ყოვლისა საქართველოძის კათალიკოსისა მიერ, წისა და ღირსისა, და მეცნიერებითა და სწავლითა აღსავსისა; ხოლო ესე წიგნი ძველივე არს აღწერილი, რომელიცა წიგნთა ამათ რიცხვსა შინა არს, ხ წიგნი ესე შეიცავს შემდგომთა ამათ მოთხრობათა თვის შორის:

1. მოთხრობა ვრცლად წმინა მოციქულისა ნინასთვის და მოქცევისათვის საქართველოძისა, — ცხოვრება, ღვაწლნი და ქადაგებანი მისნი. იანვრის 14.
2. გამოჩინება საღმრთოძისა და საუფლოძისა კვართისა ქესლისა წინისა და სვეტისა ცხოველისა, და საკვირველთ მოქმედებანი მისნი; ამასვე თანა ჩატანებული, შემოკლებულის აღწერით, მოთხრობა ეპისკოპოსათათვის საქართველოძისათა და მეფეთა. ოკტომბრის 1.
3. წმ. ღირსისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩვენისა იოანე ზედაძნელისა ვრცლად ცხოვრება, რომელი ესე იუოათორმეტთა წმიდათა მამათა თავი და წინამძღვარი, რომელნიცა შუამდინარით ასურეთისად მოიწივნეს, საღმრთოთა განგებულებითა ზ გამოცხადებითა ქესითა, ქვეყნად საქართველოძისა, და განიყვნეს სხვათა და სხვათა ადგილთა, და დაემკვიდრნეს მონასტერთა და უდაბნოთა, და თუმცა საქართველო მამინ მოქცეული იუო და განმტკიცებული ქეს საწმუნოებასა ზედა, მაგრამ ამათ უმეტესად განამტკიცეს და არა უტევეს, რათამცა შემოვიდა წვალება ნესტორ უბადრუკისა საქართველოძისა

შინა, გინა სხვათა მწვალებელთა, და რომდენტაჲ მათა განთა ჭქადაგეს მათათა შინა კავკასიისათა, და რომელს ნიჭა, მას უამსა, ოდეს მოიქცა საქართველო დაშთო მელ იუფნეს მათათა შინა მრავალნი მოუქცეველად, მათ მოაქცივნეს მათგანნი კნინდა, და სრულიად უქადაგებდეს ერთა, და მრავალთა სასწაულთა აღასრულებდენ, და აწცა წანი სამარხონი მათნი ჭყოფენ კურნებასა სულთა და ხორცთას. ხ წმიდანი ესე მოვიდეს საქართველოსა შინა წელსა ქრისტეს მოსვლიდგან 553, რომელ არს ხუთას ორმოცდამეათცამეტე. მაისს 7.

4. წისა და საკვირველთ მოქმედისა, სდ საქართველოს სასოუბისა, ღთ შემოსილისა მის მამისა, ამა წთა ათორს მეტთაგანისა დაფითისა, ვრცლად ცხოვრება. [დღეობა] საუფლოს ამადლების დესასწაულის სწორზე, ხუთა შაბათს.

5. წისა და საკვირველთ მოქმედისა შიომღვიმელისა, მათვე ათორმეტთაგანისა, ფდ მოღვაწისა. ყველიერის ხუთა შაბათს.

6. წამებანი და ღვაწლნი წთა და დიდთა მთავართა არგვეთისათა, რომელ არს ქვემოთა შინა საქართველოსა, დაფით და კონსტანტინესნი. რომელნი იუფნეს ძმანი და ეწამნეს აგარიანთაგან მირვანის მიერ ყრუასა, ნათესავისაგან მოხმედისა, და აწცა გვამნი მათნი წმიდანი სხენან ერთსა შინა ლუსკუმასა ვითარცა უხრწნელისა ხორცითა, მახლობელად არგვეთისა, გელათის ახლოს, იმერეთსა შინა. ხ ადგილსა მას ეწოდებოდა მოწამეთა. და არს ეკკლესია მომცრო, მას შინა ასვენიან წნი იგი ნაწილნი. ორს ოკდონბერს.

7. ცხოვრება და მოქალაქობა წისა ღთ შემოსილისა მამისა ჩვენისა ილარიონ ქართველისა, საკვირველთ-მოქმედისა. ესე იყო ჩინებულთა თავადთა ძე კახეთით. სდ ცხოვრებდა იგი დიდისა მოღვაწეობითა საქართველოს სხვათა და სხვათა უდაბნოთა, მაგრამ დაფით გარესჴის მრავალმთის უდაბნო უფრო საკუთრათ ჭქონდა აღრჩეული და იქ იყოფოდა დაუუდებით, და სთარგუს მნიდა მრავალთა წიგნთა ბერძულით, რ იცოდა ბერ-

ძელი ენაჲ ზედმიწევნით. წ ოდეს მეფეთა და დიდუ-
ბულთა მის ჟამისათა და ერთა სუროდათ, რათამცა ჭყვეს
იგი კათოლიკოსად ს დ საქართველომას; იგი, სურვი-
ლითა დაუუდებისათა, იღუმაღ ივლიტოდა და წარვიდა
უცხოებად საბერნეთად და წად იერუსალემად, და დაჭყო-
მუნ დაუუდებით რაოდენიმე ჟამი. მერმე წარვიდა რა-
მედ და მოილოცნა ყოველსა ადგილსა წ დანი ადგილნი,
და მოიქცა თესლონიკედ, და ყოველსა ადგილსა
აღასრულებდა საგვირგელებათა მრავალთა. ესე იყო
ჟამსა ბასილი მეფისა, ბერძენთა იმპერატორისა მაკე-
დონიელისათა; და აღესრულა რა წმიდაჲ ესე თესლო-
ნიკეს, და სცნა ვასილ კეისარმან, გვამი წისა მის
დიდისა ჰატვიითა აღმოიყვანა კონსტანტინეპოლედ და
უქმნა მას ეკლესია მახლობელ ზემოკერძო სოსთე-
ნისა, რომანად სახელდებულნი, და მუნ დასხნა წნი
იგი ნაწილნი მისნი. წ ცხოვრებაჲ მისი აღიწერა
ბასილის ვისმე მიერ მონოზონისა ბერძენთასა, ბრძა-
ნებითა იმპერატორისა ვასილი მაკედონიელისათა,
რ ვასილი იგი მონოზონი იცნობდა სიცოცხლესა შინა
მისსა და იცოდა ყოველნი საქმენი სათნოებისა მისი-
სანი სრულად. წ ბერძულისაგან გარდამოიზარგმნა
ღირსისა თეოფილე ქართველისა, მამისა მთარგმნელისა
ქართულსა ზედა ენისა. ამისი დღესასწაული აღესრულე-
ბის სოცნბერს 19.

58. წიგნი მცირე, მოთხრობა თუ ვითარ და რომლისა მიზე-
ზითა, და ვისმიერითა ედ შეწევნითა ძველთა შინა საუგუნეთა აღაშენეს
ჩვენთ ქართველთ წთ მამათა მონასტერი ივერიისა მთასა შინა
ათონისასა, მოდღეინდელად დღემდე ჰტეის; შეკრებულ არს მოთხრობა
ესე ს დ საქართველოს მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ.

59. ედ სხვაჲ წიგნი საკუთარი, რომელსა შინაცა შეიცავენ ესენი:

1. ცხოვრება წისა მამისა ჩვენისა ქართველთა. მნათობისა
და თვით ქართველისა ეფთვიმი მთარგმნელისა; წისა
და ღირსისა მამისა ჩვენისა იოანე მთარგმნელის ძისა;
და სხვათა წთა ცხოვრებანი, მოხსენებულნი მას შინა
ღირსთა ქართველთა მთარგმნელთანი აღწერილი, წმი-
დისა მამისა ჩვენისა; ქართველთა განმანათლებელისა;

ქართველისა და მთარგმნელისა გიორგი მთაწმიდელისა მიერ.

2. ცხოვრება გიორგი მთაწმიდელისა, წისა და ღირსისა მის კაცისა ქართველისა და მთარგმნელისა, აღწერილი მოწაფისა მიერ მისისა, რომელიცა მიუწერა მთით წმიდით ივერიის მონასტრით ანტიოხიად, მთასა საკვირველსა წისა სვიმეონისსა, შეეყენებულსა წისა ქართველსავე გიორგის, მოძღვარსა გიორგი მთაწმიდელისსა, ვინაიდგან ეთხოვა მას, შედ მიცვალებისა წმ. გიორგი მთაწმინდელისა, ცხოვრებაჲ მისი მოწაფისა მიმართ მისისა.

60. გედ სხვაჲ წიგნი ქართველთა წმიდათ ცხოვრებისანი, რომელსა შინა მოხსენებანი შემდგომნი ესე მოთხრობანი:

1. ცხოვრება და მოქალაქობა წისა და ნეტარისა მამისი ჩვენისა ჰეტრე ქართველისა, რომელი იყო ძეჲ სრულად საქართველოჲს მეფისა ვარაზბაკურისა, ჟამსა ბერძენთა ზედა მეფობისა იმპერატორის მცირის თეოდოსისა; ჰირველად ამა წმ. ჰეტრეს ეწოდა მირვან, და შედ მივიდა კონსტანტინეპოლედ და დაჰყო მუნ მრავალი ჟამი წინაჲ იმპერატორისა თეოდოსი მცირისა, რომელი ვა ძესა თვისსა ჰატივსა უყოფდა, ად იგი ზეციერისა დიდებისა სურვილითა მივიდა იერუსალიმს და მრავალი წელი დაუუდებით იყოფოდა იოანეთურთ, რომელიცა იყო მეგობარი მისისი, და იგიცა წმიდა, და შემდგომად მრავალთა წელთა ჰქუევს იგი ეპისკოპოს მრავლითა იძულებითა მოაწამასა, და მრავალნი სასწაულნი და საკვირველებანი აღასრულა ცოცხალმანცა და შემდგომათცა აღსრულებისა.
2. წამება წისა და ნეტარისა მამისა ჩვენისა, მღვდელ-მოწამისა, ათორმეტთა მამათაგანისა, მღვდელ-მთაფრისა, კახეთის ნეკრესის ქალაქის ეპისკოპოსისა, რომელიცა ჰქალაგებდა მათთა შინა კავკასიისთა და მრავალნი მოაქცივნა დაშთომილნი კერპთ მსახურებსა შინა, და შემდგომად ეწამა იგი ცეცხლის მსახურთაგან სჰაქსთა. ნოემბრის 12-სა.
3. ცხოვრება და მოქალაქობა ღირსისა და ღთაშემოსი

ღის მამის ჩვენის ისე, წილკნელ ეპისკოპოსისა, საკვირველთ მოქმედისა, რომელ ესეცა ჭქადაგებდა მოათა შინა კაკასიისათა და მრავალნი კერპთ მსახურნი შოაქცინა; ესეცა იყო ერთი ათორმეტთა მამათაგანი, ასურეთით მოსრულთა. აგვისტოს 18 და დეკენბრის 2.

4. ცხოვრება წისა და ნეტარისა მამისა ჩვენისა იოსებ აბბა აღავერდელისა, ათორმეტთაგანისა, საკვირველთ-მოქმედისა. სექტემბრის 13.
5. ცხოვრება და მოქალაქობა წმ. ნეტარისა მამისა ჩვენისა ანტონი მარტომყოფელისა, ათორმეტთაგანისა, საკვირველთ-მოქმედისა. იანვრის 17 და 19.
6. მარტვილობა და ღვაწლნი წისა დიდისა მოწამისა ევსტატი მცხეთელისა ჩვენ ქართველთასა, რომელიცა ეწამა მცხეთას ცეცხლისმსახურთა სპარსთა მიერ. ივლისს 29-სა.
7. წამება და ღვაწლნი წისა დიდისა მოწამისა რაყდენისა, რომელიცა ეწამა სპარსთა მიერ ქართლს, სოფელსა წრომს; ხ წმიდა გვამი მისი დადებულ არს ნიქოზს, საეპისკოპოსოსა ეკკლესიასა წინაშე. წისა ტრავპეზისა. აგვისტოს-ბ.
8. წამება წისა დიდისა და დიდებულისა მეფისა არჩილისა, ხოსროიანისა, სრულიად ივერიის თვითმპყრობელისა, რომელი იწამა სპარსთა მიერ, ქვემოცა შინა საქართველოსა, ადგილსა შინა აფხაზეთისასა, და წმიდა გვამი მისი მოტანილ იქმნა დიდის ლიტონიაობითა და დაიდგა კასეთს, ადგილსა ნატკორას. მარტოს 20-სა.
9. წამება წმიდისა და დიდებულისა დედოფლისა შუშანიკისა, რომელიცა იყო ასული საქართველომასა მეფისა (?), ხოლო მეუღლე მთავრისა რანისა—ვასქენისა, რომელიცა იყო ზღ ქვანე მართლმადიდებელი, და მეტე მიიქცა საწმუნოებასა წა სპარსთა, ცეცხლის მსახურთასა, და მან აწამა მეუღლე იგი თვისი, დედოფალი, ასული მეფეთა საქართველომასათა. ხ შემდგომად აღსრულებისა მისისა, წარვიდა მეფე საქართველომასა [ვასტანგ I] და შეიპყრა ვასქენ, დასაჯა იგი სიკვდილითა და ყოველნი

მიმდგომნი მისნი, და წარმოიხვნისა ჰატიოსანნი ნაწილნი მის წმიდისანი, და მოიხვნეს თფილისს დიდის ლიტონიაობითა, და დასდევს ცისესა მეტეხისასა, დიდსა მას ეკგლესიასა შინა ყდ წისა ღთის მშობლისასა, რომელ ლიტა იყო კარის ეკგლესია მეფეთა, რამეთუ სსასხლე მეფეთა იყო მამის ტფილისს—ცისე მეტეხისა; და არს მუნ წა გვაში მისი ვიდრე აქამომდე და ჭყოფს გურნებათა ურიცხვთა. ოკდონბრის 17, აგვისტოს 28.

10. წამება წისა და დიდისა მოწამისა გოსტანტინე ქართველისა, მოაფართაგანისა კახთსა. სოებრის 10.
11. წამება დიდისა მოწამისა გობრონ-მისაილისა და მოყვასთა მისთა ქართველთა, რომელნიცა ეწამეს ქართლს, სამესხეთოსა შინა. სოემბერს 17.
12. წამება წისა და ღვაწლისა მძლისა დედოფლის ქეთევანისა, დედისა სრულიად ქართლისა და კახეთის მეფისა, თეიმურაზ პირველისა, აღწერილი გიორგის შიერ, ხუცეს მონაწილისა, დოდოს უდაბნოს იერომონასისა, თანა მედროვისა მის წისა. სეკდენბერს 13.
13. წამება წმ. და დიდებულისა ქართლის მეფისა ლუარსაბ მეორისა, რომელ ეწამა შაბაზ პირველისა შიერ, სპარსთა მეფისა.
14. წამება წმიდათა მოწამეთა და ჩინებულთა თავადთა საქართველოდსათა: ბიძინა ჩოლოყაშვილისა, შაღვა ქსნის ერისთავისა და ძმისა მისისა ელისზბარისა, რომელნი ეწამეს სპარსთა მეფის შაბაზ მეორის შიერ.

61. გვალად მოთხრობა გამოჩინებისათვის ქრისტეს გვართისა და სვეტისა ცხოველს-მყოფელისა, და ქადაგება წისა მოციქულთა სწორისა ნინას შიერ, ძველადვე ჩვენთ წმიდათ მამათ ქართველთაგან აღწერილი, და მოქცევა სრულიად საქართველოდსა.

გვალად სავმართონი წერილნი.

62. ილია შინიატის ქადაგება — სარწმუნოებისათვის.

63. ანტონი პლის, სდ საქართველოს კათოლიკოსისა, ქადაგება შირქმისა დღესასწაულისა.

64. «მამა ჩვენს» თარგმანი იოანე ოსკეს შვილის მიერ, სიონის სობორის პრეზბიტერის, კაცისა სწავლულისა.

65. კვლად ქეთევან დედოფლის წამება, შვენიერ სიტყვაობით ქმნილი, კათოლიკოსისა ანტონი პირველისა.

66. კვლად ლუარსაბ მეფის წამება, მშვენიერ სიტყვაობით აღწერილი, მისიერვე.

67. მოსახსენებელი წიგნი და ყოვლად ქებულისა მოციქულისა თომასნი, ქადაგებანი მისნი ინდოეთისა შორის და ღვაწლი, ბერძულია დამ ნათარგმნი ძველად.

68. წირვასედი სათქმელი ლოცვები, რუსულიდამ ნათარგმნი ალექსანდრე ბაქარის ძისაგან, და ხუცურად დაბეჭდილი.

69. ოღა დერჟავინისა, რუსულიდამ თარგმნილი მათის უგანათლებულესობის მეფის ირაკლის ძის მირიანის მიერ და ქართულად გალექსილი, იამბად, დიას მშვენიერად. ამას შინა იოანე აბდულ-მესიას-შავთელის ლექსებიც არის, რომელიც, ესე, შავთელ, შლი მესტიხეთაგანი არის ქართულის ენისა..

70. ჰასხალიონი, ქმნილი ნიკოლაოზ ტფილელ მიტროპოლისტისა, ორბელიანის ძისა, და კინკლასნი წელთა მოქცევისა და ვარსკვლავთანი.

71. წიგნი ჩართულთ-ანბანი, ასო მთავრული, რომელიცა გარდმოიღო მათმან უგანათლებულესობამ მეფის გიორგის ძემან თეიმურაზმან ნიკოლაოზ ტფილელის ქმნულის წიგნიდამ, და ამა წიგნსა შინა არიან სტიხნი მრავალნი, და მსედრული ანბანიცა, ეგრეთვე ნიკოლაოზ თბილელისაგან ჩართულნი, იგიცა გარდმოიღო, და ამასა წიგნსა შინა არიან ერთად.

72. ჰასხალიონი და კინკლასნი ვრცლად, და კინკლასისა წელიწადებისათნა მოწერილნი შემთხვეულებანი სხვანი და სხვანი საქართველომისანი, ქმნული ვახუშტის მიერ, ვახტანგ მეექვსისა, ქართლის მეფის შვილისა.

73. წიგნის განმარტება ეპისკოპოსის მსახურებისა, მოკლედ ქმნული, მრავალმთის იოანე ნათლის მცემელის უდაბნოს იერომონასხისა, გაბრიელ მცირისაგან.

74. ორმოცნი შეკითხვანი სხვათა და სხვათა საგანთათვის ასახსნელთა საღთის მეტყველოსა, სათილოსოფოსოსა და ძნელთა განსამარტებელთა საღმრთოთა წერილთაგან, და მიგება მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ, იამბად თქმული, მრავლისა მოწმოს

ბითა და მტკიცითა და მტკიცებათა ახსნანი კითხულთა მათ, და მრავლისა მაგალითებითა.

75. კვლად წიგნნი მონისკრიპტნნი (ესე იგი ხელნაწერნი), მშვეუნიერის მწერლობის ხელფანებითა, ჩინებულთ ქართულისა ხელისა მწერალთაგან.

76. ლოცვანი ანდისხატის პრათოიერეისაგან, ფრიად მშვენიერისა ხელით დაწერილი, სდ საქართველოჲსა მეფისა თეიმურაზ მეორის ნაქონები.

77. ლოცვები, ნიკოლოზ სიონის პრათოიერეისაგან აღწერილი საკვირველის ხელით, ხუცურად.

78. კდ პარაკლისი მტერთა შიშაწთ ბრძოლისა, ალექსი პრათოიერეისაგან აღწერილი მშვენიერად, მეფის თეიმურაზისავე ნაქონი.

79. ლოცვები, დიას მცირეს ხანისა, მაგრამ აკათისტი თავისის გრძელის ლოცვებით სრულიად სწერია, და პარაკლისი წისდისმობლისა, აღწერილი გელათის მონასტრის წის გიორგის არხიმანდრიტისა ნაქარია გუტის შვილხსაგანსა, მხედრულის გრგვალის ხელით, — ერთი დუიმი ვერ ექმნება სიგრძე, და თავის შესაიერი სიგანე აქვს, და დიას თხელი არის.

80. ჯის გიხაროდენი, მგრგვალის-ხელით ესრეთი წერილი არს, რომელ დღესაც, რომელნიც ქართველთაგანნი წერის ხელფანებაში ქებულნი არიან, უოფელთავე ასე უთქვამს და ასე იტყვიან, რომელ ეგვიტარნი მშვენიერი ხელით წერილი ძნელად შესაძლებელ არს, რომ დაეწეროს ვისმე, რომელნიც რხეულნი და ჩინებულნი მწერალნი არიან ანუ უოფილან; ესე არს აღწერილი მხედრულის ხელით სოლომონ პრათოიერეის მიერ, ტფილისის ანხნის ხატის ეკკლესიისა, ალექსის შვილისაგან.

81. სხარება მცირე, ოთხივ თავი სრული, საუბე, ფრიად წარჩინებულის ხელით აღწერილი, ხუცურის ხელწერილით, უმეტეს ასისა წლისა ჟამთა აღწერილ არს მრავალმთის ნათლის მცემელის მონასტრისა შინა, ბრძანებითა სრულიად საქართველოჲს კათალიკოსისა ბესარიონის მიერ, ხელითა გაბრიელისათა; ესე გაბრიელ — არა ცნად არს სამღვდელთაგანი უოფილ არს, თუ საეროთაგანი; და ოთხივ მხარეულნიცა მას შინა დახატულ არიან მის მიერვე, უცხო ხელფანებით, სარჩევიცა წლისა და თვისა სრულიად აქვს.

82. კდ სხარება, ფრიად მცირე, სრული ოთხივ თავისა, საუბე, თავისის მხარებლებით, ხუცურის ხელითწერილით აღწერილი ხელმწი

ფისა, ესე იგი მეფის კარის დეკანაზის, პრეზიდენტისა, იოაკიმის ძის დავით მღვდელისა მიერ, ტფილისს, წელს ქქსით 1726-სა. ამ რა-თავე სახარებას მტირე რამ სიგრძე თვითონ დუიმსედ მეტი ექმნებათ თავის შესაბამის სიგანით, და არც სქელები არიან, დიან იხელნი, ასე რომ უბეში არცკი გამოჩნდებიან, მაგრამ წასაკითხავათ საკვირველი უცხო არის.

83. დიან მტირე და კარგი ხელის სუტური სახარება, ძველად დაწე-რილი, მხოლოდ რი თავი მათესი და მარკოზისა.

84. სახარება, ფრიად ძველი, რთხივ თავი თავისის მახარებლებით, დიან უცხო სხელებურის ხელფანებით არიან დასატუღნი მახარებ-ლები ამაში ტეტრატზედ (ესე იგი ბარლამენტზედ) არის დაწერილი, დიან სუეთასედ ხუტურის ხელწერილით, ერთის ფურცლის ქაღალდის მეოთხედის რდენს ტანზედ არის დაწერილი, წელსა დასაბამიდგან სოფლისათ 6608, ბერძულის ხელთა აღრიცხვით, და წელს რომ დასაბა-მიდგან სოფლისათ არის ჭრიცხვი, 7343 — 6608 რომ გამოვიდეთ, დარჩება 735, — შვიდას რცდა თხუთმეტის წლის დაწერილი არის. ეს, სახარება დაწერილი არის სვიმონ გროლაშვილისაგან, წითლურით არის ბოლოს სახარების დასასრულში მოწერილი, და შემდგომად მისსა და-საბამიდგან ვიდრე მის სახარების დაწერამდე ეპოხები აქვს მოწერილი.

85. კდ სახარება ხუტურივე თავის მახარებლებითა და სარხევით ტეტრატზედვე დაწერილი, რომელზედაც ბოლოს არის მოწერილი ბერძულად (ხარის მანუილ ანდრონიკ), და ვისგანცა მე მივიღე ესე წა სახარება მან მარწმუნა, რომ მანუილ კეისრისაგან, ბერძენთ იმპე-რატორისაგან, იუას მოწერილი; მასზედ არის შებედე ვისგანმე ხელმოწერილიცა, ვგონებ ბერისაგან, მაგრამ წელიწადი კი არა სწერია, რომელ წილიწადში არის აღწერილი.

86. მტირე ენციკლოპედიის გვარი მრავალი რამ ერთად შეკრე-ბული სხვათა და სხვათათვის ცნობათა, ალექსის მიერ აჩისხატის პრეზიდენტისა ხელფანის გრიგოლი მხატვრის ძისა, სუტურად, ფდ საკვირველის წერილით განშუენებული, და სხვათა და სხვათ მხატვრო-ბაებითა ყოველს თვითოეულს ფურცელზედ ძვირფასად ნამუშავევი მხატვრობა აქვს სხვათა და სხვათა სახეთა, და ჰატარას ტანისა არის, საუბე წიგნი ესე და ეწოდების შეკრებული. ეს წიგნი აღუწერია თავა-დის სრულიად ქართლის სარდლის რევაზ ამილახვარის დედის მარიამ არაგვის ერისთვის ასულისათვის, ვინაიდგან იმ ყაში დიან სიბრძნის მოყვარე ყოფილა მარიამ ამილახვარის მეუღლე.

87. ლოცვები, საუბე ხუცურად დაწერილი, ფრიად წაჩხინებულს ხელსეედ, ეს ლოცვები წის და დიდის მოწამისა ქეთევან დედოფლისა ყოფილას, სრულიად ქართლისა და კახეთის მეფისა თეიმურაზ პირველის დედისა, და თვისის წამების ჟამსაც ამასივე ლოცვიდა. ეს ლოცვები არის აღწერილი იოანე ქვათახევის ანხიმანდრიტისაგან. გვართთათვადის ავალისშვილისაგან, რომლისა მიერ არს ბოლოს მოწერილი ესრეთ: აღწერე ესე ბრძანებითა დიდებულისა დედოფალთ დედოფლის ქეთევანისთვის, კეთილმსახურებით, სათნოდ ღისად, წარსამართებულად სულით და ხორციელად დიდებისა და მეფობისა მათისა (და სხვანი), ესე ლოცვანი არს აღწერილი წელსა ქესით 1609-სა, წეწამს წმ. და დიდი ღვწლისა მძლე დედოფალი ქეთევან წელსა ქესით 1624-სა შაბაზ პირველისა მიერ, სპარსთა მეფისა.

88. წინი საღმრთო და საეკკლესიონი წიგნნი სდ ბერძენთაგან ელინურისა, ჩვენთ წმიდათ ქართველთ მამათაგან არიან თარგმნილნი.

საღმრთო წერილნი, რომელნიცა ეკკლესიასა შინა იხმარებოდას საქართველოში და აქ (რუსეთში) ადრევე მეფეების ჟამს და შემდგომად დაბეჭდილები ესენი არიან, დაძველად ჩვენ წმიდათ თარგმნელთაგან ნათარგმნი.

89. ძველი ალექსა, სრულიად ხუცურად დაბეჭდილი.

90. ახალი ალექსა, წა სანარება, სხვა და სხვა ეგზემპლიარი ტფილისს, იმერეთში და მოსკოვს დაბეჭდილები.

91. სამოციქულო, ტფილისსა და მოსკოვში დაბეჭდილები ხუცურად.

92. პარაკლიტონი, ტფილისსა და მოსკოვში დაბეჭდილები, რადენიმე ეგზემპლიარი, ხუცურად.

93. დავითნი, რადენიმე ეგზემპლიარი, ტფილისსა და მოსკოვში დაბეჭდილები ხუცურად და მხედრულად.

94. სადღესასწაულო, ხუცურად მოსკოვში დაბეჭდილი.

95. კურთხევანი, რადენიმე ეგზემპლიარი, ტფილისსა და მოსკოვში დაბეჭდილები, სრული ყოფილადნი და რომელნიმე გამოკრებულნი, ხუცურად.

96. ლოცვები, რადენიმე ეგზემპლიარი, ხუცურნი და მხედრულნი, ტფილისს, იმერეთში და მოსკოვში დაბეჭდილნი, სრულნი და სხვანი გამოკრებულნი.

97. კონდაკნი სრულნი ხუტურად ტფილისს სხვას და სხვას უამს დაბეჭდილნი, და ეგრეთვე მოსკოვში.

98. მარწვანი, ესე იგი ტრიოდ, მოსკოვში და ტფილისს დაბეჭდილნი.

99. ზატიკნი, ცვეტნიო ტრიოდ, ტფილისს და მოსკოვში დაბეჭდილნი.

100. სახარებანი გამოკრებულნი, ვნების კვირასი წასაკითხნი ხუტურად, მოსკოვსა და ტფილისს და იმერეთს დაბეჭდილნი.

101. სამადლობელნი ჰარაკლისნი სასკლმწიფონი დღესასწაულთა და საზოგადო, ხუტურად დაბეჭდილი.

102. უამნი რაოდენიმე, ტფილისს და მოსკოვს დაბეჭდილნი, ყოველს დღეს ეკკლესიასი ღოცვაში სახმარნი, სრულიად რაფცა ღოცვათათვის სახმარ არს.

103. ტიბიკონი ეკკლესიისა — თუ ვითარ და რომელსა დღესა ვითარ ჯერ არს აღსრულება ცერემონიათა ეკკლესიისათა და წესთა ყოველთა მათ, რაფცა ითქმინან, გინა წარვიკითხვიან ეკკლესიასა შინა.

104. რსური და ქართული ანბანი.

105. რსური და ქართული კონდაკი იოანე აქროპოლის წირვისა.

106. რსური და ქართული ღოცვები და ზნეთ სწავლებანი.

107. ახალი აღთქმა სრულიად მხედრულად დაბეჭდილი ბიბლიის საზოგადოებისაგან სასკტ-პეტერბურღსა შინა.

108. პლატონ მოსკოვის მიტროპოლიტის მიერ აბიმელიქისათვის მოთხოვნა, რომელიცა მიათვას იმპერატორსა პავლეს თვისსა (მისსა)? ბატონის შვილობაში.

109. პლატონის მიერ შესხმა კურთხევისა ზედა ალექსანდრე პირველისსა.

110. მირონის კურთხევის ცერემონია, შემოკლებით, უამსა შინა სრულიად ივერიის მეფისა არჩილ მეორისა ხოხროანისა, რომელიცა მეფობდა ქესით მეხუთესა საუკუნესა, და ესე კურთხევა მირონისა აღესრულებოდა საქართველოს ეკკლესიათ თავსა შორის — მცხეთას, რომელიცა იწოდების საქართველოს კათოლიკე ეკკლესიად.

საფილოსოფოსონი და საღვრამმატიკონი წიგნნი:

111. ღვრამმატიკა, სულ ძველი.

112. ღვრამმატიკა, შხოლასტიკა, სრული თვისის სინტაქსით და რჩეულის მაგალითებით, სამ ნაწილად, ქმნილი ს და საქართველოს კათოლიკოსისა ანტონი პირველისაგან.

113. ღრამმატიკა სინთაქსითურთ, ქმნილი მათის უგანათლებულესობის, ს და საქართველოს მეფის გიორგის პირშობის ძის და მეძველდრის დაფითისაგან, ფილოსოფოსურის გვარსე ქმნული, შემოკლებით, კითხვა მიგებით, რომელიცა მიაჩნდა მათს უმაღლესობას სრულიად ქართლისა და კახეთისა სამეფოთა და სწავთა მეფესა ირაკლი მეორესა; და კატიდორიისა ზოგირამ მოხსენებულთა ამას შინა.

114. ღრამმატიკა მოკლედ (შედგენილი) გაიზისაგან, რომელიცა იუზ ანნიმანდრიტობასა შინა თვისსა თელავის აზნაურთა და სამღვდელთა სასწავლებელთა დირექტორი, ჟამსა საქართველოს მეფეთასა და შდ იქმსა იგი აშთაჩხნის ანხიეპისკოპოსი.

115. ღრამმატიკა შემოკლებული, ქმნილი საქართველოს სინოდალნიის კანტორის ჩვენისა, პროტოიერეის იასე ტფილისელისა ჩუბინოვისაგან.

116. ღრამმატიკა მცირეწამ, ზოგიერთიწამ კანონნი ღრამმატიკისანი, ქმნული დოდაშვილის სოლომან ხიზიყელისაგან.

წიგნნი სარიტორონი და საფილოსოფოსონი.

117. რიტორიკა, ქმნილი კათალიკოსისა ანტონი პირველისა მიერ, მიხითარ სევასტიელის რიტორების გვარსედ.

118. წიგნი იესტეტიკა ანსილიონისა, ხელოვნება უმაღლესი რიტორებისა, მეფის ძის დაფითის მიერ თარგმნილი.

ძველი საფილოსოფოსო წიგნნი.

119. წიგნი სალოდიკო — დიალექტიკა, ელინურისაგან თარგმნილი ძველთა ქართველთ მთარგმნელთაგან.

120. წიგნი სადიალექტიკო, დაფით სომეხთა ფილოსოფოსისა, უძველესად სახელდებულისა, ნირგინელისა, კითხვა მიგებით.

121. წიგნი პროფირი ფილოსოფოსისა, ღაზელისა, ტირიელისა, სუთათავის ხმათა ანისტოტელისათა შეუვანილება, ესე იგი: ნათესავისა, სახისა, განყოფილებისა, თვისისა, შემთხვევითისა, — ძველთა ქართველთ მთარგმნელთაგან ელინურისაგან ნათარგმანები.

122. წიგნი პერი არმენია, რომელიცა შეიცავს ოთხსა ამას სახეს: საქმეთათვის, ცნობისა, ხმისა და წერილთა.

123. წიგნი კავშირი, ანუსტიხია, ფილოსოფია პროკლე დიოდოროსისა, პლატონურისა, ღის მეტეფელებისა მარტივისა, თარგმნილი ელინურისაგან ქართულსა ენასა ზედა იოანე ფილოსოფოსისა პეტრი-

წის მიერ, დიდის მოძღვრისა ჩვენ ქართველთაჲსა პირველად, თუი
თოეულნი თაფნი ამისნი არიან ღრმად თარგმნილნი და უოველს თუი
თოეულს თავს უწერიან განმარტება იოანე ფილოსოფოსისა მიერ
პეტრიწისა, და განჭსჯანი ფილოსოფოსურს გვარსედ.

124. წიგნი ათათვის კატილორიათა არისტოტელისათა, ქმნული
ანტონი პირველისა მიერ, სრულიად საქართველოს კათოლიკოსისა.

125. კატილორია შემოკლებული, რომელიცა შეუთხზა მეფის
ქმან დავით ბიძისა თვისსა მეფის ქს ფარნავაზს.

წიგნნი საფილოსოფოსონი.

126. წიგნი ლოლიკა — ფილოსოფია ქრისტისა ბაუმეისტრისა,
თარგმნილი ლათინურისაგან კათოლიკოსისა ანტონი პირველისაგან;
მეტაფიზიკა ბაუმეისტრისავე, თარგმნილი ლათინურით ანტონი
პირველისავე მიერ.

127. ითიკა მისვე ბაუმეისტრისა, ლათინურისაგანვე თარგმნილი
მისვე ანტონის მიერ.

128. ფიზიკათეორია, სხვათა და სხვათა ავთორთაგან შეკრე-
ბული ანტონის მიერ პირველისა, ს და საქართველოს კათოლიკოსისა.

129. ფიზიკაპრაქტიკა, შეკრებული, სხვათა და სხვათა ავთორ-
თაგან საქართველოს მეფის გიორგის ძის და შემკვიდრის დავითის
მიერ.

130. წიგნი ბუნებისათვის დმერთთაჲსა ციცერონისა, თარგმნილი
მეფის გიორგის ძის თეიმურაზისაგან რუსულს ენით.

წიგნნი ფნეთსწავლებათანი.

131. წიგნი აღაპიტ არხიდავონისა, კონსტანტინეპოლის დიდის
ეპკლესიისა, ქმნილი იმპერატორისა იუსტინიანე დიდისათვის ღ მირთ-
მეული მისდამი ჟამსა მას ოდეს მიიღო მან იმპერატორობაჲ საბერძნე-
თისა, თარგმნილი ბერძულიდამ გაიოზ არხიერისა მიერ, ქართველისა.

132. წიგნი თიატრო-პოლეტიკა, სწავლანი მეფეთა და მთავარ-
თათვის, მწავლისა ანეგდოტებითა და მაგალითებითა აღსავსე, თარგ-
მნილი ბერძულისაგან ენისა არხიმანდრიტისა და ჯწრის მონასტრის
მამისა, რომელიცა ჯწრის მამას უხმობენ, წმიდის იერუსალიმის ქართ-

ველთ მოხსატრის მამისა ბენედიკტეს მიერ; ხ ქართულსა ენასა ზედა შეწეობილი სუცის იესუ ჩუბინოვისაგან.

133. წიგნი კიტაიის სიბრძნე, ზნეთსწავლებანი, თარგმნილი გაიოზ არხიდაკონისაგან, რომელიცა შდ იქმნა არხიეპისკოპოსისა შტრასენისა, მეფის ასულის ანასთაფის მირთმეუღლი, რომელიცა იყო ასული ქაიხოსრო ქართლის მეფისა, ვახტანგ მეფის უფროსის ძმისა.

134. წიგნი ტესტამენტი, სწავლანი ზნეობითნი ბასილ მაკედონიელის გეისრისაგან, ბერძენთა იმპერატორისა, ქმნილი ძისა თვისისა ლეონ ბრძნისათვის, თარგმნილი რუსულიდამ ბაქარის ძის ალექსანდრესაგან.

135. წიგნი, ქმნული მარკოზ ავრელიანისა, რომის გეისრისაგან, ზნეთსწავლებანი, გაიოზ არხიერისაგან თარგმნული.

136. წიგნი ათნი გვირგვინნი, ანუშრეჟან სპარსთა მეფისაგან ქმნული, რომელიცა ეწერა გვირგვინთა თვისთა (მისთა) ზედა სამცხე-ბელად ერთა, და რომელსაცა დღესა რომელსაცა გვირგვინსა იხმარებდა — რაიცა ეწერა მას ზედა — მას წარუკითხედნენ ერთა; თარგმნული სპარსულისაგან მეფის ძის თეიმურაზის მიერ.

137. წიგნი არისტოტელისა ბოროტისათვის და კეთილისა განმარტება და ზნეთსწავლება, თარგმნული მეფის გიორგის ძის თეიმურაზისაგან, და სტამბაშიაც აღბეჭდილი მხედრულად.

წიგნნი სააქიმონი.

138. წიგნი სააქიმო შემოკლებული და გამოკრებული სხვათა და სხვათა სააქიმოსა წიგნისაგან სხვათა და სხვათა წამალთათვის შეწავებათა და სახმართა სამკურნალოთა, ქმნული ადაეკიმის მიერ, ტფილისელისა, რომელიცა იყო დაწესებულიცა აქიმთა შორის მკურნალთა მეფის კარისათა.

139. წიგნი სამკურნალო სხვათა და სხვათა სენთათვის, რეტეპოტურა, წამალთა რაოდენობანი, შეწავებანი და ხმარებანი მათნი, უგამოცდილესნი მარგებელნი, ქმნილი საქართველოდ მეფის პირმშოს ძის დავითის მიერ.

140. წიგნი, ქმნილი დადიანის მიერ (მეგრელთა მთავრისა): ამას შინა არიან საექიმონიცა და სხვათა და სხვათა რომელთამე ნიფთთა ხელოვნებითითა მოქმედებითა გაკეთებანი და საცნობელნი რომეა

ღნიმე, რომელნიცა სხლსა შინა მოხმარებინ, — ფრად ღირს
სასურველ არს მოსურნეთათვის სასწავლებლად.

141. ცხენის კარბადინი, ესე იგი სამკურნალო ცხენთა, ქმნილი
მეფის გიორგის ძის ბაგრატის მიერ, და აღბეჭდილიცა სტამბასა
შინა.

142. ქორის კარბადინი, ესე იგი ქორთა და მონადირეთა
მფრინველთა გაწრთვა, მოვლა და წამლობა სენისა მათისა თვითოე-
ულად.

143. წიგნი მცირე ყვავილის აჭრისათვის და მოვლისა, რომორ
უნდა ახდევინოს ძროხის ყვავილი რომ აუჭრას, თარგმნული რუსუ-
ლისაგან გოდერძი ფირალოვის მიერ, გორელისა, კოლეგიის პერე-
ვოჩიკისა, და აღბეჭდილი სტამბაში.

საქართველოს ცხოვრებანი და სხვანნი წიგნნი სანისტო-
რიონი.

144. ქართლის ცხოვრება, შეკრებილი ვრცლად ვანტანგ მეექვსი-
საგან, ქართლის სამეფოს მეფისა, დანიშუების ქართლისიდან ვიდრე
დასასრულამდე დიმიტრი მეფისა, თავდადებულისა, დაფითიან ბაგრა-
ტოვანისა.

145. ქართლის ცხოვრება ვრცლად, ვახუშტი ვანტანგ მეფის
შვილისაგან, რომელსა შინაცა გეოგრაფიულიცა აღწერა არს საქართ-
ველომსა.

146. მეფისა ირაკლი მეორის ისტორია სდ ქართლისა და
კახეთისა სამეფოთა და სხვათა მფლობელისა.

147. არჩილიანი, წიგნი ვრცელი, ლექსად (ესე იგი შაკრად)
თქმული მეფისა არჩილ მესამისა, რომელსა შინაცა შემოუტანიეს
მრავალნი ისტორიანი საქართველოსანი და მას შინა აღუწერიეს
ისტორია ვრცლად, პირველ — საკუთრად კახეთის სამეფოს მპყრობე-
ლისა და შემდგომად ქართლისა და კახეთისა ორთავე სამეფოთა და
სხვათა მპყრობელისა მეფისა თეიმურაზ პირველისა, რომლის მამა
იყო დაფით კახთა მეფე, ნ დედა წიდა დიდებული დიდი მოწამე
ქეთევან დედოფალი, ამა დიდისა გმირისა მეფე თეიმურაზ პირვე-
ლისა, დაფითიან ბაგრატოვანისა, ისტორია ფრად სიმართლით
უნაკლოდ აღუწერიეს მეფესა არჩილს, და ამა წიგნსა შინა არიან ზნე-

ობანი და ჩვეულებანი, საკუთარნი საქართველოს ერთა, და სხვანიცა ფრიად საქებელნი სტიხნი მრავალნი.

148. ქართლის ცხოვრება, შემოკლებული, ასტონი პირველისა, საქართველოს კათოლიკოსის მიერ ქმნილი.

149. წიგნი — მოხილვა, ტიმოთე მიტროპოლიტისა, მთავარ ეპისკოპოსისა, გაბაშვილისაგან, რომელმანცა სრულიად შემოკლო იერუსალიმი, მთაწმიდა და ანტიოხია, და საბერძნეთისა მონასტერნი სრულიად, და განსწრვიანა მუნ მდებარენი ძველნი ისტორიანი ქართულნი და ბერძულნი ჩვენ ქართველთა მონასტერთა იერუსალიმისა და ათონისათა (ესე იგი მთაწმიდის) ივერიის მონასტერსა და სხვათა, და მრავალი ძველი ისტორიათაგან მოთხრობანი საქართველოსა და საქართველოს ერისათვის აღგვიწერნა, და მონასტერნიცა იერუსალიმისა და მთაწმიდისანი სრულიად აღწერილ არიან მის მიერ, და ადგილთა მათ შინა თუ რადესნი მონასტერნი არიან საკუთრად ქართველთანი. ესე ტიმოთე მთავარ ეპისკოპოსი ბრძანებითა სრულიად ქართლისა და კახეთისა და სხვათა მეფისა თეიმურაზ მეორისა, ირაკლი მეფის ძისათა, წასრულ არს ადგილთა მათ და აღუწერიეს.

150. წიგნი საბერძნეთის მონასტერთა და იერუსალიმისა, იონას მიერ გედეონის შვილისა, მროველისა არხიეპისკოპოსისა, მოხილვისა და აღწერისა, რომელიცა ბრძანებითა მეფის ირაკლის მეორისათა წაწერულ არს და აღუწერიეს.

151. წიგნი — გურამიანი, სრულიად სტიხად თქმული, ქართულის ხარაკტირით საკვირველად შეწყობილი, რომელსა შინა ვახტანგ მეექვსისა ქართლის მეფის ისტორიას საკვირველის გამოხატვით თვით თოჟულად მოხსენებებს და მას უამს ისტორიას საქართველოსათა და საქართველოს მპყრობელთას; ამას შინა წინეთსწავლებანი, წიგნობანიცა ქართულნი არიან მრავალნი, სამხიარულო და საღაღობელნი, ისტორია და შემთხვეულებანი თვისნი, ტყვეობა მისი ლეკთა შორის, მუნით რუსეთს გამოსვლა და აქ ცხოვრება, კვლად სხე წისქვილისა, რომელიც მასვე მოუგონია და სხეც დაუხატავს იმაში: ერთს ადგილას სადმე წყალი ღრმად რომ მოდიოდეს და რუ არ გამოიტანებოდეს — იქ წისქვილი როგორ უნდა გაკეთდეს.

152. წიგნი მცირე — ნარკვევად სახელდებული, სდ საქართველომსა მეფის გიორგის პირმშოს ძისა დავითის მიერ ქმნილი, რომელიცა არს ხუთად განყოფილი 1. ისტორია ასურეთისა, 2. ბერძენთა, 3. მეგვიპტელთა, 4. რუსეთისა და 5. საქართველომსა.

153. სამეცნიერო, ესე იგი სამცხისა, რომელსაცა საათაბაგოსაცა უწოდენ, რომელიცა არს თვით ზემოქართლი, მკვიდრი მამული საქართველოდ, თუ ვითარ, რომელსა უამსა. დაიპყრეს ოსმალთა — მოთხრობა მისი გამოკრებით აღწერილი საქართველოს სამდვილთა ისტორიათაგან მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ.

საზოგადოდ საისტორიოთა წიგნთათვის და წინეთსწავლუბითთა ზღაპართა.

154. ხრონოლოგი — ისტორია ვრცელი; სამღვდელონი და საერონი მოთხრობანი დასაბამიდან სოფლისთ: ისრკელთა, იუდიანთა, ასურთა, რომთა და ბერძენთა, ვიდრე აღებამდე თურქთაგან ოთამანისთა კონსტანტინეპოლისა, და ოთამანთაცა ისტორია არს ამას შინა შემოტანილი; ეს არს თარგმნილი ბერძნულისაგან ენისა მღვდელმონაზონისა მიერ ქართველისა, თავადთა გვარისაგანისა, სოლღაშვილის ბაგრატისაგან, რომელიცა ყოფილა საქართველოს ივერიის მონასტრისა, რომელიცა არს ათონის შთასა შინა, არხიპულაგის, და იმ მონასტრის ბერი ყოფილა ეს ბაგრატი; არხილ მესამეს მეფესა ხლებია აქ, მოსკოვს, როდესაც არხილ მეფე საქართველოდამ რუსეთში გადმობრძანებულა, და მას უთარგმნია ბერძენისაგან ვიდრე მცირეს თეოდოსის მეფობის ისტორიის დასასრულამდე, და, ვინაჲდგან არხილ მეფეს იგი მღვდელმონაზონი ბაგრატის წარუგზავნია შეეცინას შინა, ქალაქსა სტოლკოლომსა, სადაცა ჰყოლია ძე თვისი, მეფის ძე აღექსანდრე, შეეთელეებისაგან დატყვევებულნი, ამისათვის დაშთომია ეს ისტორია უსრული. ს არხილ მეფესა, შექვევნითა სხვათა მთარგმნელთათა, უწეეს თვით თარგმანება მარკიანეს მეფობის დასაწყისიდან და სრულ უქმნიეს წიგნი ესე ხრონოლოგი, — საუკუნოდმცა არს ხსენება მისი, ან. ეს ხრონოლოგი იგი არს თვით პირველი ეგზეგეზიკალი, რომელიც არხილ მეფეს აღუწერინებია თვისთა სვიტათაგანთა აზნაურთა გარსეფანაშვილებისათვის — ონისიმე და ეფრემისათვის.

155. ტროადის ისტორია, ვრცლად აღწერილი, და დარღვევა მისი, ქართველთ ძველთ მთარგმნელთაგან ნათარგმნი.

156. ღირსი ხსოვნისა აღწერანი ჩინებულთა ქალაქთა ეფროპისათა, ლათინურისაგან ნათარგმნი იოანე ბერის მიერ (მონაზონისა), ფილოსოფოსისა ქართველისა.

157. მოთხრობა შემოკლებით დალაილამისათვის.

158. წიგნი ისტორიის ნადირშაჰისა, მეფის გიორგის პირმშობის დაფითის მიერ ნათარგმნი სპარსულიდან მირზა-მეითისხანის ისტორიით, ადვილს სსსმენელს შტილსედ.

159. ბუნებითი ისტორიის ასურქასტანისა, ნათარგმნი ქართულად ავთანდილ თუმანიშვილისაგან.

160. აღწერა აწინდელთა სპარსეთისა ყეენთა (ანუ შაჰთა) და გვარეულებისათვის ყაჯართასა თუ საიდგან წარმოებენ, მოკლედ, მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ შეთხზული და აღწერილი, და სამეფოსა კარისა მათისა განგებანი, რომელიცა წელსა 1811-სა, ჟამსა მოსვლისა თვისისა თავისუფლად აქა, სანკტპეტერბურგს, აღუწერა გრაფს კანტელარ ნიკოლაი პეტროვიჩს რუმინსცოვსა.

161. წიგნი — თელემაკ, ფრანციცულისაგან თარგმნილი არტიულერიის კაპიტნის, საქართველოს თავადთაგანისა, სარიდან ჩოლაყაშვილის მიერ.

162. წიგნი — ველისარიონი, ღირსი სსოვნისა საქმენი და შემთხვეულებანი, რუსულიდამ თარგმნილი გაიოზ არხიერეისაგან, აშტრახნის არხიეპისკოპოსისა; ესე იყო შდ საქართველოსა, კასეთისა ქალაქსა თელავს, საკეთილ-შობილეთა სსწავლებელთა მოძღვარი, წ თვით იყო თავადთა ბატონათაგანი თაყაშვილი, აღსრდილი სამეცნიეროთა ყოვლითა კათოლიკოსის მიერ ანტონი პირველისა.

163. წიგნი პოლიდორ კადმია (?) დარმონია, თარგმნილი რუსულისაგან ქართველთ თავადთაგანისა გიორგი, კასი, ავალიშვილისაგან.

წიგნნი საზღაპრონი.

164. წიგნი — ქილა და მანა, თუმცა საზღაპრო არს, მაგრამე ზნეთსწავლულებითა აღსავსე; ესე ორგზის თარგმნილ არს ქართულსა ზედა ენასა: პირველად სრულიად საქართველოს მეფის თეიმურაზ პირველისა ძისა და მემკვიდრისა მისისა მეფის ძის დაფითის მიერ და შემდგომად მისსა ქართლის მეფის ვახტანგ მექვისისაგან.

165. წიგნი — ამირან-დარეჯანიანი, დიდებულისა მის, სრულიად ივერიის მეფისა, თამარ პირველის მდივნის, მოსე ხონელისაგან ქმნილი.

166. წიგნი — ყარამანიანი, საკვირველის მის ფალავნისა, ესე იგი გმირისა, სპარსეთის მეფის შვილისა, რომელიცა უმანგ ხელმწიფისა საბუირანი იყო, ესე იგი ყოველთა ფალავანთა და სარდართა

თავი, და ღენკრადისიძუსი მისი; და ამა ყარამანიანსა შინა მრავალნი ხელმწიფეთა, დევთა და ძლიერთა ბრძოლანი და ამბავნი არიან ფრიად სასიამოვნო სასმენელნი; ესე არს თარგმნილი სპარსულისა ენით ქართულსა ენასა ზედა თავადის დავით სარდლისა და ქეშიქიბაშისა ორბელიანისაგან, დიან კარგს ენაზე ნათარგმნი, დროსა მეფისა ირაკლი მეორისასა, სრულიად ქართლისა, კახეთისა და სხვათა მპყრობელისა.

167. წიგნი ზღაპარად, — ჩინეთის მეფის შვილის მირი-ჭაბუკის ამბავი.

168. წიგნი მილორდ, ანგლიელის ლორდისა შემთხვეულებანი, გლახა კოტეცისაგან რუსულიდამ ქართულად თარგმნული.

წიგნნი ჰოემანი სხვა და სხვანი, რომელ არიან სტიხნი ანუ შაკრნი.

169. წიგნი ჰოემა, რომელ არს ლექსნი ვეფხვის ტუალისანი (ესე იგი რუსულებრ Барсовую кожу посящии), ქმნილი დიდისა მის პიიტიაგლისა, კაცისა მის ბრძნისა, შოთა რუსთაველისა, საკვირველის ხელოვნებით, ქართულს ხარაკტირსედ, — ისტორია და შემთხვეულება გმირისა მის საკვირველისა ტარიელ ინდოთ მეფისა ძისა, და სხვათა მეფეთა და ძლიერთა გოლიათთა ამბავნი და შემთხვეულებანი, სრულიად ოთხტაპოვანს ლექსებად თქმულნი, რომელსაც ქართულად იმის ლექსის გვარს შეეკრი ჰქვიან; მხოლოდ ერთი ლექსი არის ამაში სხვა გვარზედ, რომელსა ფისტიკაური ეწოდება. ესე შოტტა რუსთველი იყო მოღარეთ უხუცესი დიდისა მის ხელმწიფისა, სრულიად იუკრია-საქართველოს მპყრობელისა, მეფისა თამარ პირველისა და მინისტრი მისი, დიდი მიხნეული; ასე მოუთხრობენ ამისთვის, რომელ რაფცა იმ ჟამისა სიბრძნე, მეცნიერება და ხელოვნება სოფელსა შინა იყოფო — არცერთისაგან უსწავლელი და ცალიერი არ იყოფო გონიერებით, სიტყვიერებით და სახის მშვენიერებითაც, თავლად თუ ტანად ყოველთა კაცთა მის ჟამისათა თითქმის აღმატებულად. ამის სტიხები პირველი არის ქართულს ენაზედ.

170. ჰოემა თამარ დიდებულისა და საკვირველისა მის ხელმწიფისა მეფისა, რომელიცა მიაწოვა მდივანმან და მინისტრმან ამა დიდებულისა მეფისამან აბდულამესია შავთელმან, რომელისაცა მას ჟამისათა ყოველთა ზედა აღმატებულ ჰყვეს ლექსნი, ესე იგი სტიხნი, მისნი. საკვირველის ხელოვნებით შეუთხზავს რვეულის ლექსების გვარზე, რვა

რითმა აქვს თვითო ლექსსა, და ყოველი სტიხი მაჯამათ არის თქმული (ესე იგი, რომელსა ზედაცა რითმისა დაბოლგებულ არიან თვითოეული მათი ორსასამს გვარად, სხვა და სხვა რიგად, აღიხსნებიან). ესე აბდულ მესია შავთელი უკანასკნელ შემონაზონებულა, გელათის ედ წმიდის მონასტერში შესულა, იოანე უწოდებით, და იქ აღსრულებულა. ამას მრავალნი უცხო სტიხნი დაუწერია ქართულს ენაზედ, დიან საქებელნი.

171. პოემანი ეგრეთვე ჩანრუნაძისა, რომელიცა იყო თამარ მეფისა დროსავე; მან აღწერა შესხმა თამარ მეფისა საკვირველის ხელოვანებათა; იმის ლექსების გვარს ჩანრუნაული ჰქვიან, — რვის რითმითა არიან და მაჯამად სრულიათ. ეს ჩანრუნაძე მოხვეე ყოფილა, არაგვის საერისთოსაცან; თამარ მეფის მდივანი ყოფილა და დიდებულთა კარისკაცთა მისთაგანი; სხვანიც ბევრნი არიან ამისგან საქებელნი ლექსნი თქმულნი.

172. შეკრებული წიგნი მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ, რომელსა შინა არიან ლექსნი ესე და პოემანი:

1. ვარდულებულიანი, თქმული ღთივ გვირგვინოსანისა მეფის, ჰატრონის, თეიმურაზ პირველისა მიერ, სდ საქართველოდსა მფლობელისა.

2. გაზაფხულის და შემოდგომის ქება, მისვე მეფის თეიმურაზის პირველისა მიერ.

3. სამთლისა და ფარვანას ბასი, მისგანვე.

4. ანბანთ-ქება, მეფის არჩილის მესამის მიერ თქმული.

5. ანბანთ-ქება საკვირველისა პიტიკობითა, ზაქარია მოძღვრის ძის იოსების მიერ გაბაიანის თქმული სამქებრად მეფის თეიმურაზ მეორის ასულისა ელისაბედისათვის.

6. ბესარიონ გაბაიანისაგან, მისვე ზაქარია მოძღვრის ძისგან, თქმულნი ლექსნი სიმღერათა, სხვათა და სხვათა ჟამთა, ოდ საქებულად თქმულნი; ესე ბესარიონ არს ქართველთა მელექსეთა შორის ქებული.

7. იმერთა მეფის სოლომონ პირველისა და აფხაზთა ბძძლა, გალექსილი იმერთაგანვე.

8. თავადის დიამბეგის დაფით ჩოლოყაშვილის, ჯიმშერისძის, ლექსნი, რომელნივე საქებელნი და რომელნივე საღადობელნი.

9. თავადი მამუკა გურამიშვილისა ლექსნი მცირენი.

10. თავადის თუმანიშვილის დიმიტრი მდივნის ლექსნი.

11. და სხვათა და სხვათა მესტიხეთა.

173. სტიხნი, სრული წიგნი, საადნამასი (რომელსა ქართველნი

სავათნამას ეძახიან); ესე იყო ყამსა მეფის ირაკლი მეორისასა, სა-
ქართველას რომესთაგანი, სიმღერები სხვათა და სხვათა საღაღობელთა
შემთხვეულებათა ყამსა თქმული, საგვირველად აწრიანი და შესაბამიერი,
ლიტონი ლექსნი არიან.

174. სტიხნი—კატისა და თავთა ბრძოლას, თქმული ბერის ვისმე
მცირე ისაკისაგან, ყამსა მეფისა თეიმურაზ მეორისასა.

წიგნნი ლექსიკონნი.

175. ლექსიკონი სრული და ვრცელი, სულხან საბა თავადის
ორბელიანის მიერ შეკრებილი, რომელსაცა მეფის გიორგის პირმ-
შომან ქმან დავით შემატნა საზოგადოდ ქართულთა წერილთაგან და
ერთა შორის მოპოვებით.

176. ლექსიკონი საბასივე, სრული.

177. ლექსიკონი, აწნაურისა პეტრე ებრელ (?) ლარაძისაგან,
სტიხატვორისაგან, ქმნული.

178. გამოკრებული რუსული და ქართული ლექსიკონი, და ქარ-
თულის ასოებით დაწერილი, რუსული სიტყვებიც ქართულისავე ასოე-
ბით დაწერილი, მეფის გიორგის ძის იოანეს მიერ ქმნული.

179. რაზღოფორი რუსული და ქართული, სოლომონ მსაჯულისა,
მეფის ერეკლე მეორისა მდივნის მიერ.

180. თვით-მასწავლებელი რუსული და ქართული, კოლეგიის
პერკოდნიკის გადაერძი ფირალფის მიერ.

წიგნნი სჯულისაჲნი და სამართლის-წიგნნი.

181. საქართველოს სამართლის წიგნი, რომელიცა შერდგენილ-
არს ქვემო ამათ აღწერილთა მიერ ჰსჯულთა: წიგნი. ასუ ნაწილი 1. მო-
სეს სჯულები; ნაწილი 2. ბერძული სჯულები; ნაწილი 3. გიორგი
სრულიად ივერია-საქართველომს მეფისა, ბრწყინვალედ (ესე არს რუსუ-
ლად ЛИСТАТЕЛЬНЫЙ) სახელდებულისა; ნაწილი 4. სრულიად საქარ-
თველომს კათოლიკოსისა მალაქიასი; ნაწილი 5. აღბულა, მესხთა
სთაბაგისა, ესე იგი მთავრისა ახალციხისა; ნაწილი 6. სომხური სჯუ-
ლები; ნაწილი 7. ფახტანგ მეექვსის, ქართლის მეფის სჯულები, რომ-
ელიცა ქმნა თვისსა ბატონისშვილობაში, რდეს იყო მსაჯულთ-უხუ-
ცესი და განმგე ქართლისა სამეფომსა.

რუსული ჰსჯულები.

182. ულუქენიე, — ჰსჯულები შეფისა ალექსი მინაილიჩისა, სრულად როსიის მპერობელისა, თარგმნილი ქართულად რუსულისაგან დროსა პეტრე პირველისა იმპერატორისაჲსა, — იოსებ ყოფილისა ტფილისელისა, რომელიცა ყოფილ არს სომეხთა სარწმუნოებისა, და თვით პეტრე პირველსა მოუნათლავს ბერძენ-როსიისა მართლმადიდებელისა სარწმუნოებასა ზედა და სახელ უდვიეს ლევ-პეტრედ, და განუწესებოეს იგი ინოსტრანნი კოლეგიასა შინა პერეოდნიკად, ესე იგი მთარგმნელად ქართულისა ენისა; იგი კარგად განვითარებული კაცი ყოფილა.

183. უჩრეუდენიე გუბერნიათა, — რუსულიდამ ნათარგმნი ქართულად კოლეგიის პერეოდნიკის გოდერძი ფირალოვისაგან.

184. გუბერციის გრამატა, — თარგმნილი რუსულით ქართულად და ალბეკდული მისვე გოდერძი პერეოდნიკის ფირალოვისაგან.

185. რუსეთის სამმართველოთა და სამსაჯულოსა ადგილთა, და სჯულთათვის რომელთამე, მოკლედ ქმნილი საქართველოს მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ.

სჯულები.

186. სჯულის-განონნი და სამართალნი სპარსთა, შიათა სარწმუნოებისათა, თარგმნული სპარსულისაგან უამსა შაბაზ პირველისა, სპარსთა მპერობელისაჲსა, ენსა ზედა ქართულსა ფარსადანის მიერ გორგიჯანისძისა, რომელიცა ყოფილ არს ქართლელი, გორელი; ესე გორგიჯანისძვილი ფარსადან შაბაზ ექენისაგან პატივცემული ყოფილა სახელათი — ნაიბ ეშიკადაზობა უბოძებია, და როდისაც როსტომ, ქართლის მეფე, ისპანში ბეგლარბეგად დამჯდარა, იმას ამ ფარსადანისათვის ისპანის ტარულაობა მიუცია (რომელიცა არს სახელად პოლიცემისტრობისა); ესე მოჭმედიანთ ჰსჯულის-განონნი მისგან არის ნათარგმანი და იმისგანვე აღწერილი.

წიგნნი სამხედრონი და სააარტილერიონი, და სამხედროს სჯულთა განწესებახი.

187. წიგნი პეტრე პირველისა იმპერატორისა — არტიკულნი სამხედროდსა სჯულისანი, ადრევე ქართულს ენაზე ნათარგმნი რუსულით.

საგათანამას ეძახიან); ესე იყო ჟამსა მეფის ირაკლი მეორისასა, სა-
ქართველს სომეხთაგანი, სიმღერები სხვათა და სხვათა საღალღბელთა
შემთხვეულებათა ჟამსა თქმული, საკვირველად აზრიანი და შესაბამიერი,
ლიტონი ლექსნი არიან.

174. სტიხნი—კატისა და თავთა ბრძოლა, თქმული ბერის ვისმე
მტრე ისაკისაგან, ჟამსა მეფისა თეიმურაზ მეორისასა.

წიგნნი ლექსიკონნი.

175. ლექსიკონი სრული და ვრცელი, სულხან საბა თავადის
ორბელიანის მიერ შეკრებილი, რომელსაცა მეფის გიორგის პირმ-
შომან ძემან დავით შემატნა საზოგადოდ ქართულთა წერილთაგან და
ერთა შორის მოპოვებით.

176. ლექსიკონი საბასივე, სრული.

177. ლექსიკონი, ახსნურისა პეტრე ეგრელ (?) ლარაძისაგან,
სტიხატვორისაგან, ქმნული.

178. გამოკრებული რუსული და ქართული ლექსიკონი, და ქარ-
თულის ასოებით დაწერილი, რუსული სიტყვებიც ქართულისავე ასო-
ებით დაწერილი, მეფის გიორგის ძის იოანეს მიერ ქმნული.

179. რაზღოვარი რუსული და ქართული, სოლომონ მსაჯულისა,
მეფის ერეკლე მეორისა მდივნის მიერ.

180. თვით-მასწავლებელი რუსული და ქართული, კოლეჯის
პეტროდნიკის გადაწიი ფირალაფის მიერ.

წიგნნი სჯულისანი და სამართლის-წიგნნი.

181. საქართველოს სამართლის წიგნი: რომელიცა შერდგენილ
არს ქვემო ამათ აღწერილთა მიერ ჰსჯულთა: წიგნი, ანუ ნაწილი 1. მო-
სეს სჯულები; ნაწილი 2. ბერძული სჯულები; ნაწილი 3. გიორგი
სრულიად ივერია-საქართველომს მეფისა, ბრწყინვალედ (ესე არს რუსუ-
ლად *блестательный*) სახელდებულისა; ნაწილი 4. სრულიად საქარ-
თველომს კათოლიკოსისა მალაქიასი; ნაწილი 5. აღბულა, მესხთა
ათაბაგისა, ესე იგი მთავრისა სალციხისა; ნაწილი 6. სომხური სჯუ-
ლები; ნაწილი 7. ფახტანგ მეექვსის, ქართლის მეფის სჯულები, რომ-
ელიცა ქმნა თვისსა ბატონისშვილობაში, ოდეს იყო მსაჯულთ-უხუ-
ცესი და განმგე ქართლისა სამეფომს.

რუსული ჰსჯულები.

182. ულაიენი, — ჰსჯულნი მეფისა ალექსი მიხაილიჩისა, სრულად რომის მპყრობელისა, თარგმნილი ქართულად რუსულსაგან დროსა პეტრე პირველისა იმპერატორისა, — იოსებ ყოფილისა ტიფლისელისა, რომელიცა ყოფილ არს სომეხთა სარწმუნოებისა, და თვით პეტრე პირველსა მოუნათლავს ბერძენ-რომისა მართლმადიდებელისა სარწმუნოებასა ზედა და სახელ უდვიეს ლევ-პეტრედ, და განუწესებეს იგი ინოსტრანნი კოლეგიასა შინა პერეოდნიკად, ესე იგი მთარგმნელად ქართულისა ენისა; იგი კარგად განვითარებული კაცი ყოფილა.

183. ურეუდენი გუბერნიათა, — რუსულიდამ ნათარგმნი ქართულად კოლეგიის პერეოდნიკის გოდერძი ფირალოვისაგან.

184. გუბერციის გრამატა, — თარგმნილი რუსულით ქართულად და ალბეკდული მისვე გოდერძი პერეოდნიკის ფირალოვისაგან.

185. რუსეთის სამმართველოთა და სამსაჯულოსა ადგილთა, და სჯულთათვის რომელთაზე, მოკლედ ქმნილი საქართველოს მეფის გიორგის ძის ოიშურაზის მიერ.

სჯულნი.

186. სჯულის-განონნი და სამართალნი სპარსთა, შიათა სარწმუნოებისათა, თარგმნილი სპარსულსაგან უამსა შაბაზ პირველისა, სპარსთა მპყრობელისა, ენასა ზედა ქართულსა ფარსადანის მიერ გორგიჯანისძისა, რომელიცა ყოფილ არს ქართლელი, გორელი; ესე გორგიჯანისშვილი ფარსადან შაბაზ ეკენისაგან პატივცემული ყოფილა სახელათი — ნაიბ ეშიკაღაზობა უბოძებია, და როდისცა რომს, ქართლის მეფე, ირვანში ბეგლარბეგად დამჯდარა, იმას ამ ფარსადანისათვის ირვანის ტარულაობა მიუცია (რომელიცა არს სახელა პოლიცემისტრობისა); ესე მოჭმედანთ ჰსჯულის-განონნი მისგან არის ნათარგმანი და იმისგანვე აღწერილი.

წიგნის სამხედრონი და საარტილერიონი, და სამხედროს სჯულთა განწესებანი.

187. წიგნი პეტრე პირველისა იმპერატორისა — არტილერიის სამხედროსა სჯულისანი, ადრევე ქართულს ენაზე ნათარგმნი რუსულით.

188. კვალად სხვა წიგნი მისივე პეტრე პირველისა — არტიკულები, ექსკრისიცია და სამხედრო სჯულები, რუსულიდამ ქართულად თარგმნული.

189. ტაქტიკა, თვისის თვისსაყოფელის ქარტინებით, თარგმნილი ქართულსა ესასა ზედა ფრანციცულით საქართველოს მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ.

190. მხედრობის დარიგება ნაპოლიონისაგან, ფრანციის იმპერატორისა, ოდეს მხედრობასა თანააც ბრძოლა — თუ ვითარ განემზადნენ და მოიქცნენ იგინი, თარგმნული რუსულისაგან მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ.

191. ფრანციცულნი ჰსჯულნი სამხედროთაგანთა შემცოდეთა გარდახდევინებისათვის, მოკლედ, მისვე მეფის ძის თეიმურაზ გიორგიევიჩისაგან ფრანციცულისაგან ნათარგმნი.

192. არტილერიის წიგნი და ხელოვნება, და ზარბაზნის ჩამოსხმანი, რუსულისაგან თარგმნილი საქართველოს მეფის გიორგის პირმშოს ძის დავითის მიერ, უამსა საქართველოს შინა ყოფისა მათისასა, რომელიცა მიუძღვნა ძმასა თვისსა, მეფის გიორგის ძეს, იოსებს.

193. მცირე წიგნი — პრაკტიკა არტილერიისა, მანევრათა და სხვათა და სხვათა საგანთა არტილერიისათა, ქმნილი შემოკლებით მეფის გიორგის ძის თეიმურაზისა მიერ.

წიგნნი გეომეტრიულნი და გეოგრაფიულნი.

194. საარჩმატიკოთა და საგეომეტრიოთა პრეპარაციათა, პრეგრესიის განონთა და რომელთამე საგეომეტრიოთა საგანთათვის, ქმნილი მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ.

195. გეოგრაფია მოკლედ, რუსულისაგან მეფის გიორგის პირმშოს ძის დავითის მიერ ქართულად ნათარგმნი.

196. წიგნი, რომელსა ეწოდების აიათი (ანუ ეიათი), სპარსულისაგან თარგმნული ქართლის მეფის ვახტანგ მეექვსისაგან, რომელსა შინაცა არიან რომელნიმე გეომეტრიულნიცა და გეოგრაფიულნი შემეცნებანი.

კვალად წიგნნი, რომელნიცა შემორე დაგვშთეს აღუწერელად.

197. წიგნი — მონტესკიე, ფრიად ჩინებული წიგნი ჰსჯულთათვის, თარგმნილი საქართველოს პირმშოს მეფის გიორგის ძის და-

ითისგან რუსულის ენიდამ ქართულად, რომელიცა სთხოვა ძმამან მათმან, მეფის ძემ თეიმურაზს, და პატივისცემისათვის მისისა უთარგმნა ფედ კარგს ენასედ, უცხოთ თხუხულებით, სრულიად.

198. ისდოთა ბრძანამანთა (ბრძანამანი — კერპთმსახურნი ჭინდნი, თავთა თვისთა აბრამიანად უწოდენ) სარწმუნოება, ანუ ღის მეტა უგელება მათი, ანგლიელისა პატერ ბუშესგან მიწერილი ავრამიანის მონასტრის ეპისკოპოსსა თანა, რუსულისგან ჭსთარგმნა ესე საქართველთს მეფის გიორგის ძემან პირმშომან დავით.

199. მიფოლოლია შემოკლებით, მისვე მეფის ძის დავითის მიერ თარგმნილი რუსულით და ანბანსედ დაწეობილი ქართულად.

200. რომელნიმე ფოლტერის თხუხულებათგან, თარგმნილი სხვათა და სხვათა საგანთათვის რუსულიდამ ქართულად.

201. მცირე ენციკლოპედიად სახელდებული, და რომელსა შინაცა არიან სნეთსწავლულებანი, უმეტეს თარგმნილი რუსულისგან ენისა ქართულსა სედა პერკოდნიკისა ეგორ მაგარიჩისგან ჩუგუნევისა.

202. ბართნი სატრფიალონი, ანუ (სახელ - სიყვარულითნი) სპიჭნურონი მიწერილობანი, ქმნილნი ფრიადისა ენამსეობითა დავითის მიერ, საქართველომს მეფის გიორგის პირმშოს ძისა, ფრიად საქებელნი.

203. შემოკლებითი მოთხრობა არმაზისათვის, რომელსაცა კერპთმსახურებსა შინა თავფანისცემდეს ერნი საქართველომსანი და ხადოდეს უპირველესს ღთად: ვინა იყო იგი და სადაათ? — პოვნილი ძველთა წერილებთა შორის და გამაწერილი სდ საქართველომს მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ.

204. ვეფხვის-ტყაოსნის განმარტება და ლექსთა მისთა, მის მიერვე.

205. ანბანთა-ჩართულთა სწავლა და იგიურათა მისთა (ესე იგი გამოხატულებათა და სახეთა თვითოეულთა ასოთასა), — ესე იგი ჩართულის ანბანი, რომლითაცა ისწავების ხელის ჩართვა, ნიკოლოზ თბილელისა ორბელისშვილის, საქართველომს ერიისა თავადთა შთამომავლობათაგანისა და პატიოსნისა მღვვლთ-მთავრისა, ტფილისის მიტროპოლიტის მიერ, რომელიცა იყო კაცი სწავლული ჟამისა მეფობისა ქართლისა სამეფოსა სედა ვახტანგ შექქვისისას; გარდამოიღო ესე წიგნისგან მისისა მეფის გიორგის ძემ თეიმურაზმან ორივე — ხუცურნი ჩართულის ანბანიცა და მხედრული ჩართულის ანბანიცა, და მისნი სტინიცა რომელნიმე, და ამა ერთსა წიგნსა შინა შეკრიბნა, და

თვისნიცა ლექსნი აკროსტიხური და რომელები იამბიანი დატო-
ამას ზედა, და ეროს წიგნად ქმნა.

206. წიგნი სამხარეულონი, მეფის გიორგის ძის ბაგრატიის
მიერ ქმნილი, სხვათა და სხვათა საჭმელთა, და ნალივკათა, და მურა-
ბათა გაკეთებანი სახლის იკონომიისათვის.

**Списокъ грузинскихъ печатныхъ книгъ и рукописей, получен-
ныхъ въ 60-хъ годахъ студентами СПб. Университета, чрезъ
посредство Д. I. Чубинова, отъ царевны Саломе.**

ქართულნი სტუდენტნი გაძლევეთ თქვენ, უ. პროფესორს დავით
ჩუბინოვს, ამა პირობის წერილსა მასზედა, რომელ მივიღეთ თქვენგან,
ნაჩუქები განსვენებულის მეფის ასულის სალომესაგან, შემდგომნი
ქართულნი წიგნები:

1. ქილილა და დამანა.
2. სამართალი ვახტანგისა, მეშვიდე ნაწილი.
3. საქართველოს ისტორია, ვახუშტისა.
4. დრამმატიკა ანტონი კატალიკოზისა.
5. დრამმატიკა გაიოსისა.
6. საქართველოს ცხოვრება, ვახტანგ ბატონიშვილისა.
7. რიტორიკა მიხიტაკისა.
8. ცხენის კარაბადისი.
9. კატელორია ანტონი კატალიკოზისა.
10. ქართლის ცხოვრება, ვაჰუნი ორბელიანისა და სეხნია ჩხეიძისა.
11. უარამანიანი.
12. განმარტება აზოკალიფისისა.
13. ვეფხვის ტყაოსანი, დაბეჭდილი ვახტანგ მეფისაგან.
14. სიბბძნე სიჭრუფის ზღაპარი.
15. სახარება, მხედრულად დაბეჭდილი.
16. გურამიანი.
17. ლექსიკონი, საბა ორბელიანისა.
18. ვახტანგ მეფის სრული სამართალი.
19. ასტრონომია, ვახტანგ მეფისაგან ნათარგმნი.
20. სპარსული სახარება, ქართული ასოებით დაწერილი.

21. ველიზარისნი.
22. ვანტანგ მეფის ლექსები.
23. მოგზაურობა ტიმოთესი.
24. მარკაველიანსი.
25. რუსულ-ქართული ლექსიკონი.
26. საქრისტიანო სწავლა, გაიოზისა.
27. მოთხრობა დიდის კონსტანტინე მეფისა და სხვა და სხვა სიტყვები.
28. მარხვისათვის, დიდი ვასილისა.
29. მახადიანთა სიტყვისგება.
30. შობის გალობა, დაბეჭდილი.
31. სადღესასწაულო.
32. ჟამნი.
33. დაგითნი.
34. სამღვთო კურთხევა.
35. პარაკლიტონი.
36. ვარლამის სიტყვები.
37. საღმთო მსახურება.
38. სამოციქულო.

და ეს შემომოხსენებული წიგნები სსსარგებლოდ ჩვენდა ჩვენს ბიბლიოტეკაში დარჩებიან დაუკარგავად, რასედაც ხელს ვაწერთ:

დავით ბაქრაძე, ალექსანდრე ახზასი, პავლე თუმანიშვილი, ნიკოლოზ დოდობერიძე, ლუარსაბ მაღალაშვილი, ესტატე მაღალაშვილი, გრიგოლ მაღალაშვილი, მიხეილ დამასაშვილი, ნიკოლოზ ალექსიშვილი-მესხი, კონსტანტინე მეფისაშვილი, ივანე ისარლიშვილი, დავით დოდობერიძე, მიხეილ ანდრონიკაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, პეტრე აღნაზიშვილი, ნიკოლოზ ჯაბადარი, ბასილ სავანელი, ბასილ თუმანიშვილი, კირილე ლორთქიფანიძე, გრიგოლ ჯავახიშვილი, სიმონ აბაშიძე, ალოის მისანდარი, აკაკი წერეთელი, მიხეილ ტერდავითოვი, ილიკო სერებრიაკოვი.

კატალოგი ქართულის ბიბლიოთეკის უცანათლებულების თავადის იოანე გრიგოლის ძის გრუსინსკისა.

I. სასულიერო წიგნები.

ა) საეკლესიო წიგნები.

1. დაბადება, დაბეჭდილი მოსკოვს 1743 წ., ორი ეგზემპლიარი.

2. სახარება, ნაწერი ხუტურად საყდარსა შინა ტბეთისას, სამყოფელსა წმ. მოციქულთა, 995 წ., დაგიო კუროპალატის დროს; ნაწერი ეტრატზედ.

3. სახარება, დაბეჭდილით ქ. ტფილისს ჩუჟა წ., მეფე ირაკლი და დედოფალი დარეჯანის დროს, ორი ეგზემპლიარი.

4. სახარება, დაბეჭდილი ქ. ტფილისს ჩუჟა წ. მეფე ირაკლი და დედოფალი დარეჯანის დროს.

5. სახარება, დაბეჭდილი იმერეთს (სახსერეს) ჩუიზ წ., ორი ეგზემპლიარი.

6. სახარება, ხუტურად დაწერილი ეტრატზედ (?!).

7. სახარება, მხედრულად დაბეჭდილი ქ. ჰეტერბურღს 1818 წ. იმპ. ალექსანდრე I დროს, გამოცემული ბიბლიის საზოგადოებისაგან. — ამასთანვე ხელნაწერი (?) სამოციქულო.

Каталогъ Грузинской Библиотеки свѣтл. князя Ив. Гр. Грузинскаго.

I. ДУХОВНЫЯ КНИГИ.

а) Церковныя книги.

1. Библия, напечатанная въ Москвѣ въ 1743 г., два экземпляра.

2. Евангеліе, переписанное въ Тбетской церкви св. апостоловъ, относящееся ко времени царствованія Давида Куропалата, 995 г.

3. Евангеліе, напечат. въ Тифлисѣ въ 1791 г., 2 экземпляра.

4. Евангеліе, напечат. въ Тифлисѣ въ 1786 г.

5. Евангеліе, напечат. въ Имеретіи (сел. Сачхерэ) въ 1817 г., 2 экземпляра.

6. Евангеліе, писанное на пергаментѣ (?).

7. Евангеліе и Апостоль, напечат. Библейскимъ Обществомъ въ С.-Петербургѣ въ 1818 г.

8. სსხარება, მსედრულად ნაწი-
რი 1778 წ.

9. სსხარება, მსედრულად ნაწი-
რი ქ. ტფილის 1814 წ., მწერა-
ლი ჰატარა არუთინას ძე ტირაგუ
პეტრე.

10. სამოციქულო, ხუცურად
დაბეჭდილი მოსკოვის ჩღაე წ.
ფაწლითა და წარსაგებელითა
ტფილელ მიტროპოლიტის ათა-
ნასი ამილახვრისათა.

11. სამოციქულო, ხუცურად
დაბეჭდილი ტფილისის ჩღაე წ.,
ორი ეგზემპლიარი. მშრომელნი:
სიონის იკონომოსის დეკანოზის
ოსეს ძე იოანე; მესტამბე რომა-
ნოზ ზუბაშვილი; გამკებელი და
შედამხედველი ქრისტეფორე კე-
ჟეაშვილი.

12. სამოციქულო, ხუცურად
დაბეჭდილი იმერეთს (სახხერეს)
ჩეიე, ორი ეგზემპლიარი.

13. აპოკალიპსი და ნემესიის
(წიგნი), ხუცურად ნაწერი.

14. დავითნი, დაბეჭდილი ხუ-
ცურად ქ. მოსკოვის ჩეგა წ.

15. დავითნი, დაბეჭდილი ხუ-
ცურად.

16. დავითნი, დაბეჭდილი
ტფილისს.

17. ჟამნი, დაბეჭდილი ქ. მოს-
კოვის ჩღაე წ.

— 18. ჟამნი, ნაწერი ხუცურად,

8. Евангеліе, граждан. ру-
копись 1778 г.

9. Евангеліе, переписанн. въ
Тифлисѣ въ 1814 г.

10. Апостоль, напечат. въ
Москвѣ въ 1765 г.

11. Апостоль, напеч. въ
Тифлисѣ въ 1791 г.

12. Апостоль, напеч. въ
Имеретіи (Сачхерѣ) въ 1815 г.,
2 экзempl.

13. Апокалипсисъ и книга
Немесіа, церковн. рукопись.

14. Псалтырь, напеч. въ
Москвѣ въ 1821 г.

15. Псалтырь, печатн., не
полный экземпляръ.

16. Псалтырь, напеч. въ
Тифлисѣ, безъ начала и конца.

17. Часословъ. напеч. въ
Москвѣ въ 1768 г. на счетъ
тифл. митроп. Аѳанасія, подъ
надзоромъ кн. Димитрія Ци-
ціанова.

18. Часословъ, шисанъ въ

სიონის დეკანოზის ნიკოლოზისაგან ჩლნგ. წ.

19. ჟამნი, დაბეჭდილი მოსკოვს ჩეკბ წ.

20. ლოცუნი, დაბეჭდილი ქ. ტფილისს ხუცურად ჩლი წ., ქახოსრო მეფის დროს, შრომითა და წარსაგებელითა გაბეჭდელის ბატონიშვილის ვახტანგისათა, გაიმართა ხელითა ნიკოლოზ, დღესდღე - მონაზონის, ორბელის-შვილისათა.

21. ლოცუნი, ხუცურად დაბეჭდილი მოსკოვს ჩეიე წ.

22. ლოცუნი, მხედრულად დაბეჭდილი ქ. მოსკოვს ჩეკბ წ.

23. ვრცელი ლოცუნი, ხუცურად ნაწერი სიონის დეკანოზის ნიკოლოზისაგან, ჩლოზ წ.

24. ლოცუნი, მხედრულად ნაწერი.

25. ლოცვანი შუალამისა, ხუცურად ნაწერი.

26. ლოცვანი განთიადისნი, რვეული, ნაწერი არხიმანდრ. გაიოლის მიერ, კრემენხულს 1788 წ.

27. ლოცვანი განხსნითი მღუდელ-მთავრისადმი, მიცვალებულთა ზედა წარსაკითხველი, მხედრულად დაბეჭდილი.

28. ჰარაკლისი, დაბეჭდილი ქ. მოსკოვს ჩლმ. წ., «სათასითა და წარსაგებელითა ათანასი მიტროპ. გაკეთდა საბეჭდავი ესე და დაბეჭდა წიგნი ესე ჰარაკლისი».

29. ჰარაკლისი, რვეული მხედ-

Тифлисѣ въ 1756 г. протоіереемъ Сіонск. собора Николаемъ.

19. Часословъ, напеч. въ Москвѣ въ 1822 г.

20. Молитвенникъ, напеч. въ Тифлисѣ въ 1710 г.

21. Молитвенникъ, напеч. въ Москвѣ въ 1815 г.

22. Молитвенникъ, напеч. въ Москвѣ въ 1823 г.

23. Пространный молитвенникъ, церк. рукопись прот. Николая 1777 г.

24. Молитвенникъ, гражд. рукопись XVIII в.

25. Полунощныя молитвы, рукописная тетрадь XVIII в.

26. Утреннія молитвы, писанныя въ Кременчугѣ въ 1788 г. архим. Гаіозомъ.

27. Разрѣшительныя молитвы надъ усопшимъ, церк. печать, безъ указанія года и мѣста напечатанія.

28. Молебникъ, напеч. въ Москвѣ въ 1760 г.

29. Молебникъ, рукоп. тет-

რულად ნაწერი, გრიგოლ ბა-
ტონიშვილის გალექსილი.

30. პარაკლიტონი, ხუცურად
დაბეჭდილი მოსკოვს ჩუკბ წ.

31. კურთხევანი, დაბეჭდილი
ტფილისს ჩღჳდ წ.

32. კურთხევანი, დაბეჭდილი
მოსკოვს ჩუკე წ.

33. კურთხევანი, დაბეჭდილი
ტფილისს ჩღჳდ წ.

34. კურთხევანი, დაბეჭდილი
მოსკოვს ჩუკე წ.

35. წიგნი საღმთო მსახურე-
ბისა, დაბეჭდილი მოსკოვს ჩუკდ წ.

რადь, изложенъ въ стихахъ ца-
ревичемъ Григоріемъ.

30. Параклитонъ, напеч. въ
Москвѣ въ 1822 г.

31. Требникъ, напеч. въ
Тифлисѣ въ 1784 г.

32. Требникъ, напеч. въ
Москвѣ въ 1825 г.

33. Требникъ, напеч. въ
Тифлисѣ въ 1784 г.

34. Требникъ, напеч. въ
Москвѣ въ 1825 г.

35. Служебникъ, напеч. въ
Москвѣ въ 1824 г. Надъ пе-
чатаніемъ этого изданія тру-
дились: Сынъ Эристава-ксан-
скаго, членъ Св. Синода Вар-
лаамъ, митр. Іона Гедеони-
швили (въ качествѣ цензора),
печатался подъ наблюденіемъ
внука царя Іессея Димитрія Ба-
гратіона, при содѣйствіи игумена
Никифора, сына Михайла Ма-
хаилишвили, священн. придвор-
ной церкви въ Телавѣ, и пабор-
щика Георгія Паичадзе.

36. სადღესასწაულო, დაბეჭ-
დილი მოსკოვს ჩუე წ.

36. Праздничная Минея,
напеч. въ Москвѣ въ 1805 —
1808, 1810 гг.

37. გამოკრებული სადღესას-
წაულო, ხუცურად დაბეჭდილი
იმერეთს (სოფ. წესს) ჩუი წ.

37. Краткая праздничная
Минея, напеч. въ Имеретіи (въ
дер. Цесъ), въ 1811 г., началъ
печатать еп. Софронъ, продол-
жалъ кн. Зурабъ Церетели,
типографщиками были Романъ
Зубашвили съ сыномъ.

38. კონდაკი სამთა მღუდელ-
მთავართა ე. ი. ვსილი დიდისა,
გრიგოლი ღმთის-მეტეუჭლისა
და იოანე ოქროპირისა, ბატონი
შვილის გიორგის ბრძანებით ნა-
წერი სიონის დეკანოზის ნიკო-
ლოზისაგან 1780 წ. (როგორც
თვითინ ამბობს «ერთხელ გამო-
ჭრილის კალმით»).

39. ფორმა ე. ი. სახე ვითარ
ჯერას მოხსენება ხელმწიფეთა,
ხუცურად დაბეჭდილი.

40. თთუჭნი ათორმეტთა
თუჭთა, განხინებით ტიბიკონი-
საებრ საკითხველისაგალაბელნი,
ხუცურად ნაწერი იმერეთს.

41. თთუჭნი, ენკენის თვიდა
ნოემბრამდინ, ხუცურად დაბეჭ-
დილი.

42. მარხუანი, ალბეჭდილი
ტფილისს 1793 წ.

38. Служебникъ трехъ свя-
тителей: В. Великаго, Гр. Бо-
гослова и І. Златоуста, писан-
ный (разъ-очиненнымъ перомъ)
Сіонскимъ прот. Николаемъ по
повелѣнію царевича Георгія
Иракліевича въ 1780 г.

39. Форма поминовенія ав-
густѣйшихъ Особъ Царскаго
Дома, церковная печать.

40. Четыи Минеи за весь
годъ, съ Сентября по Августъ,
для чтенія и пѣнія по указа-
ніямъ церковн. устава, писаны
на бумагѣ въ Имеретіи, цер-
ковное письмо XVII в. Запись
гласить, что книга эта принад-
лежала невѣсткѣ царя Георгія
Кетевани, дочери кн. Зураба
Церетели, супругѣ царевича
Іоанна, и что сынъ Іоанна
Григорій переплелъ ее въ
1825 г.

41. Четыи Минеи за Сен-
тябрь, Октябрь и Ноябрь. На-
печатаны, вѣроятно, въ Тифлисѣ.
Запись гласить, что она изъ
книгъ свящ. Игнатія Іоселіани.
Въ ней имѣется запись о вре-
мени рожденія дѣтей о. Игна-
тія, между прочимъ *Платона*,
родившагося въ 1790 г.

42. Постная Тріодь, напеч.
въ Тифлисѣ въ 1793 г.

43. ზადიკი; ხუტუჩად დაბეჭდილი მოსკოვის ჩელსწ წ., რჩევე შემწვარი. «ბრძანებითა მეფისა ბაქარისათა და სავასითა და წარსაკებელითა აქციევისკოც. იოსებისათა გაკეთდა საბეჭდავი ესე და დაბეჭდა წმ. ესე ზადიკი».

44. სამსაგალობელი წმ. დიდთა მარხვათა, დაბეჭდილი ქ. ტფილისს, ჩელსწ წ.

45. დიდნი გალობანი წმ. მამისა ჩუბნისა ანდრია კრიტულ-იერუსალიმელისა, ნაწერი სიონის დეკანოზის ნიკოლოზისაგან 1767 წ.

46. კანონნი ფთის-მშობლისანი, დაბეჭდილნი ჩელსწ წ. ტფილისს (?).

47. დაუჯდომელი ფთის-მშობლისა, დაბეჭდილი იმერეთს, სოფ. წესს, სოლომონ II მეფობის დროს.

48. დაუჯდომელი ფთის-მშობლისა, ხელთნაწერი ხუტუჩად.

49. ძილისპირნი ფთის-მშობლისანი.

50. აკათისტო წმ. მარწამე ბარბარესი, მხედრული ხელნაწერი.

51. ლოცუა წმ. მამისა ჩუბნისა იოსებ კვიციანისა, რვე-

43. Цветная Тріодь, напеч. въ Москвѣ въ 1738 г. Два экземпляра.

44. Постная Тріодь, напеч. въ Тифлисѣ въ 1793 г.

45. Великій Канонъ св. Андрея Критскаго, переписанный въ 1767 г. прот. Сіонскаго собора, въ Тифлисѣ, Николаемъ.

46. Каноны богородичныя и разсужденія катол. Антонія о разныхъ вопросахъ правосл. вѣры, напеч. въ 1760 г.

47. Акаѳистъ Божьей Матери, напеч. въ Имеретіи въ царствованіе Соломона II, слѣдовательно, до 1810 г.

48. Акаѳистъ Божьей Матери, церковн. рукопись XVIII в., запись отъ 1823 г. гласитъ, что книга эта принадлежитъ Пл. Иоселіани.

49. Ирмосы Богородичныя; книга эта принадлежала Іоелю Алексѣеву.

50. Акаѳистъ св. великм. Варвары, гражд. рукопись XVIII в.

51. Молитва св. Іоанна Златоуста, гражд. рукопись

ული, მხედრულად ნაწერი 1836 წელსა.

52. ლიტურგია სამეხთა პეტროსისა ნერსესისა, თარგმანილი სამხურდიდამ თარგმეტ ენაზედ, და დაბეჭდილი მოსკოვს 1830 წ. (?)

53. სამლო რვეული, პეტროსისაგან (?) ქმნილი, რომელსაცა წერს «სალიტერატურა რვეული».

54. იოანე დამასკელი, წიგნი დაბეჭდილი ქ. მოსკოვს ჩემდ წ., რჩი ეგზემპლარი.

ბ) საღუთის-მეფეველო წიგნები.

55. თარგმანება სხარეკისა წმიდისა და ნეტრისა მამისა ჩუწნისა იოანე რქრეზორისა, კონსტანტინეპოლელ მთავარ-ეპისკოპოსისაგან, ნაწერი ხუტურად.

56. თარგმანება სხარეკისა იოანესი, წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუწნისა იოანე რქრეზორისა, კონსტანტინეპოლელ მთავარ-ეპისკოპოსისაგან, მხედრულად ნაწერი.

57. თარგმანება სხარეკისა ლუკასი, ელადელოთა ხმიდამ იოანე ფილარეთისაგან.

1836 г., переводъ съ русскаго, сдѣланный іеромон. Іоной (Хеладзе), духовникомъ имеретинской царицы Маріи.

52. Молитвы армянскаго патріарха Нерсеса, напеч. въ Москвѣ (?).

53. Тетрадь духовнаго содержанія: акаѳисты Божьей Матери и стихи (იმბიკო) въ честь философа Петрици, переписаны въ Спб. въ 1851 г. С. Табидзе для царевича Михаила.

54. Творенія Іоанна Дамаскина, напеч. въ Москвѣ въ 1744 г., 2 экземпляра.

б) Богословскія книги.

55. Толкованіе на Евангеліе отъ Матоея, Іоанна Златоуста, переводъ съ греч. св. Ефимія.

56. Толкованіе на Евангеліе, Іоанна Златоуста, гражданское письмо.

57. Толкованіе на Евангеліе отъ Луки, переводъ съ греческаго сдѣланъ философомъ Іоанномъ.

58. სახარების განმარტება, იბ თვიდგან ვიდრე ია თაჲ ვამდე, ნაწიერი ხუცურად ეტატუდ.

59. თარგმანება სამოციქულოდ, ნაწიერი ხუცურად სიონის დეკანოზის ნიკოლოზისაგან 1769 წელსა.

60. ქალაქს ვენეტიკას, მონასტერსა შინა წმ. ლაზარესსა, და ბეჭდილისა ჰაიოსთა ენისა ფსალმუნთა განმარტებისაგან, ქართულსა ენასა ზედა, წელსა 1825 გარდმართარგმანებით დაწეებულნი იმე მღუდლის ძის მღუდლის ეგნატი იოსელიანისაგან.

61. აღსარება მართლისა სარწმუნოებისა, ანუ «*ათხნა წილი*».

62. წიგნი აღსარებისა, კითხვა-პიკებით, სრული რვეული.

63. წიგნი აღსარებისა, სრული რვეული.

64. «*წარჩინებულებათათვის საიდუბლოთა წიგნათა და წოდებათათვის მათთა*». რვეული.

65. კატეხიზმო, ანტონისიეპისკოპოზისა, ნაწიერი მეფე ირაკლის დროს.

66. სამღუთო წიგნი, იწეობა: «*სიყვარული არს გულსამოდგინება სულისა კეთილისა*». ნაწიერი წიგნი.

58. Толкованіе на Евангеліе, съ 12 гл. по 19, церковн. рукопись, на пергаментѣ.

59. Толкованіе на Апостолъ, переписанн. въ 1769 г. Сіонскимъ протоіер. Николаемъ.

60. Отрывки изъ толкованія на Псалтырь (изд. на арм. языкѣ въ г. Венеціи, въ монастырѣ св. Лазаря), переведенные въ 1825 г. священникомъ Игнатіемъ Іоселіани.

61. Исповѣданіе православной вѣры, или «*Отх-нашми*».

62. Книга объ исповѣди, въ вопросахъ и отвѣтахъ, тетрадь.

63. Исповѣданіе вѣры, тетрадь, въ 2-хъ экз., гражд. рукоп., пиसेцъ Игнатій Іоселіани.

64. Тетрадь духовн. содержанія, начинается: «*объ отличіяхъ между литургіями и ихъ названіяхъ*».

65. Катихизисъ, архіеп. Антонія, рукопись, относящ. къ царствов. Ираклія II-го.

66. Рукопись, духовн. содерж., начинается: «*любовь есть усердіе доброй души*». . .

67. წიგნი მასწავლებელთა და სასწავლებელად სარწმუნოებისათვის მართლისა სჯულისა.

68. საქრისტიანო მოძღვრება, მოკლედ დარიგებული მარტვილთათვის. დაბეჭდა წმიდა რომის ქალაქს, სასწავლოსა შინა, რომელსა ფრანგულად ჰქვია «ფროფიგანდა ფიდე» — მთავრობისა ბენედიკტე XII რომის პაპისა, 1741 წელსა.

69. წმიდისა მამისა ჩუტნისა იოანე მონაზონისა და სუტისა და მსკელისა, თქმული მართლისა სარწმუნოებისათვის.

70. წმიდისა მამისა ჩუტნისა იოანე ოქროპირისა, კონსტანტინეპოლელ არხიეპისკოპოსისა, სიტყუა მღვდელობისათვის, გარდმოღებული სლავენარუსულის ენისაგან ქართულსა ენასა ზედა 1842 წ. ქ. მოსკოვს.

71. «მარგალიტი» წმიდისა მამისა ჩუტნისა იოანე ოქროპირისა, აღიწერა მრავალმთის გარესჯის მონასტერსა, წმიდისა დავითისსა სმარხსა, 1793 წელსა; 2 ეგზემპლ.

72. წმიდათა შორის მამისა ჩუტნისა ვასილი დიდისა, არხიეპისკოპოსისა კესარიის კაპადოკიისა, სულისა წმიდისათვის, ნაწერი გაიოზის მიერ ქ. მოზდოკს, 1798 წ., მცირე რვეული. ნაწილი 1-ლი.

73. წმიდათა შორის მამისა

67. Руководство къ наставленію въ православной вѣрѣ.

68. Наставленіе въ христіанской вѣрѣ, для дѣтей, напеч. въ Римѣ, въ 1741 г.

69. О православіи, св. отца, монаха Іоанна Дамаскина.

70. О священствѣ, Іоанна Златоуста, перев. съ церковно-славянскаго языка на грузинскій въ 1842 году, въ г. Москвѣ.

71. «Жемчугъ» св. Іоанна Златоуста; списокъ 1793 г. Тутъ же житія свв. Нисима, Евфиміана и Ксенофонта; 2 экземпляра.

72. О Духѣ Святомъ, Василия Великаго, писана Гаіозомъ въ Моздокѣ, въ 1798 г. (часть I, неполная).

73. Проповѣди Василия Вели-

ნუწნისა ვასილი დიდისა, აწნიუ
პისკოპოსისა, სხუა და სხუა
ქადაგებანი, ნაწერი გაიღის
მიერ 1799 წ. ქ. მოზდოკს.
ნაწ. 2-რე.

74. ითიკა, ვასილი დიდისა და
სხუ., ეტრატსედ ნაწერი.

75. ექვსთა დღეთა თჯს,
თქმული წმ. მამისა ვასილი მთა
ვარკეპისკოპოსისა.

76. ეპისტოლენი დიდისა ვა-
სილისა, ნაწერი გაიღისგან
1799 წ. მოზდოკს.

77. ღუთის-მეტეულსება «სა-
უნჯე», ქმნილი ანტონ მთავარ-
ეპისკოპოსისა, ნაწერი 1779
წელს.

78. იგივე «საუნჯე» გადაწე-
რილი ჩღუე წ. მღუდლის ეგნატე
იოსელიანის მიერ.

79. სიტუჟანი წმ. იოანე
ექრეპიტისა და სხვათა მამათა.
რგეული.

80. წიგნი ქადაგებთა, ხელნა-
წერი.

81. პირველსა კვირიაკეს მარ-
ხვათსა — ქადაგებანი სინანული-
სათჯს; რგეული, ნაწერი 1826 წ.

каго, писан. Гаіозомъ въ г. Моз-
докѣ, въ 1799 году, II часть.

74. 19 словъ Василя В.,
3 слова св. Саввы, 1 св. Григо-
рія Богослова, сказанное о
своемъ братѣ Василя В., церк.
письмо, на пергаментѣ; списокъ
XI—XII в., 1—417 л.

75. Шестодневъ, св. Василя
В., списокъ писанъ въ 1729 г.
монахомъ Іоилемъ по приказа-
нію патріарха Доментія.

76. Посланія Василя В., пи-
санныя Гаіозомъ въ Моздокѣ
въ 1799 г.

77. Твореніе (Іоанна Зла-
тоуста?) подъ заглавіемъ «Со-
кровищница», сост. архіеп.
Антоніемъ; списокъ 1779 г.

78. Тоже «Сокровищница»,
переписана въ 1791 г. свящ.
Игнатіемъ Іоселіани.

79. Слова св. Іоанна Зла-
тоуста и др. отцевъ. Списокъ
1839 года, писецъ монахъ Ила-
ріонъ.

80. Сборникъ проповѣдей,
рукопись.

81. Проповѣди о покаяніи
на В. постъ, списокъ 1827 г.
Писецъ генераль-маіоръ кн.
Николай Дадіани, переп. въ
дер. Нога.

82. სიტუვანი და ქადაგებანი
ანტონ ქათალიკოზის და სხვათა
ქართველთა მღვდელ-მთავართა.
ნაწერი წიგნი.

83. კრებული სხვა და სხვათა
წერილთა. რვეული, ნაწერი 1822
წელსა.

84. შესხმა, წარმოთქმული ან-
ხიებ. ავგუსტინეს მიერ. რვეული.

85. წმ. იოანნე კლემაქსის
«წიგნი მწეემისადმი, ანუ წი-
ნამძღვარისა», რვეული, ნაწერი
გადიზის მიერ მოზდოკს 1799
წელსა.

86. კავშირნი ღმთას-მეტეუჭ-
ლებისანი, ნათარგმნი 1757 წ.
ეგნატე მთავარდიაკონისა. იოსე-
ლიანისა; ნაწერი წიგნი.

87. შედგადგინებანი დოღ-
მატიკა-ღმთისმეტეუჭლებისანი;
მხდრული რვეული, ნაკლი.

88. ტესტამენტი, აღბეჭდილი
ხუცურად ჩელა წ. ქ. მოსკოვს;
«სათვისითა და წარსაკებელითა
ანხიებ. იოსებისათა გაკეთდა სს-

82. Проповѣди и рѣчи ка-
тол. Антонія и другихъ гру-
зинскихъ іерарховъ; между
прочимъ рѣчь Гаіоза, сказан-
ная имъ царю Ираклію при
посѣщеніи этимъ царемъ Те-
лавской Семинаріи, которой
ректоромъ былъ Гаіозъ.

83. Сборникъ, содержащій
въ себѣ: а) рѣчь архіепископа
Августина, б) рѣчь царевича
Іоанна Георгіевича, сказанная
имъ императору Александру I
и в) десять категорій объ
I. Христѣ. Написана царевичемъ
Іоанномъ для своего бра-
та катол. Антонія II, въ 1822 г.

84. Рѣчь, сказанная архіеп.
Августиномъ, тетрадь.

85. «Посланіе св. Іоанна
Синаита къ Пастырю или На-
стоятелю». Писецъ Гаіозъ.
Списокъ въ 1799 г., 28 января,
сдѣланъ въ Моздокѣ.

86. Начало Богословія, пе-
реводъ (?) сдѣланъ діакономъ
Игнатіемъ Іоселіани въ 1757
году; тетрадь.

87. Основанія Догматиче-
скаго Богословія (Антонія?),
неполная рукопись.

88. Нравоучительныя на-
ставленія, въ 66 главахъ, на-
печ. въ 1739 г., въ Москвѣ.
Переводъ съ русскаго сдѣланъ

ბეჭდავი ესე და დაიბეჭდა წიგნი
ესე».

89. იოანე სინელის სჰმათის
გუარნი კიბისა აღსაფაღთაებრ
თქმული ლექსი, ნაწერი წიგნი.

90. კლემასი წმ. იოანე სინე-
ლისა, დაწერილი სიონის დეკანო-
ზის ნიკოლოზისაგან ხუცუტუად
1767 წ.

91. შესხმა მეოგის ირაკლის
გაიოზის მიერ.

92. სიტყვა, თქმული ჰლატონ
მიტროპოლიტისაგან იმპ. ალექს-
სანდრე I დმი. რვეული.

93. გამოკრებულნი ადგილნი
«მიწყალეს» თარგმანიდგან და აზო-
ლოდიდამ, რომელიც შეუდგუ-
ნია კათოლიკოს ანტონს, ქალაქს
ვლადიმირს, წარდგენილი საქირის
მოძღვაროვისაგან (მოძღვრისა

царевичемъ Александромъ Бак-
чемъ, напечатанъ по приказанію
ц. Бакара, наборщикомъ былъ
іером. Христофоръ.

89. Подражаніе Лѣствицѣ
св. І. Синаита въ стихахъ, соч.
царевичемъ Іоанномъ 13 апрѣ-
ля 1801 г., стр. 1 — 106.

90. Лѣствица св. Іоанна
Синаита, переписана прот.
Сіонск. собора Николаемъ въ
1767 г. весьма красивымъ цер-
ковнымъ письмомъ, на глянц.
бумагѣ. Въ началѣ рукописи
запись гласитъ, что ее пріо-
брѣлъ духовникъ царевича
Георгія Иракліевича Іосифъ
послѣ раззоренія персянами
Тифлиса, въ 1796 г., далѣе, подъ
1798 г. значится снова, что
книга эта принадлежала свящ.
Іосифу, а теперь принадлежитъ
царевичу Іоанну.

91. Рѣчь, сказанная царю
Ираклію II архим. Гоіозомъ,
тетрадь in 4°, стр. 8, писана
гражд. почеркомъ на бумагѣ.

92. Рѣчь митроп. Платона,
сказанная имъ имп. Алексан-
дру I, пер. съ русскаго, тетрадь.

93. Выдержки изъ толко-
ванія «Символа вѣры» и изъ
«апологіи» катол. Антонія, со-
ставл. имъ во Владимірѣ, и пред-
ставленныя въ св. Синодѣ въ
оправданіе себя; выписаны

გან?) სინოდში თავისა თვისისა
გასამართლებლად; კარდმოიწერა
სინოდის ანხივიდამ, 1768 წლის
საქმიდამ № 292, ქ. ს. პეტერ-
ბურღს, წელსა 1844, პლატონ
იოსელიანისაგან. რვეული.

94. ბასი თეოფილაკტე ექ-
ზარხოსისა და არქიელისა ფილას-
რეტის რადენიმე შენიშვნაზედა
შესახებ ანსილიონისა აღნაქუსთა.

95. რქრის აღნაქუსი, თარგ-
მანი (?) თეოფილაკტე ექსარხო-
სისა, რუსულად დაბეჭდილიდამ
1782 წ. თარგმნილი თ. დი-
მიტრი ბაგრატიონისაგან, რვე-
ული.

96. პრაკლე დიოდოხისა,
პლატონურისა ფილოსოფისა,
გავშირნი ღმთის-მეტეუქსლები-
სანი, იერუსალიმს ქართველთა
მონაზონთა მიერ ნათარგმნი
ბეჭდნული ენიდამ. რნი ეგზემპ-
ლიარი, ერთი ნაწიერი ტაბიძის
მიერ ქ. პეტერბურღს 1862 წ.

97. წიგნი პირველი: ცათათჳს
და ნივთათჳს მრავლთა, სრულე-
ბათათჳს და უადრესობათათჳს ედ-
წმინდ. ქალწულისათა იკელუოფე-
ბიან, რომელიცა პირადპირადითა
შემსგავსებითა მზისა, მთუარისა,
ვარსკვლავთა, ნათლისა, განთი-
დისა, ღრუბლისა, ზღვისა და ქვე-
ყანისათა, შერმეც უკუქს თჳთუ-
ბითა სინის მთისათა გონებრივ
იხვეუბის. ნაწიერი რვეული.

изъ Дѣла Синод. Архива,
№ 298 за 1768 г., Платономъ
Иоселиани въ 1844 г. въ С.-Пе-
тербургѣ; §§ 1 — 53, тетрадь
in 8°.

94. Полемика между Экзарх.
Грузіи Θεοφιλακτομъ и еп.
Филаретомъ по поводу «Струи»
Ансильона, тетрадь.

95. «Золотая струя», нѣ-
коего раввина Самувла, съ рус-
скаго изданія 1782 г. пере-
велъ кн. Димитрій Багратіонъ-
Имеретинскій въ 1817 г., сеп-
тября 6; гражданская скоро-
пись.

96. Прокла Діадоха «О Со-
юзѣ». Переведено съ гречес-
каго на грузинскій языкъ
грузинскими монахами, жив-
шими въ Іерусалимѣ. Два
экземпляра. Одинъ изъ нихъ
переписанъ г. Табидзе въ
С.-Петербурѣ, въ 1862 г.

97. Объясненіе сравненій и
подобій, встрѣчающихся въ
Св. Писаніи, и явленій физи-
ческой природы, знаменующихъ
пресв. Богородицу. Переписалъ
архидіаконъ Игнатій, сынъ
свящ. Онисима Иоселиани.
Гражд. письмо конца XVIII в.

98. გული ყოვლად წმ. ღმრთის-
მშობელისა, გინათუ განსასწავლს
ველნი ერთსა შვიდეულსა შინს
ღმრთისა, თვითოეულად, 1759 წ.

99. წიგნი, რომელსა ეწოდებოდა
ბის «გრდემლი». სუტურად ნა-
წერი.

100. «გვირგვინი», მხედრუ-
ლად ნაწერი წიგნი.

101. სამოთხის-ყვავილი, მხედ-
რულად ნაწერი.

102. ჰორეიკი, თილარო-
ფოსი, სუტურად ნაწერი.

103. სიტყვის-გება უღმრ-
თოთა მიმართ მწუალებელთა,
რომელნი ორთა მათ ბუნებათა
ქრისტესთა უარჯყოფენ, დასწე-
რა ჩეთ წ. კახეთის სამეფოს
რეკტორმან ალექსისძემან და-
ვითმა.

104. სიტყვის-გება ლათინთა
მიმართ ჩქსნ მართლ-მადიდუ-
ბელთა მიერ.

105. ჰსჯა ათერთმეტის ქრი-
სტიანებრის შკოლისა, თარგმნი-
ლი არხიმ. გაიოზის მიერ ქ. მოსკ-
კოვს 1777 წ.

106. მოთხრობა ჰსჯულთა-
უღმრთოთა მატყმადიანთა, გამოკრე-
ბილი, და სიტყვის-საგებელი ქრი-

98. Сердце Богородицы, или
правоучительныя бесѣды на
каждый день недѣли, переписаны
въ 1759 г., стр. 1—419.

99. «Наковальня», гражд.
рук. на бумагѣ. Духовныя бе-
сѣды въ 5 главахъ: о священ-
ствѣ, о чудесахъ, о милостыни,
о мертвыхъ, о покаяннѣ; церк.
письмо.

100. «Вѣнецъ», гражд. ру-
копись XVIII в., принадлежала
Кетевани, дочери кн. З. Церетели,
супругѣ ц-ча Юанна.

101. «Райскій цвѣтокъ»,
гражд. рукопись.

102. Труды Порфирія, фи-
лософа, церковн. рукопись.

103. Слово противъ моно-
физитовъ (евтихіанъ). Пере-
писаль 17 окт. 1809 г. быв-
шій ректоръ Телавской Семи-
наріи Давидъ Алексишвили.

104. Отвѣтъ католикамъ
отъ православныхъ, въ 36 гла-
вахъ, гражд. письмо XVIII в.

105. Разсужденіе однад-
цатой христіанской школы (?),
перевель (съ русск. ?) архим.
Гаіюзъ въ Москвѣ въ 1777 г.,
тетрадь въ 182 стр.

106. Разсужденіе въ опро-
верженіе магометанской рели-
гіи, соч. царевича Бограта;

სტიანეთა მიერ, ქმნილი ბატონი-
შვილის ბავრატისაგან.

107. ბორცოთა ანგელოზთა
თვს, სრულ იქმნა აჩხიმი. გაიღის
მიერ მარტის 29, წელსა 1792,
მოლდავოვალხისის სამთავროს
სატახტო ქ. იასს; გარდმოვს-
წერე 1824 წ. მღუღელმა ეგნატე
იოსელიანმა. რჩი ეკსემპლარი.

рукопись эта, въ 112 стр., пере-
писана въ г. Душетѣ 2 августа
1827 г. Платономъ Иоселіани.

107. О злыхъ ангелахъ, пе-
реводъ съ русскаго, сдѣлан-
ный архим. Гаіозомъ въ сто-
лицѣ Молдаво-валахскаго кня-
жества въ г. Яссахъ 29 марта
1792 г., 30 окт. 1823 г.,
какъ гласитъ запись на одномъ
изъ двухъ экземпляровъ, пере-
писаль съ подлинника Гаіоза
ректоръ Телавской Семинаріи
Давидъ Алексишвили, а другой
экземпляръ переписанъ свящ.
Игнатіемъ Иоселіани въ 1824 г.

ა) წმ. მამათ ცხოვრება.

108. ცხოვრება ღუთის-მშობ-
ბელისა (?), ნაქონები შეიყუ ირაკო-
ლისა.

109. ცხოვრება წმ. ნინოსი,
რვეული ნაწერი ჩუკთ წელსა ნეს-
ტორ დიაკონის მიერ.

г) Житѣя св. отцевъ.

108. Житіе пресв. Бого-
родицы (?). Оригиналъ изъ Биб-
ліотеки царя Ираклія, содержитъ
въ себѣ: а) Слово въ день Рожде-
ства Богородицы, б) Приговоръ
пилата, осуждающій Христа на
смертную казнь, переводъ съ
греческаго. (Списокъ такого
же апокрифическаго приговора
хранился въ библіотекѣ кн. Не-
стора Церетели, въ Кутаисѣ,
еще въ 1880-хъ гг.). Настоящій
списокъ сдѣланъ въ 1808 году.

109. Житіе св. Нины,
списокъ 1829 г., писанъ діако-
номъ Несторомъ.

110. სვინაქსარი, ნაქანები იოსებ აწნივისკოპოლისა, რომელსაც შეუწირავს ეს წიგნი კახეთის შუამთის უღ წმინდის ტაძრისათვის; ნაწერი ხუცუყადა.

111. სვინაქსარი, თარგმნილი რუსულიდან 1785 წელს.

112. სვინაქსარი მეზვერისა და ოპარისეულისა, და მრავალთა დღესასწაულთა სათქმელი. ზედაწერია: საქართველოს მეფის რძალი, იმერეთის მეფის სახლთხუცესის წერეთლის ასული, ქეთევანი.

113. სვინაქსარი 1 სექტემბრიდან 30 იანვრამდინ.

114. სინაქსარი ღმერთისმშობლის მიტვალუბისა.

115. «პროლოგი ათორთოვისა ხუთტაეპოვანთა სტინთა ანუ შაინთა», დაწერილი ტრიფილეს მიერ დიაკონ მონაზონისა 1809 წ., მხედრულად ნაწერი.

116. ცხოვრება წმ. გრიგოლისა, რომთა ჰაპისა და სხვ., ნაქანები წერეთლის ასულისა ქეთევანისა, მეფის გიორგის

110. Синаксарій, пожертвованный архіеп. Іосифомъ Шумтлинскому монастырю, въ Кахетіи; письмо церковное.

111. Синаксарій, переводъ съ русскаго на грузинскій сдѣланъ въ 1785 г.

112. Синаксарій на недѣлю Мытаря и Фарисея, и на другіе праздники. Списокъ XVII в., принадлежалъ царевнѣ Кетевани.

113. Синаксарій на праздники съ 1 сентября по 30 января. Списокъ XVII—XVIII в. Церковное письмо. Эта рукопись принадлежала свящ. Моздокскаго собора Матвѣю.

114. Синаксарій на праздникъ Успенія Пресв. Богородицы.

115. Синаксарій или Прологъ на 12 мѣсяцевъ, Іоанна, Арсенія и катол. Антонія I; изложенный въ ямбическихъ стихахъ іеродіак. Трифиле въ 1809 г., переписанный Давидомъ Алексішвили, ректоромъ Телавской Семинаріи.

116. Житіе св. Григорія, папы римскаго и др., списокъ сдѣланъ съ перевода св. Евфимія, Переписчикъ Досноей.

რძლისა, იოანე ბატონიშვილის
შეუღლისა.

117. სხლას კეთილმისხურე-
ბისა, გინა მაგალითნი ქრისტიან-
ნეთა კეთილ - მოქმედებათანი,
გამოკრებულნი წმ. მამათ ცხოვ-
რებათაგან. ორ ნაწილად.

118. წმ. მამათ ცხოვრება,
ხელთნაწერი.

119. წმ. მამათ ცხოვრება,
ხელთნაწერი.

120. წმ. მამათ ცხოვრება და
ღვაწლნი, ხელთნაწერი.

121. ცხოვრება წმ. იოანე
ოქროპირისა.

122. ცხოვრება წმ. დავით
გარეკელისა, რვეული.

123. ცხოვრება წმ. თეოდორე
სალისისა.

124. ცხოვრება წმ. ანდრია
სალისისა.

125. ცხოვრება წმ. იოანე,
რომელ იქმნა გლახაკ ქრისტიან
თვის. რვეული.

Гражд. письмо XVIII в. Руко-
пись эта принадлежала невѣст-
кѣ царя Георгія Кетевани.

117. Школа благочестія,
или отрывки изъ житія свв.
отцовъ; переводъ съ русскаго
сдѣланъ въ 1822 г. въ С.-Пе-
тербургѣ Ив. Базлидзе для
царицы имеретинской Анны.

118. Житія святыхъ, ру-
копись. Переводъ съ русскаго.

119. Житія святыхъ, цер-
ковнаго письма XVII—XVIII
вѣка.

120. Житіе и 30 словъ на
разныя темы св. Іоанна Схо-
ластика, настоятеля Синайскаго
монастыря; гражд. письмо, въ
274 стр. Списокъ XVIII в.

121. Житіе св. Іоанна Зла-
тоуста. Списокъ XVII—XVIII
вѣка.

122. Житіе св. Давида Га-
реджели. Гражд. письмо XIX
вѣка.

123. Житіе св. Θεодора
юродиваго. Списокъ XVIII в.

124. Житіе св. Андрея
юродиваго. Гражд. письмо
XVIII в. Въ началѣ на 4 стра-
ницахъ порусски: Бесѣда души
съ тѣломъ.

125. Житіе св. Іоанна,
сдѣлавшагося нищимъ ради
Христа. Гражд. скоропись
XVIII в.

126. წამება წმ. მიქაელ მონას-
ტონისა, საბაწმინდელისა. რვე-
ული.

დ) საეკკლესიო ისტორია.

127. საუღრის ისტორია, ნა-
წერი მეფის ძის იოანესაგან.

128. ქადაგებანი სადღესსწა-
ულიანი.

129. ისტორია — თჳს დაწვე-
ბისა განსეთქილებისა შორის ბერ-
ძენთა და რომაელთა — «თჳს გა-
მოსვლისა სულისა წმინდისა».

130. ჭეშმარიტნი ისტორი-
ული დამტკიცებანი ნამდვილ
მეოფობისა ქრისტესი ქვეყანასა
ზედა. ს. ჰეტერბურდს 1819 წ.
ორი ეგზემპლიარი.

126. Мученичество св. Ми-
хаила, монаха монастыря св.
Саввы. Гражд. скоропись XVIII
вѣка.

დ) Церковная исторія.

127. Исторія церкви, пи-
санная царевичемъ Иоанномъ.

128. Проповѣди на разные
дни года. Гражд. письмо
XVII — XVIII в. Рукопись
принадлежала царевичу Гри-
горію.

129. Исторія начала рас-
кола между греками и лати-
нинами по поводу догмата объ
исхожденіи св. Духа. Исторія
эта, написанная Теофаномъ
Прокоповичемъ полатыни въ
1773 г., была переведена на
русскій языкъ студ. Московск.
Университ. М. Соколовымъ, а съ
русскаго сдѣланъ груз. пере-
водъ, по приказанію катол. Ан-
тонія I, архіеп. Димитріемъ
Багратіономъ.

130. Подлинныя историчес-
кія доказательства о пребы-
ваніи Христа на землѣ; С.-Пе-
тербургъ, 1819 г. Парал-
лельно русскій и грузинскій
тексты. Перевелъ съ русскаго
кн. Григорій Ивановичъ Багра-
тіонъ-Мухранскій. 2 экз., стр.
395.

131. წმ. მეშვიდე კრება ქადაგის ნიკიას (ქრისტეს აქეთ 771 (787), ია ოქტომბერსა), და ცხრავრება წმ. გრიგოლი ღმთის-მეტყუელისა.

132. გნვრცელებს ქრისტიანობისა რუსეთში.

131. О VII вселенскомъ соборѣ и житіе св. Григорія Богослова; церк. письмо XVII—XVIII в. Рукопись безъ конца.

132. О распространѣніи (введеніи) христіанства въ Россіи, о четырехъ вселенскихъ патріархахъ и о папѣ римскомъ. Гражд. письмо XVIII в.

გ) სხვა და სხვა სასულიერო წიგნები.

133. იკონოლოგია, რვეული.

134. ღმთის მშობლის სურათები, დახატულნი. ორ წიგნად.

135. სამღთონი ლექსნი, იამბიკონი, შეთხზულნი სამეგრელოს ბატონიშვილის გრიგოლისაგან. რვეული.

136. სწავლანი და ქადაგებანი წმ. მამათანი.

137. ლიტვანი, ხუტურნი, თავი აკლია.

138. სამღთო წიგნი, ბოლო აკლია.

ე) Разныя духовныя книги.

133. Иконологія, тетрадь безъ начала, содержитъ въ себѣ правила и наставленія о томъ, какъ изображать людей добродѣтельныхъ и порочныхъ. Рукопись гражд. XVIII—XIX в.

134. Различныя изображенія Божьей Матери, 130 л., два экземпляра.

135. Стихи духовнаго содержанія, сочиненіе кн. Григорія Дадіани.

136. Слова и рѣчи на разные праздники свв. оо. церкви, рукопись XVIII—XIX в., неполная.

137. Сборникъ молитвъ, церк. рукопись XVIII в., безъ начала.

138. Книга духовнаго содержанія, безъ конца, рукоп. XVIII в.

139. ლიტვას, სუტურად დაბეჭდილი.

140. საღმთო წიგნი, რვეული, მხედრულად ნაწერი.

141. საღმთო წიგნი, რვეული, მხედრულად ნაწერი.

142. სხვა და სხვა სუტურად ნაწერი, და დაბეჭდილი საღმთო წიგნები, რომელთაც თავი და ბოლო აკლიათ.

143. სხვა და სხვა საღმთო რვეულების ნაწილები.

139. Молитва, переводъ съ русскаго, печать церковная, книга безъ начала.

140. Указатель порядка службы на разные праздники, церкви. рукоп. XVIII в.

141. Толкованіе разныхъ мѣстъ св. писанія; рукоп. XVIII в.

142. Разныя рукописи и печатныя книги духовнаго содержанія, неполныя.

143. Части разныхъ рукописей духовнаго содержанія.

II. ენის სწავლისათვის.

144. ლექსიკონი, ზ. ნაწილად, ქართულიდან რუსულად, შედგენილი მეფის გიორგის ძის იოანესაგან; ხელნაწერი.

145. ლექსიკონი რუსულიდან ქართულად, შედგენილი დ. ჩუბინოვისაგან 1846 წ. ორი ნაწილი.

146. შემოკლებული რუსულ ქართული ლექსიკონი, შედგ. დ. ჩუბინოვისაგან. 1858.

147. მეტოდული ლექსიკონი ქართულ - ფრანციტულ - რუსული. სპბ. 1839 წ. აღ. სულხანოვისა. ორი ეგზემპლიარი.

148. სიტყვისკონს ქართულად, რომელ არს ლექსიკონი ქართულ - რუსული. ხელნაწერი.

II. Языкознаніе.

144. Грузино - русскій словарь, въ 7 частяхъ, составленный царевичемъ Іоанномъ. Рукопись.

145. Русско-грузинскій словарь, сост. Д. Чубиновымъ. Спб. 1846 г., въ 2 частяхъ.

146. Краткій Русско-грузинскій словарь, сост. Д. Чубиновымъ. Спб. 1858 г.

147. Методическій Грузино-французско - русскій словарь, сост. Ал. Сулхановымъ. Спб. 1839. 2 экземпляра.

148. Сборникъ грузинскихъ словъ, или Грузино - русскій словарь. Рукопись.

149. წინა დასაბამი ქართული ლექსიკონისა, რუსულის თარგმანი თუროთ, ქართულის ასრებით.

150. ლექსიკონი, ქართულის სიტყვების ასხნა ქართულადგა, სულსან საბა ორბელიანისა.

151. სომხურ-რუსულ-ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სომხურ-რუსულად ქალის მიერ კლეოპატრა სარაფოვისა, დაბეჭდილი ს. პ. ბურღეს 1788 წელს, და მეტე დამატებული ქართულად, სელთ-ნაწერი.

152. სომხურ-ქართული ლექსიკონი, რვეული.

153. მტინკე, შეკრებილება ლექსიკონის მასალასი, ორი ნაწელი.

154. ლექსიკონი, ბატონი შვილის იონანესი, ნაწერი რვეული.

155. რვეული თურქთა ენათათვის ქართულად გადმოღებული, სრული არ არის.

156. ლექსიკონი და გრამ-მატიკა, რვეული სრული არ არის.

157. გრამმატიკა ინტონაციისეპისკოპოსისა, რვეული, ნაწერი 1769 წ., ორ ნაწილად.

158. გრამმატიკა ანტონან-ბეპისკოპოსისა, 1 ნაწ.

149. Грузино-русский словарь, писанный грузинск. буквами.

150. Грузинский толковый словарь, съ объясненіями на грузинскомъ языкѣ, С. С. Орбелиани.

151. Армянско-русско-грузинский словарь, составл. главн. образомъ изъ Армянско-русского словаря Клеопатрой Сараповой, изд. Спб. 1788 г., съ присоединеніемъ Грузинскаго словаря.

152. Армяно-грузинский словарь, небольшая тетрадь, гражд. письма, 18 стр.

153. Собрание нѣкоторыхъ матеріаловъ для Грузинск. словаря, 16 стр.

154. Словарь, сост. царевич. Иоанномъ, одна часть.

155. Переводъ съ турецкаго на грузинскій яз., неполная тетрадь, стр. 8.

156. Русско-грузинский словарь и грамматика, рук. гражд., 18 стр., неизвѣстнаго автора; некончена.

157. Грамматика, Архіеп. Антонія, писан. въ 1769 г., въ 2-хъ частяхъ.

158. Грамматика, Архіеп. Антонія, 1-я часть.

159. გრამმატიკა, ნაწერი ქ. მოზდოკს 1789 წ.

160. გრამმატიკა, ნაწერი გაიოზის მიერ ქ. კრემენჩუგს 1789 წელს, რეკული.

161. სიტყვა საგრამმატიკოსო, ანუ საგრამმატიკო ჭასრთა საჩგებლობა, შედგენილი თელავის სემინარიის მასწავლებელთაგან 1783 წელს, ნაწერი.

162. ქართული გრამმატიკა, შედგენილი იოანე ქართველოვისაგან 1809 წელს, ქ. ტფილისს, ნაწერი.

163. შემოკლებული ქართული გრამმატიკა, გამოცემული სოლომონ დოდაევის მიერ, ქ. ტფილისს, 1830 წელს.

164. პირველ-დაწყებითი განონი ქართულისა გრამმატიკისა, შედგენილი პლატონ იოსელიანისაგან ქ. ტფილისს, 1840 წელს.

165. პირველ-დაწყებითი განონი ქართულისა გრამმატიკისა, შედგენილი პლატონ იოსელიანისაგან 1863 წ.

166. გრამმატიკა, ხუცურად დაბეჭდილი ქალაქ კრემენჩუგს არხიმანდრიტის გაიოზის მიერ, 1789 წელს.

167. გრამმატიკა, ხუცურად დაბეჭდილი.

168. «სიმეტნე გრამმატიკა», ნაწერი მხედრულად.

159. Грамматика, писанн. въ г. Моздокъ въ 1789 г.

160. Грамматика, Гаіоза, писанн. въ г. Кременчугъ въ 1789 году.

161. Разсужденіе о пользѣ Грамматикн, написанное преподавателями Телавской Семинаріи въ 1783 г., рукопись.

162. Грузинская грамматика, составленная Іоанномъ Картвеловымъ, въ Тифлисѣ, въ 1809 г., рукопись.

163. Краткая грузинская грамматика, сост. Соломономъ Додаевымъ, въ Тифлисѣ, въ 1830 г.

164. Основные правила грузинской грамматикн, сост. Плат. Іоселіани, въ г. Тифлисѣ, въ 1840 г.

165. Основные правила грузинской грамматикн, сост. Пл. Іоселіани, въ г. Тифлисѣ, въ 1863 г.

166. Грузинск. грамматика архимандр. Гаіоза, напеч. въ г. Кременчугѣ въ 1789 г.

167. Груз. грамматика, печать церковная.

168. Краткая груз. грамматика, катол. Антонія, рукопись.

169. გრამმატიკა, რვეულის
ნაწილი, 1829 წ.

170. ლექსიკონი და გრამ-
მატიკა ქართულის ენისა, კლავ-
რატისა, ქ. ჰარნიუში, 1827 წ.

171. ანბანი მოსწავლეთათ-
ვის, სუცურად დაბეჭდილი ზღნთ
წელსა, ქ. მოსკოვს.

172. ქართული ანბანი, 3ლ.
იოსელიანისა, ტფილ. 1863 წ.

173. ოსური ანბანი სომოქა-
ლასა და სუცური, ქართულად და-
ბეჭდილი.

174. დედანი რუსულისა, ქარ-
თულისა, სომხურისა, ლათინუ-
რისა და ნემენცურისა, — წმიდა
წერისათვის.

175. დედანი ქართული, ორი
ეგზემპლარი.

169. Груз. грамматика,
часть тетради, пис. въ 1829 г.

170. Грузинскій словарь и
грамматика Клапрота, печ.
въ Парижѣ, въ 1827 г.

171. Груз. азбука, напеч.
въ Москвѣ, въ 1759 г.

172. Груз. азбука, сост. Пл.
Иоселиани, напеч. въ Тифлисѣ
въ 1863 г.

173. Осетинская азбука, на-
печ. груз. буквами.

174. Пропись на русскомъ,
грузинскомъ, армянскомъ, ла-
тынскомъ и нѣмецкомъ язы-
кахъ.

175. Грузинская пропись.

III. ლიტერატურა.

176. ვეფხვის ტყაოსანი,
თქმული შოთა რუსთაველისაგან,
თამარ მეფის დროს; დაბეჭდილი
1712 წელს მეფე ვახტანგისაგან.
სქვე სსჭა და სსჭა ნაწერი ლექსები.

177. ვეფხვის ტყაოსანი,
თქმული შოთა რუსთაველისაგან,
თამარ მეფის დროს. გამოცემული
ს. სპეტერბურღს 1841 წ., ორი
ეგზემპლ.

178. ვეფხვის ტყაოსანი,

III. Литература.

176. Барсова Кожа, соч. Ру-
ставели, изд. въ Тифлисѣ въ
1712 г. царемъ Вахтангомъ,
стр. 286.

177. Барсова Кожа, Руста-
вели, изд. въ Петербургѣ, въ
1841 г., 2 экземпляра.

178. Барсова Кожа, Руста-

თქმული შოთა რუსთველისაგან, თამარ მეფის დროს. დაბეჭდილი. წელიწადი არ უზის.

179. ვეფხვის ტყაოსანი, თქმული შოთა რუსთველისაგან, თამარ მეფის დროს. დაბეჭდილი სპბურდს, 1860 წ.

180. ვეფხვის ტყაოსანი, ტრადიცია, თქმული მეფის ძის ოქროპირისაგან, დაბეჭდილი მოსკოვს 1853 წელს.

181. წიგნი, რომელშიაც არის სამი სტატია: 1) კონსტანტინოპოლის ხელმწიფის ანბავი — უშიგლობისათვის რომელი შეწუხებული იყო, 2) დღე და ღამის ბაასი, 3) ანბავი პირველი ტარქელის შვილის სარიდასის ძისა — ომან ჭაბუკისა (განგრძელება ვეფხვის ტყაოსანისა).

182. თამარ მეფესა და მეუღლისა მისისა დავით მეფისა შესება, თქმული აბდულ-მესია შავთელისაგან 1192 წელს, გამოცემული 3-დ. იოსელიანისაგან 1838 წ., ოთხი ეკსემპლიანი.

183. აჩილიანი, ისტორიული და სხვანი ლექსთა თხზულებანი, ხელთნაწერი.

184. დიდ-მოურავიანი, თქმული სსაკაძის ძის იოსებ თფილელისაგან, დამატებად სხვათაგან მისთა თხზულებათს. ქ. ტფილისი, 1851 წელს; 3 ეკსემპლიანი.

вели (годъ и мѣсто изданія не обозначены).

179. Барсова Кожа, Руставели, напеч. въ Спб. въ 1860 году.

180. Барсова Кожа, передѣлани. въ трагедію, царевичемъ Окропиромъ, напечатана въ Москвѣ въ 1853 г.

181. Сборникъ, заключающій въ себѣ три статьи: 1) о горестяхъ Константинопольскаго императора, вслѣдствіе его бездѣтности, 2) споръ между днемъ и ночью, 3) разсказъ о внукѣ Таріеля Омайна - чабукі (продолженіе Барсовой Кожі).

182. Хвалебная пѣснь въ честь царицы Тамары и царя Давида, соч. Абдуль-Мессій Шавтели, XII в., изд. Пл. Иоселиани въ 1838 г., 4 экз.

183. Арчиліани, труды царя Арчила († 1712 г.), въ стихахъ, рукопись.

184. Дид-моуравіани, соч. Иосифа митроп. Тифлисскаго, родомъ Саакадзе, съ присовокупленіемъ другихъ произведений того же автора, изд. въ Тифлисѣ Пл. Иоселиани, въ 1851 г.,

185. დიდ - მოურავიანი, ხელთ-ნაწერი.

186. ისტორიულნი ლექსითხულებანი, ნაწერი.

187. რუსუდანისანი, ნაწერი წიგნი.

188. როსტომისანი, მხატვრობით, ნაწერი წიგნი.

189. დარეჯანისანი, ნაწერი წიგნი.

190. ამირან-დარეჯანისანი, ანუ ინდოეთის მეფის ახესომის ამბავი, ნაწერი.

191. სეილანისანი, სპარსული დამ ნათარგმნი ბატონიშვილის იხანესი, ლექსი წიგნი; მეორეს ჰქვიან «ჯანგნამა».

192. უარამანისანი, ოთხი წიგნი, სურათებით, რვეული.

193. ვისრამისანი, კელთნაწერი, სრული ან არის.

194. ამბავი პირველი დასაწყისი ხოსროისა და შირინისა, სპარსული დამ თარგმნილი ქართულად, ნაწერი ორგვარად. სრული ან არის.

195. ჩარ-დავრიშისანი, ნაწერი წიგნი.

196. ფრიდონისანი, სრული ან არის.

197. ამბავი პირველი დასაწყისი ინდოთ ხელმწიფისა,

3 экзempl., стр. 79, съ предисловіемъ издателя.

185. Дид-моуравіани, рукопись.

186. Стихи историческаго содержания, рукопись.

187. Русуданіани, повѣсть, рукопись.

188. Ростоміани, переводъ Шахъ-намэ, съ рисунками, рукопись.

189. Дареджаніани, повѣсть, рукопись.

190. Амиранъ-Дареджаніани, или разсказъ объ индѣйскомъ царѣ Авессаломѣ, соч. Мойсея Хонели, рукопись.

191. Сеиланіани, перев. съ персидскаго сдѣланъ царевичемъ Іоанномъ въ 1791 г., двѣ книги.

192. Караманіани, 4 книги, съ рисунками; рукопись.

193. Висраміани, повѣсть, рукопись неполная.

194. Разсказъ о Хосро-Ширинѣ, въ 2-хъ главахъ, переводъ съ персидскаго, неполная рукопись.

195. Чар-Давришіани, повѣсть, рукопись.

196. Придоніани, повѣсть, неполная рукопись.

197. Разсказъ объ индѣйскомъ царѣ, подъ заглавіемъ

სწარსულიდამ გადმოთარგმნილი მეფის თეიმურაზისაგან, რომელიც უწოდებს წიგნსა ამას «თიმსარხსა», რვეული.

198. ევდოქსია, ასული გელიზარისა, მოთხრობა, თრანციტულიდამ ქართულად ნათარგმნი ალექსანდრე ჭავჭავაძის მიერ, შეწვენითა მეფის ძის იოსებისითა, 1808 წ. ქ. სპზურგს. ორი ტომი.

199. გელიზარ, ქმნილი მარმონტელისაგან, რუსულიდამ ქართულად გადმოღებული არხიმანდრიტი გაიოზის მიერ 1787 წ., ქ. კრემენჩუგს, ხელთსაწერი.

200. სიბრძნე-სიცრუვე, საბასულხან ორბელიანისა, 1809 წ., ორი ეგზემპლ.

201. სალიტერატურო წიგნი, უთავბოლო, სიბრძნე სიცრუვის მკვარე, 1—13 თავადინ.

202. სარკე თქმულთასა (ლექსები), დღისა და ღამის გაბასება, თქმული მეფის ირაკლის ძის თეიმურაზისაგან.

203. 1) მატრიანე, ანუ დარღვევა ქადაქის ტრადისა 2) იოსანე ოქროპირისაგან გრიგოლ სომეხთა მამათმთავრისა ერთი წიგნი.

204. წუობილ-სიტყვაობა, ანტონ ვატრიარხისა, ქ. ტფილისს 1853 წ., დაბეჭდ., ორი ეგზემპლიარი.

«Тимсарха», перев. съ персидскаго царя Теймураза, рукопись.

198. Евдоксія, дочь Велизарія, рассказъ, переводъ съ французскаго сдѣланъ Ал. Чавчавадзе, при сотрудничествѣ царевича Юанна, въ Спб. въ 1808 году; 2 тома.

199. Велизарій, Мармонтеля, съ русскаго на грузинскій яз. перевелъ архимандритъ Гаіозъ въ Кременчугѣ, въ 1787 г., рукопись.

200. Мудрая Ложь, С. С. Орбелиани, рукопись 1809 года.

201. Сборникъ сказокъ и басень въ родѣ предшествующаго, налицо первыя 13 главъ.

202. Труды царя Теймураза, въ стихахъ, рукопись.

203. Сборникъ: 1) рассказъ о разрушеніи города Трои, 2) слово І. Златоуста въ память Григорія, просвѣт. Арменія, и др.

204. Мѣрное Слово, католикоса Антонія, изд. въ Тифлисѣ въ 1853 г., 2 экз.

205. განზრახვანისაჲვერცხი
ბილესაშინა, ალქორილნი დოს
დოს მიერ, რვეული.

206. ქართული ქრისტო-
მატია, გამოცემული დავით ჩუ-
ბინოვისაგან ს. ჰ. ბურღში 1846 წ.

207. ქართული ქრისტომა-
ტია, გამოც. დავით ჩუბინოვისა-
გან ქ. ს. ჰ. ბურღს 1863 წ.

208. ქართული კომედიები,
თხზულება ანტონოვისა, ქ. ტფი-
ლისს, 1852 წ.

209. გაურა, კომედია, ქმნილი
გიორგი დავითის ძის ერისთვის-
შვილისაგან ქ. ტფილისს, ორი
ეგზემპლარი.

210. შეშლილი, მელოდრამა,
ოთხ ნაწილად, გალექსილი ჩუ-
ულებრივის ლაზარკის გვარსედ.
რვეული, ორი ეგზემპლარი.

211. ტრადედია ალექსანდრე
ჭავჭავაძისა, რომელსაც გამოჭყავს
მოქმედ პირებად აღამემონი და
სხუა ბერძნები.

212. ვაი ჭკუისაგან, კო-
მედია, თხზულება ალექსანდრე
გრიბოედოვისა, ნათარგმნი გრი-
გოლ წინამძღვაროვის მიერ, ქ.
ტფილისს, 1853 წ.

213. რაისა, კარამზინიდან,
რვეული, თარგმნილი მეოვის ძის
ფანსაოზისაგან.

214. დერჟავინის იამბიკო
დმერთსედ; ორი ეგზე.

215. ვოლდემარ, რომანი,
ფრანციტულიდან თარგმნილი.

205. Размышления въ тем-
ницѣ, тетрадь.

206. Грузинская христома-
тiя, изд. Давид. Чубиновымъ
въ СПБ. въ 1846 г.

207. Грузинская христома-
тiя, изд. Д. Чубинова въ СПБ.
въ 1863 г.

208. Комедii на груз. языкѣ,
соч. Антонова, напеч. въ Тиф-
лисѣ въ 1852 г.

209. «Раздѣлъ», комедiя Г.
Эристова, напеч. въ Тифлисѣ
въ 1850 г., 2 экз.

210. «Помѣшанная», мело-
драма въ стихахъ, кн. Г. Д.
Эристова; 2 экземпл.

211. Трагедiя, безъ названiя,
дѣйствующiя лица Агамемнонъ
и другiе греки, соч. Алек-
сандра Чавчавадзе.

212. «Горе отъ ума», Грибо-
ѣдова, перев. Гр. Цинамдзгва-
ровымъ сдѣланъ въ Тифлисѣ
въ 1853 г.

213. Раиса, повѣсть Карам-
зина, перев. царевича Фарнао-
за, тетрадь.

214. «Богъ», перев. оды
Державина. 2 экз.

215. «Вольдемаръ», романъ,
переводъ съ французскаго.

216. შეგვრებილება ისტორიული და სალიტერატურო სტატიებისა, ნაწერი წიგნი.

217. შეგვრებილება სხვა და სხვა სტატიებისა, ნაწერი წიგნი.

218. მოთხრობა, წარმონაჩიტი სოლომონის მიერ მდივნის საფუფსა ზედა მეფე ირაკლისა.

219. რუსეთით ანახანუმ დედოფალთან მოწერილი სამძიძარი მეფის თეიმურაზისა, და სხვა ქართულის ისტორიის სტატიები.

220. აჩაკები და ცხოვრება - მოდგმობით, განებაძახვისა ესკიზისი.

221. აჩაკები სოლომონ რეულოვისა, ნაწერი 1829 წ.

222. ზღაპართა მოთხრობანი, რვეული.

223. ანდაზები და გამოცანები, რვეული ორი.

224. გამოცანები სამებას ზედ, რვეული.

225. საერო მოთხრობა, ხელნაწერი წიგნი.

226. ლექსები, თქმული მეფის ძის გრიგოლისაგან და სხვათა პირთა; წიგნს აწერია: იმაში ჩემის თქმული ლექსები».

227. თხზულებანი აჩილ ძერთა მეფისანი, ლექსად ქმნილი 1685 წელს, რვეული.

216. Сборникъ историческихъ и литературныхъ статей, рукопись.

217. Сборникъ разныхъ статей, рукопись.

218. Надгробная рѣчь царю Ираклію II, произнесенная Соломономъ Леонидзе.

219. Книга заключающая въ себя: 1) историческія статьи о Грузіи, 2) сочувственное письмо царя Теймураза къ царицѣ Анаханумъ.

220. Басни и жизнеописаніе Эзопы.

221. Басни Соломона Рчеулова, рук. 1829 г.

222. Сказки, тетрадь, рукопись XVIII в.

223. Пословицы и загадки, въ алфавитномъ порядкѣ, небольшая тетрадь, письмо гражд. XVIII вѣка.

224. Загадки о св. Троицѣ, тетрадь.

225. Народный рассказъ, рукопись.

226. Стихотворенія царевича Григорія и другихъ, на книгѣ имѣется надпись: «стихотворенія моего отца».

227. Стихотворенія Арчила, царя имеретинскаго, писанн. въ 1685 г., тетрадь.

228. ბრძოლისათვის აბ-
ხაზთა მიმართ მეფისა სლ-
ლომონ დავითიანისა, ითქვას
შაირი პირველი, ჩახრუსული,
ბესარიონ გაბაშვილისა.

229. მოსიკასაგან თქმული
შაირი და ბიოგრაფია, რვეული.

230. ლექსები პეტრეს
მიერ ყარბისა, ჟამსა უბედუ-
რებისა თვისისა, რვეული.

231. ლექსების წიგნი, რლ-
მელსაც «რუხის ბრძოლა» ეწო-
დების იოანე გებეჭკორისაგან,
რვეული, ორი კვ. შემკლარი.

232. სტიხნი და ანბანთა
ქებანი ნიკოლოზ დდიანისა,
ორი რვეული.

233. ლექსი რძალ-დედამ-
თილისა.

234. ლექსების რვეული.

235. ლექსების თხზულებ-
ბანი, რვეული.

236. სალიტერატურო საწილი
«ტფილისის უწყებათა» სიტყვი-
ერება, ხელთ-ნაწერი ჩუღბ წელსა.

237. ამგვარივე სალიტერატუ-
რო საწილი ქართული გაზეთისა,
დაბეჭდილი ტფილისს 1832 წ.
შინაარსი: 1) ქართული ისტორია
მეფის ირაკლი მეორისა, 2) სტიხთ
ქმნილება: ა) თოვლი. ბ) ჰომეა:
ოსური მოთხრობა, 3) ალელო-
რია — აღთქმის სარკე (пер.
съ рус.), 4) ყრმაებრივი უმან-
კობა.

228. О походѣ царя Соломона
въ Абхазію, въ стихахъ, соч.
Виссаріона Габашвили.

229. Стихи нѣкоего Мосика.

230. Стихи нѣкоего Петре.

231. «Рухское побоище»,
въ стихахъ, Іоанна Гегечкори,
(псевдонимъ кн. Гр. Дадіани),
тетрадь.

232. Стихотворенія Николая
Дадіани, 2 тетради.

233. Повѣсть «О невѣсткѣ
и свекрови», тетрадь.

234. Сборникъ стиховъ, те-
традь.

235. Старинныя стихотво-
ренія, тетрадь.

236. Литературный отдѣлъ
груз. Тифлисскихъ Извѣстій
за 1832 г., списокъ 1832 г.

237. Такой же литератур-
ный отдѣлъ этой газеты, только
печатный, in 4°, стр. 96, гражд.
шрифтъ, 1832 г.

238. «სამოცეული», რვეული ლექსებისა

239. სტიხნი ანუ შაიხნი, ქმნილი ახსილიაკონის გაილზისა.

240. შესხმა პირველი ახლისა ამის წიგნთ-სახეჭდავისა, 1782 წ., ქ. ტფილ., ხუცურნი წიგნი.

241. სხვა და სხვა ლექსების ნაწილები.

242. სასოგადო მდივნობა, ს. პ. ბურგს, 1863 წ.

IV. ისტორია, ბიოგრაფია და მოგზაურობა.

243. ქართლის ცხოვრება დასაბამიდან მკათცამეტე სუგუნემდის, ბროსესი. ს. პეტერბურგი, 1850 წ., ნაწილი I, ორი ეგზემპლ.

244. ქართლის ცხოვრება, მეფეკონსტანტინედან, ბროსესი, ს. პ. გი 1854 წ. ნაწ. II, ორი ეგზ.

245. ქართლის ცხოვრება, ხელთ-ნაწერი წიგნი.

246. ქართლის ცხოვრება, ხელთ ნაწერი წიგნი.

247. ქართული ისტორია, მეფის ძის იოანესაგან ქმნილი, ხელთ-ნაწერი წიგნი.

248. შემოკლებული საქართველოს ისტორია, რომელსაც ეწოდების «ნარკვევი», ქმნილი დავითის მეფის გიორგის ძისაგან 1795 წ.

238. Сборникъ стиховъ, тетрадь.

239. Стихотворенія архидіакона Гаіоза.

240. Похвальное Слово возобновленной въ 1782 г. царской типографіи въ Тифлисѣ, церк. печать, брошюра.

241. Отрывки изъ разн. стихотвореній.

242. Всеобщій секретарь, печ., СПб., 1863 г.

IV. Исторія, біографія и путешествія.

243. «Картлис-цховреба», Исторія Грузіи, доведен. до XIII ст., изд. Броссе. СПб. 1850. 2 экз. 1 ч.

244. «Картлис-цховреба», изд. Броссе, СПб., 1854 г. ч. II-я, 2 экз.

245. «Картлис-цховреба», рукопись.

246. «Картлис-цховреба», рукопись.

247. Исторія Грузіи, царевича Іоанна, рукопись.

248. Краткая Исторія Грузіи, подъ заглавіемъ «Нарквешви», соч. царевича Давида Георгіевича, составлена въ 1795 году, рукопись.

249. ქართლის ცხოვრება, (ისტორია) ნაწერი დეკანოზი დავითისა.

250. სასოგადო ისტორია, რომელსაც ეწოდების «ნარკვევი», ქმნილი მეფე გიორგის 13-ის დავითისაგან 1800 წ.

251. ისტორია დაწეუბიდან ივერიისა, ე. ი., გეორგიისა, რომელ არს სრულიად საქართველოდ, ქმნილი მეფის ძის თეიმურაზისაგან ს. ზ. ბ. 1848 წელს. 3-ში ეგზემპლიარი.

252. ქართლის და იმერეთის ისტორია მცირე, აღწერილი რომელისამე მოგზაურის ფრანცუტისა; რვეული, ნაწერი დავით თუმანოვისაგან 1815 წელს.

253. ისტორია, რომელიც იწეება ესე «საქანბავი ფრანკების ხელმწიფის წულისა ჭორმსიმე და წამება მისი».

254. გენეალოგია მეფეების ჩამომავლობისა.

255. სახელნი და მოქმედებანი მეფეთა ქართველთა, ანტონ ქათალიკოსისა, ჰასუხი უისლარის კომენდანტის ფროუნდორფის თხოვნაზედ, ნაწერი რვეული, სრული არ არის.

256. ოთხი სია: 1) საზღბელო, 2) დავთარი უმებზედ და მამულზედ, 3) სია ძღვნებისა მეფის სასახლეში მისატა-

249. Исторія Грузін, рукопись, переписалъ протоіерей Давидъ.

250. Всеобщая Исторія, подъ заглавіемъ «*Наркვევი*» царевича Давида Георгіевича, напечат. въ Тифлисѣ въ 1800 г.

251. Исторія Грузіи, царевича Теймураза, напечат. въ С.-Петербургѣ въ 1848 г., 3 экз.

252. Исторія Карталиіи и Имеретіи, сост. какимъ-то французскимъ путешественникомъ, переведена Давид. Тумановымъ въ 1815 г., тетрадь.

253. Разсказъ начинающійся такъ: «Повѣствованіе о католической (французской?) принцессѣ Ормсиме и мученичество ея».

254. Генеалогія Грузинскихъ царей.

255. Очеркъ Исторіи Грузін, католикоса Антонія I, писанъ имъ по просьбѣ кизлярскаго коменданта Фроендорфа, неполная тетрадь.

256. Четыре реестра: 1) владѣнія князей Орбеліани, 2) крестьяне и ихъ имущества, 3) подарки, приносимые во дво-

ნათ, 4) დადიანის და გურიელის
საფიცი წიგნი.

257. მეფე გიორგის სახე
და გერბები.

258. მიწვევ მღწევრს სსჭა და
სსჭა ენაზედ ქართველთა მე-
ფეთა რუსეთის კელმწიფეებ-
თან, 1603 წლიდან 1770 წლამ-
დინ, ბროსეს შედგენილი, ს. სპე-
ტერბურგს 1861 წ.

259. შემოკლებული საყო-
ველთაო მართრობა, შეერთები-
თა მოკლეთა რუსეთის ანბანითა,
ნათარგმანი მეორედ დაბეჭდილი-
დამ ს. სპეტერბურგს 1762 წელს,
კელთნაწერი.

260. შენიშვნანი (მემუარი)
საქართველოზედ, ბროსესი, 1833
წელს, ფრანციტულად და ქართუ-
ლად.

261. კრონოგრაფი დასაბა-
შიდგან სოფლისა კონსტან-
ტინე ჰალეოლოლის მეფო-
ბამდინ, უკანასკნელისა ბერ-
ძენტა მეფისა, ბერძნულიდან
თარგმნილი ბაგრატ სოლალაშვი-
ლისა-შთაწმინდელისაგან, ბრძანე-
ბითა მეფის არჩილისა, ქ. მოს-
კოვს, II ტომი, დანარჩენი რუ-
სულიდამ ნათარგმნი თითონ არ-
ჩილისაგან, რვეული ნაწერი.

262. ისტორია ებრაელთა
და ქართველთა, ნაწერი.

263. ისტორია ალექსან-
დრე მაკედონელისა. კელთნაწ.

рець царскій, 4) присланный
листъ кн. Дадіана и Гуріели.

257. Портретъ царя Геор-
гія и гербы его.

258. Переписка грузинскихъ
царей съ русскими государями
съ 1603 по 1770 г., изд. Броссе,
въ СПб. въ 1861 г.

259. Краткая всеобщая и
русская исторія, переводъ со
2 изданія, СПб. 1762 г., руко-
пись.

260. Записка о Грузіи, соч.
Броссе въ 1833 г., рукопись
на груз. и франц. языкахъ.

261. Хронографъ отъ сотво-
ренія міра до покоренія Визан-
тіи Турками, переведенъ съ гре-
ческаго Баграгомъ Солагашви-
ли-Мтацминдели, по приказанію
царя Арчила, въ г. Москвѣ,
2 т., часть переведена самимъ
Арчиломъ съ русскаго, руко-
пись.

262. Исторія Евреевъ и
Грузинъ, рукоп.

263. Исторія Александра
Македонскаго, рукопись.

264. საბუქოდონონის
საგან წარტუევენა იერუსალი-
მისა, ნაწერი.

265. საზოგადო ძველი ის-
ტორია, ავთანდილ თუმანიშვი-
ლის ნაწერი.

266. ძველი ისტორია ეგვიპ-
ტელთა, კართაგენელთა, ასსირი-
ელთა, ბაბილონელთა, მიდელთა,
სპარსთა, მაკედონელთა, ბერძენ-
თა, თარგმნილი რუსულიდამ ქარ-
თულად არხიმანდრიტი გაიონის
მიერ 1783 წ.

267. ბერძნული მითოლო-
გია, სამი ეგზემპლარი, რვეუ-
ლები.

268. ლანგათემურის ცხლ-
ვრება, რი ნაწილი რვეულისა.

269. ცხლვრება მეფის თეო-
მურაზისა I, აღწერილი ლექსად
არხილისაგან მეფისა, ქ. ტფილისს
1853 წ.

270. მოხილვა წმიდათა და
სხვათა აღმოსავლეთისა აღ-
გილთა ტიმოთესაგან, ქართლის
მთავარეპისკოპოსისა, ტფილისს,
1852 წ. რი ეგზემპლარი.

271. მიმოსწლა ანუ მგზა-
ვრობა იონა, რუისის მიტრო-
პოლიტისა, ქ. ტფილისს, 1852
წელს, რი ეგზემ.

272. იონას მოგზაურობა,
რვეული.

273. 1) «მოთხრობა აღმე-
ნებისათვის ეკკლესიისა წმი-
და სოფიოსი», 2) ტუეობი-

264. О вавилонскомъ плѣне-
нiи Иудеевъ, рукопись.

265. Всеобщая древняя исто-
рiя, писанная Автандиломъ Ту-
маншвили.

266. Древняя исторiя: Егип-
тянъ, Кароагенянъ, Ассирiянъ,
Вавилонянъ, Мидянъ, Персовъ,
Македонянъ и Грековъ, перев.
съ русскаго архим. Гаioзъ въ
1783 году.

267. Греческая мiтологiя,
3 экз., рукописн.

268. Жiзнеописанiе Тамер-
лана, 2 части, рукоп.

269. Жiзнеописанiе царя
Теймураза I, изложенн. въ сти-
хахъ царемъ Арчиломъ, изд.
въ Тифлисѣ въ 1853 г.

270. Путешествiе по Свя-
тымъ мѣстамъ Востока гру-
зинскаго архiепископа Тимоея,
изд. въ Тифлисѣ Пл. Иоселиани
въ 1852 г.

271. Путешествiе русскаго
митрополита Ионы, изд. Пл. Иосе-
лиани въ Тифлисѣ въ 1852 г.

272. Путешествiе митропол.
Ионы, рукопись.

273. Сборникъ, заключаю-
щiй въ себѣ: 1) повѣствованiе
о постройкѣ Софiйскаго храма,

სათვის კონსტანტინეპოლისა,
3) აღწერა სატახტო ქალაქისა ის-
პანისა, სპარსეთსა შინა, ანგლიის
ელზის მორჩისონის მიერ, ღამ-
ბურღის სალიტერატურო ჟურნალ-
ლიდგან, 1819 წ., ერთი წიგნი.

274. კალმასობა, თხზულება
იოანე ბატონიშვილისა, 1863 წ.
გამოცემული ცისკრის რედაქ-
ციისაგან ტფილისს.

275. მოგზაურობა მეფის
ძის გრიგოლისა 1815 წ., ნა-
ზღვეონისა რუსეთსკედ მოსვლის
დროს. — შემთხვეული რუსის
ჭარში იმყოფებოდა.

276. მიმოსვლა ბარონ დე-
პოლნიცისა, აღწერილი ისტო-
რიისა და გეოგრაფიის გვარად,
თარგმნილი რუსულიდამ ანხიმანს-
დრიტი გაიოსის მიერ 1776
წელს ქ. მოსკოვს; ნაწერი.

277. ისტორიული უბნობა
სხვა და სხვა ხალხისა (ევრო-
პისა), მეფის ძის იოანესაგან და
წერილი, სრული არ არის, დიდი
წიგნი.

278. მაჭმადის ისტორია.

279. ისტორია ფრანციისა,
იწურობა ლუციან ბონაპარტე-
საგან, სრული რვეული არ
არის.

280. დაშქრობა ნაპოლეონ-
ისა რუსეთსა შინა და

2) о взятіи Константинополя
Турками въ 1453 г. и 3) пе-
реводъ описанія Испанага ан-
гличанина Моррисона; рукоп.
in 4°, гражд. письма XIX в.

274. «Калмасоба», соч. ца-
ревича Иоанна, изд. въ г. Тиф-
лисѣ, въ 1863 г. редакціей
журнала «Цискари».

275. Путевыя замѣтки ца-
ревича Григорія, веденныя имъ
во время войны съ Наполео-
номъ, въ 1815 г. Авторъ на-
ходился въ русской арміи;
описанъ только маршрутъ отъ
СПБ. до Вильны.

276. Путешествіе барона
де-Польниці съ историческими
и географическими замѣтками;
переводъ съ русскаго сдѣланъ
архим. Гаюзомъ въ 1776 г.,
въ Москвѣ.

277. Историческіе рассказы
о разныхъ народахъ Европы,
царевича Иоанна, неполная ру-
копись.

278. Исторія Магомета.

279. Исторія Франціи, на-
чинается съ Луціана Бона-
парта; неполн. тетрадь.

280. Походъ Наполеона на
Россію и его бѣгство, перев.

ლტოლვა მისი მისგან (II ნაწილი), რუსულიდან ნათარგმნი ილანე ბასლიძისაგან. რვეული სრული არ არის.

сь русскаго I. Базлидзе, ч. II, неполная рукопись.

V. იური სპრუდენცია და პოლიტიკა.

V. Юриспруденція и политика.

281. სამართალი, პირველ-შესავალი, ბატონი შვილის ვასტანგის საბრძანებო, სელთნაწერი წიგნი.

281. Уложение царевича (царя) Вахтанга VI, in folio, стр. 599, гражданского письма, писець титул. сов. Николай Багиновъ. Списокъ этотъ изготовленъ имъ въ 1833 г. для кн. Давида Абхазп.

282. სამართალი ანუ კანონი ვასტანგ მეფისა, ჩეკვ წ. ნაწერი ნიკოლაოზ ბაღინოვისა.

282. Уложение царя Вахтанга VI, in folio, 243 стр. Писець Николай Багиновъ, отъ котораго кн. Георгіемъ Цициановымъ въ 1823 г. приобрѣтенъ этотъ экземпляръ за 25 р.

283. დასტულამალი მეფის ვასტანგისა, აღწერილი თავადი ქობულაოვის თამაზის მიერ, სელთნაწერი. ორი ეგზემპლიარი.

283. О составѣ и чинахъ грузинскаго придворнаго штата, сост. царемъ Вахтангомъ VI, писець кн. Т. Кобуловъ.

284. სამოქალაქო სჯულის-დებულება, სხვა და სხვა საკანთა შეკრებულება; თავში აწერია: ღუთითა, ჩვენ დავით მეფე (?) და შიფლობელი სრულიად საქართველოსი და სხვათა და სხვათა... რვეული სრული არ არის.

284. Гражданскія законоположенія о разныхъ предметахъ государственнаго управления. Почеркъ, кажется, царевича Давида Георгіевича. Рукопись in folio, на толстой бумагѣ, письмо гражданское.

285. პროექტი სხვა და სხვა წესდებულებასედა, მეფე გიორგი მეცამეტის დროს, ნაწერი 1799

285. Законопроектъ о реформахъ, составленный царевичемъ Иоанномъ 10 мая 1799 г.

წელს იოანე ფელდციხეისტრი-
საგან.

286. სჯულთ - დებულებანი
გლეხთა თვის, გამოსულთა უმე-
ბითის დამოკიდებულობისაგან
ტფილისის გუბერნიასი.

287. ნახაძები ღრამმატა აწნა-
ურთადმი რუსეთისათა, ს. ჰე-
ტერბ. 1811 წ., რუსულ-ქართუ-
ლად დაბეჭდილი, ორი ეგზემპლ-
ლიანი.

288. პირშეკრულბა ეკატე-
რინა II და ერეკლე II 1783 წ.,
და აქვე: თვითპირფარეხითთა
უპირატესობათა აწნაურებისათა
ეკატერინა II, ჩეჰე წ., ნათარგმნი
რვეული.

289. უქაზი ანუ ბრძანება მი-
სის შეფობის დიდებულებისა—ად-
ნაგვისათვის ქურდთა კაცთა და
ლტოლუილთა სალდათთა და რე-
კრუტთასა, — დიდისა თვით-
მხურბელი შეფისა ალექსი მი-
ხაილის ძისა, თარგმნილი ივ
აპრილს, ჩეით წელსა.

290. უქაზი იმპერატორი
ალექსანდრე 1815 წ., რვეული.

291. კანონნი პრავიან ტის
მიტეშისათვის, რუსულიად

въ Тифлисѣ для царя Геор-
гія XII; въ 79 статьяхъ законо-
проектъ обнимаетъ всѣ сто-
роны государственнаго управ-
ленія. Списокъ писанъ собствен-
поручно Іоанномъ.

286. Законоположенія о кре-
стьянахъ, вышедшихъ изъ
крѣпостной зависимости въ
Тифлисской губерніи.

287. Жалованная грамота
Россійскому дворянству, Спб.
1811 г., напеч. на русск. и
груз. языкахъ.

288. Договоръ, на русскомъ
и груз. языкахъ, заключенный
между имп. Екатериной II и
царемъ Иракліемъ II въ 1783
году; тутъ же: о правахъ и
преимуществахъ Россійскаго
дворянства, 1785 г., груз. пе-
реводъ. Печатные экземпляры.

289. Указъ царя Алексѣя
Михайловича о преслѣдованіи
воровъ, бѣглыхъ солдатъ и
рекрутъ; груз. переводъ 1819
года.

290. Указъ императора Алек-
сандра I, 1815 г. рукопись.

291. Правила о выдачѣ про-
віанта, перев. съ подлиннаго

გადმოღებულნი ერმოლოვის სელ-
მაწერილიდამ 1823 წელს, ერთი
თაბახი.

292. გულის-სმის ყოფის
სათვის ჭსჯულისა, მონტესკი-
ოსი; ნათარგმნი სრული არ არის.
პოლიტიკური ეკონომიის ნა-
წილია.

293. საპოლიტიკო თეატრი,
ანუ საყოფაქცეო სახელგეობა,
თარგმნილი ლათინურიდამ ბერ-
ძულს ენაზედ და დაბეჭდილი
1758 წელს; ქართულად გადმო-
ღებულ იქმნა ტფილისს 1817
წელს იერუსალიმის მონასტრის
არსიმანდრიტის ვენედიკტესგან,
ნაწერი წიგნი.

распоряженія Ермолова 1823
года, одинъ листъ.

292. Духъ Законовъ, соч.
Монтескье, груз. переводъ, не
полная рукопись.

293. Политическій Театръ,
переводъ съ латинскаго на гре-
ческій языкъ сдѣланъ Угро-
Валахскимъ владѣтелемъ Ни-
колаемъ Маврокордато; греч.
переводъ изданъ на о. Капръ,
при монастырѣ Богородицы, и
посвященъ сыну Николая Кон-
стантину. Состоитъ изъ 30
главъ. Груз. переводъ сдѣланъ
съ греческаго въ Тифлисѣ въ
1817 г. греческимъ архиманд-
ритомъ Венедиктомъ, при со-
дѣйствіи свящ. Иессея Чуби-
нова. Рукопись in folio, письмо
гражданское, 253 листа. Въ
концѣ имѣется извѣстное апо-
крифическое сказаніе о преда-
ніи суду І. Христа Пилатомъ.
Такой же экземпляръ Поли-
тическаго Театра имѣется въ
Дадіановской коллекціи.

VI. სწოლასტოკა და ფილო-
სოფია.

294. წიგნი კატეგორიას,
სიმეტონეა დაჭსჯილიანტონ არ-
ხიეპისკოპოსის მიერ 1767

VI. Схоластика и философія.

294. Категоріи, составл. ар-
хіеп. Антоніемъ, въ 1767 г.,
2 экзempl.

წ., დროს ირაკლი II; ნაწერი წიგნი, რში ეგზემპლარი.

295. კატეგორია, კითხვა-მიკებაჲ, მეფის ირაკლის II პირ-მშობელ ძისა პირმშობსა დავითისა, რვეული.

296. კატეგორია, გარდმო-წერილი 1824 წ. მღვდლის ეგნატე იოსელიანის მიერ.

297. დასაბამი ფილოსოფიისა (ანუ ლოგიკა) ფრიდერიკოს სტრინტიანოს ბაუმეისტერისა, გარდციურის ღმინაზიის რეკტორისა, სარგებლად ურმათა სხელის შინათა, გარდმოღებული ქართულად ასტონის მიერ ანხიეპისკოპოსისა, ეკატერინა II დროს, 1762 წ., ხელთ ნაწერი წიგნი, სამი ეგზემპლარი.

298. ლოგიკა, ნაწერი წიგნი.

299. ლოგიკა და რიტორიკა, სრული რვეული არ არის.

300. ლოგიკა, აბბატ კონდილიაკისა, ნათარგმნი რუსულიდან მეფე გიორგი მე XIII ძის იოანესაგან 1806 წ.

301. ლოგიკა, ანუ მიდმოგონებითი სწავლაჲ, ხელისმძღუნებელი მიწევნისადმი ჭეშმარიტებისა, შეიხსული აბბატ კონდილიაკისა, თარგმნილი ფრანციტულიდან და მოსკოვს დაბეჭდილი; რუსულიდან ქართულად თარგმნილი სეე წელსა, ნაწერი რვეული.

295. Категории въ вопросахъ и отвѣтахъ, соч. царевича Давида Георгиевича.

296. Категоріи, переписаны въ 1824 г. свѣщ. Игнатіемъ Иоселіани.

297. Основанія философіи Ф. Х. Баумейстера, пер. Архієпископомъ Антоніемъ въ 1762 г., рукопись, въ 3-хъ экземплярахъ.

298. Логика, рукопись.

299. Логика и риторика, неполная тетрадь.

300. Логика Аббата Кондильяка, переведена на груз. языкъ царевичемъ Іоанномъ въ 1806 году, рукопись.

301. Логика Аббата Кондильяка, перев. съ русскаго сдѣланъ въ 1805 году; рукопись.

302. ფრიდრიხის ხრისტიანო-სა-უმიესტრისა, გორსლიციურის დიშნაზიის რექტორისა, ფილოსოფია უოფაქტევისა, ქართულად კარდმოღებული შრომათა ანტონ ანსიევის კოპირისათა 1762 წ.

303. ფილოსოფია უოფაქტევათა მოძღვრობისა, სედუდადგინებისა, რომელნი შეიცვენ ბუნებისა სმართალსა, ეთიკას და პოლიტიკასა, ნაწერი წიგნი.

304. საუოფაქტეო ჭსჯამარკოზ აგრელიისა, ჭრომისკეისრისა, ნათარგმნი 1795 წელსა ანსიმანდრიტი გაიონის მიერ. ნაწერი წიგნი.

305. მოძღვრება ზნეობითი ფილოსოფიისა, შეთხუელი ადამ ფერგოუსონისაგან, ედინბურგის უნივერსიტეტის პროფესორისა, ანგლიურს ენიდამ კადმოღებული რუსულად გასილი სოხონოვისაგან ს. ჰეტერბურდს, 1806 წ., ხოლო ქართულად საქართველთა მეფის ძის იოანესაგან, რვეული.

306. განჭსჯანი ანისტოტელისანი კეთილისათვის და ბოროტისა, თარგმ. ლათინური-დამ რუსულად, ხოლო რუსულიდამ ქართულად მეფის გიორგის 13-ს ძის თეიმურაზისაგან, დაბეჭდილი 1818 წელს, ქ. ს. ჰეტერბურდს.

307. ქმნილება დიდბრძენისა პლატონისა, რუსულიდამ

302. Нравственная философия, Ф. Х. Баумейстера, переведена на Груз. языкъ архіеписк. Антоніемъ въ 1762 году.

303. Нравственная философия, заключающая въ себѣ естественное право, этику и политику; рукопись.

304. Правоучительныя разсужденія импер. Марка Аврелія, перев. сдѣланъ архимандр. Гаіозомъ въ 1795 году. Рукопись.

305. Руководство къ Нравственной философіи, профессора эдинбургскаго университета Фергюссона, перевелъ съ русскаго изданія 1806 года царевичъ Іоаннъ; рукопись.

306. Разсужденія Аристотеля о добрѣ и злѣ, перев. съ русскаго царевича Теймураза, напечатанъ въ Спб. въ 1818 году.

307. Соченіе фил. Платона, съ русскаго перевелъ Ив.

ნათარგმნი იოანე ბაზლიძის მიერ 1826 წელს. 1 ნაწილი, რვეული.

308. ფილოსოფოსთა საუბარნი, სოკრატისათნა მელიტონისა, რვეული.

309. განსჯაჲ ხარაკტერი-სათვის ფილოსოფიისა, და ტატიტისათვის, რვეული.

310. ოჯთ სხჳათა და სხჳათა შეწევნათასა სამსახურებელად და დასარწმუნებელად ჭეშმარიტებისა, წიგ. I, რვეული სრული არ არის.

311. ოთხნაწილედნი სწავლანი ბუნებითისაგან გონიერებისა მიერ ჰოვნილნი, სწავლანი მეგობრისა შიშართ. . . კითხვა შიგებით თქმული ალექსის ძის დავითის მიერ 1784 წ. ქ. ტფილისს, ნაწილი.

312. გზაკეთილ-მოქმედებისა და სიბრძნის მოყვარებისა სხვათა და სხვათა სწავლათა იოანე ბაზლიძის მიერ ს.პ.ბ. ხუთ წელსა, რვეული.

313. ერმათა ენციკლოპედია იანუ ახალ შემოკლებულნი სხვა და სხვა სწავლანი, ბაზლიძის მიერ, ხელნაწერი რვეული, ს.პ.ბ. 1817 წელს.

314. მეტაფიზიკა, შრამილი ანტონის მიერ პატრიარხისა 1781 წ., ნაწერი ნიკოლოზ ანტიოქისა ქალაქსა შინა ნიხანს (?).

Базлидзе въ 1826 г. ч. I, рукопись.

308. Бесѣда философовъ; рукопись.

309. Разсужденіе о характерѣ философіи и о Тацитѣ, тетрадь.

310. О разныхъ способахъ обнаруженія истины; неполная рукопись.

311. О разумныхъ тваряхъ, изложенный въ вопросахъ и отвѣтахъ Давидомъ (ректоромъ) Алексшвили въ 1784 году, рукопись.

312. Путь къ добродѣтели и любомудрiю, ведущій къ разнообразнымъ знанiямъ, I. Базлидзе, Спб. 1809 г., тетрадь.

313. Энциклопедiя для дѣтей, или собраніе отрывковъ изъ разныхъ наукъ, писалъ I. Базлидзе въ Спб. въ 1817 году.

314. Метафизика, сост. Антоніемъ католикосомъ въ 1781 г., переписана Никол. Ошиковымъ.

315. მეტაფიზიკა, შრომილი
ანტონის მიერ ვატრიარხისა
1792 წ., ნაწერი წიგნი.

316. ესტეტიკები განს-
ჯანი ანუ მეტაფიზიკები
გვარნი რიტორებისა, ქმნილი
პრუსიის აკადემიის წევრისა ანსი-
ლიონისა, რუსულიდამ ქართულად
თარგმნ. მეფის ძის დავითისაგან
ს. პეტერსბურგს ჩუიე წელსა,
ნაწერი წიგნი.

317. სიტყვაანსილიონისა,
რვეული სრული.

318. ზედდადგინებანი მე-
ტაფიზიკისანი, რვეული.

319. კავშირთა რიტორება,
ნაწერი 1803 წ., რვეული.

320. აღსნანი საზღვართა-
ნი, დავით უძლეველისა ფი-
ლოსოფოსისა, რვეული, ნაწერი
1807 წ. ალექსი ალექსიევისა.

321. დავით უძლეველისა
ფილოსოფოსისა — მუთათა-
თვის, რომლისა შორის მკვიდრ-
აზს კითხვა-მიგებანი სადალეკ-
ტიკოს წავლისა, რვეული.

322. პორფირი, დავითისა-
გან პორფირითისა ახსნისა,
უძლეველისა ერმანისა, ნაწე-
რი წიგნი ჩდპწ წელსა; 2 ეგზემა-
პლარი.

323. პორფირის შეყვანი-
ლება, ნაწილი რვეულისა.

324. «პერი ერმინეიას»,
წიგნის სახელი ბერძნულად, ხოლო
ქართულათ «განმარტებისთვის»,

315. Метафизика, соч. катол.
Антонія, переп. въ 1792 г.

316. Эстетическія разсужде-
нія Ансильона, члена прусской
Академіи, перев. съ русскаго
царевича Давида, СПб., 1815
года; рукопись.

317. Рѣчь Ансильона, тет-
радь.

318. Основанія Метафизики,
тетрадь.

319. Основанія риторики,
писан. въ 1883 г., тетрадь.

320. Оконечныхъ причинахъ,
соч. философа Давида, тетрадь,
писани. въ 1807 г. Алекс.
Алексѣевымъ.

321. Діалектика, соч. фило-
софа Давида-армянина, груз.
переводъ, рукопись.

322. Коментарій на фил.
Порфирія философа Давида-
армянина. Списокъ 1788 г.

323. Категоріи Порфирія.

324. «Пери ерминейасъ», со-
чиненіе Аристотеля, съ ком-
ментаріями Давида-армянина,

წარმოებული უფროსად ბრძენისა
ანისტოტელისამებრ, თარგმანე-
ბული დავითის მიერ, აწმენთა ფი-
ლოსოფოსისა, დაწერილი თელა-
ვის სემინარიის რეკტორის ალუ-
ქსის ძე დავითისა ჩუქედს წელსა.

325. ფილოსოფიის რვეუ-
ლი.

326. რიტორიკა ურმათა-
თვის ანტონ ანხიეზისკოზოსისა,
მეფე ირაკლი II დროს.

327. სწავლა წიგნთა თხზუ-
თათვის, რვეული.

328. სწავლა ლექსთა თქმის-
სა, მამუკა ბარათშვილის მიერ,
ნაწერი.

329. ჰოვანისათვის მარტი-
ვისა იდეასა, რვეული სრუ-
ლი არ არის.

330. ძველი დროს ბებერ-
თა (ბერძენთა?) ფილოსოფია,
რვეული.

331. სიბრძნის ხასინა,
ალექსანდრე მაკედონელის წერი-
ლიდამ გადმოღებული, კელთნაწე-
რი სრული არ არის.

332. სხუდა სხუა სწავლათა
შეკრებილებანი, რვეული.

VII. მათემატიკა.

333. არითმეტიკა, შედგენილი
და ნაწერი 1813 წელს ალექსის
ძე დავით რეკტორისაგან.

съ армянскаго переведень
на грузинскій языкъ Дави-
домъ, ректоромъ Телавской
Семинаріи, въ 1794 г.

325. Тетради философскаго
содержанія.

326. Риторика, Антонія ка-
толикоса.

327. Правила—какъ сочи-
нять книги; тетрадь.

328. Правила стихосложенія,
составленныя Мамукой Бара-
ташвили; тетрадь.

329. О первоначальныхъ
идеяхъ, неполная тетрадь.

330. Древняя философія, те-
традь.

331. Сокровищница мудро-
сти, переводъ, неполная руко-
пись.

332. Энциклопедія наукъ, те-
традь.

VII. Математика.

333. Ариѳметика, составлен-
ная и писанная Давидомъ Алек-
сидзе, ректоромъ Теловской Се-
минаріи, въ 1813 году. Тетрадь
въ 37 стр., in 4⁰, писана весьма
красивымъ мхедрули, заклю-

334. თეორეტიკული და პრაკტიკული არითმეტიკა ერმათათვის, სხლად დაწერილი რჩისავე ღიმნაზიის ინსპექტორის დამიტრი ანიკოვისაგან (ანიკაშვილისაგან?)

335. არითმეტიკის სადასებო (კითხვები), სელთნაწერი. სხვა და სხვა ადგილას წიგნს აწერია: «ქ. 1727 წელსა, აპრილის 17, მივეზარე ენის (ლათინურის?) სსსწავლათ ღამბერთას (ღამბერტოს?); 1727 წელსა, ქრისტეშობას, მივეზარე ბაროკეტოსა სსსწავლათ არქიტექტურისა, მილიტერიისა და არტილეერიისა; ფრანციტულის ოსტატს [მივეზარე] 1727 წ. მარტს; ქარწილი მახდა 1729 წელსა; ღამბერთოს მივე სსსწავლათ ერთი თუმანი. ქ. ფრანციტული წიგნი ვიყიდე, — მივე სამი შაური; უწინდელ ფრანციტულ ოსტატს მივე სამი შაური [წიგნში?]. ახლრია დაიბადა 1730 წელსა, ჰეტრე 1732 წელსა და 1734 ჰარაშა, ვასილი 1736 წელსა».

чаетъ въ себѣ много арифметическихъ задачъ и примѣровъ; запись гласитъ, что рукопись эта принадлежала Юelio Алекспдзе.

334. Теоретическая и практическая арифметика для дѣтей, in folio, составленная инспекторомъ обѣихъ(?) гимназій Аниковымъ (?). Рукописная тетрадь.

335. Арифметическія задачи и упражненія, рукопись in 4°, гражданскаго красиваго письма начала XVIII в. Въ разныхъ мѣстахъ этой тетради имѣются весьма интересныя записи, сдѣланныя некрасивою гражданскаго скорописью, вотъ ихъ переводъ: «17 апрѣля 1727 г. поступилъ къ *Ламбирту* (о. Ламберти?) для обученія языку (латинскому?); въ декабрѣ 1727 г. поступилъ къ *Барокети* для обученія *архитектурѣ, милитеріи* и *артилеріи*; къ учителю французскаго языка поступилъ въ мартѣ 1727 года; обвинчался (я) въ 1729 году. *Ламберту* заплатилъ за ученіе одинъ туманъ (10 р.); за французскую книгу заплатилъ 3 шаури (15 к.); прежнему учителю французскаго языка заплатилъ 3 шаури (15 к. за книгу?). Андрей родился въ 1730

году, Петръ въ 1732 г., Параша въ 1734 году и Василий въ 1737 году». Въ тетради имѣются также нѣмецкія и французскія числительныя имена, писанныя *грузинскими буквами*.

336. მათემატიკა (ე. ი. ნაწილი არითმეტიკისა, ტრიგონომეტრიისა და სხვა და სხვა), სელთნაწერი.

336. Математика (часть арифметики, тригонометрии и др.), рукопись.

337. დეკემეტრია, ნათარგმანი რუსულიდან, დაწოებული ვიდაც მისაელ ელიევიჩისაგან, ზოსკოვს, ვახტანგ VI მეფის უფუნის დროს, ჩაკდ წელსა, მისი (ვახტანგის) გასწორებული და შემდეგ დასრულებული კავკასიისაგან.

337. Геометрія, переводъ съ русскаго, сдѣланный по приказанію царя Вахтанга VI нѣкімъ Михаиломъ Еліевичемъ, и дополненный и исправленный этимъ царемъ въ Москвѣ въ 1724 году, и затѣмъ конченный секретаремъ (мдиваномъ) Вахтанга VI Мелхиседекомъ Кавкасидзе.

338. დეკემეტრია, ქართულად, სელთნაწერი, აწერია «ეს წიგნი მხასველობისა» — არის იოანე ბატონიშვილისა.

338. Геометрія, рукопись in 4°, снабженная многими геометрическими чертежами, писана гражд. письмомъ XVIII в., некрасивымъ, но разборчивымъ. Рукопись эта принадлежала паревичу Іоанну.

339. დეკემეტრია, რვეული სრული არ არის.

339. Геометрія, неполная тетрадь in 4°, гражд. письмо XVIII в.

340. ლოგარითმთა თვის, რვეული.

340. Логаритмы, тетрадь in 4°, писана въ концѣ XVIII в. Въ концѣ этой рукописи авторъ ссылается «на свою» общую Геометрію (ზოგადსა დეკემეტრია).

რისს შინს), составленную имъ въ 1764 году.

VIII. კოსმოლოგია.

341. სტრონომია, ანუ ცნობა ქმნილებათა, დაბეჭდილი ტფილისს 1721 წ., ვახტანგ მეფის თარგმანი სპარსულიდან; ორი ეგზემპლარი.

342. სტრონომია, ხელთნაწერი სრული არ არის.

343. შემოკლებული ფიზიკა თეორეტიკული არსივ. ანტონისა, თარგმნილი 1766 წ.

344. მზისა და მთავარის დაბნელებისათვის, რვეული.

345. დურბინდის ცნობა გახედულობისათვის, რუსულიდან ქართულად, ნაწერი რვეული.

346. იულიმებთა სოციალური ადგილებთა მოთხრობა, თარგმნილი ქართულად მეფის ვახტანგის მიერ, დაბეჭდილიდან 1721 წელსა, ტფილისს, რვეული.

347. გეოგრაფიული ლექსი-

VIII. Космографія.

341. Познание творений (мировъ), переводъ съ персидскаго, сдѣланный царемъ Вахтангомъ VI, напеч. въ Тифлисѣ въ 1721 г., in 4°, стр. 148, съ чертежами и предисловіемъ Вахтанга VI.

342. Астрономія, неполная рукопись, переводъ, вѣроятно, съ персидскаго.

343. Краткая теорет. Физика, in 8°, стр. 252, съ чертежами, переводъ съ русскаго — Физики Вольфа — сдѣланъ архіеп. Антоніемъ въ 1762—1766 гг. съ предисловіемъ самого Антонія о пользѣ Физики и о поводѣ къ ея переводу.

344. О солнечныхъ и лунныхъ затмѣніяхъ, тетрадь in 4, гражд. писма XVIII ст.

345. О подзорныхъ трубахъ, переводъ съ русскаго, рукопись in 4, нач. XIX ст.

346. О климатахъ нѣкоторыхъ странъ, переводъ съ персидскаго царя Вахтанга, Тифлисѣ, 1721 г., тетрадь, списана съ печ. книги, имѣющей въ этомъ каталогѣ № 340.

347. Географическій словарь

სიკონი ახლისა აღთქმისა, რუსულიდამ ქართულად თარგმ. ტარასისმიერ მღვდელ-მონაზონისა ს. აპეტერბურღს 1824 წ.

348. ქარტასა ქართველთა ქართულად.

349. კალენდარი ანუ თთქსთა რიცხვაობა 1840 წ., პლ. იოსელიანის შეწუბილი, და რვეული ამასთან.

350. კალენდარი 1841 წ., ქ. ტფილისის გამომცემული.

351. დამატება 1841 წ. კალენდრისა, ქართული რვეული: «ისტორიული მოთხრობა წელთა და უამთა განყოფისა».

IX. სამხედრო სწავლანი.

352. სამხედროთა თათბირთა დმი შესახებელნი, პრუსიის გოროლისა ფრიდრიკოსი, რვეული.

353. ფორტიფიკაცია, რვეული სრული არ არის.

354. ჭაზრნი კავალერიისათვის, რვეული სრული არ არის.

355. დავესება ჯართა 1810 წ., თარგმ. ივანე ბასელიძისა.

356. გაკეთება ჩირადნისა, შუშუნისა და ალწერა სხვა და სხვა სამხედრო იარაღებისა, ნახატებით ნაწერი, თარგმნილი რუსულიდგან ქართულსა ენასა სედა მოკლე ესე არტილერიის წიგნი მეფის (გიორგის) ძის და შემკვი-

Новаго Завѣта, переводъ съ русскаго сдѣланъ іеромонахомъ Тарасіемъ, СПБ. 1824 г.

348. Карта Грузіи на груз. языкѣ.

349. Календарь, составл. Пл. Иоселиани въ 1846 г. и тетрадь при этомъ.

350. Календарь, изд. въ Тифл., въ 1841 г.

351. Прибавленіе къ печ. Календарю, за 1841 г., тетрадь: «О дѣленіи времени».

IX. Военныя науки.

352. Наставленія въ военномъ искусствѣ, короля прусскаго Фридриха; тетрадь.

353. О фортификаціи, неполная тетрадь.

354. Мысли объ устройствѣ кавалеріи, неполная тетрадь.

355. Объ учрежденіи (постоянной) арміи; переводъ Ив. Базидзе, 1810 года, тетрадь.

356. Приготовленіе ракетъ и разныхъ военныхъ снарядовъ, съ чертежами, переводъ съ русскаго сдѣланъ царевичемъ Давидомъ въ 1799 г.

დრის დავითისაგან, იერქნალ-მან-
არის 1799 წ.

357. პირველ დაწვებითნი სა-
ფუძველნი სიტუაციისა, ქართული
ტერმინებით.

357. Начальное основаніе
Ситуаціи, сост. Лукинъ, посвя-
щено Голенищеву - Кутузову;
на 10 листахъ; грузинскій пе-
реводъ писанъ красными чер-
нилами рядомъ съ русскимъ тек-
стомъ. Запись гласитъ, что
книга эта принадлежитъ царе-
вичу Давиду, 1791 г.

Х. ექიმობისათვის.

358. სამკურნალო კატისა,
ნაწერი წიგნი, სრული.

359. სამკურნალო კატისა,
სრული წიგნი.

360. სამკურნალო კატისა,
რვეული სრული ან არის.

361. წამლობა კატის სხვა
და სხვა სნეულებისა, რვეული.

362. მოძღვრება ერისა მი-
სისა სიმრთელისათვის, რვე-
ული.

363. სწავლა ერისა სიმრთე-
ლისათვის მისისა, 1792 წ.,
რვეული სრული ან არის.

364. ღონეი და შეწვენო-
ლება, რომლითა იხსნებიან ერი
ევავილის სნეულების სვრისა-
გან, რათა აუტრიდენ საზოგადო
ფუფელთა ძროხის ევავილსა, ქ.
მოსკოვს, ჩეკასა წელსა, რვეული.

365. ღონეი და შეწვენოლება,

Х. Медицина.

358. Лечебникъ, рукопись.

359. Лечебникъ, рукопись.

360. Лечебникъ, неполная
рукопись.

361. Лечебникъ для леченія
различныхъ болѣзней, тетрадь.

362. Наставленія о народ-
номъ здравіи, тетрадь.

363. Наставленія о народ-
номъ здравіи, писан. in folio, въ
1792 г. въ Спб, неполная тет-
радь.

364. О прививаніи оспы,
какъ средствѣ предохраняю-
щемъ отъ зараженія этою бо-
лѣзнию, Москва, 1805 г., тет-
радь.

365. О прививаніи оспы

რომლითაც იხსნების ერთი ყვაფი-
ლის სნეულების სურისაგან, რათა
აუტრიდნენ საზოგადოდ ყოველთა
ძროხის ყვაფილსა; ნათარგმნი
ქართულს ენასედ გოდერძი ფი-
ნალაფისაგან, ს. პეტერბურღს,
ჩუჭ წელსა დაბეჭდილი, სრული
არ არის.

366. ისტორია და საქმიანობა
დარიგებანი სოლერასედ,
1832 წელსა, აქიმოვის თარგ-
მნილი, ლათინური, ქართული და
თათრული საქმიანობისა, სსხელებითა,
რვეული.

367. საქმითი ჭსჯა სურსა-
ვანდის სნეულობისათვის,
რუსულიდამ ქართულად არხიმანდ-
რიტი გაიფის მიერ 1792 წ.,
რვეული.

368. წყალმანკის უწყებო-
ლება და მისი მორჩენა ფიოთა-
რითა სსხითა ჯერარს, რვეული.

369. დამზღის და ნერვების
საოფლისათვის, რვეული.

370. განმსჯელობაჲ თვის
ყვითელისა ამერიკულისა სა-
ოფლისაჲ, რვეული.

371. გარდმოღებული ლათინ-
ურისა და რუსულისაგან ქარ-
თულსა ენასა სედა სამკურნალ-
რეცეპტები, გარდმოღებული სა-
ქართუელთს მეფის გიორგის ძის
დაფითისაგან წელსა 1811 წ. ქ.
ს. პეტერბურღს.

372. წამალთა სსხელები

какъ средствѣн, предохраняю-
щимъ отъ зараженія этою бо-
лѣзною, напечат. въ СПб. въ
1708 г., переводъ съ русскаго
сдѣланъ Годердзіемъ Фирало-
вымъ.

366. Исторія холеры и на-
ставленія противъ нея, въ 1832
году переведена Акимовымъ,
съ латинскими, грузинскими и
турецкими терминами, тетрадь.

367. Опыты леченія цынги,
переведенъ съ русскаго архи-
мандрит. Гаіозомъ въ 1792
году, тетрадь.

368. О водяной болѣзни и
ея теченіи, тетрадь.

369. О гнилой и нервной го-
рячкѣ, тетрадь.

370. О желтой американ-
ской горячкѣ, тетрадь, перев.
съ русскаго сдѣланъ губерnsk.
секр. Иваномъ Базлидзе.

371. Рецепты, перевод. съ
латынскаго и русскаго языковъ
на груз. языкъ царевичемъ
Давидомъ Георгіевичемъ въ
г. СПб., гражд. четкое письмо,
стр. 175.

372. Названіе лекарствъ

კარაბადინებისაგან გამოკრებული ლათინურიდან ქართულად. რამდენიმე რვეული ლათინურ-ქართულ-თათრულად.

373. მცირე საექიმო ლექსიკონი სამს ენაზედ: ქართულად, ფრანცუზულად და თათრულად, ქმნილი საქართველოს მეფის ძის იოანეს მიერ, რვეული.

374. კარაბადინი, ნაწერი გაიოსის მიერ.

375. კარაბადინი «ყოფლის-ფერის წამალი», სრული არ არის.

376. კარაბადინი «თვის საფულისა», სრული არ არის.

377. რამდენიმე კარაბადინის რვეულები და ლექსიკონი აქიმი დავით მიკირტიხიანცი.

378. სამკურნალო ცხენთა, დაბეჭდილი, რი ეგზემპლარი.

379. სამკურნალო ცხენისა, ქმნილი ინდოთა, ბაღდადეგთა და ეგვიპტეგთა ბრძენთა. ე. ი. არს ჭინაპიურ რუსეთისა და რაშიტისა, ნაწერი წიგნი.

380. მსუბუქი წამალი, ღონისძიებით მოკვანებულნი

(цѣлебныхъ растений) на латинск., грузинск. и турецкомъ языкахъ; неполная тетрадь, стр. 165.

373. Краткій медицинскій словарь на грузинскомъ, французскомъ и татарск. языкахъ, сост. цсревичемъ Иоанномъ, тетрадь.

374. Лечебникъ, писанный Гаіозомъ.

375. Лечебникъ, неполная тетрадь. Рецепты для указаніе разныхъ лекарствъ для разныхъ болѣзней, переводъ съ армянск. сдѣланъ протоіереемъ Игнатіемъ сыномъ Онісима Иоселіани.

376. Лечебникъ «тифа», неполная рукопись, гражд. писма XVIII ст.

377. Нѣсколько тетрадей гражд. письма. XVIII — XIX ст., на одной изъ тетрадей значится по грузински: «врачъ Давидъ Микиртичянцъ».

378. Конскій лечебникъ, печатн., 3 экземпляра.

379. Конскій лечебникъ восточныхъ ветеринаровъ — индійскихъ, багдадскихъ и египетскихъ; рукопись in folio, въ хорош. кож. перепл., списокъ 1788 года.

380. Легкое средство къ уничтоженію таракановъ, мѣ-

განსაწმენდელად ჭიისა, ე. ი. ტარაქანისა, თაგოთა და ბაღლინჯა თათვის და რწვილთათვის, ნა-
ჟარგმნი რუსულიდამ, თარგმანი
სრული არ არის.

381. მეჭეჭის გაქრობა,
რვეული სრული, კარაბდინის ნა-
წილი.

XI. სხვა და სხვა წიგნები.

382. დარიგება მოყვანი-
სათვის ამერიკულის თამბა-
კოსი, თარგმნილი ვლ. იოსელიან-
ისა ქ. ტფილისს 1841 წ.

383. ენდროს მოყვანისათ-
ვის, თარგმნილი რუსულით ქარ-
თულს ენასა ზედა ვლ. იოსელიან-
ისა 1841 წელსა, ორი ეგზემპლ-
იარა.

384. მოკლე დარიგება და-
თესვისა, დაკრეფისა, შესახ-
ვისა და მოყვანისათვის კარ-
ტოფლისა 1841 წ. ქ. ტფილისს.

385. სანოვაგეთ, შაქარლან-
შათა და სანმელთა შესამზადე-
ბელი, გადმოთარგმნილი საქართ-
ველს მეფის გიორგის ძის
ბაგრატისა, წელსა 1818, ს. ჰუ-
ტერბურღს, სამი ეგზემპლიარა.

386. ხირომანტია ანუ მის-
ნობა ხელების ხაზებზედ.

XII. წერილნი სამეფო ოჯახის
შესახებ.

387. დავთარი შემოსავ-
ლისა და გასავლისა, ორი ეგ-
ზემპლიარა.

шей, клоповъ и блохъ, пере-
водъ съ русскаго, неполная
рукопись.

381. Средство уничтожать
бородавки, тетрадь.

XI. Разныя книги.

382. Наставленія о разве-
деніи американскаго табаку,
перев. Пл. Иоселиани, Тифлисъ
1841 г.

383. О разведеніи марены,
перев. Пл. Иоселиани, Тифлисъ,
1841 г.

384. Наставленія о разве-
деніи картофеля, г. Тифл.,
1841 г.

385. О приготовленіи куша-
ній, сладостей и напитковъ,
переводъ сдѣланъ царевичемъ
Багратомъ въ Спб., въ 1818
году, 3 экземпл.

386. Хиромантія или гаданіе
по линіямъ ладони.

XII. Фамильныя книги.

387. Приходо - расходная
книга груз. царскаго дома,
2 экземпл.

388. უწეებილება ქართლის შემოსავლისა—ფულისა.

389. შემოსავალი დედოფლისა მარიაშისა ქართლიდამ, რვეული.

390. ვინობა ბატონიშვილებისა იულონ და აღმასხანისა, თავიანთ ძმასთან—გიორგიისთან; რვეული.

391. წიგნი, მიწერილი მეფე ინაკლისაგან იმპერატრიცა ეკატერინა II, 1783 წელსა.

392. კონტრაქტი მეფე ინაკლისა რუსებთან ჩღუესა წელსა, რვეული.

393. თეიმურაზის დიპლომა, რი ეგზემპლარი.

394. კონტრაქტი მეფე ინაკლისა იმპერატრიცა ეკატერინა II, 1783 წელსა.

388. Свѣдѣнія о государственныхъ доходахъ, поступавшихъ съ Карталиннiи деньгами.

389. Доходы съ Карталиннiи въ пользу царицы груз. Марiи, тетрадь.

390. Условiе, заключенное царевичами Юлономъ и Алмасханомъ (Вахтангомъ) съ братомъ своимъ Георгiемъ Ираклiевичемъ.

391. Письмо царя Ираклiа къ имп. Екатериинѣ отъ 1783 года.

392. Договоръ царя Ираклiа II съ имп. Екатериной II, заключенный въ 1783 г.

393. Два разные диплома царевичу Теимуразу.

394. Договоръ паря Ираклiа съ имп. Екатериной II, заключ. въ 1783 г. (дублетъ).

Списокъ Грузинскихъ рукописей и печатныхъ книгъ библиотеки кн. Н. Д. Мингрельскаго, составленъ въ 1878 году, въ Горди.

ქართული წიგნების სია თ. ნ. დ. მენგრელსკის ბიბლიოთეკისა. გორდს, 1878 წ.

1. კრიგოლი ღუთის მეტეველისა «ივლიანე განდგომილზედ».
2. ვახლი დიდისა «ნათლისღებისათჳს».
3. წიგნი დიდისა დიონოსისა.
4. მაქსიმე აღმსარებელისა წიგნი.
5. «განმარეტება იოანეს სახარებისა» ოქროპირისა.
6. კიდევ მეორე ამგვარივე.

7. ცხოვრება წმ. მამათა, მოწამეთა და იოანე ღუთისამეტა-
ეველისა.

8. იოანე დამასკელისა «სარწმუნოებისათჳს».

9. «საუნჯე» წმ. კირილესი.

10. დოქმატიკა ანუ ღუთის მეტყველება ანტონი კათალიკოსისა.

11. საზღვარი თეატრი.

12. ქართლის-ცხოვრება.

13. ფსალმუნთ განმარტება.

14. კიდევ «განმარტება იოანეს სხსრებისა».

15. დიდი დაბადება, დასტამბული 1743 წ. მოსკოვს.

16. სასოგადო ისტორია ძველის აღთქმით.

17. იოსიფოს ფლახიოსი, 1, 2, 3, 4, 5 და 6 ტომნი, ერთ
წიგნად.

18. მიმოსვლა ტელემაქისა.

19. წიგნი ნაშთთა (ნეშტთა?).

20. ისტორია ალექსანდრე მაკედონელისა.

21. მეორე ეგზეგეზიკალი.

22. გალექსიით «ალექსანდრე მაკედონელსე».

23. პორფირის «შეუფანილება».

24. ქართლის-ცხოვრება, მეორე ეგზეგეზიკალი.

25. წმინდის ამბროსის «სინანულისათჳს».

26. მონტესკიო, ტომი 1.

27. მონტესკიო, ტომი 2.

28. პოპლეს «კავშირი».

29. კატენისმო სხვადა სხვა დამატებით.

30. პორფირის «შეუფანილება», მეორე ეგზეგეზიკალი.

31. სახლისო ლექსიკონი.

32. ქართული ლექსიკონი.

33. თეიმურაზ მეფის ცხოვრება, გალექსული.

34. სახარება ძველის სტამბისა, წითლის სავერდით შეკრული.

35. ურმანისანი.

36. დარეჯანისანი.

37. სჯულელება (?) სულიერი.

38. დიდი დოქმატიკა, ანტონისი.

39. ცოდვილთ მოწოდება.

40. ლექსიკონი, ქართული, რუსული და ფრანცისული.

41. სიტუვისგება ურიათა.
42. ვნება ულთისა იესო ქრისტესი.
43. დამაკავშირებელი გვამთა.
44. დიალექტიკა.
45. ჰორფირის «შეუუანილება».
46. სიტუვისგება ურიათა, შიორე.
47. ლოლიკა.
48. სრისტომატია.
49. არიოზის წვალებისათჳს.
50. ვეფსვის ტუაოსანი.
51. საქართველოს ისტორია თეიმურაზისა.
52. კოლხიდისათჳს.
53. მდგომარეობა, უბრალოება და დაცემა კაცისა.
54. სსეულთ სუგეში.
55. ტრაგედია ვოლტერისა «აღსაირ».
56. სამოელ რაბინ მღუდელისა წიგნი.
57. ოფლით ცსოფრება.
58. მსითვის-წერილი, შეფე ირაკლისაგან მიცემული თვის დისტვის.
59. სამეფო ტომარა.
60. განმარტება სოლომონის იგავთა.
61. საზოგადო ისტორია.
62. სამხედრო ტიპიკონი.
63. ზნეობითი სწავლა.
64. ცსოფრება წათა მამათა.
65. ფრინველთ კარაბადინი.
66. იაკობთ მწვალებლობაზედ.
67. საზოგადო ისტორია, მესამე.
68. მრავალფერ-უფავილოვანი.
69. შემოკლებული საზოგადო ისტორია.
70. დარეკვანიანი.
71. ფეიერვერკისათჳს.
72. ბერძნული წიგნი.
73. საზოგადო ისტორია შემდგომად იესო ქრისტესი.
74. ყურნალი მთავრის ლეონ დადიანისა.
75. ძველი წიგნი ტუავზე ხელნაწერი.

76. მამუკა ბარათაშვილის მწერლობა.
77. ცხოვრება წათა მამათა.
78. ბუნებითი ღუთის-მეტეველება.
79. რესტორმანი.
80. ქება-ქებათა სოლომონისი.
81. გზა ცხოვრებისადმი.
82. ფილესოფიას ანისტოტელისა (?).
83. მამუკა ბარათაშვილი.
84. დიდის ვასილის წერილი.
85. ვნება მაცხოვრისა!
86. ისტორია ლუდოვიკ XIV.
87. ქილილა და დამნა.
88. ლექსები სპარსულიდან.
89. ანჩილ მეფის ამოცანა და ზნეობითი სწავლა, ირაკლი მეფის ურათით.
90. მეფის ძის იოანეს წერილი.
91. საქართველოს ისტორია, თეიმურაზისა.
92. კითხვა-მიგება სარწმუნოებისათვის.
93. სახარება და სამოციქულო მხედრული.
94. ღრმამტიკა, ანტონისა.
95. ლოდიკა, მეორე.
96. განმარტება მაკკოზის სახარებისა.
97. თამარ მეფის შესხმა, ლექსად.
98. იობ მართლის ცხოვრება.
99. ლექსიკონი.
100. ანტიქრისტესათვის.
101. ქორწინებისათვის.
102. კიტაიის სიბრძნე.
103. ბუნებისათვის კაცისა.
104. საზოგადო ისტორია.
105. ფსალმუნთ განმარტება.
106. ფილესოფიას პორფირისა.
107. კითხვა მიგება სარწმუნოებისათვის.
108. წიგნის განმარტება.
109. რელაემენტი.
110. რანინი იონა ბერისა.

111. მხედარი ქრისტესი.
112. მითოლოგია.
113. ექვსთა დღეთა.
114. ანტონის ქადაგება.
115. ეფრემ მცირის წერილნი.
116. იოანე დამასკელისა წერილნი.
117. ვნებისათჳს ულისა იესო ქრისტესა.
118. ანისტოტელის ობსერვაცია.
119. ფრინველის კარაბადინი.
120. ციტერონის წერილნი.
121. უკანასკნელის განკითხვისათჳს.
122. პერი ერმენია.
123. თეიმურაზის ისტორია.
124. დავით სიბრძნის მთხარისა წიგნი.
125. ვნებისათჳს მაცხოვრისა, მეორე.
126. რიტორება.
127. სანოვაგეთ შემსადებისათჳს.
128. ცხენის კარაბადინი.
129. გეოგრაფია.
130. ღუთის-მეტეველება.
131. სულიერი იუქლი.
132. ხატებისათჳს ღუთისა და მზგავსებისათჳს კაცისა.
133. ბასი დღისა და ღამისა.
134. კატელოგია, ანტონისა.
135. დიალექტიკა.
136. მართალი სარწმუნოება.
137. კლემენტო რომთა ჰაჰა.
138. პარაკლისი ყოველთა წმინდათა.
139. იამბიკონი.
140. ღუთის-მეტეველება, ლექსად, ანტონისა.
141. ა) რიტორება, ბ) ლოლიკა, გ) იამბიკო, დ) დიალექტიკა.
142. მითოლოგია.
143. რიტორება, კიდევ.
144. იამბიკონი, გრიგორი ღუთის-მეტეველისა.
145. იოსებოს ფლავიოსი, მეორე წიგნი.
146. მაქსიმე აღმსარებელისა.

- 147. ფილარეტია.
- 148. შემოკლებული ღრამატიკა.
- 149. დიალექტიკა, კიდევ.
- 150. ცხოვრება გიორგი მთა-წმინდელისა.
- 151. ძველი და ახალი ათქმვა.
- 152. ძველი ხელნაწერი ტყავსედ — ღუთის-მეტეველება.
- 153. გამოკრებილი ძილის-პირები.
- 154. სამი პატარა ტანის სხსარება: ერთი ძველი ხუცური ხელნა-
წერი, მოჭედილი ვერცხლით, და ორი სტამბისა.
- 155. დავითნი ახალი სტამბისა (სალაროშია საეკლესიო წიგნ-
ებთან).
- 156. ბერძნული წიგნი, 2-ე.
- 157. მღვდელ-მთავრის კუროხევა.
- 158. 7 წიგნი, — ანტონის წუობილ-სიტყვაობა
- 159. 12 » იონას მიმოსულა } ახალი
- 160. 17 » ტიმოთეს მიმოსულა. } სტამბისა,
- 161. 9 » წირვის განმარტება. } უძღოთ.
- 162. 17 » თეიმურაზ მეფის ცხოვრება.
- 163. 3 » მოუწავიანს.
- 164. სიტყვანი და მოძღვრებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბ-
რიელისა.
- 165. დაბადება (მხოლოდ შექმნათა), ახალი ხელნაწერი.
- 166. იოსებოსის თხზულებანი, ტომი — 7, 8, 9, 10, 11 და
12, ერთ წიგნად.
- 167. მისივე თხზულებანი — ტომი — 13, 14, 15 და 16, ერთ
წიგნად.
- 168. მისივე თხზულებანი ტომი — 17, 18, 19 და 20, ერთ წიგნად.
- 169. საზოგადო ისტორია, მცირე წიგნად შეკრული.
- 170. იოანე ოქროპირის «მოთმინებისა და სინანულისათჳს».
- 171. ცხოვრება წათა მამათა ათონისა ქართველთა — ევთიმესი
და ილარიონისა.
- 172. 1) ვლადკერნის ღუთის მშობლის სარტყელის დადება. } ერთ წიგნ-
2) წის გიორგის პარაკლისი. } ნად შეკ-
3) მეფის კუროხევა. } რული.
4) ქორონიკონის სათვალავი.

173. დიდი ძველი სუცური ასო-მთავრელი ხელნაწერი ეტრატზედ სხსარება, ფურცლად ფურცლად აფუშული სიძველის გამო — აიწყო და განუბნეველობისათჳს — შეიკრა.

174. ამისი მზგავსი, ნაწერი სამოციქულო, თავი და ბოლო აკლია.

175. ძველი ხელნაწერი სხსარება, თავ-ბოლო ნაკლები, ორის მასარებლების მსატვრობით.

176. დიდი წიგნი, სავალობელის-კილოებით, ეტრატზედ ხელნაწერი, ძველი.

177. ცხოვრება წმ. მამათა, დიდი წიგნი, ეტრატზედ ნაწერი, ძველი, თავი და ბოლო აკლია.

178. ცხოვრება წმ. მამათა, ძველი წიგნი, თავი და ბოლო აკლია.

179. წათა მოწამეთა, დიდი წიგნი, თავი და ბოლო აკლია.

180. საზოგადო ისტორია აბბატ მილოტისა, ახალი ნათარგმნი, გასწორებული მთავრის დაფით დადიანის მიერ.

181. წიგნი იროდოტესი, ახალი ნათარგმნი, გასწორებული მთავრის დაფით დადიანისაგან.

182. კიდევ იროდოტესი.

183. იროდოტეს ისტორია მთავრის დაფით დადიანის საკუთრის ხელით ნაწერი.

184.

185.

186.

187.

188.

189.

190.

191.

192.

193.

194.

195.

196.

197.

198.

199.

200.

პლუტარხის თხზულებანი, რვა წიგნად.

იოსიპოსის თხზულებანი, რვა წიგნად.

წიგნი «შექმნათა», დაბადებისაგან.

201. იამბიკო.
202. 17, 18, 19 და 20 ტომი, ერთ წიგნად, იოსებოსის თხზულება.
203. დიდი წიგნი, ტყავზედ ნაწერი, წმ. მამათა.
204. თეიმურაზ მეფის ცხოვრება.
205. წეობილ-სიტყვაობა, ანტონისა.
206. ტიმოთეს მიმოსვლა წმ. ადგილთა.
207. }
208. } საზოგადო ისტორია.
209. }
210. }
211. ფრინველთ კარბადინი.
212. ცხოვრება წინასწარმეტყველთა.
213. ღუთის-მეტყველება, თავი და ბოლო აკლას.
214. ჰლუტარხის 7 და 8 წიგნი.
215. ომიროსის ილიადა.
216. იოსებოსის წიგნი.
217. მისივე, აფუშული იყო და ვერ აიწყო და ისეა შეკრული.
218. ერთ წიგნად აკინძული, უედიით: ორი ტაციტის წიგნი, მესამე ჰლუტარხისა და მეოთხე ტრაგედია «ალსაინა».

Списокъ Грузинскихъ рукописей, имѣвшихся въ книжномъ магазинѣ Ав. Энфіанджіанца, въ Тифлисѣ; списокъ этотъ перепечатанъ здѣсь изъ № 41 груз. газеты «Дрозба» за 1870 годъ.

«დროების» რედაქციამ მიიღო სია ქართული ძველი ხელნაწერი წიგნებისა, რომელნიც უფ. ავეტიქ ენთიანჯიანცის წიგნის მაღასიაში ისყიდებიან. ეს სია ქვემოთ არის მოყვანილი. ვინ არ იცის რა ძვირია საზოგადოთ ჩვენში ძველი ხელნაწერი წიგნები; ვინ არ იცის აგრეთ-ვე, რომ ამ ძველ წიგნებში ზოგიერთები ძალიან ძვირფასნი არიან ჩვენი სამშობლოსა და წინაპრების ცხოვრების გისაცნობელათ? საუბედუროთ, ვისაც კი აქვს ჩვენში თითო-ორი ძველი წიგნი, ისინიც მაგრათ ინახვენ ცხრაკეტილში და არაფის არ აძლევენ, თითქოს

ზანდუკში შენახულს წიგნს რამე ფასი ჰქონდეს¹⁾. ძალიან სსსიას მოგონა საქმე იქნება, რომ უფ. ენფიანჯიანცის წიგნები, თუ იმათ რიცხვში არიან რამ შესანიშნავი, იმისთანა პირმა შეიძინოს, რომელსაც, შემოსწენებულებსავე, არ დაკეტოს ისინი ზანდუკში და არავის ასარგებლოს, ყველასე უკეთესი გი ის იქნება, რომ ისინი შეიძინოს ძველი წიგნების გამომცემმა საზოგადოებამ, რომელიც შარშან შესდგა თფილისში.

1. ლექსიკონი საბა სულხან ორბელიანისა. შედგენილია 1685 წ.

2. წმ. დიონისი არეოპაგელის წიგნი.

3. არისტოტელის კათიღორცა, პორფირის, დამასკელის, ამბროსიოსი, პლატონისა და ხერისარქიის (?) ფილოსოფოსთა წიგნი²⁾; თავში და ბოლოს რამდენიმე ფურცელი აკლია.

4. პერი ერმენეია — არისტოტელის მიერ, გადმოთარგმნილი დავითის მიერ, არმენთა ფილოსოფოსისა; დაწერილია თფილისში 1764 წ.

5. წიგნი საზღვართა, დავით ფილოსოფოსისა. გადმოთარგმნილია ანტონ კათოლიკოსისაგან, მღვდ. ფილიპეს თანაშემწეობით, 1758 წ.

6. სრული სმარტლის კანონი: დაბადებიდგან, აკრეთვე ბერძნული, სომხური, კათოლიკოსისა, მეფის გიორგისა, აღბუღასი და მეფე ვახტანგის კანონები.

7. ლავსაიკონი — წიგნი მამათა შეუდაზნოეთა მოთხრობა; და დამატება — ცხოვრება და ღვაწლი წმინდათა მამათა.

8. ქართლის-ცხოვრება, სოლომონ პირველადმდე.

9. აკროსტიხები ოცდა ათ აღსავალთათვის — იოანესაგან სინელისა, და საზღვრის დადებანი — გრიგოლ დვთის-მეტყველისა.

10. სახელმწიფო სვინასარი. ამაში არის სახელები: შეფეთა, პატრიარქთა, მოციქულთა და წინასწარმეტყველთა. დაწერილია ქართულს ქარონიკონს უ. მ. დ. (1756 წ.)

11. კალენდარი სსსიზმრო, ძვრისა და ქუხილისა, ზედნადებისა, ცათ-მხილვა. როგორც სშანს, ფრიად ძველი წიგნი უნდა იყოს.

12. წიგნი აღსარებისა.

1) «ჩვენ ვაგვიგონია, რომ ერთ თავადიშვილს ზემო იმერეთში კარგა ბლამით აქვს ძველი ქართული წიგნები, მაგრამ ის დალოცვილი, არა თუ სათხოველათ, სასწენებლათაც არავის ამღვეს თურმე».

2) ასეც ავტორების სახელებს ვერ ვიტყვი, რომ საქები საქმე იყოს და ქარონიკონი არ არის მოყვანილი, თუ არც თვითონ წიგნი არის სასწენები».

13. სამოციქულო, ხელნაწერი, დაწერილია ქართ. ქორონ. უ. ნ. თ. (1771 წ.)

14. ჰარაკლისი, ყოველთა წმიდათა მოსაზაფებელნი.

15. კათიგორიას და იოანე დამასკელის ღვთის-მეტყველება. დაწერ. 1710 წ. ქართ. ქორონ. ტ. ყ. 6.

16. ჟამნი. გლახათ დაწერილია შავ ქალაღზე.

17. სძლისპირნი ღვთის-მშობლისანი. დაწ. 1784 წ.

18. კიდევ ჟამნი, ჰატარა წიგნია.

19. ტიბიკონი.

20. წიგნი ნემესიოსი. ძალიან ძველ წიგნსა ჩამოჭგავს.

21. სიმეტნე ღრამმატიკისა.

22. ცნობა ისტორიული და ლოღოფიული (ზღაპარ-სიტყვარობა), რუსულისგან ქართულათ გადმოღებული საქართველონ მეტევიდრის და რუსეთის დენკრალ-მაიორის დაფითისგან.

23. მღვდელ-მთავრის ლიტურგიის განმარტება და ათორმეტ-წარწერილებანი, მეფის ძის დაფითისგან ქმნილნი, და სჯულის კანონი იოანე მმარხველისა.

24. სოგრატ ფილოსოფოსის წიგნი, რუსულიდამ ქართულათ გადმოთარგმნილი ერასტი თურქისტანოვისგან.

25. ლოცვა და ფილოსოფია.

26. ქართული გრამატიკა.

27. წიგნი კეისრის ფუნციანუსისა და ცოლისა და შვილისა, და შვიდთ-ფილოსოფოსთა.

28. ანდერძის წიგნი, ანტონი კათოლიკოზისა. 1793 წ.

29. ქებითი წიგნი ირაკლი საქართველონ მეფისადმი, ქმნილი იოანე დიაკონის მიერ.

30. ბეჟან მანიყავის წიგნი, ლექსი, თქმული 1829 წ.

31. სრული სამთვარიო.

32. ეპისტოლე ნაპოლეონ ბონაპარტის პიონ VII პაპისა მიმართ.

33. ერთი თაბახი ლექსი — დედისგან შვილებზედ.

34. ერთი თაბახი მუხამბაზი თ. გიორგი თუმანოვისა.

«თითქმის ყველა ეს წიგნები დაწერილია ძველს, ლურჯ და სქელ ქალაღზე, ან ცოტადე ნაწილი ჰერგამენტზე, და ზოგი იმათგანი მშვენიერი ხელით არის გადაწერილი».

Списокъ Грузинскихъ рукописей Чарторыжскаго Музея, въ Краковѣ, составленъ въ сентябрѣ 1891 года.

I. *Триодъ Постная*, in 4°, безъ начала и конца, на бумагѣ; письмо хуцури (церковное) XIII—XV в., безъ украшеній.

II. *Минея Праздничная*, in 4°, хуцури XII—XIII в.

III. *Чтенія изъ Евангелій* на разные дни, in 4°, на бумагѣ, хуцури XIV—XV в., начала недостаетъ.

IV. *Праздничная Минея*, in 4° м. форм., хуцури XIV—XVI в., рукоп. безъ начала и конца, сильно пострадавшая отъ времени и червей, какъ и другія.

V. *Часословъ*, in 4°, на пергаментѣ, письмо XII—XIV в., рукоп. безъ начала и конца, письмо хуцури.

VI. *Псалтырь*, in 4° м. ф., безъ начала и конца, на бумагѣ, хуцури XV—XVII в.

VII. *Псалтырь*, in 8°, безъ начала и конца, на бумагѣ, хуцури XIV—XVI в.

VIII. *Молитвенникъ*, in 8°, на пергаментѣ, хуцури XII—XIV в., безъ начала и конца.

IX. *Псалтырь*, in 8°, на бумагѣ, хуцури XIV—XVIII в.

X. *Молитвенникъ*, in 8°, на бумагѣ, хуцури, XVI—XVII в.: Рукопись пострадавшая, безъ начала и конца.

XI. *Псалтырь*, хуцури, in 4°, мал. форм., письмо XVII—XVIII в.

Послѣ смерти внука послѣдняго Грузинскаго царя Георгія, свѣтл. князя Давида Багратовича Грузинскаго, умершаго на 79 г. жизни въ Москвѣ, 24 сентября 1888 года, нижепоименованные, принадлежавшіе ему, Грузинскіе рукописи и портреты историческихъ лицъ Грузіи приобрѣтены Московскимъ Главнымъ Архивомъ Мин. Иностр. Дѣлъ.

I. Четвероевангеліе, in 8°, на пергаментѣ, въ переплетѣ, писанное въ два столбца мелкою, красивою, строчною хуцури (церковное письмо) XI—XII в. Имѣются въ немъ цвѣтныя

иниціалы, заставки и изображенія евангелистовъ, довольно красиво исполненныя, равно указатели дневныхъ чтеній въ началѣ и концѣ.

II. Псалтырь, въ 16 долю листа, на лощеной бумагѣ, въ переплетѣ. Письмо мелкое, красивое хуцури XVII—XVIII в., съ обозначеніемъ стиховъ; имѣются два раскрашенные рисунка въ текстѣ.

III. Житія святыхъ Грузинскихъ и общехристіанскихъ, in folio, въ крѣпкомъ кожано-досчатомъ переплетѣ: письмо хуцурн, мелкое, отчетливое 1736 г. Въ концѣ записъ писца: დაიწერა წიგნი ესე ქს აქეთათს შვიდას ოცდაათექვსმეტსა, ქკსა უკდ, მეფეობასა ვახტანგის (იმამყული ხანის) იმანეულის ძისა, მეფეთ მეფისა ალექსანდრესსა, ეკკელისის მპერობელობასა ბესარიონისსა. Вся рукопись писана однимъ почеркомъ. Въ началѣ рукописи записъ: მეფის ძის ბატონის ვარ. Въ началѣ и серединѣ рукописи имѣются весьма красивыя вязи изъ груз. инициаловъ (სლმთავრული) хуцурн.

Житія и мученичества свв. Грузинскихъ:

1. Иоанна Зедазтели.
2. Давида Гареджели.
3. Шю Мгвимели.
4. Авива Некресели.
5. Константина-грузина.
6. Гоброна.
7. Евстафя.
8. Шушанки царицы.
9. Кетевани.
10. Давида и Константина.
11. Царя Луарсаба.
12. Царя Арчила.
13. Иоанна и Евфимія афонскихъ.
14. Георгія Мтацминдели.
15. Иларіона Новаго (სლას).
16. Житіе и подвиги св. Петра-грузина, еп. Палестинскаго.

17. Св. Або.
18. Св. Нины.
19. Св. Раждена.
20. Свв. Бидзины и Шалвы.
21. Св. Иосифа Алавердели.
22. Св. Иесе Цилкнели.

ЖИТЬЯ НЕГРУЗИНСКИХЪ СВЯТЫХЪ:

23. Св. Стефана Новаго (სხლის).
24. Св. Климента, папы Римскаго.
25. Св. Клима.
26. Св. Евстратія.
27. Св. Евстафія и его сподвижниковъ.
28. Св. Дмитрія.

а) Обрѣтеніе Честнаго креста; двѣ части.

б) Ирмосы въ честь Животворящаго столпа (საგალობენი სწესტი-ცხოვლისანი).

Въ концѣ первой части, заключающей въ себѣ Житія груз. святыхъ, имѣются на шести листахъ цвѣтныя, изображенія упомянутыхъ выше *двадцати четырехъ* груз. святыхъ, хотя и незатѣйливыя по исполненію, относящіяся къ XVIII или XIX вѣку. Вся рукопись писана однимъ почеркомъ, на толстой, лошечной, желтоватой бумагѣ, въ два столбца, безъ раскрашенныхъ инициаловъ и заставокъ. Житія въ крѣпкомъ досчатомъ, обтянутомъ кожей, переплетѣ.

IV. Авгарози, საგაროზი, бумажный свитокъ въ 9 $\frac{1}{2}$ арш. длины и 4 $\frac{3}{4}$ вершк. шир., съ цвѣтными изображеніями: 1) царь Авгаръ; 2) городъ Едесса. Далѣе (სსო მთავრულით) слѣдуетъ: ეპისტოლე ავგაროს... ქალაქის ედესის მთავრისა, მიწკრილი... უს მამართ იესო ქრისტეს. Письмо Авгара къ I. Христу. Изображеніе Христа. Письмо Христа къ Авгару. Изображеніе Ап. Фаддея съ нерукотворнымъ образомъ Спасителя. Богоматерь съ сыномъ. Еванг. Матѳей и другіе евангелисты, а ниже евангелистовъ: Іоаннъ Креститель, св. Василій В., I. Златоустъ, Григорій Богословъ; далѣе, «молитва отъ бессонницы» (ლოცვა უძილობის); молитва на одрѣ

семи больныхъ отроковъ (შვიდთა უცმათა სწეულთა ჳა), св. Георгій, св. Димитрій, св. Евстафій, Богоматерь, царица груз. Кетевана, св. Нина. Распятіе.

Въ концѣ запись: მეოხ ეჟებით რევის ძეს ივანეს. Въ концѣ перечислены 90 названій св. Георгія, по мѣсту нахождения иконы этого святого, какъ въ Грузіи, такъ и внѣ Грузіи — на христіанскомъ Востоцѣ.

Рисунки незатѣйливые, вѣроятно XVIII—XIX в., письмо текстовъ мхедрули (гражданское).

V. Сборникъ рисунковъ: а) 9 акварельныхъ изображеній груз. царей и царевичей XIV—XVIII вв.

б) 10 портретовъ разной величины, писанные масляными красками: царя Ираклія II, Георгія XII и другихъ.

в) Одно изображеніе якобы поэта Руставели, такого рода: лѣтъ сорока мужчина, въ богатомъ персидскомъ одѣяніи, сидитъ на диванѣ или тахтѣ, поджавши ноги, безъ всякихъ атрибутовъ писательскаго званія (пера, книги). Рисунокъ сдѣланъ красиво въ персидскомъ стилѣ.

Переводы библейскихъ и церковно-богослужебныхъ книгъ, сдѣланные св. Георгіемъ - Мтацминдели въ XI в. съ греческаго на грузинскій языкъ.

თარგმნილი საეკლესიო წერილნი ბერძუნისაგან ქართულად წმ. მამისა ჩვენისა გიორგი მთაწმინდელისაგან—ესენი არიან:

1. თარგმანება, უკუზ ვითარ ვსთქუთ, დიდისა სვინაქსარისა ძველისა ეკლესიათა.
2. სახარება გამოკრებული, საწელიწდო.
3. ჰავლე სრული და საქმე მოციქულთა, და კათალიკენი მოციქულთანი.
4. ჰავლე გამოკრებული, საწელიწდო.
5. თენი ათორმეტნივე, სდ ღვთიფ-ბრწეინვალედ.
6. სტიქარონნი საწელიწდონი დღესასწაულისანი, რომელნი თვეთაც თანა სწერიან.
7. სტიქარონნი თვით ავაჯნი, უძლის-პირონი, ვა არიან ბერძუნულად.

8. კდ იგივე სტიქარონნი, ძლისპირნი ქუჭე, რომელთა შინა სხვანიცა მრავალნი კეთილნი სწეწია, და მათთანავე შინა მარხუათა სტიქარონნი.

9. დიდი პარაკლიტონი, სამკაული ეკკლესიათა, სხვითა მრავალთა კეთილთა აღსავსე.

10. დიდნი მარხვანი.

11. ზადიკნი, მრავალფერითა კეთილთა აღსავსე.

12. წიგნი იოანე სტოდელისა—სწავლანი, დიდთა მარხვათა საკითხავნი.

13. წიგნი—დაბადებისა თარგმანი, იოანე ოქროპირის თქმული.

14. წიგნი მექქესისა გრებისა, ეპისტოლეანი წმ. კირილესნი და სხვათა წმ. მამათა—განკუჭთისათჳს ნესტორ უსჯულოისა.

15. წიგნი გრიგოლი ნისეელისა, რომლისა შუწნიერება და ქება ზესთა არს ურფელისა მითხრობისა.

16. წიგნი ექუსთა დღეთა, წმ. ბასილის თქმული.

17. წიგნი ეპისტოლეანი წმ. ეგნატი დთაშემოსილისანი.

18. წიგნი საფსალმუნე, დავითნი, სამკაული და გვირგვინი ყოველთა წიგნთა.

19. ექვთიმის ცხოვრება.

20. სვინაქსარი.

Документъ, съ котораго снята эта копія, писанъ круглымъ почеркомъ (მრგვალი ხელი) 18—19 в. Этотъ списокъ трудовъ св. Георгія Мтацминдели не полонъ, хотя языкъ носитъ всѣ признаки древности.

Списокъ памятниковъ Грузинской письменности; составленъ 26 сентября 1810 г.

წელსა ქრისტეს აქეთ 1810, თთვესა სეკდემბერს, რიცხვსა 26.

1. ფსალმუნი, რომელ არს დავითნი, ესე ითარგმნა მთარგმნელისა წმინდისაგან ელინურიდამ წელსა 1059.

2. სამოციქულო, რელ არს აპოსტოლი, ელინურიდამ ქართულად ითარგმნა.

3. პარაკლიტიკოს, რელ არს ნუგეშინისცემითი, ელინურიდამ ქართულად ითარგმნა.

4. თორმეტი თვენი სრულიად, სადღესასწაულოთი, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
5. ზადიკი სრულიად, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
6. ტრიოდონი, წილ არს მარხვანი, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
7. წმიდა სახარება, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
8. კონდაკი საღმრთო ლიტურგიისა, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
9. გურთხევანი, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
10. ჟამნი წდ, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
11. ლოცვანი სდ, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
12. ტიბიკონი მთაწმიდისა, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
13. ბიბლია წდ, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
14. წლის მეტაფრასი წდ, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
15. მარხუანის მეტრაფასი, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
16. მატოეს სახარების თარგმანი, წის ევთიმი ქართველისაგან თარგმნილი ელინურიდამ ქართულად.
17. იოანეს სახარების თარგმანი, წის ევთიმი ქართველისაგან თარგმნილი ელინურიდამ ქართულად.
18. მარკოზის თავის თარგმანი სახარებისა, თეოფილაკტესი, ელინურიდამ ქართულად.
19. ლუკას სახარების თარგმანი, თეოფილაკტესი, ელინურიდამ ქართულად.
20. სამოციქულოთ თარგმანი, ელინურიდამ თარგმნილი ქართულად.
21. დავითნის თარგმანი, ელინურიდამ თარგმნილი ქართულად.
22. სტოდერი მარხუანისა სდ, ელინურიდამ თარგმნილი ქართულად.
23. იოსებოსის წიგნი ებრაელთა, ელინურიდამ ქართულად იოანე ჰეტრიწისაგან თარგმნილი.
24. მამათა-ცნოვრება, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
25. ასკიტიკოსი, ვასილისა, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
26. ფუტკარი, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
27. მარგალიტი, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.
28. კრიგორის ღთისმეტყველის წიგნი, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

29. კიდევ გრიგორი ღთის-მეტყველი, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

30. მაქსიმე აღმსარებელის წიგნი, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

31. კიდევ მაქსიმე აღმსარებელის წიგნი — თეოლოგია, ელღინურიდამ ქართულად.

32. ეფრემ ასურის წიგნი დიდი — სათნოებისა, ელღინურიდამ ქართულად, ორწიგნად.

33. კიდევ ეფრემ ასურის წიგნი — ლავსაიკონი, ელღინურიდამ ქართულად.

34. გრიგორი ნოსელის წიგნი დიდი, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

35. ვასილის ითიკა, დიდი წიგნი, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

36. ვასილისაგან ქმნილი — ექვსთა დღეთსა განმარტება. ელღინურიდამ გიორგი მთაწმიდელისაგან, ქართველისა, გადმოთარგმნილი.

37. ამ დიდის ვასილის ძმისაგან — განმარტება კაცის შექმნისა, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

38. გრიგორი ნოსელისაგან — ქება-ქებას განმარტება, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

39. შექმნათას განმარტება ძუწლი, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

40. ისაია წინასწარმეტყველის განმარტება, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

41. ნემესიოს ფილასოფოსის წიგნი თაანად (?) განმარტებისა, ქართველის იოანე ფილასოფოსისაგან გარდმოთარგმნილი, პეტრიწი ზედწოდებულის, ელღინურიდამ ქართულად.

42. ანკალოფოსის განმარტება, ანდრია კესარიელისა, ელღინურიდამ ქართულად.

43. დამასკელის დიდი წიგნი — დოღმატიკა მართლისა სარწმუნოებისა, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

44. იოანე დამასკელის ღთის-მეტყველება, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

45. იოანე დამასკელის — წინამძღვარი, ელღინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

46. ეპიფანე კიპრელის წიგნი—ათორმეტთა თვეთა თვის, ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

47. ვასილის —სახლის-მეტყველება (?), ელლინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

48. იზოლიტე, რომთა ჰაპისაგან, — განმარტება ათორმეტთა ტომთა ისრაილისათა, ელლინურიდამ ქართული თარგმნილი.

49. ქართლის-მოქცევა და ალოფიკა — ვისგან არს ქმნილი ელინური? ელინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

50. საათაბაგელის ეპისკოპოსის მტბეფარისაგან ფსალმუნის განმარტების თარგმანი, სომხურისაგან ქართულად თარგმნილი.

51. ქართლის მატიანე დიდი, და იესოდამ გე აქამომდე, ორი დიდი წიგნი, ძველი.

52. ქართლის მატიანე უცხო და სწორე, მეფის ვახტანგის შვილის ვახუშტისაგან შეწუბილი, ნოქდამ ვიდრე აქამომდე.

53. ამა ვახუშტისაგან საქართველოს აღწერა ღეოღრაფიისაებრ: ქართლისა, კახეთისა, სომხითისა საბარათიანოსი, ს დ ჭარისა, კაკისა, ფშავსეგსურით-დიდოეთისა, თუშეთისა, ს დ ოსეთისა და სხვათა, იმერეთისა, აფხაზეთისა, სვანისა, ოდიშ-ლეჩხუმისა, გურიისა, საათაბაგოს სამცხე-კლარჯეთისა, გე ტრავპიზონის საზღვრამდე, და სხვათა, — ესე არს საქართველო.

ამა ვახუშტისაგან სრულიად თარგმნილი ღეოღრაფია ქართულად.

54. რუსულიდამ თარგმნილი ქართულად ვახუშტისაგანვე — კლდე საწმუნოებისა, რ ლ არს კამენ ვერი.

55. მეფის ბაქარის შვილის ღეონისაგან თარგმნილი რუსულიდამ ქართულად — მეტეოლოღია, ს დ ქვეყნის აღწერა.

56. რუსულიდამ თარგმნილი სამნაწილედი ღთის-მეტყველება ქართულად.

57. რუსულიდამ თარგმნილი აზოფთეკმატა ქართულად.

58. რუსულიდამ თარგმნილი ანტექრისტეს მოსვლისათვის ქართულად.

59. რუსულიდამ თარგმნილი გაიოს არხიმანდრიტისაგან სამღვდელო ისტორია ს დ, დაბადება მოკლედ ქართულად.

60. რუსულიდამ თარგმნილი გაიოსისაგანვე სამხედრო არტიკული, პეტრე დიდისა, სხოლიებით, ქართულად, მეფის ირაკლის დროს.

61. რუსულიდგანვე თარგმნილი გაიოსისაგანვე — დოქოჟნაია ღეოღრაფია — ქართულად, იმავე ირაკლი მეორის მეფის დროს.

62. რუსულიდგანვე თარგმნილი გაიოსისაგანვე, — მარკავრელიანი, შლი წიგნი, ერთი ქართულად.

63. რუსულიდამვე თარგმნილი გაიოსისაგან ალაპიტ დიაკონის წიგნი — სამეფო ტომარი, თვისის სხოლიოებით ქართულად.

64. რუსულიდგანვე თარგმნილი გაიოსისაგან — კიტაის სიბძძე, ქართულად.

65. რუსულიდგანვე თარგმნილი გაიოსისაგან რელამენტი ქართულად.

66. რუსულიდგანვე თარგმნილი გაიოსისაგან ჰეტრე დიდისა ისტორია შობითგან ვე სიკვდილამდე, ქართულად.

67. რუსულიდგანვე თარგმნილი გაიოსისაგან მოსკოვის არქიერის ზლატონის დთის-მეტყველება, ამავე ირაკლის მეფის დროს ქართულად.

68. რუსულიდამვე თარგმნილი გონების ჭაჭრი გაიოსისაგან ქართულად.

69. ანტონი კათალიკოსის, მეფის იესეს ძისაგან, ქმნილი ოთხი ტომი ღუთის-მეტყველება, დიდი და უცხო, წერილი სხოლასტიკურად, ქართული.

70. ხრონოლოგია სრული, ბერძულისაგან თარგმნილი ქართულათაგან ქართულად.

71. რუსულიდგან თარგმნილი ამილახვრისშვილის ალექსანდრესაგან ღელემელკურასი (?) ქართულად.

72. ქილილა და დამნა; თოთხმეტი კარი, მეფის თამარის დროს გარდმოთარგმნილი ქართულად, ამბად და შაირად, ქართულათაგან სპარსულისაგან, და შდ მეფის ფანტანგისგან გაჩარხული და ნაკლული აღსკებული.

73. ბერძულიდამ თარგმნილი ძველი კრებათა თვის ქართულად.

74. ბერძულიდამ თარგმნილი ეტიმოლოგია — ანასტასი სინელისა ქართულად.

75. ელინურიდამ თარგმნილი თოთხმეტი ნაწილი «დიდი სჯულის კანონი» წმიდათ მამათ ქართულათაგან ქართულად.

76. ბერძულიდამ თარგმნილი იოანე მმართხულის «სჯულის კანონი» ქართულად.

77. ბერძულიდამ თარგმნილი — სქიმა ქორწინებისა სჯულის კანონი ქართულად.

78. ზატარა ქართლის-ცხოვრება, გამოკრებული მეფის იესეს ძის ანტონი კათალიკოსისაგან.

79. ქართველთ სამართლის წიგნი ყოფილადი, მეფის ვახტანგის საგან შეკრებილი: ბერძნული, სომხური, ქართული, აღბუღა საათაბაგოელისა და სხვანი.

80. ვეფხვის-ტყაოსანი, შვენეიერი და უცხო სტიხად ქმნილი მეფის თამარის დროს მისვე მერკურჭლეო-უხუცესის შოთა რუსთაველის საგან.

81. მრავალი ქადაგება მიდიატისა (?) — რუსული, სომხური და სხვები დღესასწაულებისა, ნათარგმნი ქართულად.

82. აქავე ქართულში მრავალი ქადაგება ქართველ მეცნიერთაგან.

83. ბაუმეისტრის—საზღვრის წიგნი, მეფის იესეს ძის ანტონი კათალიკოსისაგან გარდმოთარგმნილი ქართულად რუსულიდამ.

84. ველისარიონი, რუსულიდამ გაიოზისაგან თარგმნილი ქართულად.

85. კატილორია დამასკეელისა, ელდინურიდამ თარგმნილი ძველადვე ქართველთ წმიდათ მეცნიერთაგან ქართულად.

86. მეცნიერისა და სიბრძნეთ-მოყვარის ფად ქმნილი წერილი წიგნად.

87. დიდი რიტორება, ნეკრესლის, ჩეჩქესის, დოსითეოსისაგან ნათარგმნი ქართულად სომხურისაგან.

88. ამ ნეკრესლისაგანვე ნათარგმნი სომხურისაგან ქართულად ღოღიკა.

89. ამასგარდა კიდევ ორი წიგნი კოფიტისა (?), ნეკრესლისგანვე სომხურიდამ თარგმნილი.

90. გალექილი ბარამიანი, ქართულის თავადისაგან გაკეთებული ქართულად.

91. დიდის მეფის თეიმურაზისაგან ქმნილი წერილი წიგნი; უცხონი და შვენეიერი სტიხად ათამდის წიგნი.

92. ვისრამიანი, მეფის თამარის დროს ქმნილი დილარგეთის ბრძნის დავითის საათაბაგოელისაგან შვენეირს ენაზედ.

93. მთაწმინდის ამბავი, ტიმოთე ქუთათლის გაბაშვილისაგან თავით თვისით დაწერილი და აიასტაფოს (წმ. საფლავის) ადგილთა მოხილვა.

94. დავით უძლეველის ფილოსოფოსის — საზღვრის წიგნი, სომხურიდამ ნათარგმნი ქართულად ნეკრესლის დოსითეოსისაგან.

95. დასტულამალი, მეფის ვახტანგისა ქმნილი — გარბეებისათვის სასახლისა.

96. თიმსარი, მეფის ვახტანგისაგან თარგმნილი სპარსულით.
97. ჩარდავრიშანი, თარგმნილი სპარსულით.
98. ომანისი, სპარსულიდამ თარგმნილი ქართულთაგან.
99. ტრადის ბრძოლა, რუსულიდამ თარგმნილი.
100. გამოკლებული ღრამბატიკა, დავით რეკტორისაგან ქმნილი.
101. დირსი ხსოვნის წიგნი, აზბუკაზედ, — ევროპის ქალაქთათვის, რუსულიდამ თარგმნილი.
102. ეგვიპტის ისტორია, დიოდორისა და დეროდორტისაგან ქმნილი, და გაიოზისაგან თარგმნილი რუსულით.
103. სიბრძნე-სიცრუე, საბა ყაფლანისშვილისაგან.
104. მიჯნუთ-ბადე, სტიხად ქმნილი მდივანბეგის ქაინოსრო კნდრონიკოვისაგან.
105. მირის ისტორია, სპარსულიდამ თარგმნილი.
106. მოურავიანი, სტიხად ქმნილნი ბაბათაშვილის (?) ტფილელით.
107. საღრამბატიკო წინადადებანი და ცნობანი, რუსულიდამ.
108. ვნების სახარება, მოსკოვს დაბეჭდილი, ეპკლეისის წყაროთ.
109. კვიროსის ისტორია, ქსენოფონტისა, გაიოზისაგან თარგმნილი რუსულიდამ.
110. რეკტორის დავითისაგან ქმნილი ლეონზედ სტიხნი ათსიტიყად, ათათად.
111. მისივე წიგნი სხვა და სხვა თქმულნი.
112. ინსტრუქციით აღწერა გარემოთა მეზობელთა საქართველოთა ვითარებისა და ადგილთა.
113. პატარა ბარამიანი, სპარსულიდამ თარგმნილი.
114. კიდევ ზღაპრებრი ისტორია, სპარსულიდამ.
115. ამირ-ნასირიანი, მეფის ვახტანგისაგან ნათარგმნი სპარსულიდამ.
116. როსტომიანი, სპარსულიდამ ნათარგმნი (ნათარგმნი ერისთავის შვილისგან როსტომიანი — შაჰნამა).
117. საამიანი, სპარსულიდამ ნათარგმნი.
118. უთრუთიანი, სპარსულიდამ ნათარგმნი.
119. ყარამანისი, დიდი ზღაპრებრი ისტორია, სპარსულიდამ ნათარგმნი დავით სარდრის ორბელიანისაგან.
120. სპარსულიდამ ნათარგმნი — ივანე-შინისისა.

121. სამადლობელი ჰარაკლისი, სლავენურიდამ ნათარგმნი ტრიოფილე წინამძღვარისაგან.

122. სძლისპირი ძველი, ელდინურიდამ ნათარგმნი.

123. ჭრელის ნუსხა ძველი გალობისა, ხოტები ქართული.

124. სამოთხის კარი სარწმუნოებისათვის, საბა ყაფლანიშვილისაგან შექმნილი ქართულად.

125. შვიდი ამბავი — რუსუდანისანი, საქართველოში გაკეთებული.

126. იერუსალიმის დარღვევა, რუსულიდამ თარგმნილი არხიმანდრიტის ჰორთიერი ბაგრატიონისაგან.

127. კოსტანტინეპოლის დარღვევა, რუსულიდამ თარგმნილი არხიმანდრიტის ჰორთიერი ბაგრატიონისაგან.

128. პატარა მარგარიტი, ელდინურიდამ თარგმნილი.

129. მეორე ტიბიკონი საბას ლაფრისა, ელდინურიდამ ნათარგმნი.

130. წის ნიკოლოზის მეტაფრასი და შესხმა, იერუსალიმის აღწერილი ქართულად.

131. ლოლიკა ანტონი კატალიკოზისაგან, რუსულიდამ ნათარგმნი ქართულად, ბაუმეისტრისა.

132. ქმნულების ცნობა, მეფის ვახტანგისაგან გარდმოღებული ფიგურებით სპარსულისაგან და ტფილისს სტამბაში დაბეჭდილი.

133. პატარა რიტორიკა, ანტონი კატალიკოზისაგან გარდმოღებული სომხურიდამ მიხიტარ სევასტიელისა.

134. მეტაფიზიკა ბაუმეისტრისა, რუსულიდამ გარდმოღებული ანტონისაგანვე.

135. საყოფაქცეო ფილოსოფიის მისივე, და თარგმნილი კათალიკოზისაგანვე რუსულიდამ.

136. ანტონი კათალიკოზის გაკეთებული კატილორის არისტოტელის შემდგომილებით.

137. ალექსანდრე დიდის ისტორია კვინტოს კურციოსისა, ანტონი კათალიკოზის გარდმოღებული რუსულიდამ, ორი ტომი.

138. ოთხნაწილადი დეოლოგია, შალ ლათინურიდამ რუსულად გარდმოღებული და დაბეჭდილი მოსკოვს ჰეტრე-დიდისა ბრძანებითა წ. 1710, თ. მარტსა, და რუსულიდამ ქართულად თარგმნილი გაბრიელ გელოვნის მიერ.

139. მრავალ გუარი აკათისტო და ჰარაკლისები, ზოგი ელდინურიდამ და ზოგი ქართველთაგან ქმნილი.

140. ჭაკრის მრჩინე—წიგნი მანკვინვილესი, შდ რაპერტისა და კარლოსი, გარდმოთარგმნილი სომხურიდამ.

141. ესოპე ძველი, ელლინურიდამ თარგმნილი.

142. პეტრიწისაგან დალექსილი აკროსტიხურად კლემაკსი — უცხოელ და შვენიერ სტიხოვნად.

143. კარაბადინი მცირე და პოტეხის (?) შექმნა, რუსულიდამ გარდმოღებული.

144. კიდევ კარაბადინი დიდროფანები, ოცზედ მეტი, სხვა და სხვა, ნათარგმნები ზოგი ელლინურიდამ, ზოგი სომხურიდამ, ზოგი ფრანგულიდამ.

145. მაჭმადიანი, ვგონებ აქ ქართველთ მეცნიერთაგან ქმნილი.

146. სიტყვის გება მაჭმადიანთამდი, ესეც ქართველთაგან ქმნილი.

147. ცხენის კარაბადინი, სომხურიდამ ქართულად თარგმნილი.

148. აღსარების წიგნი, აქ გაკეთებული საქართველოში, სხვა და სხვა რიგი, შვიდარვა ქართველთა სიბრძნის მოყვარისაგან.

149. აგვაროზი სხვა და სხვა, და კიდევ საგალობელი, ქმილნი ქართველთაგან.

150. არიმატიკა, რუსულიდამ ქართულად გადმოთარგმნილი.

151. თელემაკის წიგნი, რუსულიდამ ქართულად ჩოლოყაშვილის საჩიღონისაგან გარდმოთარგმნილი.

152. პორფირი ძველი, თარგმნილი ელლინურიდამ ქართულად, ღრმა წერილი.

153. სარწმუნოების კითხვა-მიგება, რუსულიდამ ქართულად გაიოს ანქიერისა შრ.

154. მოძღვარმოწაფის წიგნი, საქართველოში ქმნილი მეფეთ სულიერის მოძღვრისაგან.

155. აპოკროფა, ბერძენულიდამ ქართულად თარგმნილი; ესე წერილი ძვირად არის, ბევრი არ არის.

156. ჩაქარია მოძღვრისაგან გაკეთებული სვინდისის ღოცვა, ქართულად.

157. ალექსი ალექსეევის დეკანოზისაგან გაკეთებული სვინდისის ღოცვა.

158. კიდევ სინდისის ღოცვა, სხვა და სხვა რიგი, ათითორე მეტი სხვათა და სხვათა სიბრძნის მოყვარეთა ქართველთაგან ქმნილი ქართულად.

159. კლიტენი მსურვალეებისანი, ლათინურიდამ თარგმნილი მდივანბეგის იოანე ორბელიანისაგან.
160. ყრმათ სასწავლო ჭკაზრი, რუსულიდამ თარგმნილი გაიოზისაგან.
161. ქორონიკონი, ძველადვე გაკეთებული.
162. ხელთა და კინკლოს-ცხრილცხაფი, ელლინურიდამ თარგმნილი.
163. ეფეუდი, ელინურიდამ თარგმნილი ქართულად.
164. კატეხიზმო საწმენოებისა, ანტონი კათალიკოსისა გაკეთებული.
165. მეორე მითოლოგია, რუსულიდამ დიმიტრი ბაგრატიონისაგან თარგმნილი.
166. სიზმართ ახსნა და ტაროსთ ამბავი ძველი, ბერძულიდამ თარგმნილი.
167. ჰერი ერმენეა, სომხურიდამ თარგმნილი დოსითეოს ნეკრესლისაგან.
168. კიდევ სხვა გვარი მითოლოგია მოდილო, რუსულიდამ თარგმნილი.
169. ჰერი ერმენეის ახსნა, სომხურიდამ თარგმნილი დიონოსი ნეკრესლისაგან.
170. ძველი ღრამმატიკა, სომხურიდამ კათალიკოსისაგან თარგმნილი.
171. სიმეტნე, ამავე კათალიკოსისაგან თარგმნილი სომხურიდამ.
172. ძველი დიდი კავშირი, ჰროკლესი ელლინურიდამ თარგმნილი იოანე ფილოსოფოსისა ჰეტრიწისაგან 1000 წლის წინათ (?).
173. ლექსიკონი, საბა ორბელიანისაგან შეწყობილი ქართულად.
174. უწინდელი ლექსიკონი ქართული, — დაკარგულია ყამთა ვითა თარგმნით.
175. ამირან დარეჯანის ძის ისტორია, მოსე ხონელისაგან გაკეთებული, მეფის თამარის მდივნისაგან 600 წელს (?).
176. ამომნიოსის წიგნი, ჰორთეირის და ანისტოტელის კატეღორიის განმარტება, ელლინურიდამ ნათარგმნი.
177. ჰორთეირის ახსნა, ელლინურიდამ ძველი ნათარგმნი.
178. ჰროლოგია, იოანე ფილოსოფოსის გაკეთებული, უცხო და საგვირგევი შეენიერი.

179. წყობილ-სიტყვაობა, ანტონი კათოლიკოსისაგან აკროსტი-ხურად გაკეთებული.

180. მაეგობა (?) სულისა, დამასკელისა და მაქსიმე აღმსარებუ-ლისა, ელდინურიდამ ნათარგმნი ძველი.

181. გრიგოლი დიოლოდი, ელდინურიდამ ნათარგმნი ძველი.

182. გაიოზის მცირე ღრამმატიკა.

183. დიალექტიკა, სომხურიდამ ნათარგმნი კარის დეკანოზის ნიკოლოზ ბიჭიაშვილისაგან — სამცხეობად, მარტივ მიღებად, თხსუნად და სილლოგიზმოდ.

184. ქორის კარაბადინი ძველი, ბერძულიდამ თარგმნილი.

185. დავით ბატონიშვილისაგან გაკეთებული ჩარკვევი მცირე ისტორიად.

186. სახის შეტყველება ერთდთაებისა, ელდინურიდამ ნათარგ-მნი აღფაჰიტჩედ, გინა შემგზავსებითი.

187. გრდემლი, ბესარიონ კათალიკოსისაგან გაკეთებული ღა-თინთ წინაგანსაწყობელად.

188. მარწუხი, ტიმოთე ქუთათელისაგან გაკეთებული, შვიდთა კრებათა თს და ტაბლიცა.

189. მაჭუადიანთ ბასი, სტინად ქმნილი იაკობ შემოქმედელი-საგან.

190. ჩხრუხაძისაგან ქმნილი სტინი მეფის თამარის ქებად.

191. ალექსანდრე დიდის ისტორია, ჩხატარაძისაგან განკაზმული ქართულად.

192. ცხოველთ წიგნი, გლახა ნათაშვილისაგან ნათარგმნი სომხუ-რიდამ რადენიმე თავნი და არა სდ.

193. სომეხთ ფილოსოფოსის დავითისაგან პორფირის განმარ-ტება და სომხურიდამ ნათარგმანი ნეკრესლის დოსითეოსისაგან.

194. ამაჲ დავითის სომხურის წიგნის განმარტება, სომხურიდამ ნათარგმნი მისვე ნეკრესლისაგან.

195. ახალი კავშირი, ფილოსოფოსისა პროკლე დიადოხოსისაჲე, და განმარტება, სომხურიდამ თარგმნილი იოანე მდივანბეგის ორბუ-ლიანისაგან, და სხვათადა შეწყობითა.

196. წის ევთიმისაგან ქმნილი — ნინა მოციქულის ცხო-ვრება.

197. სდ რუსეთის წათ აკოლოთია და განგება, სლავენურიდამ კარდმოთარგმნილი.

198. კონდილიაკის მატემატიკები ლოლიკა, რუსულიდამ თარგმნილი გიორგი მეფის ძის იოანესაგან.

199. იკონომოსის წიგნი, 3 ლ ლათინულიდამ, 3 დ რუსულიდამ თარგმნილი.

200. კარაბადინი, იტალიანურიდამ თარგმნილი.

201. თეატრონ ჰოლიტიკონ, სერათეიმ ბერძენთ არხიერისაგან ქმნილი და თარგმნილი ჯვარისამამის ვენედიკტისაგან ელლინურიით.

202. ამირან დარეჯანისანი, ქართველთაგან სტიხად ქმნილი.

203. სოლომონის იგავთა განმარტება, გაიოზ არხიერისაგან თარგმნილი რუსულიდამ.

204. დიდი დოღმატიკა უდი საწმუნოებისა, ქართველთ მამათაგან ელლინურიდამ თარგმნილი და კიდევ მეორედ თარგმნილი.

205. მეფის ვახტანგისაგან ქმნილი საქართველოს უთავე დაბათა მიჯნებისა და სამძღურებისა გარჩევით აღწერა.

206. წიგნი სავარდისა, ლათინურიდამ თარგმნილი.

207. სტიხად ქმნილი — სასურველის ბაღისა, ქართველის მესტიისაგან.

208. წიგნი აღთქმისა, სომხურიდამ იმერეთს თარგმნილი.

209. სამღვდელთა რეგლამენტი, რუსულიდამ თარგმნილი გაიოზისაგან.

210. ანტონი კათალიკოსისაგან ქმნილი სპეკალი.

211. წიგნი ოქროპირისა სინანულისათვის, ელლინურიდამ თარგმნილი ძველი.

212. ჰაფლე მოციქულისაგან — განწესება საეკლესიოთა კანონთა, ელლინურიდამ თარგმნილი.

213. საბა ორბელიანისაგან აღწერა ფრანციისა და რომისავე კოსტანტინეპოლადმდე, ორ-წიგნად.

214. სომხურიდამ თარგმნილი ანტონი კათალიკოსისაგან, ეფესოს კრების-წიგნი — მაღალი ცნობა და დიდი წიგნი.

215. ამავე ანტონისაგან თარგმნილი — ღთისმეტყველება; საუნჯის წიგნი — ანტონისავე სხოლიოებიო, დიდი და ზრმად გასაგონი.

216. ამავე ანტონისაგან გაკეთებული — მარტირიკა, ოც ისტორიად, ქართველთა მოწამეთათვის.

217. ამავე ანტონისაგან გაკეთებული, მზამეტყველება, დიდი წიგნი.

218. ფირმალიანის ისტორია, სპარსულიდამ თარგმნილი.

219. სხვა საერო წვრილი წიგნები ოცამდის მეტა, დალექსილი ქართველთაგან.
220. სვინაქსარი, ბერძნულიდან თარგმნილი ძველთა ქართველთ მამათაგან.
221. მილორდის ისტორია, რუსულად (?) თარგმნილი.
222. კიდევ სხვა ორი ისტორია ამგვარივე რუსულად (?) თარგმნილი.
223. დიდი ბარამიანი, გალექსილი შვიდს ამბად, სპარსულიდან თარგმნილი.
224. ანტონისაგანვე ნათქვამი მიწყალეს თარგმანი.
225. მეფის ვახტანგის ძის ვახუშტისაგან რუსულიდან გარდმოხლებული თეატრი, უცხო და ჩინებული, წვრილ ალფაბიტაზედ.
226. დიდი არიშექტიკა, თავისის ფილურებით, სარიდან ჩოლოყაშვილისაგან გარდმოხლებული რუსულიდან.
227. ანტონისაგანვე ქმნილი რომაელთა თავის განმარტება.
228. წმინდანებზედ სტიხად ქმნილი მათნი ამბავნი—ათამდის მცირე წიგნი—მეფეთაგან, თუ სხუთ მესტიხეთაგან გაკეთებული ქარსთულად.
229. ქართველთ წმიდათაგან ელლინურიდან თარგმნილი — მაკარი რომაელის წიგნი.
230. ქართველთ წათაგანვე ელლინურიდან თარგმნილი ეკკლესიასტეს წიგნის განმარტება.
231. მღვდელ-მთავრის ხელ-დასხმა, ელლინურიდან თარგმნილი.
232. მათეს სახარების განმარტება, თეოფილაქტესი, ელლინურიდან თარგმნილი.
233. იოანეს სახარების განმარტება თეოფილაქტესივე; ელლინურიდან.
234. მეტაფრასი სამარიტელისა და სხვათა, თარგმნილი ელლინურიდან.
235. გრიგოლი ნოსელის სწავლანი, ელლინურიდან თარგმნილი.
236. სწავლანი სხვა და სხვათა წათა მამათანი. ელლინურიდან თარგმნილი.
237. დიდის ვასილის სწავლის წიგნი — ლოცვისათვის; ელლინურიდან თარგმნილი.
238. ღთის-მშობლის ცხოვრება სიყრმითგან, თარგმნილი ელლინურიდან.

239. სარკინოსთადმი ზრახუა, ელლინურიდამ თარგმნილი.

240. პლატონის ქადაგებები, რუსულიდამ თარგმნილი.

241. ქართველთ წათ საკითხავნი და საგალაბელნი, ვჭკონებ ბულმაისიის ძის, მცხეთის კათალიკოსის ანსენისაგან ქმნილი ქართულად, და დიდი წიგნი.

242. იმერეთს თარგმნილი სომხურიდამ ქართულად გრიგოლი ტათეველის ქადაგებები.

243. ლათინურიდამ თარგმნილი ცის-ქმნულებისა, ვარსკეულავთა, ხოდთა (?) და პლანეტათვის, რელსა შაანს მრავალი ფიგურა დასახული და აღრიცხვანი.

244. სიურმე უისა, სომხურიდამ ქართულად თარგმნილი.

245. სომქსთ ცხოვრების ისტორია, სომხურიდამ ქართულად თარგმნილი.

246. სპარსულიდამ ქართულად თარგმნილი ჯამბასი, გორელის გოგიჯანისშვილის გიორგისაგან, ჟამსა დიდის შაჰბაზ უაენისასა.

247. საულ-დავითიანი, დიდი წიგნი; ესე იყო მეფის ერეკლის წიგნთსაცავსა შინა.

248. საქრისტიანო მოძღვრება, ლათინურიდამ ქართულად თარგმნილი, და თვით რომსვე ქართულად დაბეჭდილი ტიპოგრაფიაში.

249. ფისიკა ვოლფიოსისა და სხვათა ფილოსოფოსთათვის, ფიგურებით, ამავე ანტონი კათალიკოსისაგან რუსულიდამ ქართულად თარგმნილი.

250. სამღვდელო-თავროსა და სამღვდელოს ლიტურგიის განმარტება, ელლინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

251. წიგნი შესამოსლის განმარტებისა კითხვა-მიკებით, ელლინურიდამ ქართულად თარგმნილი.

252. სამონოზონოს სამოსელთ და მონაზონების განმარტება, ელლინურიდამ.

253. საეკლეო წიგნი ძველი ქართული, ელლინურიდამ თარგმნილი ქართულად.

254. გრიგორი ნოსელისაგან — ექვსთა დღეთსა განმარტება, ელლინურიდამ ქართულად თარგმნილი ქართველთ წათ მამათაგან.

255. კიდევ შეკრებილი მრავალი იამბიკაები ერთად სხვათა და სხვათა, მეცნიერთა და სიბრძნის მოყვარეთაგან ქმნილი ქართულად.

256. ანტონი კათალიკოსისაგანვე, მეფის იესეს ძისაგან, სტინად ქმნილი გლემაქსი და აკროსტიხურად, ფედ შეკნიერი.

257. პეტრე მოციქულის ლიტურგიის კონდაკი, ელლინურსდამ-
თარგმნილი.

258. იაკობ მოციქულის ლიტურგიის კონდაკი, ელლინურსდამ
თარგმნილი.

259. დიდი წიგნი, ლექსად თქმული, ვგონებ ვლის თეიმურაზ
მეფის ბაგრატიონისაგან, რლსა ეწოდა ენა-რიტორი; ეს წიგნი
თვით მისსავე სამეფოს ჰალატსა შა იყო დაცული და აწ სადა არს
არღარა ვიცი.

260. წიგნი ქმნილი მეორის თეიმურაზისაგან სტიხად, რლსა
უწოდა საჩკეთქმულთა, მუნ იყო შემოკრებილი ყიფე საქმენი და
ზნეობანი საქართველოსა ენათანი: ჭირნი, ლხინსი, განგებანი, ქორ-
წინებანი, ომნი, ლაშქრობანი, ბატონუმობანი, ნადირობანი, სიმხენი,
საქმენი და გარეგებანი თვითოეულად, რაღცადა ჭქონებოდეს.

261. მრავალნი სტიხნი, ქმნილნი სხვა და სხვა გუარად მეფის.
ვახტანგისაგან, შანაოზ მეფის ძისა.

262. ანტონი კათალიკოსის, მეფის იესეს ძისაგან, სომხურსდამ
გარდმომღებული თვით არისტოტელის ფილოსოფოსის კატილორია,
დიდად ღრმად გასაგონი.

263. ცხოვრება და ტიბიკონი წ. ნეტარისა მამისა ჩვენისა გრიგ
გოლის ღთის მეტყველისა, ეტრატზედ დაწერილი ხქკდ დასაბაბით
სოფლისა, თარგმნილი ბერძულით ეფთვიმესი,

264. განმარტება წ. იოანეს სახარებისა, ეტრატზედ დაწე-
რილი.

265. ცხოვრება წმ. მარიამ ეგვიპტელისა, ეტრატზედ დაწერილი
ხქკბ.

266. ცხოვრება კოსმას და დამიანისა, ხქია დაწერილი.

267. მარგარიტი.

268. თალაჲ. მასალა, თარგმნილი არაბულით (?) ქართულს ენასა
ზედა, მეფის ვახტანგისაგან.

269. ულუბეგ შაჭრუხის ძისაგან ქმნილი ასტრანომია.

270. საულ-დავითიანის წიგნი დიდი, 20 დასტა ქალაღდი უნდა
თუ გარდაიწერა.

Нѣкоторые грузинскіе писатели IX—XII вв.

ძველთა ქართველთა მთარგმნელთათვის, წმიდათა მამათა და მეტნიერთა თვის, რომელს წელსა, რომლის მეთვის დროს, ან სადაურნი იყვნენ, და ამათ გარდმოიღეს ელლინურიდამ სდ საღმთო წერილი.

1. წმიდა მამა ილარიონ ქართველი იყო მთარგმნელი და გარდაიცვალა ქრისტ. აქეთ წელსა 882, ადარნასე მეთვის დროს.

2. წმიდა მამა იოანე მთარგმნელი, მამა ევთიმისა, იყო სუმბათ მეთვისა და კონსტანტინეს უამს, წელსა 923, ქვეყანისაგან ტაოსსა.

3. წმიდა მამა ეფთიმე მთარგმნელი მიიტყვალა წელსა 1028, მეუობასა ბაგრატ მეთვისა გიორგის ძისასა; ამავე უამს იყვნენ იოანე გრძელის ძე, არსენი ნინოწმიდელი, იოანე ხახულელი — ოქროს შირი, ზაქარია მირდატის ძე ანუ შატარის ძე.

4. ამავე მეთვის დროსა იყვნენ ქართველნი ესე მთარგმნელნი იოანე ჰატრიკ ყოფილი, თეოდოსოფოსი, ჰეტრიწად ზედწოდებული, და სტეფანე, 1069 წელსა.

5. მეთვის დავით აღმაშენებლის უამს, წელს 1116, იყვნენ მთარგმნელნი ესე ქართველნი; ეფრემ მცირე, თეოფილე, არსენი იყალთოელი და იოანე ტარიჭის ძე.

6. ბაგრატ მეთვის დროს იყვნენ: ბერი გრძელი, საალი აბრჭამ, არსენი, ანტონი მნათე, ბასილი ბაგრატის ძე; ეფთიმეს და მთაწმინდელსაც მოესწრენ ესენი.

7. კიდევ იყვნენ ამისა მეუობაში: იოანე ანუ ილარიონ თუბალელი, მოძღვარი გიორგი მთაწმიდელისა, გიორგი შუყუხებული, მოძღვარი გიორგისაჲ, გიორგი და გიორგი რაფთისელი.

8. ამავე მეთვის მოწადებით მოვიდა გიორგი მთაწმიდელი მასთან, ქრისტესით 1059 წელსა, და გარდაიცვალა გიორგი მთაწმიდელი კონსტანტინეზოლს ქრისტესით 1066 წელსა.

Записка о трудахъ, произведенныхъ въ дѣйствиѣ въ Тифлисѣ, касательно Грузинскаго языка и представленныхъ россійскому правительству г-мъ Летелье (Letellier) канцлеромъ Французскаго Консулата въ Грузіи и членомъ Парижскаго Азіатскаго Общества.

Сія труды суть:

1. *Грамматика Грузинскаго языка*, изложенная на французскомъ, съ переводомъ на россійскій языкъ. — Сія книга, 1-я въ своемъ родѣ, назначена для изученія въ Европѣ языка, доселѣ остающагося въ неизвѣстности. Трудъ сей важнѣе изъ всѣхъ, мною представляемыхъ, и стоилъ мнѣ наиболѣе тщанія.

2. *Словарь Французско - Грузинскій*, составленный возможности моею полнѣе, содержащій въ себѣ много примѣровъ и полный списокъ россійскаго словаря, такъ, чтобъ онъ могъ быть полезнымъ и для незнающихъ французскаго языка.

3. *Словарь Грузинско - французско - россійскій*, содержащій въ себѣ примѣры, почерпнутые изъ лучшихъ писателей.

Одинъ взглядъ на сію книгу можетъ дать понятіе о трудахъ и терпѣніи, коихъ онъ долженъ былъ мнѣ стоить. О семъ можно судить по тому, что я показываю здѣсь не только, какъ въ другихъ сочиненіяхъ сего рода, неопредѣлительное время, но и всѣ первыя лица употребительныхъ глаголовъ, а притомъ для удобнѣйшаго разумѣнія Новаго Завѣта, означаю всѣ лица, какія могутъ встрѣтиться читателямъ въ Грузинскомъ переводѣ сей священной книги, замѣчательномъ (переводѣ) по своему слогу.

4. Учебная для начинающихъ книга, состоящая изъ *Краткой Исторіи о Грузіи*, составленной отличнымъ писателемъ Грузинскимъ Антоніемъ Католикосомъ, къ которой присовокуплены переводы французскій и россійскій, и Словарь Грузино - французско-россійскій, содержащій въ себѣ всѣ безъ изъятія слова, находящіяся въ сей книгѣ.

5. *Карманный словарь*, названный «*Путеводитель въ Грузію*», я могъ бы сказать въ Азію, ибо въ ономъ, кромѣ французскихъ и россійскихъ словъ, помѣщенъ переводъ всякаго слова на Персидскій, Татарскій, Грузинскій и Арменскій языки.

Въ сей книгѣ, назначенной для путешествующихъ въ Грузію и Азію, и желающихъ только разумѣть разговоръ на вышеупомянутыхъ 4-хъ языкахъ, всѣ слова изображены только Латинскими буквами, какъ принятыми для большей части Европейскихъ языковъ.

6. *30-разговоровъ* о нужнѣйшихъ предметахъ для обыкновеннаго разговора, составленные на французскомъ и переведенные, сверхъ Россійскаго, на 4 помянутые языка и изображенные буквами, свойственными каждому изъ оныхъ, а притомъ Латинскими для желающихъ научиться только говорить на сихъ языкахъ.

Сіе собраніе дополняетъ собою предъидущій Словарь, и въ обоихъ сихъ сочиненіяхъ я показалъ способъ произношенія или чтенія со всею точностію. Онѣя книги уже рассмотрѣны въ Тифлисъ на Грузинскомъ и Арменскомъ языкахъ, а во время путешествія, которое теперь-же для сего именно предпринимаю въ Тавризь, будутъ рассмотрѣны также на Персидскомъ и Татарскомъ.

7. Наконецъ, сочиненіе, которое я счелъ обязанностію присокупить къ предъидущимъ, составляетъ «Грамматика Французская, изъясненная на Грузинскомъ», и предназначаемая для употребленія въ Грузинскихъ Училищахъ.

Сіе сочиненіе, сперва составленное мною на французскомъ языкѣ, переведено подъ моимъ присмотромъ однимъ природнымъ молодымъ Грузинцемъ, товарищемъ моихъ трудовъ; слогъ и ясность сего труда засвидѣтельствованы уже разными свѣдущими Грузинцами, коимъ я представлялъ онѣя для рассмотрѣнія. Какъ прибавленіе къ сей Грамматикѣ, издана будетъ также Первоначальная учебная книга на французскомъ языкѣ, изъ которой всѣ находящіяся въ ней слова будутъ внесены въ особый Словарь. Тифлисъ, 20 марта 1830 года, Летелье.

Приказъ царя Ираклія царевичу Фарнаозу отъ 3 іюля 1797 года.

ჩვენს ღთისწყალობას შვილს, ბატონს ფარნაოზს, მრავალი მოკითხვა მოეხსენოს! მეტყე, ჩვენ რომ ქართლიდამს და კახეთიდამ და

მთებიდამ რომ ჯარები დაფიბარეთ საჩქაროდ, მაშინ სამჯობინო იყო, რომ ჩამოსულიყვნენ, მაგრამ ეს სულ უპურობით მოხდა; ჩვენ არა გვექონდა ჰური და ჯარის კაცთ ვინ მისცემდა. ახლა ამ ყამად ჯარები სულ დაფითხოვეთ, ისევ თავთავის სახლებში იყვნენ და თავისი მოსავალი იმუშაონ და შემოიტანონ; ყველა სოფლებში, ასე აცოდინე, ყოველთვის მომზადებულნი იყვნენ ჯარში გამოსვლისათვის ცხენითა, იარაღითა და ფეხსაცმელითა, და საგძლითა, იქნება ათს დღეზედ დაუძახოთ, იქნება ოცს დღეში დაუძახოთ, ესეც იქნება ერთის თვის უკან დაუძახოთ, — ასე გამზადებულნი იყვნენ, რომ ასე ყოველთვის მოელოდნენ დაბარებას; ამისთვის იყვნენ მზანი, რომ რასაც ყამზედ დაფიბაროთ, მაშინვე შამოგვეყარნენ აღმათ; ივლისის 6, ქკს უპე. ქ. ღთით, ასეთს ლაშქრობას არ ვაპირებთ ახლა, რომ სრული სარკებელი არა გვექონდეს სულ ყველასა, ჩვენ ამ ორ-სამ დღეში რუსის ჰურისა საქმე გვაქვს, ამას გავაჩივებთ და ჩვენც კახეთში გამოვალთ, ღვთითა აღმათ.

Въ этомъ приказѣ Ираклій пишетъ Фарнаозу, своему сыну, чтобы собранныя по приказу царя войска изъ Карталинїи, Кахетїи и горскихъ народовъ Фарнаозъ распустилъ по домамъ, такъ какъ стѣить время жатвы и сбора хлѣба, и чтобы они были готовы, одѣты, обуты, вооружены и съ аммуниціею, по первому призыву царя явиться на службу, что онъ (Ираклій) можетъ ихъ потребовать чрезъ 10, 20 или 30 дней, смотря по обстоятельствамъ, что онъ, царь, занятъ доставленїемъ провіанта русскому войску и послѣ этого, чрезъ дня три, самъ прїѣдетъ въ Кахетїю.

Приложена печать Ираклія.

Приказъ царя Ираклія жителямъ Кахетїи отъ 26 августа 1797 г.

ჩვენმაგიერად ერთობით სავაჩხაძოთ და სენდრონიკიანოთა, თავადთა და აზნაურთა, და გლეხს კაცთ ერთობით ასუ უამბეთ: მერმე, ახლა ომარხან დაღესტნის ჯარით რომ ბელაქანში ჩამოსულა — თქვენთვის ნება მოგვიცია რომელთაც გინდოდესთ სიღნაღის ციხეში დაინიზნენით და რომელთაც გინდოდესთ აქ, თელავს, ამოდით და აქ დაინიზნენით. ამ ორში ერთი, რომელიც თქვენი ნება იყოს, ახლავ ისე უნდა ათაოთ და არ დაავიანოთ. აგვისტოს 6, ქკს უპე.

ამ ორსადგილს უფრო გამაგრებულნი ვიქნებით და უფრო კარგათ.

მივეშველებით ჯარით ერთმანეთსა. ვეჯინის ციხის გამაგრებას სადმე ამბობთ, მაგრამ არ იქნება და არც მანდ ხიზანი დაიყენება, — ასე იცოდეთ.

Приложена печать Ираклія.

Настоящимъ приказомъ царь Ираклій, по случаю того, что Омаръ-ханъ Дагестанскій спустился съ войскомъ въ Белаканъ, приглашаетъ князей, дворянъ и крестьянъ кахетинскихъ укрыться съ семействами въ крѣпостяхъ Сигнаха и Телава, но, что для этой цѣли, говорится въ приказѣ, крѣпость Веджини не годится.

Приказъ царя Ираклія царевичу Фарнаозу, преосв. Іоанну Бодбели и Кизихскому губернатору Захаріи отъ 6 сентября 1797 года.

ჩვენს ღმთის-წყალობავ შვილო, ბატონო ფარნაოზ, ედ სამღვდელო უფალო ბოდბელო იოანე და ბატონო ქიზიყის მოურაო ზაქარიავ! მრავალი მოკითხვა მოგესხენოთ, — მეჩუე, ეს რამდენიმე დღე არის, რომ თქვენი ამბავი აღარა ვიცით რა; რატომ არას გვაცოდინებთ, სადა სდგებართ და ან როგორის თავდარიკოთას ხართ, და ან ის კაცი (ომარხანი) სად არის და სადა დგას? და ან იციოთ რამე იმისი და ან იმისის ჯარისა? რაც იცოდეთ უფელა გვაცოდინეთ და თქვენი ამბავიც მოგვწერეთ. მოურაო, სტუმრები გვეყვანან და ოციოთ კარგი ნესვი გამოგვიგზავნო — დიას კარგი იქნება. სეკდ ემბერს ვ, ქკს უბე. ჯარი რაერთი გყავსთ — ისიც გვაცოდინეთ.

Въ приказѣ этомъ Ираклій пишетъ упомянутымъ лицамъ, что нѣсколько дней уже какъ онъ ничего не знаетъ о расположеніи войскъ, находящихся подъ ихъ начальствомъ, равно и расположеніи войскъ ихъ противника — Омаръ-хана, гдѣ и въ какомъ состояніи находятся оба противника; царь требуетъ также сообщить, сколько у нихъ самихъ грузинскаго войска. Приложена печать Ираклія.

Приказъ царя Ираклія царевичу Фарнаозу, митрополиту Іоанну Бодбели и губернатору Кизика Захаріи отъ 11 сентября 1797 года.

ჩვენს ღმთის-წყალობავ შვილო, ბატონო ფარნაოზ, — მრავალი მოკითხვა მოგსხენდეს, ედ სამღვდელო ბოდბელო მიტროპოლიტო

იოანე — ხელმთხვევსა გუეწეოს და ბატონო სარდალო ქიზიყის მოურ-
ჩაო ზაქარიას, — მოკითხვა გუეწეოს! მერე, თქვენი წიგნი მოგვივიდა,
რაც მოგეწერათ მანდაური ამბავი ყველა შევიტყუეთ — ხუნძახის ბატონ-
ის ჯარის ამბავი. — ეთის მოწყალებით ეკენი ვერასოჲრს ვერას იქმ-
ნენ, მაგრამ თქვენ გი სიფთხილეს ნუ მოჰლით: ყარაულით, იქ ჯამუშე-
ბის გაგზავნით და სწორის ამბის შეტყობას ეცადენით, და რაც
შეიტყოთ ყველა წვრილად, ტარხევით მოგვწერეთ; ჩვენის ჯარის
უპურობა რომ მოგეწერათ — ჩანი ნახეთ და რაც კაცი იყოს მაგ, ქისი-
ყის, სოფლებმა, ქემხამადა-ქემხამ თავის საქმისა კაცს შვიდ-შვიდის
დღის სურსათი მიაცემინონ — არა იქნება რა, მაგათს საშველათ არიან
მოსულნი და შვიდს-რვას დღეს რომ ჰური აჭამონ — არა ფერი არა
იქნება რა. თქვენი და მანდაური ამბავი ყველა წვრილად მოგვწერეთ.
სეკდეშბრის ია, ქკს უპე. ქ. კომღს კაცი მაინც მიახარეთ. . . (отор-
ванъ край письма) . . . ის მოვიარე რაც დააყენეთ. ეს ველიხ-ცისის
ნაცვალი ჩვენ დავაგვინეთ, — ამისი ბრალი არა არის რა.

Въ этомъ приказѣ царь извѣщаетъ упомянутыхъ лицъ, что
снустившійся съ горъ Хунзарскій владѣлецъ Омаръ-ханъ съ
войскомъ ничего не можетъ сдѣлать, если они будутъ бдительно
охранять Кизихскую область: они должны держать вездѣ лазут-
чиковъ, разузнавать все подробно о движеніи непріятели и сооб-
щать обстоятельно Ираклію; относительно недостатка провіанта
въ войскахъ царь приказываетъ, чтобы населеніе доставляло
пропитаніе войскамъ на нѣкоторое время, такъ какъ войска ихъ
охраняютъ.

Приложена печать Ираклія.

Приказъ царя Ираклія царевичу Фарнаозу и Кизихскому губерна- тору Захаріи отъ 25 сентября 1797 года.

ჩვენს ეთის-წყალობას შვიდს, ბატონს ფარნაოზს, და მათს
ბრწყინვალეობას სარდალს ქიზიყის მოურჩავს ზაქარიას — მრავალი
მოკითხვა მოესენოსთ! მერე, თქვენი ორი და სამი რიგი წიგნი
მოგვივიდა, რაც მანდაური ამბები მოგეწერათ ყოველივე სრულებით
გვანით; მანდედამ წამალსა და ტყვისა გვთხოვთ იმ წიგნებში, —
თქვენ კარგად იცით, რომ ჩვენ ახლს არც წამალი გვაქვს და არც ტყვია,

როდესაც გვექონია, კახეთში, თუ ქართლში, თავადიშვილები და ციხეები არ დაგვრჩნობია, რომ წამალი და ტყვია არ მიგვიცია, ას ლიტრობითა და ორას ლიტრობითა, და ოცდაათ ლიტრობითა, და ორმოც ლიტრობით მიგვიცია, და ციხეებში დაგვიდგია, როდესაც გვექონია და შავგოდლებია, ასე მიგვიცია და არავისთვის დაგვიჭერია, და აგრევე მანდ ქიზიყისათვისაც მიგვიცია ტყვია და წამალი, და სიღნაღის ციხეში დაგვიდგია; ვინც მანდ ებ ტყვია წამალი გამოიტანეს, დახარჯეს და ჩამოიჩრიგეს — მაგათვე იყიდონ ქალაქს, მოიტანონ და ციხეთ დადონ, და, როდესაც დასჭირდეთ, მოიხმარონ. ჩვენ წამალი ვინ მოგვცა? — ჩვენს მამაბიძათ როდის მიუციათ წამალი და ჩამოურიგებიათ, მარამ ჩვენ, როდესაც გვექონია და შავგოდლებია არავისთვის დაგვიჭერია, და ყველასათვის მიგვიცია, მარამ არ გაფთხილებიან; ზოგთ წაუხდენიათ და ზოგთ დაუხარჯავთ, არ გაფთხილებიან; მუდამ ვინ მოგვცემს, რომ წამალი და ტყვია ვაძლიოთ? თქვენ კარგათ იცით — არა გვაქვს. ქალაქს იშოვება, ჩავიდნენ, იყიდონ და მოიტანონ. სხვა მანდაური ახალი ამბავი რაც იცოდეთ, ყველა სრულებით მოგვწერეთ. ენკენისთვის კე, უბე. ქ. აქაური ამბავი ეს არის: ფაშის კაცნი მოვიდნენ ჩვენთანა, რომ ესენი ომარ-ხანთან მიდიან. ამათი სიტყვა ეს არის: ფაშა ჩვენსა და ომარ-ხანის კარიგებას ცდილობს, დღესა და ხვალ ესენიც წამოვლენ ომარ ხანთანა, ფაშას ლეკებიც გამოუყრია ორ-რიგად შვიდასამდის კაცნი; ერთი რიგი ცხენიანი კაცი უოფილა ჩაუვლიათ, მეორე რიგი ქვეითნი. დით, ჩვენ შეიღოს ფარხაოზს მიერთოს.

Въ письмѣ этомъ Ираклійъ извѣщаетъ упомянутыхъ лицъ, что просимые ими порохъ и свинець не могутъ быть имъ отправлены, такъ какъ ихъ неимѣется, и что когда Ираклійъ могъ ими располагать, онъ ихъ раздoвалъ даромъ войскамъ и снабжалъ крѣпости; если же они (дворяне) израсходовали порохъ и свинець, хранившіеся въ Сигнахской крѣпости, то пусть сами и выпишываютъ ихъ изъ Тифлиса, гдѣ они имѣются въ продажѣ, — это такъ было заведено и при предкахъ Ираклія. Далѣе Ираклійъ извѣщаетъ упомянутыхъ лицъ, что къ нему пришли люди Пашы (Ахалдихскаго), которые стараются примирить Ираклія съ Омаръ-ханомъ, что Паша выгналъ лезгинъ, двумя партіями, до 700 чело-вѣкъ: одна партія состояла изъ всадниковъ, другая изъ пѣхотинцевъ, что они прошли уже въ Дагестанъ.

Приложена печать Ираклія.

Приказъ царя Ираклія царевичу Фарнаозу отъ 30 сентября 1797 года.

ჩვენს ღთისწყალობავ შვილს, ბატონს ფარნაოზს, მრავალი მოკითხვა მოგხსენდეს! წიგნი მოგეწერა. მოგვივიდა. რაც მოგეწერა უველა შევიტყუვით—ჯარების დაბარება მოგეწერა: გურჯანს ქვეითი კაცი და კაკაბეთს აქეთი სულ მანდ მიიყვანე, თავისის ცოლით და შვილით; ვინც არ აყაროს, ან თავადი, ან გლეხი, ავად მოპურობით მიიყვანე,—ხიზანიც მანდ იქმნება და ქუდსედ კაციც მანდ გეყოლება, და თუ მაინდამ ჯარის კაცი გამოგზარდეს ვინმე ან თავადი, ან გლეხი—ავად მოეპუარ და ისევ მიაყვანინე; შენი ძმისწული იოანე მთის ჯარებით და გაღმამხრის ჯარით უვარელში გაგვისტუმრებია. და ჩვენც ჩვენის შვილებით, და ჩვენის სრულის ძალით, ღთით, ამ რამეთენსამე დღესედ მანდ, თქვენთან, ჩამოვალთ. ქიზიყის მოურავი შაქარია გამოგვიგზავნია და სხვას ჩვენს ზეპირს სიტყვას ეს გაამბობს. სეკდემბრის ლ, ქკს უპე. რომელიც ჯარის კაცი დაგაკლდეს, და ან უჩნობა რამ მოინდომონ—ავათ მოეპუარ; კალაურს ზეითი კაცი ვინც იყოს—უღუთას ნუ დააკლებ, მიეც, და კალაურს ქვეითს კაცს კი ახლა აქვს სხელი,—თითონ მიიტანოს თავიანთ სავადად.

სეკდემბრის ლ, უპე.

Въ приказѣ этомъ Иракліи пишетъ Фарнаозу, что требуемая имъ, Фарнаозомъ, войска изъ жителей Гурджана и Какабети, собралъ бы онъ вмѣстѣ, и чтобы съ непослушными и дезертирами поступалъ строго; дальше Иракліи сообщаетъ, что царевичъ Іоаннъ съ войскомъ изъ горцевъ и изъ жителей лѣваго берега Алазани посланъ въ Кварели и что и онъ самъ, царь Иракліи, съ дѣтьми и со всѣми войсками, на дняхъ прибудеть къ нимъ, что остальное передастъ ему словесно Кизикскій губернаторъ Захаріи, который отправленъ къ нему, Фарнаозу.

Къ документу приложена печать Ираклія.

Приказъ Ираклія отъ 13 октября 1797 года царевичу Фарнаозу, губернатору Кизика Захаріи и преосв. Іоанну Бодбели.

ჩვენს ღთისწყალობავ შვილს, ბატონს ფარნაოზს, ბატონს ქიზიყის მოურავს შაქარიას და უთვალს უდსამღვდელს ბოდბელს.

იოვანე! მეტე, თქვენი წიგნი მოგვივიდა და ერთი სომხური დაწერილი წიგნიც რომ გაღმადამ მოგვსულადათ — ისიც მოგვივიდა; ამ სომხურ წიგნშიაც და თქვენ წიგნშიაც რაც ეწერა უველა ვცანით: ამაში ეწერა, რომ ერთი თათრული წიგნი ჩვენთან მოეწეროს, — ჩვენ არ მოგვსვლია. თავის გამოსვლაც მოეწერა; ამ წიგნის ძალით, დღეს, ან ხვალ მანდ თქვენთან იქნება; რაც მაგისი მოტანილი ანბავი, ან რჩევა იუოს ალბათ ჩვენც შეგვატყობინებთ, მეტე ღთი რსაც გვაგონებს ისე გზას და ბინას მივცემთ. ოკდომბრის იგ, ქკს უბე.

სიღნაღისა რა ჭქენით? ან ვინ შემოვიდა, ან როგორა დგახართ, ან ომარ-ხანს რაერთი ჯარი ეუფლება? — უველა გარჩევით მოგვწერეთ. სახუთ-ბაში და ბაშ-ჩოუში მოგვივიდა, ცოტას შერიგების ანბავს ესეც ლაშარაკობს, რომ ფაშას უნდოდეს, — არ ვიცით როგორ მოხდება.

ღთით, ჩვენს შვილს ფარნაოზს, მოურავს ზაქარიას და ბოდბელს იოვანეს მიუვიდეს.

Въ приказѣ этомъ Ираклій требуетъ, чтобы упомянутыя выше лица доставили подробныя свѣдѣнія о военныхъ дѣйствіяхъ въ Кахетіи, въ особенности о томъ, какъ они укрѣпились въ Сигнахѣ и сколько войска у Омаръ-хана.

Къ документу приложена печать Ираклія.

Письмо царя Ираклія царевичу Фарнаозу и Кизикскому губернатору Захаріи отъ 22 октября 1797 года.

ჩვენს ღთისწუალობავ შვილს, ბატონს ფარნაოზს, და ქიზიყის მოურავს ზაქარიავ, მრავალი მოკითხვაც მოგესხენოსთ! მეტე, თქვენი წიგნი და მანდაური ანბავი არ გვაკლია, მაგრამ ერთხელ ერთი-ორი ხახობი როგორ ვერ იშოვნეთ, რომ გამოგვეზავნათ? თუ ლედვს არ ვჭამდით, და იმისთვის არ გვიგზავნიდით, ხახობს ხომ ვჭამთ, რატომ არ გვიგზავნით? თუ იშოვნიდეთ ხახობს, და ან კიდევ, თულა მწეკრი იპოებოდეს, და ან სხვა ფრინველი, გნალი, თუ კაკაბი, რსაც იშოვნით, და გამოგვიგზავნით — დიად კარგსა იქთ. ჩვენს ანბავსაც ვიცით იგიით ხავთ: ერთს ფეხზედ ერთი-ორი ნეშტრით ავიცერით, და წყალი გვდის, ღთის მოწუალებით კარგად ვართ; მარცხენას წვივში გავიჭერით ნეშტრით ორგან და წყალიც კარგად გამოდის. ოკდომბერს კბ, ქკს უბე.

Въ письмѣ этомъ Ираклій пишетъ упомянутымъ лицамъ, чтобы ему прислали дичь, какаѣ найдется у нихъ; далѣе, увѣдом-

ляетъ ихъ, что на лѣвой ногѣ сдѣлалъ ему операцію, но что онъ хорошо чувствуетъ себя.

Приложена печать Ираклія.

Эта же болѣзнь (водянная, წყალმანკი) свела въ могилу Ираклія, спустя мѣсяца два, — 11 января 1798 года, въ г. Телавѣ. Царевичъ Давидъ въ Новѣйшей Исторіи Грузіи (съ 1744 года) пишетъ «წელსა ამას (1797 გ.) იქმნა მეფე ირაკლი უძლებ წყლისმანკი-ეჭებიითა: ჟამის ამას შთამოვიდა ომარხან, ხუნჯახის ბატონი, მოსწვა ველისციხე და მუკუჯანი, და შთავიდა შაქად, და მეფეცა ირაკლი გარდაიფვალა წელსა 1798, ქკს უშე».

Приказъ царя Ираклія царевичу Фарнаозу, губернатору Кизика Захаріи и преосв. Іоанну Бодбели отъ 27 октября 1797 года.

ჩვენს ოთის-წვალობავ შვილს, ბატონს ომარხანს, მოურავს ზაქარიავ და ედ სამღვდელოვ ბოდბელს იოანეს! დღეს რომ სამშაბათი არის და ამ თვის კვ არის—დილას ჯარი მივიდა, გავაზი, კუჭას ტანი და სანავარდო დაწვეს, უვარკელშიაც თარეში მოვიდა, ცოტა რამ საქონელი იშოეს და ისევ ჩვენმა შვილის შვილმა იოანემ დააურევინა, და სამიოდ კაციც მოუკლეს, და ისევ გაბრუნებულან, და გავაზს ჩასუღან, და ეს კი არ ვიცით, რომ ომარ-ხან თავისის სრულის ჯარით მოვიდა გავაზსა, თუ არა; ეს თქვენ უნდა სწორეთ შეიტყუთ, და თუ თავისის სრულის ჯარით მოსულა, თქვენც მანდაურის ჯარით, იულონც თავისის ჯარით და აღმასხანც (ვანტანც) თავისის ჯარით უვარკელს უნდა მოეშველნეთ, და თუ მანდაც ჯარი დაუგდია, თქვენ ისევ მანდ უნდა იყვნეთ. ჯერ სხვა ამბავი არა ვიცოდით რა და ამის მეტი ახლა იმიტომ ვერა მოგწერეთ რა. დღინობის თვის კვ, ქკს უშე.

Въ приказѣ этомъ Иракліи, получивъ оффиціальныя донесенія, извѣщаетъ упомянутыхъ лицъ, что утромъ 27 октября 1797 года лезгинскія войска Омаръ-хана сожгли деревни Гавазы, Кутчатаны и Санавардо, и что одна партія ихъ вторглась и въ дер. Кварели, и пограбила ее, но что царевичъ Іоаннъ, ввукъ Ираклія, отнялъ обратно награбленное и убилъ изъ нихъ нѣсколько человѣкъ. Далѣе Иракліи увѣдомляетъ, что лезгины, выгнанные изъ Кварели, бросились снова на дер. Гавазы, и въ случаѣ, если Омаръ-ханъ со всѣмъ своимъ войскомъ пошелъ

на Гавазп, то, чтобы и сами царевичи Фарнаозъ, Юлонъ и Алмасханъ (Вахтангъ) поспѣшили бы со своими войсками на помощь Кварели, что пока другихъ извѣстій о движеніи Омаръ-хана не вмѣстятъ.

Къ приказу приложена печать Ираклія.

Дарственная запись, данная царемъ Георгіемъ XII брату своему царевичу Фарнаозу, отъ 14 сентября 1794 года.

ფარნაოზ.

რუგანათლებულესო მეფის ძეგ, ძმაო ბატონო!

მეგე, ტინის სიდი სრულიად, თავისის უმითა და მამულით, თქვენს თვის მოგვიცემია, და თქვენს მამულში უნდა აღიერიცხვოს. სეკდემბრის იდ, ქკს უზვ; და მანამდის ჩვენ არ გითხრათ კი ნუ გამოაცხადებთ, და როცა ჩვენ გითხრათ, მაშინ გამოაცხადეთ.

ასის ბეჭედი შედწარწერთ: მეფე სრულიად ქართლისა და კახეთისა და სხვათა გიორგი.

Списокъ удѣльныхъ крестьянъ, принадлежавшихъ царевичу Фарнаозу, составленъ 6 марта 1796 года.

მანავი, კომლი ორმოცი და ყვარელის ციხეში სსსახლე.

ლომის-ციხე, კომლი ორმოცი ჭინჭრინანითვე.

სანავარდო, კომლი სამოცი.

გუჭატანი, კომლი სამოცდა ათი.

გაგაზი, კომლი ორასი.

ველის-ციხე, კომლი ასოროცი.

ქოლაგირი, კომლი სამოცდა ათი.

ყასანის სომხებიდამ, კომლი ასი.

დეშურჩას ელის ქეშადიდამ, კომლი ასი.

მისხანელები, კომლი ექვსი.

ქალაქში ბატონიშვილს ვახტანგს, მირიანს და ფარნავაზს რაც უმა ჭეუანდათ, კომლი ოცდა ათი.

ასუხლუ, კომლი სამოცდა ათი.

თეთრი სოფელი, კომლი ექვსი.

ოფრეთი, კომლი ოთხი.

ბაბათაშვილის შიშის მამული და ყმა, რუისში რაჭა ჭყავს ამითივე, კომლი ოთხი.

აწნაურშვილი მეღვინეთხუციშვილი თომა ყმით, კომლი თორმეტი.

ფანიაშვილი ბერი, კომლი ერთი.

ფანიაშვილი გრიგოლ, კომლი ერთი.

ხიდისთავს, აწნაურშვილი ალექსიძე იოსებ, კომლი ერთი.

ჯომარდიძე ქაინოსრო ყმით, კომლი ხუთი.

ჯომარდიძე მღვდელი ყმით, კომლი სსმი.

თურმანძე გლახა ყმით, კომლი ათი.

აწნაურშვილი ქვლივიძე, კომლი ერთი.

ნახუცრიშვილები ყმით, კომლი შვიდი.

აწნაურშვილი ჩიკოიძე თომა ყმით, კომლი სსმი.

საბატონიშვილო, კომლი თოთხმეტი.

ფანიაშვილი ოჭრიდონ ყმით, კომლი სსმი.

იქნა ჯამი ჩა, — ათას ერთი.

ჩვენს შვილს ფარნავაზს საყუფლისწულობები ასე მიეცა და ასე გარდასწედა. წელს ჩაჟდ, თვეს მარტს ვ, ქკს უზბ.

Число всѣхъ крестьянъ, жившихъ въ разныхъ мѣстахъ Грузіи и принадлежавшихъ царевичу Фарнаозу, достигаетъ до 1001 семейства.

Документъ этотъ кончается такъ: «нашему сыну Фарнаозу дано въ удѣль это и такъ рѣшено».

Приложены двѣ печати царя Ираклія и супруги его, царицы Дареджани. Печать этой послѣдней носитъ посередникъ церковными буквами имя этой царицы, а кругомъ гражданскими буквами слѣдующую надпись: ვინ არს მიზეზი არსთ ცხოვრებისა (?), მან მცა წიადი დედოფლობისა. 6 марта 1794 года.

Надпись на крестѣ церкви Св. Креста, въ деревнѣ Бобнаки, отъ 1 октября 1796 года.

მრავლისა სახისა წინადადებითა, წინასწარ დიდებით მოსწავებულსა და შდ დიდითა ღბითა სამღვდელ გამოჩინებულსა შენ, ჯუარსსა ცხოველმყოფელსა, პირმან ქადაგმან გილაღადა ქებითა ამით დროსა ვნების

თვისისასა, და ხორციითა ვსებუელი იგი მაცხოვარი წნი იო, წლინ შენსა განპყრობითა გადიდა, მან ესრეთ მოგიხსენა, და მეტყველმან შენისა დიდებისამან გრქნა ესრეთ: «გინაწოდენ შენ, ჯო, ხორციითა ქესითა განწმედელი და ასოსა მისთა მიერ, ვა მარჯარიტთა მრ, განშვენებულა».

წ ვინათგამ შენ გშუწნის ღბა, ესე ვწრად განშუწნებულსა და სამსაწილოფინად ერთად შეზაგებით ყდსა აღმოსრულსა, ამისთვის წნცა, მადიდებულთა შენთა, სამსაწილოფინითა სათნობითა, ესე იგი, სარწმუნობითა, სსობითა და სიუწარულითა ვისურვეთ და ვიგულს-მოდგინეთ შემკობისა შენისა განახლება დიდისაგან დაძწლებისა-გამო, ძნად შემკადრებელთა შეხებისათა, წლი ვლ წნსა შეძწწით შეემკვე მეფესა გოსტანტინეს, და აწ დროსა უკეთილ-მსახურესთა, და უმაღლესთა, ყისა საქართუწლომსა და სხუათა ხელმწიფეთა, ბატონის, მამის ჩვენის, მეფის ირაკლი მეორისასა, და თანამეცხედრისა მისისა, ბატონის, დედის ჩვენის, დედოფლის დარეჯანისასა, წ უწმიდისისა ძმისა ჩვენისა ანტონის პატრიარხობისასა—შეგამკეთ შენ, მთარქწლი წნი, ჯი ყდ პატრიარხანი, წნის სოფლის ბობნაგის წის ამის ეკკლე-სიისა ახლისა ჯისა,—წნ მპყრობელმან წდ საუფლისწულსა წნისამან და კეთილ-მსახურთა ძმათა ჩემთა თანამეკვიდრემან წდ სამოფლობე-ლსა წნისა ქნისამან, ძემან ზემოხსენებულთა მათ დიდებულთა უმაღლესთამან ფარნავას და თანამეცხედრემან წნმან, და სძალმან მათმან, ქსნის ერისთვის ასულმან, ანსა, რომელნიცა გეკვიდრებით შეი-წირო მცირედი ესე მსახურება ჩვენ მიერ, ცხოვრებისა ჩვენისა და შვილთა ჩვენთა კეთილ წარსამართებლად და დასწველად, წ გან-ძლიერებულნი ვიქმნნეთ მძლეველ ხილულთა და უხილავთა მტერთა წა და გადიდებდეთ შენ აწ და მარადის, ვითარცა დიდებულ ხარ, ამინ.

ესე უკვე შეწირვა და შემკობა ჩვენმიერ, რომელ იქმნა დროსავე ზემოპყსენებულისა მის ეკკლესიის დეკანოზის გიორგი მღვდლის გომო რიძისასა, რომელწცა, ჩვენითა ბრძანებითა, დიდი უკვე დვაწლი და შრომა დასდვა მას ზედა, და რაფცარა ეღვაწა ესე უოველივე მანცა შესწირა და შემატა დღეგრძელობისათვის ჩვენისა და თვისისა ცხოვ-რებისათვის საუკუნოსა, თვესა ოკდომბერსა, რიცხვსა ა, წელსა მო-ბიდგან ქრისტესით ჩღევე, წ ქართულსა ქორონკონსა უზდ. კათოლი-კოსი ანტონი.

Запись объ украшеніи стариннаго креста въ церкви деревни Бобнаки, входившей въ удѣль царевича Фарнаоза Иракліевича и

супруги его Анны, дочери Ксанскаго Эристава. Запись эта сдѣлана отъ имени супруговъ Фарнаоза и Анны 1 октября 1796 года. На записи имѣется надпись католикоса Антонія II, сына царя Ираклія.

Надо полагать, что эта запись была загѣмъ начертана на обновленномъ крестѣ.

Документы о женитьбѣ царевича Давида, старшаго сына царя Георгія XII (умеръ въ 1819 г. въ С.-Петербургѣ).

შათს უგანათლებულესობას, ს დ მეფის ძეს, მემკვიდრეს, უმცლეს ჯეს კელმწიფეს.

რადგან თქვენს უგანათლებულესობას ჩემის ოჯახისათვის ესოდენი მოწალეობა მოგილიათ, — დიდებულის კელმწიფის ჩემთვის ბოძებულის უკრანის დუშებითგან, ჩემის ქალის მზითვით, ორას ორმოც და ათი, თავიანთ ქონებით და მამულით, დუში მომირთმევიან, — ღმერთმან გამარჯვებაში და სასიხარულოთ მოგახმაროს. ღთით და ჩემის მრავალმოწალის წმინდის გიორგის შეწევნით, როდესაც თქვენის უგანათლებულესობის თაყვანისცემას ვეღირსები, როგორც ინებებთ, იმისთანას სიგელს დაგიწერთ და მოგართმევ; და მე ვეგები თქვენის უგანათლებულესობის მონა სვიმონ აბიშელის-ქაფი. 1800 წელსა, თებერვლის 13. ვასტრახანს.

ПЕРЕВОДЪ:

«Ихъ Свѣтлости Царевичу-Наслѣднику, милостивѣйшему Государю.

Поелику Ваша Свѣтлость оказали моему семейству такую милость, то, въ приданное моей дочери, преподношу Вамъ *двести пятьдесятъ* душъ [крестьянъ], съ ихъ имѣніями и имуществомъ, изъ числа крестьянъ, пожалованныхъ мнѣ Его Величествомъ Императоромъ въ Украинѣ.

Да послужатъ они Вамъ, съ Божьей помощью, на благополучіе и на радость!

Когда же, Божьей [милостью] и съ помощью моего все-милостиваго св. Георгія, удостоюсь поклоненія Вашей Свѣтлости,

то какую пожелаете, такую дарственную запись (сигели) напишу и поднесу Вамъ. Остаюсь Вашей Свѣтлости преданнѣйшій рабъ Симонъ Абимеликовъ. 1800 года, Февраля 13; въ Астрахани».

Въ дополненіе и поясненіе предыдущаго документа необходимо прибавить еще нижеслѣдующее:

Въ очеркѣ Новѣйшей Исторіи Грузіи (съ 1744 года) царевича Давида мы находимъ нѣсколько строкъ, имѣющихъ автобіографическое значеніе для самого Давида: ვინაიღვან იყო ესე დავით ფრიად დედათა-მეუფარე, — ესე შეატუნა თანაადსრდილმან მისთანა, მთავარ-დაიკონმან ეგნატემ, ონისიმეს ძემან, მარტყოფელმან, რომელიცა იყო ფრიად იფლასოფოს, და ესწავლათ ერთად ცა ამას და დავითსა, რომელიცა იყო ფრიად მისანდო მისი. ამან მიიბირა და შეუდღა ქალსა სომხისა მოქალაქისსა ადატერსიმონა-შვილის ასულსა ზედა ელენეს; რომლისაგამო ვუღნაკულ იქმნეს ვითარცა ძმანი, ეგრეთვე ჩინებულნიცა ქართველთანი, და მხედველი ამისი დავით იქმნა მცირეობა, მწუნსკობისა გამო, ცნობა ვნებულ.

Въ этихъ строкахъ, писанныхъ царевичемъ Давидомъ собственноручно въ Спб. 26 декабря 1814 года, онъ говоритъ о себѣ въ третьемъ лицѣ: «поелику этотъ Давидъ былъ весьма женолюбивъ, то, воспитанный вмѣстѣ съ нимъ, весьма ученый и пользующійся его безусловнымъ довѣріемъ, дьякопъ Игнатій, сынъ Описима [Поселіани?], изъ Марткопа, обманомъ уговорилъ жепиться на дочери гражданина [города Тифлиса], армянина, *Агатеръ-Симона*-швили Еленѣ. Вслѣдствіе чего были недовольны [Давидомъ] какъ братья его, такъ и вельможи грузинскіе. Видя это, Давидъ съ горя лишился до нѣкоторой степени ясности мысли».

У меня подъ руками засвидѣтельствованная копія, въ 6 рукописныхъ листовъ, бракоразводнаго дѣла, начатаго царевичемъ Давидомъ со своею супругой Еленой. Документъ этотъ озаглавленъ такъ: «Судъ и опредѣленіе, сдѣланное отъ насъ въ присутствіи членовъ нашей Дикастеріи».

Царевичъ Давидъ, прибывшій въ Петербургъ изъ Тифлиса въ 1803 году, въ 1804 году три раза посылалъ просьбу изъ Петербурга въ Тифлисъ Католикосу Грузіи Антоңию II разо-

братъ его бракоразводное дѣло; наконецъ, въ томъ же году просилъ императора Александра I ускорить рѣшеніе этого дѣла, ссылаясь на то, что еще царь Георгій XII хотѣлъ расторгнуть этотъ несчастный бракъ. Александръ послалъ просьбу царевича Давида оберъ-прокурору Свят. Синода кн. Голицыну съ повелѣніемъ разсмотрѣть дѣло это въ скорости. Когда эта бумага была получена въ Тифлисѣ, духовный Судъ немедленно приступилъ къ разсмотрѣнію дѣла по пунктамъ. Допрошенные супруга царевича Давида Елена и свидѣтели не вполнѣ подтвердили обвиненій царевича Давида, и Судъ не нашелъ достаточно оснований расторгнуть этотъ бракъ. Подъ это рѣшеніе Суда подписались члены его, отъ 4 февраля 1805 года: «Каѳоликосъ Мцхетскій и всея Грузіи, Пастырь Алавердскій *Антоній*; Его Святѣйшества Дикастеріи члены: смиренный митрополитъ Тифлисскій, Манглискій и Болнисскій, кавалеръ, *Арсеній*; Крестовоздвиженскаго монастыря архимандритъ *Трифилій*; Его Святѣйшества въ домѣ игуменъ *Неофилъ*; Метехскій большой церкви протоіерей *Іоаннъ*, письмоводитель Дикастеріи свящ. *Димитрій*».

Въ этомъ документѣ Елена между прочимъ говоритъ, что вѣнчалась съ царевичемъ Давидомъ 9 января 1800 года, что 25 января того же года Елена «по собственному желанію и усердію, и по приказанію царя Георгія, приняла православную вѣру». Въ то время отецъ ея былъ въ Астрахани. Супруги жили вмѣстѣ съ перерывами всего около девяти мѣсяцевъ, а 1 декабря 1800 г. Давидъ отправилъ жену въ деревню Матанъ (?), гдѣ она прожила четыре мѣсяца. Дѣтей у нихъ не было. Елена родилась въ 1770 г. и умерла въ С.-Петербургѣ въ 1837 г.; слѣдовательно, въ годъ замужества ей было отъ роду 30 лѣтъ, царевичу же Давиду было 33 году.

Мы дополнимъ эти свѣдѣнія нижеслѣдующимъ: «Абамеликъ, грузинскій князь армянской націи, ведущій родъ свой изъ Арменіи; дочь его Елена Семеновна была въ замужествѣ за старшимъ сыномъ и наслѣдникомъ послѣдняго Грузинскаго царя Георгія, царевичемъ Давидомъ Георгіевичемъ; сія царевна нынѣ (1837 году) находится въ С.-Петербургѣ. Князь Абамеликъ въ царствованіе императора Павла I, въ 1797 году, прибылъ съ сыновьями своими въ СПб., поднесъ его Величеству драгоцѣнный брил-

лиантъ, отличной игры и вида, большой величины—въ нѣскольکو каратъ. Государь, принявъ оный благосклонно, въ знакъ благоволенія своего пожаловалъ князю Абамелику съ его потомствомъ недвижимое имѣнiе въ Каменецъ-Подольской губернiи, изъ 500 душъ состоящее, а шестерыхъ сыновей его высочайше повелѣлъ принять въ службу»; см. Собранiе актовъ, относящихся къ обзорѣнiю Исторiи Армянскаго народа Москва. 1838 г. ч. III, стр. 412.

Письмо царицы Марiи изъ Бѣлограда царевнѣ Аннѣ отъ 30 октября 1805 года.

უგანათლებულესო მეფის სძალა ანსა,

უმოწყაღესო ხელმწიფავ, სძალა!

უსასურველის შეკრულებითა და უსატრფიალესის შეტკობობითა შირსამთიებსა მოგიაშობრებ, და ვსასოკებ კეთილდღეობისა თქვენისა უბედნიერეს დაცვით განგრცომასა მრავალ საუკუნობასა შინა, და რათა, წადილისა მებრ თქვენისა, წარმატებით მდგომობასა მივემთხვიომცა სიღვასა თქვენსა.

წარსრულთა თვეთა წერილი თქვენი მივიღე, რომლითა ვსცანსაშობსიმრთელით დაცვა თქვენი, გარსა მსოფლიო კვეთებითა განსაცდელ-შემთხვევათა აღრევანი და უსებლიათი ცვალება, და უგანათლებულესობისა თქვენისა სახვეულებო შეგების მოკლება, და უშესაბამოდგომასა მეოფობა თქვენი — დიდ სიმძიმედ და ჭმუნვად აღმიჩნდა, მწუხარეს მწუხარება მეუფლა და ცრემლსა ცრემლვა დამერთო.

აწიდგან განძლიერდა ვნებითი მტკივნეულება ჩემი, ვინადგან ვნედავ განგებასა გაელმებულსა და სვისა უკუნქცევასა, და, საუბედუროდ, კვლავ აღდგომილსა ვნებასა ჩემზედა, რომელ უოფლით კერძო საიმედო შეგებისგან დამაკლო: ამიერთგან სეგდისა მრეწელი—ვინაჲთ ველოდე ლხენასა, კაცობრივის შემწის უზოვარი, თვინიერ მდისა? სხვას მწუხარების გარდა, შეილების ხედვასაც მოვაკლდი, და არა უწეი თუ რომლითა ვითარებითა იყოფიან. ჩემი ვითარება რაღა მოგასხენო, თვითცა სცნობთ. ამდენს ხანს წიგნის მოურთმეველობის მიზესი ეს იყო, თქვენმა დღეგრძელობამ, ამ უამად დიდად ავით გაფხდი, ასე რომელ სიკუდილად განწირული ვიქმენ, და აღარც სიცოცხლეს ვგონებდი, და შედღის სიბრალულით იყო ჩემი მობრუნება. ვითხოვ თქვენის

მშვიდობის უამბო არ დაგვიტოლო. თქვენის უგანათლებულესობის მარადის კეთილისა და ხილვის მოსურნე, თქვენი სძალი, დედოფალი მარიაჲ. ოკდომბრის ლ, ჩუე წელსა. ბელაღრადს.

მათს უგანათლებულესობას, ჩემს მოწყალე ხელმწიფეს, მასწეს მოწყალეს ხელს ამბოღს მოვასხსენებ და მათს მშვიდობას ღთსა მიერ ვითხოვ.

Царича Марія Георгіевна, урожденная княжна Цицишвили, была вдова (вторая жена) послѣдняго царя Карталинскаго и Кахетинскаго Георгія XII; родилась она въ Тифлисѣ въ 1769 году, выѣхала изъ Грузіи въ Россію, въ Воронежскую губернію, въ 1803 году. Въ 1811 году получила свободу, жила и умерла въ Москвѣ 30 марта 1850 года, похоронена во Мцхетѣ. Царевна Анна, къ которой царицы Марія и Дарія пишутъ эти письма, урожденная княжна Эристава - Ксанскаго, жена царевича Фарнаоза Иракліевича, выѣхавшаго вмѣстѣ съ женою изъ Грузіи также въ Воронежъ въ 1805 году. Анна скончалась въ Петербургѣ 20 мая 1850 г., а Фарнаозъ 30 марта 1852 г. въ Петербургѣ же, имѣя отъ роду 77 лѣтъ. Въ этихъ письмахъ царицы Маріи нѣтъ никакихъ историческихъ указаній, а высказывается сочувствіе къ стѣсненному положенію супруговъ Анны и Фарнаоза съ дѣтьми на чужбинѣ. Оба письма писаны, какъ видно, собственноручно царицею Маріей, такъ какъ почеркъ обоихъ писемъ одинъ и тотъ-же, и первое письмо (1805 г.) подписано именемъ Маріи почеркомъ письма; второе письмо, писанное тѣмъ же почеркомъ, какъ и первое, не подписано, а приложена печать съ надписью «დედოფალი მარიაჲ» *царица Марія*; на первомъ же письмѣ не имѣется печати.

Письмо царицы Даріи или Дареджани, супруги царя Ираклія II, къ сыну своему, царевичу Фарнаозу Иракліевичу, изъ С.-Петербурга отъ 22 мая 1806 г.

უგანათლებულესო მეფის ძეო,

ჩემო საუფარგლო შვილო ფარნავაზ!

კარგახანია შენი წიგნი აღარ მომსვლია და დიდად ვწუხვარ შენის ამბვის ასე დაგვიანებისათვის. მე მინდოდა ადრევე წიგნის მოწერა,

მაგრამ სწეულებისაგან დრო არა მქონდა; ამასწინათ ორჯერ ასე ავად ვიყავ, რომ რაღა მოგახსენო, და ამისთვის ასე გვიან მოგწერეთ წიგნი. წარსრულს დროებში გეთხოვნათ ჩემგან ცდა თქვენს აქეთ წამოსვლაზედ. — ღწ ისე შენი გრძლად სიტყვებზე და ბელნიერება ინებოს, როგორც გულითად მე მაგ საქმის აღსრულებას ვსტდილობდე; მაგრამ მეტად გვიან გამოდის ჰასუსი, და ახლა კი მაქვს ღწისაგან იმედი და გამოფული კეთილს ჰასუსს. სხვას ამ საქმეს ამ წიგნის მომტანი მოგახსენებთო ყოველსავე; და მე გთხოვთ თქვენი ამბავი მომწეროთ, როგორ იმყოფებით, ხომ იცი თქმნი ამბავის ცნობა ჩემს გულს დიდად ეჭირვება. თქვენის უგანათლებულესობის ბელნიერების მოსურნე, საქართველოს დედოფალი დედა თქნი.

უგანათლებულესს ჩემს საყვარელს სძალს სიყვარულით მოვიკითხავ და მაგისს მშვიდობას ვისურვებ; და ეგრეთ ჩემთ საყვარელთ თქვენს ქალთ სატროფოს ჰიწს ვაკოცებ. მასს 22 დღეს, 1806 წ. ს. აპტებურღს.

ნუ შესწუხდებით, ღწთს მიენდვენით: სასოება მაქვს ღწისაგან, რომ არ დაგიტოვოსთ, და მათგანაც იმედები შესმის თქვენს მოყვანაზედ, და რა საკვირველი იქნება, რომ მეც გულსმოდგინებით ვსტდილობდე თქნს ჩემთან ყოფნას, და ედ მათის დიდებულების თაყვანისცემას თქნგან; და ღვთით ვსტდილობ, და იმედიცა მაქვს აღსრულებისა.

Въ письмѣ этомъ царица Дарія пишетъ Фарнаозу, что по его, Фарнаоза, просьбѣ она хлопотала о переводѣ его съ семействомъ «по ближе» т. е. въ Москву или Петербургъ, но что пока отвѣта нѣтъ никакого, тѣмъ не менѣе она надѣется, что дѣло это уладится.

Письмо царицы Даріи царевичу Фарнаозу изъ С.-Петербурга отъ 10 декабря 1805 г.

უგანათლებულესს მეფის ძეო,

უსაყვარელესს შვილს ოვანანაზ!

მესმოდა რა საკლუდევანებითი მდგომარეობა თქნი, ამაღ იძულებულ ვიქმენ დედობრივთაგან ნაწლევათა, და წარმოგივლენე ორმოცდამათმანი შესაწევნელად საკლუდევანებისა თქნისა. შენმა სიტყვებზემ, ერთის თვის უღუფა ჩემის კერძობისა ეს არის რაც შენ და იულონს.

გამოგიგზავნეთ, რომ ამ ერთს თვეში ერთი ფული აწავისთვის მიამიტია; მრავალგვარად ვეცადე, და ამაზედ მეტი ვერსაიღამ რა მოვიგარე, ჩვენც დიდრონი ხარჯები გვაქვს, რომ ვაღივ მრავალი შედეგა, არა თუ სარგებლობა გვექონდეს რამე: სხვას გარდა, მარტო რცდა შვიდის თუმნის შუმა გვინდება თვეში, და სხვა ხარჯები აუცილებელი არის, და ამისგამო ვერსაიღამ რა ვიშოვე, ისევ ჩემს კერძობას [დავაკელ] და თქვენ გამოგიგზავნეთ; სხვებრ, ვიცი ჩემს ჭამბავს იუწყებთ, ვსცხვრრრრრ, ძალითა ღისათა, ჯერეთ შწუხარებასა შინა, მსასრებელი ღისაგან ნუგეშინისცემისა, და ვითხრვ, რათა არა მომაკლდებოდეს სმენა ვითარებისა თქვენისა, რცლა უძვირფასეს არს ჩემთვის.

უგანათლებულესო მეფის ძეო, თქვენის ბედნიერებითისა ხილვისა მოსურნე, საქართუშლოს დედოფალი — დედა თქვენი.

უგანათლებულეს ჩემს სატროფოს სძალს სასიამოვნოს ჰინს ვაკრცებ და მაგის მშვიდობას ღთსა ვსთხრვ, და ეგრეთვე შენს შვილებს მოვიკითხავ. რასაც დროს ეს წიგნი და ფული მიიღოთ, მამინვე ჰასუხი მომწერეთ, ნუ დააუფნებთ.

დეკემბერს, 10 დღეს; 1805 წელსა. ს. აპეტერბურღს.

Царица Дарія, или Дареджана, дочь владѣтеля Мингреліи Каціи Дадіани, супруга (третья) царя Карталинскаго и Кахетинскаго Ираклія II (род. 1716 г., ум. 11 января 1798 г. въ Телавѣ), который женился на ней въ 1750 г. Въ 1804 году, когда Даріи было отъ роду 70 лѣтъ, она выѣхала изъ Грузіи въ Россію, а 8 ноября 1807 года скончалась въ С.-Петербурѣ.

Царица Дарія пишетъ въ этомъ письмѣ Фарнаозу, что посылаетъ ему 400 р., въ которыхъ онъ нуждается, и что кромѣ этой суммы и посланной царевичу Юлону (жившему въ Тулѣ) у ней, Дарія, за мѣсяцъ ничего больше не остается на себя, что больше этой суммы не могла имъ послать, такъ какъ на одно только отопленіе дома выходитъ въ мѣсяцъ дровъ на 270 рублей. Къ письмамъ приложены печати изъ сажі (какъ и на всѣхъ другихъ, помѣщенныхъ въ этомъ выпускѣ) съ надписью «დედოფალი დარეჯან» — *царица Дареджанъ*. Письма эти, какъ видно, автографы самой царицы.

Письмо царицы Маріи изъ Бѣлограда къ царевнѣ Аннѣ отъ 26
мая 1806 года.

უგანათლებულესო მეფის სძალო ანნა,

მოწყალეო ხელმწიფავ და სძალო!

სასურველ-სატროიანოს პირს გაკოცებ და უწარმატებულეს ბედნიერებასა შინა მიმთხზვით ხილვად თქუწნდა ღირს ყოფას ვსასოებ. თქვენის უგანათლებულესობისაგან კუალად წერილი მივიდე და უფნებელად დაცვა თქვენი ვიუწუე, რომლითაც სევდით შეკრულს გულსა ჩემსა ესიაშოვნა და ვმადლობ ღთსა. მაგრამ გუდნაკლულად ნუ იქმნებთ, რომ იმუამად ჰასუნი ველარ მოგახსენე და ვერცა მადლობა, ამის თვის რომელ უმაწვილები შეუძლოდ მუვადნენ და ზედდართულს მწუხარებასა და ფიქრებში ვიყავით. შემდგომად ბებურიანთ მღუდელი მოაფიდა, წმიდა მარხვის შექუესე კვირაში, რომელი მანდაც გზლებოდათ, და ზოგირამ თქვენი ამბავი გვიამბო, და მისის ხელითვე წიგნის მორთმევა გვინდოდა, და იმან მოგახსენათ: «მე იქ მისვლა აღარ მომიხდება, და საქართველოში მივადლო». მაგრამ, ჩვენს შეუტეობრად, კიდევ გზლებიათ. ამას მოგახსენებ და ირწმუნეთ ჩემის მწუხარების ნუგეშად საჭირო — თქვენის ამბის ცნობასა, და აგრევე ჩემის მჭმუნვარების თქვენთან განცხადება; და აქამომდეც კმა იყო ერთი-ერთის სიშორე, და ან გოგორ ვრიდებ წიგნის მორთმევას, ანუ მიღებასა, რომელიც მაქუს მტკივნეულებისა საღმუნად. აწ კუალად არან მღუდელმან გამოიარა და თქვენი ამბავი უცხადესად ამან გვიამბო, და უმაწვილების შეუძლოდ ყოფა, და ახლა განთავისუფლება, — ეს დაღ ღვთის სამადლობელია; მაგრამ თქვენი უგანათლებულესობა, შვებათ ჩვეული და მჭიდრო ცხოვრების გამოუცდელი, წარმოვიდგინე, და მწუხარება ჩემი დამავიწყა. მაგრამ რა ვყოთ, — ვინადგან კარგის შეუღლისა და შვილებით სიმრთელით ბძანდებით — იყავს სახელი უფლისა კწლ! — ვითხოვთ თქვენის უფნებლობის ამბით გვანუგეშებდეთ. მრავალთა მწუხარებათა მიერ შეიწრებული — დედოფალი. წელსა 1806, მაისის 26 დღესა. ბელი-დოროდს.

მისს უგანათლებულესობას, ჩემს ხელმწიფე-მასლს, მოწყალეს ხელს კოცნას მოგახსენებ. ეგრეთვე თქვენს შვილებს პირს-კოცნით და სიყვარულით მოვიგითხავ. ჩემმა თამარმა, ირაკლიმ და ანანამ

თაყვანისცემით ხელსკოცნა მოგახსენეს. ესრეთვე ჰატარა ქალებს ზირისკოცნით და სურვილით მოუალერესეს. მამა ონოფრეს ხელს ვაკოცებ; თქვენს კერძობათ მისვიდობიანად მოვიკითხავ.

Письмо царицы Имеретинской Маріи Николаю Давидовичу Чубинову.

ნიკოლა დავითიანი, ოცდა თქვესმეტე თუმანი ერთის წლის სანუქრად მიიღევით. მე თუნდა თქვენთვის მრავლობით შემეტება, მაგრამ მდგომარეობა მაყენებს, ამისთვის ვიცი ჩემგან მრავლობით მიიღებთ, რადგან თვითონ გული კაცისა იგრძნობს თუ ვითარ ვის რა სურს; გარდა ამისა ჩემს ჰატარისხებას დაენდვეთ, რათა მე თქვენ გწუალობდეთ, ან (თუ) ცოცხალი ვიქნები, თქვენს ძმისწულს უოველს თვეშიდ, რასაც თქვენ გაძლევ, ისე მოუკლებელი ექმნება ჩემგან, — იმას მე არ დავიფიწებ. დაჟმტები უოველთვის მდომელი თქვენის ბედანიერებისა და სიცოცხლისა. იმერეთის დედოფალი მარია.

Печатается съ собственноручнаго недатированнаго письма царицы Маріи. Въ немъ она извѣщаетъ Н. Д. Чубинова, что съ этимъ письмомъ присылаетъ ему «ежегодный подарокъ въ 260 р.», и что въ будущемъ будетъ платить ежемѣсячно столькоже и племяннику его Д. І. Чубинову, и не лишитъ его своего вниманія.

Царица Марія, вдова послѣдняго Имеретинскаго царя Соломона II (род. въ 1773 г., умеръ въ 1815 г. въ Трапизондѣ), дочь владѣтеля Мингрелии Каци Дадіани, пріѣхала въ Россію въ 1811 году, скончалась въ Петербургѣ 18 марта 1841 года, и похоронена здѣсь же.

Письма бывшаго католикоса Грузіи Антонія I, изъ Россіи, священнику Алексѣю Месхишвили.

I. ანტონი, კატალიკოსი ჰატარისხნსა მღვდელსა, უპირატესსა ალექსის, უფლისა მიერ გახარებ! ოდეს იგი იოსიას ვისემიერასლისა წმიდა-წმიდათა და სახლი უისა განწმდებოდა, საკურთხეველნი ბასლისნი დაემსობოდეს, სერტყენი განისხივებოდეს და მაღალნი დაემსობოდეს, და ჩვენს, ქურუმად მათმიერ შეკაცხილნი, განვიდევნებოდით, და შენცა ჩვენთანა ზიარ ვნებისა ჩვენისა ექმნებოდი, — გარნა არა თუ

ესენი ესრეთ, ად იტყოდა მათთვის სული წმიდა: შემომიკრიბენით მე წინასწარმეტყველნი ბაალისნი, რომელნი სჭამდენ ტაბლისაგან იეზაბელისა, მით. რამეთუ წინასწარმეტყველთა მათ სისხლისათა, რლთა მალეაჲნიან ფერხნი მათნი დათხევად სისხლისა მართლისასა, — განფინეს რა აქაძისებრი იგი ნაბოტეს ვენახისა მისდანი ნემანის (?) მიამართ გვეზისებრნი ვეცხლისა საიდუმლოთა წა მოფარდულობანი, და ვერცხლი იგი წარმწემედი მკათორმეტისა წარწემედულისა მის მოციქულისა არა რად ჭქმნეს ესვად (?), გარნა სირცხვილისა საუკუნოსა ჩვენისა, არცა მათისა, ად უისა, რ სხელითა თვისითა მოსრულთა ჩვენსხელითა უფლისათა მოსრულნი აღგუჭრეს და განგუაზნინეს, და შენიცა სისხლი იგი დათხეული მაშინ აღვიდოდა წინაშე უფლისა სისხლსათანა აბელ მართლისასა და საქარისასა, რლისათვის იყავნება უფლისა უკუნითი უკუნისამდე, ამინ.

ბ შენ, საუფარლო მეგობარო, უწყოდენ სავსებით, ვად მაშინა დელსა მას შეკრებულებასა ქედობისებისა მაგის ერისასა და გულმძიმეობასა მას და უსწავლელებრსა შურსა — რადენიცა კიცხვანი და რადცა ჭქმნეს ჩვენ წა, თავსა ზედან ჩემსა, მოუფანიეს მიერთგან უმსჯავროდ პატოხნისა თავისა შენისა უპატოება — უმკუთრეს გასჭრის შინაგანთა ჩემთა, რამეთუ არა კიდევან მიზეზისა იყო დასჯილება ჩვენი უკეთურებათათვის ჩვენთა, გარნა შენისა პატოხნებისა კიცხვა ავსაკათგან, და შემრთავთა სხლსა სხლისა მიმართ და აგარაკათა აგარაკისა მიმართ, რლ გეწია მისეზითა ჩვენითა, — მეკდიმების დთისაგან, — ჩემისა და შენსაცა განკრძალულსა დთის მოშიშებასა ვევედრები, რათა მოტევა ჭყო ჩემ წა ბრალისა მის, რლი დავსადევ თავსა ჩემსა უპატოება შენი. ჭყავ უკვე, საუფარლო ძმარ, და მას უწეენ განდილისა (?) და ვნებულისა ცხოვრებისა შენისა ამზავნი და დაამენ წუხუანი გულისა; გარნა ნუ სწუხ ჩემთვის, — ვითარმედ წარმწემიდე მუ, მკონებელთა, ვად: მიფიდეოთ ვაჭართა მადამელთა, — ად უფროსდა წარმომგზავნეს მე ერისა მიმართ წმიდისა, რლთასა გონებასა წა გამოწერასა მცნებისასა და დადებისა მათდამი ახლისა აღთქმისასა წინასწარმეტყველებს საგვირველი იერემია. — მე არცა ერთისა ადგილისაგან მაქუნდა გარეშეწერა განთვისებით, რამეთუ წესი ერისკაცთა არს, და არცა ჩვენი, ად უოველი ქვეყანა ჩვენი არს, რომელიცა სავსებით უფლისა არს. მერმეტა ჭგონესვე მრავალთა მაგათ დალილათა და ასკალუნელთა, და ასოტელთა, და გეთელთა, რ ძალნი მღვდელობისა ჩვენისანი რათა იუუნესმცა კოწოლოთა შა თმითა ჩვენთასა, — გარნა არა

ეგრეთ, ად სხვა დიდება არს მისის და სხვა დიდება არს ვარსკულაფთა, რ დათესვადი იგი ხრწნილებით და განხრწნილნი სამარქსა შინა—არა ძალნი მღვდელობისანი არიან, მით რამეთუ მღვდელობა ნაწილი არს პირველი თვითოეულსა წა კაცად-კაცადსა მოფენილთაგანი სულისა წმიდისა ნიჭთაგან, რწნიცა აქა განსწმედენ, და მერმესა მას ანუ სიმზევებსა, ანუ მთავარებსა, და ანუ სივარსკულაფესა მიანიჭებენ. წ მეუფესა მას საუკუნეთასა, უხრწნელსა, უხილავსა, მხოლოსა, ბრძენსა-ღთსა ჰატვი და დიდება უკი უკე, ამინ.

II. ჰატვისანსა მღვდელსა, დეკანოზსა ოპროტოპრესვიტერს, ოტეტ ალექსის,

ანტონი არჩივისკოპოსი უფლისა მიერ მოციკითხავ!

შენის ღირსებისა ეპისტოლე მომეტა მე, რწლისთვის მადლიერ ვარ, ვ და არა დაფიწებულად შერატხე, მკუდრად დაფიწებულად, მკუდრად—მწვდარი ესე ნათესავთაგან, ძმთაგან, მეტობართა და მოყვასთაგან, და თანად ყოველთა მართალთა და ცრუთაგან, და ცხად გიყოფიეს სარკესა წა გულისასა ხატი სიყვარულისა დახატული ღთის სახისა-გან ხატებისა მსგავსებითა ღთისათა, კალმითა ფრიადისა შის კაცკეთილობისა შენისათა, და რად სადამე გტკივი. ესე განაკვირვებს სიადუმლოსა გონებისა ჩემისასა, რწლნ არა სადა ვჭქმენ შენთანა სიმი სიყვარულისა, გარნა იგი უფროს დიდ იუოს კტად სამეფოსა შინა ცათასა, რწლნ არა საწყაუღითა მიუწეოს კეთილი, მით რწ წარმართთაც და კაცთა-მოქალაქეთა, და სოფლისათანა შეკრულთა ეგრეთ ჰევიან; წ შენ, ვა ასწავებ, ეგრეთ ჰეოფ, და ვა ჰეოფ, ეგრეთლას ასწავებ,—მოვედინ აწ სულდ იგი ე და წა ჩნ შს, რწ მისითა მით ყოფლისა გარე-შემტველითა და უისა მზურობელითა მით ძლიერებითა, დაღათუ სიმოარესად-რე სადაობითა ჩვენსი, მაგრა ერთითა მით წესითა ე და-წმიდისა მის, რწლსა შს ერთ და იგივე დამიძლოდენ ჩვენ წროველსა მას ადგილსა, რწლნი არა ნივთიერისა რისამე შეძინებისა ძლით მოყვას ვართ აწ, ად სამღვთოსისა მის ბრძანებისა და მოწინილებითა თანაკრულ და თანამეოფ, რწლსა ვერ განხსნის ვერარაჲ აქა ქვეშეურთაგანი განმკუთი ხრწნილებაჲ, რწ ზეცისა ეკკლესიასა მედღესასწაულეთა წესი არს ესე.

ჩემისა უნდოისა ცხოვრებისა განწილება უფსკრულთა და დეღვასთაგან ჰირთასა, რწლისა მომიტვეს დეღვანი იგინი განსაცდელთანი,—იუწეე დედის-დის ჩემისა მოწერილისაგან ჩემისა ეპისტოლისა,—მგონებულთა უკვე. კაცთა ქართველთა, ჩემდა იონა ყოფად, ჰგონეს და

ცხრომაი საქართველასა წა აღძრულთა მათ ღელვათა და ჰერუათა
რისხვისა ღთისათა, და გამოიღეს წილი ზღვასა შა შთაგდებად ჩემდა,
გარნა შთაგდებსავე, მუის არა დასცხრეს და არცა დაუედნეს ქარნი და
ღელვანი განსაცდელთანი, და მე არა თუ მოვიწივე ნინეკად, ად ძეთა
შორის სიონისათა, სადა მათნი სამღვრთოსა სათნოებისანი გარემოს
კრისა ამის წმინდისა.

მინარის ვნებათაგან არღარა სხვა და სხვათა განცდაჲ შენისა ღირს
სებისა და მათცა მათ ვნებათა მოკლება, რ ძემან ამდაჭუნისამან ვუ
ღიანელმან ამან, რ ღნცა აღმართა ძელი შენთვის, ად ვერ მოგაშთო
მას წა, დაღათუ გბრძო, ად შემუსრნეს მრავალღონენი მისნი, და
სხვაჲ მაქვს დადებული შს ჩემსა, რ დაღათუ განგრძელდეს ყამნი,
მაგრა იგივე დამოკვიდოს ძელსა მასვე წა თავის ძლითსა, და შენ, მის
განცდილი, უმსჯავროდ—მამხილებულ ექმნე ბრწუინვალედ შემასმენელსა
მას შენსა ცრუსა—წე ჰირუთნებელისა მის მსაჯულისა ღისა,—სიტყვი
საებრ სულისა წმიდისა, სიბრძნეთა შინა სოლომონისთა, და ღრუბლითა
აღტაცებული ჰაკრთა წა უისათანა ყოფასა მიემთხო, რ ელსა დბა
უკი უკი, ამინ.

მდაბალი არხიეპისკოპოსი ვლადიმირისა
და იერაზოლიისა.

ღიწერა ქალაქსა ვლადიმირსა.
მაისს 13, წელსა 1758.

Эти два письма не автографы Антонія, а копии. Первое изъ нихъ— безъ даты и мѣста написанія, но изъ Россіи, написано до полученія Антоніемъ Владимірской епархіи, второе же, помѣченное 13 мая 1758 г.,— когда онъ управлялъ уже Владимірскою епархіей въ санѣ архіепископа. Какъ извѣстно, католикосъ Антоній, за сочувствіе католикамъ, вѣроятно и по причинамъ политическимъ, былъ удаленъ изъ Грузіи, при царѣ Теймуразѣ II, и выѣхалъ въ Россію 23 декабря 1755 года. Въ первомъ же письмѣ своемъ, изложенномъ, обычнымъ ему библейско-риторическимъ слогомъ, Антоній жалуется на несправедливость народнаго гнѣва, вынудившаго его удалиться изъ Грузіи, и скорбитъ о томъ, что за сочувствіе ему, Антонію, пострадалъ невинно и свящ. Алексѣй Месхишвили, просить, чтобы этотъ послѣдній сообщилъ ему извѣстія

о положеніи дѣлъ въ Грузіи и чтобы онъ, свящ. Алексѣй, не скорбѣлъ о судьбѣ Антонія, такъ какъ онъ хорошо былъ принятъ въ Россіи. Во второмъ письмѣ, повторяя почти тоже самое, уже подписывается «смирненнымъ архіепископомъ Владимірскимъ и Яропольскимъ. Писано въ городѣ Владимірѣ 13 мая 1758 года». Въ 1764 г. Антоній былъ возвращенъ въ Грузію царемъ Иракліемъ II и умеръ въ санѣ католикоса въ Тифлисѣ въ 1788 году (по другимъ свѣд. † 19 марта 1790 г.).

Обрядъ мироваренія и церемоніаль, соблюдаемый при коронованіи царя, совершаемаго во Мцхетѣ.

წესი და განგება დაწბაზობისა, წლი ადესრულების მცხეთას კურთხევისა შეფეთასა.

შედი კიდობნით გამოსვლისა, წარმოვიდა თარგამოს, ძე თარშისა, ძისწული იაფეთისა, ნოეს შვილისა, და დამეპვიდრა ორთა მათთა შუა, აწარტისა და მასისისა. ნ ძე მისი ქართლოს დაჯდა თავსა ქართლისსა, სიდა შეერთვის აწარვი მტკუნარსა, და დაიპყრა ხუნანიდგან ვე ზღუამდე სპერისა, მუნ ძემან მისმან იწყო შენებად ქალაქისა, და უწოდა სახელი მისი მცხეთა. ოდეს ნაბუქოდონოსორ იერუსალიმი წარმოსტეჴსნა, მუნით ოტებულნი ჰურიანი მოვიდეს და დასდეს მცხეთას. ნ ალექსანდრე მეფემან დაუტევა ქართლს ერისთავი — სახელით აზონ. და შედ მისსა მეფე იქმნა ფარნავაზ მცხეთელი და ნათესავნი მისნი. და უამთა ადერკ მეფისა ფარნავაზიანისათა იშვა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე; და შედ ოცდაათის წლისა, მოსწენა ანსა მღუდეღემან და წარვიდა ელიოზ და ლონგინოს კარსანელი, და მუნ დახუდეს ჯუარცმისა უფლისსა, და ხვდათ წილათა კვართი უფლისა ჰურიათა მცხეთელთა; და ესმა ხმა სამსტუალთა დედასა ელიოზისსა, მეოფსა მცხეთას, და ჰგოდებდა ჰურიათათვის, და ჰქადაგებდა განათლებასა წარმართთასა, და შეისტსნა. იყო ესე ნათესავისაგან ელიმდღელისა. ნ ადერკს მეფეს სთნდა დიდად კუართი უფლისა, გარნა საგვირგელების მისგან არა რად ხელ-ჰყო; და დამარსა ძმამან მისმან ელიოზ დადოვისი კუართითა მით ადგილსა მას, სიდა იგი ენანი კატონი არა დადუმენ დიდებად ღისა.

მოქცევა ქართლისა.

და შდ ამაღლებისა უფლისა, რჳს წილ-იგდეს მოციქულთა, უდ
 წმიდასა ღის-მშობელსა წილხუდა მოქცევად ქვეყანა ქართლისა. მოვიდა
 [ნინო] ქალაქსა მცხეთას, იქმოდა სსწაულთა და კურნებათა მრავალთა,
 რლითა დაარწმუნა მირიანს მეფესა და ესა ქართლსა; მაშინ სამოთ-
 ხესა მას მეფისსა იხილეს, რლ მტრინგელნი უშვერითა ფრთითა განი-
 ბანიან და განსპეტაკნიან, და ხეთა მათ ზედა დასხდიან, ყვაფილსა მოის-
 თჳლებდიან, და ხმითა ტკბილითა ხმობდიან,—მაშინ გულისხმა-ჭყვეს
 სამოთხისა მის სულიერად სამოთხედ შეტვალება, და მოიღეს ძელი
 ქმნად კედელთა ეკკლესიისა, და მოჭკვეთეს ნაძვი იგი, და შემზადნეს
 შვიდნი სვეტნი, და აღაშენეს კედელი ძელითა, და შეუდგეს მას ექვსნი
 სვეტნი. წ სვეტი იგი უდიდესი საშუალ ეკკლესიისა აღმართებად ვერ
 შეუძლეს სიმრავლემან ერისამან, მრავალ დონეობითა მანქანათათა და
 ფდ დაუკვირდა მეფესა და მწუხარე წარვიდა. წ ღამესა მას ვითარ
 ილოცვიდა წმიდა ნინა, მოვიდა ჭაბუკი შემოსილი ტეცხლისა ზეწა-
 რითა, აღიღო სვეტი იგი და წარიღო სიმაღლედ, და რიჳუ-რჳუ ოდენ
 იხილვა ჭაერით შთამომავალი ხელიად-ხელიად ჩამოიტვალება ხარისხ-
 სა, ვიდრემდის დადგა ძირსა, რლსა მოკვეთილ იყო. და ხედვიდა მეფე
 ყოფლისა ერისათანა, და იყო სინჯრული დიდი მეფისა და ყოფლისა
 ერისა. წ სჳტისა მწ ცხოველისა იქმნებოდენ სსწაულნი და
 კურნებანი მრავალნი. წ მირიან მეფემან ხითა აღაშენა სამოთხესა
 მას შა ეკკლესია და მავალთა მათ შა ნინოღსათა ეკკლესია დიდი,
 და მოიყვანა მღვდელთ-მოძღვარი იოანე მთავარ-ეპისკოპოსი, და და-
 ადგინა ზემოსა ეკკლესიასა, და განამტკიცა სჯული ქრისტიანობისა,
 დასაბამიდგან წელთა. ჭ. ყ. ლ. მ. და ქრისტეს ამაღლებიდგან ტ. ლ.
 მ. წ შდ ჟამთა რაოდენთამე მეფე იქმნა დიდი იგი და ესთ უმეტესსა-
 ხელგანთქმული ვახტანგ გარგასალი; ამან, აღმატებულმა ყოველთა
 მეფეთა შა, აღაშენა ცათა მობაძავი დიდი ესე საყდარი კათოლიკე-ეკ-
 კლესია, და დაადგინა კათოლიკოზი მთავრად ყოფლისა ქრისტიანო-
 ბისა, და მთავარ და უფალ ყლთა ეპისკოპოსთა, და ჭკვიეს დასასრულად-
 მდე ჟამთა.

კურთხევა მიწონისა.

დიდნი შოერთნი და ამბოხნი იქმნებოდეს ეპისკოპოსთა ცილობი-
 საგან, და ღვთიფ-გვირგვინოსანმან მეფემან არჩილ არა სათნოიზისა

ამათ შოგოთთა ქმნად, და გვიბრძანს განქენად, — ვითა ნიშანთა შეკრევე-
ბოდა, და ხელფუჭყაფით, — მე გლახკამან მიქელ, ქართლისა კათოლიკოს-
მან, და ვაკურთხეთ წა მირანნი.

ოდეს მეფე, ქართლის ერისთავი, სპასალარი და უფველნი ერის-
თავნი, და ენი მღუდელთ-მოდვარნი შემოკრბენ მცხეთას, დიდსა ხუთ-
შაბათსა: — დიდსა სომხეთისა მიტროპოლიტსა მართებს ნიფოთა ზედა
დგომად, და ქვაბნი საკურთხეველთათ გამოიხუნენ, და მიტროპოლიტსა
და ქადაგსა ეტვირთენ კეტნი ქუაბთანი, წინათა კეტთა მიტროპოლიტი
შეუდგეს და უკანათა ქადაგი, თუ მწირველი იყოს, თეთრითა შესამოსლი-
თა შემოსილიყოს; თუ მწირველი არ იყოს, თეთრის ატლასის ჩანი თავსა
ებუროს მოუენტვიზილი, და მეორეთა ქვაბთა მთავარ-ეპისკოპოსი ქვე
შეუდგეს და წინა მოვიდეს, და უკანათა კეტთა მაწეურელი, და უკანა
მთავარ-ეპისკოპოსი მიჭევებოდეს, და რაჟამს განაზავებდენ ტაკუკსა,
ტაკუკი მაწეურელსა ეტვირთოს, და რაჟამს განაზავონ ტაკუკი — ქადა-
გისა ხელითა დაიბეჭდოდეს, და ელთა ეპისკოპოსთა თვითო კოკა
მირანისა ეტვირთოს, და კეროვნები სვეტსა-ცხოველსა გარემოდგენ
და კათოლიკე-ეკლესიისა გალობასა გალობდენ.

განგება დარბაზობისა.

რეს იკურთხოს მეფე და დაჟდეს ტახტსა წა — ეპისკოპოსნი ამა
წესითა დასხდნენ: ბრძანოს ქართლისა კათოლიკოსმან და დაჟდეს
მარჯვენით მეფისა ტახტსა წა, მოკიდებით ნატითა და ბალიშითა;
შემოვიდეს ჭყონდიდელი და დაჟდეს მარცხენით მეფისა ნატითა და
ბალიშითა; შემოვიდეს მთავარ-ეპისკოპოსი და დაჟდეს მიტროპო-
ლიტსა ქვემოთ ნატითა, უბალიშოთ; შემოვიდეს მაწეურელი და დაჟ-
დეს მთავარ-ეპისკოპოსსა ქვემოთ ნატითა, უბალიშოთ; შემოვიდეს
ამბა ალავერდელი და დაჟდეს ჭყონდიდელსა ქვემოთ ნატითა, უბალი-
შოთ; შემოვიდეს ქიზიყელი და დაჟდეს ამბა ალავერდელსა ქვემოთ,
უნატოდ; შემოვიდეს კუმურდოელი და დაჟდეს ქიზიყელსა ქვემოთ;
შემოვიდეს იშხნელი და დაჟდეს კუმურდოელისა ქვემოთ; შემოვიდეს
ანჩელი არქიმანდრიტი და დაჟდეს ნინოწმიდელისა ქვემოთ; შემო-
ვიდეს ტბევაკი და დაჟდეს ანჩელსა ქვემოთ; შემოვიდეს წურწყაბელი
და დაჟდეს მტბევაკსა ქვემოთ; შემოვიდეს წყაროსთაველი და დაჟდეს
წურწყაბელს ქვემოთ; შემოვიდეს ერუბნელი და დაჟდეს წყაროსთაველსა
ქვემოთ; შემოვიდეს მანგლელი და დაჟდეს ერუბნელსა ქვემოთ; შე-

მოვიდეს წინწაროელი და დაჯდეს მანგლელსა ქვემოთ; შემოვიდეს რუსთველი და დაჯდეს წინწაროელსა ქვემოთ; შემოვიდეს წილგნელი და დაჯდეს რუსთველსა ქვემოთ; შემოვიდეს გაწარელი და დაჯდეს წილგნელსა ქვემოთ; შემოვიდეს ურბნელი და დაჯდეს გაწარელსა ქვემოთ; შემოვიდეს მრუელი (მროველი?) და დაჯდეს ურბნელსა ქვემოთ; შემოვიდეს სამთავნელი და დაჯდეს მრუელსა ქვემოთ; შემოვიდეს ნიქოზელი და დაჯდეს სამთავნელსა ქვემოთ. (აქა მამათ-მთავართა): შემოვიდეს ვალაშკერტელი და დაჯდეს ნიქოზელსა ქვემოთ; შემოვიდეს ბოლნელი მამათ-მთავარი და დაჯდეს ვალაშკერტელსა ქვემოთ; შემოვიდეს კარელი მამათ-მთავარი და დაჯდეს ბოლნელსა ქვემოთ; შემოვიდეს ანელი და დაჯდეს ბოლნელსა ქვემოთ; შემოვიდეს ხარჭაშნელი და დაჯდეს კარელს ქვემოთ; შემოვიდეს ტფილელი და დაჯდეს ხარჭაშნელს ქვემოთ; შემოვიდეს წალკელი და დაჯდეს ტფილელს ქვემოთ; შემოვიდეს ბანელი და დაჯდეს წალკელსა ქვემოთ; შემოვიდეს მჭერემ-ქალაქელი და დაჯდეს ბანელსა ქვემოთ; შემოვიდეს დმანელი და დაჯდეს მჭერემ-ქალაქელსა ქვემოთ; შემოვიდეს დადაბნელი და დაჯდეს დმანელსა ქვემოთ; შემოვიდეს ვიშელი და დაჯდეს დადაბნელს ქვემოთ. მოდგნენ ყოველთა მონასტერთა მოძღვარნი და წინა-მძღვარნი, და მათით წესით წინამოსხდენ ეპისკოპოსთა.

სეფესა, ჯვარის-მტვირთულსა, ათაბაგსა და სპასალარსა — შუა მართებს ჯდომას.

ვინცა ესე დიდისა მეფეთ მეფისა არჩილის ბრძანებული და განახენი, და ჩუქნი გლახაკისა, ქართლის ქათალიკოსისა მიხაკელისაგან დამტკიცებული, შეურაცხეს და ამა განახენსა ურჩეკმნას, — გათილიკე ეკლესიისაგან განიხადოს და ურჩების ჰატყი მიეხადოს, ვა ურჩისა და სჯულისა გარდამავალსა, და რაღცა ჰატყვი აქუნდეს მოქმარცვოს.

Списокъ этотъ не старый, XVIII — XIX вв., писанъ гражданскимъ письмомъ. Въ немъ соединены собственно три коротенькія статейки: 1) Обращеніе Грузіи въ христіанство, 2) Обрядъ мироваренія во Мцхетѣ и 3) Церемоніаль коронаціи царя во Мцхетѣ же. Особенно интересны двѣ послѣднія статейки: въ нихъ грузинскій католикосъ Микель говоритъ, что такъ какъ при мировареніи и коронаціи бывали большіе споры и соперничества между епископами, принимавшими участіе въ этихъ обрядахъ, то «великій царь царей Арчилъ повелѣлъ

намъ; смиренному Католикосу Карталинскому Михаилу (Микелю)» изложить и установить этотъ церемоніаль, указывающій какому духовному или свѣтскому сановнику, гдѣ сидѣть при совершеніи упомянутыхъ обрядовъ.

Хронологическій перечень нѣкоторыхъ событій изъ Исторіи Грузіи съ 1659 по 1823 г.

მწავალთა ადგილთა შინა მინახავს ერთა შორის ქვემოტრე აღნიშნულთა წარსრულთა დროებათა ზედა წელიწადთა რადენობისათვის ურთიერთისადმი უბნობა, და ამა მიზეზისათვის საჭირო არს ქონება ამა წერილისა, რომელიც აღმოვსწერე ნამდვილიდამ, — საქართველოს აზნაურმან სოლომონის ძემ ალექსიევიან. აგვისტოს 1 დღეს, 1824 წელსა.

1659. ქორნიკონს ტმზ, ნოემბერს იზ, გარდაიცვალა მეფე როსტომ.

1671. ტნთ, მეფე ირაკლი I მობრძანდა რუსეთიდან გახეთს.

— ტნთ, მეფე არჩილ წაბრძანდა რუსეთს.

1684. ტობ, იერ ტფილისსა შინა დიდი-ჭირი.

1717. უე, ტფილისსა შინა დააქციეს ფრანგთ ეკლესია.

1723. უია, მაისის დ, შემოესივნენ ლეკნი ქალაქსა.

— უია, ივნისის ი, ოსმალთი შემოვიდა ქალაქს.

1742. ულ, ივლისის დ, იერ [მიწის] ძრვა და ალავერდის გუმბათი დაიქცა.

1744. ულბ, მეფე თეიმურაზს საქართველო მოსცეს.

— ულბ, ნიკოლოზს კათალიკოზი მოკლა თაზისშვილმა.

1745. ულვ, თებერვლის კა, შიოს ძვალი ამოიღეს — თამაზ-ხანს ეთხოვნა.

1747. ულე, ივლისის თ, ნადირშაი-ყაენი მოკლეს.

— ულე, თებერვალს ი, იერ არბაბობა.

1748. ულვ, თაბორის ციხე აიღო ბატონმა, სადაცა მოჭკლეს ივანე ფაფლენიშვილი.

1751. ულთ, თებერვალს ა, ჭარში დამარცხდა მეფე ირაკლი.

1752. უმ, ოკტომბრის იე, კოსტანტინე მუხრანბატონი მოჭკლეს ლანთის-კარში.

1755. უმც, დეკემბერს კვ, რუსეთს წარიგზავნა დიდი ანტონი ქათალიკოზი.

1760. უმც, აპრილის ივ, მეფე თეიმურაზ წაბრძანდა რუსეთს.

1762. უნ, იანვრის იე, მეფე თეიმურაზ მიიტყალა რუსეთს.

1765. დეკემბერს იე, დაიწუნენ სახლთხუცესი დიმიტრი და თაქთაქიშვილი.

1769. უნზ, [რაჭის] ერისთავნი ორნი, მამაშვილნი, დაიჭირა სოლომონ მეფემ.

— უნზ, აღმოსავლეთით ამოვიდა შუქიანი ვარსკვლავი, გრძელკუდიანი.

1770. უნც, ივნისს იდ, იყო ქალაქს შინა დიდი-ჭირი.

1772. უა, იჟლისის კც, მეფის ძემ იულონმა იქარწინა.

1781. უათ, ფებერვლის იბ, მიიტყალა მეფის ძე ლევან.

1798. უბვ, იანვრის 11 დღეს, ორშაბათს, გარდაიცვალა მეფე საქართველომას ირაკლი მეორე, ძე მეფისა თეიმურაზისა.

1800 წ. დეკემბერს 28, გარდაიცვალა მეფე საქართველომას გიორგი, ძე მეფისა ირაკლი მეფისა.

1823 წ. დაიქცა საგარეჯოს წმინდის ნინოს ეკლესია ძლიერის ქარისაგან.

Переговоры Вахтанга VI и Константина (Мамадъ-Кули-Хана) между собою и занятіе турками Тифлиса 10 июня 1723 г.

ოდეს (1722 წ.) გარდაიცვალა კახთა მეფე დავით, რომელსა არა ესვაშვილი, მასინ მიიღო მეფობა კახეთისა ძმამან მისმან, ძემან ირაკლი პირველისამან, გოსტანტინე, რომელსა სპარსნი სახელსდებდეს მამად-კული-ხანს; და ვინამთგან სწყალობდა მას განსხვავებით ეყენი, ამისთვის, პირველსავე მეფობასა შინა მისსა, უბოძა: ერევნის სახანო სდ, ყაზახი, შამშადილი და გარემონი ადგილნი მათნი; და ეპურა გოსტანტინე მეფესა კახეთის სამეფოცა და ადგილნიცა ესე. შერმე, შემდგომად შატალთას-უსეინისა, შატალამას ეყენმან უბოძა გოსტანტინე მეფესა ქართლისაც მეფობამ, რამეთუ არა ერწმუნებოდეს სპარსნი ვახტანგს. მაგრამ მეფემან გოსტანტინემ, იხილა რა საქმეა ესე, არა სონდა მას შფოთი შორის თვისისა; ამისთვის ეურასა ვახტანგს და მოუტნო: «მოლებულ არსო ჩემდა ეყენისმიერ ქართლისა სამეფო, არამედ მე შენთანა მშვიდობისათვის და სიყვან-

რულისა ჩვენშორის ძმებრივისათვის, არა მნებავე მე წართმევედ შენდა ქართლისა; კმა არიან საქართველომოსათვის და სახლისათვის ჩვენისა გარემონიჭა მტკრნი, — რასათვის ჩვენ ვმძღავრობდეთ ურთიერთსა?! აწ განგიზრახავ ამას, რომელ ვყოთ ურთიერთსა მიმართ მშვიდობა და სიყვარული მტკიცე, და ნუ ვაუფლებთ გარეშეთა მტკრთა ჩვენზედა». სონდა საქმე ესე დიდათ მეფესა ვახტანგს, განიზრახა წარჩინებულთა და თანაგანმზრახთა თვისთათნა, და დასდევს ჰაემანი, რათა ორნივე მეფენი შეკრბნენ გატეხილსა ხიდსა ზედა, ქვემოთ ხუნანისა, ესე იგი, ადგილსა მას, სადა იგი მკვიდრობენ ელნი თათართანი, ყმანი საქართველომოსანი, სახელდებულნი ბორჩხალუდ, ვინაიდგან მაშინ მაჰმად-ყული-ხან იყოფებოდა ყაზახსა შინა, სამეფო-ბელოსა თვისსა, მახლობელ ადგილთა ამათ წინათქმულთა. განვიდა მეფე ვახტანგ ტფილისით და მივიდა ბორჩხალუს, და მოელოდა ადგილსა დანიშნულსა კოსტანტინე მეფესა. ამას ზედა ქართველნი ფრიად სწუხდეს და არა აქებდეს განძრახვასა მეფისსა, რამეთუ ზრახვიდა იგი სამთავუ კერძოთა: სპარსთა, ოსმალთა და რუსთა, და ეწივა ერთსა მათგანსა განმტკიცებოდა სასარგებლოდ მისსა. ხოლო იხილა რა ესე რომელთაჲ თანაგანმზრახთა მეფისა ვახტანგისათა, ორგულეებითა იწყეს შური, და განაზრახებდეს მეფესა ვახტანგს შეპყრობასა, დალატით, კოსტანტინე მეფისსა. არამედ არა ენება შფოთი ვახტანგ მეფესა, ვინაიდგან იყო იგი კაცი პატიოსნებისა მოყვარე და პირმტკიცე; ეგრეთვე კოსტანტინე მეფესაც ენება დიდის გულმოდგინებით მშვიდობა. და ოდეს დანიშნულსა ჰაემანსა ზედა ესე ბათ შეკრება მეფეთა აღნიშნულს ადგილსა, მაშინ მოიხმო იესე, ძმამან მეფისამან, ბერი ვინმე, არხიმანდრიტი კახელი, სახელით ეპიფანე, წინამძღვარი დოდოს მონასტრისა, და განიზრახა მასთანა, და არწმუნა მას, რომელ: «დალატს უპირებსო და სიკვდილს ძმაჲ ჩემი, ვახტანგ მეფე, კოსტანტინე მეფესა, და რასათვის მოიკლავს აწ ეს თავსაო»? და მისწერა კოსტანტინე მეფესაცა ვითარმედ: «ნებეს მეფესა ვახტანგს, დალატით, შეპყრობა შენი და სიკვდილი, — რამოსათვის აძლე თავსა შენსა განსაცდელს»? ეგრეთვე თანაგანმზრახნი მეფისანი ამასვე დაუმტკიცებდეს კოსტანტინეს. მაშინ მიეგება ბერი იგი წინა მეფესა კოსტანტინეს და მიართო წიგნი იესესი, და მოახსენა ყოველივე რამცა სმენოდა. ვითარცა ესმა ესე კოსტანტინე მეფესა, მეისუკუნეცა, და მარჯვენით კერძო, ბოლოსა გემიყათად სახელდებულის ადგილისსა, განვიდა მტკვარსა და მიმართა კახეთისა დაბნებთა,

და მივიდა საგარეკოს; და უკვირდა ესე კახთა, — თუ რაღსათვის ესრეთ მსწრაფლად და უმიზეზოთ გამოსცვალაო მეფემან განზრახვა თვისი, — და აბრალებდეს მეფესა და ეტუოდეს, ვითარმედ: «უფლით ტოლი გამოგეშოვო, — რაღსათვის იწუე საქმე ესე, და რისათვის შობე, უკეთუ არა აღზრდიდიო»?! და ოდეს სცნეს მიზეზი, და უკვირდათ საქმე ესე დიდად.

მივიდა რაჭაბ-ფაშა თბილისსა ზედა, და თანა ჰყავდაცა იესე; ხოლო იხილა რა ძლიერება ოსმალთა კოსტანტინე მეფემან, ვერლარა წინა-აღუდგა მათ, და წაწვიდა სახლეულებითა თვისითა კახეთად; და დაიპყრეს ტფილისი ოსმალთა, და ქართლი ჯერეთ არა ეპყრათ.

ტრადედია.

ექილენია.

მათის მეფობის დიდებულების, სრულიად საქართველოს მეფის
იწაკელი მეორის შესატყვევლად; ეპოხსა მეფობისა მისისა ნბ,
წელსა შდ მაცხროფრისა ჩნისა — ჩდჟე, თთუჭსა მარტსა — გ.

თქმული მდივანბეგის თავადის
დავით ჩოლაყაშვილისაგან.

ქალაქსა ცფილისს.

Переводъ заглавія:

Трагедія „Ефигенія“.

Сказанная (пересказанная) въ городѣ *Тифлисъ* мдиванбе-
гомъ княземъ *Давидомъ Чолакашвили* для развлеченія его цар-
скаго величества царя всея Грузіи *Ираклія второго*, въ 52 году
царствованія его, въ 1795 году послѣ [Рождества] Спасителя
нашего, мѣсяца Марта 3.

მ.ქმედნი პირნი.

აღამემონ, მეფე ბერძენთა და წინამძღუარი ოცის მეფისა, მიმავალი ტროადის ქალაქის საბრძოლველად, ექუს თთულ, უქარობით, ზღვის პირზედ დგას.

ულისე, მეფე ბერძენთა, მამა თელემახისა.

ახილეს, მეფე და გმირი.

არკას, მახლობელი აღამემონისა.

კალხას, ქურუმი (გინა მღმდეგთმთაჟარი კერპთა).

დედოფალი კლიტენემესტრა, ანუ კლიტენემესტრა.

ეტილენია, ასული აღამემონისა და დედოფლისა

არო, უვიტი პრინცესა, ტყულ ახილესისა.

მუახლენი.

კარისკაცნი.

პაჟნი.

მხედარნი.

მგალობელნი.

საზანდრები.

წარმოდგინება.

გამოცხადება.

მ.ქმედება.

თეატრი წარმოადგენს მინდორსკედ სამსხუტქრპლოსა; კალხაზ დუ-
მილით ილოცამს და აკმევს. იუპიტერი ელვითა და ქუხილითა, კაცის
სახით, ღრუბლით მოვა და გულშემოყრილს კალხაზს ეჩუტნება, და
ისევ ელვით და ქუხილით ამაღლდება; — და ფარდა დაიფარება. საფა-
რაფი — სეკა მუხალიძი.

თეატრი წარმოადგენს ზღვის კიდესკედ დაბმულს ხუამაღდს, ატ-
ლანტის (?) ზღვასა შა მეოფს, ხუამაღდსკედ კარავს. კარავში აღამემ-
ნონ წიგნსა ჭბეჭდავს. არკაზს პირდაპირ სკამსკედ ჭსძინავს. აქაიქ
საღდათები ჭყრიან. აღამემნონ აღვიძებს არკაზს.

გამოცხადება ა.

მოქმედება ა. (ღამით).

აღამემნონ.

ღიად, მე—ღიად, მე—აღამემნონ, მე—ხელმწიფე შენი, მე—დამჭირნე
შენისა ღუძილისა და მეგობრობისა.

არკაზ.

ხელმწიფე! რა მიზეზმა აკასწრობინათ მთიებისათვ: ეგებ
სანატრელი მოგესმათ რამ ხმა, ან სასურველის ნიავის სულმა მოგა-
ბერა და მისმა გაღვიძებამ გაგაღვიძათ? მაგრამ რა, — კაცთა, ქართა და
ნეპტუნს¹⁾ ჭსძინამს!

აღამემნონ.

არკაზ, შენ უნდა გახსოვდეს დედოფლისაგან შენი გაზრდა და დე-
დობრივი სიუქარული, რომლისაც მოწყალებამ ჩუტნთან დაგანლოვა,
და უტლასკედ მისანდოდ მიმანინიხარ, — ბუხებითად ვასხებული მოწყა-
ლება ერთგულებით გარდაინდება. შენ უფრო მოვალე ხარ დედოფლის
ერთგულებისა, ვინემ მრთელი საბერძნეთა. შენ განდობ ამ საიდუმ-
ლოსა, რომელშიგაც ბედნიერება და სიტოცხლე ეჭიღენისი გერწ-
მუნება.

არკაზ.

ხელმწიფე! რა საიდუმლო? რა სიტოცხლე? რა რწმუნება? მე
ვხედავ მარადის თქუტნსა განათლებულსა პირსა შეწუხებულად, ხმასა
მწეუტკელად და თუალსა ცრემლიანად; თქუტნ იცნობთ ჩემს გულს,

1) Примечанія Д. Чолакашвили: ნეპტუნი — ქარსს დმოერთა.

ასე როგორც სული ჩემ შორის; ჩემი თავი, სიტუაცია, — მოკლედ ვსთქვა, სულიცა თქვენთვის დამიმონებია, იყავნ ნება თქვენნი მონასა თქვენსა წა, უბრძანე აღსრულებად, — მისა ვარ.

ადამეზონ.

არკაზ, შენც იცი საიდუმლო, რომ ეჭილენია ახილესისათვის შესარბთავად დაფიბარე: ღთთ ჩემი ლოცუა ესმოდათ, კალხაზ მეჩხდა და ბედი მმსახურებდა; მაგრამ შენ იცი, ეთავ მრავლობა მრავალმნებებელაბასა ჭშობს, — ღმერთთ უგულებელს მეუჭს, კალხაზ მიმუხთლად და ულისე ჩემს დამაშრობელს რჩევებს მაძლევს; ულისე — შვილის მოყუარე მამა, მამას, მოხუცებულაბაში, ცოცხალს, მწუხარების ჯოჯოხეთად მაწვევს! კმარა, დრო აღარ არის ლაპარაკისა, წადი, ისწრაფე! ეს წიგნი შენს მოწყალეს დედოფალს მიართვი. თუნდა ვლაგირს ახლო ჭინახო — დააბრუნე! აფიცე, რომ შემობრალოს, ნუ მოფლენ, მაგრამ გაფთხილდი, რომ ღამის სიბნელემ გზაზედ არ აცადინოს. — (არკაზ წაფიდა).

ადამეზონ (მარტო).

არკაზ წაფიდა, ღამე ბნელია, მეშინიან გზაზედ არ ასცდნენ; მაგრამ უფრო მეშინიან: არამც დედოფალმა არ დამიჯეროს და აქ უეცრად შემოფიდნენ! უკუდარ ღმერთო, შენ მიუფლინე შენი ჰალადა და და აჯერებინე არკაზის რჩევა, თუ შენს ძლიერებას მოწყალება თანაჭსწო რად აქვს, შეიბრალე ჩი მოხუცებულება, — ეჭილენიას აქ ნუ მოაიყვან, — ორმოცათათს ცხარსა და ზროხას შემოგწირავ, ათას ჭრთს ჭიმამს შენს საკურთხეველზედ დავსწავ.

ჰაჟი.

დედოფალი და პრინცესები მოფიდნენ.

ადამეზონ (განცვიფრებული).

რა...?!

ჰაჟი (მეორედ).

დედოფალი და პრინცესები მოფიდნენ (გაფიდა).

ადამეზონ.

ახლა აღივსო ჩემის უბედურების სწავალი.

გამოცხადება ბ.

მოქმედება ბ.

(აღამემნონ, დედოფალი, ეჭიღენია, არო და მუახლენი).

დედოფალი.

ძალიანს გაჭირვებაში ყოფილხარ, ატრიდეს¹⁾! დიდი ხელმწიფე ხარ, მაგრამ ქარნი შენს ბრძანებას არ ერჩიან.

(ეჭიღენია მამას ხელზედ ეხვევს).

ეჭიღენია.

ე-დ-მოწყალე ხელმწიფე! მესმოდა თქუნი მძლეველობა, და განშუქება კარისა მიხაროდა; მსუროდა და მეღირსა ნახუა, მაგრამ გაგონებულს ნახული ერთი ათად სჯობს, — ამ ბედნიერებას მართო თქუნი ქალი ღირსა? — ოცის მეუის ხელმწიფე მამად ჭყვანდეს, ძლიერად და ასე დიდებულად განთქმული, ვლავირი მომზადებული, განშუქებულნი და მას შინა დღესასწაული... იქმნება, რომ თქუნი სასლელნი ყველანი დაესწრან და მეც ასე ვიყო ბედნიერი, რომ თქუნი დიდებულება დღესასწაულში ვნახო და იქ დავესწრა?

აღამემნონ (შეწუხებული).

იქნება.

ეჭიღენია.

როგორ ჩქარა იქმნება ის დღესასწაული?

აღამემნონ.

უფრო ჩქარა, ვინემ შე მინდა (გაფა).

დედოფალი (ეჭიღენიას).

რა არის აღამემნონისა ესეთი მწუხარება? ეგებ ჩუნი მოსვლა ეწყინა; მაგრამ ხომ მაგის ბრძანებით მოვედით, შე გულავ ასეთი შეწუხებული არ მინახამს!...

ეჭიღენია.

ხელმწიფავ! თქუნი მოსვლის სიხარული ჩემის მოწყალე მამის ძლიერს სულში მოქმედებს, და ამ მოქმედებას ცრემლი მოაქვს. ბუნების-მეტეფლებასი სწერია: «ძლიერის სიხარულის მოქმედება, ძლიერს მწუხარებასა ჭკავს და ცრემლს ადენს, მაგრამ ეს ცრემლი ხომ მწარე არ არის».

1) ატრიდეს, ვინა აღამემნონ.

გამოცხადება გ.

მოქმედება გ.

(აღამემზონ და ულისე).

აღამემზონ.

ულისე, შენს სიბრძნეს განუგია, როგორც მე ვხედავ, თავისათვის შენისა სახელოვანება, სახლეულოათვის მშვიდობა, და ბედნიერება მათათვის, რა ღნიცა გამსახურებენ შენ; მაგრამ ესე ყოველნი გიდირან შენათვის. ამათი აღმატებულს ხარისხზე აღუქანა წარმოგიდგენია შენის მეოცხად უაღმატებულესობისათვის. — განა ულისე?

ულისე.

დად, გელმწიფე.

აღამემზონ.

მე ვიცი, რომ ყოველნი ღნნი, ჩქების შეჯარვის მთარველნი, განისხებულან ჩემ წა, და ჩემის ამოდ მსახურებისათვის მომაგებენ.
თუ ჩემს გვამს შეემთხვას მტრის ხელით სიკჷდილი, — მე მოხარულნი სსიკუდილოდ მზა ვარ, ამიტომ რომ არ იქმნება უკადრისი გულოვანისათვის შემთხზვა, მე კაცთსაზღვარს ვერ წაუვალ, აგრე ვერ გავგულებავადები, რომ არ შემბრადეს ჩის მხოლოდობილის ქალის ბერძენთ ბედნიერებისათვის შეწირვა. ულისე, მე შენი რჩევა მზავალ ვერ დამიჯერებია და დამჯდომია, — ვერ დაგიმაღავ ჩემს განზრახვას; როდესაც ჩი სისხლი ავლუთქვი მამულსა და სახელის წარმართებას, არ დავიგდევ თავისუფლად არც მოსვენება, არც სიმდიდრე, მაგრამ ეჭილენია არას დროს ბერძენთ ბედნიერებისათვის მსხჷსრჷლად არ გადამიღვია. მე ვარ თქჷსნს ხელში შემოვრდომილი, თქჷსნი წინამძღჷარი და მსხჷსრჷლი — ეჭილენია ახილესისათვის დავიბარე, ეჭილენია უნდა სიმამრმა ახილესს წავართვა? . . . მამამ? . . . ახ, უკვდაო ღოთ, — არისლა კაცი ქჷსჷანაზედ ჩემსავით უბედური?!

ულისე.

აღამემზონ! შენ რჩევა არვისგან გეჭირვება, მარტო გულაკეთილბობით მშჷსნიერს სიტყვას ვირიდამ აღენ; მაგრამ, შემწირჷსლს თავისის თავისას მამულის სახელისათვის, არა დაგინარჩუნებია [რა]: შენი ცი — ოცის მეფისა და ამთონის ჯარის ბედნიერება, თუ წარწყმენდა — შენს ნებაზედ არის დამოკიდებული; კაცი, რომელიც თავისთანას კაცს რასმე აღუთქვამს, თუ არ აღუსრულებს, მოიმდურვებს და სინიდიისიც

გვემას და უწმინდრებს დაუწეებს, და ჰკითხავს: რათა ჰქენიო? შენ ღმერთათ, წინამძღურად და ხელმწიფედ გამოგანხიეს, თუცა შენ არ გინახამს გამომრჩეველი, მაგრამ სინიღისი დაჰპირებია: «ადვსთქვამო შეწირვასა ჩემისა სიცოცხლისასა ერისათჳს ჩემისა, მსხრქნულად მივსცემ განსვენებასა ჩემსა და დაწყნარებასა მათსა; ვფიცავ, რომ არ დაუდგა ჰსჯული, გარდა სსსარკებელო და მართალი, და არა მქონდეს ნება წინააღმდეგად მიტეჲულისა ჩემგან ჰსჯულისა; რაოდენ უფრო თავსა თვისსა დამამონებენ, ეგოდენ უფრო შემკვრენ სიუწარულითა თვისითა, რაოდენ მეტუვიან — იფავნ ნება შენი, ეგოდენ ნებასა ჩსა განმამოკრებენ. როგორც უბრალო კაცი დაამონებს მამულისმოყუარებასა თავსა თვისსა, ეგრეთ მე დავამონო და ჩემი ვი ვანაცვალო». — არისდა ამისთანა სხვა სიუხვუ და გასაცემელი? არისდა ამისთანა აღთქმა, როგორსაც მეფენი აღთქმენ უამსა ტანტყედ აღსვლისსა? შენ გინდა შენი ნება არჩიო და ერთის წუთის მწუხარებასა საუკუნო ტანჯვა შეატერდო! მართლმისაჯულნი ღმერთნი, არა თუ მეოღბადსა მარტო უამსა საქმეთა მათთებრ მიაგებენ, — აწმყოსაცა; არიან მართალნი და ბრძენნი სოფლის-მისაჯულნი — აღთქმასა მეფისასა უძლიერესად მოიკითხუწ, ვინემ კაცისა უბრალოსსა: დასჯიან მათ იმიტომ, რომ არიან ესენი ხილულნი ხატნი მისისა ხელმწიფებისანი და არ იქმნებიანო მბაძველნი მისისა ჭეშმარიტებისანი.

ადამენონ (ფიქრში).

ეს ხომ აღარ გაათავებს რიტორებასა...

ულისე.

შემდგომი და დასასრული კეთილის საქმისა არის მოსრუტნება სინიღისისა: ვისაც თავი წესიერად და კანონიერად შეუხსავს, ან ვისაც უშინიან ასეთის საქმის დაწყოებისა, რომელიც წინააღმდეგია სჯინდისისა და კანონისა, რელიც ღთო დაუწერეს, — ამას არა აქუს საწუნარი და არცა აქუს თავისის თავის წარსაუწმდრებელი, ის, ყოველთჳს მოსავენკული და განარებული, ეწლას მიიღებს სულგრძელებით და განზრახვასა ღმთისასა დაემოჩილება უწურად და ურუდუნოდ. ამისთანა რჩევა თქუწ ეგების უცხოდ და მოუთმენელად დაინახოთ; მაგრამ არ გინახავსთ თქუწ თითონ, რომ ერთს შემთხუწვაში, ერთს ვითარებაში, ერთი სწუხს და მეორე სწორედ იმასვე სულგრძელებით მართმენს? რისგან არის ესე? იმისგან, რომ ერთმა უფრო განამტკიცა თავის თავი ცნობასა და დაცუას შინა კეთილმოქმედებისასა, მეორემ უმცი-

რესად მიიჩნია მეცნიერება და უფრო ნება მისცა ვნებათა ოვისთა. ძველი ისტორია გახსოვს, სელმწიფევე, — რომ ერთს მოხუცებულს ღთმა სთხოვა შვილი შესაწირავად, და [იმან] არ დაზოგა: უამიერად აჭკიდა შუისა და მთასედ აღიფანა, არც სწუსდა და არც დრტვინვიდა, და არც შფოთევდა; მოხარულის ხელით ამოიღო დანა და დააბჯინა უელში. ღთმა, დამნახველმა იმისი გულისამ, გრაცია მოუფლინა, შვილი აზატია და ცხრარი მისცა დასაკლულად.

აღამე მონ.

ულისე, რომელი ღმერთი იყო? ეკებ იმასაც შვილი ჭყუნდა და იცოდა მამის მოწყალება? აა ჩუწნი ღმერთები... აა კალხაზ... მაგათ სისხლით რა გააძლებს?

ულისე.

იმას — მცნობელნი უხილავს ეძახიან, არავისგან არის გაკეთებული, არცა ვის უნახავს, მაგრამ ის კაცის სინიდიის ჭხედავს, სინიდიისმა იმის არსება იცის და იმისი ხმა ესმის, — აღარ გავაგრძელებ, უამი მოკლეა: შენ ეჭიღენიან ღმერთთ ნუ დაუტერ, საბერძნეთს, საბერძნეთს ნუ აიჯანლებ, შენი სისხლი რომ არა გშურს მამულის დიდებისათვის, მაშა რაღად უნდა გოშურდეს ისი, რომელმაც შენგან მიიღო [სისხლი].

აღამე მონ.

ულისე, შენ ხომ მამა ხარ და შვილი გყავს, იფიქრე, თელემაკს... შენს საუჩარელს თელემაკს, რომ დასაკლავად გთხოვდეს!

ულისე.

მივსტემდი, ოვინიერ ელისა რუდუნებისა და იჭვისა.

აღამე მონ (ადგებიან).

წადი, სადღესასწაულოდ ვარი დააწევა, ტაძრის განშუქნება უბრა ძანე, მე გამოვალ და ვნახავ.

(ულისე მიდის).

აღამე მონ.

მოიტადე, ულილე! იქმნება, რომ... მრავალი პირუტყვი და... საა ქონელი კალხაზს მივსტეთ...

ულისე.

თუ იქმნებოდეს, უწინვე გატეოდ (მიდის).

აღამემნონ.

აჲ! ახილეს რა ვუყოთ, რომ ამ უამში მოვიდეს?

ულისე.

უნდა დაუმალეთ, სანამ შეიწირვოდეს (წავიდა).

აღამემნონ (მარტო).

აჲ! როგორ იპოვნე მწუხარებაჲ ჩი სადგომის გზა? და მიშლი ძვირფასის მოსტყნების გემოვნებასა! რამდენი ცრემლი და სისხლი დაღვრილა ბერძენთაგან, რომ ჩემი დღე დაამსგავსონ სეციერთ დღეს და ჩემი ბედი ღოთ ბედნიერებას. . . შენ, რომელიც უნდა ეგდო გლახების ჩაღურში და ჩაღაზედ გდების მოსურნეს იმ საწყლის კუთხე სადგომად გენატრებოდეს, — შენ როგორ გაჭბედე სახელმწიფო ჰალატში შემოსვლა? შენ ვინა და მოაქროფილი სახლი! შენ ვინა და წესთა აღმატებული ხარისხი! შენ ვინა და ოქსინო-გარდაფარებულის ტახტის ქელვა! არ გეყოფოდა მემცხარეთ ფარქში მურალს დერმასედ გდება და პირუტყვთ ბაგაში მოგანგვლა? მე, სამოთხის მსგავსს სახლებში მდგომი, ნებივრობის სიღრმეში შთაფლული, ფეხს თითქმის, თუ არ ძვირფასსედ, არაზედ ვადგამ; ხელმწიფე, ოცის მეფის მბრძანებელი, მრავლის ჯარის წინამძღუარი, მრავლი, არა თუ უნჯისა, საუნჯის შქონებელი, — ატრიდ! მოკლედ ვსთქვა, აღამემნონს რაღა მაქქის ქმტყანასედ სასატრელი, რომელიც ჩემს ნებას არ აამებდეს და ჩემს ნებივრობას არ დაატებოდეს. . . რის დამტირე ვარ? რა მაკლია? რის უპოვარი ვარ? . . . აჲ, მოსვენებისა. . . ეს ჩემს დიდებულებას ასე აკლია, როგორც გლახაკთ სასრდელი. . . რა ბევრით ჰსჯობს მემცხარეთ მწყემსობა ხელმწიფობასა და მეთევსეთ ცხოვრება ჩს ნებივრობასა, — ეს თევსს დაიჭერს და ის¹⁾ მოხარშავს, და ეს-ორიგ, სჯულის ჯაჭვით შეკარული გულები, ეტებ უმარილოსა და ფიტარსედ დასხმულს საჭმელს ასე გემრიელად და წადილით სჭამენ, რომ ჩუტნ, მდიდარნი, უცნოს ჩინურსა და ძვირფასს იარაღებსედ მართმეულს, ყუაფილებისა და ხილების მაჯუნების სიტკობში იმ გემოს ვეძებთ და ვერ გვიპოვანია. . . დილა მსახურებს შათ სასრდოს მოსადგაწელად და საღამო განსასვენებელად, თუმცა ხმელი ფიტარი, და ისიც იწრო, აქუსთ ლოგინად, მაგრამ ეს შეეჭარებულნი გვამნი ერთი მეორეს ასე შეიტკობენ და ასე

1) ის — არს მეუღლე.

გათენებადინ ტკბილად დაიძინებენ, რომ ვერც ორგულთ ზედდასხმა, ვერც სხვათათვის ზრუნუქლობა, ვერც სახელის მოუჭრება, ვერც შური ამათის ძილის გაკრთომას ვერ შეიძლებენ. ჩუქნი — გაფითარებულთ ცხოვრება, ჩუქნი ჰორთიროსანთ სიცოცხლე, თუ კი ითქმის სიცოცხლე, — რამდონ გზის დაბალია და საწყალი მიწის მუშაკთაგან? ჩუქნი დაგვრჩომია სანუგეშოდ მარტო სახელი, რომლისათვისცა ამბობენ: «რათა ღირს ესე, რომ რასაც მოინდომებს, იმას გამოიჩხევს!» — მე არას ვიტყვი მონდომებულის გამოჩხევისათვის, რადგან ყოველმა კაცმა იცის სენი გულისა, რომ ყოვლის სოფლის მპყრობელი გაუმაძღარი გავა ამ სოფლის მეკვლიშიდამ, და სახელისათვის ამბობენ: «არ მოსწყინდებაო, რადგან ბრძოლისაგან არის განდიდებულთ». ახ, დარჩეს მიწაზედ რამდენიმე ათასი კაცი დაჭრილი და დაზარული, იქმნება რომ ამაზედ ტკბილად შეექცეს? შეუნდობ — სიკუდილის შიშის ქუჭლმ შეოფს მხედარს უხაროდეს მოჩჩენს თავისა, და ხელმწიფეს ანაგობით მოწყალის გრძნობის მქონებელს, ის დღე, რომელსაც დაიქცა სისხლის ღუბანი და ამანუჭადინა ცრემლის წყაროები, იქმნება რომ კარგს დღეთ მიაჩნდეს, ვსთქვათ, რომ ყოველთვის განგვემარჯოს და მსგავსად სხუათა მეფეთა მივსწვდეთ ვინადაც კიდედმდე, და როგორც ისინი მობრუნდნენ შემაწუხებელი ყოველთა და თავისა თვისისა, მოვბრუნდეთ ჩუქნიცა, და არ ვიცოდეთ რა ვჭყოთ ესეოდენ დიდსა და ვრცელსა ქუჭლყვანასა, რლისა რამდენიმე დღიური მიწა დამპყრობელს საზრდოდ და ერთი მხარი დასამარხავად ეყოფოდა... ამისთანას მოკლეს ბედნიერებისათვის რადუნდა თავის შემწირუქლმა ერისათვის განსუქნიებაცა ამათს მუდროებას ვანაცულო? დიად, იმიტომ რომ ჩნსავ სიცოცხლეში სასჯელის ნაცულოდ სიუჭარულს ადგვითქმენ და გუამებენ; მაგრამ, თვისიერ ყოვლისა ჩინებულისა და იშვიათისა ქცევისა, რომელსაც ცხადად ერწმუნებინა სიუჭარული ერისა და სადღესასწაულოდ მირთმევა გულისა ეჩვენებინათ, — რლი ხელმწიფე გაბედავს თავის თავის მოცთუნებასა, რომ ის სიუჭარული და გულის-მირთმევა უეჭუქლად ჭეშმარიტი და უტყუარია სასოგადლობისაგან? კარისკაცნი ამტკიცებენ ფიცით და დადგებინათ თავდებათ ეთისათვის, — და ვინ დაუდგება თავდებათ კარისკაცთა? სარდარი ცდილობს მტრის ჯარის ძალის უძლიერესად ჩუქნიებისათვის მრავლის კაცის დაკარგუასა სადიდებულად თავისა თვისისა; ვეზირი სწყის: «გაფრთხილდი, მტერო, ხელმწიფეს შენის დაგლახავებით ჩემი გამდიდრება უნდა». კარისკაცნი ჭეუფუქნი: «თავმან მეფობისა შენისამან, ჯერ ამისთანა სარდარი და ვეზირი ბუნებას არ უძობია». ქუ-

რუმინი ქადაგებენ: «მომეცო, თორემ ღმერთნი განრისხდებიანო». საზრ-
დარი ორგულობს, ვეზირი მზვერობს და შინაგამცემლობს, ქუ-
რუმინი ღმერთთ ისე შურისმგებულად და კაპასად დაგვიხატვენ, რო-
გორც თვითონ არიან! რა ქნას ამისთანა ვარვარების ხელშიდ ჩავარდ-
ნილმა შეფემ?! ახლა, კალხაზ მიქადაგებს: «ელენას სისხლიდამ ჩამო-
სრული სისხლი ღმერთთა სურსთ დასათხევად», და ულისე მიჩივს:
«დაემოწმებო ღმერთთ ბრძანებასო!»! ამ ღმერთთ... ამ ღმერთთ...
ამ ღმერთთ უნდა დაემოწმებო: თუალები ასხიათ— და ამდენი ათასი,
ჩემგან მიერთეული მსწრწრწელი, ძვირფასი ძღწწნი და დაკლული ზვას-
რაკები ვერ დაუნახავსთ; ყურები ასხიათ — და ამდენი ჩემი ვედრება ვერ
გაუგონიათ; პირი აქწესთ — და სიტყუა არა აქწესთ! როგორ იქმნება ის
ღმერთი, რომელიც სიტყუის მობოელი არ არის და არსთაგან მამად არ
ცნობილა? როგორი ღმერთია, თუ იმისგან არა გამოვადრას? მობოე-
ლობა და გამომდინარეობა ჩემგან განსხვავებულად არა აქწეს? როგორ
მომცა ჩემმა შემოქმედმა ისი, რაც თვითონ არა აქწეს? ან როგორ
შექმნა და გადდაარტხა ამ სიფრცე ლაყვარდისფერი კარავი ჩემის ხა-
ზინიდამ გატანილმა და ჩემის მკედლისაგან განკუჭრლილმა მეტაღმა?
როგორ გუაგდუნებენ ჩუწწ ქურუმნი — ჩუწწგან განდიდებულნი!..
როგორ უარ ჭეოფს სჯინდისი იმას, რ'ლისაც ულს წამს ხმა ესმის: «მე
ვარ, რომელი ვარო»? — სად ხარ, რომელი ხარ, ნათელა, რომელი ხარ
ბნელსა შა და ბნელი შორს არს შენგან, მაშინ როდესაც შინაგანი ჩი
დაირღუა კუწესითა? სად არის შენი თირკმელთა განმცდელი თუაღი,
მაშინ როდესაც ჩი [თუაღი] ადენს ორსა წყაროსა ცრემლისასა? სადა
განხვალ და მიეფარები მაშინ, როდესაც გონებისა თუაღითა გეძიებ
სიფრცესა ზა ცისა და ქუწყანისასა? არამც აქამდინ ჩემმა უცნობელობამ
დაგამოარა ჩემგან ვიდრემე კიდემდე, სადაცა ოხვრასა ჩსა არა ძა-
ღუძს მიწდომად? ვაჟ-თუ შენი, განმწარებულისა ჩგან, რისხუა შესცუ-
ღიდეს ნათელსა ბუნებასა ბინდის სახედ და დაყენებდეს სულსა ჩემსა
წარმოადგომად წინაშე შენსა მოწყალებად აღმძრველითა ვედრებითა?
ნუ იქმ, ჯ უხილაო, შორის შენსა და შს ჩემსა ესოდენსა სიშორესა!
დაივიწყე აქამდის ჩემგამ შენი უცნობელობა, შეიჭურე ჩის მაწუხებ-
ლების პირის-პირ, შეახე შენი ქუწყანის-მზურობელი ხელი იმათ გუ-
ლებსა, რომელნიც ჩემსას აწუხებენ; მე შევიჭურვი შენის მტრების
პირის-პირად და დავსდებ ჩემს თავსა, რომ გარდავარქუა იმით ის
სახელი, რომელიც შენ მარტოსა გუწწწის, დავარღვევ იმათ ტაძარსა და
შენსა ადვამენებ; მანამ უმჯობესს შენ გამოიჩიევდე ტაძრად, მოგართმევ

ჩემს გვამსა საკურთხეველად, გონებასა და გულსა მორჩილებითა აღტყინებულსა—მსხუტრვლად და უდღასაწუტლად; ამიერითგან მე ვიქმნები შენი ტაძარი, საკურთხეველი, სხუტრვლი და მღუდელი; შენ დაეც და მოაუძღურე წინადმდგომთა ჩთა მღვერობა; მე დავსცემ შტერთა სასხელისა შენისათა; ახლავ შეგმუსრავ იმათ თავებსა; წავალ ღმერთთ პირისპირ; მივალ, განვეწურობი, ჭეი!

(ჯარი გამოვა).

აღამემონ.

დაეწევეთ!

(ჯარი ეწუობა).

მოქმედება დ.

(ულისე შემოდის).

ულისე და აღამემონ.

(აღამემონ ულისეს დაუმაღავს ჯარის გამოსვლის მიხესს).

აღამემონ (აფიცარს).

ყარაული გამოცვაღეთ (ჯარი გავა).

ულისე.

ხელმწიფეე! ახილ გამარჯუტბული, მრავლის ტყვიითა და საშოფრითა შემოფიდა, ამისმა მოსვლამ მრთელი ჯარის პირი გაანათლა.

აღამემონ.

ახილ ჩუტნთაგან ყოველთჳს პირანათელია, მაგრამ... ჩნ დიად შორს ვართ პირის სინათლისაგან. . . ულისე! ჩუტნ უნდა იმისი გული ასე დავამშვიდოთ, ასე დავატკობოთ, რომ მე და იმისი უბედურება (სჯობს რომ ესე ვსთქვა: ჩემ ღმერთებზედ სასოწარკვეთილება) ისე არ ემწაროს, როგორც დიდა. უმბრძანე პატარა ტახტი დასდგან, მე იმას ხელმწიფურად მივიღებ და გულს მოუგებ. ჩის აღსვლისათჳს უბრძანე ის ცერემონია დაეწეოს, როგორითაც შენ როდოსს გამარჯუტბული მიმიღე.

ულისე.

ხელმწიფეე! დიდი ნება გაქჳს შენ გულებზედ ნიჭად მოცემული და ხმარებაცა მისი იცი, — როდესაც გინდა—სინარულის სიტკომობით და ათრობ და როდისაც გინდა — მოსწულავ. . .

აღამემონ.

წადი, ახილ შეაქციე, მანამ ცერემონი დაეწეობოდეს, მაგრამ შენ ჩთან მოასწარ, შენის პირით სიტუჟას ვეტუვი. (ულისე წავიდა.—აღამემონ კარავში შევიდა).

გამოცხადება დ.

მოქმედება ე.

(საკრავი მოჭუჟება კუჩასა მანამ ფარდას ასწევდენ, აღამემონ ტახტზედა დგას, ულისე მარჯუნივ უდგას, კალხაზ და ქურუმნი მარცხნივ; ტახტზედ სტოლი დაფარებული, სტოლზედ გვირგვინი და ხმალი ახილესისათჳს ვეცხლის სინით, ეგრეთჳთ დიდებულნი; ულისესაკენ შემოდის დროშები—ორორი ჯარის კაცნი და დიდებულნი, ორორი განიერად, და დროშები,—და ყველა იქმენ კონტერმარშსა; ამ დროს დედოფალი და ეფილენია ტახტს უკან დაფარულად დგანან და ახილესს შეჳს რიან; მასის ჯარი დარჩება ბოლოს და დროშები მწკრივად, დიდებულნი ერთს პირზედ, მარცხნივ ახილ, და სულ ერთად იწეებენ სამსამს თაჳსანისცემას; ხელმწიფეც ეგრეთჳთ თავსუგრავს; მეოთხედ, ტახტის წინ დაიუენების და ჰან ტამიმინით¹⁾ ლაჳარაკობენ; ახილ მოასხსენებს თავის ძლევაებს, აღამემონ სიამოვნით ისჳენს და სიტკობებსას აწვენებს, ახილ დროშებს დაანახვებს, ჯარი ჩეშტს მისცემს. დროშები დაემხობიან, ბარაბანი ჰოხოდსა ჳსცემს სანამ აღამემონ ანიშნებს, ბარაბანი დადგება, დროშებს ამართვენ, ახილ თაჳსანისცემს და ძირს ჩამოა, ულისე წაიკითხამს ამ ქუჳმოწერილსა, აღამემონ დაჯდება, ქურუმნი განიჳერობენ ხელთა).

ულისე (იკითხამს).

«მათის მეფობის დიდებულებამ სათნოინინა მოხსენებული ძლევა ახილესისა, და დიდის მადლობითა მიითვალავს, რომ არა თუ პირჳთლი იყო ესე მდინარეობასა შა ამა ნბ წლისა მეფობისა მისისა, რამეთუ მკლავი სერვატორისა განამტკიცებდა საჭურველსა მისსა და ძალი მისი წმიდა შემწე ექმნებოდა განზრახჳსა მისსა, გარნა აღიარებს ეგრეთჳთ ერთსულობასა ლაშქართა მისთასა, გამოცდილებასა და სიმხნესა სამღროთლსა ახილესისასა, რლისა მოქმედება უხარის ზეციერთაცა; რადენთა შინაგანთა მამულისა და ბრძოლისა საქმეთა განაგებდა

1) ჰან ტამინი არის ხელთა ნაშენითა ლაზარაკი, — ქუნჯის მსგავსად.

სიმკაცრით ხმელსა და ზღვასა ზა, და ვითარითა ბედითა შეასრულებდა მათ, ვიდრე მისსა არა თუ მოქალაქენი ერთ-მხავექმნებოდენ, მახლო ბელნი შეუდგებოდნენ, მტერნი დაემორჩილებოდნენ, — ან ქარნიცა და ბორკანი შეეწოდნენ მას. ვითარი უგუჭ სახელი შეიძლებს შესწორებასა ახილესისა კეთილ-მოქმედებისასა, ანუ ვინ წინადაგვიდვას ჩუჭნ რამე უადრესი, რომელ იყოს ჩუჭნთვს ახალ, ანუ სხვისაგან გაუგონელ? ვინადგან არა მხოლოდ ერთი აქუნ მათ სპასპეტეთა შესაფერნი კეთილ-მოქმედებანი, რლი ზოგად ულთა და ჯერ-არს ჭქონებად, ან არს მხოლოდ მის (ახილესის) შს: საქმესა შა სასჯელის-მოუყარება, განსაცდელსა შა სიმხნე, მოქმედებასა შა ცხად, აღსრულებასა შა სისწრაფე, განსჯასა შა სიფრთხილე, — ესე ყოფნი აქუნ მას, რლიცა არა აქუნდათ არცაერთსა სპასპეტსა წარსრულთა, გინა აწმყოთა მეფეთასა, რლიცა ვინილეთ ჩუჭნ, ანუ ვისმინეთ, — ეწამება მას ბოსნი, რომელნი განარინნა მტერისაგან ხელმან მისმა, მოწამე არს ლაკედემონია, რომელნი მრავალსა საფრხესა შეწუდებულ იუჩნენ მტერისაგან და გამოიხსნა არა თუ ძლიერისა ბრძოლისა წარითა, არამედ სიმსწრაფელითა გონებისათა; მოწამე არს აფრიკა, რლიცა შეიწრებულ იყო ლაშქართაგან მტერისათა, ხოლო ამან განარინა, და შეიღება სისხლითა მათითა; ეწამება გალლია, რომლისა შს ლაშქართა ჩუჭნთა იშპანად განუხუნა კარნი მძიმენი მრავლისა გალატელთა სისხლისა დაღრითა; ეწამება იშპანია, რომელმანცა მრავალგზის მტერნი ძლეულნი და დაცემულნი იხილა მისგან, — ამისთვის მივანიტებთ მას გვირგვინსა ლავრისასა, ნიშნად ძლეუა-შემოსილობისა, და ხრმალსა, ვითარცა მეცნიერსა ხმარებასა მისისასა; ყოველთა, რლთა ემსახურეს მას უამსა ბრძოლისასა — სიმაღლიდგან ტახტისა ჩუჭნისა ვუბრძანებთ მეფესა და თანაგანზრახსა ჩუჭნსა ულისეს, რათა მისცეს მათ ნიჭი ნებისაებრ საღმრთოლსა ახილესისა და ღირსებისა მათისა». (ტახტიდამ ჩამოდის; ჯარი გავა).

გამოცხადება ე.

მოქმედება ვ.

(აღამემონ, დედოფალი, ეტიდენია, არა და მუახლენი).

აღამემონ.

დღეს, დედოფალო, ეტიდენიას დმერთნი ტაძარში ითხოვენ; შენ აქ იყავ, თან ნუ მოჭეუჭბი.

დედოფალი.

როგორ იქმნება, რომ წის ქალის ბედნიერებას არ ვუყურო! ვინ დააწყობს ცეკემონიას ორის ხელმწიფის შვილების საკადრისად? არ იქმნება, რომ მე იქ არ ვიყო!..

ადამეზონ.

შენ არ გეგონოს, რომ შენი კარის-ტაძრის განაშენება ჰქონდეს მინდჭრის ბომონსა, — ვლადიკის სამსხრჭრზლო სისხლში გასვრილის ხრმლისა. შუბისა და ფარების ნამტვრევისაგან არის შედგმული; ამო დენის სახემწიფოს დედოფალი, როგორ იკადრებს იქ შემოსვლას? იქ შენი ალაგი არ არის, არ მოხვიდე!

დედოფალი.

ატრიდ, რას ამბობ! როგორ მიშლი იქ ყოფასა, ჩემის ქალისა და საღმრთოს ახილესის შეერთების ყურებასა? ამისთანა დღე ვის გაუთენდა? ეს ბედი სხუას მოკუდავს ვინ აღირსა? ფეტიდას შვილი შეტყვის: «დედავ», — იუზიტერ და იუნონა მძახლად მიცნობენ! ატრიდ, გახსოვს დედის ჩემისაგან ჩუჭნის ქორწილის განკება და მამისაგან დიესპიტერის (?) ხატით დალოცუა?

ადამეზონ.

ნუ იცი კრტიმლვა! შენი აქ მოსულა არ იქმნება (გავა).

გამოცხადება ვ.

მოქმედება წ.

(ახილეს, დედოფალი, ეჭიდენია, არა და მუახლეები; ახილეს დედოფალს ეალერსება, ჩუმათ ლაპარაკობენ, ეჭიდენიას ტაძრისაგან ხელს უშვერს, ხელზედ ჰკოცნის და ეჭიდენია დედას ჰკოცნის).

(არკაზ და ისინივე).

არკაზ.

ჩქარა, დედოფალო, თქუჭნს ქალს ტაძარში დაიბარებენ, — მაგრამ ნურც თქუჭნ წახვალთ და ნურც მაგას გაგზავნით.

დედოფალი.

როტომ? თუთ ამისი მამა ამათს ქორწილს განაკებს, თუმცა მე დამითხოვა, მაგრამ რა იქმნება, რახან იმისი ნება არ არის, — არ წავალ,

სომ ვიცი, რომ ჩემი ქალი და ახილი ჰსჯულებით შეიკვრიან და ამათს
სახეებს (სახელებს?) ზეტას ღიშინი დასწერენ.

არკაზ.

ნურც წახვალთ და ნურც გაგზავნით.

დედოფალი.

რას ამბობ?

არკაზ (ახილეს).

შენი მეტი შემწე არა ჰყავს, მაგრამ გამოიმეტა, და დედამ არ
იცის,—შენ იყავ ამისი შფარველი, (ტირილით) თორემ...

ახილ (გამწარებული).

არკაზ, რას ამბობ? ცხადათ გვითხარ.

არკაზ.

თჳალის ასაკრავი... და დანა საკურთხეველზე მზა არის...

ახილმა: რას ამბობ?

დედოფალმა: უფი!..

არკაზმა:

როდესაც აღამემონმან კალხას ჰკითხა—ღმერთნი ქარს რად არ
მადლევენო, — კალხაზმა ილოცა, და იუპიტერმა ჩვენებაში უთხრა:
«სანამ ელენას სისხლისაგან ქალწული ქალის ეჭიდენიას სისხლი ჩემს წინ
არ დაიქცევა, მანამ ნეპტუნის ატლანტის ზღუასედა არ მოუშვებ და არც
ქარს მოგცემ». ულისემ უჩივია ეჭიდენიას დაკულა. ეს ბერძენთ შე-
იტყეს და ერთპირად დაიძახეს: დაჰკალ, დაჰკალ! აღამემონმან მე
თქუწნთან გამომგზავნა დასაბრუნებელად, თქნ გზასედა მომცილდით;
ბერძენთ თქუწნი აქ ყოფნა იცინს, და აღამემონმა აღარ იცის რა ქნას;
ულისე ბერძენთ ჯანლით აშინებს, კალხას ღმერთებს ამუქარებს; ერთი
მელა დაფრხობილვარ, რომელსაც შენი მოწყალება მახსოვს.

დედოფალმა: უფი! ეჭიდენიამ: ჰახ! უბედურსა... ახილესმა:
ახ!.. ატრიდ!.. ვინ დაგიბობს?... არკაზმა: ვაი!..

დედოფალმა:

ახლა გიცან, აღამემონ, შენის მამის ატრიდეს საკადრის შვილად!
ვიცი, ვიცი, ატრიდსაგან სახელის სიუჭარულით შვილებს ჭამას დაუწ-
ეებ,—ა, ვარ, ვარ!.. მაგიტომ დამითხრე ტაძრიდამ, რომ ეჭიდენიას
დაკულას დაგიშლიდი? ამიტომ მომიუჭანე აქ ახილესის სახელითა,
რომ შვილი მომტაცო? ამიტომ დამხვდი გამწარებულის სახითა,

რომ ღმერთების ჩემსედ გამწარება ვერ გავიგო?.. ორგულა!.. ამას იქადდი — ღმერთნი მწუალობენო!.. ამას იგვეხდი, რომ კარის-კაცნი და ვეზირნი ჩემნი ერთ-გულნი არიანო; — ეს არის იმათი ერთგულება, რომ შვილი დაგუჯავლევინოს? რამდენჯერ ჩაგახედე კარის-კაცთ სარკეში, რომელშიაც ისინი თავის თავს წმინდათ ჰქედნენ და შენ გასურვილად აღვიხნდნენ? ახ! იმათი ჩურჩული... იმათი თავის უმეტრად დადება, წმინდად და ღირსად ჩვენება, შეფერებული მოწყალება, ვითამ ჰსურსთ შეწევნა იმისი და გული შესტკივათ, რომლისათვისაც საიდუმლოდ სასიკუდილო ისარი უკრავსთ!.. უწყალონო, ეგ არის თქვენგან მოცემული ნიჭი თქვენის ხელმწიფის თქვენთვის თავის დადებისა და ღუაწლის ფასად?.. უგრძობოუნო, უმისოთ რამდენჯერ იქმნებოდით თქვენის სახლების ნაცარში დამარხულნი! ამის დანაშაული ეს არის თქვენთანა, რომ შეგარჩინათ გვამებში თქვენი ბარბაროსები და მოუთმენელი სულები; ახ, გესლნი დრაკონისანი... სასახლეტნი ბუნებისანი, ახ, უგვანნი სულები! კარის-კაცნი — ჯოჯოხეთის კარის კაცნი... ერი, იქედნეს ტომისაგან ჩამოსრულნი, ვეზირნი, მტაცებელის ტიგრისა და ასპიდის ნამობნი... ჰქედავ, უგვდაო, ვინ ჩაგიგდია ვის ხელში! — რას ვამბობ? აღარ არის ღონე... ხალხი ამდგარა თავისმოუჭარბითა, ქურუმნი დაბრძალან და კაცობრივს თანამდებობელობას გაჰქცევინან სიმდიდრის მოყვარებითა, ღმერთნი განრისხებულან უმისურობითა, — ვიღას მივმართო? ვის დაუძახო? ვის შეუძლიან ჩის უსასრუბოთ დამძიმებულის გულის ამსრუბება? დამეტენით მთანო! თქვენ უფრო მსრუბუქად აღვიხნდებით, ვინემ ეს ტვირთი, რომელიც ახლა მე მაწევს... (ეჭიდენიას ეხვევა) შვილო, შენ მინდა და შეგდე ჩსუგან დედოფლად, შენ იყე ჩემი შემკვიდრე, — ახლა მე უნდა ჩემის შემკვიდრის შემკვიდრედ დავრჩე!.. ახილ (გაუბრუნდება ახილეს), ახილ, შვილო, თუ ვღირს-ვარ ძეტიდას შვილის შვილად წოდებასა, ახილ, შენმა სახელმა მოგიუჭანა, შენის სიუჭარულის მსხვერპლად შევიწირენით, შენთვის მომიშართავს, შენს წინ მიჩოქია, — ნუ იუცხოვებ მრავლის სახელმწიფოს დედოფლის შენ წინ დარქებასა, დედას მიჩოქნია — ქალის წარწყმენდის მოშიშა... როდის წავა ეს ღმერთებთან? როდის მოეხვენება იმათს საკურთხეველსა? როდის იკადრებს უგუჯანის სულის შევრდომასა? შენთვის მოუმართავს, შენა ხარ ამისი დღეს — მამა, ქმარი და ღმერთი.

ახილ.

ფიფიცივ დიესპიტერის ძლიერებას, რომ ახლავ შენს ნებას ალგა

სრულე, წავალ, აღამემნოს შეგებში, ამოვსწუჭტ სულ ქურუმთა, და ბერძენთ სისხლს ღუარად ვადენ (მიდის განმწარებული).

ეჭიღენია (იჭეკს).

ახილ, თუ მე გიუჭარვარ, — მამის ჩის პირის-პირ როგორ შეიჭურვი? ხომ იცი, მამა — ჩემს სიცოცხლეს მიჩეგნია.

ახილ.

შენის სიცოცხლისთვის მინდა ჩის [სიცოცხლის] შეწირვა, — აღამემნოს უწინდელი ჩემზედ უსამართლოება შენის დაპირებისათვის დაფუთვე. არა, წავალ, ბერძენთ ამოვსწუჭტ (მიდის).

ეჭიღენია (კალთას უჭეკს).

ახილ, შენი ჩის მამის პირის-პირ ხმლის ამოღება — მე მომკლავს. რისასთვის გაიჩეგები? თუ ჩემი სიამოვნე გინდა — მამას ჩემზედ ნუ განმწარებ, ნუ შემიქმ ღირსსა იმისგან გამომეტებულად დაკლვისსა: მე სიხლი, მისი წყალობა, მიდგას, თავისი თითონ ეჭირვება, — ნუ უჭეკ, დაეხსენ დაქციოს.

ახილ (საიდუმლოდ).

ვიშ ამ სულსა! ვიშ ამ გონებასა! ვიშ მამისათვის შვილისგან თავისდაღებასა! მე (აშკარად), მე იმას ვიქმ, რაც შენი ნებაა (წავა).

(აღამემნონ და ისინი).

აღამემნონ (დაიძახებს).

არკაზ!.. (შემოვა). ახლავ დედოფალს იახელ და გაიპარებით სანამ ბერძენნი თქმულს წასვლას შეიტყობდნენ, (დედოფალს) ენადე ლაგირი დამ გაასწრო, (მიდიან, აღამემნონ გაჭყვავ).

არო-მუახლეშ:

მე ამას არ დაფმალავ: ამდენი ხელმწიფე ზღუაში უნდა დაინთქას, ეჭიღენია გაიპაროს, იმან ახილეს შეერთოს და მე საუკუნოდ ამათს დეგნაშიდ გიტანჯო! არა, მე არ დაფმალავ, ახლავ წავალ და ბერძენთ გეტუფი (წავიდა ბერძენთაკენ).

გამაცხადება ზ.

მოქმედება ც.

(აღამემნონ შემოვა. მეორის მხრიდან ახილეს შემოვა იარს-ლით).

ახილეს (გაჯაფრებული).

დღევანდელმა დღემ ჩემი დუმილი, რელიცაქამომდე მეჭურა, არათუ რომელითავე შიშითა, არამედ მოუთმენელითა სიდიდითა სიწმინდითა, ახალი ჩემთან შენი შეცოდება, და დღევანდელადის თითქმის გაუგონელი, ჩემს ეურს, ჩემად გასამწარებლად, ესმა, — არ გეყო ჩემი ამდენი უსამართლოდ ჩაგვრვა და შენი უკადრისის ნების ჩემზედ აღსრულება? ერთხელ ნატუქსნაფიდამ უწილო გამიშვი, — მოვით მინე, ამიტომ რომ სულს მოთმენა შეეძლო; მეორედ, ბრეზეიდა წამართვი — დაფითმინე, ამიტომ რომ იძულებულ ვიყავ დათმობისა; ახლა ეგეც იფიქრე, კალხასის შეშინებულმან და ულისეს რჩევის დამჯერებულმან, სიმამრმა ცოლი გინდა წამართვა და მამამ შვილი დაჭკლავ, რელიც ჩის სასჯელის ფასად მომეცა! დიდი ხელმწიფე ხარ, მაგრამ შენზედ კიდევ მოსამართლე იპოება. აი ჭეშმარიტი მსაჯული, რომელიც შენის შურის-ძიების მაგიერს მოგაკებს (ხრმაღს იღებს).

აღამემონ.

რკინისა აღამემონს არ ეშინიან, აღამემონს ბეჭერი უნახავს უსაშიშრესი, და არ დამკრთავს; აღამემონს შენ თავისის საქმის ანგარიშს არ მოგცემს, შე ვიცო რასაც ჩავდი, შენ არა გკითხავ უმჯობესის გამორჩევასა.

ახილ (მიდის; ახილ მობრუნებული):

გაცნობებ მკითხავ თუ არა (გავა)

გამოცხადება წ.

მოქმედება თ.

(კლიტენმესტრა და ეტილენია).

კლიტენმესტრამ:

ეს რა იელჟა! ცუცხლი იყო თუ სასურველი, ელჟა?

არკაზ (სიბილით შემოვს და ქაქანით ამბობს):

დაჭსტხერით, დაჭსტხერით გლოვისაგან, დედოფალა, — ღმერთო, შენის მწარეს ოხვრის მსმენელთა, მოწყალების სიტკბოება მოგვმადლეს: ოდეს ახილ ეტილენიას სიცოცხლის დასაფარავად მრავალთ ბერძენთ სულთ ჯოჯოხეთად წარავლინებდა, მაშინ არა, თქუწნგან უცნობი პრინცესა, ეტილენიას გაპარუის შესასმენად სამსხუჭრზლოს წინ გამოვიდა; კალხას, განბრძნობილი წინასწარმცნობელითისა სულთა,

წამ-უყოფდა ბერძენთ დაესპიტურის დროძით ესრეთ: «დასცხერით, დასცხერით, ბერძენნო! რად ადგა დინება სისხლისა»? აჩუჭნა თითით არა ქალწულა—ქალად ელენასად, ჭსთქვა: «ღმერთთ ამისი სურსთ სისხლის დაქცევა, ეს არის ეჭიღენია, მზაკვრობით დამალული ელენასაგან სახელსა ქუჭქე აროსათა», — და მუის მიმართა საკურთხევესა ზედა დებულსა დანასა. რა, არა-ყოფილმა, ეჭიღენიამ ეს ისმინა, უთხრა: «რადგან ღმერთი ხემი ნებადსთ სისხლი დასაქცეველად, — შე თვთ შევიწირვი და არა შენისა სისხლისა მოყუარითა ხელითა დავიკლვი», — მიახწრა, დანა დაიტა და დანთხივა, სადიდებულად ღმერთთა, უმანკო სისხლი თვისი. რა დაეცა ესე მიწასა ზედა, მუის მოსცა ზენამან ელვით ცუარი ზეგარდამო და ქარისაგან სახსენად შეკრულისა ოკიანისა. მდინარეობასა დაუბერა.

